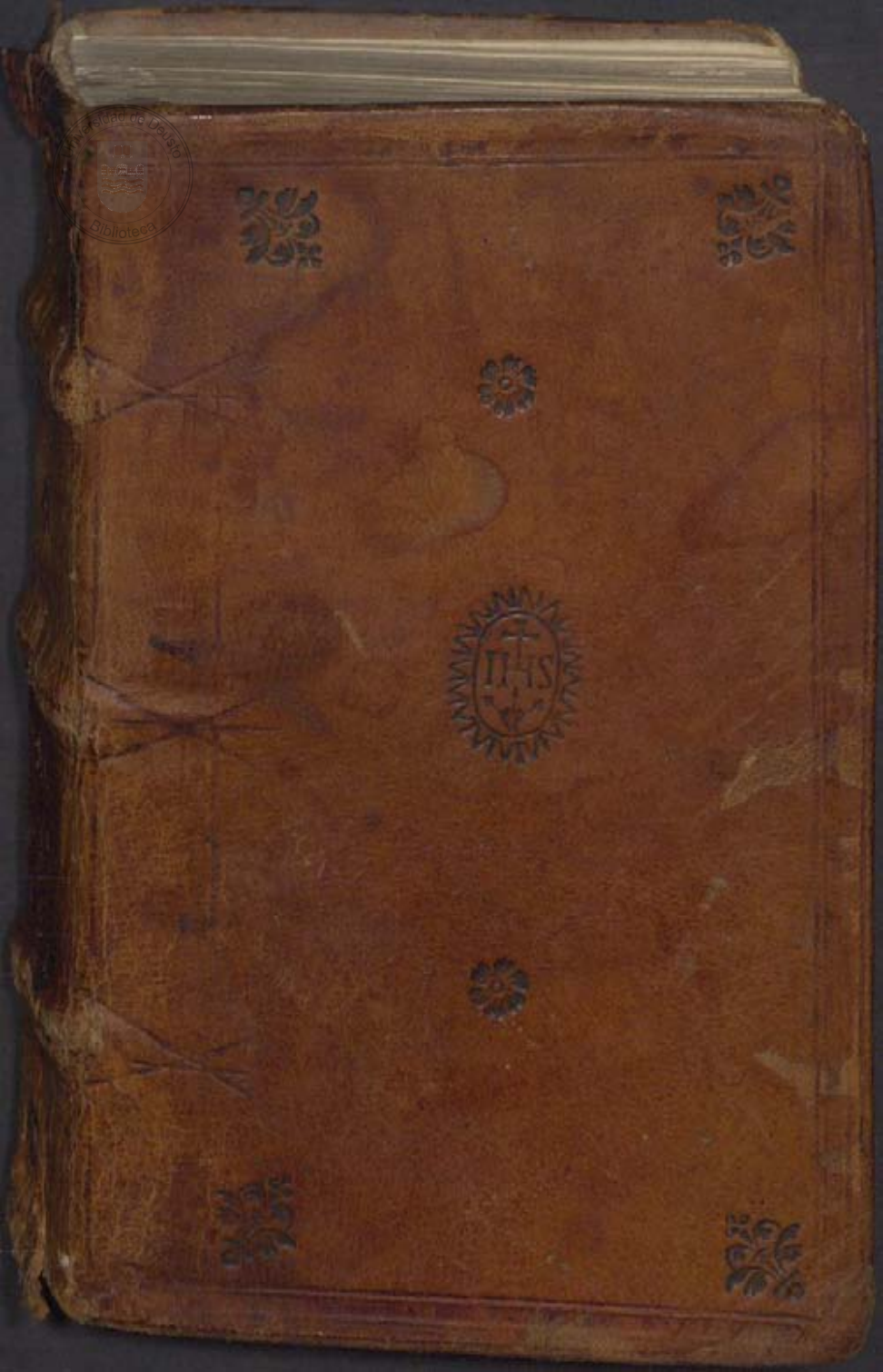
IHS

Universidad de Deusto
Biblioteca

IOSEPHI ACOSTAE

E SOCIETATE IESV,

DE CHRISTO REVELATO

LIBRI NOVEM.

Simulque De Temporibus nouissimis
Libri Quatuor.

FACULTAD DE TEOLOGIA
Univ. de Deusto
BILBAO

COLLEGII SOCIETATIS IESV

E Libris R.mi de Loyola, qui hunc

LVGDVNI,

APVD
IOANNEM BAPTISTAM BVYSSON.
M. D. XCII.

CVM PRIVILEGIO.

Universidad de Deusto
Biblioteca

LVdouicus Richeomus Prouincialis Collegiorum Societatis IESV, in Prouincia Lugdunensi, iuxta priuilegium eidem Societati à Christianissimo Galliarum Rege die 10. mensis Maij, anni 1583. concessum, (quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne libros ab eiusdem Societatis hominibus compositos, absque illorum permissione imprimant) permittit Ioanni Baptistæ Buysson Lugdunensi Bibliopolæ, vt *Iosephi Acostæ eiusdem Societatis* opus cui titul° est *De Christo reuelato*, ad sex proximos annos imprimere, ac liberè diuendere possit. Datum Lugduni die 30. Nouembris, 1591.

RICHEOMVS

SOCIETATIS JESU * BIBLIOTECA COLLEGII LOJOLEI

ILLVSTRISSIMO ET REVERENDISS.

D. D. ANTONIO CARRAFAE

S. R. E. PRESBYTERO CARD. AMPLISS.

IOSEPHVS ACOSTA

E SOCIETATE IESV

S. D.

EX *vltimis terræ regionibus, id est ex India occidentali, ad ipsum caput orbis Romam appulsus, inueni Illustrissime Domine inte, supra quam sperare ausus essem homo & peregrinus & obscurus, id præsidij atque opis,*

Universidad de Deusto
Biblioteca

ad causam salutis in Christo illarum gentium promouendam, quam mihi apud Sanctißimum Dominum nostrum agendam maiorum auctoritate susceperam, vt paucis diebus ea confecta viderim, ad quæ vix credideram multos menses sufficere posse. Videlicet in Christi Dei nostri obsequium operam tuam, studia, curasque omnes consecrasti iam pridem, atque eo nomine me quoque fouendum adiuuandumque existimasti. Cupienti igitur mihi grati animi ac tanti beneficij memoris monumentum aliquod præbere, nihil occurrit aliud, nisi vt libellos, quos de Christi cognitione, & studio sacræ scripturæ pridem apud Indos agens conscripseram, amplitudini tuæ dicarem: cuius in diuinis literis ornandis atque explicandis & ingenium acre, & studium incredibile, & insignis linguarum rerumque abditarum cognitio, cum huic ætati magno adiumento, tum ipsi Senatui Apostolico summo ornamento est. Itaque post septuaginta interpretum Græcam ac mox etiam Latinam editionem, post epistolas veterum Patrum ex Bibliotheca Vaticana, cui præes, erutas, & studio eruditorum donatas, & multos alios labores, & vigilias in hoc omni genere propter Dei obsequium & Ecclesiæ vniuersæ vtilitatem exhaustas, non erit fortasis abs re, vt quæ tu tanta auctoritate perfecisti, nostris quoque libellis, antequam hæc ipsa nosse possemus, aliqua ex parte adumbrata gratulemur. Atque erunt sane sub tanto patrono & tuti & honorati labores nostri: quibus Christi Iesu Dei summi gloriam & maiestatem, tum actiones omnes, atque ipsas contumelias & cruciatus pro nobis toleratos, ac cætera nostræ salutis argumenta in vtroque testamento concordi scripturarum fide tradita ac probata persequimur. Iam vero humanitatis tuæ erit, munus exiguum minime aspernari, quin potius ab eorum, qui se minus æquos censo-

Universidad de Deusto
Biblioteca

res præbuerint, iniurijs calumnijsque tueri. Vale Christi Ecclesiæ decus insigne, ac bonorum studiorum egregium columen. Romæ, XIII. Kalendas Nouembris. Ann. M. D. LXXXVIII.

IOSEPHVS ACOSTA
E SOCIETATE IESV
LECTORI

RECTE Salomon dixit, *Prou.16.* hominem quidem disponere viam suam, sed Dei esse dirigere gressus eius. Cum enim nihil cogitarem minus, quam vt librum scriberem, euenit, diuino, vt opinor, numine agente, vt de Christo in vtroque testamento declarato, opus mihi prodiret neque exiguum, neque, vt spero, superuacaneum. Sumpseram equidem priuato commentariolo, de Christi cruce & opprobrijs, veteris testamenti vaticinia cum Euangelica narratione componere: quod, nonnulla diuinarum scripturarum meditatione instructus, negotium minime difficile expertus sum. Itaque cum affluēte cœlestium eloquiorum copia delectarer, quemadmo- *Psal.118.* dum is verè, qui inuenit spolia multa, vt est à Propheta præclarè dictum, cœpi velle pro-

gredi vlterius, ac de infantia Saluatoris, de cæteriſque eius vitæ myſterijs, de glorificatione poſt mortem tantundem ſtudij adhibere, mox communiter Chriſti prærogatiuas & titulos perſequi eodem ordine. Iam verò ad illa vtriuſque teſtamenti de Chriſto oracula conſideranda, præfationem de Scripturæ ſtudio & intelligentia cum pararem, res præfatione maior apparuit, quæque iuſtum volumen exigeret. Itaque continuato ſtylo in tres libros contuli, quæ mihi ea de re dicere venit in mentem. His tu fruere lector, Deoque optimo maximo pro tantis gratiæ nobis collatis copijs gratias age.

DE

DE CHRISTO REVELATO

LIBER PRIMVS.

VNIVERSAE SCRIPTVRÆ ſcopum eſſe Chriſtum. Caput I.

QVISQVIS Diuinas & arcanas literas legit, neque Chriſtum nouit, & cogitat: legere quidem poteſt; quod legit, intelligere nullo modo poteſt. Accidat enim ei neceſſe eſt, quod de Eunucho illo Æthiopico Lucas refert, qui cum Eſaiæ præclariſsimum vaticinium de Chriſti paſsione volueret, atque ex ea vrbe reuerteretur, in qua non ita pridem illa ipſa quæ ille propheta commemorat, palam geſta perpetuaque eſſent, tamen à Philippo rogatus, an quę legeret intelligeret, profeſſus eſt planè, *Act. 8.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

se nisi idoneum esset nactus interpretem, intelligere minimè posse. Quæ hominis & humilis, & vera confessio, adiuncto pio discendi studio, salutem attulit ignoranti quidem, sed veritatis cognitionem desideranti. Nam Christo, per Philippi ministerium annuntiato, & prophetica oracula luce velut allata perspexit, & ipsum qui ibidem cõtinetur, Christum amplexus, Euangelicam gratiam cælesti lauacro tinctus, assecutus est. Itaque pri⁹ discere oportet Christum, quam Scripturæ sacræ arcana nobis penetranda existimemus, cum ne primus quidem aditus sine illo pateat, qui cælestis huius literaturæ primum elementum se profitetur. Ego, inquit, sum α & ω, prin- *Apoc.1.*
cipium & finis. Quod si impossibile est primis elementis ignoratis, librum tenere, quo pacto cælestem doctrinam consequi quisquam poterit, Christum nescíens, qui à primo sermonis initio vsque ad summum vnus scopus est, ac veluti magni, & pulchri corporis ipsa mens, quæ sensum, vitam, vires, deco- *Psal. 39.*
rem, atque omnia omnibus partibus administrat? In *Hebr.10.*
capite libri scriptum est de me, dicit in psalmo ipse *Rom. 10.*
Christus, quemadmodum Apostolus Paulus exposuit, qui finem legis eundem affirmat ad iustitiam omni credenti. Quod si ignorato fine cuiusuis vel actionis, vel orationis, quid rei agatur, aut significetur, cognoscere penitus non possumus, sed hæreamus prorsus, aut aliud pro alio cogitemus necesse est: quis non videat si Christus est legis finis, legem sine Christo nihil aliud quam magnas tenebras legenti, periculosos errores intelligentiam sibi vsurpanti allaturam? Sicut ergo, cum in narrantem aut sermocinantem aliquem virum incidimus, cuius initium, & institutum nescimus, quamuis multa audiamus parum admodum aut nihil percipimus, est-

que

que nobis tota ipsa oratio insuauis & molesta, donec de quo sit sermo narratione doceamur, edocti verò periucũdè audimus, ac facillime intelligimus, quòd summam totius orationis teneamus: ita sanè qui Christum Iesum in sacra Scriptura cogitat, cùm sibi nõ ita difficilẽ, tum vero dulcissimam experitur, adde vtilissimam etiam, quamuis nõ ita multa illius euoluat. At Christum qui vel non credit, vel parum cogitat, quamuis multa, ac prolixa Scripturarum spatia percurrat, nihil is propemodum intelligit, nihil omnino fructus suauitatisque percipiet. Quare in omni legis diuinæ pagina sedulò Christum meditari, quærere, & cogitare debemus. Ego sum via, veri- *Ioan.14.*
tas, & vita. &: Principium verbotum tuorum veri- *Psal.118.*
tas. &: In ipso vita erat, & vita erat lux hominum. *Ioan.1.*
Neque est alia vita æterna, nisi vt cognoscant homi- *Ioan. 17.*
nes te solum Deum verum & quem misisti Iesum Christum. Itaque vniuersa non solum noui, sed veteris etiam testamẽti scriptura huc spectat, vt Christus agnoscatur, fidelique obedientia colatur, in eoque vno salus hominum sita esse intelligatur.

Legem Euangelio declarari & perfici.

CAP. II.

EX quibus fit, vt testamenti veteris nulla sit ratio melior interpretandi atque intelligendi, quàm noui eiusdemque æterni testamenti cognitio: quod enim illud annuntiat, hoc exhibet, quemadmodum Christus suos docuit, cum dixit: *Matt.5.*
Nolite putare, quoniam veni soluere legem aut prophetas: non enim veni soluere sed adimplere. Amen quippe dico vobis donec cœlum & terra transcat,

seat, iota vnum aut vnus apex non præteribit à lege donec omnia fiant. Vsque adeo exactè veteri respondet nouum, Legi Euangelium. Vt enim in eximia pictura solet peritus artifex prius rudi materia delineare atque adumbrare formam, quam viuis postea perfectisque coloribus exprimit, ac priora vestigia ruditer impressa sequens, & perficiendo quodammodo delet, & delendo quodammodo perficit: ita Euangelica gratia olim præfigurata Legem & implet, & tollit. Nihil enim illic prædictum est, nihil præsignatum, quod non sit hîc exhibitum, atque perfectum. Quare nullo modo illa pugnant: Non veni soluere legem, sed adimplere: & : Lex & prophetæ vsque ad Ioannem. Neque illa rursus: Euacuati estis à Christo, qui in lege iustificamini: & : Legem destruimus? Absit: sed legem statuimus. Etenim cum legis finis sit Christus, tunc maximè lex statuitur, cum Christus tenetur, tunc egregiè consistit, cum cedit Euangelio. An qui fornici futuro fulcra præstruit, cum fuerit opus perfectum, conqueritur quod perpetuæ structuræ supposita ad tempus materia cedat? Nonnè hoc agunt, hoc expetunt fulcra ipsa, vt moles cui fabricandæ seruiunt perpetua firmitate consistat? Quod si ipsa disiiciantur opere absoluto, nulla est artificis accusatio. Vtrumque enim ratione idonea excogitauit, atque inter se cohærere fecit. Quod totum argumentum de Lege & Euangelio à Paulo præclaro est simili explicatum. Lex, inquit, pædagogus noster fuit in Christo. Notum est & quotidie fit, vt pueri nobiles ac regij seuero pædagogo tradantur nutriendi atque instituendi, non ipsi quidem, sed, patri potius, à quo hæreditatem percepturi sunt, & in cuius disciplinam liberam atque ingenuam ex illa

Matt.5. *Matt.11.* *Galat.5.* *Roma.3.*

Galat.3.

illa veluti seruili, iam confirmata ætate, & matura, transeunt. Itaque & pater, & pædagogus optime inter se conueniunt, quamuis pro diuersa puerorum ætate & captu, diuersam educationis formam teneant, atque ab hoc certè perficitur quicquid illius cura rudioribus annis inchoatum traditur. Quare tantum abest, vt lex & gratia pugnent inter sese; vt altera alteri perquam necessaria sit, vt lex præparet quod gratia perficiat. Et vetus quidem testamentum aut vix aut nullo pacto intelligi potest, nisi nouum credatur. Vt nouum verò credatur, magnopere confert vetus, in quo testata ea ipsa inueniet omnia, quæ Spiritus idem in nouo docet. Bene ergo Esaias dixit: Nisi credideritis, non intelligetis, quòd oporteat nouum credere, vt vetus intelligatur. Benè quoque Saluator noster admonuit: Si crederetis Moysi, crederetis forsitam & mihi: de me enim ille scripsit. Nam reuelatur iustitia Dei ex fide in fidem, vt Paulus loquitur, id est, ex fide veteris in fidem noui testamenti euangelicam.

Esaiæ 7. iuxt. 70. Ioan.5.

Rom.1.

Euangelium Lege & Prophetis comprobari.

CAP. III.

HOc, vt diuinam sapientiam omnia consilio suo moderantem decebat, Christus tenens, mirabile est dictu, quoties & quanta diligentia fidem suam ex veteris Scripturæ documentis asseuerit, confirmarit, astruxerit. Idque iam cum impiis & infidelibus agens, iam cum suis mitioribus quidem & ad discendum bene paratis, sed tamen crassis adhuc, & parum ingenio promptis. Ac Iudæis quidem tum Moysem suum obiicit, quem aut oscitanter legerent, aut infideliter acciperent; propterea scrutari iubet Scripturas, quoniam ipsæ de illo testimonium perhi

Ioan.5. *Ibidem.* *Mat.22.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

perhiberent, & Dauidem opponit de Christo canentem: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis. Et cum accepisset Esaiæ volumen, ac locum forte aperuisset ex capite sexagesimo primo, in auribus illorum tunc esse prophetiam illam impletam docuit, quod ipse ille esset quem Spiritus Domini vnxisset, atque ad Euangelizandum pauperibus misisset, vt sanaret contritos corde, vt prædicaret redemptionem captiuis, & cæcis visum largiretur, & confractos dimitteret liberos, & tempus salutare Deoque gratum annuntiaret hominibus: quæ omnia sanè ille egregiè præstabat; vt ipsa rei veritate euicti testimonium redderent, vel ij homines qui mox ipsum præcipitem acturi fuerant. Iam verò discipulos quàm frequenter, quàm dilucidè Scripturarum admonet, atque in iis præsertim, quæ ab illorum & sensu & studio maximè aliena intelligebat, hoc est, de passione sua & morte & opprobrio crucis? Ecce, inquit, ascendimus Hierosolymam, & cõsummabuntur omnia quæ scripta sunt per Prophetas de Filio hominis. Quæ statim explicat: Tradetur enim gentibus, & illudetur, & flagellabitur, & conspuetur, & postquam flagellauerint, occident eum, & tertia die resurget. Atque alio loco. Quod scriptum est oportet impleri in me: Et cum iniquis deputatus est. Etenim ea quæ sunt de me, finem habent. Et rursus. Filius quidẽ hominis vadit sicut scriptum est de eo. Mox etiã ad Petrum. Quomodo ergo implebuntur scripturæ, quia sic oportet fieri? Et postquam à mortuis resurrexit, duobus iter faciẽtibus ac de ipso sermocinantibus sese comitem adiungens: O, inquit, stulti & tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti sunt prophetæ. Nonne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam? Et incipiens

Luc.4.
Luc.18.
Luc.28.
Esai.53.
Mar.26.
Psal.40.
Mar.26.
Luc.24.

piens à Moyse & omnibus prophetis interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quę de ipso erant. Atque eadem die Apostolis apparens repetit quæ pridem de Scripturis in ipso implendis commonefecerat. Hæc, ait, sunt verba quę locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi & Prophetis & Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, vt intelligerent scripturas, & dixit eis: Quoniã sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati & resurgere à mortuis tertia die, & prędicari in nomine eius pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes. Qua scripturarum intelligendarum Apostoli luce perfusi, sensu & spiritu à Domino accepto, cum mysteria Christi vel narrando traderent, vel disputando & scribendo docerent, ad fidem conciliandam Euangelio prophetarum oracula tanti vbique fecerunt, vt non dubitet Petrus ipsi oculorum testimonio præferre, ad hunc modũ scribens: Et hanc vocem nos audiuimus de cælo allatam cùm essemus cum ipso in monte sancto. Et habemus firmiorem propheticum Sermonem, cui benefacitis attendentes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco donec dies elucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris. Ex quare animaduertimus, cur Sancti Euangelistæ Matthæus præcipuè ac Ioannes passim cum Christi res gestas referunt, etiam testimonia veteris scripturę adhibenda sibi putent. Matthæus quidem cum Virginis conceptum & partum narrat, cum vrbem Christi natalem, tum puerorum cædem ab impio rege perpetratam, cum Christi ex Ægypto regressum, cum Ioannis prædicationem, cum Christi euangelizandi exordia, cum conuersationis suauitatem, & miram mansuetudinem, cum benefi

Luc. 24.
2. Petr. 1.
Matt. 1.
Matt. 2.
Ibidem.
Ibidem.
Matt. 3.
Matt. 4.
Matt. 12.
Matt 8.

Universidad de Deusto
Biblioteca

beneficia & curationes allatas miseris, cum ingressum in Hierosolymas illum illustrem atque aselli equitationem, cum Iudę proditionem & inanem pœnitentiam, cum vestimentorum sortitionem, cum alia denique commemorat quæ modo memoriæ non occurrunt. Porrò Ioannes scripturam impletam profert, cum à Christo flagello deturbatos è templo mercatores scribit, cum aselli vectum Dominum & ipse commemorat, cum in cruce pendens sitire se dixit, vt aceto potaretur, cum crucifixum quidem, sed nullũ ipsius os comminutum, denique cum narrat resurrectionis aperta indicia sese ac Petrum vidisse, nec tamen resurrectionẽ credidisse, quòd nondum scripturam didicissent: cæteras quoque scripturas tunc fuisse ab Apostolis intellectas, cum iam Dominus esset glorificatus. Tunc enim & gestorum esse recordatos, & Scripturæ attestatione commonitos penitus credidisse. Tãti apud primos Ecclesiæ principes fuit veteris scripturæ auctoritas ad nouam de Christo fidem asserendam. Itaque videre est in omni ferè concione aut collatione Apostolorum, Christi Euangelium testamenti veteris prędictionibus comprobatum. Huic, inquit Petrus, omnes prophetę testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen eius: idem aliàs quoque: Deus autem qui prænuntiauit per os omnium Prophetarum pati Christũ suum, sic impleuit: & infra: & omnes Prophetę à Samuel & deinceps qui locuti sunt, annuntiauerunt dies istos. Similiter Stephanus: Et occiderũt eos qui prænunciabant de aduentu Iusti, cuius vos nunc proditores & homicidæ fuistis. Eodẽ modo Paulus ad Antiochenos, Qui enim habitabant, inquit, Hierusalem & principes eius hunc ignorantes & voces prophetarum,

Mat. 20.
Mat. 27.
Ibidem.
Ioan. 2.
Ioan. 12.
Ioan. 19.
Ibidem.
Ibidem.
Ioan. 20.
Ioan. 7.
Act. 10.
Act. 3.
Act. 3.
Act. 7.
Act. 13.

rum quæ per omne sabbathum leguntur, iudicantes impleuerunt. Cumque consummassent omnia quæ de eo scripta erant, deponentes eum de ligno posuerunt in monumento. Et Romæ in vinculis positus: Exponebat, inquit, testificans regnum Dei, suadensque eis de Iesu ex lege Moysi & Prophetis à mane vsque ad vesperam. Atque ad Romanos scribens, segregatus in Euangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis. Immensum erit huius argumenti percurrere singula: sed præclarum adhuc Petri documentum non prætermittam, quod ita habet. De qua salute exquisierunt atque scrutati sunt Prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetarunt scrutantes in quod vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi: prænuntians eas quæ in Christo sunt passiones & posteriores glorias: quibus reuelatum est, quia non sibi metipsis, vobis autem ministrabant ea quæ nunc nuntiata sunt vobis per eos qui euangelizauerunt vobis. Passiones Christi quas dicat, perspicuum est, irrisiones certè, & conuitia, flagella, alapas, cæteraque grauia, quæ Euangelistæ narrant; atque imprimis abiectissimum mortis genus, opprobrium crucis. In his enim prænunciandis tanta est prophetici Spiritus magnitudo, vt longè copiosius in Prophetis, quam in Euangelistis legantur. Posteriores verò glorias, resurrectionem, mirabilem ad Patrem ascensum & consessum ad dexteram: tum potestatem in omnia humana & cœlestia datam, & regnum immortale sanctorum, atque ipsam Iudicij extremi maiestatem significat; Quæ futura quidem, partim è spiritu familiari occulta & incerta sapientiæ Dei docente, didicerant; sed desiderio tanta mysteria assequendi ardentes, iussi sunt Prophetæ diuinitus,

Act. 28.
Rom. 1.
1. Pet. 1.

Universidad de Deusto
Biblioteca

aliis potius scribere quam sibi ipsis videnda expectare. Atque hoc insinuat Petrus, quemadmodum
Abac. 2. Abacuc diserte loquitur: Contemplabor, inquit, vt videam, quid dicatur mihi, & quid respondeam ad arguentem me. Et respondit mihi Dominus & dixit. Scribe visum & explana eum super tabulas, vt percurrat qui legerit eum. Quia adhuc visus procul, & apparebit in finem, & non mentietur. Si moram fecerit expecta illum, quia veniens veniet & non
Rom. 1. Galat. 3. tardabit. Ecce qui incredulus est non erit recta anima eius in semetipso: iustus autem in fide sua viuet.
Heb. 10. Quo testimonio sæpe Paulus ostendit siue antiquos siue posteriores iustos ex Christi fide iustificatos. Quibus argumentis satis illud effectum est, quod initio diximus, vetus quidem testamentum sine nouo intelligi minimè posse: nouum vero veteri com-
Heb. 12. probari, quòd vnus Christus fidei auctor, iuxta Apostolum, consummatorque sit.

Iudæos in lege cæcos esse quòd Christum ignorent.

CAP. IV.

QVÆ cum ita habeant, facilè est Iudaicæ cæcitatis causas pernoscere, quibus cum nihil magis in manibus sit, nihil frequentius in ore, quàm scriptura diuina, nihil est tamen obscurius atque infructuosius. Quin potius noxium & exitiale malitia illorum redditum est, quod est vnicè ad salutem ipsorum diuinitus institutum, ita vaticinante Spiritu
Psal. 68. sancto: Fiat mensa eorũ coram ipsis in laqueum & in retributiones & in scandalum. Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurua. Verè enim ex mensa cœlestis scripturæ, qua pasci & ali debuerant, scandalum potius & laqueum & dignam

dignam iræ retributionem accipiunt: quòd oculi illorum clausi sint, & dorsum in terram incuruum, vt æterna ac cœlestia videre non possint, terrenis his infimisque affixi, dũ in spirituali lege nihil nisi carnale cogitant, nisi animale vel desiderant vel expectãt. Propterea Esaias audiuit, claude oculos populi *Esaiæ 6.* huius, & aures eius obtura, vt videntes non videant, & audientes non intelligant. Vident diuinos codices & legunt atque audiunt, sed in iis ipsis cæci sunt, & surdi ac trunci. Ipsi enim oculos suos compresserunt. Nam quod illa dixerit Esaias propterea quòd Christum repellentes, quæ de Christi excellentia prophetę docent, Iudæi intelligere nõ possint, apertè Ioannes indicat, cum recitato illo testimonio *Ioan. 12.* adiungit. Hæc dixit Esaias quando vidit gloriã eius, *Esa. 59.* & locut⁹ est de eo. Itaque accidit iis quod ab eodem propheta alibi scriptum est: Quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros, Prophetas & Principes vestros, qui vident visiões, operiet. Quo pacto verò oculos perfidorũ claudat, & operiat, maiores natu ac magistros docet consequẽter: Et erit vobis visio omnium sicut verba libri signati: quem cum dederint scienti literas, dicent: Lege istum, & respondebit: non possum, signatus est enim. Et dabitur liber nescienti litteras, diceturque ei: Lege, & respondebit, nescio litteras. Ita declarat sacram scripturã ab illis non esse quidẽ auferendam (quos catholicæ Ecclesiæ Scriniarios esse oportere *August. ep. 59. ad Paul. q. 2. & lib. 12. cont. Faust. Manic. cap. 23.* Præclarè Augustinus dixit) sed tamen ita clausam & illibatam futuram, vt æquè & litteras sciẽti & ignorãti ex vsu sit. Causam huius in illa gẽre stupẽdæ cæcitatis atque infatuationis è vestigio ponit Spiritus sanctus. Et dixit domin⁹: Eo quod appropinquat populꝰ iste ore suo & labiis suis glorificat me, cor autẽ *Esa. 29.*

eius longe est à me, & timuerunt me mandato hominum & doctrinis: ideo ecce ego addam, vt admirationem faciam populo huic miraculo grandi, & stupendo: peribit enim Sapientia à sapientibus eius, & intellectus prudentium eius abscondetur. En vnde & quo venerit infœlicitas & absurditas hominum, qui repellentes bonam conscientiam fidei quoque iacturam fecerunt. Christum enim non recipientes neque agnoscentes, vt oportuit, lucem scripturarum sanctarum, quæ vnus est Christus, a-
2.Cor.3. miserunt. Quam hoc præclarè Paulus eloquitur, quam diuinè philosophatur hoc loco? Habentes igitur, inquit, talem spem multa fiducia vtimur: & non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, vt non intenderent filij Israël in faciem eius, quod euacuatur, vetus testamentum dicit per Moysem figuratum, quod non erat futurum æternum sicut
Ibid. nouum, ac proinde euacuãdum quod ceremonias & promissiones terrenas contineret. Sequitur verò. Sed obtusi sunt sensus eorum. Vsque in hodiernum enim diem id ipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatum (quoniam in Christo euacuatur:) sed vsque in hodiernum diem cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. Cum autem conuersus fuerit ad Dominum, auferetur velamen. Quid igitur prodest intendere in Mosem, cum velatus opertusque sit? Quid per illius apices oculos clausos ducere? Vsque dum enim conuertantur ad Dominum, & Dauid Regem suum a-
Ose.3. gnoscat, vt est ab Osee dictum, populus ille iacebit in tenebris. Velamen autem legis & prophetiæ nullum est aliud, quàm ignorantia Christi. Quoniam in Christo, inquit, euacuatur. Vno verbo dixit omnia. Lex enim Euangelio cedit, neque est alia illius vtilitas

litas quam vt præparet Euangelio, quo veniente nõ habet vltra locum. Obscuritas quoque, & intelligendi impedimentum omne tollitur simul atque in lege Christus prædictus & multis modis ac variis significatus agnoscitur. Legem enim sine spiritu legis, qui est Christus (spiritus oris prophetici vt dixit Hieremias) intelligere est impossibile. Itaque flentem & querentem Ioannem quod librum diuinæ præscientiæ clausum atque obsignatum sigillis septem nemo aperire posset, aut legere, neque in cœlo neque in terra, neque subtus terram, vnus de Senioribus illis throno Dei astantibus bene sperare iussit ac sedato esse animo, quòd Leo de stirpe Dauid, idemque agnus pro nobis occisus, solus esset librum explicaturus: quem clausum Esaias populo infideli prædixerat. *Thre.4. Apoc.5. Esa.29.*

Aduersus Gnosticos, aliosque hæreticos vetus testamentum repudiantes.

CAP. V.

SIC VT vetus testamentum Iudæi nouo repudiato amplectentes, nihil nisi onus inutile portant, magnisque & pernicioſis erroribus inuoluuntur, quòd literam occidentem teneant, spiritum vitalem abiiciant: ita ex diametro oppositi quidam Christiani nomine, re pagani, cum nouum testamentum laudant & probant vetus improbant atque reiiciunt, vtrumque æquè perdunt. Etenim cum sit idem Spiritus fidei, vt Apostolus docet, qui tam veteris quam nouæ testamenti ministros afflauit, atque in iis elocutus est, haud fieri potest, vt aliàs mendax iniquusque sit, aliàs sanctus & verax. Initio sane nascentis Ecclesiæ à Satana introducti sunt homines pessimi, qui Christianum sibi nomen vsurpantes, & fœdissimam vitam agerent, & portenta dogmatum inuehe- *2.Corin. 4.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

rent, quibus omnia Scripturæ ſanctæ munimenta conuellerẽt: vt dum à veris Chriſtianis minus internoſcuntur, vulgus vocabulo ipſo deceptũ peſsimam de Chriſti Eccleſia, vt Iuſtinus atque Euſebius conqueruntur, opinionem conciperet. In his fuere Carpocrates, Cerdon, Marciõ, cæteræque Gnoſticorum peſtes, quos Irenæus & Tertullianus, & Epiphanius, cęterique hęreſum oppugnatores referunt, legem & prophetas damnaſſe, veteris teſtamẽti Deum recuſaſſe, neque patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti eſſe voluiſſe. Quorum nugas etiam auxit tempore procedente Manes, cuius impietatẽ & vanitatem incredibilem cum aliis in multis, tũ maxime in damnãdo Deo veteris teſtamenti non ſolũ refert, ſed copiosè etiam refellit Auguſtinus. Quod ſi monſtra hæc hominum rogites, qua fronte Chriſtianum ſibi nomen imponãr, Euangelrũ recipiant: Chriſtum profiteantur, & tamen Deum illius, mundi huius conditorem, legis & prophetarum auctorem auerſentur, quem Euãgelia epiſtoleque omnes Apoſtolicę vnũ Deum eundemque Patrẽ Domini noſtri Ieſu Chriſti apertè crebroque prædicent, quid reſponſuros putas? Id prorſus quod impudentem ac veſanam talium licentiam reſpondere par eſt. Deprauatam eſſe noui teſtamenti ſcripturam, quoties veteris auctoritatem tuetur. Ita pro libidine vetera conuellunt, noua decurtãt. Sed nihil hîc immorari amplius aut libet aut expedit. Illud confeſsione vel mendacij ipſius teneamus, non poſſe nouum teſtamentum ſine fide veteris ſtare. Quamquam admonuiſſe nihil vetat propter illorum peſtilentes errores tempore iam Apoſtolico pullulãtes à Petro & Iuda, & ipſo Paulo, atq; à Ioanne quoq; cõtra corruptorũ fidei venena, Apoſtolicæ doctrinæ antidoto in epiſt. Eccleſias fuiſſe munitas.

Iuſtinus in colloque Tryphonis.
Euſeb. 4. Hiſt. c. 7.
Irenæ. l. 4. ca. 24. 28. 29. & l. 3. ca. 12.
Epip. l. 1. tõ. 2. hær. 41. & 42
Tertull. li. de præſcription.
Euſeb. l. 4. Hiſt. c. 10.
Aug. Hær. 7. & 21. & 22. & li. 46. cõtra Fauſt. in. 6. tom.
Irenæ. li. 3. cap. 12.
Ioan. Bos in ſuame thodo.

Collatio

Collationem vtriuſque teſtamenti eſſe perutilem ad infideles conarguendos.

CAP. VI.

SI quis igitur vtriuſque teſtamẽti de Chriſto ſententias diligẽter colligat, atque inter ſeſe pari fide conferat, tum ita concinnet ac coapter, vt quæ in Euangelio legũtur exhibita, in lege demõſtret prædicta: magnũ is mea ſententia operæ pretium facturus eſt. Ac vix dicere poſſum, quantos huius laboris fructus, ſi vt par eſt adhibeatur futuros putem. Primus ille eſt certus & expeditus ad refellendos ac debellandos eos, qui vel euangelicam legem aſpernantur, cum veterem mordicus retineant: vel contra nouo ſuſcepto atque probato teſtamẽto reiiciunt vetus. Nam confundendi expugnandique Iudæos nulla eſt alia ratio, nulla via, niti ex ſcripturis ipſorum Ieſus Chriſtus demonſtretur: in quo omnia à lege & prophetis prædicta penitus expleta ſint, vt amentiæ & furoris ſit, alium, in quo illa fiant, præſtolari. Incubuit in id ſtudij vehementer Paulus, egregius Chriſti prædicator, cuius indefeſſam in hoc Iudæis probando operam cum aliâs ſæpe, tum apud Theſſalonicenſes maximè actus Apoſtolici cõmendant. Cum perambulaſſent, inquit, Amphipolim & Apolloniam venerunt Theſſalonicam vbi erat Synagoga Iudæorum. Secundum conſuetudinem autem Paulus intrauit ad eos, & per Sabbatha tria diſſerebat eis de Scripturis; adaperiens & inſinuans quia Chriſtum oportuit pati, & reſurgere à mortuis, & quia hic eſt Ieſus Chriſtus, quẽ ego annuntio vobis. Cui præceptoris optimi induſtriæ par nobilium auditorum cura reſpondit. Nam nobiliores, inquit, eorum qui ſunt Theſſalonicæ ſuſceperunt verbum

Act. 17.
Ibidem.

Universidad de Deusto
Biblioteca

cum omni auiditate, quotidie scrutãtes Scripturas si hęc ita se haberẽt. Quo tẽpore eloquẽtissimi ac Scripturarũ potentissimi fratris Apollinis, in Euangelico negotio promouẽdo & Iudaica peruersitate confutanda extitit mirabilis vis. Iudæus inquit, quidam Apollo nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, deuenit Ephesum potẽs in Scripturis. Hic erat edoctus viam domini, & feruens spiritu loquebatur, & docebat diligenter ea quæ sunt Iesu. Ac mox. Qui cum venisset in Achaiam, contulit multum his qui crediderant, vehementer enim Iudæos reuincebat publicè, ostendens per Scripturas esse Christum Iesum. Hoc Apostolorum studium imitati in cõciliandis fidei Christianæ Iudæis, vel si sponte insanire mallent, obstruendis, ac pudefaciendis, posteriores nonnulli, nõ verbo solum, sed literis etiam egerunt: vt Christus in vtroque testamento pariter ostenderetur. Extat præclara, ac prolixa disputatio Iustini Martyris cum Tryphone principe Synagogæ. Extant libri sancti etiam martyris Cypriani ad Quirinum aduersus Iudęos, in quibus breuiter certis capitibus Scripturas vtriusque testamenti congruentes adhibet. Et quia non Iudæis tantum, quibus familiares erant Scripturę, sed gentibus etiam efficax atque inuictum argumentum ad fidem Iesu asserendam, fuit semper mirabilis prædictio prophetarum de iis quæ Christiani tenemus & sapimus, tanto tot sæculis ante prodita: Propter quam causam plerosque ex gentilibus Thessalonicẽsibus & fœminas, & viros credidisse Lucas refert (quem enim vel mediocri prudentia præditũ non moueat & flectat diuina vis, quæ in rebus gestis Christi Christianæq; reipublicæ oraculis prophetarum tam longa ante ætate, tam minutè, tam certò, tam copiosè, tam vno tot virorum

Act. 18.

Iustin. in colloqui. Tryphõ.

Cyprian. 1. lib. contra Iudæos.

rorum cõsensu prædictis denuntiatisque admirabili veritate elucet?) Eam ob rem etiã ad gẽtes hoc argumẽtum persecuti sunt Sancti Patres, vt quæ religio Christiana tenet, in libris Iudæorum consignata per viros à Deo afflatos exponerent; quod in vtraque apologia pro Christianis idẽ martyr Iustinus effecit. Communiter vero ad omnes siue Iudæos siue gentiles siue etiam Christianos per scripsit Cæsariensis Eusebius doctissimum opus de Euangelica demonstratione, totis decem libris copiosissime ostendens omnia quæ de Christo religio nostra tenet asserta diuinitus, atque innumerabilibus prophetarum oraculis prædicata. Diuus vero Augustinus & si minus operosè, sed aptè satis ipse quoque eundem modum sequutus est in quadam magni illius de ciuitate Dei operis parte, hoc est, in decimo sexto, in decimo septimo, & decimo octauo libro. Quod argumentum etiam B. Prosper Aquitanicus, & copiosè tractauit & elegantèr, in suo de Diuinis prædictionibus opere. Nam qui ex nouo testamento, legis & prophetarum aduersarios expugnarent Manichæus, & Gnosticos & Cerdonianos, fuere complures quos iam retuli, imprimisque is ipse Pater in toto opere aduersus Faustum atque alias sępe defendens veterum Patrum innocentiam & mores pro illa ætate iustissimos. Quod etiam facit Epiphanius, atque vtroque superior Irenæus. Quare ex mutua collatione legis & euangelij triplicem fructum capimus, si vera sunt ea quæ diximus, quod Iudæi confunduntur, quod Gentiles conciliantur, quod Hæretici deteguntur.

Iust. in apolog. pro Christ.

Euseb. Cæsar.

August. in lib. de ciuit. Dei.

Epiphanius Irenæus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Fideles valde confirmari vtroque testamento mutuo collato.

CAP. VII.

NEQVE verò inferior est vtilitas fidelium in vtraque Scriptura comparanda. Primùm enim fides stabilitur & crescit: deinde intelligendis Scripturis quædam magnitudo lucis affertur: tum meditandis salutaribus mysterijs, atque animo altè infigendis de vnaquaque re congestæ vtrinque diuinæ voces plurimum valent: demum instructroni populi Christiani vt aptè copioseque fiat ab ijs quorum interest Dei verbum tractare, cõducit. Quæ à me breuiter enumerata, vberius paulo exponenda sunt. Ergo fidem in nobis, vt gignitur diuino verbo, eodem quoque ali & augeri ac perfici, nemo contradicet. Consensus vero cælestium omnium verborum, atque idem vbique veritatis Spiritus, nisi de vnoquoque capite sententiæ variæ locis ac temporibus, non solum auctoribus, maximè diuersis, mirificè inter se cõspirantes vno velut aspectu obijciantur, perspici facilè non potest: simul verò composita, atque ex longissime distantibus locis in vnum collata, dici non potest, quam fidei lætitiam, quos cumulos afferat. Apollinem per Scripturas Iesum probanté multum contulisse ijs qui crediderant, supra iam ex Luca protulimus. Quare à se quidem plantatos Paulus Corinthios admonet, ab Apolline autem rigatos. Vt enim stirpes teneræ, aquę copia coalescunt & augentur, ita noui fideles sapientia illius viri eloquentis & Scripturarum imbre creuerunt, Deo scilicet præstante incrementum. Ac cum multa & magna sint argumenta, qui testimonia Dei nostri credibilia facta sunt nimis, vt habet psalmus, illud nullo modo inferius est cæteris, fortasis etiam superat omnia, quod

Act. 18. *1. Cor. 3.* *Psal. 92.*

quod in maxima eloquiorum Dei & multitudine & varietate mirabilis quidem consensus & supra omnem humanam cogitationem atque artem sibi vndique constans pulcherrimè elucet. Est enim summę veritatis solius; vt sibi per omnia constet. Humana ingenia quantacunque industria & facultate polleant, vel sibi ipsis vel veritati interdum, contradicant necesse est. Itaque summi Philosophi atque excellentes legum latores discrepare ac dissidere quodammodo à se, ab ijs qui accuratius eorum scripta relegunt, deprehendi solent. At diuinas Scripturas, cum ab auctoribus non solum diuersis, sed multis sęculis, & toto dicendi genere inter se maximè remotis proditæ sint, quicunque legunt, qua par est attentione, & Dei dono intelligunt, omnino est incredibile dictu quàm ex illarum mutuò collatarum concordãtia & veluti symphonia, reddantur attoniti: vt cogantur quemadmodum singula Dei opera, bona, omnia autem, bona valde probantur; ita eloquia illius singula quidem vera per se, sed omnia simul pronuntiare verissima. Quia enim omnes vtriusque testamenti Patres eundem fidei Spiritum acceperunt, eundem Deum, eundem Christum Dominum nobis consonant, tanquam per diuersa foramina fistulæ, eiusdem spiritus vox artificiosa concentum iucundissimum faciat. Hæc planè sunt duo illa Seraphim vt scriptores haud vulgares volunt, sibi mutuò respondentia ac reddentia vocem eandem in laudatione ter sancti atque omnipotentis Dei: duo quippe testamenta vnum atque eundem Regem gloriæ celebrantia sibi perpetuo consonant. Quare Thessalonicenses illi nobiles, quorum supra mentionem fecimus, cum ab Apostolo Christi Euangelium audissent atque assensi essent, tamen

Esa. 6. *Aug. ca. 115. c. 16.* *Hieronym. epist. ad Damasũ in 3. tomo de visione Esaiæ & Esa. 6.* *Act. 17.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

tamen quotidiana diligentia veteres scripturas inuestigantes, vtrum ne illa ipsa ibi essent, quæ docebat Paulus, vbi omnia conuenire deprehenderunt, robustas in fide radices egere.

Lucem magnam afferri cognitioni Scripturæ sacræ vtriusque paginæ collatione.

CAP. VIII.

Aug. lib. 13. conf. & 2. de Doctrin. Christ.

AD comparandam verò germanã scripturarum intelligentiam, nihil æquè cõfert ac testamenti vtriusque de rebus ijsdem auctoritates collatæ. Namque vt Augustinus præclarè docet, nusquã melius scripturæ sensum discimus quam in scriptura; quòd apertè vna doceat quod alia dixit obscurius. Ita fit vt familiaris veluti consuetudo diuinorum eloquiorum promptam & expeditam quandam facultatem pariat: intelligẽdis ijs quæ per ænigmata alioqui dici viderentur, atque ita ambiguè, vt vix quo essent referenda constaret. Quid, quòd totius veteris testamenti, vt sæpe iam diximus, finis atque institutũ Christus est, cuius nouum nihil aliud est quam manifesta annuntiatio? Itaque quicquid illic occultum est, hic velut luce infusa patefit, claueque Dauid allata, quòd clausum tradidere maiores nostri ad fœlicitatem hæredis Christiani populi reseratum est. Nonne hoc dixit breuissimè & absolutissimè Paulus, cum loquens de veteri testamẽto in Christo euacuari, hoc est aperiri prodiq; dixit? Meritò Apostoli cum sine intellectũ propemodum essent, vsque adeo vt apertè docentem futuram crucis passionem non intelligerent: tamen vbi & passus & crucifixus est, & surrexit à mortuis, spiritum ex ore ipsius hauserunt, vt intelligerent Scripturas. Neque enim est alia ratio sacras scripturas intelligendi nisi ex cognitione & fide

1. Cor. 3.

Luc. 18.

Luc. 24.

& fide Iesu qui mortuus est propter peccata nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram. Igitur si quæ gesta per Christum sunt, cum ijs ordine conferamus, quæ à Prophetis de illo prædicta sunt, dubium esse non potest, quin optimam atque clarissimam interpretandi rationem sequuturi simus. Solent nautæ longam atque ignotam nauigationem facturi, descriptionem à peritis earum regionum laboratam diligentissime inspicere, & ad singula penè momenta cum ijs conferre quæ occurrunt. Quæ littora, quæ promontoria, qui sinus, rupes, scopuli, vada, omnia illic examinant, atque ipsius picturæ ad vera quæ vident, comparatione, & multa melius in descriptione intelligunt, quę erant obscura inexpertis, & in ipso suo itinere animaduertunt notata non pauca; quę nisi descripta charta admonerentur, facile præterirent. Tum vero mirifice exultant atque instrumenti sui fidem probatam rebus, ad cœlum tollunt. Ita prorsus mihi in Prophetis & Euangelio accidere contemplanti videtur. Nam quia antiquis omnia in figura contingebant, atque omnes prænuntiabant de aduentu Iusti, remissionem peccatorum per vnum Christum pollicentes, quem proposuit propitiatorem omnibus in sanguine ipsius, vt diuinæ literæ tradunt, necesse profecto est, vt vicariam sibi operam lex vetus & noua mutuo præstent, atque ex cognitione alterius plenius alterum innotescat: Ita, quòd sæpe dixi, Prophetæ euangelio testimonium perhibent fidemque conciliant: euangelium Prophetis vicissim auctoritatem atque intelligentiam tribuit. Quæ omnia in vnum collata cum caput quoduis consideratur, vt de Sacerdotio Christi, aut de regno, aut de opprobrijs, & cruce, aut de aduentu vltimo, admirabilem sibi mutuo lucem affe-

1. Cor. 10. Act. 7. Act. 10. Rom. 3.

runt

Universidad de Deusto
Biblioteca

runt fructuſque pariunt guſtatu iucundiſsimos, ac veluti theſauros exquiſitos & copioſos Sapientiæ ſtudioſi produnt: quibus illud vſu venit, quod beatus
Pſal.118. pſaltes de ſe canebat. Lætabor ego ſuper eloquia tua ſicut qui inuenit ſpolia multa. Id mihi quoque accidiſſe fateor, cum adieci animum ad colligendas vtriúſque teſtamenti de Chriſto ſcripturas, atque ordine qui mihi viſus eſt commodiſsimus, de vno quoque capite congreſsi quæ memoriæ potuerũt occurrere ex nonnulla ſacrorum bibliorum meditatione quæſita. Ita enim alias alijs ſcripturis & aperiri & ditari, & magnificum Dei Spiritum omnia proſpicientem inter ſe coniunctas referre, animaduerti, vt
3.Reg.10. quod Regina illa de Salomonis ſapientia dixit, plus longè ſe eſſe expertam quam fama accepiſſet, id ego mecum ſerio iactarem, multo amplius mihi contuliſſe cæleſtis huius ſapientiæ verba aure cordis auſcultauiſſe, ac de re quauis quid illa vel in nouo vel in veteri inſtrumento produceret, conſuluiſſe, quam mirificis licet, & grandibus ſanctorum Patrum prę-conijs credidiſſem.

Ad pietatis ſtudium inflammandum, valere plurimum teſtimonia varia de Chriſto in vnum collata. CAP. IX.

SED ſi adhuc etiam addiderim ad pietatis ſtudium non parum acceſsionis fieri, accurata de Chriſto reuelato vtriuſque paginæ collatione nihil vel nouum vel inexpertum dixero. Quamuis enim ad Chri
Epheſ.3. ſti Ieſu diuitias, quas meritò inueſtigabiles Paulus appellat, cognoſcendas ac deſiderandas euangelica atque Apoſtolica doctrina ſufficiat, tamen neſcio quomodo his adiuncta ac bene commixta prophetica quoque tot oraculis prædictionibúſque pleniſsi

niſsima admirabili Chriſti ſuauitate animum implet. Ita Ioannes vidiſſe ſe narrat eos, qui vicerũt beſtiam *Apoc.15.* habentes cytharas Dei cantantes canticum Moyſi ſerui Dei, & cãticũ agni. Neque enim aliud eſt Moſis totiuſque Legis canticum, aliud Agni: ſed vnum atque idem omnes diuini cytharędi carmen ſonant: Regis noſtri gloriam, atque agni nuptias epithalamiumque celebrantes. Hanc ſanctarũ Scripturarum meditationem pietate pleniſsimam, magnus doctor Paulus Timotheo illis verbis commendat: Tu ve- *2.Tim.3.* rò permane in ijs quæ didiciſti, & credita ſunt tibi, ſciens à quo didiceris, & quia ab infantia ſacras litteras noſti, quæ te poſſunt inſtruere ad ſalutem per fidem quæ eſt in Chriſto Ieſu. Omnis ſcriptura diuinitus inſpirata, vtilis eſt ad docendum, ad arguendũ, ad corripiendum ad erudiendum in iuſtitia, vt perfectus ſit homo Dei, ad omne opus bonũ inſtructus. En tibi ex Paulo vniuerſæ Scripturæ ſacræ fructum, vt inſtruamur ad ſalutem per fidem & agnitionem Ieſu Chriſti. Hic eſt ille cubitus apud Ezechielem, *Ezechie. 40.* in quo vterque murus templi, id eſt, vetus & nouum teſtamentum iungitur, in quo etiam omnis fabrica- *Gen.6.* tio arcæ Noë conſummatur, vt bene Hieronymus *Hiero. in* admonet. Omnis enim diuina Scriptura, vt Auguſti- *ca.40.* no placet, nihil aliud quam Chriſtum annuntiat, & *Ezech.* charitatem docet. Quare ſtudioſa & ſyncera medita- *Aug.l.de* tio Scripturæ, quãtum ad Chriſti Ieſu cognitionem *catechiz.* & dilectionem excitandam inflammandamque con *rudibus* ducat, melius res ipſa quamuis docebit expertum, *cap.4.* quam verbis vllis exprimi poteſt. Ego verò ſæpe mirari ſoleo huius ſæculi mores. Cum nihil enim ſit ad pietatem veráque in Deum deuotionem parandam, diuinorum librorum lectione potentius, nihil à ſanctis patribus maioribus noſtris vel in ſe vſurpatum magis,

Universidad de Deusto
Biblioteca

magis,vel alijs ad proficiẽdum in via Dei commendatum,tamen hac ætate vix vnum aut alterum reperias,qui biblia sacra hoc instituto relegat, alios nescio quos libellos & opuscula adeunt, cum mente in Deum assurgere cupiunt,atque animum expurgare à vitijs:bona illa quidem & pia & salutaria opuscula, sed cum Euangeliorum aut Apostolicæ doctrinę aut Sapientiæ aut Prophetarum libris non magis comparanda quam cum sole lucerna exigua. Itaque biblia sacra cum aperiunt, aut discunt,aut versant, totum illud negotium veluti artificiale habetur in alioſque refertur,videlicet,vt concionentur,vt de cathedra doceant;qui optimè, vt cognitionem Scripturæ sibi pariant tanquam scientiæ cuiuspiam nobilioris:ô nos planè hebetes,& ad diuinas literas hauriendas cæcos vbi maximè vel vnicè potius, spiritus loquitur,ibi spiritum minime quærimus.Et putamus nos dulcissimos, ac iucundissimos fructus vitalis ligni posse percipere cùm alio instituto carpamus, alio illi producti sint. Quid aliud hoc quã quod pueri faciunt nuces ad ludendum, nucleo neque gustato neque aperto,vellentes? Quanto ille secus, cui eloquia Domini dulciora super mel & fauum, cui super aurum & topazium chara, aut ille cui ignita iacula, & ad omnem hostis vim retundendam quouis clypeo fortiora,aut ille,cui nullus alius cibus ad nutriẽdam vitam,nulla ad recreandã sitim fluenta vberiora? Christus nempe erat petra,de qua illi auidissimè hauriebant. Et sicut dicit Scriptura, si quis inde biberit,non solũ fiet in eo fons aquę salientis in vitam æternam,verũ & de ventre eius fluent flumina aquæ viuę, ex quibus alij omnes,non solũ homines mentè præditi, sed iumenta etiam,hoc est,indocta & rudis plebs vbertim refici,ac satiari queat.Hãc Scripturæ vtriuſ

Psal.18. *Psal.118.* *Prou.30.* *Sap.16.* *Deut.8.* *Ioan.4.* *Ioan.7.*

vtriusque in Christo reuelando ac celebrando concinnitatem,beatus pater Augustinus tãti facit, vt ad Ianuarium scribat: Quis hanc lætitiam diuinorum Sacramẽtorum, cum sanæ doctrinæ luce clarescunt, non præferat vniuersi mundi huius imperiis, etiam inusitata fœlicitate pacatis? Nonnè tãquam duo Seraphim clamant ad inuicem concinentiam laudis Altissimo, Sanctus,sanctus,sanctus Dominus Deus Sabaoth: ita duo testamenta fideliter concordantia sacratam concinunt veritatem Deo? Occiditur ouis, celebratur pascha, & interpositis quinquaginta diebus datur lex ad timorem scripta digito Dei. Occiditur Christus, qui tanquam ouis ad immolandum ductus est,sicut Esaias testatur, celebratur verũ pascha, & interpositis quinquaginta diebus datur ad charitatem Spiritus sanctus, qui est digitus Dei, & cętera. Hujus igitur generis diuitias in lectione ac meditatione vtriusque Scripturæ de Christo, plurimas inuenit,quicumque studiosè quærit,ac copiosis scientiæ & intellectus in Christo spoliis, vt Dauid loquitur,vehementer delectatur,atque exultat.

Augustin. epist.119. c.16. *Esa.53.* *Psal.118.*

Ad docendi atque exhortandi munus,opus esse notitia accurata vtriusque testamenti.

CAP. X.

NEQVE verò cæleste talentum nactus occultandum putat,sed cum aliorum vtilitate multiplicat;& Sapientiam Dei, qui est Christus,vt sine fictione discit;ita sine inuidia communicat. Infinitus enim est,vt ait Sapiens, thesaurus hominibus; quo qui vsi sunt, participes facti sunt amicitiæ Dei. Erit ergo doctus scriba in regno cælorum, qui de hoc thesauro profert noua & vetera,hoc est,tũ noui tum

Sap.7. *Matt.13.*

C veteris

Universidad de Deusto
Biblioteca

veteris testamenti de Christi mysterio electus distinctásque sententias. Ac iure noua prius, deinde vetera commemorauit Christus, quemadmodum
Aug.20. de ciuit. c.4. Augustinus expositum, secutusq; ipse est, quod in mysteriis Christi, & Ecclesiæ, quæ duæ veluti claues quicquid diuini libri continent, signatum claudunt, primum docendus sit populus fidelis quæ Euangelica, atque Apostolica doctrina teneat, posthac legis & Prophetarũ oraculis eadem munienda, exornanda, amplificandaq; sunt. Hic enim est aureus ille forceps apud Esaiam, ad cœlestem carbonem de altari
Esa.6. prendendum ac Prophetæ labia purganda comparatus, qui nexu duplicis aciei, vtriusque testamenti in Christo (cœlesti scilicet ignitoque carbone) cõprehendendo atque exhibendo, vt sanctus Hieronymus vult, manifestè figuram tenet. Est rota quo-
Ezech.1. Gregor. Hom.6. in Ezec. que in medio rotæ quam vidit Ezechiel: quem locum, quoniam explicat diuinè Gregorius, verba illius subijciam. Rota intra rotam est testamentum nouum, sicut diximus, intra testamentum vetus, quia quod designauit testamentum vetus, hoc testamentum nouum exhibuit. Et post nonnulla. Quid est quod in tabernaculo propitiatorium fieri iubetur, super quod duo cherubim, vnum à summitate vna & alterum à summitate alia, ex auro mundissimo ponuntur expandentes alas, & operientes oraculum?
Exod.25 3.Reg.6. Quid est, quod se mutuò respiciunt, versis vultibus in propitiatorium, nisi quod vtraque testamenta ita sibi in mediatorem Dei & hominum concordant, vt quod vnum designat hoc alterum exhibeat? Quid enim per propitiatorium nisi ipse Redemptor hu-
Rom.3. mani generis designatur? De quo per Paulum dicitur: Quem proposuit Deus propitiationẽ per fidem in sanguine ipsius. Quid verò per duo cherubim, quæ

quæ plenitudo scientiæ dicuntur, nisi vtraque testamenta signata sunt? Ex quibus vnum à summitate vna propitiatorij: alterum à summitate altera stat: quia quod testamentum vetus de incarnatione nostri Redemptoris cœpit prophetando promittere, hoc testamentum nouum perfectè narrat expletum: duo autem cherubim ex auro mũdissimo facta sunt, quia vtraque testamenta pura ac simplici veritate describuntur. Expandũt verò alas & oraculum operiunt, quia nos qui omnipotentis Dei oraculum sumus, à culpis imminentibus scripturæ sactæ ædificatione protegimur. Cuius dum sententias sollicitè aspicimus, ab errore ignorantiæ eius alis velamur. Duo ergo cherubim in se mutuò respiciunt, versis vultibus in propitiatorium, quia vtraque testamenta in nullo à se discrepant. Et quasi ad semetipsa vicissim facies tenent, quia quod vnum promittit, hoc aliud exhibet, dum inter se positum mediatorem Dei & hominum vident. Facies quippe à semetipsis cherubim auerterent, si quod vnum testamentum promitteret, aliud negaret. Sed dum concorditer de mediatore Dei & hominum loquuntur, vt vicissim se respiciant in propitiatorium intendunt. Rota ergo in medio rotæ est, quia inest testamento veteri testamentum nouum. Prophetia ergo testamenti noui testamentum vetus est, expositio testamenti veteris testamentum nouum. Tam multa ex beato illo Patre repetiuimus, quod neque pulchrius quicquã, neque verius de vtriusque testamenti in Christo consonãtia afferri posse videatur. Quãuis autem cognitio Christi ex Scripturis petẽda sit, tamen possunt fideles homines simplicitate fidei contẽti, per Christi inuitationẽ vsque ad ipsius perfectam notitiã peruenire: sed qui non solũ se ipsos, sed

Universidad de Deusto
Biblioteca

alios etiam ædificare atque instruere debent, omnino id sine diligenti Scripturarum tractatione præstare nō possunt. Homo enim, vt Augustinus scribit, fide & spe & charitate subnixus, eaque inconcusse retinēs, nō indiget scripturis nisi ad alios instituendos. Itaque multi, inquit, per hæc tria in solitudine sine codicibus viuūt. At cum quem familiæ suæ Dominus præficit, oportet iuxta Paulū esse doctorem, vt possit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere. Itaque lectioni sacrę vacet necesse est. Confert verò magnopere quæ fusè, & mixtim in Scriptura traduntur, ea in locos certos & capita distribuere: in quibus quæ sunt eiusdem rationis, ordine collocentur. Hoc & ad memoriam valet, & ad inueniendi promptitudinem, & ipsam demum intelligentiam mirifice iuuat.

Aug. 1. de Doc. Christ. c. 39.

1. Tim. 3.

Quemadmodum Ecclesiasticis concionibus habendis, Christi cognitio ex Scripturis vsui sit.

CAP. XI.

INTER omnia verò quę de diuinis Scripturis erui possunt nihil Christiano doctori, ecclesiasticoque oratori perinde vtile vel necessarium potius occurret, ac de Christo Domino familiaria habere atque ordine collocata testimonia, vt cœlesti hoc promptuario in omnē vsum locuples sit. Paulus quidē inter Corinthios nihil se arbitrabatur scire, nisi Christum atque hunc crucifixū. Hūc discere atque in hoc edoctos esse omnes exhortabatur. Hæc est, inquit lex, vestra sapientia coram populis: Quoniā ergo de Christo sermonem crebertime incidere necesse est, permagni refert, quæ de Christo tradit Scriptura, in promptu habere. Deinde cum per anni curriculum, Christi

1. Cor. 2.

Ephes. 4.

Deut. 4.

Christi & doctrinam & gestas res Ecclesia commemoret, atque ea potissimùm decantet, & tanquam propria Christiani populi instituta proponat, quis dubitat quantopere instructum ad quasuis Ecclesiasticas conciones is se habiturus sit, qui Christi mysterium, magnitudinem, beneficia, exempla, cæteraque optimè teneat? Nā cum dies ij festi incidunt, incidūt autem per annum plurimi, quibus peculiaria Christi mysteria celebrantur, de iis ipsis loqui ad ędificationem atque instructionem fidelium, nō potest sine graui querela præterimittere Ecclesiasticus orator: quod aptè copiosè ac pio dignitate præstare minimè potest, cui nō fuerint de ea re cognita virique Scripturæ diuinæ oracula. Itaque cum de natali Christi, cum de apparitione, cum de miraculis, cum de passione, & morte, cum de rę surrectione, cæterisque dicendū erit, proferet sanè de thesauro suo noua & vetera: neque vnquam exhaustum sibi queretur, aut causabitur, qui quo plura expenderit, eo sibi copiosius affluere experietur, modò fugere hæc sponsæ verba premereque non cesset. Postremo si nulla est perfecta virtus, cuius non sit exemplum singulare Christus Iesus, de qua, ore, re Catholico ac pio viro esse sermo poterit, ex quo nō statim ad Christū tanquam ad bonorum omnium limen gradus fiat? Itaq; de patientia, de humilitate, de contemptu sæculi, de benignitate in proximos, de pietate ardente in Deū, de quouis denique argumento dicturus, nihil sibi potius existimabit, quam vt illa ipsa quę vel celebrat vel commendat, vel admoner, in Christo qualia fuerint, ostendat, & viua veluti forma ipsis oculis exhibeant. Est enim totius Christianæ ædificationis exēplar, quod diuinitus est hominibus in excelso inonte monstratum, secundum quod cuncta quę gerimus

fabricare iubemur, in quo omnis structura crescit augmentum corporis factus: in quo & nos superædificamur lapides viui, domus spiritualis, vt offerantur Deo hostiæ spirituales gratæ atque acceptæ per Iesum Christum.

1. Pet. 2.

Cur diuina scriptura vocetur Testamentum.

CAP. XII.

SATIS de scopo diuinæ scripturæ, qui vnus est Christus, ac de vtilitate cōferendi ex vtroque testaméto quæ de Christo traduntur, hactenus disseruimus. Iam de distributione differētijsq; scripturarum, quæ Christū nobis annuntiant, aliquid necessariò dicendum erit, tum de ratione & phrasi diuinorū eloquiorū, in quibus admirabili dispositione sermonū Dei, ita sunt omnia plena Christo, & tamē clausa, vt neq; sapientes plura desiderare, neq; ignaui & indigni quicquā ferè percipere possint. Id enim ab Esaia prædictū est, vbi Dominus suos ad hunc modum alloquitur. Et erit vobis in sanctificationem. In lapidē autem offensionis & in petram scandali, duabus domibus Israël, in laqueū & in ruinā habitantibus Hierusalem. Et offendent ex eis plurimi & cadēt & conterentur, & irretientur & capientur. Hoc quoque à Prophera declaratum est cum dixit: Fiat mēsa eorum coram ipsis in laqueum & in retributiones & in scandalum: quod in Christi cognitione vehemēter impegerint: quod ille considerās: beatus, inquit, qui non fuerit scandalizatus in me. At oues Christi vocem eius agnoscunt, cæteris diffugientibus eúmq; auersantibus; Itaq; Esaias adiungit & sequitur: Liga testimonium, signa legē in discipulis meis. Et expectabo Dominum qui abscōdit faciem suam à domo Iacob. Hanc igitur sermonum Dei mirabilem arcanámque facultatem, quātum Dei gratia suggesserit, explicare

Esa. 8.

Psal. 68.

Matt. 11. Ioan. 10. Esai. 8.

explicare conabimur, si primū cur Scripturā suā testaméti nomine Deꝰ noster appellari voluerit, & cur duplex testamentū sanxerit, exposuerimus. Omnis quidē scriptura diuina testamētū dicitur, quod veluti pacta cōuēta inter Deū & homines cōtineat. Itaq; testamētū pactū, fœdus, & si qua sunt talia, pro eodē habentur in diuinis litteris: quod vocabulū hebraicū Berith, teste Hieronymo, satis indicat. Annotauit quippe, quòd vbicumq; in Græco, testamentū legimus, ibi in Hebræo sermone sit, fœdus, siue pactū, id est, Berith. Idémq; aliàs scribit, ad hūc modū: Si quis diligēter Hebræa volumina, & cæteras editiones cū septuaginta interpretū translatione contulerit, inueniet vbi testamentū scriptū est, non testamentum sonare, sed pactū, quod Hebræo sermone dicitur, Berith. Pactū vero cur dici putamus scripturā sacram, nisi quod inde promissiones Dei hinc hominū obsequia certa stipulatione cōtineant? Ac si quis penitus cōsideret, animaduertet profectò, inter homines pactū de iis iniri, quæ cū antea nō deberētur vel deberi non putarentur, ipso pacto certa, rata, ac debita fiant. Itaque pactione efficitur, vt ius nouum quæratur alterutri, vel potius ambobus, qui inter se de re aliqua paciscuntur. Sic se res habet, siue de seruitute siue de coniugio, de adoptione, de societate, de collegio, de ineunda hæreditate, de cæteris denique humanæ vitæ contractibus omnibus ratio fiat, vt quæ pacto firmantur, ea antea libera habeterētur: deinde interuenit mutua fides vtrāque partē in vna societate constringens. exēpli causa, hic quidē vt militet paciscitur, ille vt stipendia præbeat: alteri incūbit vt seruiat eum se famulatui addicit, alteri cibo, domoque vt excipiat. Ergo cū diuinæ literę testamentū, siue quod idē est, pactum Dei nominant, illud primum cogitare

Hier. in quæst. super Gen. 3. tomo.

Hier. in epist. ad Gal. l. 2. in c. 3.

Universidad de Deusto
Biblioteca

debemus,aliquid nouum,magnũ,minimeque hominibus debitum esse, quod sponte sua summus ille rerum omnium Dominus offerat nobis. Hæ sunt promissiones bonorum ęternorum ac supercœlestium, quæ nulli creatæ naturæ debentur neque humanæ, neq; Angelicæ verò,quia sũt propria deitatis ipsius. *2.Petr.1.* Maxima, inquit B.Petrus & pretiosa nobis promissa donauit,vt diuinæ efficiamur consortes naturæ.Quo *Esai.64.* quid potuit altius dici? Quin potius ne cogitari quidem potuit, siquidem oculus non vidit neque auris audiuit,neque in cor hominis ascenderunt quæ prę- *1.Cor. 2.* parauit Deus expectantibus se.nobis verò,ait, reuelauit Deus per Spiritum suum. Iam vero quoniam bona tanta se daturum pepigit Deus, quæ nec naturæ hominum, nec meritis debebantur,quæ proinde supernaturalia Theologi rectissimè appellant,atque huius tantæ donationis nullum esse poterat firmamentum, vbi erat immensa disparitas, nisi Dei verbum, atque eius, qui non mentitur, neque mutatur, certa pollicitatio, vt vtrinque contractus atque Societas iniretur,necesse fuit,homines,primùm vt Dei dictis fidem haberent, deinde vt ea sperarent, quæ ipsorum quoque captum excedũt, atque ita demum obsequentes & sibi imperata facientes,promissa bona consequerentur. Atque hoc est totum Dei testamentum,hoc pactum, hæc scriptura,hoc stipulationis sempiternæ monumentum. Vbi quis non videt totius humanæ iustitiæ coram Deo, primum fundamentum esse Fidem, quam pulcherrimè Apostolus *Hebr.11.* definit, sperandarum substantiam rerum argumentum non apparentium? Vt enim Deus vitam, ac fœlicitatem super naturalẽ pollicetur, ita exigit fidem de iis quoque supernaturalem, idque meritò. Nã si verbo suo ac pollicitatione sese ipse astringit ad ea conse

conferenda, quæ natura nostra omnibus modis superiora sunt, ac nulla ratione debita, æquissimum est reuera,vt homo etiam fidem Deo habeat, quamuis omnem humanam rationem superent,quæ iubetur sperare, vitamque Deo dignam instituat. Atque hoc modo fit,vt pactum vtrinque constet: siquidem Deus diuinitatem pollicetur homini,homo Deo intellectum ac voluntatem ad superhumana deuouet ac deuincit.Quod quoniam præstare ipse per se non potest, quòd omnes vires humanas excedat tanta res,vt possit,diuinitus adiuuatur, eadem ipsa gratia, qua vocatur ad diuinum consortium, inspirante, & agente,& perficiente, vt credat,vt speret, vt diligat, vt denique dignè Deo viuat.atque hac fide viua erectus ad illa ęterna bona, hęc caduca contemnat, aduersa omnia patienter ferat, nihil in omni rerum humanarum euentu diuinę amicitię fœlicitatisque præponat. Itaque testaméto pactoque sacrosancto Deus astringit fidem suam, & vitam ęternam,& quęcumque ad illam opportuna sunt pollicetur: ac proinde fidem hominis exigit talem, vt vitæ ęternę cuncta postponat,quod solum potest,præstare fides viua atque efficax quę per dilectionem operatur. Huc omnis diuina scriptura tendit, hęc summa est totius testamenti. Quęcumque enim scripta sunt (ait Paulus) ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiam, & consolationem scripturarum, spem habeamus. Quod autem pacti inierit Deus cum homi- *Deut.26* nibus, propheta declarat illis verbis: En Dominus elegit te hodie, vt sis ei populus peculiaris, sicut locutus est tibi, & custodias omnia præcepta illius, & facier te excelsiorem cunctis gentibus, quas creauit *Leui.26.* in laudem,& nomen & gloriam suam,vt sis populus sanctus Domini Dei tui. Et in alio loco:Ecce taber- *2.Cor.6.*

FACULTAD DE TEOLOGIA Univ. de Deusto BILBAO

Universidad de Deusto
Biblioteca

2.Cor.6. naculum Dei cum hominibus & habitabit cum eis? & ipsi populus eius erunt & ipse Deus cũ eis erit eorũ Deus. Quod rursus Apostolus explicat. Cũ enim Lege scriptum sit, Ponam tabernaculum meũ in medio vestri, & non abiiciet vos anima mea: Ambulabo inter vos, & ero Deus vester, vosque eritis populus meus, Paulus ad Ecclesiæ filios referẽs ita loquitur: Vos estis templum Dei viui, sicut dicit Deus, Quoniã inhabitabo in illis, & cætera, ex Leuitico: quibus adiũgit Hieremiæ verba: Ego recipiam vos, & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit dominus omnipotens.

Hier. 31.

Testamentum dici scripturam sacram non solum ratione communi pacti, sed etiam speciali, paternæ hæreditatis adeundæ.

CAP. XIII.

DIVINVM igitur statum supra omnem humanam conditionem positum, quem neque natura consequi, neque philosophia sapientum huius sæculi deprehendere potest, sola Dei gratia & voluntate constãtem sola etiam fide diuinitus infusa comprehensum, sacra & arcana nobis scriptura declarat; quam iccirco maxime testamentum siue pactum appellari, satis, vt opinor, ostendimus. Huius enim super humanæ ciuitatis societatisque gloriam, in qua etiam ipse est ascriptus & annumeratus, qui eam fun-

Psal. 86. dauit Altissimus, Dominus narrat, iuxta psalmum: in scripturis populorum & principum horum qui fuerunt in ea. Et quoniam initum à Deo cum hominibus pactum eiusmodi est, vt nulla verborum vi exprimi possit, imperitiæ nostræ cõsulens spiritus sanctus multis diuersisque vocabulis ex humano vsu petitis, rei nobis magnitudinem proponit. Nullum enim

enim humanæ Societatis coniunctionisque genus est, quod inter Deum & homines non vsurpet. Ioãnes quidem communiter societatem vocat cum Paulo. Hic vocatos nos esse in societatem filij Dei: illo, societatem nos habere cum patre & cum filio eius Iesu Christo. Ipse Christus amicos nos dignatur, & vocat. Seruos Domini acquisitos & charos omnis propemodum pagina sacra demonstrat. Regni ac Regis plurima mentio est. Vxorem quoque ac virum, siue sponsam & sponsum, & Apostolicus & propheticus sermo celebrat: vbi etiam Deum nos sibi desponsasse in fide legimus, zelo quoque ardentem vxorio, violati thori iura expostulare. Quibus sane modis illud agitur, vt arctissima quædam atque inenarrabilis creatoris cum sua creatura coniunctio ex pacto ipsius, hoc est, ex mera gratia, aliqua ex parte deprehendatur. Sed inter omnes humanarum coniunctionum differentias, paternam maximè celebrat Scriptura, quod parentis ac filiorum ratio, omnes propemodum leges diuinæ nostræ coniunctionis declaret. Filias autem dico non natura sed adoptione: qui in bona paterna succedunt non naturali debito, sed legali ac voluntaria institutione parentis. Quam institutionem capessendæ hæreditatis proprio iam nomine testamentũ vocandum censuit optimus pater Deus. Itaque Paulus vtrumque cõiungit adoptionem & testamentum: Quorum adoptio est, inquit, filiorum, & gloria, & testamentũ, & legislatio, & obsequiũ & promissa. Atque illud quod ex Hieremia sumptũ Apostolica auctoritate produxit: Ero vobis in patrẽ, & vos eritis mihi in filios & filias. Quod hic adoptionẽ dixit, alio Apostolus volũtariã generationẽ definiuit: Volũtariè, inquit, genuit nos verbo veritatis, vt simus initiũ aliquod creaturę eius;

1.Cor.1. 1.Ioan.1. Ioan.15.

Ose.2. Hiere.3.

Rom.29.

Hier. 31.

1.Cor. 6. Iac.1.

Universidad de Deusto
Biblioteca

eius; gratiam, initium creaturæ appellans, quemad-
Gal.6. modum nouam creaturam Paulus. Ex quo fit, vt hæ-
reditatis copiosæ atque æternæ creberrima in scri-
1.Pet.2. turis mentio sit. In hæreditatem nos immacrescibi-
Tit.1. lem & incontaminatam regeneratos, & secundum
Rom.8. spem hæredes esse vitæ æternæ, & hæredes quidem
Psal.15. Dei, cohæredes autem Christi, & Deum esse partem
nostram & sortem atque hæreditatem, aliaque in-
numera legimus, quibus abundè instruimur, quæ sit
species & ratio diuini testamenti. Nam præter com-
munem illam pacti rationem, etiam hanc peculia-
tem testamenti didicimus, vbi filij adoptiui in pa-
ternam hæreditatem gratia non natura vocantur.
Accedit ad hæc quod inter omnia pacta conuenta,
nihil in rebus humanis testamento certius aut fir-
mius. Ob eam rem promissionem suam Deus testa-
mentum vocari voluit, firmitudinem voluntatis suæ
Heb.6. ea voce declarans. Quod sanè Apostolus illis verbis
ostendit: Abundantius volens Deus ostendere polli-
citationis hæredibus immobilitatem consilij sui, in-
terposuit iusiurandum: vt per duas res immobiles,
quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum
solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam
propositam spem. Quibus expositis perspicuum est,
cur diuina scriptura testamentum vocetur, quamque
id aptè fiat tum ratione illa communi pacti & fœ-
deris inter Deum & homines initi, tum verò hac
propria & peculiari, qua filij Dei adoptãtur, & æter-
næ vitæ hæredes instituuntur.

Quod nouum testamentum Christi morte firmatum sit.

CAP. XIV.

AT interpellabit nos fortasse aliquis, falsò te-
stamenti proprtiam rationem & nomen diuinæ
pollici

pollicitationi à nobis asseri, cum planè constet, hæ-
reditatem non aditi ex testamento, nisi è viuis decedẽte institutore. Itaque cælestis regni possessionem ac promissionem & pactum quod scriptura continet, donationis potius, aut si quod est aliud melius verbum ad vitos pertinens, quam testamẽti formam tenere. Neque enim Deus bona vnquam relinquet sua. Sed eam disputationem elegantissimè Paulus absoluet. Is ad Hebræos, commendans Christi passionem & mortẽ vel hac ratione fuisse necessariam, vt hæreditatem nostram diuino testamento præstitam adire possemus, ita scribit: Et ideo noui testamẽti mediator est Christus, vt morte intercedente in redemptionem earum præuaricationum, quæ erant sub priori testamẽto repromissionem accipiant, qui vocati sunt, æternæ hæreditatis. Vbi enim testamentum est, mors, necesse est, intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est: alioquin nondum valet, dum viuit qui testatus est. Prorsus hoc agit Paulus, hoc vult: Dei promissa non fuisse habitura vnquam effectum suum, nisi Christi sanguis & mors intercederet. Atque ob eã causam hæredes iam olim vocatos, hoc est, iustos antiquos, ab hæreditate dilatos, donec ipse qui instituerat Deus, morte sua pactum redderet firmum. Quare bene atque aptè testamentum Dei eam pollicitationem appellatam, quòd hæreditatem diuinam non nisi per mortem hominis Dei sibi cessurã sperarent. Id quod illorum vnus scitè proclamat Christum alloquens: Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu in quo non est aqua: Ita significãs liberratem Sanctorum qui in imo carcere tenebantur, non nisi Agni sanguine fuso futuram. Quem & sanguinem testamenti appellat, quòd eo Dei promissio *Heb.9.* *Zach.9.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

missio firmum ac immutabilem sortiretur euentum. Quare non solum sanguis testamenti dictus est, sed
Heb. 13. etiam testamenti æterni à Paulo. Deus, inquit, pacis qui eduxit de mortuis pastorem magnum ouium in sanguine testamenti æterni: Dominum nostrum Iesum Christum. Hic quis non altitudinem cœlestium eloquiorum admiretur? Cui non erit cum summa iucũditate mirabilis vnius voculæ notio? cum ex Apostolo didicerit, cur Dei ad patres facta promissio, testamentum diuinitus sit vocatum: vt ita demum se in Dei filios ascriptos, & diuinæ gloriæ hæredes futuros scirent, si Christi sanguine peccata, quibus tenebantur obnoxij, delenda cogitarent. An non diserte hoc & perspicuè iam moriturus ipse Christus exposuit, cum in suprema cœna Sacramentum calicis instituens suisque propinãs, dixit: Hic est sanguis noui & æterni testamenti, qui pro vobis & pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Noui & æterni testamenti dixit sanguinem suum; (Quamuis enim apud nullum Euangelistarum omnia ea verba extent, certissima tamen Ecclesię traditione, nec minori atque illorũ est, auctoritate dicta esse, qui Christiani sumus tenemus:) ergo propterea æterni testamenti sanguinem dixit, quòd morte sua immutabilem prorsus dispositionem, atque vt iuridicè loquamur, vltimam voluntatem, suis quos in finem dilexit, atque omnium suorum hæredes fecit, testatus est. Neque enim sicut vetus testamentum nouo mutatum est, ita nouum aliquo alio testamento mutabitur, sed ratum, validum, efficax, æternúmque erit.
Gal. 3. Namque hominis confirmatum testamentum nemo spernit, aut superordinat, ait Paulus.

Quid

Quid conueniat, Quid etiam interſit inter nouum & vetus teſtamentum.

CAP. XV.

QVID autem causæ fuerit, cur vetus mutatum sit, & quid inter vtrumque differat, deinceps dicendum est. Neque aliunde petẽdum est hoc quoque quod quæritur, quam ex eodem optimo præceptore, qui postquam noui testamenti vim & efficaciam Christi morti tribuisset, illo themate posito: Testamentum in mortuis confirmatum est, alioquin nondum valet, dum viuit, qui testatus est; protinus de vetere adiungit: Vnde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est: lecto enim omni mandato legis à Moyse vniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorum & hircorum cum aqua & lana coccinea & hyssopo ipsum quoque librum & omnem populum aspersit dicens: Hic sanguis testamenti, quod mandauit ad vos Deus. Itaque vult, prius testamentum veluti simulachrum & characterem fuisse posterioris. Quare duo Dei testamenta quodammodo vnum sunt: neque enim, vt homines quia voluntatem mutant, testamentum innouant, ita Deus se gessit: sed priore potius testamento alterum futurũ perfectum atque vltimum significauit, quod tunc condidit, cum rerum ipsarum status commutatus est. Sunt ergo vnum vtraque, vel potius inter ambo conuenit, primum quòd ab eodem auctore atque eodem spiritu edita sunt. Habentes, ait Paulus, eundem Spiritum fidei & nos credimus, propter quod & loquimur. Et in Hieremia legimus, Feriã domui Israël, & domui Iuda fœdus nouũ. Igitur Deus idẽ, idẽque auctor vtriusque testamenti, quicquid delirent Seueriani, & Gnostici, & Manichæi. Deinde vt effector,

Heb. 9.

Exod. 24

2. Cor. 4.

Hier. 31.

sic &

Universidad de Deusto
Biblioteca

sic & finis vtriusque testamenti idem, nempe Chri-
Rom.7. stus, qui est finis legis ad salutem omni credenti. Lex
Rom.8. enim spiritualis est, Apostolo etiam teste, & lex spi-
ritus vitæ in Christo Iesu. Quare vterque cherubim
in idem propitiatorium intendunt, eodē respiciunt,
vt est supra satis expositum, per vnius Christi san-
guinem remissionem peccatorum, & vitam æter-
nam monstrantes hominibus. Igitur idem Deus,
idem Christus, idem spiritus vtriusque, eadem vita
æterna ab vtroque promissa, eadem hæreditas ipse
Deus. Sed tamen forma & modo discrepant plurimum, tum verò efficacia & vi: postremo firmitate atque vniuersitate. Formam prioris testamenti fuisse imperfectam ac rudem nemo ignorat; quòd temporalia & terrena vt in plurimum sonet, quòd in externis corporeisque actibus edocendis plurimum immoretur. quòd sacrificia, cæremonias, obseruationesque & ritus propemodum pueriles exigat. Sed magno id consilio à Spiritu sancto gestum est: quòd
Gala. 4. genus hominum tunc puerile, & rude, instar puerorum erudiendum esset. Cùm essemus, inquit, paruuli sub elementis mundi eramus seruientes. Nonne legis antiquæ propemodum pudeat, nisi pueros instrui cogitemus, cum & de purgando ventre talia præcepta illi populo data legimus, qualia puerulus accipe-
Deu. 23. ret à nutrice? Habebis, inquit, locum extra castra ad quem egrediaris ad requisita naturæ, gerens paxillum in baltheo: cumque sederis, fodies per circuitum, & egesta humo operies quo releuatus es. Attamen hoc tam puerile præceptum quo sensu lex, quæ spiritualis est, & carnales velut carnaliter alloquitur, accipi velit, sapienti indicat statim: Dominus enim Deꝰ tuus ambulat in medio castrorū, vt eruat te, & tradat tibi inimicos tuos, & sint castra tua sancta,

& nihil

& nihil in eis appareat fœditatis, ne derelinquat te. Ergo hæc eò spectant omnia, vt, qui conscientiam suam sordibus contractis exonerandam cupiat, ita sibi cōsulat, vt ne alios offendat, petat secretum, nec cæteros flagitiorum suorum fœtore corrūpat. Denique cōfessionis sacramentalis secretū esse summum admonet, vt benè à nobis esse dictum intelligas, vtrumque testamentū sine esse idem, sed forma diuersum. Quam exempli producti rationem, cū ad cætera accōmodaueris, inuenies profecto quod dixi esse verisimū. Hinc iam secundum illud discrimen oritur, vt vetus inefficax atque infirmum fuerit, nouum perfectū & validum. Nam lex per Moysem data est, *Ioan.1.* gratia & veritas per Iesum Christū facta est. Quam *Gal.4.* ob rē à Paulo omnia illa veteris legis externa signa nominantur vacua, & egena elementa, quòd spiritum gratiæ significarent quidem sed minime præberent; esse enim impossibile sanguine hircorum, & *Hebr.10.* taurorū auferri peccata. Nihil igitur ad perfectū ad- *Hebr.7.* duxit lex. Contrà noui testamēti vis & efficacitas ea *Hebr.9.* est, qua possint omnia peccata solui: & cœleste regnū patere credentibus atque obtēperantibus Christo: quemadmodū copiosè ad Hebræos scribens Apostolus probat. Ad hæc illud accedit quod vetus testamētū ad paucos quosdā pertinuit, nouū ad omnes omniū gentiū homines. Vt enim demōstrat egregiè Eusebius Cæsarienſis, ea fuit legis Mosaycæ dis- *Euſebi.* positio, quæ nullo modo posset nisi in vna quadam *Cæſar.li.* prouincia obseruari. Quo nāque modo possent ho- *1.de De-* mines ad vnum templum locumque definitū vndi- *monſtra.* que ascēdere? quonam modo purificari ibi mulieres *Euang.* edito partu; & masculos suos primogenitos offerre, & repræsentare homines frugum primitias, & pro peccatis expiandis deferre hostias? Ipsa profecto

Universidad de Deusto
Biblioteca

præceptorum Mosaycorum series perspicue declarat cõstrictum quendam, atque angustum principatũ, vt insanire omnibus modis Iudæi hodie videantur, qui legem prorsus contra legem obseruare contendunt. Quid nouum testamentum? Ite, inquit, in *Mar. 16.* mundum vniuersum & prædicate euãgelium omni creaturę. Et venit hora, quando neque in mõte hoc, *Ioan. 4.* neque in Ierosolymis adorabitis patrem. Spiritus est Deus, & eos qui adorant, in spiritu & veritate oportet adorare. Igitur manifestũ est hoc ad omnes gentes, illud ad exiguum populum pertinere. Ac si quis profundius rem inspiciat, nõ dubitabit, quin lex sese ipsa quodãmodo oppugnet atq; euertat, hoc est, infirmã & inutilẽ & quod amplius, penè impossibilẽ declaret. Quod Apostol⁹ cõfirmat Galatis cũ scribit *Galat. 3.* ad hunc modũ. Quicũque ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt: Scriptũ est enim: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, vt faciat ea. Hac sua collectione Paul⁹ tãquã certũ atque expeditũ se prętermittere indicat, illud, neminẽ fuisse qui fecerit oĩa legis præscripta, quod erat proposito necessarium. Sicut Petrus cæterique Apostoli etiam iudicauêre dicentes, vt quid *Act. 15.* tentatis Deum imponere iugum super ceruices discipulorum, quod, neque patres nostri neque nos portare potuimus? Quare legẽ non sui gratia datam, sed Euangelio veluti suppositam, atque hactenus vigentem, quatenus id quod erat perfectum adesset: nusquam profectò melius discere possumus quam in ipsa lege, quæ multitudine præceptorum, inutilitate quoque rerum, angustiis demum vel potius impossibilitate ad implendum, satis nos commonet, aliud se agere, aliud spectare quod permansurum esset, sequę ministram potius quam principem esse.

Cur

Cur vetus testamentum finitum sit, quáue ratione.

CAP. XVI.

QVIBVS ordine expositis, facillimum est videre, cur vetus testamentum temporale fuerit, nouum æternum. Illa enim erant præcepta, vt habet Ezechiel, non bona, hoc est, infirma, angusta, multi- *Ezec. 20.* plicia, perquam difficilia, quæ corpora quidem hominum contingerent: sed ad ipsam conscientiæ puritatem minimè penetrarent. Pædagogi igitur disciplinæ paterna prouidentia succesit, legi Euangelium, vmbræ ipsa rerum imago. Atque hoc modo vetus testamentum simul & dissolutum est, & explerum. Nihil enim aliud sibi volebat, quàm vt populum Dei ad Christum deduceret. Ac quemadmodum machinæ fabricando operi suppositæ, simul atque illud effectum est, concidunt sanè, neque id iniquè ferre videntur, quòd in eum vsum tantummodo comparatæ fuerint: ita lex vetus nihil aliud fuit quàm fabricando nouo supposita quædam machina, quæ ipso Dei opere effecto, potius impedimento nobis, quam adiumento foret. Prophetæ, inquit, *Matt. 11.* Christus, & lex vsque ad Ioannem. Atque hoc modo intelligenda est illa differentia vtriusque testamenti, quam Apostolus insinuat, cum scribit ad Co- *2. Cor. 3.* rinthios: Idoneos nos fecit ministros noui testamenti: non litera, sed spiritu: litera enim occidit, spiritus autem viuificat. Vbi quæri non immeritò potest, cur literam veteri testamento tribuat: spiritum nouo reseruet, si lex etiam spiritualis est, vt ipse aliàs censet; Adde quod eodem spiritu fidei locu- *Rom. 7.* tos esse & nouos & veteres patres ipse quoque con- *2. Cor. 4.* firmat. Quin etiam se ipsum inter eos numerat, quin *Roma. 7.* carnales sunt, & sub peccato venundatum quęritur.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Quid igitur ministris noui testamenti spiritum arrogat, veteribus patribus literam tantum relinquit? Sed status diuersus vtriusque legis cogitari debet, vt quid proprium cuique sit intelligatur. Ante enim quam veniret veritas, & oriretur sol iustitiæ in terra, populus tum ad intelligendum rudis, tum ad parendum rebellis, per externa & crassa elementa docendus fuit, ac terroribus ad obedientiam compellendus, siue etiam bonis futilibus quidem, sed quæ stultis in pretio essent, inuitandus. Hæc omnia literam sapienter vocat Apostolus: quòd reuera sicut literæ ad aliud significandum comparatæ sunt, quod qui literatus non est, quia non percipit quamuis per paginas oculos ducat, nihil aliud quam inani pictura pascitur: ita Iudæi atque alij omnes legem quæ spiritualis est, & spiritualia significat, carnaliter accipientes, nihil fructus referunt, quin etiam læduntur interdum, hoc est enim occidere literam. At in nouo testamento, quia non solum præcepta data sunt, sed ipse spiritus gratiæ tum mentem illustrans ad diuina capienda, tum animum inflammans ad amanda æterna, & contemnenda mortalia, rectissime idonei ministri Euangelij, non litera sed spiritu donati dicuntur. Neque tamen negandum est in veteribus fuisse quam plurimos qui spiritu ducerentur habentes animũ Euangelicum, quamuis corpore legi seruirent, quod de Prophetis, de Patriarchis, de ipso legis interprete Mose, nullo modo dubitare potest, qui perfectionem sapientiamque illorum patrum attenderit, vt nihil ferè sit in nouo testamento expromptum, vt Augustinus optime sentit, quod illi Patres non dixerint aut certè insinuauerint. Vt sunt contra multi ac plerique homines Christianam atque euangelicam legem profitẽtes, qui sensu carnali, vitaque valde

Augusti. cõtra. Adimantũ Manich. c. 3. Et 1. Retract. cap. 22.

valde imperfecta ad veteris quodãmodo testamenti statum pertinent. Neque de iis loquor qui Christum confitentur, factis negant, quos nullo modo hæredes esse diuinarum promissionũ constat: sed de ea parte bonorum fidelium dico, qui terrenis rebus quodammodo affixi, ædificant super Christi fundamentum, lignum, fœnum, stipulam: quos etiã more populi Iudaici, vtpote animales, sapientiam docere non expedit, sed metu salutari detertitos, & externis officiis bonis occupatos summa Dei benignitas seruat, infirmos scilicet atque alius tantũ manducantes, & diem sapientes, & literæ potius quam spiritui adhærentes. Horum maximꝰ grex est semperque fuit in Ecclesia Christi qui sub nouo agentes testamento, tamẽ moribus & sensu vetus magis referre videntur: contrà atque illi, quos dixi, patres antiqui, quorũ status veteris fuit, sed fides & Spiritꝰ nouo testamẽto digna. Quin etiam in eodem homine reperiuntur suo quodam modo quæ ad vtrumque statũ testamenti pertineant: est homo vetus & nouus, interior & exterior, sensus & ratio, caro, & spiritus. Nihil itaque mirum, si Paulus veteris hominis miseriam deplorãs, se carnalem & sub peccato venundatum conqueratur: qui idem mente seruit Deo, & legis spiritum approbat, & gratia noui testamenti perfruitur. Hanc autẽ omnem de differentia literæ & spiritus, veteris & noui testamẽti disputationem absoluit nobis Hieremias Prophera, cuius producit Paulus testimoniũ in hæc verba: Melioris testamenti mediator est (de Christo scilicet agit) quod in melioribus repromissionibus sancitũ est, vituperans enim eos dicit. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & cõsummabo super Israël & super domũ Iuda testamentũ nouum, non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die qua

Rom. 14.

Rom. 7.

Hebr. 8. Hier. 31.

Universidad de Deusto
Biblioteca

apprehẽdi manum eorum, vt educerem illos de terra Ægypti: quoniam ipsi non permanserunt in testaméto meo: & ego neglexi eos dicit Dominus. Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israël post dies illos, dicit Dominus, dabo leges meas in mentem eorum, & in corde eorum, super scribam eas, & ero eis in Deum & ipsi erunt mihi in populum. Huc ergo redeunt, quæ diximus, omnia; vt breuissima periodo Ioannes vtriusque testaméti diuersitatem omnem exposuerit, cum dixit: Legẽ quidem per Mosem datam; sed gratiam & veritatem per Christũ esse factam. Itaque quod interest inter eum, qui iubet, & eum qui dat, quodque inter illud quod nihil est nisi quod designat, & quod per se est: id legem à gratia, testamentum vetus à nouo distare intelligamus.

Ioan. 1.

De partitione veteris testamenti in legem & Prophetas.

CAP. XVII.

QVONIAM vniuersæ scripturę scopum ostendimus Christum, diuino nobis verbo & promissum & exhibitum, ac de testamento qua ratione dicatur, idque duplex cur sit, exposuimus, breuiter vtriusque etiam testamenti partes quatenus ad institutum nobis de Christo reuelato sermonem pertinet, persequi oportere videtur. Mihi vero nulla melior distributio venit in mẽtem ea, quam Gregorius Magnus inducit, cum locum illum Ezechielis explicat sanè obscurum: Cumque aspicerem animalia, apparuit rota vna super terram iuxta animalia, habens quatuor facies: & aspectꝰ rotarũ & opus earum, quasi visio maris, & vna similitudo ipsarum quatuor: & aspectus earum & opera quasi sit rota in medio rotę. Per quatuor partes earum euntes ibant, & nõ reuertebantur

Ezech. 1.

tebantur cum ambularent. Rotã intelligi testamentum, ac rotam in medio rotæ nouum in vetere contentum, non solùm Gregorius, sed Hieronymus, & Ambrosiꝰ volũt. Quatuor vero facies rotæ vel quod subditur, quatuor partes rotarum, optimè ab illo explicantur, quod omnis diuina Scriptura quadruplici distinctione constat. Vetus enim testamentum lege & Prophetis; nouum, Euangelica & Apostolica doctrina absoluitur. Ac communi quidem voce, vetus omne testamẽtum legis nomine sæpenumero comprehẽditur. Nam quod Christus dixit, vt fiat sermo, qui in lege eorum scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis, manifestè in psalmis scriptum legimus: ita non solum Prophetas, sed etiã Psalmos legis nomine accipimus. Nonne, inquit scriptum est in lege vestra, quia ego dixi dij estis? quod itidẽ in Psalmis haberi nemo ignorat. Illud autem quod Apostolꝰ scribit ad Corinthios, in lege scriptum est, quoniam in aliis linguis & labiis aliis loquar populo huic, &, nec sic exaudient me dicit Dominus: ex Esaia depromptum est. Quare cum lex ab Euangelio secernitur, totum testamẽtum vetus, etiam Prophetas & Psalmos cõplectitur. Sed vtitur frequenter Scriptura ea voce cõtractius, ac totum vetus testamentum in legem & Prophetas, secat; quæ quidẽ est partitis perecelebris. Sic Christus: lex & Prophetæ vsque ad Ioãnem, volens intelligi vetus testamentum se aduentente finitũ, ac rursus: Hæc est enim lex & Prophetæ. Et illud: In his duobus mandatis vniuersa lex pendet & Prophetæ: Et in Actis Apostolorũ Paulꝰ, se credere omnibꝰ quæ scripta essent in lege & Prophetis. Idẽ suadebat Iudæis Romæ de Iesu ex lege Moysi & Prophetis. Sed rogas quid hîc legis, quid Propheratum partibꝰ cedat? Meo sane iudicio, quę à Moyse scripta

Hiere. in prin. cap. Ezechielis. Amb. Serm. 3. in psalm. 118. Gre. Hom. 6. in Ezec.

Ioan. 15.

Psal. 24.

Ioan. 10. Psal. 81.

1. Corint. 14. Esa.

Luc. 16.

Matt. 7. Mat. 22. Act. 24. Act. 28.

Universidad de Deusto
Biblioteca

sunt legis propriè sortita sunt vocē, quāuis ante datā
Gal.4. Gene.16. & 21. legē facta referantur. Nā ad Galatas scribēs Paulus:
2.Cor.4. Qui sub lege, inquit, vultis esse, legem non legistis?
Genes.3. & producit scripturam de Abraham duos filios habē-
te, vnum de ancilla, alterum de libera. Alibi quo-
que mulieres subdi debere viris, vt lex præcipit,
quod vtrumque ex Genesi ante scriptā legem pro-
tulit. Prophetæ verò accipiuntur reliqui omnes Sa-
cri Scriptores, siue historiam sacram, siue agiogra-
pha, siue psalmos siue Prophetiam propriè dictam
literis mandauerint: videtur autem is ordo diuino-
rum scriptorum præcipuè à Samuele inchoare. Et-
enim Petrus Apostolorum princeps in ea concione
quam habuit ad populum Hierosolymitanum cir-
cumfusum, ac claudum subitò integritati redditum
obstupescentem post multa de Christo, post testi-
Act.3. monium ex lege Mosis assumptum, pergit dicere in
hūc modum: Et omnes Prophetæ à Samuel & dein-
ceps qui locuti sunt, annunciauerunt dies istos. Vbi
satis insinuat post Mosem Prophetas à Samuele nu-
merari. Sed quoniam reperimus historias Iosue, Iu-
dicum, & Ruth ante tempora Samuelis, quæ Mosis
voluminibus certum est non comprehendi, aut hi
libri tamquam appendices Moysi legi annumeran-
tur, aut à Samuele scriptos possumus existimare: aut
certè Petrum nihil aliud sibi voluisse quam præci-
pua & maximè illustria de Christo oracula Prophe-
Eccl.46. tarum, à Samuele cœpisse: cum alioqui Scriptura
diuina, etiam ipsum Iosue annumeret in Prophetis.

De alia partitione veteris testamenti in Legem, & Prophetas, & Psalmos.

CAP. XVIII.

VERVM testamenti veteris partitionem in Le-
gem, & Prophetas, quæ est celebratissima ac
familia-

familiarissima Scripturis, inuenimus alia quoque ra-
tione factam à Christo, qui pro duabus tres Scriptu- Luc.24.
ræ de se partes commemorat ad hūc modum: Et di-
xit ad eos: Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos
cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est im-
pleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, & Pro-
phetis & Psalmis de me. Quid oro causæ est, cur hīc
Dominus vulgata ac solēni partitione legis & Pro-
phetarum minimè contentus, etiam psalmorū men-
tionem peculiarem adhibendam putauit? An pro-
pheta Dauid non fuit? An cum libri prophetarum
commemorantur, nō in ijs vel primus intelligi solet
psalmorum liber? Ita est planè: dubitare non possū-
mus. At Christus magna certè ratione non solū psal-
mos distinctè commemorauit, verum etiam vltimo
loco posuit, hoc est, proximo sibi, quamuis tempore
anteriore cæteris prophetis scripti sint. Etenim ipso
dicendi ordine insinuauit, tametsi omnis vetus Scri-
ptura Christum annūtiat, legem tamē Mosis id par-
cius & obscurius facere, Prophetas apertius & co-
piosius: Dauidicos psalmos omniū vberrimè. Quam
ob rem amplius quā cæteræ scripturæ fidelibus sunt
in ore, & toto anni curriculo frequentantur. Breuiter
vero distributionis commemoratæ, quod ad institu-
tum nostrum pertinere videbitur, partes singulas
persequemur.

In libris Mosis pleraque allegoricè & obscurè dicta esse de Christo. CAP. XIX.

ERGO Mosem de Christo scripsisse, ipse Christus
est auctor: Scripsisse autem rectè & obscurè ple-
raque, satis declarat, cum scrutari iubet illius scrip-
turas, & cum se illarum interpretem adhibet, inci- Ioan.5.
piens à Moyse. Cur autem famulus Dei Moyses cum Ioan.24.
de facie Dominum viderit, ac mysteria salutis nostrę

Universidad de Deusto
Biblioteca

Exo. 34. manifestè cognouerit, tamen vultum suum operuerit cum loquetur ad populum, hoc est, diuina mysteria non sine magnis inuolucris tradiderit, quemadmodum Paulus Apostolus interpretatur: Causa illa fuit, quod rudem & ineptam tantis rebus capiendis
2. Cor. 3. plebem nactus esset. Quod scriptura significat cum dicit rita vt non possent intendere filij Israël in faciē Moysi, propter gloriam vultus eius. Est verò sapientis magistri ad auditorum se captum accommodare. Quare imperitum prorsus ac pene infantile genus humanum in Spiritus sanctus maximas res edocuit vt paulatim sensu crescente etiam diuinarum rerum atque altissimarum scientia proficeret. Offendit enim atque perstringit infirmos oculos, lucique non assuetos copia ipsa lucis: eadem adumbratione congruenti attemperata, mirificè fouet ac recreat. Itaque libri Moysis pleni obscuritatibus & ænigmatis sunt: rebusque ipsis, quas narrant, non minus propherant quam verbis, quod proprium diuinitatis sit per res ipsas gestas loqui, vt homines per verba solent. Notumque est Pauli documentum ad innu-
1. Cor. 10. merabilia Scripturæ arcana aperienda summopere necessarium: Omnia in figura contingebant illis: scripta sunt autem ad correptionem nostram. Debemus autem in ijs quæ in nouo testamento de veteri interpretata tenemus, etiam ad reliqua coniectanda instituì. Nā quemadmodum parabolas quasdam suas ipse Christus exponere dignatus est suis, vt cæterarum etiam rationem interpretandarum exemplo proposito discerent, vt de eo qui semen iecit, cuius partes tres interierunt, reliqua fructum attulit plurimum, & de Zizanijs non eruendis ante Iudicium, &
Luc. 8. Mat. 13. si qua sunt simili modo exposita: ita quoque non pauca in Lege simpliciter narrata, quam reconditos sensus

sensus de Christo, & Ecclesia admirabili fœcunditate gestarent, ab ipso Saluatore illiusque Apostolis explicata sunt, vt quæ sit diuinis sermonis intelligendi ratio, eodem tramite disceremus. Quis enim cum duos filios habuisse Abraham Patriarcham legeret, in ijs duo testamenta intelligeret, nisi Paulus interpretaretur? Quis immensas diluuij aquas Gal. 4. quibus mundus interijt, breuem baptismi nostri aquam, qua homo vetus interit, & nouus efformatur, acciperet, aut ita philosophantem non contemneret, nisi Petri auctoritate cohiberetur? Non- 1. Pet. 3. ne talibus exemplis diuina auctoritate introductis, supercilium illorum deprimitur, qui allegoricos sensus contemnunt, qui nullos adhibendos putant, nisi rebus valde inter se se similibus? At certè scriptura non solum ita tenuiter abumbrata commendat, vt nihil negligamus, nihil quamuis exilem de Christo & Ecclesia speciem præbeat, relinquendum putemus: verum etiam ex contrariis contraria interdum pronuntiat. Adam enim typum Chri- 1. Cor. 15. sti facit, non in eo tantum quod primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis, vt sicut imaginem terreni portauimus, ita cœlestis quoque portemus: sed in eo maximè, in quo Christo plurimum aduersatur, hoc est, in fraude, in pec- Rom. 5. cato, in inobedientia, per quam peccatores constituti sunt multi, etiam qui non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ. Cur hoc? Vt planè intelligamus per obedientiam Christi iustificari plurimos, atque in ijs etiam multos qui non obedierunt in similitudinem Christi, hoc est, qui nullis bonis actibus sese Deo addixerunt, sed tantùm merito Christi commendati sunt, quales esse omnes paruulos in ipso baptizatos catholica fides tenet. Iuicirco

Apostо

Universidad de Deusto
Biblioteca

Rom.5. Apostolus dixit, qui est forma futuri. Quæcunque verò de sacrificijs & oblationibus in lege instituta sunt, Christi agni immaculati verum perfectumque sacrificium adumbrare, nemo dubitat, qui epistolam ad Hebræos legerit, in qua his de rebus copiosè disHeb.10. serens Paulus, vmbram legi attribuit futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum. Quod, quam ob rem dixerit, mox declarat, quòd impossibile sit sanPsal.39. guine hircorum & taurorum auferri peccata, quemadmodum psalmus habet: Holocausta & pro peccato non postulasti, aures autem perfeciſti mihi. In Heb.10. qua voluntate, inquit, sanctificati sumus, per oblationem corporis Iesu Christi semel. Quam veterum victimarum cũ vno vero perfectoque sacrificio comMala.1. mutationem Malachias quoque eleganter cecinit. Non est, inquit, mihi voluntas in vobis, & munus nõ suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim Solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda. Quod de Christianę religionis Iust. in collo. Euseb lib.3. demo. euangel.c. 2.& li.1. cap.14. singulari sacrificio Eucharistia dici, Patres omnes intellexerunt, & res ipsa nos abundè docet. Atque vt tam multis illis hostijs & oblationibus crucis vnicum Sacrificium, perfectamque oblationem significari rectè ex Apostolica doctrina accipimus, ita sacramenta quoque nostra & populi Christiani cursum, ibidẽ debemus agnoscere. Qua de re seriò nos Concil. Trid sess. 2.ca.1. Apostolus commonet: Nolo, inquit, vos ignorare 1.Cor.10. fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in mari, & omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritualẽ biberunt (bibebãt autem de spirituali cõsequente eos petra, petra autem erat Chri

Christus, hoc est, non præsentem illam petram sed futuram spiritualiter Christum debetis accipere) sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo. Hæc autem in figura facta sunt nostri. Hic baptismi, atque Eucharistiæ, totiusque doctrinæ euangelicę insinuatio fit. Itaque ex hac regula erit facilè cætera beneficia illi populo præstita ad spiritualia Ecclesiæ bona diuinitus collata transferre. Iam quæ de animalium ciborumque vetitorum ratione lex præcipit, Cyrilli atque Augustini documento seruato, ad actuum immundorum, quæ verè inquinant mentem, expultricem philosophiam accommodare, eiusdem operæ est. Idque nos Euangelium satis docuit vno illo verbo: Non quod intrat in os coinquinat hominem: sed quod procedit de ore: de corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta falsa, testimonia, blasphemiæ. Itaque secundum Apostolum lex spiritualis est: sed cum lata esset populo & duro, & rudi, spiritum carne, quasi gladium vagina, texit, ne temerè attrectatus noceret potius imperitis qui prudenter districtus à spiritualibus viris; & fulget egregiè, & aduersus hostes magno adiumento est.

Cyrill. li. 7. in Leuit. Aug. l.6. con. Faustum c.7. & Homil. 46. in 10. tomo. Matt. 15. Rom.7.

Extare in lege nonnulla de Christo testimonia clarissima. CAP. XX.

QVAMQVAM autem libri Mosayci quòd à Christo remotissimi sint, & auditores nacti maximè ineptos, obscurissimè pleraque de Christo pronuncient, magisque per allegoriam quam per prædictionem apertam propriamque futura vaticinentur: tamen summus sacræ omnis scripturæ auctor Spiritus sanctus, vt maiestatem præscientiæ suæ ostenderet æquè remota ac propinqua perspicientis, in ijs ipsis antiquissimis libris nonnulla vsque adeò apertè

Universidad de Deusto
Biblioteca

apertè & perſpicuè de Chriſto dixit, vt apertiora neque in Prophetis neque in Pſalmis legamus. Exempli cauſa pauca ſubiungam. In ipſo generis humani exordio ſerpenti dicitur: Inimicitias ponam inter te & mulierem, & ſemen tuum, & ſemen illius, ipſa cõteret caput tuum, & tu inſidiaberis calcaneo eius. *Gen. 3.* Quod de Chriſto per crucem diabolum vincente, viciſsimque in illo ſuo exitu ab ipſo appetito & impugnato, dici certiſsimum eſt, atque manifeſtiſsimum: cum præſertim Hebraica ad ſemen referant ſecundam illam clauſulam, ipſum conteret caput tuum. *Gen. 12. 18. & 22.* Quid illud: Benedicentur in ſemine tuo omnes gentes, quod tertiò Abraham audiuit ex Deo: *Gen. 26. & 28.* Iſaac & Iacob ſemel atque iterum? Nonne manifeſtam de Chriſto continent Prophetiam? Aut quod vſquam præclarius vaticiniũ extat, quàm illud Iacob iam morituri? *Gen. 49.* Non auferetur ſceptrum de Iuda nec dux de fœmore eius, donec veniat qui mittendus eſt, & ipſe erit expectatio gentium. Quamuis enim non facile ſit demonſtrare de tribu Iuda manſiſſe vel reges vel duces vſque ad Chriſti aduentum: tamen inter omnes conſtat, cum primum alienigena atque Idumæus Herodes regnũ Iſraëlis adeptus eſt, tunc omnino Chriſtum aduentaſſe in mundum. Itaque Euſebius Cæſarienſis intelligit non prius defecturum Ducatum de ſemine Iacob, quàm veniret Chriſtus: quod velint, nolint Iudæi, perquam olim impletum eſt, vt fruſtra ſuum Meſsiam præſtolari vel hoc teſtimonio apertè coarguantur. Præterea Balaã diuinitus afflatus ita exclamat: Videbo eum, ſed non modo; intuebor illum, ſed non prope. Orietur ſtella ex Iacob, & conſurget virga de Iſraël, & percutiet duces Moab, vaſtabitque omnes filios Seth. Quod de vocatione Gentium Chriſti ortũ ſtella indicante prædi

Euſebi. Demonſtrat. euang. lib. 1. ca. 1. & l. 3. ca. 2.

Num. 24

dictum, ſicut à Matthæo narratur, nemo dubitat. *Mat. 2.* Omnium autem præclariſsimum notiſsimumque oraculum in Deuteronomio legimus. Prophetam de gente tua & de fratribus tuis ſicut me ſuſcitabit tibi Dominus Deus tuus, ipſum audies. Et mox, Prophetam ſuſcitabo eis de medio fratrum ſuorum ſimilem tui, & ponam verba mea in ore eius, loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi. Qui autem verba eius quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego* vltor exiſtam. Quemadmodum vero de nullo alio Propheta hæc accipi poſsint, quam de Ieſu Nazareno, quoniam eruditè & copiosè ille ipſe vir doctiſsimus Euſebius demonſtrat, nihil opus eſt nobis, amplius immorari. Sed cum Philippo, Petro, & Stephano hunc ipſum eſſe Ieſum de quo illa ſcripta ſunt, etiam cæcis oſtendere poſſumus. Scripſiſſe igitur de Chriſto Moſem plerumque quidem obſcurè, aliquando etiam expreſsè, ſatis oſtenſum eſt.

Deut. 18.

Euſebius Demon. Euan. li. 1. ca. 7. & li. 3. ca. 2.

Ioan. 1. Act. 3. Act. 7.

Prophetas de Chriſto ſcripſiſſe copioſius, & apertius.

CAP. XXII.

SECVNDO loco Dominus Prophetas poſt legem commemorauit, cum illa diſcipulis excitatus à mortuis dixit, de quibus diſputamus iamdudum: Neceſſe eſt, inquit, impleri omnia quę ſcripta ſunt in lege Moyſi, & Prophetis, & Pſalmis de me. Prophetas congruentius accipimus, qui maiores quatuor, minores duodecim vulgo numerantur, quorum etiam Eccleſiaſticus meminit quamuis Danielem prętererit, fortaſſe quòd Chaldæo, non Hebraico ſermone ſicut Eſdras, quem itidem tacet, ſcriptus eſſet. Fuêre verò prętèr hos alij complures, vt Samuel, vt Natan, vt Elias, vt Heliſæus. Sed hi vel nihil literis commendarunt, vel hiſtorias ſacras ſcripſiſſe putantur, in

Luc. 24.

Eccl. 49.

in quibus Christi venturi vestigia nonnulla posita sunt. Sed prophetico stylo reuelationes sermonesq; suos illi, quos dixi, digesserũt, ac propterea Prophetę velut proprio nomine vocantur. Quamquam Salomon ipse, & Iob, & Sapientiæ auctor & Ecclesiastici eximias interdum de Christi mysteriis prophetias afferant: quippe qui spiritu Christi imbuti non morib⁹ solũ, sed fidei quoque Christianę plurimum profint. Sed in Prophetis illis sexdecim, quos dixi, sine dubio copiosior, & illustrior est de Christi aduentu cæterisque mysterijs eius, oratio. Et quamuis pro temporum illorum opportunitate, multa de moribus tradant, multa in sceleratos ac desertores inuehantur, multa vel minentur tristia vel secunda polliceantur; tamen præcipuus maximusque conatus illorum ad Christi regnum celebrandũ fertur, idque partim rerum præsentium occasione sumpta, partim absoluto prædicendi futura spiritu. Verũ est enim
Act.7. quòd Stephanus affirmat, hos omnes prænuntiasse
Act.10. de aduentu iusti: & quod Petrus, omnes Prophetas Christo testimonium perhibere. In omnibus verò longè excellit Esaias, Christum, Christique omnia & acerba & præclara perspicuè celebrans, vt ab antiquis Patribus Euangelista merito nominetur. Daniel quidem certissimè valdeque expressè Christi aduentum tum priorem tum posteriorem denuntiat. Hieremias, & Ezechiel etiam personis ipsis suis Christum sæpe prophetant, & illustria valde de illo canunt. Cæteri quoque præsertim Zacharias, & Michæas, & Ioël, & Malachias, tanquam stellas quasdam primæ magnitudinis, de Christi aduentu & regno præclara multa suis monumentis insculpunt. Sed, vt dixi, Esaias longè superat cæteros: vnusque hic fere plusquam reliqui omnes ad Christi regnum,

gnum, illiusque notitiam confert.

Psalmos, supra omnes scripturas veteres Christũ celebrare.

CAP. XXII.

VTRVM hac parte etiam Dauidis spiritum æquet, an ab illo vno vincatur potius, non facilè dixerim. Videtur mihi tamẽ in Christi mysteriis prędicendis, vni Dauidi palma cõcedi. Primùm persona illius veluti magno quędã est Christi ipsius. Itaq; vel nomine alterius alter sæpe vocatur, quemadmodum imaginibus præclaris vsu venire solet. Nã cũ Oseas *Ose.3.* dicit, quæsituros filios Israël Dominũ Deum suũ & *Ezec.37.* Dauid regẽ suum, & cum Ezechiel Dauidem prin- *Hier.30.* cipem futurũ inter oues Domini; & cum Hieremias, seruituros Israëlitas Deo & Dauid regi suo, nemini est dubium Christum Dauidis nomine intelligi. Neque enim genere solùm, quod cęteris regibus & patribus in Christi genealogia commune fuit, sed similitudine quadã admirabili, Dauid Christũ exhibuit: ex quo filius Dauid insigniter vocari voluit, qui erat idem ipse natura filius Dei. Ex nomine igitur & gestorum similitudine non paruum argumentũ ducitur ad excellẽtem Regis Dauidis de Christo cognitionem cõprobandam. Hinc fit, vt argumenta Psalmorum ex historia quidem plerumque petenda sint: sed ad mysteria ea prædicẽda progredi semper inueniãtur, quæ longo tractu historiæ angustias excedunt. Maxima enim Psalmorũ pars in Christo celebrãdo cõsumitur. Quin etiam cõplures fuisse, Hilarius me- *Hilar. in* minit, qui omnia quę in libris Psalmorũ scripta sunt, *psal.63.* ad personam Domini nostri vnigeniti filij Dei existiment esse referẽda, nihilque in eis aliud quã quod ei sit proprium, contineri. Quæ eorum opinio, ait ille, argui non potest. Quã tamen non omnino probat, *Hilar. in* nisi quemadmodum in alio loco scribit: Quia omnia *Psal.138.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

in Christo & per Christũ sunt, quicquid illud in Psalmis & sub diuersorũ, est nomine Prophetarũ, omne de ipso est. Quamquam enim diuersa sint argumenta Psalmorũ, & quidã in eis historici, quidã Prophetici magis, atq; alij mysteria potius, alij mores legentq; commendent, ac in omnem vitæ benè instituẽdæ partem copiosè instructi sint; tamen nõ falsò viri pij & docti censent, vix vllum esse in iis, qui Christi gustum aliquem non præ se ferat. Itaque & à sanctis patribus maioribus nostris nulla Scripturæ pars & plenior & melior Christiano iudicatur lectione psalmorum: nulla æquè ab ipsa matre omniũ Catholica Ecclesia frequentatur. Vt quemadmodum omnibus eduliis panis adhibetur, ita toto decursu anni cũ cæteræ scripturæ varientur, omnes tamẽ cantione psalmorum consocientur. Ac deberent sanè Deo dicati viri ecclesiastici, sicut hunc librum assiduè versant ac manibus terunt & ore repetunt, ita animum intelligentiæ eorum, quæ frequentant, adhibere, magnos sine dubio fructus, copiososq; splendores diuinarum illustrationum inde relaturi: quod experiũtur homines alioqui nõ insigniter literati: sed qui iuxta Apo-
1.Cor.14 stolum psallunt spiritu & mente psallunt. Quantum autem cæteros Prophetas anteeat in mysterio Christi vnus Dauid, videtur mihi scriptura aptissimè declarare, cum in libris Regum ad hunc modum de il-
2.Re.23. lo loquitur: Hæc sunt autẽ verba nouissima, quæ dixit Dauid filius Isai: dixit vir cui constitutum est de Christo Dei Iacob, egregius psaltes Israël, spiritus Domini locutus est per me, & sermo eius per linguã meam. Vbi post recitatum psalmum in numero quidem nostri psalterij decimum septimum, sed ab auctore libri regnorũ nouissimum dictum, laudẽ egregiam Dauidis ponit, quòd is vir sit, cui constitutum est de

est de Christo, hoc est, cuius institutum omnè fuit Christum canere. Illud namque quod nos legimus, cui institutum est de Christo, alij explanatè, atque ad Hebraica, vt referunt viri doctissimi, magis accommodatè legunt, super Christo, id est, quia Deo constitutus fuit vt de Christo loqueretur, & carmina ederet. Ob quam rem egregium psaltem Israëlis dicit, cuius os & linguam nequaquam Pythius, sed vere diuinus spiritus atque ardor impleuerit. Hic populi Israëlitici, hoc est, fidelis & Deũ verum colentis Pindarus, hic Flaccus noster est, & si quo alio nomine diuinus Lyricus innotescere queat: egregius certè, atque omnium qui vnquam vel fuêre vel futuri sunt vates elegantissimus. Cui singulare fuit perpetuumque Christum, Christique res admirandas carmine celebrare. Quod ipse Christus agnoscens, commemorata lege & Prophetis in se præcinendo summum dignissimumq; locum Psalmis attribuit.

Euangelicam atque Apostolicam Doctrinam Legi & Prophetis in mysterio Christi lucem consummatam afferre.

CAP. XXIII.

QVONIAM verò quæ prædicuntur nullo melius ratione capiuntur, quam cum præsentia atque effecta narrantur, vetus testamentum, quod in prædicendo Christo & regno ipsius totum versatur, excipit nouum, vbi & Christus ipse per historiam Euangelicam exhibetur atque Dei digito ostẽditur, & per Apostolicam tum viram, tum doctrinã à toto mundo & auditur & colitur, quod est regnũ eius cæleste, hoc est, Ecclesia Christiana Deũ piè colens, & *Greger.* fideliter assequens. Quare tota noui testamenti ratio *Homi. 6.* in has duas partes rectè à patribus distributa est, in *in Ezec.* Euangelicã atque Apostolicã scripturam. Euangelica qui dẽ plurima ex parte altior sẽsu, stylo humilior,

quod ad homines minus purgatos Dei verbũ loqueretur: Apostolica verò pleraque Dei mysteria apertius tradẽs, quippe cum iã esset spiritus datus, & Iesus per passionem suã glorificatus, aperiensque sensum suorum vt scripturas intelligerent ac diuina caperent: cum sit auctor ipse & principiũ & finis, α & ω, nullam de Christo discendo meliorem aptioremque methodum tradi puto, quã vt à doctrina Euangelica inchoet omnis diuinæ Sapientiæ studiosus, cui adiungat protinus Apostolicam, inde ad Psalmos & Prophetas & legem gradum facturus, exiisque omnibus rursus ad Christi euãgelium reditu facto. Hæc enim illa est schala, quæ alios descendentes alios ascendentes sustinet: quæ vna est via in cœlum, quod vero Israëlitæ Natanaëli dixit: Amen amen dico vobis, videbitis cœlum apertum & Angelos Dei ascendentes & descendentes supra filium hominis. Hic si cœlum apertum scripturam reuelatam exponere velim neque nouam rem, neque à veritate alienã facturus sim: Angelos verò, Dei ministros & prædicatores tum anteriores tũ posteriores in Christo omnes sibi mutuo occurrẽtes, atque eundem fidei spiritum habentes, vel me tacente Paulus loquitur. Itaque in Christo & per Christum atque ad Christũ omne ministerium nostrum est, siue ascendamus in Deum, siue descendamus ad homines. Siue enim mente excedimus Deo, siue sobrij sumus, vobis. Charitas enim Christi vrget nos, aiebat ille. Nos verò quoniam satis Christum totius Scripturæ scopum ostendimus, atq; illius & vim & partes præstrinximus: quæ de studio atque vsu Canonicę Scripturæ olim cogitabamus in sequentem disputationem reseruemus.

Ioan. 7.
Luc. 14.
Gen. 28.
Ioan. 1.
2. Cor. 4.
2. Cor. 5.

FINIS LIBRI PRIMI.

DE

DE CHRISTO REVELATO

LIBER SECVNDVS.

FALLI HAERETICOS, QVI Scripturæ sensum facilem iactant. Cap. I.

MIRVS quidem Hæreticorum sermo absurdus est: sed nescio an impudentius vsquam se gerant, quàm cum Ecclesiæ Catholicæ auctoritate contẽpta, diuinæ Scripturæ sensum sibi arrogant, minimeque difficilem rem existimant, ad veram atque germanam sanctarum literarum intelligẽtiam haud maiore ope, quam inani quadam temeritate peruenire. Itaque cum humano iudicio rem penitus diuinam committunt, atque subiiciunt, illud profecto efficiunt, vt non Dei sermo de nobis: sed nos de Dei sermone iudicemus: quo nihil potest neq; absurdius

Universidad de Deusto
Biblioteca

neque pernicioſius cogitari. Quam ob rem quod in perturbata ac tyrannica republica accidit, vt non leges, & ius, ſed temeritas perditiſsimi cuiuſq; dominetur, omniáque per tumultum gerantur, ex libidine potius quam ex vlla vera ratione: id ſanè omnes hæreſes habuiſſe, hodieque maximè habere cernimus: vbi neque certũ quicquam, neque cõſtans: ipſi inter ſe nouatores diriſsimè belligerantur, neque veritati, neque aliis alij, neque verò ipſi ſibi ſatis conſentientes. Nã quid non afferat exitij, in Deũ cæca ſuperbia? Sunt prorſus ſacræ literæ arcanæ, reconditos & difficiles ſinus habent, ad quos penetrare niſi Spiritu ſancto duce, homines minimè poſſunt. Quod enim de Paulinis epiſtolis princeps Apoſtolorum pronũtiauit, hoc de omnibus ſanctis ſcripturis intelligi volui. Sicut & clariſsimus, inquit, frater noſter Paulus, ſecundum datam ſibi ſapientiam, ſcripſit vobis: ſicut & in omnibus epiſtolis loquens in eis de his, in quibus ſunt quædam difficilia intellectu, quę indocti & inſtabiles deprauant, ſicut & cæteras ſcripturas ad ſuá ipſorum perditionẽ. Quam multus in ore hæreticorum Paulus eſt? At nos Paulũ meritò vẽdicamus. Eaſdem literas vtrique legimus: cur non eodẽ modo Paulum intelligimus? Sunt ſanè in iis multa difficilia intellectu, cum de lege, & peccato diſputat, cum de fide & iuſtitia, cum de prædeſtinatione & libero arbitrio, de extremis temporibus, de myſterio Chriſti: denique cum omnium dogmatum verorum fundamenta iaciat, euerſores fidei Chriſtianæ, his ſe maximè adiuuari iactant: propter quos, fidei nõ operibus iuſtificationem attribuêres. Petrum illa cenſuiſſe Paulinis literis ſcripſit Auguſtinus, quod ad impudentiam ſectatiorum refellendam ſatis eſſe debebat. Atque hoc exẽplo omnes hæreſes reperies, in quibus

2. Pet. 3.

Aug. lib. de fide & operibus c. 14.

rara

rara eſt omnino quæ ex diuinis libris non putet ſibi fidem conciliandam. Nam quemadmodũ mendacij pater, ipſum Chriſtum caput noſtrum, etiam ſcriptura tentare auſus eſt, ita filij illius genimina viperarũ, Chriſti corpus Eccleſiam per ſcripturas oppugnare contendunt, promittenteſque falſi nominis ſcientiã, non intelligunt neque quæ loquantur, neque de quibus affirment. Eſt enim familiare mendacio, vt veritatis ſe auctoritate tueri velit. Præclarè Hilarius dixit, neminem hæreticorum eſſe, qui ſe nõ ſecundum ſcripturas prædicare ea quibus blaſphemat, mentiatur. Omnes ſcripturas, inquit, ſine ſenſu loquũtur, fidem ſine fide prętendunt. Scripturæ enim non in legendo ſunt, ſed in intelligendo. Prorſus verè, prorſus eleganter. Idcirco fidei auctor Ieſus, Eccleſiæ ſanctæ conditor atque inſtitutor & parens, ſapientiam quidem filiis ſuis inſpirauit, ac theſaurũ ſanè magnũ, ſed tamen clauſum ſcripturas ſciens; fidelibus ſuis clauẽ propriè cõmiſit, idque inter ſuos & alienos intereſſe voluit, vt cum omnibus eſſet communis tabernaculi ſancti conſpectus externus, ſoli tribui electæ ad interiora pateret introitus. Cum enim reſurrexiſſet ex mortuis, inſpirauit in oculos diſcipulorũ, atque aperuit illis ſenſum vt intelligerẽt ſcripturas. Fruſtra omnino ſudat atque torquetur qui ſcripturas intelligere conatur, niſi ſpiritũ eius acceperit. Eſt hæc tenebroſa aqua in nubibus aëris, obſcuritatẽ ſimul atque altitudinem diuinæ Sapientiæ, vt Gregorius Papa cõmentatur, ſatis oſtẽdẽs. Neque nos Chriſtus ad perſcrutandas Scripturas hortaretur, quod magno ſtudio à Theſſalonicẽſibus, nobilibus factũ Lucas cum laude cõmemorat, neque inter pręclara Spiritus ſancti chariſmata ac dona interpretationẽ ſermonum Paul⁹ numeraret, ſi eſſent diuinę litterę, vt mẽtiũtur

Matt. 4.

Hilar. in li. ad Cõſtãtium.

Ioan. 20. Luc. 24.

Pſal. 17. Greg. lib. 17. mora. ca. 14. & l. 29. c. 5. Ioan. 5. Act. 19. 1. Cor. 12

hæretici, faciles & cuiusuis iudicio expositæ. Quod
Prou. 18. si Salomon viri prudentis verba, aquæ profundæ comparanda videntur, quis dubitat, quin ipsius sa-
Eccl. 24. pientiæ fons, quod illico subdit, torrentis longe latéque redundãtis instar erumpat ad nos? Ex ore enim sapientiæ non guttæ, sed flumina omnino fundun-tur, quemadmodum ipsa de se aliquando profitetur. Itaque desinant homines fatui æquè ac superbi, scripturam sacram tanquam facilem & apertam, cuiuis de vulgo intelligẽdam explicandamque porrigere.

Sacram Scripturam esse per difficilem tum loquutionibus tum mysteriis.

CAP. II.

OBSCVRITAS verò ac difficultas scripturæ sacræ ex duobus omnino oritur, nempe ex rebus & signis. Atque aliquãdo quidem res per se obscuræ atque arduæ verbis item obscuris traduntur: in quo genere videtur mihi esse principia Geneseos, & plurima Apocalypsis atque Ezechielis: quæ velut ex industria cum res valde abditas tractent, etiam verborum tropos difficillimos adhibent. Aliquãdo res quidem per se haud difficiles, sed magnis orationis velaminibus tegantur. At quæ de moribus in lege, specie ciborũ, cæremoniarum, rituumque variorum docemur. Ipsa enim præcepta moralia de vitiis fugiendis, officiis faciendis magna signorum obscuritate velãtur. Multa quoque de Christo historicè prædicta à prophetis, de Ecclesia, de gẽtium vocatione, de populi Iudaici abiectione, impleta sane videmus. neq; in rebus ipsis quicquam difficultatis patimur: sed in assequendo de iis ipsis sensu prophetico, magnopere laboramus, quòd dicta sint per obscurè atque implexè, aliisque alia longe diuersa simul innexa sint.

Sæpe quoque fit, vt verba quidẽ plana, & aperta sint, & pro humana consuetudine accommodatissima ad intelligendum, sed rerum ipsarum magnitudo & excelsitas, humani ingenij aciem vehementer superat. Huc ferè pertinẽt quæcumque à Christo sunt Apostolis tradita in extrema concione de sua & Patris essentia, de Spiritus sancti maiestate ac processione. Quid enim, si verba spectas, simplicius & planius dici potuit, verbi gratia, quàm quod de illo loquens Christus dixit: Ille me clarificabit, quia de *Ioan. 14.* meo accipiet, non enim loquetur à semetipso, sed quæcumque audiet loquetur? Quid ad intelligen- *Ioan. 14.* dum à nostro sensu alrius? Eodem modo totum Ioã- *Ioan. 1.* nis exordium, vbi verbum apud Deum, & Deum verbum, & verbum carnem factum addiscimus. In hoc genere multa in Apostolicis literis difficillima occurrunt, quod res tractent nouas humanæ cogitationi, excelsas per se atque mirabiles, ac quantumuis sese ad nostra demittant, & verbis vtantur nobis vsitatis, cum de gratia, de fide, & de iustificatione, de Christi diuinitate loquuntur, tamen pro tenuitate nostra non satis ad tanta mysteria capienda assurgimus. Sed ne perpetua atque impenetrabili scripturæ difficultate omnino auerteremur absterriti, prouidit dulcis pater, vt multa essent in illis literis aperta, historica, facilia, suauia, nobisque mirificè congruentia: siue legem, siue Prophetas, præsertimque scriptores agiographos voluamus: siue etiam Euangelia, gesta Apostolica epistolasque relegamus? Atque hoc est in diuina scriptura omnino mirabile, neminem esse tam rudem & imperitum, qui si humiliter & fideliter legat, non multa illic vtilia veraque intelligat: neminem contra tam doctum tum excellentis ingenij, qui nõ illic multo plura ignoret quam sciat.

Universidad de Deusto
Biblioteca

sciat. Æquè sanè humilis ac vera cõfessio est sapientissimi atque optimi Patris, qui ad quendam suum laudatorẽ ita scribit: Tantum absum ab eo quod putasti nihil me latere, vt nihil in epistola tua legerim tristius, quia & apertissimè falsum est, & miror quia hoc te latet, quod non solum in aliis innumerabilibus rebus multa me latent, sed etiam in ipsis sanctis scripturis multo nescia plura quam sciam. Ita planè de se Augustinus. De omnibus autem communiter non minus piè ac verè sanctissimus doctissimusque Basilius ad hunc modum. Colligimus infinitum quiddam esse quod de rerum diuinarum cognitione sacræ literæ sentiant: neque vllo modo vires humanas, quandiu hîc in terris vitam ducimus, earum arcana penitus posse comprehendere, cum maioribus in dies singulos progressibus faciendis, aliquid noui assiduè semper acquiratur, neque sit quisquam, qui ad summum illud prius queat peruenire, quàm venerit quod perfectum est, quo sanè tempore euacuabitur quod ex parte est. Et in eadẽ oratione post nonnulla. Nam rem ipsam planè vt suapte natura est, & si omnes omnium mentes ad inuestigandum vnà coirent, itemque ad enuntiandum linguæ concurrerent, tamen qui assequi posset, existeret nemo. Hunc sane esse Scripturæ sensum luculẽter sapientissimus declarat Salomon dicẽs. Dixi sapiens efficiar, & ipsa longius recessit à me multo magis quam erat. Non quidem quod reuera illa fugeret, sed quod ij maxime intelligunt, quam ea omnem cuiusuis ad eam cõprehendendam captum exuperet, qui Dei beneficio ampliorem sunt cognitionem consecuti. Hactenus ille. Verum quanta sit scripturæ diuinæ obscuritas, quam difficiles passim aditus habeat, quam impenetrabiles intus recessus, nullus melior est testis, quam cuiusque

Aug. ad Ianuarium Epistol. 119. c. 21.

Basil. in Hom. de vera & pia Fide.

Eccl. 7.

cuiusque experientia, si quid modo cordis habeat & frontis, inueniet planè, nec confiteri pudebit, vix esse paginam, in qua non multo plura dubitet quam intelligat: atque in illis ipsis quæ sibi intelligere videatur, cum benè didicerit, non pauca se ignorasse, comperiet.

Ob quam causam voluerit Spiritus sanctus scripturam sacram esse difficilem.

CAP. III.

QVAERITVR verò cur Doctrinã suam Deus omnino salutarem, omnino hominibus necessariam, tantis difficultatibus sepserit, vt rarus sit qui percipere queat sensum Spiritus sancti. An est ambitiosa sapientia Dei? Nonne sapiens ab illa edoctus, quod sine fictione didicit, se sine inuidia communicare profitetur? Sed audiamus tantisper, quæ Sancti Patres maiores nostri ea de re censuêre. Gregorius Nazianzenus, magnus diuinarum literarum interpres, breuiter ille quidem, sed perfectè ita respondet. Ea ratione factum puto, vt sapientes meliore quam cæteri conditione sint, aut quod non sine labore ac negotio acceperunt, studioseque quoque conseruent ac retineant. Quod enim aliquis celeriter facileque adeptus est, id ne retinere quidem magnopere curat. Augustinus verò ad hunc modum. Multis & multiplicibus obscuritatibus & ambiguitatibus decipiũtur, qui temere diuinas Scripturas legunt, aliud pro alio sentiẽtes: quibusdam autem locis quid vel falsò suspicentur, non inueniunt: ita obscurè quædam dicta densissimam caliginem obducunt. Quod totum prouisum diuinitus esse nõ dubito, ad edomandam labore superbiam, & intellectũ à fastidio

Sap. 7.

Gregor. Nazianzenus in carmine ad Nemesium.

Aug. lib. 2. de Doctrina Christ. c. 6

Universidad de Deusto
Biblioteca

fastidio reuocandum, cui facile inuestigata plerumque eileſcunt. Quod pulcherrimo exemplo ex Canticis petito declarat, vbi ſponſus dicit. Dentes tui ſicut greges tonſarum, quæ aſcenderunt de lauacro, omnes gemellis fœtibus & ſterilis non eſt in eis. Quam ſimilitudinem de Eccleſiæ miniſtris & filiis, vbi explanauit, adiungit: Nemo ambigit & per ſimilitudines libentius quæque cognoſci, & cum aliqua difficultate quęſita multo gratiꝰ inueniri. Qui enim non inueniunt prorſus quod quærunt, fame laborãt: qui autem non quærunt, quia in promptu habent, faſtidio ſæpe marceſcunt. In vtroque autem languor cauendus eſt. Magnificè ergo & ſalubriter Spiritus ſanctus Scripturas ita modificauit, vt locis apertioribus fami occurreret, obſcurioribus autem faſtidia detergeret. Nihil enim ferè de illis obſcuritatibus eruitur, quod non planiſsime alibi dictum reperiatur. Neque diuerſa ab his ſanctus Baſilius ita ſcribẽs, Ad eum modum citra offenſam in ſcripturis verſabimur, dum & ex iis quæ facilè percipi poſſunt adiuuabimur, & ab iis quæ ſunt intellectu difficiliora nó offendemur. Quod ſi quis illud diuinæ ſcripturæ vitio vertat, quod non doceat neque impartiat ea quæ prodeſſe poſſunt, is conſideret, & cætera eleganter, homini etiam ad naturæ neceſſaria quærenda, ingenio & labore vt opus eſſet, diuinitus eſſe prouiſum. Ac mox. Velut ingenij exercitamentum itidem & in ſcripturis, ſtudio voluit eſſe obſcuritatem ad vtilitatem mentis humanæ, ſuam ipſius iudicans virtutem, atque efficaciam. Primum quidem vt his occupata à deterioribus auocetur. Deinde quod quæ labore parata ſunt, ea, neſcio quo pacto magis amantur, quæque longo tempore contingunt, conſtantius permanent. Porrò quæ facilè parantur, his non perinde

Cant. 4.

Baſil. in proœmio expoſit. in Eſaiã.

inde auidè fruimur. Negligitur enim rerum obuiarum copia, neque vlla cuſtodia dignas ducit qui poſſidet. Accedit huc, quod vitæ quoque puritas requiritur, vt ad moralis virtutis exercitationẽ pertineat, quod in ſcripturis obuolutum eſt, diiudicare. Requiritur autem præter vitæ puritatem aſsidua in ſcripturis exercitatio, vt maieſtas atque arcanum diuinorum verborum perpetua meditatione animo imprimatur. Hæc Baſilius. Videtur autem mihi Dominus in Euangelio interrogatus, cur in parabolis loqueretur ad populum, & breuiter ſatisfeciſſe & plene huic quæſtioni de obſcuritate diuinæ ſcripturę, Vobis, inquit, datum eſt noſſe myſterium regni Dei, cæteris autem in parabolis, vt videntes non videant, & audientes non intelligant. Cum ſit enim communis ſcriptura legentibus, ita diuinitus temperata eſt, vt & ſit clauſa indignis, & ab iis intelligatur, quos oportet inſtruere. Hoc ipſe Chriſtus præcepit, non eſſe margaritas canibus & ſuibus proiiciendas. Itaque ab intelligentia ſcripturę primum omnium arcentur ſuperbi, quos ipſa etiam ſtyli ſimplicitas & humilitas vehementer offendit. Neque ſermo Dei eſt in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis, ſed in occulta vi, qua penetrat ad intima ſpiritus. Quam ob rem primum à ſanctis Patribus legendæ ſcripturæ præceptum poſitum eſt de animo modeſto, manſueto, & verè humili, qui ſi abſit, periculosè admodũ verbum Dei tractatur. Teſtes certi ſunt Phariſæi olim, qui verba vitæ in apertam blaſphemiæ perniciem verterent: Et nunc atque omni ætate hæretici inde errorum ſuorum venena propinantes, vnde dogmata plena ſalutis haurire deberent. Neque ſolum ſuperbos reſpuit ſermo diuinus ſed etiã ignauos. Quærit ſacra ſcriptura auditorem vigilantem, attentum, diligen

Mat. 13.

Mat. 7. 1. Cor. 2.

Aug. 2. de Doct. Chriſt. cap. 7.

diligentem: desidiosum torpentemque repellit. Idcirco rogantes discipulos & mysteriorum regni cœlestis auidos Christus manifestè docet obscura aperiens,& in illis nos instruens,vt petamus,pulsemus, quæramus. Vtrumque præceptū de humilitate,& de auiditate verbi Dei simul posuit Salomon. Inclina, inquit, cor tuum ad cognoscendam prudentiam. Si enim sapientiā inuocaueris,& inclinaueris cor tuum prudentiæ: si quæsieris eam quasi pecuniam, & sicut thesauros effoderis illam, tunc intelliges timorem Domini, & scientiam Dei inuenies, quia Dominus dat Sapientiam, & ex ore eius prudentia & scientia. Dignis verò auditoribus,id est, humilibus & studiosis ita temperatum est verbum Dei, vt illis maxime est vtile. Neque enim omnia obscura sunt,ne labore frangantur, neque omnia facilia, ne fastidio sint vel contemptui. Itaque ipsa sua obscuritate nos vtilissimè exercent,vt ab aliis auocantes in prætiosissimum thesaurum sed recōditum curam omnē studiumque vertamus. Deinde labore inuenta & pluris fiunt, & dulciùs sapiunt. Postremò quæ magno sudore quæruntur, diligentius seruantur. Ergo exerceamur, vt Dauid monet,in mirabilibus Dei,& reuelatis oculis cadē mirabilia de lege altissimi cōsideremus. Aspera est enim sapientia: sed indocto & excordi, qui non moratur proijcere illā: cordati tamen & mente præditi iuxta nomen illius, dulcē salutaremque probant

Marc. 4.

Prou. 2.

Psal. 118.

Eccl. 6.

Quod non solum difficilis, sed profunda etiam sit scriptura diuina.

CAP. IIII.

QVocirca studium vehemens postulat scriptura sacra,non quòd obscura sit tantum,quin potius quòd

quòd profunda. Nam qui obscuritatem profunditatemque idem putant esse, falluntur. Obscurum sermonem etiā in poëta, aut philosopho, merito agnoscimus: cum quæ illius mens fuerit,ex dubiis, aut figuratis,aut concisis verbis vix coniectamus. At vbi ad sensum illius penetratum fuerit, apparet sæpe nihil præclari sensisse, interdum etiā,aut leues, aut falsas opiniones sequutum. Hic si quis profundum fuisse scriptoris sensum dixerit, ridiculus fuerit,cum obscurum & difficilem nemo neget. Diuina verò scriptura plerumque habet vtrumque, vt & obscura & profunda sit: interdum etiam vbi facillimis & apertissimis verbis vtitur, profundissima existit. Obscuritas enim ad signa potius, profunditas ad sensum referri debet. Parabolas ideo frequenter adhibuit Saluator, quod præter obscuritatē indignis auditoribus congruentem, etiam profundiores sensus tanquam multiplices varioſque recessus haberēt,ex vno enim vel vineæ, vel seminis vel sagenæ simili tot & tantis de rebus spiritualibus & cœlestibus sensus eruuntur, vt si per propria verba explicandi forent, vix innumerabiles paginæ sufficerent. Quod de parabolis Euangelicis dixi, idem de toto diuinæ scripturæ eloquio sine dubio sentiendum est. Ea enim signa promenda Spiritus sanctus censuit, quibus lateret infinita mysteria: vt cum multa præclarāque inde quispiam eruerit sibi, adhuc multò plura atque altiora se relinquere certo sciat. Qua tanta cœlestium thesaurorum copia scribæ docti in regno cœlorum mirificē in dies ditescunt, & lætantur tamquam inueniant spolia multa eloquia Dei. Ac proprium est infinitæ sapientiæ, vt vbi superficies verborum plana perspicuaque apparet, ibi penitus inspicienti pelagus occurrat rerum admirabilium atque altissimarum.

Qua ex

Universidad de Deusto
Biblioteca

Aug. lib. 12. Confess. c. 14.

Qua ex re quidam huius sapientiæ egregius candidatus, exclamare cõpulsus est. Mira profunditas eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos superficies blandiès paruulis, sed mira profunditas, Deus meus, mira profunditas. Horror est intendere in eam: horror honoris & tremor amoris. Ob id alius æquè sapientiæ amator, mari scripturã similem censet, quod in ea magna sint culmina sententiarum, cumuli sensuum. Idemq; aliàs vastæ syluæ pulcherrimè cõferti cuius verba etiam adiungo. Tractator sacri eloquij morem gerit viri in alta specula cõsistentis: scriptura verò sacra syluæ vastioris similitudinem. Qui profecto vir in alto situs, & si acuta visione nemoris vastitatem considerat, tamen dum summa montium, dum extrema collium, dum arborũ celsa in quadã æqualitate sibi conuenientia respicit, quam magnæ valles, quam distinctæ planicies in medio lateãt non attendit: sed si perambulare, quod ei breue videtur cœperit, repente cognoscit, quia qui se eorũ vidisse putauerat, valde plura remanserãt, quæ nõ viderat. Quãtum verò diuinæ scripturæ altitudo superet quamuis excelsa & præclara hominum omnium ingenia, ex eodem audiamus. Sacra, inquit, scriptura, quia diuinitus inspirata est, tanto sublimius etiã præclara hominum ingenia superat, quanto ipsi præclari homines Deo inferiores sunt: & nihil in illa spirituali sublimitate conspiciunt, nisi quod eis ipsi diuinæ dignationis bonitate reuelatur. Nemo igitur in eius scientia ita perfectus est, vt proficere vltra non possit: quia inferior est omnis profectus hominis diuinitatis altitudine eam inspirantis. Cui sanctissimi Patris de diuinarum literarum excellentia testimonio magnifico, quia nihil video, quod addi possit, finem faciam ea de re, quamuis multa occurrant, plura dicendi.

Greg. in Ezechie. Homil. 6.

Greg. in præamio sup. lib. Regum.

Greg. in eod. præamio.

Ad in

Ad intelligentiam scripturæ maximè puritate mentis opus esse.

CAP. V.

SED qua ratione sanctarum scripturarum obscura eluceſcant, ac profunda pareãt, breuiter sanè, sed abundè, quantum opinor, supra iam ex M. Basilio commemorauimus, qui ad inuestiganda scripturæ arcana, animi puritate opus esse atque exercitatione, censebat. Hæc inquam duo, puritas mentis, & studium acre, viam aperiunt certissimam in illa sancta sanctorum. Priores verò ac præcipuas sanctimoniæ partes esse, vt occulta sapiẽtię Dei percipere possit homo, nemo in iisdẽ literis vel mediocriter versatus ignorat. Fili, inquit, concupiscens sapientiam, conserua iustitiam, & Deus præbebit illam tibi: & Beati mundo corde, quia ipsi Deum videbunt: & A testimoniis tuis intellexi: & Quia non cognoui literaturam, introibo in potentias Domini: & Timor Domini ipse est sapientia, & recedere à malo intelligentia: & Diuitiæ salutis sapientia & scientia, timor Domini ipse est thesaurus eius: & Per nationes in animas sanctas se transfert sapientia: & In maleuolam animam non introibit sapientia: & Intellectus bonus omnibus facientibus eum. Denique initiũ sapientiæ timor domini. Quare quod viri pij atque docti præcipiunt, vt in discẽdis literis sacris potissima cura sit purgati integrique spiritus, certissimum documentum haberi debet. Pia cum pietate discenda sunt. Quod si Deus sapientium dux est, qui docet hominem scientiam, cui dubium erit gratis sibi amicisque animis arcana sua communicaturum? Vos, inquit, dixi amicos, quia quæcumque audiui à Patre meo, nota feci vobis. Igitur præstantissimos patres

Eccl. 1. Matth. 5. Psal. 118. Psal. 70. Iob. 28. Esa. 33. Sap. 7. Sap. 1. Psal. 110. Eccl. 1.

Sap. 7. Psal. 93. Ioan. 15.

Universidad de Deusto
Biblioteca

nostros Ecclesiæ sanctæ columina, plus longe oratione, pietate, & ardente in Deum fide de diuinis arcanis esse cõsecutos, quam vllo ingenij acumine aut exercitationis magnitudine, qui illorum ea de re testimonia legerit, dubitare nullo modo poterit. Quin potius videre est non paucos ab omni literalia disciplina alienos, adeo in sacrarum literarum cognitione profeciſse, vt nullo modo sint cum iis etiam literatissimi comparandi. Beatissimus Bernardus inter sagos se scripturas didicisse narrat, nullumque alium magistrum agnoscit, qui profecto facundissimus est tractator mysteriorum Dei. Ephrem quoque & Epiphanium solitudo & mentis mundandæ studium ad summam scientiam prouexit. Narrat Ioãnes Cassianus Theodorum monachum valde perfectum notitia scripturarum præclarè emicuisse, quam ei nõ tam studium lectionis vel literarum mundi contulerat, quam sola puritas cordis, siquidẽ vix ipsius quoque Græcæ linguæ perpauca verba vel intelligere posset, vel proloqui, qui longo ieiunio abditæ quæstionis explanationem impetrarit. Huius quoque sentẽtiam fuisse; monachum, ad scripturarum notitiam pertingere cupiẽtem, nequaquam debere labores suos erga commentariorum libros impendere, sed potius omnem mentis industriã & intentionem cordis erga emendationem vitiorũ carnalium detinere. Quibus expulsis confestim cordis oculi sublato velamine passionũ Sacramenta scripturarum velut naturaliter incipient contemplari. Itaque purgatis animis solam scripturarum lectionem sufficere, neque eos cõmentariorum institutionibus indigere. Quæ sancti Patris oratio non eò pertinere putanda est, vt studium humanum, ac Scriptorum commentarios contemnamus: sed vt intelligamus diuini spiritus dono interdum

Cassian. lib. 3. cõstit. mona. c. 33. & 34.

interdum fieri, vt pura perfectaque mens multo plura de sanctis scripturis intelligat vel nuda lectione, quàm magna vallatus copia commentariorum alioqui assequi posset. Quod ego sanè verissimũ teneo, si de ea scientia agatur, quę nõ inflat, neque in ostentatione, sed in magna dulcedine quieti ac modesti spiritus arcana rerum diuinarum cognitione fruitur. Equidem vidi viros prorsus illiteratos & vix latinè scientes, ex psalmis, ex Euangelio, ex aliis scripturis tãta depromere, sensusque eos afferre, vt penitus miratus sim: Neque dubitauerim, lõgo Gymnasij biblici terendi tempore nihil tale homines discere. Spiritualis enim omnia diiudicat, & spiritus perscrutatur etiam profunda Dei. *1. Cor. 2.*

Quæ sint causæ, cur tantopere inuet studium scripturarum puritas animi. CAP. VI.

AC tametsi ex iis quæ vel ex sanctis patribus vel ex sacro eloquio recitata sunt, non est difficile perspicere, cur sanctarum scripturarum intelligentia eximiam puritatem deposcat, tamen ad quorundam temeritatem reprimendam, qui solum commentariis lucubrationibusque suis fidentes, audent arcanam sibi scientiam arrogare, tum Patrum sæpe imperitiam carpere, quorum esse discipuli non metuunt, tantum literulis quibusdam Græcique aut Hebraici sermonis rudimentis tribuentes, vt Gregorij, Augustini, Bernardi sanctissimas atque Deo pleuas vigilias grammaticæ suæ cedere debere arbitrentur; exponam paulo diligentius rationes eas, quibus à quouis intelligi possit, sacræ scripturæ studium perinde mentis tranquillitatem pietatemque requirere, ac soler modus sciendi ad reliquas humanas scientias necessarius haberi. Quid enim æquius, quàm sancta sanctis? Primùm scriptura

est diuinitus inspirata: cuius sensus propriè est penes
Apoc.5. auctorem. Flebat ille, quod nemo posset aperire librum: vnus inuentus est agnus, qui aperiret, habens clauem Dauid, vt aperiat & claudat, vt ipsi placuerit. Quod si ex Deo propriè discere debemus, quæ ipse locutus est, iam quis tam sit temerarius, vt Dei lege & voluntate contempta, putet sibi diligẽtiam suam industriamque sufficere? Quanto ille melius & ve-
Psal.118. rius: Reuela, inquit oculos meos, & considerabo
Ibidem. mirabilia de lege tua. Et rursus. super senes intelle-
Sap.6. xi, quia mandata tua dilexi. Hoc etiam alter. Initium sapientiæ verissima est illius concupiscentia. Sine spiritu equidem spiritus arcana quærere, nihil esse arbitror aliud, quàm sine luce videre velle. Quare non soli hæretici, qui ex ipsis scripturis scripturæ spiritum oppugnant, cæci sunt, & turpissime errant: verum etiam non pauci Catholici scientia sua inflati, quamuis non ita labantur, vt pereant, tamen corticem sæpe mordentes, Spiritus medullam non assequuntur, quos esse Iudæis propemodum similes dicas, qui scripturas circunferunt, & in ore habent,
Esa.66. iuxta 70. cum à fructu scripturarum alienissimi sint. Super
Esa.11. quem enim requieset spiritus Dei, qui est sapientiæ & intellectus spiritus, nisi super humilẽ & quietum, & trementem sermones Domini? Ex auctore scripturæ, & magistro Deo superior ratio petita est. Ex auditore ipso, hoc est homine, alteram accipe. Naturaliter neque impura aqua reddit perspicuas imagines, neque oculus obductus cernit obiectas
Prou.27. res. Audi sapientem. Quomodo in aquis resplendent vultus prospiciẽtium, sic corda hominum ma-
Prou.20. nifesta sunt prudentibus. Quod si humana consilia quamuis occulta, tamen perspicuitate prudentum quodammodo pellucida sunt, sicut alibi scribitur:

aqua

aqua profunda consilium in corde viri, sed vir prudens exhauriet illud; profecto ad Dei consilia atque instituta intelligenda multo purior, atque tranquillior esse debet aqua subiacens humanæ mẽtis. Nam quid est aliud cogitatio nostra, quæ huc, illuc facillimè voluitur, quam aqua leuissimo venti impulsu agitata, quæ ad prospiciendum, nisi subsidat, ac penitus sedata sit, nullo modo est idonea? Quam ob
tem præclarè ab Ecclesiastico dictum est. Anima vi- Eccle.37
ri sancti, annuntiat aliquando vera, quàm septem circunspectores sedẽtes in excelso ad speculandum. Hanc vocat scientiam scriptura sanctorum. Itaque Sap.10.
omnes ferè insignes sapientia diuinarum literarum, æque castos, temperatos, atque ab omni rerum terrestrium fœce purgatos nouimus. Quod de Danie- Dan.1.
le, de Iosepho, de Mose scriptura testatur, de Salo- Gen.39.
mone cum est diuinitus edoctus, ipsa sapientia. In- Exod.3.
ter noui testamenti Patres, Apostolos Paulum & Sap.8.
Ioannem sapientiæ spiritu ampliore donatos constat, quos ad mentis puritatem, etiam corporis integritatem adiunxisse, communis sententia est. Postremo ex ipsa scripturæ sacræ proprietate tertiã rationem adda. Cum enim sancti Apostoli, & Prophetæ fuerint administri sermonum Dei, per quorum ora & corda nobis ille loquutus est, mirabile dictu est, quantum conferat ad illorum sensa capienda, ipsorum scriptorum affectum habere communem, atque ita affici auditorem, vt est ille qui docet. Hoc tantum est apud me, imo vero apud omnes experientiæ aliquid habentes, vt pro copiosissimo commentario ducerem, si eum possem induere animi habitum, quo psalmus, aut epistola, aut prophetia, quam lego, dictata est. In ipsa philosophia morali eiusmo- Arist.1.
di auditorem Aristoteles postulat, qui ex animi sui Ethi.c.3.

affectio

affectione rectus, posit de moralibus doctrinis recte iudicare. Quam ob rem, iuuenis, inquit, non est idoneus philosophiæ moralis auditor. Distat verò nihil, ait ille sapienter, vtrum ætate iuuenis, an moribus iuueni similis sit. Quod si moralem scientiam non posse benè percipi, nisi à sedato animo idoneoque ad iudicandum ex rectè constituto habitu Philosophus sentit, & ita sentienti omnes acclamant, quòd perturbatus animus scientiæ morum ineptus sit: quid, oro te, par est de scientia super humana totaque diuina sentire? Qualem ea auditorem poscet? Nam quæ spiritus sunt, nisi quis spiritum participet, audire quidem poterit, plenè perfectéque percipere nullo modo poterit. Nam quod sanctus Hilarius in enarratione cuiusdam Psalmi monet, quodque Augustinus alijque patres repetunt, à nemine melius psalmum quemuis intelligi, quàm ab eo qui in illo eodem affectu est positus, profecto verissimum est. Ita cum tentationes vel humanæ, vel Satanicæ nos vehementer affligunt, iucundissime Psalmos à Dauide tribulato conscriptos repetimus, ac plenissimè intelligimus. Mihi nullius pretij homini non infrequens fuit, tædio doloreque confecto quædam de Psalmis occurrere, quæ tunc primum mihi intelligere visus fuerim. Multa de Paulinis epistolis, multa de sancti Iobi defensionibus, nisi me res propriæ docuissent haud scio an ex quoquam doctore æquè percepturus essem. Iam vero si homines tenues, nullius sapientiæ nullius omnino virtutis, propter nonnullum diuinæ legis intelligendæ implendæque studium, ipso habitu mentis sedatiore ad sacras literas mirificè nos adiuuari arbitramur, quid de illis viris putandum est, quorum vita omnis, atque actio, omnisque affectio, diuinæ legis expressio fuit, qui inhabitan

inhabitantem in se spiritum sanctum familiariter & interrogare & audire meruerunt? Omnino ex horum imitatione ad arcana Spiritus penetranda plus proficimus, quam ex vlla tractatuum commentariorumque ipsorum quamuis doctissima lectione.

Ad mentis puritatem etiam diligentem exercitationem scripturis discendis accedere oportere.

CAP. XII.

VERVM ad mentis puritatem adhibendam esse industriam exercitationemque diligentem, cupienti arcanas literas intelligere, Patres censent. Id enim inter Propheram Scriptoremve canonicũ, atque interpretem, siue doctorem scripturæ interesse volunt, quòd illi sancti homines quibus primùm diuina reuelata sunt, nullo opus habuerint studio proprio, quòd lingua eorum esset, vt quidam ex ipsis ait, velut calamus scribæ. Quod Baruch de prophetia Hieremiæ interrogatus respondit. Ex ore suo loquebatur quasi legens ad me omnes sermones istos; velut à Spiritu sancto dictata legebat Hieremias, quæ scribæ ipse dictabat. Neque enim voluntate humana allata est aliquando prophetia. Quod vates ille alioqui nequam, sed cum superhumano fungerertur officio, cœlesti veritate compulsus ad hũc modum declarauit. Dixit homo, cuius obturatus est oculus, dixit auditor sermonum Dei, qui nouit doctrinam Altissimi, & visiones omnipotentis videt, qui cadens apertos habet oculos. Qua ambage verborũ vim diuinæ reuelationis exponit: in qua & obturatum esse oculum Prophetæ narrat, quod nequaquam

Psal. 44. Hier. 36.

1. Pet. 1.

Num. 24

arbitratu suo sinatur quæ voluerit cernere: sed quæ illi obiiciũtur diuinitus, illa perspiciat, iisque se subiiciens, atque in ea intuens, dicitur cadere & apertos habere oculos, quod resistere lucis magnitudini minime possit. Neque sentimus tamen, Prophetas more ebriorum furere, neque Montani, & Maximillæ dogma accipimus, spiritum ita irruere in mentes Prophetarum, vt insanire cogat, & vociferari tanquam corybãtes aut cybeleos mystas, qui vt ait Hieronymus dant sine mente sonum. Quin potius prophetarum spiritus prophetis subiecti sunt, quemadmodũ magnus docet Apostolus: quod hactenus intelligi debet, vt nihil præposterum, nihil indecorum agant, nihil ex furore loquatur: sed omnia sapienter & cum ratione, & gerant, & dicant. Benignus enim est spiritus sapientiæ, & modestus, & prudens. At in iis quæ videda Prophetæ diuinitus obiiciũtur, Prophetam potius spiritui subiectum esse, & quæ dicta sunt probant, & confirmat Esaias: Dominus mihi, inquit, vellicat aurem, vt audiam eum tanquam magistrum. Quam ob rem Michæas adiuratus, vt fausta regibus annuntiaret, nihil sese aliud allaturum respondit, quam ex diuino spiritu percepturus esset. At doctores, & legis periti Ecclesiæ, longe alia ratione docent diuinas literas. Multum in iis ediscendis industriæ laborisque ponunt, & legis verba ponderãt, & multa disputãt, & ex proprio plurimũ conferunt: quos Euangelia similes iis faciunt, qui talentis acceptis negotiari ac lucrari domino abeunti iubentur. Itaque innocentia vitæ, & mentis puritate contenti esse non debent: sed laborare in verbo Dei, & pro viribus tanquam semen cæleste diligenter excolere. Hanc in lege Domini perfectè discenda sollicitudinem, & sæpe & eleganter Dauid sanctus exponit. Viam

1.Cor.14

Esa.50.

3.Reg.22
2.Par.18

Matt.25.

Psal.118.

Viam inquit, iustificationum tuarum instrue me, & exercebor in mirabilibus tuis. Et rursus. Mirabilia testimonia tua, ideo scrutata est ea anima mea. Et alibi. Exercebor in adinuentionibus tuis. Et ahàs. Da mihi intellectum & scrutabor mandata tua. Re vera verba illa, exercebor, & scrutabor, magnitudinẽ studij tanquam in rebus sublimibus & difficilibus vestigandis, manifestè declarant. Qua sanè industria etiã ipsos sacros scriptores, qua parte nobis quodammodo similes proprio discursui relinquebãtur à spiritu, vsos esse, docet sane Petrus, qui Prophetas dicit scrutatos esse in quod vel quale tempus prænuntiaret in eis spiritus Christi regnum Dei: docet quoque de se Paulus, qui libros & membranas sibi à charissimo discipulo afferri imperat. Libros velut communes magistros, membranas (quamuis alij aliter) peculiares suos cõmentarios equidem libenter accipio, vt memoriæ intelligentiæque seruirent. Discipulum verò quàm grauiter monet, vt in lectione scripturarum assiduus sit, quem etiam commendat, quod sacras literas ab infantia didicerit; adeo multã in scripturis discendis diligentiam Apostolus desiderat.

Psal.118.
Psal.76.
Psal.118.

1.Pet.1.

2.Tim.4.

1.Tim.4.
2.Tim.3.

Cognitionem scientiarum naturalium requiri ad studium diuinæ scripturæ.

CAP. VIII.

EAM verò vniuersam rectè partitur Augustinus in res & signa, quorũ cognitio amborum, sacrarum literarum studioso perquam necessaria est. Neque putandum est philosophiam cæteras que sæculares artes ad sacram scientiam parum conferre, si ministrent & seruiant, non dominentur atque imperẽt. Itaque animalium, herbarum, lapidum, astrorum, elementorum, regionum perutilis est notitia ad intelligenda

Universidad de Deusto
Biblioteca

ligenda pèrmulta ſcripturæ loca,atq; ad ea ſpiritualiter examinanda, qui eſt maximus diuini ſermonis fructus. Nec contènendæ ſunt numerorũ & magnitudinum artes,neque dialecticæ argutię,& exquiſitę primæ philoſophiæ rationes. Quę omnia à diuina ſa-
Sap.7. pientia ſe edoctũ gloriatur ſapiens. Ipſe,inquit, dedit mihi horum quæ ſunt,veram ſcientiã,vt ſciã diſpoſitionem orbis terrarũ,& vìrtutes elemẽtorũ,initium, & conſummationem, & medietatem temporum,viciſſitudinum permutationes, mutationes morum, & diuiſiones tẽporum, anni curſus, & ſtellarum diſpoſitiones,naturas animaliũ,& iras beſtiarum, vim vẽtorum,& cogitationes hominum,differẽtias virgultorum,& virtutes radicum, & quæcunque ſunt ab-
Sap.8. ſconſa & improuiſa didici. Et mox. Si multitudinem ſcientiæ deſiderat quis, ſcit præterita, & de futuris æſtimat,ſcit verſutias ſermonum,& diſſolutiones argumentorum, ſigna & monſtra ſcit ante quam fiant, & euentus tẽporum,& ſæculorum. Qua tanta rerum admirabilium commemoratione quid agit aliud ſapiens,quàm vt perſuadeat,omnia hęc naturalia,quę ſapientes huius ſæculi tanti fecerunt, longè melius diuinis literis tradi, neque abhorrere horum cognitionem à cœleſti ſapientia, quin potius illi magnopere obſequi. Et quidem hæc quæ retulit omnia, ſine vera Dei ſcientia & cultu,vana ſunt,vt idem prę-
Sap.13. clarè admonet. Vani ſunt omnes homines, in quibus non ſubeſt ſcientia Dei. Si enim tantum potuerunt ſcire, vt poſſent æſtimare ſæculum, quomodo huius
Rom.1. Dominum non facilius inuenerũt? Quam ob rem dicentes ſe eſſe Sapientes,ſtulti facti ſunt,& euanuerũt in cogitationibus ſuis. Inanis igitur & vana philoſophia omnis,ſi ſcientia Dei abſit. Quod ſi etiã officiũ ſuum partesque minimè agnoſcat, & dominatũ pro obſequio

obſequio appetat, erit ſane philoſophia humana nõ inanis modo,ſed pernicioſa atque exitialis omnino. Quã ob rem vt de Saræ olim ancilla Agar, Domina iuſtè ſeruæ faſtum & temeritatẽ expoſtulante,audiet Patriarcha Abraham diuinũ imperrum: Eiice ancillam & filiũ eius. Quod in primitiua Eccleſiã accidiſſe legimus, cùm tumore & ambitione philoſophia ſæcularis diuinam Apoſtolorum ſcientiã irrideret,& ludo quodam effrænato,quam deberet ſuſpicere,in-
Coloſſ.2. iuriosè oppugnaret. Ideirco ſcribendũ tunc fuit: Nemo vos decipiat per inanem philoſophiã,ſecundum elementa mundi huius ambulãs, fruſtra inflatus ſenſu carnis ſuæ. Qua ex re tota illa ætate ferè malè audiit philoſophia ſæcularis, ac Catholici etiã tẽpore procedente,veritatẽ Eccleſiæ per tendiculas Ariſtotelis labefactari ab Arrianis, conqueſti ſunt. Itaque mirandũ non eſt, ſi quo tẽpore philoſophia faſtu ſæculari elata,maieſtatẽ ſacræ ſcientię minus reuereteturi,uſſa ſit ab Eccleſia quodammodo exulare: quam poſtea iam velut ſeſe agnoſcentẽ,& ſacræ theologiæ dignitatem admirantẽ,ac fidelẽ famularum pollicentem,non ſolũ reuocauerit domum Eccleſia Catholica,verum etiã fouerit, ac velut ſibi vtilẽ ſeruam adiuuerit, beneficiiſq; nõ exiguis affecerit. Ex quo poteſt intelligi, cur cũ veritas Catholica mutata nõ ſit, in philoſophiã tamẽ diuerſo modo affecta videatur. Olim fidei ſimplicitas,philoſophiæ ſinuoſitatẽ pertimeſcebat: nũc vltrò accerſit, atq; inuitat: olim Catholici hæreticis philoſophiã ſæculare obiiciebant: nunc philoſophiã hæretici damnant, atque Eccleſiæ vitio vertunt: Catholici cõtra illius opera ad hæreticos euertẽdos plurimũ vtuntur. Quã ob rẽ merito à Patribus in Synodo Cõſtãtiẽſi dãnata eſt Vvielefiſtarũ,atq; Huſsitarũ impudẽs vox: Vniuerſitates,ſtudia collegia,

Concil. Conſtantiẽſe ſeſſ. 8.ar. 29.

collegia, graduationes, & magisteria in eisdem sunt vana gentilitate introducta, & tantum prosunt Ecclesiæ sicut diabolus. Velint, nolint hæretici, scholæ philosophiæ Fidei catholicæ seruient, & ad sacras litteras aditum struent, & nouos dogmatistas falsitatis mendacijque coarguent. Olim iam gladium ab Apollonio captum, fidelis Machabæus pro populo Dei stringit, & aduersus hostes depugnat: & superbus Goliath ense suo truncatur, assore Dauide in egregium militem iam conuerso, neque funda & iaculo, sed Goliæ ense pugnãte. Scimus quam fuerint omni sæculari literatura florentes præstantissimi Ecclesiæ pastores Gregorius Naziãzenus, Basilius, Augustinus, Hieronymus, cæterique patres: ex quibus beatus Augustinus ad studiũ scripturæ sacræ valde cõmẽdat has humanas disciplinas: Basilius etiã Mosis exemplum affert, quẽ scriptura narrat omni scientia Ægyptiorum instructũ: ac quadraginta totos annos in iis literis humanis discendis illum impẽdisse vult, totidem postea diuinæ contemplationi in eremo vacasse: vt inde discamus, quomodo nos ad sermones Dei tractãdos comparare debeamus. Quantum verò diabolus operę ponat, vt hoc humanarum scientiarũ præsidio Ecclesiam nudet, docet præclarè sanctus Papa Gregorius, cuius etiam verba referam, atque eò libẽtius, quòd quibusdam ille Pater minus videatur his literis aut excultus aut etiam affectus. Is ergo explanat illa verba scripturæ: Cauerant Philistiim ne fortè facerent Hebræi gladium & lanceam, ita scribit. Apertè quidem dęmones sciunt, quia dum sęcularibus literis instruimur, in spiritualibus adiuuamur. Cum ergo nos ea discere dissuadent, quid aliud quã ne lanceam aut gladium faciamus præcauent: Et paulo post. Hãc quippe sæcularem scientiam omnipotens

1. Mac. 3. 1. Reg. 17 & 21.

August. 2. de Doc. Christ. c. 16.

Basili. in Prologo in Esai.

Grego. in 1. Regum lib. 5. in c. 13.

Grego. in 1. Reg. li. 5. in c. 13.

potens Deus in plano ante posuit, vt nobis ascẽdendi gradum faceret, qui nos ad diuinæ scripturæ altitudinem leuare debuisset. Idcirco eã præmittere voluit, vt in ipsa nos instrueret ad spiritualia transire. Vnde & Moyses qui nobis diuinorum eloquiorum principia edidit, non prius diuina didicit, sed vt capere vel exprimere diuina posset, in omni Ægyptiorum scientia rudem animum informauit. Quod etiã confirmat exemplo Esaiæ Prophetæ, quẽ fuisse aliis eloquentiorẽ cõstat, quod nobiliter instructus educatusque sit, Pauli quoque Apostoli, quem dicit cæteris Apostolis doctrina excellere, quia fuit, inquit, in cœlestibus, terrena prius studiosius didicit. Quibus expositis intelligitur, ad literas sacras tractandas accedere non oportere nisi scientiis naturalibus ante diligẽter instructum, quo tempore præsertim hæreticorum furor iudicium rerum difficillimarum sutoribus & laniis ex solo codice simpliciter lecto permittit, & catholicam Ecclesiam per humana studia ad diuinas literas gradum facientem, inuidiosissimè ac malitiosissime irridet. Act. 7.

De historiæ cognitione, & de temeritate cauenda.

CAP. IX.

INTER hæc historiæ cognitio, & sanctæ geographiæ magnopere necessaria existit, quã Hieronymus, plurimum sibi ad intelligentiam sanctarũ scripturarũ contulisse, testatur, Vtrumq; tamẽ hoc tempore perfectè tenere perdifficile est. Terræ sanctæ loca & situs & nomina vix iam est qui oculis possit accipere, esi sit aditus (nostris malis meritis ita exigentibus) vsque adeo clausus: & quãuis oculi lustrẽt præsentia, tanta est rerum omniũ facta vicissitudo, vt antiqua & sacra haud facile agnosci queãt. Quare relatione & lectione veterum res exigenda erit: vbi

quis

Universidad de Deusto
Biblioteca

quis nesciat quam sæpe cogitatio fallatur, alia pr aliis sibi depingens: quæ si intueremur, vt erát olim, cum sacra scriptura tradebatur, haud dubium, quin longe infrequentius erraturi essemus? Peruanam historiam & bella Hispanorum, in Hispania positus legeram: at hîc terrarum agens, & oppida, & itinera, & portus, & saltus cæteraque contemplans quæ olim audierã, prorsus videor mihi multa intelligere quæ antea minus intellexeram. Quod in sacra lectione euenire & mihi & aliis illorum locorum imperitis nequaquã dubito. Historia verò tametsi monumentis veterum conscripta est, tamen est adeo varia sibi quæ sæpenumero repugnans, vt plus caliginis quam lucis offundat. Temporum autem & annorum supputatio quem non fatiget ac penè in desperationem adducat, cum tanta sit auctorum optimorum dissensio? ex qua re inextricabiles sæpe numero quæstiones oriuntur. Quare cognoscenda quidem historia erit, & diligentissimos cuique huius inuestigationis Gratiæ agendę: Verùm temeritatem quorundam cauere oportebit, qui de rebus prorsus incertis ex suis coniecturis ita certò pronuntiant, vt aliter consistere posse sacram scripturam negent: vt cum hebdomades Danielis numerantur, cum historiæ Regum & Paralipomenon conferuntur, cum anni ab orbe condito computantur, & alia sexcenta huius generis quæ innumerabiles pariunt opiniones; & cum diuinæ promissiones atque effecta certissima sint, rationis tamen subductio difficillima atque obscurissima est. Quare ita in his antiquitas cõsulenda erit, & diligentissimi ac probatissimi quique auctores legẽdi, vt non putemus tamẽ rei euidentiam plerumque inuenturos, sed sapientes ad sobrietatem, simus quadam mediocritate contenti. Simul meminerimus Paulum

1. Tim. 3. Tit. 3.

Paulum Apostolum præcepisse, interminabiles quæstiones & genealogias, quæ nõ promouẽt pietatem, debere vitari. In numeris verò vtrũ error obrepserit non solũ prophanis, sed etiã sacratis literis, vt nõ auctoris imperitia, sed scriptorũ succedentiũ negligẽtia vitiati sint, aut alij pro aliis traducti, nõ facile dixerim. Nam quis certam rationẽ reddet, cur in prophetia Ionæ, cum nostra editio iuxta hebraicam habeat, adhuc quadraginta dies & Niniue subuertetur: Septuaginta tamen, quorũ lectionẽ sequũtur & probant omnes veteres Græcique præsertim, scribant: Adhuc tres dies? Quid enim esse potuit vt quadraginta, & tres nõ magnã haberent dissimilitudinem? Eodẽ modo de numero annorum, quibus regnarunt nonnulli, adeò discrepant libri Regum & Paralipomenõ, vt Hieronymo insolubiles eæ quæstiones videantur. Quare in his omnibus modus seruandus, vt qualicumque ratione reddita, multa nobis impenetrabilia esse voluisse Spiritũ sanctũ intelligam: siue ad exercẽdũ studium nostrũ aliquid erroris ex vitio librariorũ irrepere permiserit, siue quod magis credendũ est, aliqua mystica & occulta ratione ea quæ historicè non conueniunt, spiritualiter cõsonare sibi voluerit. Illud prius placet Hieronymo, qui nõnulla mẽda in codices vel Hebraicos vel Græcos irrepsisse sæpe cõmonet, librariorũ vitio. Neque ob id diuinæ literæ fidẽ perdunt, quòd ea, ipsa varietate interpretationũ facilè deprehendantur, neq; in rebus alicuius põderis detrimentũ patitur Ecclesia. Sed qui eriã in his minutiorib⁹ Ecclesiã nõ patiũtur vnquam decipi, vbi Græca ab Hebraicis discrepãt, aut Latina, si trãslatio authẽtica est, volũt Spiritũ sanctũ diuersis, imo repugnãtibus in litera, sed in spirituali sensu cõuenientibus sentẽtiis diuersa mysteria significasse.

Ionæ 3.

Quam

Aug. de Ciui. lib. 18.c. 44. & 43. & li. Quæſ. ſuper Geneſ.c.169

Quam ſententiam Auguſtinus acriter tuetur, cum illam verſat quæſtionem quam ſupra attigi, quòd Hebraica habeant: Adhuc quadraginta dies: ſeptuaginta legerint poſt triduum Niniue ſubuertetur. Sed in numeris facillima errãdi occaſio eſt, quòd apud Hebræos & Græcos varij alphabeti caracteres numeros varios ſignent. Ita fit vt vnius literulæ immutatio totum numerum mutet. Nam & in ipſis numerorũ notis quibus nos ſæpius vtimur, plurimos & in codicibus, & in manu ſcriptis lapſus notamus, quod vnico caractere tota res conſtet, ſecus atque in iis quæ integris ſyllabis ſcribuntur, in quibus quãuis litera aut ſyllaba corrumpatur, ex cæteris correctio facilis eſt.

Studium linguarum ſcripturæ neceſſarium.

CAP. X.

HInc iam de rebus ad ſigna gradus fit. Itaque ad ſacram ſcripturam non minus ſermonũ quã terum peritia adhibenda eſt. Precipiunt igitur ſancti Patres earum linguarum, in quibus ſancti libri nobis proditi ſunt, notitiam plurimi fieri, quòd ad exactam ſcientiam ſcripturarũ conducat plurimum. Primùm quamuis ſit omnis ſcriptura latinitate donata, tamen ea vniuſcuiuſque linguæ proprietas eſt, ea idiomatis vis, vt in alienum tranſlata ſermonem, quãtumuis ſit peritus interpres, multum de natiua ſua efficacia & lepore amittat. Itaque auditor aut lector minus omnino concipit, minus etiam oblectatur, ſæpe etiã non intelligit: qui ſi linguæ peritus ſit, tanquam poma ex ipſa arbore delibãs, neſcio quid decoris & dulcedinis hauriat, quod manu interpretis velut contrectata deperdunt. Legas Homerum Latinè, aut Virgilium Hiſpanicè, quãuis à peritiſsimis interpretibus ſeditum, non Homerum planè aut Maronẽ, ſed neſcio quos triuiales poëtas tibi legere videaris. Vt enim patrio

Aug. 2. de Doct. Chriſt. c. 11.

patrio ſermone loquuntur expeditè & concinnè homines, externum cum dicunt iam ætate grandiores, vel inopia vel tarditate vel ipſo pronuntiandi ſpiritu alienam ſe linguam loqui facile produnt: ita ex vno idiomate in alterum traſlata vim illam, & concinnitatem, atque vt ita dixerim, ſpiritum linguæ ſeruare non poſſunt. Quod eſt quidem commune omnibus interpretationib⁹; ſed linguæ ſanctæ, in qua primùm hominibus tradita ſunt eloquia Dei, maximè proprium affirmant viri illius peritiſsimi. Nam & phraſi abhotret plurimũ à cæteris vſitatis; & altitudo ſermonum Dei ea fuit, vt ex illo primo vaſe, cui infuſi ſunt, non poſsint transfundi ad perfectum in alia, ſed velut theſaurus inexhauſtus ſua ipſa profunditate ſemper exunder. Ex quo altera oritur cauſa, eaque nõ inferior, quod multa interpretata vel dubia vel obſcura ſint, quorum verum certumque ſenſum natiua lingua ex qua illa ſunt interpretata demonſtret. Cui etiam rei, vt præclarè Auguſtinus docet, ſeruiũt multæ ac diuerſæ interpretationes, propterea quod variorum interpretum ſenſa ex eodem fonte deriuata ſeſe inuicem iuuant atque explicant. Quæ igitur obſcurè aut ambiguè poſita ſunt, conſulto ipſo primo fonte luceſcũt. Nam qui dubitarit cum legit in Hieremia: Qui ſeparauerit pretioſum à vili, quaſi os meũ erit, vtrum ab ore an ab oſſe os accipi debeat, facillime Hebraica adiens non oſsis firmitatẽ, ſed oris honorem ſignificatum intelliget. Et cui erit obſcurum, cum audit ex Euangelio: Et reclinauit eum in præſepio, quia non erat ei locus in diuerſorio; an voluerit Lucas ſignificare ad locum beſtiarũ cõceſsiſſe Mariam, quod nullum hominibus aptũ diuerſorium inueniſſet, an potius in diuerſorium quidem acceptam, ſed ita hoſpitibus plenum & turba occupatum, vt

Aug 2. de Doct. Chri. ca. 12.

Hier. 15.

coacta sit vnicum filium Dei in vacuo præsepi collocare; profectò Græcum legens articulum, quem latinus non exprimit, Hispanicus facillime exprimeret, intelliget posteriorem sensum esse veriorem: neque ad adorationem Magorum, quòd Matthæus domum cõmemoret, in qua est infans cum matre Virgine inuentus, cogetur aliam quam præsepis habitationem intelligere. Postremò cum multi errores ex negligẽtia, aut etiam malitia librariorum in sanctos codices incesserint, cum manu scripta tenerẽtur omnia diuina volumina, ac sæpè vitiata ne an integra lectio sit, magnæ quæstiones clamoresque excitentur, velut in causa ad iudicem incorruptum, hoc est, primæuam linguam in qua oracula cœlestia accepimus, merito recurrere solemus. Quod documentum quoniam vt rectè adhibitum potest maximè ex vsu esse, ita temerè vsurpatum perniciem affert grauissimam, diligentius tractandum est.

Aduersus temeritatem eorum qui ab Ecclesia probatam editionem damnant.

CAP. XI.

FVIT quidem semper familiare diabolo, diuina opera æmulari, atque ea vertere in argumẽta nequitiæ suæ perditionisque hominum, quæ Deus ad salutem illorum suamque ipsius gloriam excogitasset. Ita pro Sacramentis sacrilegia inuenit, pro religione superstitionem inuexit, pro prophetia diuinationem, pro fide hæresim peperit. Et quæ Moses vir Dei signa edere parat, eadẽ Pharaonis Magi per incantationes suas adoriuntur. Sed succumbat tandem mendacium, cedatque Veritati necesse est. Omne nobis salutis nostræ præsidium in diuinis literis situm est: At nihil magis vsurpant, sibique vendicant quàm

quàm diuinas literas hæretici, ecclesiæ Dei hostes. Et quoniam scripturæ vis non in syllabis sed in sensu posita est, & iudicium de veritate scripturę ex originali ipsius sermone peti debet: quid egit diabolus? Iudæos atque hæreticos, fidos scilicet satellites suos, Hebraicis Græcisque literis armauit, vt vnde salus petenda erat, inde Christi Iesu Ecclesiam validissimè oppugnaret. Itaque dum perfidi Iudæi Christum nobis de lege & Prophetis eripere cupiunt, Hebraica, vt libet, effingunt, Græca & Latina contemnunt: quæ à nobis adlegantur, irrident. Haud ita Mosem, secus Esaiam, aliter Psalmistam esse locutum. Omnem spiritum ex Dei scriptura exhibi- *Esa.6.*
lant, carnem semper cogitant: de quibus scriptum est, quòd incrassatus sit sensus eorum, & aures aggrauatæ, vt nihil subtile percipiant, nihil spirituale ad eos penetret. Hæretici verò, nostra ætate præsertim, nihil quidem magis sonant & in ore habent quàm Christum, nihil in corde minus gerunt quàm spiritum Christi. Peritia autem linguarum, quam sibi arrogant, omnia susque deque vertendi sibi ius esse volunt: cum libet, cachinantur, conuitiis lacerant nostros, sputis excipiunt, cum vulgatam editionem recitant. Annorationibus, glossulis, nouis ex Græco aut Hebraico versionibus, Hieronymũ contemnunt, septuaginta respuunt, latina omnia barbariæ absurditatisque notãt. Denique ipsi soli sapiunt, soli Dei verbum audiunt, & conseruant: nos stupidi, absurdi, ridiculi, nihil nisi Papistica delira tenemus. Atque ex ore quidem, Dei aduersariorum, hominum profligatissimorum, iniurias suas Ecclesia in laude ponit: Illud acrius pungit, quòd nostri, id est, Catholici, dum veri assertores videri volunt, hostibus Christi sæpe conniuent, & minus

cautè ac piè de Ecclesiæ matris omnium, iudicio iudicant. Horum nostro sæculo nō patua copia est, qui Rabbinos pluris faciunt quam Scriptores ecclesiasticos atque ex literatura Hebraica emendare pergunt in Patribus, quæ minus probant: & sensum quidem spiritualem & mysticum concedentes Ecclesiæ doctoribus, literalem & proprium sibi vendicant. Audent etiam vulgatam editionem accusare, interpretem ignorantia vocū Græcarum aut Hebraicarū esse deceptum: ad suum tribunal Hieronymum, vel septuaginta, vel Chaldæum paraphrastem, denique quoscúque libuerit vocare: & de ommbus omnium temporum scriptoribus censoria auctoritate pronuntiare: multa ab Ecclesia recepta in dubium vertere: testimonia pro Christo mysteriis aduersus Iudæos, pro Ecclesiæ dogmatis aduersus hæreticos, vel eleuare vel penitus tollere: aliter esse literalem sensum: secus habere Hebraicam veritatem: extortam esse sententiam, nec textui antecedentium & subsequentium quadrare? Quid quod in ipsos Dei Apostolos & Euangelium, istorum se supercilium tollit? Et à Paulo, aut Ioanne citata ex lege & Prophetis, spiritali quidem sensu ita intelligi, vt Apostoli exponunt: cæterum literalem, hoc est, verum & proprium longe alium esse: vt illud: Ex Ægypto vocaui filiū meum. *Matt. 2.* Et illud: Ego ero ei in patrem, & ipse mihi in filium. *Heb. 1.* Et illud: Et quidem in omnem terram exiuit sonus eorum. *Rom. 10.* Et multa alia id genus. Qui si peritiæ linguarum fructus haberi debent, malim nō solum me, sed omnes meos, esse imperitissimos, longeque melius est diuinas literas penitus ignorare, quàm modo isto perdiscere.

Iudi

Iudicium certum & infallibile de scriptura diuina esse penes Ecclesiam.

CAP. XII.

NOBIS igitur, quibus veritas per Paulum loquitur, qui putat se scire aliquid, nondum cognouit quemadmodum eum oporteat scire: & per Salomonem: vbi humilitas, ibi sapientia, vbi superbia ibi & contumelia: longe alia via gradiendum est, ac primùm ex fide Catholica & Christiana supponēdum, iudicium certum & infallibile de scriptura diuina esse penes Ecclesiam. Cum enim fides sit ex auditu, auditus autem per verbum Dei, illius sine dubio erit de Dei verbo iudicare, vel potius Dei iudicium pronuntiare, cuius est fidei veritatem agnoscere, probare, defendere; & refutare contraria. Quod si quis Ecclesiam non audierit, erit peior ethnico & publicano. Quæ enim alia est domus Dei viui, columna & firmamentum veritatis? Paulus Apostolus, cuius est ea vox, etiam exēplo nos mirabili docuit. Quamuis enim se sciret certissimè nihil aliud quam Christi Euāgelium prædicare, neque de Dei verbo quod annuntiabat, vlla ratione dubitaret, tamen diuinitus edoctus, ascendit secundum reuelationem Hierosolymam, vbi erat Petrus Ecclesiæ columen, & Ioannes, & Iacobus: & contulit cum illis Euangelium quod prædicabat in gentibus. Quorsum hoc? vt ex illis disceret, aut si qua parte aberraret, reduceretur in viam? Minimè verò. Mihi enim, inquit, qui videbantur esse columnæ, nihil contulerunt. Cur ergo? Ne in vanum currerem aut cucurrissem, inquit. Ad se quidem nihil accessionis factum declarat: sed ad Ecclesiam, ad fideles, ad populum Dei & omnem posteritatem, plurimum omnino referebat, vt à Prin-

1.Cor. 8. Prou. 11. *Rom. 10.* *Mat. 18. 1. Tim. 3.* *Gal. 2.* *Gal. 2.*

cipe Apostolorum, atque Apostolica Ecclesia, Paulina doctrina probaretur, & pro diuina & verè euan-
2. Pet. 3. gelica confirmaretur: vt Petrus pontificia sua auctoritate perscriberet: Sicut & charissimus frater noster Paulus in omnibus suis epistolis secundum datam sibi sapientiam scribens de his: quas instabiles & corrupti homines depranant sicut cæteras scripturas. Vides Pauli epistolas à Petro scripturam sacram declarari? Vides ex illo congressu cum Principe Apostolorum, & reliquo Apostolico choro, Paulo fiduciam prædicandi, maiorem fructum ecclesiæ Christi, doctrinam illius pro cœlesti habitam, obtrec-
Gal. 2. tatoribus penitus os obstrusum? Quales aliquando fuerint, mea nihil interest: Deus enim personam hominum non accipit. Ne putaretur Paulus hominibus detulisse, non Deo, hæc dixit: ac si apertius dicat. Scio equidem, Petrum piscatorem fuisse, noui Ioannem & Iacobum homines tennes, illiteratos, idiotas: me ad genua Gamalielis sacris literis institutum; dum illi nihil aliud quam retia lembumque curarét; me nobiliter educatum, & pro literato semper habitum; illos vix esse vllius pretij apud homines. Verum vbi causa fidei agitur, vbi de vero Dei verbo quæstio est, nihil facit ad rem Pontificis vel eruditio vel imperitia, perinde est claritudo, atque obscuritas generis. Nihil refert mea, inquit, quales aliquando fuerint. Neque enim ob personas ego adduco; sed propter officium & gradum. Huc Deus respicit; non ad personam. Quod si Paulus sibi Petri approbationem necessariam existimauit, quis erit tam impudens, qui illius cathedræ non deferat? Cui non erit perspicuum de Dei verbo siue tradito siue scripto iudicium infallibile & firmum in Ecclesia Christi
Ioan. 14. tamdiu permanere, donec mundus hic manserit? Nonne

Nonne hoc Christus ipse promisit; Dabit vobis paracletum spiritum veritatis, vt vobiscum sit & maneat in æternum: Ille inducet vos in omnem veritatem, ille suggeret vobis, quæcumque dixero vobis. Nonne Pater filiũ in Esaia alloquitur? Spiritus meus qui est in te, & verba mea quæ posui in ore tuo, nõ recedet de ore tuo, neque de ore seminis tui, neque de ore seminis seminis tui amodo vsque in sempiternum. Nonne probatio spirituum veritatis ne, an falsitatis sint, hæc vna est: Qui audit nos ex Deo est, qui non audit nos non est ex Deo? Ergo vt verbum Dei sola Dei Ecclesia accipit, ita étiam ipsa sola cõseruat: quicunque alibi Dei verbum quærit, aut audit, aut docet, mendacij arguitur, falsum prophetam esse se prodit, diuinat de corde suo, & quæ DEVS non est loquutus, sacrilega temeritate pronuntiat.

Ioan. 16. Ioan. 15. Esa. 59. 1. Ioa. 4. Hier. 28.

Verum scripturæ sensum diiudicare proprium esse Ecclesiæ.

CAP. XIII.

QVOD si de Dei verbo censere catholicæ atque apostolicæ Ecclesiæ est, erit omnino quænam sit scriptura diuina, censere: erit, huius scripturæ quis nam sit sensus docere, erit denique hanc veram scripturam quis vero sensu interpretetur, agnoscere. Nam si horum trium aliquid desit, Dei verbum excidat necesse est, ac pro Dei verbo humana verba dum dantur, fides Christiana vacillet, imo concidat necesse est. Quis hic non videt ruinam vniuersæ reipublicæ Christianæ? Ruere autem illam est impossibile aduersus quam portæ inferi non prævalebunt, & cũ qua Christus adest vsque ad consummationem

Matt. 16.

Mat. 28. sæculi. Igitur quæ sit scriptura canonica, quę apocry-
Aug. contra epist. Fundamenti. pha, & humana, pertinet ad Ecclesiam agnoscere, ac declarare. Tritumque est illud Augustini, Euangelio non crederem nisi me Ecclesiæ auctoritas admoneret. Potestis, ait Paulus, per singulos prophetare: dũque vnus loquitur, cæteri taceant atque diiudicent. Diuersa sunt dona: prophetare quidem, primis scripturæ cõditoribus datum est: diiudicare autẽ, vtrum hi sermones sint Dei est, etiam cæterorum. Quod suũ officium agnoscens Ecclesia, in conciliis declarauit librorum canonicorum numerũ & cathalogum, quibus aut addere aut demere priuata auctoritate nemini licet. Quod si Ecclesia est columna & firmamentum veritatis, si à Spiritu sancto in veritatem inducitur, si Dei verbũ in ipsa manet, profecto quinam sint canonicæ & diuinæ auctoritatis libri, non alia quam diuina auctoritate censebit. Nam si priuatum humanumque iudicium spectemus, cur in hac re non anteponatur Hieronymus Augustino, cũ hic Hebraicas literas se ignorare fateatur, illius summa peritia fuerit? Attamen Hieronymi iudicio hac parte repudiato, qui Iudith, & Tobiam, & Sapientiam atque alios multos de canone eximit, potius Augustinũ probat, eundem cathalogum referentem quem modo tenet, Ecclesia. Aphricanus extrema capita Danielis impro bauit, & pro apocryphis habuit historias Susannę, & Beli & Abacuch: Origenes contrà pro canonicis defendit. Cur hunc Ecclesia sequitur, illo neglecto? Ad hunc modum plurimæ de cæteris scripturis controuersiæ fuêre olim inter ipsos Catholicos: nunc sunt nullæ nisi cum hæreticis. Nempe Ecclesia pronuntiauit, finita lis est, causa absoluta. Quæ nisi Christi dono Ecclesiæ sanctæ data conseruetur auctoritas, nihil erit populo Christiano inconstantius. Nam de

Conc. Triden. sc. 4. Concil. cart. 3. c. 47.
Concil. Laodic. 59.
Dist. 15. c. 5. Romana.
Innoc. 1. epi. 3. c. 7.
Gelas. 1. in fine epist.
Aug. 2. de Doc. Chri. c. 8.
Aphricanus in epist. ad Origenem.
Origenes in Epist. ad Aphricanum.

rebus diuinis, humanæ tantùm rationis ductu quodammodo cõuenire inter homines posset, quãdo de rebus ipsis humanis inter eas etiã quibus summa patriæ & sanguinis coniunctio est, videmus tãtam esse sentiẽdi discordiam? Num aliud Arrianos olim, nũc Luteranos cæteroſque hæreticos in tot ac tam varia dogmata diſſecuit, vt vix iã numerari queant? Quod si ex diuina scriptura hominum cõtrouersiis de Deo rebusque diuinis, finis ponẽdus est, profectò de scriptura ipsa an diuina sit, oportet vt plusquam humana opinione constet. Ita fit, vt iudicium de quauis scriptura, vtrũne canonica sit, Spiritus sancti sit, qui Ecclesiam Catholicam quam regit, in re omniũ maxima labi minime patitur. Quod si scripturam quidem diuinam certo agnoscat, ac retineat Ecclesia; in sensu autem aberret, quid inter Dei Ecclesiam, & Satanæ synagogam interſit non video. Nam sacros codices Iudæi quoque asserunt & legunt, & pro diuinis habent: habent tamen clausos, & nihil legunt, vel potius apertis codicibus habent oculos clausos, & nihil intelligũt. Obscurati sunt enim oculi eorum, vt non luceat illis lumen Euangelij pacis. Qua de re, quoniã supra satis disputatum est; ac manifestè demonstratum, verum scripturæ sensum à Christo donatum Ecclesiæ, qui aperuit suorum sensum, vt intelligerent scripturas: qui habet clauem Dauid, & aperit & nemo claudit: qui promisit spiritum omnia à se dicta suggerẽtem: qui interpretatus est legem, & Prophetas & Psalmos; qui denique pollicitus est se sapientes & scribas missurum, hoc est, pastores & doctores, de quorum labiis requirãt cæteri legem: hoc amplissimo, & maximo Ecclesię Christi de vera intelligentia scripturarum, asserto retentoque munere, facile quod reliquum est, obtinebimus.

2. Cor. 4.
Luc. 24.
Apoc. 3.
Ioan. 15.
Luc. 24.
Mat. 23.
Mal. 2.

Ecclesiæ esse legitimam scripturæ interpretationem decernere.

CAP. XIV.

SI enim Ecclesiæ partes sunt de vera scriptura canonica censere, tum vero illius sensum decernere, continuò fiet, vt de legitima interpretatione scripturæ ad eam solam pertineat ferre sententiam: sententiam, inquam, diffinitiuam, certam, diuinam, cui falsum inesse non possit. Neque enim putandum est, translationem scripturæ ex vna lingua in aliam de numero esse earum rerum, quæ iudicio humano, & opinionibus variis relinqui debet; quemadmodum illa relicta sunt, quibus aliter habētibus fides catholica eadem perseuerat. Vt sunt quarundam scripturarum scriptores, & quarundam etiam interpretes: siue enim Iob à Mose siue ab alio scriptus sit, nihil refert, vbi cōstat Spiritum sanctum fuisse auctorem. Psalterium, vt nos latinū legimus, fecerit num Hieronymus an alius quiuis, nihil conturbat fidem. Matthæi Euangelium an Hebraicè primò scriptum sit, & quod nostro tempore repertum dicitur, vtrum illud ipsum sit, nō magnopere interest scire, cum constet Euangelium esse à Matthæo scriptum, atque illud esse quod frequētat Ecclesia. At vtrum Latinum Euangelium verè ex Hebraico aut Græco interpretatum sit, ita vt sensum retineat illum, quem voluit Euangelista, quemque illi dictauit Spiritus sanctus, hic nemo etiam cæcus non videat, si ea de re vacillet Ecclesia, fidem Christi nutare protinus. Quid enim mea refert, quod Euangelista diuinè scripserit, si Ecclesia mihi non diuinum sed humanum sensum depromit, qui labi ac falli facillimè potest? Dicet quispiam: Hebraicum aut Græcum adeas, si veritatem infalli

infallibilē assequi cupis. Primùm Hebraicè & Græcè pauciſsimi sciunt: neque eos omnes discere cogit Christus qui scripturam diuinam & legere & prædicare debēt. Quotus enim quisque ad eam peritiam peruenire potuit? Deinde Sapientiæ est, vt disponat suauiter rem Christianam. Cum fides ergo ex Iudæis ad Gentes transierit, atque in ipsis gentibus ex Græcis ad Latinos maxima ex parte profectò decuit diuinam prouidentiam, etiam hac in re minimè deesse Ecclesiæ suæ: sed sicut cum notus esset in Iudæa Deus, & in Israël magnum nomen eius, Iudaico sermone Iudaicis literis eloquia sua est largitus Altissimus: ita cum Gentibus noua luce vocatis innoresceret voluit, familiari earum sermone mysteria sua communicare debuit. Itaque Græcæ & Latinæ linguæ non minori fide Prophetica atque Apostolica scripta tradenda fuerant. Præterea ipsa primæua exemplaria, vnde iubemur ab ingratis & inuidis veritatem scripturæ petere, sæpe dubia fide sunt, interdum penitus nulla. Quære authenticum, ac primarium exemplar epistolæ ad Hebræos: quære huius ipsius de quo paulo ante dicebā Matthæi hebraicum Euangelium, inuenies opinione multorum, nullum, sententia omnium multo minus certū quam Latinum cuius fidem exploras. Quid quod ipsorum Hebraicorum voluminum, quę certissimè Hebraicè scripta sunt à Mose, & Prophetis, tanta perturbatio esse fertur, tanta mendositas, vt plus dubitationis illa ipsa habeant, sint ne vera ac legitima, an potius viciata & corrupta: Cui rei operam nauasse diligentem Iudæos præ inuidia Christiani populi, auctores minimè vulgares tradunt? Quibus ex omnibus perspicuum sit, quæ fuerit ratio, quam plena sapientię & firmitudinis maioribus nostris, vt in œcumenica

Synodo

Conc. Tri. dē. sess. 4. Synodo Tridētina decreto sanxerint, vulgatam editionem, qua Catholica Ecclesia vtitur, pro vera, legitima, authentica esse retinendam. Accepit enim Ecclesia à Deo spiritū vitæ & intellectus, vt sicut scripturas diuinitus inspiratas discernit, ita quoque easdem diuino spiritu interpretatas agnoscat atque decernat. Neque solùm dedit Deus Prophetas, & Euāgelistas, sed etiam pastores & doctores: neque charismata tantum prophetiæ & linguarum, sed etiam interpretationis sermonum. Atque illud quod magnificè sentit Augustinus, omnino est verum, scripturas diuinas eodem esse spiritu interpretatas, quo fuerunt dictatæ. Quam vero interpretationem Spiritus sanctus suggesserit, vsus ipse Ecclesiæ Catholicæ, quæ errare non finitur, optimus testis est: iudex vero rectissimus, cuius salua fide iudicium declinare non possumus, consensus Patrum in generali Concilio.

Ephes. 4. 1. Cor. 14

Aug. 18. de Ciu. c. 43. & 2. de Doct. Christ. ca. 15.

Quæ sit vtilitas variarum interpretationum.

CAP. XV.

OBIICIET nobis aliquis fortasse cæteras linguas, in quas diuinæ scripturæ translatæ sunt, quarum interpretationes sine præiudicio diuinæ auctoritatis, taxamus. Neque enim si Italicè, aut Indicè Euāgelium exponatur, etiamsi de verbo ad verbum translatio fiat, cogimur illam scripturam putare diuinam. Quid ergo amplius Latino, aut Græco concedendum est, quam vt tūc habeatur interpretatio bona cum concordat originali linguæ? auctoritas autem diuina tota penes illam sit linguam, in qua sacer scriptor edidit primùm. Hoc qui disputant non satis aduertūt, quid inter priuatum iudiciū, publicumque interſit.

interſit. Illa enim quæ priuato cuiusque studio fit interpretatio, neque reiicitur neque probatur ab Ecclesiæ: sed cuique seruire cōceditur: dum modo diuinis litteris non contradicat: siue ergo Hispanicè aut Latinè scripturam enūties, nihil demis aut addis auctoritati scripturæ. Ex quo fit vt quorundam catholicorum zelus nimius, omnes alias interpretationes abiicientium, atque explodentium prēter vulgatam, ineptus haberi debeat, quòd secundum scientiā minimè sciat. Neque enim quoniam Ecclesiam vnam quempiam interpretationem vsu decretoque, probauit, cōtinuò cæteras vel prohibuit vel abiecit: sed retēta illius communis auctoritate, cuiuis vel denuò interpretandi, vel aliorum interpretationibus vtendi, integram facultatem reliquit. Quam ob rem, vt Hexaplum olim Origenis à veteribus tāropere laudatum est, ita nunc qui vel enarrando vel commentando aliquid de priuatis interpretationibus vsurpat, nihil peccat; dummodo neque cōtra Ecclesiasticam Doctrinam, aliquid afferat, neque vulgatæ atque ecclesiastico iudicio probatę editioni auctoritatē suam detrahat. Laudat verò Augustinus, idque meritò, labores eorum, qui varias interpretationes bona fide ediderunt: & iis relegendis studium esse non inutile prædicat. Fit enim sæpe vt vna interpretatio ambiguum aliquid habeat, quod cum alia collatum facile eluceſcit. Deinde ea est vis & proprietas cuiusque linguæ, vt persæpe vnum verbum alterius linguæ non æquet aut impleat quod conatur exprimere: diuersæ autem interpretationes, quamuis conceptus videantur sæpe habere diuersos, efficiunt tamen vnum quendam perfectum, & ad primariæ linguæ vim maximè accedentem. Adde quòd diuinæ scripturæ altitudo tanta est, vt non possit vna interpretatione

Aug. 2. de Doct. Chri. ca. 12.

tatione exhaurirí: sed quemad modum oleo viduę illius contigit, vt dum à pueris vasa offerrentur, semper flueret, ita mihi videtur Spiritus sancti sermo tam latè copioseque fluere, vt quamuis humani sui ingenij vasa cóplures impleuerint, supersit semper aliis: neque vnquam penitus exhauriri queat. Itaque singula delibare operæpretium est cupido diuinæ doctrinæ. Sed illud, vt dixi, cauendum, ne aut à fide alienum sit aut Christi charitati contrariũ, quod in multis Rabbinorum interpretationibus siue expositionibus certum & frequens est. Neque verò vulgatæ editioni iniurioſum: in quo recentiores quidam, præsertim Erasmus, audaciores, quàm peritiores sunt. Quod si obscurum aliquid, aut dubium aut etiam improprium vulgata habeat editio, illud explanare, diluere, ornare, non est iniuriæ, sed officij plenum.

4. Reg. 4

Latinam editionem vulgatam hodie certissimæ esse auctoritatis, at nihilominus Hebraicam & Græcam etiam esse canonicam.

CAP. XVI.

SED cum controuersia incidit ad fidem certò faciẽdam sicut scriptura canonica adhiberi debet ita etiam recepta ac probata ab Ecclesia editio. Vel ob id enim in auctoritate posita est, ne cum graues quæstiones tractantur, & scripturæ producuntur iudices, liceat cuius non esse eam sententiam scripturæ excusare, vulgata interpretatione repudiata. Hæc quippe arte catholica testimonia eludere hæreticis moris est: ad quos refellendos, tum ad fideles penitus confirmandos, salubertimè Ecclesia à spiritu sancto dictante prouidit, vt editio aliqua pro canonica haberetur. Hãc esse Latinam, quã tot sæcula Ecclesia Roma

Romana mater omnium vsurpauit, iustissimo Patrum decreto tenemus. Neque enim Spiritus sanctus tot sæculis Ecclesiã vniuersam errare pati potuit, idque in re omnium maxima, vt pro diuino verbo haberet quod esset humanũ, id est, pro veritate mendacium. Et quamuis Hebraica & Græca priora fuerint, in illis etiam dictata à spiritu Dei eloquia sancta veteris ac noui testamenti nemo dubiter, ex quibus in Latinum sermonẽ interpretũ postea opera traducta sint: iure tamen suo Latina editio obtinuit, vt certior illius quam cæterarum fides sit: Etenim corruptionẽ latinis codicibus innectam suspicari non possumus, quos tanta multitudine, tanto consensũ à tot Dei Ecclesiis per plus mille annos conseruatos constat. Hebraica cõtrà, neque ita in vsu catholicis fuere, neque à scriniariis tantæ fidei seruata sunt: quin potius multorum opinio est, non pauca à Iudæis vitiata, vel à Rabbinis aliter dispũcta: quod de translatione etiam septuaginta interpretũ conatos esse, Iustinus auctor est. Quoniam ergo ex Eusebij & Hieronymi canone, ex iis quæ in posteriore lingua certa habentur, aut coniectare aut corrigere debemus quæ in priore vel ambigua vel deprauata sunt, nihil iniquum molimur, si editioni Latinæ quamuis póstrémæ tempore, auctoritate ac dignitate primum locũ demus. Non est tamen sola latina pro authentica habenda: sed Græca etiam & Hebraica, quibus esse vsam Ecclesiam communiter constat. Neque enim mihi videtur vacare mysterio, quod cum Matthæus & Marcus narrauerint titulum cruci à Pilato affixum: Lucas & Ioannes distinctè addendũ putarunt, fuisse Hebraicè, Græcè, & Latinè conscriptum: vt planè tribus his linguis, quæ sunt habitæ omnium dignissimæ, Iesum Regẽ nostrũ publica auctoritate scribendum,

Iustin. in colloq. Tryphonis.

Mat. 27. Mar. 15. Luc. 23. Ioan. 19.

atque

arque orbi vniuerso declarandum intelligeremus. Atque Hebraicam sanè linguam id maximæ dignitatis habuisse, vt in ea scriberentur plurima eloquia Dei, notissimum est; quam etiam sanctam merito appellare scriptores solent, ac primam omnium linguarum, quęque hominis à Deo condĭti propria fuerit. Inde præceptor cum Genesim nobis prælegeret,
Gen.2. demonstrabat, quod cum Deus costam Adæ ædificauit, hæc inquit, vocabitur isa, quoniam ab is, sumpta est: quam allusionem noster interpres vtcumque seruare conatus est, cum vertit, virago, quia de viro sumpta est, tanquam Hispanicè diceremus, *Llamar se ha Hembra, por que se saco del Hombre.* Quam allusionem Græcus seruare non potuit: sed neque Latina aut Hispanica penitus congruit. Aliud enim est viraginis vocabulum, aliud mulieris: quæ quamuis virago non sit, mulier esse non desinit. Atque eodem modo non æquat Hispanicè *hembra* mulierem, sed excedit: dicitur enim *hembra* etiam in brutis animantibus. Itaque allusio illa Hebraicorum nominum viri & mulieris, tum ipsa vocabula, Adam & Eua, Abel & Cain, quorum ipse sermo diuinus interpretationes ex Hebraico ponit, non mediocri argumento est, Hebraicam linguam fuisse omnium primam, atque adeo vsque dum turris Babel ædificata superbe est, omnium hominum solam. Hanc ergo esse authenticam dubitare non possumus. Et quamuis Iudaica perfidia atque inuidia conata sit tantum nobis bonum eripere, fonteumque ipsum sermonum Dei inficere: tamen nullo modo credendum est eis licuisse quicquid libuit. Neque defuere in Ecclesia docti viri, quorum studio conseruati sunt codices hebraici sacri: ex quibus certè atque ex veteri citatione Hieronymi cæterorũq; catholicorum tutò

tutò potest Catholicus doctor sacros sensus elicere, diuina dogmata confirmare, Iudæos ipsos euincere, Catholicæ denique Ecclesiæ iudicium sententiamque defendere. Huc enim omnem Catholici doctoris industriam atque studium spectare par est.

Obiectiones aduersus auctoritatem translationis Septuaginta.

CAP. XVII.

SED de trãslatione Septuaginta interpretum, vel quæ illorum nomine fertur, magna quæstio diu extitit, atque hodie quoque à multis disputatur, vtrũ canonica, hoc est diuinæ auctoritatis habẽda sit. Sanctus Hieronymus, cum ex Hebraico in Latinũ verteret scripturam, idque operæ plerisque ingratum esse perspiceret, vulgatam eo tempore editionem Septuaginta reprehẽdere ac vituperare conatus est, vt suam scilicet constitueret: idque & crebrò egit & acriter. Cum ergo Catholica Ecclesia translationem Hieronymi probarit ac receperit, videtur sanè illam antiquam cum Hieronymo repudiare. Deinde multa sunt testimonia in nouo testamento citata ex vetere (qui fuit Achilles Hieronymi aduersus calumniatores, & canes suos) quæ nusquam inueniuntur iuxta Septuaginta, quale illud est, ex Ægypto vocaui filium meum: pro quo Septuaginta, ex Ægypto vocaui filios eius: & illud: videbunt in quem compunxerunt, cum Septuaginta verterint, cui insultauerunt. Multa etiam aperte Christi diuinitatem docentia ab illis vel subtracta vel offuscata: vt illud, vocabitur admirabilis, Deus fortis, consiliarius, princeps pacis, pater futuri sæculi: pro quibus omnibus illi reddidere, vocabitur magni consilij Angelus.

Ose.11. *Zach.12.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

Non est ergo fidelis & vera translatio illorum, neque Spiritus sancti instituto consentanea. Tertiò innumera sunt loca, in quibus illi alia puncta legerunt, vel aliter periodum finierunt, vel diuerso modo dispunctas dictiones habuerunt, vt vtramque translationem conferenti liquido apparet: atqui nostra, id est, recepta ab Ecclesia editio, quam modo vocamus vulgatam, non aberrauit, siquidem est iam solidæ auctoritatis: errarunt igitur Septuaginta. Neque enim fieri potest, vt Propheta res quæ adeò inter se diuersas dictiones, aut pronũtiationes aut scriptiones postulant, vel scripserit, vel dictauerit. Id genus est: In medio duorum animalium agnoscetis: & illud: Trade hæc omnia gentibus. Quartò. Ipsarum literarum similitudine aliud pro alio accepisse non raro comperiuntur, vel in numeris, cum tres dies pro quadraginta apud Ionam legunt, & cum annorum diuersam summam à nostra editione computant; vnde illud antiquis formidatum atque ineluctabile problema de annis Matusalẽ, qui iuxta Septuaginta computationem inuenitur octo annis superuixisse diluuio, cum Scriptura dicat, octo tantum animas fuisse saluas, id est, Noë cum tribus filiis, & quatuor vxoribus. Interdum variatio literæ totam radicem mutat, vnde sit diuersa penitus significatio. Aut ergo erramus, aut errat Ecclesia, lectionem sensumque vulgatæ approbando, aut lapsi sunt illi viri, secus legendo, atque interpretando, quam Hebraica veritas habet. Postremo à Septuaginta viris solummodo Pentateucum fuisse traductum auctores nobiles volunt: cætera vero licet illorum ferantur nomine, non sunt tamen illorum. Adde quod à doctissimis & grauissimis hominibus Origene, & Eusebio Cæsariensi sæpe illa editio castigatur, atque corrigitur adhibi

Abac. 3. Esa. 25.

Ion. 3.

Gen. 5. 1. Pet. 3.

Hieron. in Penta teucum.

adhibitis etiam aliorum, vt Aquilæ, Symmachi, & Theodotionis interpretationibus: minime igitur canonicæ & diuinæ auctoritatis translatio Septuaginta ab antiquis habita est. Modò vero cum magnopere etiam corrupta ac vitiata circumferatur, inanis studij fuerit illius auctoritatem tueri. Hæc dialectico propemodum more disputata sunt, vt in quæstione sane graui dignaque ecclesiastico viro magis discussa veritas elucescat.

Editionem Septuaginta interpretum esse etiam canonicam.

CAP. XVIII.

VERVM Augustinus acer Septuaginta defensor cum Hieronymo de hac re descendit in campum: ac primùm illius labores & operam culpans, quasi Ecclesiæ Dei ipsius editio necessaria, aut etiam vtilis parum esset, solam veterem retinendam censuit. Qua in re nos Augustino minime assentimur, & se postea vsu edoctus ipse correxit, valde laudans atque commendans sanctissimi viri studium tradendi Ecclesiæ ipsam veritatem Hebraicam. Quod in se diuinitus collatum beneficiũ Ecclesia Catholica & libenter agnouit, & pro eo ac decuit gloriosissimo Doctori gratias egit, qui Scyllæos scopulos, & Circæos canes, vt ipse ait, surda aure transiuit, vexatus sęuè ab inuidis, & ab imperitis laceratus. Sed quamuis interpretationem Hieronymi mox Augustinus laudarit, nulla ratione tamen passus est, illius auctoritatem Septuaginta editioni parem esse. Quod non est vitio dandum quo tempore sancta Ecclesia auctoritatẽ non interposuerat suã. Nunc vsu & decreto vniuersæ Ecclesiæ probata, non potest inferioris loci

Aug epi. 8. & epi. 10.

18. de ciuit c 43. & epist. 19.

1. de Doc. Chri. c. 6

aut meriti existimari: benéque cum vetere agetur si nouam æquet. Quod verò ad præsentem quæstionem attinet, illud vehementer asserit Augustinus, editionem Septuaginta interpretum omnino canonicæ ac diuinæ auctoritatis habendam: quod nos plane verum, certumque censemus. Neque probabilibus tantum rationibus, sed omnino solidis firmissimisque in eam sententiam inducti sumus. Etenim Ecclesiam Catholicam per annos plusquam trecentos ea vsam pro legitima & canonica cōstat, à tempore Apostolorum vsque ad Damasi sedem. Hoc negare vel imperitiæ summæ vel summæ impudentiæ fuerit. Testatur Augustinus illam in omnibus Dei Ecclesiis legi: hoc fatetur ipse Hieronymus: veteres scriptores consentiunt omnes: quibus qui fidem minus habebit, consulat ipse commentarios, tractatus, scripta denique omnium antiquorum Patrum, Iustini, Irenæi, Epiphanij, Chrysostomi, Ambrosij, Basilij, Nazianzeni, Cypriani, Augustini: omnia ab iis diuina testimonia citari atque explicari inueniet iuxta Septuaginta translationem. Habuit ergo Ecclesia, habuit sine dubio illam nunc pro vulgata & communi, quemadmodum nunc habet Hieronymianam. Putare autem Ecclesiam tot sæculis esse deceptam, aut minus à Spiritu sancto edoctam in re præsertim tanta, vbi de summa diuini verbi agebatur, ridiculum erit si ex imperitia, hæreticum si ex pertinacia sit. Neque verò Ecclesia posterior prioris hac in parte iudicium inuertit, aut correxerit, sed potius sequuta est. Nam & Græci Patres illam semper retinuerunt, vt Theodoretus, Oecumenius, Theophylactus, & cæteri iudicant, & Latini quamuis nouam susceperint, veterem tamen minimè deserunt. Leo magnus illam maximè sequitur, Gregorius & ipse magnus vtramque

De consensu Euange. l. 2. c. 66.
De Doctr. christ. l. 2. c. 15.
De ciuit. l. 18. c. 43
Et super psal. 87.
Epist. 19. ad Hier. li. quæst. in Gen. c. 169.
August. epist. 19. Hier. epi. 18.

vtramque & veterem & nouam amplecti se dicit: ipse Hieronymus in omnibus commentariis sua explicata semper alterius mysteria rimatur, idque in iis maximè locis, quæ ab Hebraico plurimum dissidere videntur. Prosper vtramque etiam adhibet. Itaque iudicio tum prioris, tum posterioris Ecclesiæ illam haberi canonicam, dubitare non possumus. Accedit ad hæc inuictum diui Augustini argumentum, quod ab Apostolis & Euangelistis citētur diuina testimonia sæpissimè iuxta editionem Septuaginta, ac non iuxta Hebraicam quam dicunt veritatem, cum re vera illa vetitas sit quam Spiritus sanctus per os Apostolorum loquutus est. Hoc primum colore defendendi suam Hieronymus negare visus est: mox cum pœmeretur multitudine talium testimoniorum, eò confugit, vt citari quidem ab Apostolis & Euangelistis non pauca iuxta septuaginta concederet, sed id tunc fieri tantum, cum illi ab Hebraico non discreparent. Ostendat, inquit, accusator aliquid scriptum esse in nouo testamento de Septuaginta interpretibus quod in Hebraico non habeatur, & finita contentio est. At cum Paulus & Ioannes citant ex Esaia: Domine quis credidit auditui nostro? vox illa, Domine, in Hebraico non habetur, sed in Septuaginta. Illud etiam: Videbit omnis caro salutare Dei nostri, quod Lucas commemorat ex Septuaginta, habet Paulo secus Hebraicum: Videbit omnis caro quod os Domini loquutum est. Et illud apud Paulum, erit radix Iesse, & qui exurget regere gentes & in eum gentes sperabunt: quod ex Hebraico habemus nos: In die illa radix Iesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur. Quod si in his sensum esse eundem contenderis, quid illud quod Petrus & Paulus iuxta Septuaginta citant: Qui crediderit in

Hiero. in apol. ad Ruffinū.
Esa. 53.
Rom. 10.
Ioan. 12.
Luc. 3.
Esa. 40.
Rom. 15.
Esai. 11.
1. Pet. 2.
Rom. 9.

eum non cõfundetur: cum Hebraicum habeat quod nos legimus, Qui crediderit non festinet: Nonne diuersa admodum sunt non festinet, & non confundetur? Quid illud quoque quod Paulus ad Hebræos ex Psalmo refert: Oblationem & holocaustum noluisti: corpus autem adaptasti mihi? Sine dubio iuxta Græcam versionem; cum Hebraica, & nostra vulgata habeant: Aures autem perfecisti mihi, aut vt alij malunt, perfodisti. Neque verò immutatio vocis illius, corpus, parum ad rem, de qua agebat Paulus, pertinebat, cum tota testimonij vis inde pendeat, vt statim explicat: In qua voluntate, inquit, sanctificati nos sumus per oblationem corporis Iesu Christi semel. Afferri possent innumera, quæ in nouo testamento recitantur ex vetere, non iuxta Hebraicam, sed iuxta Septuaginta versionem. Quæ si non esset canonica, & diuina auctoritate dictata, nullo modo pro canonica & diuina scriptura ab Apostolis citaretur. Quam ob rem sapienter Augustinus scribit. Ego pro meo modulo vestigia sequor Apostolorum, quia & ipsi ex vtrisque, id est, ex Hebræis & ex Septuaginta testimonia Prophetica posuerunt: vtraque auctoritate vtendum putaui, quoniam vtraque vna atque diuina est. Re vera sapienti sufficere debet, tum Ecclesiæ prioris vsus, cui vulgata & communis editio fuit Septuaginta seniorum, tum Apostolorum auctoritas illorum versionē pro canonica allegans. Sed addenda est etiam Ecclesiæ posterioris, hoc est, hodiernæ, de hac ipsa quæstione sententia: quæ nisi diuinam iudicaret Græcam scripturam, nunquam illam in mysterio Missæ atque officiis canonicis fuisset adhibitura. Adhibet verò perquàm frequenter: quale illud est in octaua Natiuitatis: Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis,

Heb. 10.

Psal. 39.

Aug. lib. 18. de ciuit. c. 44.

In introitu Missæ octaua Natiuit.

nobis, & vocabitur magni consilij Angelus. Quod septuaginta posuere pro illis omnibus, vocabitur admirabilis, Deus fortis, &c. quæ in alia missa eadem sacrosancta Ecclesia celebrat: vt ostendat profecto quemadmodum Augustinus de Apostolis dixit, vtramque esse diuinæ auctoritatis & Hebraicam & Græcam. Nostra lectio habet in Psalmo nonagesimo quinto. Dicite in gentibus quia Dominus regnauit. Nonnulli ex patribus legũt, regnauit à ligno. De quo Cassiadorus scribit: A ligno quidem alij non habent translatores: sed nobis sufficit quod septuaginta interpretum auctoritate firmatũ est. Hoc Ecclesia approbat hymno suo: Impleta sunt quę concinit Dauid fidelis carmine dicens in nationibus regnauit à ligno Deus. Et in versiculo commemorationis Crucis paschali tempore: Dicite in nationibus Halleluia. Quia Dominus regnauit à ligno Halleluia. Longum erit repetere huius generis plurima, quæ passim in Ecclesiasticis precibus & officiis occurrent. Atque hæc sunt certa & inuicta argumenta ad tuendam auctoritatem Græcæ editionis septuaginta interpretum.

In introitu Missæ ipsius Natiuit.

Cassiadorus in Psal. 95.

Quæ ratione interpretati sint Septuaginta.

CAP. XIX.

PROBABILIA verò illa sunt, quod tot viri in vnam eandemque interpretationem consenserint, quæ res, nisi nutu diuino regerentur, non difficilis modo, verum impossibilis merito haberi debet. Namque & si humano spiritu ducerentur: non potuit non summæ venerationis esse tanta cõsensio. Quod si separati inter se, eadem transtulerunt, conferentésque vnam omnium esse versionē inuenerunt,

Universidad de Deusto
Biblioteca

manifestus est Spiritus sancti afflatus, qui solus potuit tot hominum animos in vno sensu atque eiusdem sensus vna expressione coniũgere. Hîc Hieronymus ridet, & cellularum septuaginta fabulam cõtemnit: cũ neque Iosephus, neque Aristeas qui Ptolemæi Philadelphi bibliothecã & septuaginta duum interpretum historiam scribunt, mẽtionem eiusmodi cellularum aliquam faciant. At Augustinus nullo modo fabulam putat, quam tot viri graues ex antiquissima traditione pro magno Dei miraculo comprobarunt. Clemens Alexandrinus historiam cellarum narrat, atque ab Aristobulo conscriptam refert. Hilarius & Theodoretus in sua vterque præfatione in psalmos idem sentiunt. Epiphanius cellas quidem admittit, sed triginta sex fuisse vult, vt bini scripsitarint. Iustinianus Imperator etiam lege lata septuaginta interpretationem canonicam declarãdam putauit, qui etiam miracula & cellas cõmemorat. Philon etsi Iudęus, Prophetas appellat septuaginta, quòd vno spiritu iisdem vocibus scripturam verterint. Irenæus sanctissimus atque antiquissimus auctor diuinam prouidentiam celebrat quod tanto ante mysteria Christi per os illorum septuaginta gentibus tradiderit: quos etiam à Ptolemæo tentatos esse scribit, vtrum fideliter verterent, obque id sepositos interpretari iussisse celluliſque distinctos: quorum non solum sensum eundem, sed etiam voces easdem cum comperisset verè diuinam scripturam cẽsuisse. Quid referam Tertullianum, Cyrillum Hierosolymitanum, Chrysostomum cæterosque veteres qui vno ore omnes interpretationem septuaginta omnium esse certissimam minimeque suspectam dilucidè affirmant? Vnius Iustini Martyris atque Philosophi clarissimum testimonium addam, qui vbi distinctè narrauit

Hieronym. prolog. in Pẽtateu. & in Paralip. & li. 1. apolog. ad Ruffin.
Clemen. Alexan. strom. l. 1.
Hilar. in præfat. in psalm.
Theodoret. in præfat. in psal. Epiphã. in fine operis.
Nouella. cõst. 146.
Phil. l. 2. de vita Mosis.
Irenæus. l. 3. c. 25.
Tertull. aduersus gentes.
Cyrill. Hieros. Catechesi 4. Chrys. Hom. 5 in Mat.
Iustin. in exhortatorio ad Gentes.

narrauit Ptolemæi Regis Ægypti in apparanda bibliotheca celeberrima diligentiam, & septuaginta virorum in vertendis literis Hebraicis fidem summumque cõsensum, qui ad turrim Pharum extructis totidem cellulis operi sibi de mandato seorsum vacarint, adiungit hæc: Vbi verò Rex animaduertit septuaginta viros eisdem verbis etiam vsos esse, non modo sententiis, & ne vna quidem diuersa vocula, sed easdem res totidem prolatas dictionibus, attonitum, persuasumque id accidisse non sine numine, omnibus eos vt Deo charos dignatum honoribus, atque ita magnificè donatos remisisse in patriam, libros verò pro miraculo in bibliotheca sua cõsecrasse. Nihil hîc fingimus viri Græci, nec narramus fabulam, sed quod ipsi vidimus Alexandriæ, vbi cellularum Phariarum vestigia spectauimus, ex indigenis rem à maioribus per manus acceptã audiuimus, quæ & vos potestis ab aliis discere, præsertim probatis historicis Philone ac Iosepho aliisque pluribus. Hæc Iustinus, qui se non fide tantum, sed oculis quoque veteris historiæ comprobatorem apertè grauiterque testatur. Quare diuino instinctu ab illis Septuaginta scripturam interpretatam tanta concordia dubitare non possumus.

Responsio ad obiectiones aduersus Septuaginta versionem allatas.

CAP. XX.

QVOD vero antiquam Septuaginta interpretationẽ D. Hieronymus carpserit, is animus fuit, vt intelligerent vel imperiti vel inuidi non esse superuacaneos labores suos in scriptura vertẽda, quòd multa haberet Hebraica veritas quæ in Septuaginta

desiderarentur: pleraque à fidelibus recitata à Iudæis explodereтur, nihil tale in Hebræis voluminibus extare asserentibus. Itaque esse recipiédam versionem nouam, tãquam Christi Ecclesiæ admodum vtilem. Quòd si dum istud agit, & importunos mordacesq; canes à se depellit, vir sanctus tãtisper in Septuaginta vulgatam tunc editionem inuectus est, donandum est egregio Christi militi, qui in medio certamine positus, ardore feriendi aduersarios, premit etiã interdum socios. Sic virginitatis oppugnatores insectãs, videtur aliquando matrimonio iniquior: Sic Episcoporum quorundam fastum carpens putatur presbyteros gradu æquare. Denique quo instituto quidque dixerit, considerandum est. Nam repellẽdam damnandamque veterem interpretationem tunc vulgatam, nullo modo sentire potuit, qui Septuaginta spiritu sancto plenos ea quæ vera sunt transtulisse scribit, qui vbique Prophetas æquè iuxta Hebraicã veritatem, hoc est translationem suam, & iuxta septuaginta exponit atque explicat, sensus mysticos atque mirabiles ex veteri interpretatione depromens. Sed nemo melius quam Hieronymus ipse consilij sui aduersus calumnias aduersariorum rationem reddet. Is ita ad Ruffinum pro se satisfacit. Ego ne contra Septuaginta aliquid sum locutus, quos ante annos plurimos diligentissime emendatos meę linguę studiosis dedi? quos quotidie in conuentu fratrum edissero, quorũ Psalmos iugi meditatione decanto? Tam stultus eram, vt quod puer didici, senex obliuiscl vellem? Vniuersi tractatus mei horũ testimoniis texti sunt. Commentarij in duodecim Prophetas & meam, & Septuaginta editionem edisserunt. Quæ Hieronymi satisfactio magnũ auctoritati Septuaginta in Ecclesia semper receptæ testimonium præbet. Nam quod multa

Hierony. in præfa. in Paralip.

Hierony. li. 2. Apolog. aduersus Ruffinũ.

multa aliter verterint quam in Hebraico habent, magis prophetali auctoritate, quam interpretum lege fecisse existimare debemus Prophetas etiam Philon appellat: Spiritu sancto plenos Hieronymus iam cõfessus est. Quid Augustinus religiosè pariter ac sapienter dicat accipito. Quisquis alius illarũ scripturarum ex Hebræa in quamlibet aliam linguam interpres est verax, aut cógruit illis Septuaginta interpretibus, aut si congruere non videtur altitudo ibi Prophetica esse credenda est. Spiritus enim qui in Prophetis erat, quando illa dixerunt, idem ipse erat & in Septuaginta, quando illa interpretati sunt. Qui profectò auctoritate diuina & aliud dicere potuit, tãquam Propheta ille vtrumque dixisset, quia vtrũque spiritus idem diceret, & hoc ipsum aliter, vt ſ non eadem verba, idem tamen sensus benè intelligentibus diluceſceret, & aliquid prætermittere, & aliquid addere, etiam vt hinc ostenderet, non humanam fuisse in illo opere seruitutem, quã verbis debebat interpres, sed diuinam potius potestatem, quę mentem replebat & regebat interpretis. Hæc Augustinus. Quam ob rem laudandi magnopere sunt qui vtramque interpretationem tanquam sacram commẽtariis illustrarunt. Quod fecit olim Hieronymus, quod D. Gregorius ex parte, quod nostra quoq; ætate viri insigniter eruditi præstiterunt, in quibus ego merito numero Leonis Castri cõmentarios in Esaiã, & Didaci Stunicæ Augustiniani in Iob. Cur autem ab Hebraico Septuaginta toties ac tãtopere discrepent, causa à Hieronymo affertur ea, quòd Ptolemęo Regi homini videlicet gentili noluerint Christi diuinitatem prodere, ne duos Deos suspicaretur. Procopius alteram addit, quòd pleraque per ænigmata dicta Hebræis, non intelligerentur à gentibus nisi apertiore

Philo. lib. 2. de vita Mosi. Aug. lib. 18. de ciuit. c. 43.

Hiero. in Pen. & in proœ. Quæstio in Gene.

Procopi. 1. cap. in Esaiam.

apertiore sermone eis traderentur. Hoc Augustinus à Spiritu sancto factum putat, vt dilucidiora essent mysteria Christi gentibus in eum credituris. Neque enim dubiũ esse potest, quin pleraque per paraphrasim potius quam per interpretationem reddita sint ab illis. Vt illud: Dorsum meum dedi ad flagella: quod obscurius est in Hebræo, corpus meum dedi percutientibus. Et illud, quod Paulus citat ex Esaia: Tota die aperui manus meas ad populum non credentem, & contradicentem mihi. Cum in Hebræo vox illa non sit, contradicentem mihi. Denique prophetiam esse gentibus conscriptam sapienter Clemens affirmat Septuaginta versionem. Tertiam obiectionem de diuersa lectione punctorum, aut etiam literarum, duobus modis soluunt qui ista disputant. Quidam, suggessisse Spiritum sanctum volunt: Septuaginta interpretibus, vt aliter legerent, vt sensum alium sed tamen verum vertendo redderent. Atque hoc videtur sibi velle Augustinus, cum docet diuina auctoritate factũ, vt aliud in Propheta intelligerent illi, quod quia idẽ spiritus dixit, Prophetæ per cuius os loquebatur Spiritus sanctus nõ falsò tribueretur. Magna tamẽ mihi quæstio hæc apparet, vtrum Scripturæ interpres possit sensum ab auctore scripturæ quam interpretatur diuersum reddere. Hîc enim nõ interpretis sed auctoris officium facit. Itaque videtur mentiri, si nomine Esaiæ aut Mosis profert, quod Esaias aut Moses minime dixit. Quamuis enim idem spiritus in Mose & in Dauide locutus sit, mentitur tamen, qui dicit dixisse Dauidem quod à Mose solo sit dictum. Nam quod Matthæus pro Zacharia Hieremiã citat, alterius difficultatis est, atque hoc aperto aditu, procliue erit pro quouis quemuis citare. Quod si Esaias non dixit aut sensit, falso Apostolus Esaiam vocat

Aug. 2. de Doct. Christi. cap. 7.

Esa. 50.

Rom. 10. Esai. 65.

Clemens Alexan. Strom. 1.

Aug. 18. de ciuit. c. 43.

De consensu Euan li. 2. c. 66.

vocat in testimonium, cum Septuaginta ab Hebræis dissident. Alij ergo vt hinc euadãt, ab auctore sacro illum etiam sensum præuisum volũt, quem interpretes reddiderũt. Neque enim id fieri nõ potest. Quin potius ostensuri sumus sequente volumine, plures atque omnino diuersos sensus ab eodem Propheta sæpe vno eodemque signo notatos. Itaque potuit spiritu sancto duce, Moses scripturam suam ita digerere, vt signa literasque ambiguas diuersosque sensus reddentes poneret, vt esset locus pluribus inde mysteriis eruendis. Vt solent sapientes verbis sæpe ambiguis consulto vti, vt plures plura intelligant. De punctis certè perspicua res est: quæ cum non scriberentur olim, potuerunt tales characteres scribi qui diuersis oppositis punctis, diuersas redderent & voces & sensus. Quid enim obstat quominus altissimus spiritus ita scribendum suggesserit, vt omnia illa mysteria Propheta diuinitus illuminatus ambiguis notis concluderet? Cum autẽ penitus discrepant Græca, & Hebraica, vt illud de prædicatione Ionę exemplum probat, tunc Augustini sententia tenenda erit, vt veritas quidẽ historica ab Hebraica veritate quæratur, interpretatio autem Græca mysterium habere existimetur. Nam quod quidam à Septuaginta tantum legem Mosis, hoc est, Pentateuchum cõuersum ferunt atque Aristeæ, & Iosephi auctoritate tuentur, facillime confutatur maiore auctoritate omniũ propemodũ Ecclesiarũ, vt Augustinus admonuit; idque Origenes atque Eusebius certissimum iudicant: qui etiam ab Apostolo Prophetas iuxta septuaginta citari referunt: Corruptos verò fuisse codices plurimos, & pro septuaginta vera germanaque versione multa mendosè introducta, negare non possumus, adeo vt Hieronymus communem sui temporis editionem,

Aug. 18. de ciuit. c. 44.

Hieron. in præfa. in Pentateu. & in 2. Mich. & in 5. & 10. Super Eze. Hieron. in epist. ad Iuuã & Fretelã in 3. tom.

Iustin. in collog. Tryphon. tionem, aliam esse à Septuaginta editione affirmauerit. Causam autem præter illam ordinariam ex vitiis manu scriptis familiaribus, etiam peculiarem Iustinus martyr fuisse docet, quòd proteruia Iudæorum cum se videret suorum inuicto testimonio, hoc est, Septuaginta grauiter premi, qui mysteria Christi apertissime tradiderunt, corrumpendis codicibus magnum studium adhibuerũt. Atque ea ferè omnia quibus se conuictos videbant eradentes, vitiosissimam reddidere scripturam. Quæ fuit vel præcipua causa Hieronymo restituẽdi noua editione Hebraicam veritatem. Verùm apud viros doctos, vt testatur idem certa atque integra permansit editio Septuaginta, quam, eam esse negare stultissimum sit, quam sancti Patres Chrysostomus, Basilius, Gregorius, Cyrillus, Epiphanius, cæterique & referunt, & exponunt, & commentariis illustrant suis. Nam & nostram latinam ab Hæreticis sæpè falsatam scimus; neque tamen vocatã in dubium vulgatę nostrę auctoritatem. Atque hæc de sobrio studio linguarum, scripturæ ediscendæ, dicta sint.

In epist. ad Iuniã & Fretelam in 3. tomo.

***

FINIS LIBRI SECVNDI.

DE

DE CHRISTO REVELATO

LIBER TERTIVS.

RECTE DIVINAM SCRIpturam tractari, cùm ad Dei dilectionem dirigitur. Cap. I.

SCRIBIT beatus Apostolus Timotheo, vt sollicitè curet se ipsum exhibere operarium inconfusibilem, rectè tractantem verbum veritatis. Is verò rectè tractat verbũ veritatis, qui in eum semper finẽ intuetur, quem veritas æterna præfixit. Est autem vniuersæ scripturæ sacræ finis propositus nullus alius, quàm charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Hinc enim lex pendet & Propheræ. Quam ob rem sapienter ab Augustino ea est totius scripturæ diuinæ intelligendæ explicandæque proposita regula, vt vel Dei dilectio vel proximi

2. Tim. 2.

1. Tim. 1. Mat. 7. Aug. 1. de Doct. Christ. c. 35. & 36.

ximi cogitetur. Ab hac quicquid alienum est, aut etiam contrarium, nullo modo rectè aut in diuinis litteris intelligitur, aut aliis cognoscendum traditur. Si quis igitur prudenter, & fructuosè eloquia Dei tractare velit, proponat sibi primum oportet, secumque constituat, an dilectionem Dei & proximi illa, quæ legit aut docet, vel in se vel in aliis ædificent: idque cum bene perpenderit, atque effici opera sua cõ-
Esa.27. fiderit, rectè se Dei verbum tractare nõ dubitet. Hic est enim vniuersus fructus, vt auferatur peccatum. Sin aures tantùm mulcere, & nouas curiosaque vendendo, auditorum plausus & copiam comparati suis tractationibus deprehenderit, sciat se non rectè verbũ veritatis tractare. Quid enim paleis ad triticum?
Hier.23. dicit Dominus. Nunquid non verba mea sunt quasi ignis, dicit Dominus, & quasi malleus cõterens petras? Gloriæ verò sectatores aut curiosos nouarum placentiumque rerum venditores, quomodo conueniat iratus Deus, & furti redarguat, quòd in eos vsus diuina verba furentur, quibus minimè apta sunt, sta-
Hier.23. rim idem Propheta declarat. Propterea ecce ego ad Prophetas ait Dominus, qui furantur verba mea vnusquisque à proximo suo. Ecce ego ad Prophetas ait Dominus, qui assumunt linguas suas, & aiunt, dicit Dominus. In eos hoc dicit, qui sub Christi nomine se potius quàm Christum prædicãt. Quibus æqua lance respondent auditores ineptis & frivolis con-
Hiere.5. cionibus applaudentes. Prophetæ, inquit, prophetabant mendacium, & sacerdotes applaudebant manibus suis, & populus meus dilexit talia. Quid igitur
Hieronym. ad Nepotianum. fiet in nouissimo eius? Quàm benè Hieronymus ecclesiasticum concionatorem admonet: Docente te in Ecclesia, non clamor populi, sed gemitus suscitetur: lachrymæ auditorum laudes tuæ sint. Tales tractatores,

ctatores, tales prorsus auditores postulat sermo Dei, quibus non ludo aut quæstui aut ostentationi sit, sed compunctioni & timori Dei. Venitè, inquiunt qui *Ezec.33.* eiusmodi sunt, & audiamus quis sit sermo egrediens à Domino: Et veniunt ad te quasi si ingrediatur populus, & sedeat coram te populus meus, & audiunt sermones tuos, & non faciunt eos: quia in canticum oris sui vertunt illos, & auaritiam suam sequitur cor eorum. Et es eis quasi carmen musicum quod suaui dulcique sono canitur: & audiunt verba mea & non faciunt ea. Et rectè quidem tractantem verbum veritatis; sed auditores nactum non rectè auscultantes. Hieremias verò, & malè concionantes & pessimè audientes simul posuit. Bonum autem concionatorem bonos quoque habentem auditores, si cognoscere cupias, prodibit Paulus in medium Thessalonicenses suos ad hunc modum alloquens. Exhortatio *1.Thes.2.* nostra non de errore neque de immunditia, neque in dolo, sed sicut probati sumus à Deo, vt crederetur nobis Euangelium, ita loquimur, non quasi hominibus placentes, sed Deo qui probat corda nostra. Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis: neque in occasione auaritiæ, Deus testis est, nec quærentes ab hominibus gloriam neque à vobis neque ab aliis. Diuini vereque Euangelici prædicatoris non potest species expressior pingi, qui omni procul remota quæstus aut gloriæ cupiditate, solam Dei gloriam & lucrum animarum quærat. Quo- *1.Thes.2.* modo exceptus sit, ipse declarat. Cum accepisset is à nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, non vt verbum hominum, sed sicut est verè) verbum Dei, qui operatur in vobis qui credidistis. Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæa in Christo Iesu: quia eadem passi estis &

Universidad de Deusto
Biblioteca

Mat. 13. vos à contribulibus vestris. Itaque fructum, iuxta Euangelium, in patientia attulerunt. In summa, is rectè tractat verbum veritatis, qui diligentem dat operam, vt Dei veritas agnoscatur, atque agnita diligatur.

In eos qui verbum Dei curiositati vanitatiue subiiciunt.

CAP. II.

ILLA igitur sit Ecclesiastico doctori omnium prima præceptio, qua commodiorem equidem scio nullam, vt lecturus, docturus, scripturus, concionaturus, aut quauis alia ratione tractaturus verbum Dei, ante omnia cum quibus sit actarus, intelligat. & de qua re: vt quid inde ad eos fructus solidi, Christianæque pietatis possit accedere; prudenter inuestiget: quam tenuem inuenerit, eò consilia cogitationesque suas omnes conferat. Denique indefesse curet, vrgat officium suum; quod est promouere pietatem: Quidocet, ait Apostolus, in doctrina, qui ex-
Rom. 12. hortatur in exortando. Nam qui docēdi, atque exortandi munus assumunt, & neque docent, quæ scire auditores refert, neque ad pœnitentiæ & pietatis studium inflāmant, tantumque illud vehementer curāt, vt iucundè audiantur, atque de re quauis bene dixisse videantur, possunt illi quidem ab imperito vulgo laudari, sapientibus & probatis viris non summope-
Hierony. ad Nepotianum. re displicere non possunt. Nihil tam facilè, si Hieronymo habenda est fides; quàm vilem plebeculam, & indoctam concionem, linguæ volubilitate decipere: quæ quicquid non intelligit plus miratur. Horum quantus abundet vbique grex, ipsa Euangelici prouentus fertilitate intelligi potest. Nā quid aliud multitudine operariorum, vacuis ferè noualibus, nobis demonstra

demonstratur? Vbi non sunt boues (ait Salomon) Prou. 14.
præsepe vacuum est, vbi autem plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo boum. Plerique facram cōcionem nihil aliud quàm munus bene loquendi putant. Itaque sicut ij, qui cathedras ambiunt in gymnasiis, aut gradum magisterij petunt, præclarè sibi suas partes præstitisse videntur, si definitum prælegendi dispurandique spatium res afferēdo bonas, & assignato themati congruentes, sine trepidatione confecerint, quid inde vtilitatis ad eos redunder, qui audiūt, nihil interim pensi habentes; sic planè bona ecclesiasticorum concionatorum pars in id tori incūbunt, vt de Euāgelio, aut scriptura, mysterioue proposito, & bona, & benedicendo horam impleant: atque hęc ipsa non vulgarium, sed excellentium doctorum laus habetur, si copiosè, si elegantèr de proposito themate disseruerit. Quæ magna est Christiani atque ecclesiastici muneris ignorantia. Quasi verò dicēdum sit, vt tantum dicas, & bene pulchreque dicendū vt audiaris libenter. Externæ ac sæcularis eloquentiæ erāt institutum est amplius, vt flectat, atque ideo delectare debet vt flectat. Quid de cœlesti regno putandum est, quod nō est in sermone sed in virtute? ornamenta verò sermonis tunc decent doctorem ecclesiasticum, cum ad pietatem persuadēt, aut certè vt persuadeant comparātur. Vt enim fœminæ se exquisitè ornantes, vt viris suis placeant; quibus liberos honesta coniunctione pariunt, non sunt in vitio, quod si liberorum ex matrimonio legitimo procreandorum cura posthabita, tantum cultui, illecebrisque indulgeāt, vt oculos intuentium in se conuertant, ac decorem ostentent suum, minimum eæ ab adulterino cōplexu abesse rectè putantur: ita prædicatores verbi Dei, quos diuina scriptura procreādæ atque alendæ proli

diuinæ matres facit, si sibi dicendo placeant, neque fœcunditatem filiorum Dei affectent, meritò diuinum semen adulterari dicuntur. Hos Paulus per-
2.Cor.2. stringit, cum dicit: Non enim sumus sicut plurimi, adulterantes verbum Dei, sed ex synceritate, sed sicut ex Deo, coram Deo in Christo loquimur. Adulterari quidem verbum Dei homo duobus modis intelligi potest: aut cum falsam doctrinam admiscet, aut cum gloriam hominum, non Dei quærit. Atque hoc videtur sentire Apostolus, quod alij expressius legunt cauponantes, quasi venalem habentes Dei sermonem. Quem Pauli locum, quoniam eleganter
Greg.16. Moral.c. 25. Gregorius exponit, illius verba referam: Adulter in carnali coitu non prolem sed voluptatem quærit. Et peruersus quisque ac vanæ gloriæ seruiēs, rectè adulterari Dei verbū dicitur: quia per sacrum eloquium non filios Dei gignere, sed suam scientiam desiderat ostentare. Quem enim libido gloriæ ad loquendum trahit, voluptati magis quam generationi operam impendit. Ergo quod à summis oratoribus in dicendo maximi fit, vt aptè dicat orator, hoc est, accommodatè ad propositum sibi finem, ad auditores, ad personam suam, id ipsum Paulus in suis institutionibus appellat rectè tractare verbum veritatis. Tunc enim rectè, cum conuenienter saluti hominum, & gloriæ Dei. Quicquid igitur ad hoc non facit, etiam si pulchrum etiam si scitum, etiam si præclarum sit, etiam si subtile, acutum, admirabile, cum pro loco & auditorum vtilitate non quadrat, respuendum est, atque ea tantum afferenda, quæ doctrinæ exhortationisque Christianæ ac religiosæ sint.

Verbo

Verbo Dei tractando veritatem tanquam fundamentum semper adhibendam.

CAP. III.

AT ædificationi fidelium ita inseruiendum est, vt solidum fundamentum habeat veritatem. Quæ enim mendacio nituntur, facilè ruunt. Idcirco admonui, rectè tractandum verbum veritatis. Prin- *Psal.118.*
cipium enim verborum cœlestium veritas. Quare eloquia Dei ad ædificationem tractanda debent veritatis esse plenissima. Tanta est diuini verbi maiestas, vt quod videtur esse officiosum, sacrilegiū sit, si mendacium sit. Nihil Deo honorificentius Christi resurrectione mirabili, quæ tamē si præter veritatem assereretur, falsum testimonium in Deum, non honorificum aliquid diceretur. Quemadmodum Paulus *1.Cor.15.*
ostendit illis verbis, Inuenimur autem & falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus aduersus Deum, quod suscitauerit Christum, quem non suscitauit, si mortui non resurgunt. Vides quid vocet falsum testimonium aduersus Deum? Neque est dissimilis sententia quod alio in loco perobscurè loquitur. Si enim, *Rom.3.*
inquit, veritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc & tanquā peccator iudicor? Significat Apostolus nullo modo excusari peccantem, aut mentientē, quamuis inde iustitiæ & gloriæ Dei bonum oriri videatur: neque sufficere intentionem honestā, si opus iniquū sit. Quod Deus Cain *Gene. 3. iuxta 70.*
olim dixerat, si rectè offeras, nō rectè autem diuidas, peccasti. Nemo igitur leue peccatum putet, si diuina eloquia mendacio commaculet: quod fit, ea quæ Dei non sunt, tanquā diuina asserendo, aut intelligentias verborum vanas afferendo, aut commentitia veris æquādo, aut fictis vel miraculis vel sententiis pietatē

captã do. Itaque charitas quidem ædificat: sed tamen scientia instituit. Et qui scientiam repulerit repellet- *Osee. 4. Mal. 2.* tur vicissim à Deo ne ministerio fungatur. Labia enim *1. Tim. 3.* Sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent de ore eius. Atque oportet Episcopum esse doctorem, vt potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere. Magni prorsus est doni sacras litteras pro dignitate tractare: vt neque sit scientia inflata, neque pietas imperita. Sed sicut scriptum est, habeat spiritum scientiæ, & pietatis ac Dei timore repleatur.

De triplici genere tractandi scripturam.

CAP. IIII.

TRIBVS autem modis tractari possunt diuinæ litteræ rectè, atque ex veritate: Historicè, Typicè, Accommodatè. Historicè intelligi aut tractari scripturam dico, quum ea intelligentia adhibetur, quam sacer scriptor propriè tradidit: qui ob id ap- *Gen. 3.* pellari litteralis frequentius solet. Vt fuisse initio paradisum à Deo plantatam, in qua essent ligna pulcherrima, & fons vberrimus, & cætera quæ Moses narrat, verè in rebus ipsis gesta, ac nõ allegoricè tantum accipienda vt somniauit, Origenes. Hunc ergo siue historicum, siue litteralem, siue verum & proprium sensum appellare malis, nihil moror. Typicè tractari scripturam dico, cùm præter sensum illum primarium & proprium atque historicum, adhibetur intelligentia, qua res aliæ ex Spiritus sancti instituto per illas res primas significantur. Hunc alij sensum allegoricum vocat, alij mysticum, alij spirituale, alij aliis modis. Vt cum narratis Dei verbis in primæua matrimonij institutione: propter hoc relinquet homo patrem & matrem suam, & adhærebit vxori suæ, *Ephes. 5.* & erunt duo in carne vna: Paulus adiungit: Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo & in Ecclesia: Vbi naturalem coniugij vim, vt duos perpetuo coniungat, à Deo institutam, & à Mose narratam historico sensu vero proprioque agnoscimus, præter quem Apostolo interpretante altiorem alium sensum de inuiolabili Christi & Ecclesiæ coniunctione merito accipimus: eundemque à Spiritu sancto intentum, ac significatum nullo modo dubitamus. Præfigurata est enim Christi cum sua Ecclesia coniunctio, in illa tanta primi hominis ad vxorem ex se fabricatam affectione. Accommodatè verò tunc tractari scripturam dico, cùm neque iuxta historicum litteralemque sensum, neque iuxta spiritualem & mysticum ex illo significatum tractatur: sed per extensionem quandam ei rei applicatur, quam sacer scriptor neque intellexit neque significauit: quemadmodum de Augustino, *Eccl. 44. In officio Antipho. ad Magnificat.* aut Gregorio, aut Hilario cantat Ecclesia: Inuentus est iustus & in tempore iracundiæ factus est reconciliatio: quæ de Noë patriarcha habet Ecclesiasticus: vel cum de Paulo & Ioanne martyribus refert: Isti sunt duæ oliuæ, & duo candelabra lucentia ante Dominum: habẽt potestatem claudere cœlum nubibus, & cætera, quæ sanè in Apocalypsi Ioannis *Apoc. 11.* de Elia & Enoch dicta esse consentiunt plurimi, itidemque grauissimi Patres Ambrosius, Gregorius, Prosper, Ricardus, atque alij. Quod rursus testimo- *Zach. 4.* nium ex Zacharia depromptum est, quamuis verbis paulo immutatis: vbi legimus. Et dixi ad eum: Quid sunt duæ oliuæ istæ ad dexterã candelabri & ad sinistrã eius? Et infrà. Et dixit: Hi sunt duo filij olei splendoris, qui assistunt dominatori vniuersæ terræ. Quod

de Iesu sacerdote filio Iosedech, & de Zorobabel duce Iuda dictũ probatissimi auctores tradunt. Quis vero si per illos Paulum & Ioannem martyres significatos dicat, non ineptus habeatur? aut si per Eliam & Enoch, non rideatur? Attamen quæ de illis vel illis dicta sunt, hoc genere tractandi scripturam, quod ego per accommodationem voco, alij per allusionem, etiam ad alios optimè transferri, vsus grauissimorum auctorum, imprimisque Ecclesiæ ipsius, quæ passim officia precesque suas eiusmodi intertextis scripturæ floscŭlis miscet, copiosè docet.

In diuinis literis scripturam referri sensu literali, mystico, & accommodato.

CAP. V.

EST igitur absoluta Ecclesiastici doctoris laus, si in his tribus scripturam tractandi generibus, benè sapienterque versetur. Neque morosior quisquam nobis obsistat, non esse hanc distributionem vel à sanctis Patribus traditam, vel à probatis auctoribus explicatam. Scio equidem famosam illam Augustinianam diuisionem, omnem scripturam tradi secundum historiam, secundum ætimologiam, secundum anagogiam secundum allegoriam. De qua, aliisque vulgo celebratis, quantum videbitur mox dicemus. Neque enim omnia dicere instituimus neque tantam in nobis facultatem agnoscimus. Sed quod ad rem facit, constat satis diuinam scripturam tribus iam dictis modis rectè referri tractarique posse. Neque ampliore demonstratione opus erit, quam vt ipsæmet sacræ litteræ consulantur: quæ in nouo testamento manifeste vetus assumunt, triplici illo genere

Aug. de vtilitate credendi c. 3. in 6. tomo.

nere vrentes. Est autem cœlestis magisterij exemplo suo docere nos quemadmodum litteris sacris vtamur. Historicè ergo ac litteraliter, hoc est, propriè plurima testimonia ex lege & Prophetis Euangelicæ atque Apostolicæ literæ recirant. Quale est: *Esai.7.* *Mat.1.* Ecce Virgo concipiet: &: Tu Bethleẽ terra Iuda ne- *Mich.5.* quaquã minima es: &: Ecce Rex tuus venit tibi man- *Mat.2.* suetus sedens super asinam: &: Vt impleretur Scri- *Zach.9.* ptura dixit, Sitio. Et de resurrectione Domini: Non *Mat.20.* derelinques animam meam in inferno, nec dabis *Ioan.19.* sanctum tuum videre corruptionem. Quod testimo- *Psal.68.* *Psal.15.* nium Petrus non solùm refert, sed demonstrat etiam *Act.2.* propriè de Christo dictum: Viri fratres, inquit, liceat audenter dicere ad vos de Patriarcha Dauid, quoniam defunctus est, & sepultus est, & sepulchrum eius est apud nos vsque in hodiernum diem. Propheta igitur cùm esset, & sciret quia iureiurando iurasset illi Deus, de fructu lumbi eius sedere super sedem eius, prouidens loquutus est de Resurrectione Christi, quia neque derelictus est in inferno, nec caro eius vidit corruptionem. Quæ longius commemoraui, vt ex ipsis diuinis litteris discamus sensum literalem asserere tum ex circunstantia rerum gestarum, tum ex aliis quoque scripturis, quod vtrumque Petrus facit. Paulus quoque idem testimonium producens confirmat eodem modo. Ideoque & aliàs dicit. Non dabis sanctum tuum vide- *Act.13.* re corruptionem. Dauid enim in generatione sua, cùm administrasset voluntati Dei dormuit & vidit corruptionem. Quem verò Deus suscitauit, non vidit corruptionem. Mysticè verò, siue allegoricè scripturam tractari ab Apostolis & si non æquè frequens: sed tamen rarum non est. Ipse Paulus Gala- *Gal.4.* tis: Dicite mihi, qui sub lege vultis esse legem non

Universidad de Deusto
Biblioteca

legistis? Scriptum est enim, quoniam Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera: sed qui de ancilla secundum carnem natus est: qui autem de libera per repromissionem. Quæ sunt per allegoriam dicta. Hæc enim sunt duo testamenta, & cætera. Idem ad Corinthios: Scriptum est, non infrænabis os boui trituranti. Nunquid de bobus cura est Deo? An propter nos vtique hoc dicit? At qui pleraque alia præcepta legis attenderit, non dubitabit etiam ad litteram illud obseruatũ esse à Iudæis, sicut & spicas remanẽtes & racemos derelictos non colligi: & hædum in lacte matris non coqui, & passerculos non simul matrem cum filiis tolli. Quę omnia aliud quidem figurabant, vt ostenderet legem esse spiritualem; attamen externa interim obseruatione retinebantur. De manna verò, & petra, & nube, & mari rubro, & arca Noë, & Ismaël ludente, atque electo, multisque aliis notiora sunt loca in scripturis, quàm vt ostendere opus sit. Denique vno verbo Paulus dixit omnia, cum dixit omnia in figura veteribus contigisse: scripta autem esse propter nos. Præcipuè verò quæ ad veterem cultum pertinebant, significasse diuinitus quæ per Christi sacrificium perficienda erant, Apostolus in epistola ad Hebræos copioso sermone persequitur. Hoc, inquit, significante Spiritu sancto, nondum esse propalatam sanctorum viam. De illo tertio genere vsurpandi scripturam, per accommodationem atque extensionem, diu multumque dubitaui an idonea exempla in ipsa scriptura reperturus essem. Nam quæ à quibusdam in hoc genere ponuntur: Ex Ægypto vocaui filium meum, & Vox in Rama audita est, ploratus & vlulatus multus, Rachel plorans filios suos, & noluit consolari, quia non sunt: &, Bene

1.Cor. 9. Deut. 25.

Leui. 19. Deut. 24 Exo. 23. Deu. 22.

1.Cor. 10 1.Pet. 3. Gal. 4.

1.Cor. 10

Heb. 2. 9. & 10.

Iansenius cap. 11. cõcor. Euang.

prophetauit Esaias de vobis, Populus hic labiis me honorat: &, Auditu audietis & non intelligetis. Hæc, inquam, nullo modo mihi videntur idonea exempla: quippe quæ ad tertium illud genus accommodationis aut allusionis reiicienda non sint, sed iuxta sensum verum & literalem ac proprium recitari à Christo & Matthæo mox demõstrabimus. Vt demus ergo aliquid exempli; videtur mihi, in hoc genere esse, quòd cum Zacharias de Iesu & Zorobabel dixisset, quòd essent duæ oliuæ iuxta duo rostra aurea, & duo filij olei splendoris, qui assistunt Dominatori vniuersæ terræ. Ioannes in Apocalypsi de Elia & Enoch eadem repetit. Hi sunt, inquit, duæ oliuæ, & duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes. Non dubium est, quin Ioannes ad verba Zachariæ alluserit, eademque ad diuersos accommodauerit. Nam quod quidam etiam Zachariæ prophetiam ad Eliam & Enoch iuxta literam referunt, ineptum est. Accipe aliud in libro Amos legimus: Et erit in die illa, dicit Dominus, occidet Sol in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis: & conuertam festiuitates vestras in luctum, & omnia cantica vestra in planctum. Quæ verba in libro Tobiæ ad hunc modum recitantur. Cumque occultasset corpus, manducauit panem cum luctu & tremore, memorans illum sermonem quem dixit Dominus per Amos Prophetam, Dies festi vestri conuertentur in lamentationem & luctum. Vbi accommodatam esse prophetiam Amos facto Tobiæ, illo verbo scriptura iudicat, memorans illum sermonem, Eodem pene modo liber Machabæorum, cum dicit: Dies festi eius conuersi sunt in luctum, ad verba Amos manifestè alludit.

Zach. 4.

Apoc. 11

Amos. 8.

Tob. 2.

1.Mach.

Quod si ad litteram illa prophetia impleta est in passione Christi & obsidione Romana, vt Hieronymus insinuat, per accommodationem ad Tobiæ, & Machabæorum tempora referri potuit. Sin generaliter omnia illa populi Israëlitici exitia, prophetia complexa est, secundum partem etiam ad litteram in Tobia impletam existimare possumus: Phrasis tamen ipsa scripturæ memorans illum sermonem, non cogit ad litteram: sed per accommodationem intelligi sufficit; sicut possent eadem verba à Catholicis vsurpari, cùm à nefariis templa sacra polluta cernerent, & Ecclesiæ solennes dies tristi silentio transi-
1. Mac. 1. gerent. In libro iam nominato Machabæorum inter alia sæua memoratur ædificasse Antiochus abominandum idolum desolationis super altare Dei: respicere sine dubio videtur ad verba Danielis: Et erit
Dan. 9. Mat. 24. in templo abominatio desolationis. Quæ cum Christus in Euangelio implenda in obsidione Hierosolymitana dixerit, aut sicut alij malunt, in vastatione Ecclesiæ per Antichristum futura, meritò ad hæc literalem sensum referemus, ad illa Machabæorum per accommodationem relata putabimus. Nisi de his omnibus etiam ad litteram dicta existimemus: quod mihi nullo modo videtur absurdum. Verum id quod prius dixi, magis probabile est.

Ecclesiam crebro vti scriptura per accommodationem.

CAP. VI.

DE hoc triplici genere vtẽdi scriptura deinceps disserendum est: atque ab imperfectiore minúsque proprio initium sumendum. In quo illud facilè

facilè concedendum est, tertio hoc genere rarissimè scripturam vti: par. è quoque adhiberi ab antiquissimis & primarijs scriptoribus Ecclesiasticis: qui vel litteralem, vel mysticum modum ferè sequuntur. At alij & sancti & docti Patres hoc tertium genus allusionis aut accommodationis adhibent, idque non sine magna venustate. Vnus Bernardus adeo in eo frequens est, vt quibusdam nimius esse videatur; quippe cum omnes suos tractatus, omnes epistolas, omnes conciones verbis ex diuina scriptura mutuatis ferè compingat. D. Ambrosius, parcius, ille quidem & grauius, sed non infrequenter, neque ineleganter, scripturæ verba suis intermiscit, mirabiles interdum sententias ea cõtextione concinnans. Nostra ætate præstantissimi oratores cum ad propositam rem peculiarem diuina eloquia ita accommodant, vt vno tramite eant, neque recitata aliunde, sed velut natiua procedant, in eo genere vtendi scriptura & cum magna laude versantur, & diuinarum literarum peritis, voluptati admirationique sunt. Quod genus, ne quisquam contemnendum putet, Ecclesia sacrosancta & sæpissime & pulcherrimè vsurpat, verba scripturæ concinnans, atque ex iis suas laudes, aut preces, aut antiphonas, denique officia quæuis Ecclesiastica componens. Proponam nonnulla, tametsi longior paulò sim, vt totum hoc genus probè teneatur. Canit in vigilia Natiuitatis: Hodie scietis quia veniet Dominus, & mane videbitis gloriam eius. In Exodo scriptum est: Vespere scietis quòd
Exod. 16. Dominus eduxerit vos de terra Ægypti: & mane videbitis gloriam Domini. In eodem officio vigiliæ: crastina die erit vobis salus: quod ex libris Regum
1. Reg. 11. sumptum est: eras erit vobis salus cũ incaluerit Sol. In ipso die Natiuitatis: Rex pacificus magnificatus est, cuius

Ambros. in Orat. functorũ Theodotij, iterũque Graciani & Valentiniani hoc genere multum vtitur, et aliàs non raro.

est, cuius vultum desiderat vniuersa terra. Quod in libris itidem Regum scriptum est paulò aliter de
3.Reg. 10 Salomone ad hunc modum. Magnificatus est ergo Rex Salomon super omnes Reges terræ diuitijs & sapientia, & vniuersa terra desiderabat vultum Salomonis, vt audiret sapientiam eius. In dominica infra octauam Natiuitatis: Dum medium silentium tenerent omnia, & nox in suo cursu medium iter perageret, omnipotens sermo tuus Domine à regalibus
Sap. 18. sedibus venit. Quod ex libro Sapientiæ sumptum est. Vbi de egressione filiorum Israël ex Ægypto loquens auctor, vltima verba ita extulit: Omnipotens sermo tuus exiliens de cœlo à regalibus sedibus durus debellator in mediam exterminij terram prosiliit. In officio magnæ hebdomadæ: Contumelias, & terrores passus sum ab eis qui erant pacifici mei: & custodientes latus meum dicentes, decipiamus eum & prævaleamus illi: sed tu Domine mecum es tanquam bellator fortis. Quæ verba de se Hieremias refert. Quamquam hæc de Christo magis prophetata quam de Hieremia per historiam scripta, intel-
Hier. 20. ligi possunt: & ille ipse Hieremias typus fuit Saluatoris, præsertim in tot suorum pro veritate persecutionibus tolerandis. Atque eodem modo quæ ex sancto Iob vsurpantur in eodem officio Parasceues. Ac ferè quæ de Saluatore dicuntur in promptu est vel prædicta ad litteram de illo accipere, vel si de alio narrata sunt, illum ipsum Christi typum exponere rectè possumus. Quare genus illud accommodationis alias ostendendum est, vbi neque litteralis, neque allegoricus sensus proprie locum habent. Id verò in officio Beatissimæ Virginis, ac Sanctorum martyrum sæpenumero occurrit. Etenim quod de beata Virgine Ecclesia cantat: Ab initio & ante sæcula

cula creata sunt, & vsque ad futurum sæculum non desinam: Ego mater pulchræ dilectionis & timoris & agnitionis, & sanctæ spei; &: Transite ad me omnes qui concupiscitis me, & reliqua præclara, notum est ab auctore Ecclesiastici, vnde illa delibata Eccl. 24.
sunt, de increata sapientia, ipso Dei verbo prædicari: Cuius initium est: Sapientia laudabit animam suam: & mox: Ego ex ore Altissimi prodiui primogenita ante omnem creaturam. Ego feci vt oriretur in cœlis lumen indeficiens, & cætera, quæ soli Dei verbo Christo Domino nostro per proprietatem conuenire possunt. Sicut alia in prouerbiis: Domi- Prou. 8.
nus creauit me, vel possedit, initio viarum suarum, antequam quicquã faceret à principio ordinata sum. Quando iacebat fundamenta terræ, aderam cum eo cuncta componens. Quæ suo modo in Beatissimam Dei matrem vertit Ecclesia. Neque creationis vocabulum (vt obiter dicam) cuiquam facessat negotium, vt de creatura potius quàm de creatrice sapiẽtia illa dici propriè arbitretur. Catholicorum aduersus Arianos multùm ista iactantes nota responsio est: creatam dici Dei vnigenitam sapientiam, vel ex ratione assumptæ naturæ, quod Augustinus sequitur: vel, quod mihi magis cum Hilario placet, diuinæ ge- Hilar. in lib. de synod.
nerationis modus impassibilis, creationis nomine expressus est. Quia enim in humana ac naturali generatione procedit quidem filius ex substantia patris, sed cum diuisione & corruptione gignentis: in creatione verò existit quidem res sine corruptione aut mutatione auctoris, sed non de illius essentia: Idcirco æterna Verbi processio in scripturis vocatur generatio, vt intelligatur de substãtia Patris prodire, atq; eiusdẽ esse naturæ: interdũ nihilominus creatio dicitur, vt syncera illa emanatio sine vlla genitoris

corruptio

corruptione aut commutatione cogitetur. Sed redeò vnde deflexi. Ea quæ de Dei verbo vnigenito ad literam dicta sunt ab Ecclesia transferri in virginem matrem scimus omnes: In quo sensu de virgine accipiantur, interrogo? Proprium ac literalem sensum scripturæ, nemo est tam ineptus, vt asserat: quæ euidentissimè multa habent soli creatori & Domino omnium propriè congruentia, sensum autem allegoricum aut mysticum quis dicat, vbi nulla est rei significatio? Neque enim per Christum Maria significatur: neque res illa diuina, ad significandam creatam rem aliquam comparata est: quin potius creatæ omnes ad illam suo modo declarandam institutæ. Nemo igitur, nisi proteruo ingenio sit, negabit illa omnia ex Ecclesiastico & Prouerbiis de beata quidem virgine intelligi, ob id enim ab Ecclesia in illius officio recitantur: intelligi vero neque per proprietatem, neque per allegoriam, sed per applicationem & commodationem continuò fateamur necesse est. De Apostolis Petro & Paulo quotidie repetimus: Quomodo in vita dilexerunt se, ita in morte non sunt separati. Id à Dauide in Saulē & Ionatham
2. Reg. 1. dictum nemo nescit. Saul, inquit, & Ionathas amabiles & decori in vita sua, in morte quoque non sunt diuisi. Iam quæ de martyribus tempore præsertim paschali legimus, omnia ferè aut ex sapientia aut ex
4. Esd. 2. quarto libro Esdræ accersita sunt. Sic ille habet: Parati estote ad præmia regni, quia lux perpetua lucebit vobis per æternitatem temporis. Sic nos: Lux perpetua lucebit sanctis tuis Domine, & æternitas temporum. Item illud: Accipite iucūditatem gloriæ vestræ, gratias agētes ei, qui vos ad cœlestia regna vocauit: Ibidem scriptum est: quod Ecclesia in Missa quadam paschalis temporis canit. Ibi & illud: modo coronantur

nantur & accipiunt palmas. Quamuis enim libri tertius & quartus Esdræ apocryphi habentur, potuit tamen ex eis ecclesia, sicut & ex Patrum etiam libris nonnulla vsurpare: quemadmodum a Saluatore etiā Mat. 23.
illud est repetitum, quod in eodem libro legimus: Ita 4. Esd. 1.
vos collegi, dicit Dominus, vt gallina pullos suos sub alas suas. Ex libro sapientiæ plurima, atque integerrima; illud paululum immutatum. Sancti tui Domine mirabile consecuti sunt iter seruientes præceptis tuis, vt inuenirentur illæsi in aquis validis, terra Sap. 19.
apparuit arida & in mari via sine impedimento. In illo libro sic. Et populus quidem tuus mirabiliter trāsiret. Omnis enim creatura ad suum genus ab initio refigurabatur deseruiens præceptis tuis, vt pueri tui custoditentur illæsi. Nam nubes castra eorum obumbrabat, & ex aqua quæ antea erat, terra apparuit arida, & in mari rubro via sine impedimento, & campus germinans de profundo nimio. In officio Doctorum & Pontificum ex Noë illud accommo- Eccl. 44.
datur, quod supra retuli: Inuentus est iustus, & in tempore iracundiæ factus est recōciliatio. Ex Abra- Eccl. 44.
ham illud: Non est inuentus similis illi in gloria qui conseruaret legem Excelsi: & illud: Ideo iureiurando dedit illi gloriam in gente sua, crescere illum quasi terræ cumulum: Ex Aaron illud: Ipsum elegit Eccl. 45.
ab omni viuente, offerre illi sacrificium Deo & incensum & bonum odorem, & paulo ante: Fungi sacerdotio, & habere laudem & glorificare populum suum. Sicut ex eodem Aaron in martyrem, coronam Eccl. 45.
auream super mitram eius expressam signo sanctitatis, & gloria honoris & opus virtutis. Atque vt de Virginum officio aliquid attexamus, quam multa ex Psalmo 44. cuius sanctæ virgini adaptentur, quæ vel de Christo, vel de eius sponsa Ecclesia dicta sunt, in

Psal.44. promptu est cernere: Specie tua & pulchritudine tua intendè, prosperè procede, & regna: profectò de Messia dictum est, de quo nihilo minus paulo supra: Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æternum. Quæ suo tamen modo nisi quæuis sanctarum Virginum habere posset, numquam ab Ecclesia in illius laude recitarentur. Abundè igitur monstratum est, pleraque ex diuina scriptura per applicationem de iis dici, atque intelligi, de quibus neque secũdum historicum siue litteralem sensum, neq; verò secundum typicum & allegoricum scripta sunt.

Cum scriptura per accommodationem vtimur, licere non nihil immutare: secus cum de litterali sensu agitur.

CAP. VII.

IN hoc autem genere tractandi scripturam per accommodationem, nullum vitium est, verba interdum nonnihil immutare aut addendo, aut decurtando, aut etiam inflectendo, vt ad rem cui coaptantur melius conueniant, vel potius non repugnent. Beatæ Ceciliæ sicut aliis plerisque martyribus simul atque virginibus adaptat Ecclesia orationem illam Iesu filij Sirach, quæ vt virgini quadret, genus immu-
Eccl.51. tat, fœmininum pro masculino reddens. In medio ignis, inquit, non sum æstuata. & rursus: Pro morte defluente deprecata sum; cùm scriptura æstuatum, ac deprecatum habeat, quippe preces viri non fœ-
Eccl.31. minæ narrans. In eadem oratione, vbi dicitur: eruis sustinentes te, & liberas eos de manibus gentium, legit Ecclesia, liberas eos de manu angustiæ. In officio confessorum non Pontificũ generaliter legitur:

Beatus

Beatus vir qui inuentus est sine macula, & qui post aurum non abiit, vt omnibus sanctis confessoribus posset aptari, cum liber Ecclesiastici strictius habeat: Beatus diues qui inuentus est sine macula, & cætera. Ex libro Sapientiæ sumptum est illud quod supra iam retuli: cum quietum silentium contineret omnia & nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens sermo tuus de cœlo à regalibus sedibus venit. Atq; hoc sanè modo natiuitati filij Dei in Beth- *Sap.18.*
leem satis quadrat. Ob id quæ sequuntur, durus debellator in mediam exterminij terrã prosiliuit, ablata sunt, quòd Ægyptiam cædem media nocte peractam significarent & pro omnibus positum est simpliciter, venit. Longum est, & tædij plenum ire per singula. Exempla proposita satis esse debent, passimq; multo plura admonitus lector inuenier. Quãobrem magnopere differt hoc genus vtendi scriptura quod est liberius, ab illo altero proprio, & litterali: in quo magnum peccatum est, si verba quouis modo immutentur, vt sententiæ diuersæ seruiant. Quamuis enim scripturæ verba Apostoli & Euangelistæ sæpenumero commutent, addantque, aut detrahant non pauca, nulla tamen ratione à proprio atque originali sensu prophetæ, aut psalmi, aut legis, cuius testimonium proferunt, recedunt. Neque enim veritatis esse assertores possent, si verba veritatis cogerent diuersæ seruire sententiæ. Scribit Ioan- *Apoc.22*
nes Apostolus, contestor omni audienti verba prophetiæ libri huius: Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto. Et si quis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius, auferet Deus partem eius de libro vitæ, & de ciuitate sancta, & de his quæ scripta sunt in libro isto. Quæ comminatio, quoniam est omnis scriptura sacra

Universidad de Deusto
Biblioteca

diuinitus inſpirata, generaliter profectò debet intelligi, vt neque iota vnum, neque apicem vnum de lege Domini corrumpere aut inuertere audeamus. Neque tamen in vocibus & characteribus ſpiritus eſt, ſed in ſenſu atque intelligentia, quam peruertere aut imminuere nefas eſt. Itaque vehementer inter ſeſe differunt duo illa genera vtēdi ſcriptura, quemadmodum dixi.

Accommodatitio genere non eſſe vtendum aduerſus infideles: ſed inter pios tantummodo.

CAP. VIII.

CAVSAM verò ſi quis requirat, eam & facilè, & verè aſsignabo, quòd in vno genere pietas deuotioque quæratur, in altero de fide Scripturarum agatur. Itaque ſcriptura vti, quemadmodum Bernardus vtitur, ad deuotionem excitandam & pietatem promouendam nō parum confert. Totum enim genus illud vel laudandi martyres, vel beatam Virginem celebrandi, vel Redemptoris paſsionem fletu proſequendi, vel feſta ſolemnia gaudio cumulandi, mirificè eiuſmodi floſculis ex ſcriptura delibatis ornatur, atque illuſtratur, affectusque auditorum excitatur, vel etiam cum ſumma iucunditate recreatur. Proprie enim is ſermo piorum ad pios eſt, quorum guſtus ad diuina cogitanda magnopere acuitur eiuſmodi condimentis. Quo in genere rectè verſari, Eccleſiaſtico Concionatori non exiguæ laudi eſt. At vbi de fide agitur, vbi cum hæreticis manus conſeritur, aut infideles vocantur ad Chriſtum, aut ipſę ſcripturæ ad quiduis vel confirmādum, vel refellendum expromūtur, procul abeſſe debet omnis illa facilitas accom

accommodandi ſcripturam, ſeriò agendum eſt, ipſi litteræ hærendum, & puncta non ſolum verba ponderanda. Quocirca in iis ipſis ſanctiſsimis patribus maioribus noſtris aduertere eſt mirabilem diſſerendi tractandique varietatem. Si Auguſtinum aduerſus Iulianum aut Cœleſtium, aut Fauſtum, aut Maximum, ſiue quoſcumque alios hæreticos diſputantem legas, alium propemodum Auguſtinum putes ab eo, quem in ſermonibus tractatibuſque ad plebem audias. Aliter Hieronymus ſcripturas tractat, cùm ædificationi fidelium tantum obſequitur, aliter cum Iouinianum, aut Pelagium inceſsit. Ipſe Bernardus aliàs ſcripturarū concinnationibus diffluēs, cum Abaylardi errores inſequitur, aut Gilberti Porretani, longe alio ſtylo ſcripturas citat, ne latum quidem vnguem à genuino illarum ſenſu recedens. Seria enim ſunt hæc, quæ fidem tangunt, neque admittunt ludendi licentiam illam, quam minimè reſpuit fide bene fundata deuotio, aut etiā eruditio liberalis.

Scripturas ab Euangeliſtis nequaquam citari in ſenſu accommodatitio.

CAP. IX.

QVa ratione perſpecta, refellitur prorſus eorum ſentētia qui prophetias veteris teſtamenti in nouo ab Euangeliſtis citatas non literali ſenſu, ſed hoc accommodatitio accipiendas interdum putant. Cornelius quidem Ianſenius vir ſanè doctus & pius ita interpretandam exiſtimat prophetiam Oseæ à Matthæo commemoratam: Ex Ægypto vocani filium meum. Tribus, ait ille, modis ſcriptura aliqua impleri poteſt: vno modo ad litteram, vt illa: Et tu *Cornel. Ianſenius in cōcor. Euang. ca. 11.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

Mich.5. Matt.2. 2.Reg.17 Heb.1. Bethleem terra Iuda nequaquam minima es in principibus Iuda: ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israël. Altero modo, in sensu mystico, vt illa: Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium. Quæ de Salomone dicta est, inquit, ad litteram: sed quoniam ille Christi fuit typus, etiam impletur in Christo. Eodem modo illa: os non comminuetis ex eo, ad litteram implebatur quotānis in agno paschali, mystice autem impleta in Christo crucifixo per agnum præfiguratо. Tertio modo impleri etiā quandoque scriptura dicitur, cùm sit quidem, quod illa commemorat, etiam si id nō fuit propriè ab auctore intētum. Huius generis exempla ponit illud à Christo dictum: Hypocritæ, benè prophetauit Esaias de vobis: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est à me. Et illud eiusdē Dei nostri: Adimpletur in eis prophetia Esaiæ dicentis: Auditu audietis, & non intelligetis, & cætera. In hoc genere ponit quoque illud: Vt impleretur quod dictum est: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi. Quę omnia de aliis ad litteram dicta vult, sed quia quadrarent iis quæ Christus gerebat, ideo in eo impleta esse affirmasse Euangelistam. Ex qua regula illa quoq; impleta dicit, quæ ab eodem Matthæo afferuntur: Vox in Rama audita est ploratus & vlulatus multus: Rachel plorans filios suos, & cętera, atque id vnde profecta est disputatio: Ex Ægypto vocaui filium meum. Quod à Propheta Osea, nequaquam de Christo dictum putat, sed de Israëlitico tantum populo: per accommodationē verò in Christo impletum. In hac Cornelij disputatione nō pauca sunt, quæ me meritò moueant, alios etiā forrasis offendant. Primùm cum Matthæus veritatem Euāgelicam testimoniis scripturæ voluerit confirmare,

Esai.29. Matt.15. Esa.6. Matt.13. Psal.77. Matt.13. Exod.12. Ioan.19. Hier.31. Matt.2.

firmare, atque Euangeliū suum ita scripserit, vt sciret æquè ab infidelibus legendum, præsertim Hebræis, quibus ideirco scripsit Hebraicè, quo corde sentire, quaue frōte affirmare possumus, eas prophetias protulisse, quæ non essent verè de Christi mysteriis dictæ, sed de aliis rebus: tātum verò per similitudinem quandam & accommodationem Christo quadrarēt? Hoc si de viro mediocriter docto quis asserat, nonne iniurius sit? Sin de auctore canonico & Spiritu sancto pleno, nonne plusquam temerarius? Planè ridiculus esset Hebræis, qui isto pacto nouum testamentum cōfirmaret ex vetere. Aut ergo Matthæus Euāgelium oraculis propheticis confirmandum non sibi sumpsit, quod manifestè falsum est, aut id, quod voluit & curauit non est assequutus, quod æquè impium est. Deinde, quis vnquā eiusmodi genus locutionis audiuit, impletū esse in aliquo quod erat prædictum, si de illo prędictū nō erat? Nam quod exempli causa affert, de patre mirè de filio suo sollicito dici posse, impleri in eo illud Vergilianum, Omnis in Ascanio chari stat cura parentis: dici quidem id posse non ineptè, libenter damus. At si dicas, impleri illud quod erat à Marone prædictum, nonne mētiris? nonne stultissimè loqueris, cùm nihil tale de isto tuo parente Maro loquutus sit, sed sui tantùm Æneæ curas pro filio magnas celebrarit? Matthæus perspicuè dicit: Tunc adimpletum est quod dictum est per Hieremiam Prophetam dicentem: Vox in Rama audita est, & cætera. Et eodem modo: Et erat ibi vsque ad obitum Herodis: vt adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem: Ex Ægypto vocaui filium meum. Planè prædictum esse à Hieremia illud de cæde puerorum, hoc de euersione ex Ægypto ab alio Propheta, Euangelista

Universidad de Deusto
Biblioteca

commemorat. Quod si prædictum erat de Christo, de Christo is, qui prædixit diuinitus, intellexit. Nam illud quis ferat: Christū Pharisæis dicere: Bene prophetauit Esaias de vobis, & tamen de aliis illam prophetiam intellexisse Esaiam, non de iis, in quos eam Christus inflectit? Abeat proinde, abeat noua hæc neque vera neque tuta scripturas veteres in nouo testamento citatas interpretandi ratio: quam auctor quoque suus parum probatam animaduertens, ad aliam deflectere coactus est, id est, mysticam, minus quidem illam periculosam, sed tamen ne ipsam quidem satis dignitati Euangelicæ respondentem.

Prophetias semper in nouo testamento citari in sensu literali.

CAP. X.

SED priusquam hoc demonstrem, respondendum est iis, quæ contra stare videntur. Caput nostræ sententiæ est, sacros scriptores spiritu Dei plenos nequaquam, insufficientia testimonia, & à sensu quem volunt, aliena, afferre, existimare fas esse. Obiiciunt
Ioan. 19. nobis Ioannem dicentem: Facta sunt enim hæc, vt scriptura impleretur, os nō cōminuetis ex eo. Quam cetè scripturam litterali sensu de agno, mystico autem de Christo per illum præfigurato loqui constat. At symbolica Theologia, vt benè Dionysius docet, argumentatiua non est. Neque enim ex sermone figuratiuo & symbolico idoneum argumentum sumi potest ad fidem de re controuersa faciendam. Hîc plerique respondent, scriptori sacro, quem non latuerit, quid Spiritus sanctus voluerit significare, idoneum esse argumētum atque efficax. Neque enim id quod

quod Spiritus Dei intenderit, vanum esse vllo modo posse. Quæ sanè satisfactio, vt falsitatis redargui non potest, ita plenè diluere obiectionem mihi non videtur. Quid enim? Testimonia scriptoribusne, an auditoribus fidem facere debent? Quod si Apostolus quid figuratum sit sciat: Iudæus autem, aut Paganus aut quiuis imperitus ignoret, nonne probare quod vult, æquè improbatum dabit? Ego verò sic scripturas à Christo & Apostolis Euāgelistisque citari, sentio, idque semper, vt verè efficiant, quod volunt, hoc est, idoneæ sint ad id probandum apūd eos, quibuscum loquuntur, quod probare volunt, dictum prophetarum impletum. Ergo scripturas quidem in litterali sensu semper recitant. Quod si quando mysticum sensum adhibent, quod rarum est, cùm prophetias impletas dicunt, perspicuum esse omnibus legem scientibus supponunt, quod re vera perspicuū erat & certum ex ipsis scripturis. Huiusmodi est agni paschalis immolatione Christi pro nobis obitam mortem significari: quod sanè ignorare eos nō oportebat, qui Esaiam legerant: Posuit Dominus in eo *Esa. 53.* iniquitatem omnium nostrum: Oblatus est quia ipse voluit, & non aperuit os suum? Sicut ouis ad occisionem ducetur: &, quasi agnus coram tondente se obmutescet. Atque in Hieremia, Et ego quasi agnus *Hier. 11.* mansuetus qui portatur ad victimam. Et in Zacha- *Zach. 9.* ria, Tu autem in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos. Et rursus in Esaia. Emitte agnum Domine *Esai. 16.* Dominatorem terræ de petra deserti ad montem filiæ Sion. Multa sunt in Prophetis, & Psalmis ex quibus intelligere Iudæi poterant ac debebant, oportere Christum pati ac immolari pro nobis. Itaque immolatione agni hanc ipsam Christi mortem significari. Vnde liquit planè Ioanni scripturam Exodi in

Christo impletam non minus asserere, quam prophetiam quamuis aliam ad litteram de solo Christo loquentem. Vbi enim de re significata constat, idoneum est testimoniū ex signo sumptum. Nam quod
2.Reg.7. hac eadem lege volunt à Paulo recitatum: Ego ero ei in Patrem, & ipse mihi erit in filium: quod putant de solo Salomone ad litteram dictum, mihi nullo
Heb.1. modo placet. Neque enim Apostolus tanta emphasi diceret: cui enim Angelorum dixit aliquando, Filius meus es tu: ego hodie genui te? & iterum: Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium. Quæ si non essent verba de Christo ad litteram dicta, ridiculus penè esset Hebræis Apostolus, qui Christi diuinitatem ex sermone de Salomone, qui filius Dei multo minus quam Angeli fuit, probaret, cum contendat ostendere Christum natura Dei filium Angelis omnibus superiorem. Quanto prudentiùs, & me-
Aug. de ciuit. lib. 17.c.8. lius Augustinus illa omnia nequaquam de Salomone sed de Christo dicta conatur exponere, quòd multa illic sint quæ in Salomone minimè impleta cernamus, quale est, stabiliam thronum regni eius vsque in
2.Reg.7. sempiternum. Et: fidelis erit domus tua, regnum tuum vsque in æternum ante faciem tuam; & thro-
Luc.1. nus tuus erit firmus in æternum. Quod in Euangelio Gabriel dicit illis verbis: Dabit illi Deus sedē Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Et ipse Dauid in Psalmo octogesi. octauo. & in Psalmo septuages. primo copiosè decantat. Neque est mihi verisimile Dauidem
Psal.50. virum spiritualem, & qui sibi occulta sapientiæ Dei reuelata glorietur, tantam gratiarum actionem fuisse relaturum, quantam historia sacra illico prodit, si temporale regnum Salomonis cogitasset, ac non po-
2.Reg.7. tius Christi æternum intellexisset. Itaque exclamat: Nunc

Nunc ergo Domine Deus, verbum quod locutus es super seruum tuum & super domum eius suscita in sempiternum, & fac sicut locutus es, vt magnificetur nomen tuum in sempiternum. Scimus autem Salomonis regnum ac posterorum eius temporale fuisse, non æternum. Benè igitur, benè Apostolus Christi diuinitatem ostendit ex eo oracolo, quod de Christo, non de Salomone prolatum est. Quod si contendant homines de Salomone etiam illa suo modo dicta, non admodum contradicam, dummodo de Christo non solum dicta ad litteram, sed etiam præcipuè ac propriè dicta retineamus. Esse autem eiusdem scripturæ plures simul literales & proprios sensus ab ipso sacro scriptore & cognitos & intētos, equidem nullo modo dubito, quemadmodum grauissimi atque optimi Theologi sentiunt, & nos postea Deo fauēte demonstraturi sumus. Qua regula semel benè percepta, non est difficile intelligere, quomodo Paulus de Apostolica prædicatione declaret quod apparet à Propheta de cœlorum illustratione & circuitu dictum: In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Hic si Psal.18. quis cœlorum nomine Apostolos in scriptura desi- Rom.10. gnari dicat, habebit Gregorium multosque patres suffragantes. At si in sensu tantum mystico de Apostolis illam prophetiam afferri contendat, mihi nullo modo placiturus est, qui litteraliter vel solū de Apostolis, vel præcipuè de illis allatā omnino sentiā. De vtriusq; autē ad litterā dictam, multo magis existimo. Nā quæ Iansenius exempla posuit ex Euangelio: Benè prophetauit Esaias de vobis, mihi summopere di- Matt.13. splicent. Quasi non potuerit Propheta de vna atque eadem gente, eodē hypocrisis vitio laborante & sua ætate, & tēpore post futuro pronūtiare quę Christus recitat.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Tit.1. recitat. Licuit certè Apostolo prophani hominis testimonium de Cretensibus dicere: Proprius, inquit, ipsorum Propheta, Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri. Æquè hoc in eos qui tempore Epimenidis, & qui Pauli erant Cretenses, dictum est. Per accommodationem verò aut allusionem in eos conuenire, qui tunc erant, cùm de omni genere illorum dicta sint, asserere ineptum profecto est. Sed præcipua quæstio erat de loco Osee. Ex Ægypto vocaui filium meum. Hieronymus typicè in Christo impletam prophetiam Osee exponit, quòd populus Israël Christi figura fuerit. Quod si cui durum id, atque improbabile esse videatur, explicanda est simili-
Exod. 4. tudo in eo, quòd à Deo populus Israël vocatus sit filius primogenitus, quemadmodum Pharaoni dictum est: Filius meus primogenitus Israël: dimitte ergo filium meum, vt sacrificet mihi. Verus autem & perfectus filius Dei Christus est, qui cum esset paruulus, in Ægypto quoque fuit, atque inde in terram promissionis vocatus. Sed quoniam Euangelistæ eas solét prophetias de Christo adducere, quæ de illo propriè atque ad litteram scriptæ sunt, estque figura illa siue similitudo inter filium Dei & populum Israëliticum, non admodum facilis, melius illi videntur sentire, qui Oseam de populo Israële ad litteram, & de Christo æquè ad litteram locutum volunt. Neque esse absurdum in iisdem propheticis verbis duos es-
Ose.11. se sensus proprios ac litterales. Nam de populo Israëlitico Oseam agere, ipsa series facilè ostendit, quę sic habet: Sicut mane transit, pertransiit Rex Israël. Quia puer Israël & dilexi eum: &: ex Ægypto vocaui filium meum. Vocauerunt eos, sic abierunt à facie eorum: Baalim immolabant, & simulachris sacrificabant. Nemini dubium est, isthæc in populum illum conue

nuenire, à Deo quidem magnis beneficiis prouocatum, sed non dignam gratiam referentem. At de Christo Domino puero ab Ægypto reuocato Matthæus refert testimonium, neque falli potest Spiritu Dei plenus. Quid ergo? Certè vtrumque & voluit, & sensit, & scripsit Oseas. Neque opus est, vt omnia, & antecedentia & consequentia Christo conueniát: cùm sit familiare Prophetis multa miscere, & longissimè sepositа iungere. Itaque illud: Puer Israël & dilexi eum: &: ex Ægypto vocaui filium meum, ad Christum referri potest: qui, vt Iustinus optimè dis- *Iustinus in Colloc. Tryph.* serit, nomine Israëlis in scripturis sæpe vocatur, vt est illud, Israël seruus meus es tu; & in te gloriabor. *Esa. 49.* Eodem genere locutionis de Salomone simul, ac de Saluatore audiuit illustrissimum vaticinium Dauid à Propheta Nathan: Vbi nonnulla magis Salomoni *2. Reg. 7.* congruere videntur, vt illa: Qui si iniquè egerit, arguam eum, & in virga virorum corripiam eum: alia rursus soli Christo conueniūt manifestè, vt de æterna stabilitate regni & throni illius. Ac ferè obseruādum erit in scripturis, cum plura iisdem verbis insinuare volunt, ita esse verba distributa, vt quædam vni magis quàm alteri sensui seruiant. Sic apud Danielē de Antiocho simul & de Antichristo: Sic apud *Dan. 11.* Matthæum & Lucam de excidio Hierosolymitano *Mat. 24.* & de orbis interitu simul: Sic in Psalmo septuage- *Luc. 21.* simo primo qui est Salomoni inscriptus, simul de Sa- *Psal. 71.* lomone & Christo oracula diuina pronuntiant. In quibus tamen non omnia æquè vtrique rei accommodantur: sed multa vtrique, nonnulla vni, plurima alteri rei præcipuè assignata sunt. Nam de parabolis Christi, quod Matthęus ex Psalmo refert, illud putare ad litteram de se dixisse Asaph, vel quisquis eum edidit psalmum, non opus est, vt redarguatur, satis esse

Universidad de Deusto
Biblioteca

esse debet Euangelistæ auctoritas de Christo Domino interpretantis, cui ipsius psalmi exordium suffragatur, cùm diuina auctoritate sic inchoet: Attendite populo meus legem meam, inclinate aurem vestram in verba oris mei: & adiungit statim ex eadem persona. Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio. Quæ verò sequuntur iam mutata persona profert. Quanta audiuimus & cognouimus ea, & patres nostri narrauerunt nobis. Itaque non oportet omnem contextum eidem prophetiæ seruire, cum neque in præclarissimis ac notissimis prophetiis id ferè contingat.

Matt. 13.
Psal. 77.

Quid certitudinis habeant scripturæ ab Ecclesia rebus aliis accommodatæ.

CAP. XI.

AC quæ litterali sensu de iis proferuntur, de quibus scripta sunt, ad eum modum habent. Quæ verò per accommodationem non per proprietatem de aliquo pronuntiantur, vt sunt ea quę Ecclesia in variis festiuitatibus canit, ex scriptura illa quidem petita, sed in alias longe personas, & res translata: de his merito quæritur, quid veritatis habeant, quid etiam auctoritatis. Videntur enim prima fronte impropria, falsa, ludicra, ac veluti per iocum dicta. Quis enim ignoret iocandi genus, cum de aliis dicta transferuntur ad alios? Sic ex Comico, sic ex Marone scitè ac venustè versus interdū viri eruditi vsurpare solent, vt tacitè quempiam notent, aut carpant. Erit ne igitur verum quod isto genere de alio recitatur, quàm scriptum est? Sed admirabilis est & supra omnem captum humanū scripturæ diuinæ altitudo, quæ in

quæ in istum etiam vsum verissimè atque vtilissimè trahitur. Tum verò magnificiēda est Ecclesiæ Christi auctoritas, quam Spiritus sanctus regit. Quæ tanti haberi debet, si piè & catholicè sapere volumus, vt illa etiam quæ ex locis propemodum repugnantibus accersit, eo ipso quod ab illa accommodata sunt, vera & certa sint de re cui adaptantur, non minus quā de illa ipsa, de qua in sua origine dicta sunt. Audiui equidem virum eruditissimum Episcopum Placentinum hac de re pro suggesto differentem, qui cum Beatissimæ Deiparæ conceptionem immaculatam commendaret, atque ea quæ Ecclesia cantat in illius laudem expenderet, censebat ille quidem eam esse in Ecclesia vim, vt quæ litteraliter de Dei Sapientia dicta essent, de Virgine matre etiam litteraliter intelligi deberent, verumque & proprium illorum verborum sensum esse, in quē ab Ecclesia sancta recitarentur. Quæ sententia viri doctissimi religiosa quidem: sed non prorsus circunspecta mihi videtur. Neque enim Ecclesia sensum litteralē scripturæ tribuere potuit, quem illa hactenus non haberet. Illud omnibus piis ac prudentibus placere non dubito, ea quæ Ecclesia proposito suo accommodat, nō minoris esse certitudinis quam in primarium propriumque sensum relata. Neque enim Spiritus sancti lumē & vis pati potest, vt in re tanta populo Christiano illudatur. Quam sanctæ Ecclesiæ auctoritatē in componendis, adaptandisque scripturis B. Bernardus nō solum agnoscit, verum etiam amplificat: qui verba illa enarrās: Hodie scietis, quia veniet Dominus; quæ in vigilia Natiuitatis cātamus, ad hunc modum scribit. Verba hæc quidem suo loco & tempore in scriptura posita sunt: sed non incongrue illa vigiliæ Natiuitatis Dominicæ Ecclesia mater aptauit. Ecclesia, inquam,

Bernar. serm. 5. de vigil. Natiu.

inquam, illa quæ secum habet consilium & spiritum Sponsi, & Dei sui, cui dilectus inter vbera commoratur, ipsam cordis sui sedem principaliter possidens & conseruans. Nimirum ipsa est, quæ vulnerauit cor eius, & in ipsam abyssum secretorum Dei oculum contemplationis immersit, vt & illi in suo, & sibi in eius corde perennem faceret mansionem. Cum ergo ipsa in scripturis diuinis verba vel alterat vel alternat, fortior est illa compositio, quàm positio prima verborum, & forrasis tantò fortior quantum distat inter figuram & veritatem, inter lucem & vmbram,
Exod. 16. inter Dominam & ancillam. Quod ideo Bernardus dixit, quia in Exodo vnde illa sumpta sunt legimus: Vespere scietis, quia eduxerit vos Dominus de terra Ægypti, & mane videbitis gloriam eius. Fortiorem hic tantus Pater compositionem ab Ecclesia factam ipsa prima scripturæ positione ausus est dicere. Quod documẽtum piè saneque intellectum, magnum laudibus Diuorum, præsertim immaculatæ Virginis celebrandis, aperit campum: in quem litterata ingenia excurrere possint.

Quibus rebus accommodari possit scriptura.

CAP. XII.

NEQVE enim ea solummodo quæ Ecclesia ex diuina scriptura mutuatur ad ornanda festa, quę celebrat, vsurpare debemus: sed illius exemplo instructi pleraque alia assumere, & concinnare, ac proposito nobis argumento accommodare ipsi quoque possumus. Quod faciunt Patres nõ raro: nostra verò ætate vt elegantissimus quisque est Ecclesiastes, ita creberrimè. Hoc tamen interest inter ea quę de diuinis literis Ecclesia solẽniter attribuit Virgini matri, aut Diuo

aut Diuorum alicui, vel proposito denique cuilibet, atque illa, quibus doctores singuli eiusmodi sua argumenta exornant: quòd in Ecclesiasticis illis publica est, & inuicta auctoritas: in aliis potest humana industria labi, & vitio patere, si excedat. Nam quemadmodum de interpretatione scripturæ supra iam diximus, eam, quæ ab Ecclesia recepta est, Spiritus sancti ductu factam, quæ proinde errare non possit: cæteras verò peculiares interpretationes ita esse vtiles atque laudabiles, vt reprehendi quandoque iure queant: ita de scripturæ accommodatione censere debemus, solemnem ac publicè ab Ecclesia vsurpatam in diuinis officiis, canonicæ esse auctoritatis: cęteras pro ingenio cuiusque allatas & laudi & vitio æquè expositas esse. Laus verò omnis & decor in duobus posita sunt: primùm vt pierati proficiant, deinde vt aptè conueniant ei rei, cui attribuuntur. Quæ duo explicanda sunt latius. Est igitur primus ac præcipuus Canon sacræ scripturæ isto genere tractandæ, vt in alienos ac prophanos vsus nullo modo trahatur. Omnis enim scriptura diuinitus inspirata *2. Tim. 3.* vtilis est ad docendum, ad arguendum, ad corrigendum, ad erudiendum in iustitia, vt perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus. Quod si quis scripturæ diuinæ vel minimam particulam in alios vsus detorserit, verè temerarius, imo sacrilegus haberi debet. Repetẽdum est hoc loco seuerum illud sed planè necessarium magni Concilij Tridentini de- *Conc. Trident. sess. 4* cretum, quod ita habet. Temeritatem illam reprimere volens, qua ad prophana quæque conuertuntur & torquentur verba & sententiæ sacræ scripturæ, ad scurrilia, scilicet, fabulosa, vana, adulationes, detractiones, superstitiones impias & diabolicas, incantationes, diuinationes, sortes, libellos etiam famosos,

mandat & præcipit ad tollendam huiusmodi irreuerentiam,& contemptum, ne de cætero quisquâ quomodolibet verba scripturæ sacræ ad hæc & similia audeat vsurpare, vt omnes huius generis homines temeratores & violatores verbi Dei,iuris & arbitrij penitus per Episcopos coërceantur. Nihil igitur ex diuinis verbis promendum est, quod non serio, piè, atque vtiliter audiatur. Sicut autem in hoc genere peccant, qui litteras sacras rebus prophanis accommodant, ita illi vituperandi sunt, qui ad res contrà sacras, litteras prophanas cogunt: quale est quod Hieronymus irridet de Christo crucifixo Vergilianum illud afferre: Talia perstabat memorans fixusque manebat, aut illud eiusdem: Vulneraque illa gerens, quæ circum plurima muros Accepit patrios. Qua in re considerandum est, Christiana quidem poëmata ab Ecclesia interdum cani,vt illud Sedulij, Virgo Dei genitrix,quem totus non capit orbis: In tua se clausit viscera factus homo: aut illud alterum distichon de cruce: O magnum pietatis opus: Mors mortua tunc est: In ligno quando mortua vita fuit. Nusquam verò prophanum carmen ad res sacras adaptat. Quam ob rem probare non possum rapsodiam eorum, qui ex prophanis sacra componunt. Pari quidem audacia sed maiore impudentia ad res turpes & obscœnas vertuntur carmina poëtarum,quod fecit Ausonius ex Maronianis centonibus fœdissimum opus texens. Quod si in ipsis prophanis graues viros & probos vsque adeo offendit eiusmodi petulantia; quid in sacris literis cogitare oportet, quæ in Dei tantum cultum & hominum salutem sunt à Spiritu sancto traditæ.

Quibus

Quibus modis scriptura rectè accommodetur.

CAP. XIII.

ALTERVM caput est, vt scriptura rei propositæ aptè ac pro dignitate conueniat. Qua in re multa peccât passim homines loquaces atque indocti, qui plebeculam vilem vndecumque accersitis sententiis & verbis scripturæ attonitam tenet: quam bene cohæreant, nihil interim pẽsi habentes. Itaque friuola multa, inania fereque ridicula effundunt, sacram scripturam in omnem partem, vt libet, vertentes. Ergo grauitatis ac decoris ratio est habenda maxima, vt seria, composita, ornata sint quæ dicuntur. Duobus verò modis id fieri solet. Interdum verba ipsa scripturæ recitantur, & proposito argumento accommodantur. Quo more pulchrè colloquia quędam adhibentur: Vt si Beatam Virginem Filij defuncti dolore affectam exclamantem inducas, atque dicentem: Heu heu me fili mi,lutaen oculorum nostrorum, baculum senectutis nostræ, solatium vitæ nostræ; atque iis vel adiungas vel prælibes. Flebat igitur mater eius irremediabilibus lachrymis. Non dubium est, quin & pietatis & voluptatis ea oratio plurimum afferat. Eodem modo, si Apostolos, aut mulieres deplorantes inducas: Recordare Domine, quid acciderit nobis: intuere & respice opprobrium nostrum: Hæreditas nostra versa est ad extraneos. Pupilli facti sumus absque patre. aut illud eiusdem Hieremiæ: Defecit gaudium cordis nostri, versus est in luctum chorus noster. Cecidit corona capitis nostri: væ nobis quia peccauimus. Si Mariam in templo offerentem paruulum Christum, ita loquentem facias: Pro puero isto orani, & dedit mihi Dominus petitionem meam quam postulaui eum. Id circo &

Tob.10.

Thren.5

Ibidem.

1. Reg. 1.

ego commodaui cum Domino, cunctis diebus quibus erit accommodatus Domino: profectò fiet vt deuotè ac iucundè audiaris. Innumera sunt exempla huius generis, quæ in diuini verbi tractatoribus prudentibus disertisque animaduertes. Quæ magnũ afferunt pietati incremẽtum rebusque diuinis splendorem quendam mirificum ornatumque cõciliant. Sed in hac vtendi scripturis ratione neminem debet offendere, si non omnia ex integro verba recitentur, si quædam paululum immutentur: tanquam id falsitatis aut vitij quicquam habeat. Neque enim proferuntur vt testimonia ad fidem de veritate rei faciendam: sed concinnantur ad venustatem ornatumque mysteriorum Dei. Et habent illa etiam modo veritatem suam; quòd fœcundissimus sit Spiritus sancti sermo, & ad pietatem isto modo promouendam etiam diuinitus comparatus. Denique ad omnẽ scrupulum eximendum, satis esse superque debet Ecclesiæ matris auctoritas, quam isto genere ad sua officia illustranda passim vti, & supra ostendimus, & per se manifestum est. Altera ratio accommodandi scripturam non tam in verbis quam in sententiis consistit, cum similia, aut contraria vel quouis modo se se attinentia proferuntur. Exemplum ex D. Bernardo ponam, qui sancti Ioseph sponsi Virginis Mariæ laudes persequens ita scribit. Ille Ioseph fraterna ex inuidia venditus, & ductus in Ægyptum Christi venditionem præfigurauit: Iste Ioseph Herodianam inuidiam fugiens Christum in Ægyptum portauit. Ille Domino suo fidem seruans Dominæ noluit commisceri: iste Dominam suam Domini sui matrem virginem agnoscens & ipse continens fideliter custodiuit. Illi data est intelligentia in mysteriis somniorum; isti datũ est conscium fieri atque participem cœle

Bern. in Homi. super Missus est.

cœlestium Sacramentorum. Ille frumenta seruauit, & reliqua, quæ prosequitur. Vbi vides scripturæ facta sententiasque accommodari, vt ex iis quæ de alio conscripta sunt, alius ornetur. Hoc genus patet amplissimè, & cum legitimè prudenterque adhibetur, valde iucundum est. In quo omnino cauendum, vt quæ vitio dat scriptura, ne in alicuius laude ponantur, neue ea rursus quæ laudat, in reprehensionem cuiusquam vertantur. Sed quæ de capite Christo dicit, ea ad membra accommodare, aut quę in membro laudat ad caput trãsferre, aut quæ de vno membro Christi celebrat, ad aliud item membrum Christi aptare legitimũ est, neque excedit regulas à maioribus nostris de tractanda sacra scriptura positas. Ac de accommodato scripturæ genere hactenus dictum sit.

Proprium esse scripturæ misticos siue allegoricos sensus simul cum historicis habere.

CAP. XIIII.

DE ALTERO genere tractandi scripturam per allegoriam, pauca dicẽda sunt, propterea quod à multis multa sunt dicta. Atque imprimis definitionem supra iam dictam retinendam putamus: vt allegoricus sensus ille intelligatur, qui ex rebus ipsis, non ex verbis proximè elicitur. Hoc enim præstantissimi Theologi iure censent. Ita fit vt tropologicum, & mysticum, & typicum, & moralem, & allegoricum pro eodem sumamus, quatenus à literali, & historico propriè secernitur. Nam quod Hieronymo placet, tropologicum diuersum esse à mystico & litterali, in quos tres sensus ille scripturam distribuit iuxta Salomonis præceptum: describe eam

Tho. 1. p. q. 1. a. 10.

Hiero. li. 5. in Eze. cap. 16. Pro. 22.

Hugo de sancto Victore in prolo. lib. 1. de Sacra. c. 4.

tripliciter, cuius sententiam sequitur Hugo, vultque tropologicum medium esse inter litteralem, & mysticum, nos scholæ morem gerentes, facilius putamus & melius, omnem sensum scripturæ in litteralem & mysticum partiri: deinde horum vtrumque more dialectico rursus in plures diuidere: Vt litteralis in eas species distribuatur, quas Augustinus commemorat, historicum, ætiologicum, & analogicum. Tametsi videntur illæ rationes non admodum ad scripturæ cognitionem conducere, sed propter auctoritatem antiquorum retinendæ sunt. Mysticus verò, siue spiritualis sensus etiam in alias partes secatur: vulgóque tres ponuntur, allegoria, hoc est, cum res noui testamenti in veteri figurantur, moralitas, quę ad mores nostros per significationes rerum gestarum componendos pertinet, anagogia quæ de rebus æternis & vita futura est. Quamquam tertium hoc genus antiqui ab allegorico minime secernunt. Nam allegoriam à moralitate distingui, Gregorius & auctoritate & exemplo docet, cùm scripturam Regum & Iob vtroque modo mystico tractat. Quod autem Sanctus Hieronymus medium inter mysticum & litteralem facit tropologicum,

Aug. lib. de vtilitate credendi c. 3

1. Cor. 9.

cuius exemplum ponit: Non alligabis os boui triturranti, quidam litteralem esse volunt; quòd ex eo argumentetur Apostolus, Symbolica autem argumenta robore careant. Nos mysticum siue allegoricum potius existimamus, quòd ex rebus ipsis non ex verbis proximè eliciatur. Neque enim parabolicus fuit ille sermo, sed proprius & historicus, quo iussi sunt Iudæi illud ceremoniæ obseruare, & re ipsa obseruarunt, vt alia pleraque propemodum puerilia. Licuit autem Apostolo argumentari, & benè colligere, Euangelizantibus permissum esse cibum ex iis,

apud

apud quos prędicant Euangeliũ, propterea quod lex illa de bobus non infrænandis indigna esset Deo, nisi aliquid ex illa significari vellet. Dixi enim iam supra, atque iterum repeto, etiam symbolicam aut allegoricam scripturam esse efficacem ad quiduis colligendum, cum de significatione cõstat. Ac sancti Patres sæpe etiã aduersus hæreticos eiusmodi testimonia proferunt, neque vitiosum est differẽdi genus, cũ præsertim aliis planè historicis & litteralibus testi-

Greg. Hom. 40. in Euãg.

moniis adiuuatur. Ædificat enim interdũ, vt Gregorius ait, allegoria fidem. Verùm his missis illud parui fieri nullo modo debet, quod iidem auctores tradũt,

Greg. 20. mor. c. 1.

sacræ scripturæ proprium peculiareque esse, vt simul historiã mysteriumque prodat, & res spirituales per corporales, & æternas per temporales doceat, cùm sit solius diuinitatis, vt Augustinus dixit, ipsas etiam res gestas ad alias res significandas, instituere, sicut homines verba ad res solent. Neque Symbola Pythagorica, neque Ægyptiorum Hieroglyphica nos vlla ratione perturbant, neque quæcumque alia instituta philosophica, quæ rebus magis quam sermonibus docere videntur. Sunt enim non res, sed signa etiam ab hominibus instituta, aut exempla in eodem genere virtutis aut vitij, quibus auditores suos eruditunt, quæ disciplina vniuersa facilis est, & humano ingenio nullo modo superior. At vitam, actus, successus, & rerum gestarum ordinem ita instruere, vt futura, abdita, ab ipsisque, qui ea gerunt, nulla, ratione perspecta, nisi quantum diuinitus edocentur, exprimant atque declarent, vniuersam hoc naturæ humanæ atque Angelicæ facultatem superat. Itaque impiè illi facere putandi sunt, qui fabulas poëtarum, aut commenta veterum allegorizant, vt errores gentilium de Diis opprobriisque

Universidad de Deusto
Biblioteca

deorum eluant : qui verò ad res sacras aut morales accommodant, minus quidem peccãr, sed sacræ scripturæ mihi facere etiam videntur iniuriam, quòd illius maiestatem ad ista prophana traducant. Neque mihi vllo modo placet Virgilius spiritualis, neque in Ænea Christum dignor aspicere. Quamquam B. Ambrosium noui: Vlyssem Syrenarum cantus alligatum malo nautico vitantem, sociorum auribus cera occlusis, allegorizare de Christo crucẽ amplectente, vt nos ad carnis illecebras obsurdescamus, & periculosa naufragia crucis ductu euadamus. At hæc veneranda propter auctoris magnitudinem potius quàm imitanda sunt: estque potius obseruanda lex ne in custodia tabernaculi alienigena misceatur nobiscum, neve semen filiorum Dei ad alienigenas transeat.

Ambros. ser. 35.

Num. 18. 2. Esd. 9.

Non esse omnia in scripturis sacris allegorizanda.

CAP. XV.

SOLA quidem scriptura sacra allegoricos mysticosve sensus habet. At non ideo superstitiosi etiã esse debemus, vt in quacumque re siue gesta siue dicta quæramus allegorias. Quæ præstantium Ecclesię luminum Hieronymi atque Augustini præceptio nõ potest sine temeritate cõtemni. Augustinus quidem triplicem vult esse scripturam: temporalem, spiritualem & ex vtroque cõpositam, quod genus frequentius est. Tripertita, inquit, reperiuntur eloquia prophetarum: si quidem aliqua sunt ad terrenam Hierusalem spectantia, aliqua ad cœlestem, nonnulla ad vtramque: exemplis id probat, & subiicit. Quod genus prophetiæ ex vtroque veluti compactum atque commixtum valet plurimum, multumque exercuit

Aug. 17. de ciui. c. 3.

& exer

& exerceat ingenia sacras literas scrutantium. Porrò Hieronymus non modò multa ex diuinis litteris historicè tantùm, ac non etiam allegoricè accipienda sentit, eosque irridet qui nihil non allegorizandum putant: sed in illis etiam ipsis quæ in nouo testamento mysticè exponuntur ex veteri, multa esse confirmat, quæ simpliciter non typicè transigenda sint. Sicut parabolas Saluatoris Chrysostomus interpretandas monet modo quodam seruato vt non omnia mysterium præbeant, sed connexionis cæterorum gratia nonnulla ponantur. Prudens, ait Hieronymus, rogandus est lector, ne eundem velit Tropologiæ ordinem, quem & historiæ quærere. Nunquid totum principium Geneseos & fabricam mundi & conditionem hominum ad Christum & Ecclesiam referre possumus, quia eo testimonio Apostolus abusus est? Qua de re taxatur Origenes, quòd nimius fuerit in allegorizandis scripturis: atque ex ea occasione historiæ fidem quãdoque detraxerit. Quamquam Origenem defendit Pamphylus martyr, quod multa secundum litterã accipienda tradiderit, præsertim in Euangelicis præceptis, multa in historiis veteris testamenti ita esse gesta credenda censuerit. At hæc mihi satisfactio non satis apparet idonea. Etenim si quædam gesta esse quæ narrantur, credere debemus: quædam etiam narrantur, quæ non debemus credere gesta, sed propter allegoriam scripta esse, vt spiritualiter geri intelligantur, actum erit de fide scripturarum. Quid enim supereſt, nisi vt humano ingenio, nostraque ratione metiamur, quid fide dignum sit, quid indignum, vt ad tropologiam referamus? Ita non Scriptoris auctoritas, sed lectoris arbitrium, quid gestũ credere oporteat vbique decernet. Qua perquam perniciosa sententia semel introducta, facilè

Chrysost. in 20. c. Mat.

Hier. in 1. c. Ionæ.

Ita sanè Hieronym. Pãphyl. in Apologia pro Origene in 4. Tomo Hieronym.

cilè erit Euam ex costa Adæ fabricatam verè negare, quia hoc Caietano ineptũ apparet: & paradisum, paradisique fontẽ ex quo quatuor flumina maxima oriantur, nequaquam historicè sed spiritualiter tantum recipere, quod Origeni ita visum est: Eadem licẽtia Samsonis fictam fabulam reputabimus, vt eam vocarunt quidam: Et Iob totum librum esse tropologicum, vt asseruit nuper quidam, sed minimè impunè: Et Ionæ ipsius prodigium in piscis ventre seruati per visionem non per historiam contigisse censebimus. Denique cum nostra ista Tropologia quicquid minus in diuinis litteris arriserit, euertemus. Hoc tãti damni est, vt malim allegorię fructu priuari, quàm historiæ radicem ea occasione succidi. Est igitur magni Gregorij præceptum vbique seruandum, vt primum historiæ fundamentum solidum iaciatur, deinde allegorica ædificatio procedat. Quare quæcumque in diuina scriptura gesta narrantur, gesta esse tenere debemus. Neque nobis vel difficultas, vel rei, si qua videtur, indignitas vllo modo obsistat, si de narrationis ordine constet. Quamuis enim D. Hieronymo non placeat Oseæ cum meretrice adulteraque coniugiũ putetque proinde totum illud mysticè accipiendum: Nobis tamen meritò preferenda videtur Augustini sentẽtia atque Irenæi martyris, qui re ipsa ita accidisse cõsentiunt, quorum auctoritatẽ cõmunis schola Theologorum sequitur. Nam cũ scriptura phrasi narratoria vtatur, cum & nomina propria ponat, & ordinem rei edoceat; Et abiit, inquit, & accepit vxorem Gomer filiam Debellaim; profectò si hæc non verè gesta sunt, omnia gesta prophetica per imaginariam visionem exponi poterunt. Ita & Ionæ nauigatio, & nuditas Esaiæ, & rasio pilorum Ezechielis, & Hieremiæ percussio non fidem historiæ habe-

Greg. Homil. 1. in Ezech. & Hom. 24. in Euang.
Hiero. in prologo super Oseam. & cap. 1. & in Ezec. cap. 4.
Aug. 22. contra Faustũ, ca. 80. & libr. 3. de Doctor. Christ. c. 12.
Irenæus. li. 4. c. 37.
Tho. 1. 2. q. 94. a. 3
Ose. 1.
Iona. 1.
Esai. 20.
Ezech. 5.
Hier. 20.
Ezec. 4.
Hier. 13.

bunt, sed mysticos tantum sensus aperient. Nam quę Hieronymus opponit Ezechielẽ tot diebus ex vno latere dormientem, & Hieremiam lumbare in Eupirate abscõdentem cum adhuc teneretur in carcere, imaginariò hæc non re ipsa accidisse, non ita facilè cõsentiam. Scribit Theodoretus pulcherrimam præfationem in vitam Simeonis Stilitæ, in qua prophetica hæc atque admirabilia gesta commemorat, eamque non ex consuetudine humana metienda, sed ex potestate diuina præclarissimè admonet. Sed de propheticis narrationibus, quæ in spiritu factæ interdum leguntur, poterit lector sententiam vtramlibet sequi, si idoneos habeat auctores. Vt in illa Oseę vel Hieronymum & Rupertum, vel Augustinum & Thomam probare. Quamquam vt tutissima, ita etiam certissima est illa, quæ fidem semper historiæ præbet, cùm historicè etiam prophetica scriptura procedit. Attamen in iis quæ ex instituto historiam narrant, & res gestas scribunt, vt libri omnes Moysi, & Regum, & Iudicum, & Tobiæ, & Esther, & Iudith, & Machabæorum, & Euãgeliorum, & Actuum Apostolicorum: in his omnibus quicquam detrahere historicæ veritati, nefas est maximum. In his etiam quæ manifestam narrationem continent, vt Ionas vt Iob, vt Daniel, vt plurima in Hieremia & Esaia:

Theodoretus in vitis Dei amãtiũ.

In quibus omnibus veritas historiæ illibata conseruanda est atque inde ad mysticos recessus penetrandum.

***

Quæ

Quæ in scripturis ad litteram solum modo accipienda sint, quæve maximè allegoriam ament.

CAP. XVI.

MONENT quoque sancti Patres in præceptis moralibus non esse quærendas allegorias: sed ipsi sensui ad litteram insistendum, cum in eo charitatis atque honestatis forma præbetur. Neque enim
Exod.21. opus est, vt cum audimus: Honora patrem tuum & matrem tuam, Deum & Ecclesiam cogitemus: cum de Deo diligendo,& Ecclesia veneranda aliàs apertissima præcepta posita sint. Neque cum dicitur nobis; Diligite inimicos vestros, oportet ad eas operationes Virtutum recurrere, quæ sunt nobis maxime molestæ & velut inimicæ: sed ipsos homines quos patimur aduersos, tolerare atque diligere iubemur. Mihi verò etiam in Prouerbiis & Ecclesiastico displicet quorundam expositorum nimia spiritualitas: qui nihil patiũtur tradi ad œconomiam & politicam conuersationem: sed omnia ad perfectionem statim referunt. Puto verò Spiritum sanctum etiam ad hæc humana descendere,& illa præcepta dare,quę à viro
Eccli.7. cordato & experto libenter audires etiã de re familiari,etiam de prudentia humana. Exempli causa. Ecclesiasticus ita loquitur, seruus sensatus sit tibi dilectus quasi anima tua, non defraudes illum libertate, neque inopem derelinquas illum. Pecora tibi sunt? Attende illis, & si sunt vtilia, perseuerent apud te. Hoc aliquis ad gregem spiritualẽ animarum referre possit, quòd parũ putet interesse Spiritus sancti, vtrũ pecoribus curam impendamus nec ne. At mihi longe suauius sapit, si cum de seruis & filiis, & familia Deum monentem audio,etiam de re familiari,honestum prudensque consilium dantem accipio: Nam & ipsa

ipsa res familiaris in sanctos piosque vsus expendi debet, præsertim ab iis quorum interest vel pauperes vel ecclesiasticam familiam alere. Ita nõ erit præter finem diuinæ legis,qui est charitas,etiam de tuẽdo grege,de ineundo conuiuio, de vitando ære alieno præcipere. Quod si in iis,posito primùm morali documento, ad altiores quis sensus assurgat, nullo modo repugno;neque verò quemquam allegorizare ipsa etiam apertissima præcepta,dummodo solidum litteræ fundamentum maneat. Quod de præceptis moralibus dixi, idem multo amplius tenendum est in explicãdis prophetiis de Christo & Ecclesia. Neque enim oportet illas allegoriis friuolis extenuare, vt Sãctus docet Hieronymus: neque altitudinẽ diuini Spiritus commentis nostris obtundere, in iis præsertim quæ sunt clarissima fidei Christianæ sydera. Regula,ait Hieronymus, scripturarum est: vbi manifestissima prophetia de futuris texitur, per incerta allegoriæ non extenuare quæ scripta sunt. Quod de illa prophetia dicit Malachiæ: Non est mihi voluntas in vobis, & munus nõ suscipiam de manu vestra: ab ortu enim solis vsque ad occasum magnum est nomẽ meum in gentibus:& vbique offertur nomini meo oblatio mũda. Quod de translatione Sacerdotij apertissimum testimonium est. Quæcumque autem in litteris apostolicis, aut Euãgelicis testimonia proferuntur, hac lege explicãda sunt, vt non allegoricis sensibus debilitetur veritas Euãgelica prophetata. Quæcumque autem nõ habent vsque adeo certam expositionem, si possunt ad Christi & Ecclesiæ mysteria & res gestas commodè afferri, illa sit præstantissima interpretatio. Sin in rebus gestis id non apparet,aut indignũ sit quod dicitur, allegoria quærenda erit. De Apocalypsi Ioãnis,ego sanè ita opinor

Hier. in cap. 11. Zach.

Hieron. in 1. cap. Malach.

Malac.1

multa

Universidad de Deusto
Biblioteca

multa in ea latere mysteria, quæ vsque ad rerum exhibitionẽ nisi prophetico æquè spiritu, intelligi plenè non possint. Qui autem explicando coniectant, si nihil, quod fidem aut charitatem lædat, annũtiant, suspensè audiendi sunt, vt euentui rei certitudo committatur. Sed quæcumque, si accipiantur, vt sonant, fidem euertunt, vt regnum Millenariorum in prima resurrectione; aut sensum impossibilem præbent, vt

Eccle. 11. mitte panem tuum super transeuntes aquas, & post tempora inuenies illum; aut absurdum quippiam inducit, vt, inueni quod hoc esset bonum comedere &

Eccles. 2. Prou. 5. bibere; Itemq; lætare cum vxore adolescentiæ tuæ, vbera eius inebrient omni tempore; ea omnia sensus habere altiores, atque spirituales nondum est. Illud quoque consideratione dignissimum, gesta veteris populi non æquè omnia fuisse prophetica: sed quæ in Genesi traduntur, atque Exodo & toto Pentateuco maximè mysteriis scatẽt. Quæ etiã vsque ad regnum Dauid, & Salomonis, sub quo populus ille ad summũ fœlicitatis humanæ perductus est, ea omnia expressam habent regni Christi & Ecclesiæ imaginem. Quæ exinde iam successerunt, non æquè prophetica inuenies, eoq; minus quò magis ipsi plenitudini tẽporum, quando misit Deus filium in similitudinem carnis peccati, appropinquabant. Itaque gesta Machabæorum vix est qui allegoricè accipiat. Attamen per partes omni etiã ætate populus ille prophetauit. Fuere enim viri iusti & sancti, & prophetæ, qui de Christo non solùm sermonibus, sed & actibus prophetarunt, vt Elias, Eliseus, Esaias, Hieremias, Ionas, & Daniel, Ezechiel, Malachias, Zorobabel, Iesus filius Iosedech, & alij complures. Ipse Iob manifestè Christi patientis personam sæpenumero indicat. Inter omnes verò præcipuus Dauid, qui ipso solo natali,

tali, fœlicibusque incunabulis Christum nobis expressit. Inter gentes etiam fuisse nõnullam rerum diuinarum imaginẽ nõ oportet negare, cùm & Assueri conuiuia cernamus, & Cyri laudes celebres apud Esaiã. sed tenuiter in his expressus est Christus. Antiquissima verò tempora nescio quid hac in parte habent diuinitatis occultæ, & ad mysteria Christi Ecclesiæque Christianæ maximè accommodata sunt. Quibus omnia in figura contigisse dixit Apostolus.

Esther. 1. Esa. 44. & 45.

Quæ sit ratio ducendi allegoricos sensus.

CAP. XVII.

QVÆ sit autem ratio ducẽdi Allegorias, melius Spiritus sancti dono quam vllis præceptionibus disci potest. Sed illud in aperto est, quæ sunt in sacris litteris quauis ratione exposita, ea inde petenda esse, atque illorum exẽplo ad reliqua aperienda proficiendũ. Serpentem æneum à Moyse exaltatum, de se ipso in crucẽ sublato Christus interpretatur. Sacrificia prisca atque omnẽ illum cultũ mortẽ & sanguinem Christi prænuntiasse, Paulus ostendit; idẽ, Melchisedech summũ sacerdotẽ oblationẽ significasse: mari rubro baptismũ, manna cælitus dato panẽ nostrum supersubstantialem, cætera populi illius cõditione statum præsentis Ecclesiæ esse adumbratũ; Ionam typum gessisse mortis ac resurrectionis Christi ex Euãgelio discimus. Multa sunt alia, quæ cõmemorare nõ est necesse, in quibus Spiritus Christi sequẽdus est, & quæ ille tradidit diligenter considerãda: quæ reticuit iisdem si possumus vestigiis persequenda. Nusquã melius discimus scripturæ mysteria, quàm in ipsa scriptura: quã proinde scrutari nos Dominus iubet. Sed re vera ad mysticos, mirabilesq; sensus Sãctarũ literarũ cognoscẽdos spiritu opus est: spiritus enim vbi vult spirat, & sic est omis qui nat⁹ est ex spiritu.

Num. 21. Ioan. 3. Heb. 10. Heb. 7. 1. Cor. 10. Mat. 2. Ioan. 5. Ioan. 3.

Quam

Quam ob rem videmus viros insigniter spirituales, & Deo contemplatione assidua factos familiares, mirabilia de lege eius pronuntiare, & memoriam abundantiæ suauitatis illius eructare. In horum grege cernes sanctissimos monachos Bernardum, Ricardum de sancto Victore, Rupertum Tuitiensem, atque ante omnes hos Magnum Gregorium: qui occulta prouerbiorum exquirunt & in absconditis parabolarum simul conuersantur. Premunt enim Vbera sponsæ, & lac elicuntur dulcissimum. Veteres Patres etiam hoc dono ditati sunt: Augustinus, Ambrosius, Hieronymus, Prosper: quorum lucubrationes eiusmodi diuinis aromatibus pigmentisque redundant. Græci, præter Origenem, non vt dentur vsque adeo allegoriis dediti: quamquã habẽt & ipsi miram scripturarum eruditionem. Et Cyrillus vel quisquis auctor est in Leuitico multum allegoriis tribuit. Ergo quod scriptum est, vir sapiens narrationem horum virorum nominatorum conseruabit, & in Prophetis vacabit. Quod si tradenda est adhuc methodus aliqua enodandi sacras allegorias, ex consuetudine sermonis sancti, & ex proprietate rerum & naturarum, quas, nominat, significatio spiritualis eruenda erit. Et nominum quidem Hebraicorum valet nõ parùm ad hoc interpretatio, vt Hieronymus iure admonet, personarum, vrbium, locorum, cæterorũ. Deinde inspiciẽda est vis ipsa, & natura rei, quæ tractatur: vt cum dicitur, oculum qui subsannat patrem, effodiãt eum corui de torrẽtibus. Quæ sit natura coruorum inspicienti, & rem propositam contemplanti, facilè occurret, solere coruos effodere oculos in patibulis suspensorum. Itaque furca periturum ominatur is sermo tanquam ingratum atque scelestum: Hinc iam ad mysticũ altioremq; sensum gradus fit: vt oculum petulan-

Eccl. 39.

Hieron. lib. de nom. Hebraicis.

Prou. 30.

petulantem rapi à dæmonibus intelligamus, vt cæcus fiat, qui videnda non vider. Quam ob rem naturas proprietatesq; rerũ ad reconditos scripturæ sensus eruendos, percallere magnopere confert. Verùm cauenda est puerilis quædam atque indocta opinio, quę rebus bonis, quę bona putat, attribuit, malis quę mala. At naturæ omnes bonæ sunt. Qua verò ratione significant, possunt non bona à bonis significari, & à malis non mala. Sunt hæ res ad significandũ, vt characteres. Fit enim sæpe vt eodẽ charactere & bona & pessima scribantur, sed adiunctis aliis notis, idem character contraria sæpe designat. Verbi gratia. Eadem capitali littera scribitur Deus, qua scribitur etiã Diabolus. Ita certè leo interdum Christum ob fortitudinem suam regiam, interdum Satanam notat ob sequitiam & rapacitatem. Columba simplicitatẽ Deo gratissimam in canticis declarat, & sponsam eo nomine insignit: apud Oseã columba populum væcordem & stultum notat. Volucres cœli in parabola Sinapis homines contemplationi deditos, & in altum volantes accipimus: in parabola seminis dæmones potius. Quis vero volucres cœli dæmones exponeret, nisi diuinitus esset edoctus? Serpẽtẽ male in scripturis audire omnes scimus, & serpentẽ vectẽ ac tortuosum apud Esaiã esse Satanã: at suspensum à Moyse serpentem ipsum filium Dei intelligere Euangelium nos docuit. Ergo consideranda est circunstãtia finisque orationis, vt quid quo referendum sit intelligamus. Quin etiam eiusdem historię mysticos sensus plures esse nihil vetat; imo verò plurimos esse, crebertimũ & Spiritus sancti matestate dignissimũ. Per inundationem diluuij, quo mundus purgatus est, Petrus interpretatur baptismi aquam omnia scelera abluentem. Idem aliàs mundi interitum præsagire

Apoc. 5. 1. Pet. 4. Cant. 2. 5. 6. Osee. 7. & 11. Matt. 13. Ibidem.

Esai. 27. Ioan. 3.

1. Pet. 3. 2. Pet. 3. Mat. 24. 1. Cor. 10 Ioan. 7.

demonstrat,quod Christus apertius retulit,sicut erãt inquit homines in diebus Noë comedẽtes & bibentes & venit diluuium,& tulit omnes ; ita erit aduentus filij hominis. Manna Paulo noster panis viuificus est:Christus illud Manna deiicit, quod non sit panis de cœlo, sed ille sit panis de cœlo verus, quem ipse dat carnem suam. Sabbathismum requiẽ patriæ Apostolus explicat, Christus in sabbatho etiam operari patrem suum ostendit. Ex eodem ergo historico & literali sensu, plures spirituales & mysticos expromere non est absurdum ; quod sancti Patres sæpe fecitarunt, Gregorius præsertim in Iob & in libro Regum primo, quem commentariis illustrant.

Heb. 4.
Ioan. 5.

De sensu historico & literali.
CAP. XVIII.

IAM verò de historico sensu eodemque præcipuo dicendum est:Præcipuum dixi,non quòd spiritualem nõ putem literali præferendũ,cùm scribat Apostolus,litera occidit, Spiritus autẽ viuificat:& Christus dominus,verba quæ locutus sum vobis. Spiritus & vita sunt. Spiritus est qui viuificat,caro nõ prodest quicquã:& rursus, iustum iudiciũ iudicare, & nolite secundum faciem iudicare. Dixi tamen præcipuum, primùm quia est fundamentum alterius,sine quo minime constat. Deinde quicquid vsquam per mysticũ sensum traditur,ad fidẽ aut mores pertinẽs, id ipsum aliàs per literalem sensum apertè traditur,vt præclarè Augustinus admonuit. Neque est vlla celsitudo tãta mystici, & allegorici sermonis, quæ non sit ad literam in Euangelio aut epistolis aut in alia scriptura tradita. Præterea omnem quidem mysticum sermonem historico & proprio associatum cõstat, omnem verò historicum & literalem allegorico iungi nõ est neces-

2.Cor.3.
Ioan.6.
Ioan.7.
Aug.2. de Doct. Christ.c. 15.

necesse. Quin potius sunt plurima eademque clarissima scripturæ loca quæ sensu literali contenta allegoricos prorsus respuunt ac dignantur. Vt ego & pater vnum sumus. In principio erat Verbum,& Deus erat verbum, & verbum caro factum est : & cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit formã serui accipiens:Et Spiritus qui à Patre procedit ille me clarificabit, quia de meo accipiet : Et hæc est vita æterna,vt cognoscant te Deum verum & quem misisti Iesum Christum : Et ego vobiscum sum vsque ad consummationem sæculi. Profectò in iis spiritus & litera idem sunt:& vltra literam velle allegoricè sapere,desipere est. Merito igitur dixi, præcipuũ scripturæ esse literalem,si vniuersè ac non per partes accipiatur. De hoc verò primum quæritur, an multiplex esse possit, an potius vnicus ac definitus. Id enim scire plurimùm refert. Sũt quibus videatur absurdum, vnius literæ plures existere sensus,quasi vna sententia plures cogatur habere sententias. Nam si non est vnum aliquid definitum, quod sua oratione Moses, aut Paulus expresserit, sed sunt plures eiusdẽ loci enarrationes veræ omnes, intentæ omnes, literales omnes, non poterit firmum & certum argumentum inde peti,cùm liceat ex vno ad alterum sensum dilabi. Itaque & omnia erunt incerta, neque poterit aduersus hæreticos fides catholica ex scripturis ostendi, quarum erit interpretandarum tanta varietas. De sensu quoque literali certant, an is debeat intelligi, quem sacer scriptor cogitauit, an sufficiat Spiritui sancto ita placuisse, tametsi scriptori minimè id in mentem venerit.

Ioan. 10.
Ioan.1.
Phil.2.
Ioan. 16.
Ioan. 17.
Mat, 28.

Universidad de Deusto
Biblioteca

In eadem littera plures latere sensus veros & proprios & ab ipso scriptore cognitos & intentos.

CAP. IX.

AVGVSTINVS vt fuit ingenio acri & sublimi, multa differendo assecutus est præclara & mirabilia: ex quibus vnum hoc vel præcipuum haberi potest. Is in duodecimo Confessionũ suarum volumine postquam multa disseruit de vera intelligentia illorum Mosis verborũ: In principio creauit Deus cœlũ & terram, vbi demonstrauit permultos explicari posse sensus eosque veros, tũ principij, tum cœli, tum etiam terræ, quærit vtrum vnum quendam illorum voluerit sibi Moses, an potius omnes & perceperit, & verbis suis insinuandũ putauerit: atque ita demum Deum alloquitur, apud quem ardentissime agit ea de causa: Eundẽ famulum tuũ scripturæ huius dispensatorem, spiritu tuo plenum ita honoremus, vt hoc te reuelãte cũ hæc scriberet attẽdisse credamus, quod in eis maximè & luce veritatis, & fruge vtilitatis excellit. Ita cum alius dixerit id, sensit quod ego, & alius, imo id quod ego religiosius me arbitror dicere, cur nõ vtrumque potius, si vtrũque verum est? Et si quid tertium, & si quid quartum, & si quid omnino aliud verum in his verbis quispiã videt, cur nõ illa omnia vidisse credatur, per quem vnum Deus sacras litteras vera & diuersa visuria multorum sensibus temperauit? Ego certè quod intrepidus de corde meo pronũtio, si ad culmen auctoritatis aliquid scriberem, sic mallem scribere, vt quid veri quisque de his rebus capere posset, mea verba resonarent, quàm vt vnam veram sententiam ad hoc apertius ponerem, vt excluderem cæteras, quarum falsitas me nõ posset offendere. Nolo ergo Deus meus tam præceps esse, vt de

Aug. lib. 12. Confess. c. 30. & 31.

vt de te hoc virum illum meruisse non credam. Sensit ille omnino in his verbis, atque cogitauit, cum ea scriberet, quicquid hic veri potuimus inuenire, & quicquid non potuimus, aut nõdum possumus, & tamen in eis inueniri potest. Quæ optimi ac sapientissimi Patris magnifica, & illa maiestate digna sententia, iampridẽ inter primarios Theologos meritò obtinuit. Me verò non tam mouet auctoritas Augustini & Thomæ, quã maiorem cuiusquam citra canonicam nõ video, quàm vincit illa ipsa ratio, quam Augustinus in eodem libro prius expressit. Quòd Dei maiestatem deceat tanta veritatis vbertas, vt paucis verbis plurima eaque diuersa cõprehendãtur. Quòd scripturę canonicæ altitudinem, & auctoritatem deceat, vt tot gentibus tot ingeniis in tanta temporum differẽtia locuturæ, vnicuique quod ille de rebus diuinis assequitur verum, hoc significet. Quòd deceat prophetarum & Apostolorum merita, vt sancti homines organa Spiritus sancti facti plurimos sensus arcanos à Deo accipiant, atque aliis tradant fœcunditate mirabili. Quòd deceat deniq; infinitæ sapientiæ prouidentiam ita consulere generi humano, vt in diuinis libris pro suo modulo quisque & legat, & cogitet & intelligat sibi diuinitus præparatam veritatem. Nonne hoc de Manna illo Angelico scriptura commemorat? pro quibus, inquit, angelorũ esca nutriuisti populum tuum, & paratũ panẽ de cœlo præstitisti illis sine labore, omne delectamentum in se habentem, & omnis saporis suauitatem. Substãtiam enim tuam, & dulcedinem tuã, quam in filios habes ostendebas, & deseruiens vnius cuiusque voluntati, ad quod quisque volebat, conuertebatur. Designari verò per Manna illud cœlestem sapientiam in sacra scriptura propositam, hoc est, Dei verbũ, ipse starim

Tho. 1. p. q. 1. a. 10. & de potent q. 4. a. 1. Lyran. in prologo Bibliæ Driedo l. 2. de sac. scrip. c. 12 Abul. in Mat. 33. q. 28. Aug. 12. confes. c. 26.

Sap. 16.

Universidad de Deusto
Biblioteca

auctor exponit: Propter hoc & tunc in omnia transfigurata omnium nutrici gratiæ tuæ deseruiebant ad voluntatem eorum qui à te desiderati sunt: vt scirent filij tui, quos dilexisti Domine, quoniam non natiuitatis fructus pascũt homines, sed sermo tuus hos, qui in te crediderint, conseruat. Ad hæc accedit, quòd spirituales sensus plures simul iisdem verbis insinuari à Spiritu sancto nemo negat, neque negare potest salua fide, cum ad diuersa videamus veteres figuras in testamento afferri: quod vel ipsum Manna de quo modo agebamus, perspicuum facit, cùm apud Christum & Paulum sacramentum Eucharistiæ, apud sapientiæ auctorem verbum Dei repræsentet: quod est vtrumque verissimum, & panis quoque vtrumque notat sæpenumero in sacris litteris. Quid ergo causę est, cur rebus plura significare Spiritus sanctus concedatur, verbis negetur? An sunt res magis ad significandum plura idoneæ, quàm verba? Quod si potuit Propheta vtramque significationem spiritualem cõprehendere, vt potuit commentator siue expositor, cur non potuit vtramque etiam, aut complures eiusdem literæ, aut sentẽtiæ eiusdem intelligentias concipere, & cogitare, & prodere? certè sapientum est atque magnorum pauciſsimis verbis plurima complecti, & diuersis diuersa insinuare, si res ita ferat. Quid vetat? Cur hoc Deo non damus, quod sumere sibi legislator quilibet vellet? Postremo demonstrauimus supra satis quasdam prophetias ab Euangelistis & Apostolis afferri ad Christi mysteria confirmanda: quæ si dixerimus alio esse sensu à Prophetis conscriptas, iniuriã profecto facimus canonicis scriptoribus, tanquam præter rem scripturis abutantur, vt impius Iulianus calumniatus est: sin illum tantum esse sensum legitimum & scriptori propositum affir-

Ioan. 6.
1. Cor. 10
Sap. 16.

memus,

memus, in quem adducitur testimonium à Matthęo, aut Paulo, ipsi scripturæ violentiam nihilominus facimus, quæ ex circunstantia cõtextuque orationis de personis aliis, vt Salomone, populo Hebræo, Cico rege Persarum sese agere apertè indicat. Ergo vt fidem cum ratione seruemus, geminum fuisse loci sensum affirmare debemus, eoq; modo in tuto res omnium est. Qua etiam ratione minus iniqui erimus diuersis diuersorum commentariis, quos nõ esse frustra editos existimare par est. Ita demum nullius sententiam, nullius expositionem cõtemnemus, dummodo neque fidei aduersetur, neque mores vitiet, sed charitatem Dei aut proximi ædificet. Quid enim certandum est, cum Apostolus dicit velandum esse caput fœminis propter Angelos, an spiritus beatos intelligat, an potius sacerdotes? Huic placebit hoc amplius ille illud probabit potius. Ego vtrũque sensisse Apostolum si dixero, minimè equidem ineptus haberi debeo. Omnia ad ædificationem, omnia ad charitatem referenda meminerimus: neque Deum nos colere dissensionis, sed pacis & dilectionis in Spiritu sancto.

Nihil incommodi sequi, si eadem litera habeat plures sensus etiam litterales. CAP. XX.

SED periclitatur fides, neque confutari potest hęreticus, si non vno sensu scripturæ tenetur, sed ancipiti expositione huc illuc, vt ipsi placet, elabitur. Minimè verò. Primùm, non, si scriptura plures sensus literales habere posse, conceditur; cõtinuo fit, vt omnis scripturæ locus eiusmodi sit. Sunt loca aperta, sunt obscura. Et quæ ad salutẽ omnibus necessaria sunt, planissimè in scriptura posita sunt: & hæreticorum contradicentium temeritas, vel aliis scripturæ locis apertioribus, si obscurus sit ille quẽ tractas, vel

consensu totius Ecclesiæ satis reuinci potest. Deinde quid impedit duo, aut plura iisdem verbis significari, si illa inter se contraria non sunt, & de significatione constat, vel certè de veritate non est ambiguum? Neque vnus sensus alium tollit. Sepe etiã valde confirmat, quòd licet diuersi sint ad vnum tamen referantur, vt non æquiuoci prorsus, sed quodammodo analogi sint, quemadmodũ loquũtur dialectici, quod ego in scripturis arbitror esse crebertimum: vt cum eadem de excidio Hierosolymitano, eadem de mũdi fine traduntur, quòd in vno aliquo similia sint, vt sicut hic orbis, sic illic gentis illius interitus sit. Eodem modo de Christo & Salomone de Christo, & Cyro, de Christo & populo Hebræo: de Antichristo & Antiocho, quoniam similitudine vnum sunt, licet diuersi sint sensus, nullo tamen modo se impediunt, sed adiuuant potius: & de pane verbi Dei, & de pane gratiæ, & de pane Eucharistiæ, & de pane corporis simul, intelligi potest, Panem nostrum da nobis hodie: & de præsentia gratiæ, & de præsentia Eucharistiæ, & de presentia doctrinæ, Ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi. Mutuo enim hæc se se confirmant, tametsi diuersa sint. Quod si aduersus hæreticum inde præsentiam Eucharistiæ velis probare, fateor subterfugiet, & reliquam præsentiã obtendet. Verùm ex aliis scripturis coarguendus erit, quòd Paulus corpus Domini dicat, quod Daniel iuge sacrificium non cessaturum vsque ad extrema tẽpora scribat: quod ipse Dominus omnes de carne sua manducare præcipiat: Postremo quamuis multo intelligi verè & ad literam possint in scriptura aliqua, non est negãdum aliquem esse præstantissimum sensum ac maximè literalem, quem vel solum vel præcipue intenderit ille, qui scripsit, quemadmodum præclarè

Mat.24. Psal.71. & 2. Reg.7. Esa.44. & 45. Ose.11. Dan. 11.

Matt.6.

Mat. 28.

1.Cor.11. Dan. 12. Ioan.6.

præclarè philosophatur sæpe iam nominatus Augustinus, malẽs ille quidem omnes sensus literales scriptori canonico cognitos atque intentos. Quod si nõ omnes viderit, illum esse primarium quem viderit ille: cæteros autem non debere contemni, cùm sint à diuino spiritu visi atque prouisi. Itaque idem aliàs ad hunc modum religiosissimè, ac prudẽtissimè scribit. Ille auctor in eisdẽ verbis quæ intelligere volumus, & ipsam sententiam forsitan vidit: & certè Dei spiritus qui per eum hæc operatus est, etiam ipsam occursuram auditori vel lectori sine dubitatione præuidit, imo vt occurreret, quia & ipsa ex veritate subnixa, prouidit. Nam quid in diuinis eloquiis largius, & vberius potuit diuinitus prouideri, quã vt eadem verba pluribus intelligantur modis quos alia nõ minus diuina contestantia faciant approbari? Secũdum hanc D. Augustini regulã nihil erit in sacris eloquiis meditandis contemnendum, quod ex fonte veritatis occurrat, & in mare charitatis, quo omnes scripturæ diuinæ spectant, influat. Alienumque erit à sobrietate Christiana etiam humiles sensus & nõ valde eruditas expositiones fastidire, aut respuere, aut irridere, si modo religionem in Deum promoueant, & à proposita litera non discrepent. Magis enim agendũ est, vt ædificemur charitate, quàm vt inflemur scientia. Et quamuis sensum literalem & proprium illum merito esse existimemus, quem sacer scriptor habuit cùm scriberet (neque enim sine intellectus altissima illustratione loquuti sunt sancti Dei homines): tamen etiã quoscumque suscipiendos esse arbitramur qui in verbis illis possunt occurrere veri & pij, & à litera non abhorrentes: quos omnes præuidisse Spiritum sanctum non est dubium. Itaque nõ solum qui in propria lingua qua scriptura sacra est edita, diuersi

Aug. 12 confess. c. 32.

Augu. 3. de Doct. Christ. c. 26.

occurrunt, sed qui ex translatione varia sed probata, varij nascuntur, si veri & pij sunt, neque literæ repugnant, à spiritu sancto prouisi atque intenti putandi sunt. Addam amplius, eos etiam qui ex trãscriptione irrepserunt, & ab Ecclesia communiter recipiuntur, diuinitus esse prouisos atque intentos. Verbi gratia legit Ecclesia in Psalmo: Sitiuit anima mea ad Deũ fontem viuum. Reclamant vtriusque linguæ periti & Græcæ & Hebraicæ, legẽdum esse Deum fortem viuum, quòd fontis mentio in illis nulla sit, sed ex vitio scriptoris fontem viuum pro fortem viuum esse positum. Non dubito ita rem habere. At Ecclesia pergit legere fontem viuum, delectata contẽplatione illius, apud quem est fons vitæ. Recipiendus est iste quoque sensus tanquam diuinitus prouisus atque intentus. Eodem modo legimus: Exultationes Dei in gutture eorũ, cum Exaltationes habeãt Græca. Quid refert? Vtrumque verum est, & pietatem nutrit. Neque enim aut interpretationem, aut scriptionẽ quicquam erroris pernicioſi habentem Ecclesia probare à Spiritu Sancto sineretur. Sed magna illius prouidẽtia effectum est, vt diuinæ literæ tamquam perennes aquæ, quo magis tractantur, magis etiam redundent. Siue igitur mysticus, siue literalis, siue accommodatus sensus sit, si verus sit, & pius, & à proposita litera non abhorreat, cum pietate suscipiendus est.

Psal.41.

Psal.35.

Psal.149

Quibus modis agendum, vt verus scripturæ sensus percipiatur.

CAP. XXI.

ATQVM fidei dogmata astruuntur, aut hæretici refelluntur, opus maximè est literali sensui insistere, quem disputationes cũ aduersariis Ecclesiæ occurrẽtes summopere euẽtilare solent. Quamobrẽ oportet

1.Cor.11.

oportet hæreses esse, vt manifesti fiant, qui probati sunt. Quibus autem regulis, quave methodo ad sensum Scripturę propriũ atque genuinum perueniatur, non equidem suscepi vt exponerem. Multa sunt ab Augustino documenta data in libris de Doctrina Christiana, multa à B. Hieronymo in ipsa scripturarũ enarratione, multa ab Eusebio Cæsariensi, multa ab Irenæo, multa à veteribus patribus, à recentioribus plurima edũtur de tropis, de phrasi, de Hebraismis, de cæteris omnibus, quæ merito in pretio habebit studiosus diuinarum literarum scrutator. A Rabbinis nonnulli quoque tot & tanta mutuari se putant, vt magnum emporium faciant. Ego, quæ mihi vsui maximè fuisse intelligo si qua est de tanta re in exiguo modulo facultas, breuiter tradã. Nihil perinde scripturã mihi videtur aperire, atque ipsa scriptura. Itaque diligens, attenta, frequensque lectio tum meditatio & collatio scripturarum, omnium summa regula ad intelligendum mihi semper est visa. Nam ex aliis scripturis aliæ optimè intelliguntur, tum phrasis ipsa & spiritus familiaris fit, vt assuetis iam sermonibus intelligẽtia pateat. Itaque obscuram aperta, dubiam certa interpretatur. Vult Petrus Christi resurrectionem astruere ex scriptura: profert psalten dicentem: Non derelinques animam meam in inferno. Vt Iudæo de Christo id dixisse Danidem ad literam probet, affert aliam scripturam, quòd illi esset de Christo facta promissio. Propheta, inquit, cum esset, & sciret quia iureiurãdo iurasset illi Deus de fructu lumbi eius sedere super sedem eius, prouidens locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelictus est in inferno, nec caro eius vidit corruptionem. Hunc modum ex scriptura scripturam interpretandi Augustinus monet esse tutissimum. Vbi

Psal.15.

Act.2.

Psal.131. & 88.

Aug.1. de Gen. c.20.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Vbi hic deficit ex euentu rerum,& circunſtantia re-
Act. 2. busque geſtis bene quoque inueſtigatur ſenſus Spi-
ritus ſancti. Quod in eodē loco præſtitit idem Apo-
ſtolus;recitato enim teſtimonio:Nec dabis ſanctum
tuum videre corruptionem,adiunxit Dauid defun-
ctus eſt,& ſepulchrum eius eſt apud nos vſque in ho-
Pſal.119. diernum diem.Qua methodo multa in pſalmis,mul-
Pſal. 68. ta in Prophetis de quo dicantur, intelliges. Vt, cum
Pſal. 34. loquebar illis impugnabant me gratis. Et factus ſum
illis in parabolam. Subſannauerunt me, & frenduc-
runt dentibus ſuper me. Et innumerabilia eiuſmodi.
Quæ manifeſtè in Chriſti perſecutionibus videmus
impleta:in perſonā Dauidis nullo modo cadere poſ-
ſunt, cum perſecutiones quidem multas pertulerit,
ſed longe alterius generis,non has irriſionum,& op-
probriorum & contradictionum doctrinæ & vitæ.
Tertio quoque loco, intelligendis ſcripturis lumen
rationis admouetur.Quod ab ipſiſmet ſcripturis diſ-
ces. Vt oſtendat Paulus licere miniſtro Euangelico
de Euangelio victum ſumere, producit legem, non
Deut.25. alligabis os boui trituranti. Vt hoc teſtimonium de
operariis euangelicis ſcriptum intelligamus, adiūgit
1.Cor. 9. rationem. Nunquid de bobus cura eſt Deo? An pro-
pter nos vtique hoc dicit? Chriſtus ex libris Moyſi
volens Sadducæos ad reſurrectionem credendā co-
Exod.3. gere,ego ſum Deus Abrahā, & Deus Iſaac & Deus
Mat. 22. Iacob;quo prolato teſtimonio rationem affert:Deus
autem non eſt mortuorum ſed viuorum.Sed quia ra-
tionis humanæ lux multa eſt caligine offuſa, valdè
cautè ex rationibus noſtris erit interpretāda ſcriptu-
ra diuina. Poſtremo quæ ab Eccleſia recepta ſunt vel
vſu vel cōſtitutione firmata, ea ſcripturis intelligen-
dis lucem afferunt maximam, vt quia matrimonium
conſummatum non diſſolui Eccleſia aſſeuerat nullo
pacto

pacto dubitemus ſenſum Chriſti, Qui dimittit vxo- Mat. 19.
rem adulterat,excepta fornicationis cauſa, & qui di- & 5.
miſſam duxerit adulterat. excepta fornicationis cau-
ſa,nequaquam habere, vt liceat dimiſſam ob forni-
cationem ducere.Et quia paruulos non communicat
adultos & laicos tantum pane communicat,certiſsi- Ioan.6.
mum nobis ſit,manducari carnem Chriſti etiam ſpi-
ritualiter & bibi ſanguinem, ab eo qui ſacramentum
fidei ſuſcipit,aut etiam corporis Sacramentum. Cō-
ſenſus quoque Sanctorum Patrum pro fideli ſcriptu-
ræ interprete tenendus eſt:ſpiritus enim Chriſti ſug-
gerit quæcumque ab illo dicta ſunt. Si variant inter
ſe,& huc alij,alij illuc inclinant, ſi probati ſint,& res
ab Eccleſia finita nō eſt,arbitrium erit quam ſenten-
tiam cui præponendam putes. Sed antiquiſsimis &
Apoſtolicis temporibus propinqui præferendi com-
muniter ſunt, excepto ſi quando dogmata ab Eccle-
ſia repudiata tueantur, vt Millenarij. Tum Eccleſiæ
columna Gregorius Theologus,Baſilius,Chryſoſto-
mus ex Greçis,Auguſtinus,Hieronymus,Ambroſius
ex Latinis: cæteri quoque Patres ſanctiſsimi atque
doctiſsimi,quibus euoluendis vacabit ſcripturæ ſtu-
dioſus. Recentiores contemnendi non ſunt, qui hac
præſertim extrema ætate ſcriptitarunt, quorum in-
genia ab Hæreticis exagitata dulciſsimos ſcientiæ
fructus attulere. Sed in his,multa turba de alieno vi-
ctitantium: pauci bene eruditi proprios labores di-
ſtrahunt.Itaque erunt cum iudicio vel legēdi vt eli-
gantur,vel eligendi vt legantur.Rabbinorum cæte-
rorumque fidei hoſtium opes, etiamſi pretioſæ illæ
appareant,ſuſpectæ merito ſunt,& vt integræ & bo-
næ,certe taræ & difficiles. Quid enim opus eſt ſter-
quiliniū repurgare,vt aliquot aciculas legas? Et cum
animales ſint, ſpiritum non habentes, ſcripturam ad
carnem

carnem vniuersam trahunt spiritum exinaniunt. Ita occidentem literam dum solam cogitant;etiam literam sæpenumero absoluent. Diuina eloquia ita temperata sunt,vt frequenter litera ipsa sit spiritus.

Nihil in diuina scriptura negligendum.

CAP. XXII.

IN calce vniuersæ de studio,atque vsu scripturarum nostræ dispurationis, admonendus mihi videtur auditor sermonum Dei, vt mente se ipso superior, cogitet,quisnam ibi loquatur & quibus. Cùm Deum ipsum omni natura celsiorē sibi proposuerit,videat, quis sermo deceat summum rerum omnium Dominum. Inueniet profecto viros sapientes & rerum dominos,tam considerate loqui, vt omnia illorum verba magnitudine sensuum plena sint,Cum aliquid insinuarint, etiam si non expresserint, pro lege atque imperio haberi volunt. Quod si ea est hominum sublimium cōsuetudo,cum subditos alloquuntur,quid nos oportet sentire de Deo,cuius est omnibus modis infinita sapientia, maiestas quanta cogitari à nemine *Esai. 33.* potest? Quare rectè Esaias literatum, doctorem, & *Matt 5.* verba ponderantem legis extollit. Rectè Christus iota minimum & apicem non præteriti monet. Nihil est minimum,vbi omnia maxima. Quæcúque significatio diuini verbi, super expressam hominis ingenij demonstrationem veneranda suscipiendaque est. *Gal.3.* Paulus ita philosophatur,Abrahæ dictę sunt promissiones:& semini eius. Non dicit & seminibus quasi in multis,sed quasi in vno:Et semini tuo,qui est Christus. Quis ita philosophantem non irrideret, si Paulus non esset? Quis singularem numerum seminis ponde

ponderantem non putaret superstitiosum,cum præsertim semina pluraliter neque Hebraica consuetudo recipiat teste Hieronymo,neque verò Græca aut latina phrasis? Et tamen Paulus ibi agnoscit mysterium, & mysteriū magnifacit, & Spiritu sancto duce quod inuenit prodit, vt sanè inde discamus nihil in scripturis negligere:omnia plena sapientiæ & arcanæ eruditionis existimare. De Melchisedech quāta commentatur? In breui Geneſis textu quam multa,quam pręclara rimatur? Interpretatur nomē,quod Melchisedech sit rex iustitiæ,& sit Rex pacis:ea quæ scriptura tacet,etiam mysterium putat, quòd Moses illius genus prætetiit, quod nihil amplius descripsit quàm occursum Abrahæ, quomodo accipit Paulus? quomodo enarrat? Sine patre,inquit, sine matre,sine genealogia,neque initium dierum,neque finem vitę habens,assimilatus autem filio Dei. Vide vnde similitudinem exquisierit. Iam de sacerdotio, de benedictione Abrahæ, de decimato in lumbis Abrahæ Leui,ea prædicat, quæ si Gregorius Papa, aut Ricardus scripsissent,ab Erasmo cæterisque fastidiosis, superbis censoribus sine dubio effuse riderentur. At auctoritatem suam interposuit Spiritus sanctus, vt diuinæ scripturæ maiestatem Paulo interpretante cognoscceremus. Duo quæ protuli de Apostolo exempla,in mille loca vsui esse debebunt. Quam ob rem merito cum sancto Propheta quoties in manus sumimus libros sanctos, orandum nobis purabimus: *Hiere. in commen. epist. ad Gal.* *Heb. 7.* *Gen. 4.* *Psal.118.* Reuela oculos meos,& considerabo mirabilia de lege tua:Et rursus: Mirabilia opera tua: & anima mea *Psal.138.* cognoscet nimis.

FINIS LIBRI TERTII.

DE

PROOEMIVM IN LIBROS SEQVENTES.

GIVR secundum ea, quæ in primo libro disputata sunt, quia Christum cognoscendum, atque diligẽdum omnis scriptura proponit, de Christo reuelato in vtroque testamẽto nobis est sermo instituẽdus. In quo cùm sit mirabilis veteris cum nouo consonantia, de vna quaque re curauimus, quantum Deo donante memoria suggessit, testimonia per ordinem iungere ex Lege, ex Psalmis, ex Prophetis, ex Euãgelica, ex Apostolica doctrina petita: vt sub vno aspectu posita, cõmoditatem parere eas possint, quæ sunt in eodem libro abundè enumeratæ. Hanc autem tractationem vniuersam in sex libellos partiti sumus. Ac duobus primis, ea quæ sunt generalia Saluatoris encomia digessimus. Quatuor aliis, specialia illius mysteria, prosequuti sumus. Generalia verò vel ad Christi dignitatem maiestatemque pertinent, vel ad beneficentiam officiumque salutis humanæ. Quamuis enim vtrumque in alterutro sit, placuit tamen, vt melius possint comprehendi, distinguere. Prioris generis in primo (qui est huius operis quartus liber) posita sunt quòd sit Legislator, quòd Propheta, & Magister, quòd Rex, Sacerdos, Messias,

Filius

Filius Dei, denique verus Deus. Posterioris generis in sequenti libro, quòd Saluator, quòd redemptor, quòd auctor gratiæ, quòd pastor, via vita æterna, & quæcunque sunt talia. Iam specialia sequuntur ipso quo sunt exhibita ordine. Itaque in sexto de conceptione, atque infantia Saluatoris agitur. In septimo de conuersatione inter homines, de prædicatione, de cæteris eius temporis: summatim tamen. Nam si distinctè omnia dicenda essent, nec ipse libros posset capere mundus. In octauo de passione & opprobriis & morte Iesu diffusius. In nono eodemque extremo, de glorificatione per resurrectionem, per ascensionem ad patrem, per Spiritus sancti missionem, per aduentum ad iudicandum omnes homines. In singulis autem breues tituli ita præpositi sunt, vt omnium sequentium scopus intelligatur, semper Iesu diuinissimo nomine præeunte, in quo omne genuflectatur. Porrò in adducẽdis testimoniis scripturæ, vulgatam sequuti sumus, cuius est certissima & probatissima auctoritas. Interdum tamen, etiam Septuaginta interpretationem adhibemus, qua vsi sunt antiquissimi Patres, quamque in secundo libro ostendimus esse quoque sine dubio canonicam. Hebraico textu raro, sed nonnunquam vtimur, vbi mysterium latere arbitrati sumus. Quoniam verò possunt eadem testimonia in diuersos sensus inflecti, pleraque propriè Prophetica, & ad literam de Christo intelligenda ex annotationibus poterit discere lector: in quibus affixa sunt loca noui testamenti, in quibus illa recitantur: tum Patrum veterum opera iudicantur, vbi illi ea testimonia vel diseruerunt, vel tractarunt, vel attigerunt, eodem planè intellectu quo à nobis referuntur. Quamquam non possunt omnia ad amussim exæquari. Qui labor

N & pro

& prolixus & difficilis nobis fuit: dabitque studioso lectori occasionem plura inuestigandi, eaque ipsa diligentius excutiendi. Quæ vero typicè atque allegoricè de Christo, scripturæ veteres habent, partim sanctorum quoque Patrum commentariis indicantur, partim per se ipsa clarescunt. Illa demum quæ in accommodatitio genere sunt, quæ non esse vllo modo contemnenda demonstrauimus libro tertio, quibus etiam Ecclesiastici concionatores maximè vtuntur ad pietatem, affectusque deuotissimos excitandum, in iis locis apposita sunt, quæ allocutionem aut emphasim peculiarem habent, vt in Christi passione quæ Mariæ matri tribuuntur, quæ mulieribus lamentantibus, quæ ipsi Domino vel Patrem alloquenti vel nos. Atque in aliis eodem modo. In his non est quærenda exacta scripturæ expositio, sed similitudo quędam cum pietate & prudentia coniuncta sufficere debet, quemadmodum habent ea quæ Gregorius summus Theologus in Christo patiente tragicè pronuntiat, & quæ Vida in sua Christiade summus & ipse Christianorum poëta. Quę quoniam in prædicto libro fusè prosequuti sumus, finem faciemus, si illud admonuerimus, nihil esse ab initio perfectum, nosque in argumento veteri nouum opus esse meditatos, neque solùm præsentem operam per se vtilem existimasse: sed spe etiam haud mediocri adductos, fore, vt hoc nostro labore non pauci ad frugem vberiorem excitentur, quam sine dubio scripturarum studio, & meditatione maximam parient.

***

DE

DE CHRISTO REVELATO

LIBER QVARTVS.

IESVS VERVS Propheta. Cap. I.

PRIMVM omnium quærendum esse verum Prophetam, qui homines ea quæ supra homines sunt, doceat, cuius auctoritati nemo possit obsistere, præclarè disserit Petrus apud Clementem: secundo Recognitionum. Hunc esse Iesum, à Deo datum hominibus Magistrum, quem de omnibus oporteat audire, tradunt diuinæ literæ ad hunc modum.

I. *Ioan. 1. Deũ nemo vidit vnquam: vnigenitus filius, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit.*

II. *Ioan. 13 Vos vocatis me Magister & Domine: & bene dicitis, sum etenim.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

III. *Matth.23.Magister vester vnus est Christus.*

IV. *Matth.17. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui:ipsum audite.*

V. *Coloss.2. In Christo Iesu sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi.*

VI. *1.Corin.1. In Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia à Deo.*

VII. *Heb.1. Olim Deus loquens patribus in Prophetis: nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio.*

Hoc idem à veteribus apertissimè prædictum est. Primus Moyses ita scripsit.

1. Deut.18.Prophetam de gente tua & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies. Et ait Dominus: Ponam verba mea in ore eius,loquenturque ad eos omnia,quæ præcepero illi. Qui autem verba eius,quæ loquetur in nomine meo,audire noluerit,ego vltor existam. Hoc testimonium in Iesu impletum indicat ipse ita dicens, Ioan.5.si crederetis Moysi,crederetis forsitã & mihi:de me enim ille scripsit. Philippus quoque Ioan.1.dicens Nathanaëli: Quem scripsit Moyses in lege,& Prophetæ, inuenimus Iesum filium Ioseph à Nazareth. Apertius verò Princeps Apostolorum Petrus Act.3. Moyses quidem dixit. Quoniam Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester, & cætera. Eodem modo Stephanus Act.7. Hic est Moyses, qui dixit filiis Israël. Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris. Quemadmodũ autẽ in nullo alio prẽter Iesum intelligi posit ea Moysis prædictio de Propheta futuro,aduersus Iudæos & gentes copiosè atque eleganter ostendit Eusebius Cæsariensis lib.3.de Demonstrat. Euangel.cap.2.& lib.9.c.11.

2.Ioel.2. filij Sion exultate & lætamini in Domino Deo vestro,qui dedit vobis Doctorẽ iustitiæ, & descendere faciet ad vos imbrem matutinum & serotinum, sicut à principio. Vbi nos Doctorẽ iustitię legimus iuxta Hebraicum, habent Septuaginta, Alimenta iustitiæ. Sed sensus non discrepat,cum doctrina Christi sit cibus animę. Marinaris Carmelita recitat lib.2.cõsonant. Christi & Prophet.in eo c.vbi probat Christum prædictum esse Doctorem.Hieronymus legẽdus est in Ioëlem.

3.Esai.55.Inclinate aurem vestram & venite ad me:audite & viuet anima vestra, & feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias Dauid fideles. Ecce testem populis dedi eum,ducem ac præceptorem gentibus. De Christo hæc dici declarat Paulus apud Lucam Act. 13.ita differens: Quod autem suscitauit eum à mortuis amplius iam non reuersurum in corruptione, ita dixit:Quia dabo vobis sancta Dauid fidelia.Vbi iuxta septuaginta recitauit, vocat Dauid nomine, ipsum Dauid filium Iesum. Testem autem & ducẽ & præceptorem Christum ab Esaia prædictum,docẽt Cyprianus lib. 1. aduersus Iudæos cap. 21. Tertullianus aduersus Marcionem lib.3.Hier.lib.15.in Esai.Testis qui Deum viderit, dux qui ad se sequendum hortetur,præceptor, qui doceat omnes vnus est Christus.

4.Esai.30. Et dabit Dominus vobis panem arctum,& aquam breuem: & non faciet auolare à te Doctorem tuum: & erunt oculi tui videntes Præceptorem tuum. Et aures tuæ audient verbum post tergum monentis:Hæc est via,ambulate in ea, & nẽ declinetis ad dexteram, neque ad sinistram. Hieronymus admonet valde à septuaginta interpretatione eo loco Hebraicam veritatem distare,quam nostra vulgata meritò sequitur. D.Gregor. Pastora.part.3.admonit.29. & Homil. 34.in Euang. illud, post tergum monentis, explicat, quod homo auersus à Deo per peccatum quasi insequentis verbum audiat,vt ad viam redeat.

5. Ose.10. Tempus autem requirendi Dominum, cum venerit, qui docebit vos iustitiam. Manifesta est de Christo Prophetia, vt Hieronym⁹ docet lib.3.in Oseam. Quamquam septuaginta, fruges iustitiæ, posuerunt pro, Doctore iustitiæ.

6. Mich. 4. Et fluent ad eum populi, & prophetabunt gentes multæ, & dicent, venite ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, & docebit nos de vijs suis, & ibimus in semitis eius. Hunc locum exponunt August. lib.10.de ciuit. cap.32. Hilarius in Psalm.52. Euseb. lib.1.de Demonstrat.Euangel.cap.2.Cyprian.1.libr. aduers. Iudæ.cap.10.

7. Zach. 3. Ecce ego adducam seruum meum Orientem. Orientem vocari Christum perspicuum est ex alterius Zachariæ cantico: Visitauit nos oriens ex alto: itaque Ecclesia Christum compellans, ô oriens, ait, splendor lucis æternæ, & sol iustitiæ. Cur verò appellat oriens? certè quod illuminet propter doctrinam veritatis, ob id sol, & lumen Christus. Nam lux in tenebris lucet, ait Ioannes, lege Hieronymum in Zachariam.

8. Malach. 4. Et orietur vobis timentibus nomen Domini sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius. Et hoc eodem modo exponitur.

9. Psalm.111. Exortum est in tenebris lumen rectis, misericors, & miserator & iustus. De Domino Prosper in eum Psalmum, & Augustinus. Ecclesia in officio Natiuitatis ad vesperas eam Antiphonam Christo nato decantat.

Iesus legislator, idemque noui æterniquę Testamenti conditor.

CAP. II.

DOCERE quidem ad Prophetam ac Magistrum pertinet: at cum potestate docere, atque præcipere, legislatoris est. Christum ergo nouæ legis autorem, quæ & veterem aboleret, & ipsa perpetua maneret, quemadmodum Patres noui testamenti referunt, ita veteres prædixerunt. Euangelica atque Apostolica testimonia ponamus.

I. Matth. 7. Erat docens eos sicut potestatem habens, & non sicut Scribæ eorum & Pharisæi.

II. Luc. 6. Et dicebat illis, quoniam Dominus est filius hominis etiam sabbathi. In quo, vt Cornelius Iansenius bene notat, 37.cap. sqq Concordiæ, ostendit se Christus legis auctorem.

III. Ioan. 13. Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem. In hoc cognoscent omnes, quòd discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem.

IV. Matth. 11. Tollite iugum meum super vos: iugum enim meum suaue est, & onus meum leue. Iugum Christi lex charitatis: amanti omnia facilia, ait Augustinus.

V. Act. 15. Quid tentatis Deum imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare potuimus? sed per gratiam Domini nostri Iesu Christi credimus saluari, quemadmodum & illi. Satis ostendit Petrus his verbis nos Christi gratia antiquæ legis onere leuatos: quin etiam priscos patres non tam legis auxilio, quam Christi gratia fuisse saluos, quod Paulus ad Romanos & ad Galatas scribens copiosè declarat.

VI. Gal. 3. Si data esset lex, quæ posset viuificare, vere ex lege esset iustitia sed conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo, vt ex fide iustificemur. At vbi venit Fides, iam non sumus sub pædagogo, omnes enim filij Dei estis per fidem Iesu Christi. Memineris Paulum fidem legi opponere, non charitati. Itaque

Universidad de Deusto
Biblioteca

quod fidei tribuit, ei proculdubio fidei asignat, quæ per dilectionem operatur, hæc enim iustificat, & filios Dei efficit, quod legis obseruatio citra fidem, nullo modo efficere potuit.

VII. Gal. 4. Misit Deus filium suum factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret.

Ibidem. Scriptum est quoniam Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera: sed qui de ancilla secundum carnem natus est: qui autem de libera per repromissionem, quæ sunt per Allegoriam dicta. Hæc enim sunt duo testamenta.

VIII. Hebr. 8. Christus melius sortitus est ministerium, quanto & melioris testamenti mediator est, quod in melioribus promissionibus sancitum est. Nam si illud prius culpa vacasset, non vtique secundi locus inquireretur.

IX. Heb. 9. Et ideo nouæ testamenti mediator est, vt morte intercedente in redemptionem earum præuaricationum, quæ erant sub priori testamento, repromissionem accipiant, qui vocati sunt, æternæ hæreditatis.

X. Heb. 7. Reprobatio quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatem eius, & inutilitatem: nihil enim ad perfectum adduxit lex: introductio verò melioris spei, per quam proximamus ad Deum.

Hanc veteris testamenti legisque translationem in nouam atque meliorem eamque æternam, quam Paulus prædicat, Christo legislatore faciendam ita prædixerunt Prophetæ.

1. Hierem. 31. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & feriam Domui Israël & domui Iuda fœdus nouum: non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die qua apprehendi manū eorum, vt educerē eos de terra Aegypti: pactum quod irritum fecerunt: & ego dominatus sum eorum dicit Dominus. Sed hoc erit pactum quod feriam cum domu Israël

Israël post dies illos dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus eorum & in corde eorum scribam eam: & ero eis in Deum & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit vltra vir proximum suum, & vir fratrem suum dicens cognosce Dominum: omnes enim cognoscent me à minimo eorum vsque ad maximum, ait Dominus, quia propitiabor iniquitati eorum, & peccati eorum non memorabor amplius. Totum hunc locum Paulus recitat in epistola ad Heb. cap. 8. & repetit cap. 10. explicat verò egregie vtriusque testamenti differentiam versans hunc eundem Hieremiæ locum Augustinus lib. 6. contra Iulian. cap. 12. in 7. tom. & de gratia Christi. cap. 19. & 29. & ex professo De spiritu & litera capit. 20. 21. & 24. & 28.

2. Ezech. 20. Ergo & ego dedi eis præcepta non bona, & iudicia in quibus non viuent: & pollui eos in muneribus suis, cum offerrent omne quod aperit vuluam, propter delicta sua, & scient, quia ego Dominus. Et post multa, in monte sancto meo, in monte excelso Israel, ibi seruiet mihi omnis domus Israel, omnes, inquam, in terra in qua placebant mihi. Et hic apertè mutationem legis significat. Cur autem illa præcepta non bona dicantur, cum tamen à Deo sint data, exponit pulchrè Gregorius libr. 28. Moral. cap. 17. Bona, inquit quasi non bona sunt comparatione meliorum. Referunt Irenæus lib. 4. ca. 29. Iustinus Martyr in colloquio Tryphonis. Ambrosius serm. 16. in Psal. 118. Infirmis, ait, non debuit dare perfecta præcepta.

3. Esai. 42. Legem eius insulæ expectabunt. Hieronymus lib. 12. in Esai. legem eius, non quæ per Moysem data est, sed Euangelium sentiamus. iuxta 70. in eum gentes operabunt, de Christo esse sermonem Matthæus docet referens proxima verba cap. 11.

4. Esai. 53. Dominus enim iudex noster. Dominus legi-

fer noſter, Dominus rex noſter, ipſe ſaluabit nos. Eccleſia in offic. Aduent. ad laud. fer. 5. ante Natiu.

5. *Pſalm. 83. Etenim benedictionem dabit legiſlator: ibunt de virtute in virtutem videbitur Deus Deorum in Sion.* Aug. & Euthym. in Pſal.

6. *Eſai. 9. Vocabitur nomen eius Pater futuri ſæculi.* Propter nouam generationem & populum dicit, de quo Dauid: Annuntiabitur Domino generatio ventura, populo qui naſcetur, quem fuit Dominus. Voluntarie enim genuit nos verbo veritatis quæ eſt lex eius, vt ait Iacobus.

7. *Eſai. 2. De Sion exibit lex & verbum Domini de Hieruſalem.* Hieronymus de lege Euangelica. Eccleſia in officio. Aduentus. Tertullianus in libr. contra Iudæos. Iuſtinus Martyr in 2. apologetico pro Chriſtianis.

8. *Pſal. 95. Tunc exultabunt omnia ligna Syluarum à facie Domini, quia venit, quoniam venit iudicare terram, iudicabit orbem terrarum in æquitate, & populos in veritate ſua.* Et rurſus.

9. *Pſal. 97. Flumina plaudent manu, ſimul montes exultabunt, à conſpectu Domini, quoniam venit iudicare terram. Iudicabit orbem terrarum in iuſtitia & populos in æquitate.* Quod Pſalmus dicit Chriſtum iudicaturum, Auguſtinus, & Euthymius & Ianſenius accipiunt de ſecundo aduentu, & extremo iudicio. Nam in primo aduentu non venit, vt iudicet mundum, ſicut ipſe ait, ſed vt ſaluetur mundus per ipſum. Alij iudicium hoc priori aduentui aſsignant quod non ſit iudicium condemnationis, ſed directionis: quo ſenſu frequentiſsimum eſt in ſcriptura: vt de veteribus dicitur, iudicauit Iſrael tot aut tot annos. Atque hoc ferè modo exponit Arnobius. Quale eſt illud de Chriſto in Pſal. 71. Iudicabit pauperes populi & humilia

miliabit calumniatorem. Quod in priore aduentu ſine dubio completum eſt. Itaque Eccleſia de priore aduentu vſurpat hanc lætitiam rerum omnium ob aduentum Chriſti ad iudicandum, hoc eſt ad iuſtitiæ plenas leges ſanciendum. Quod iudicij genus magnam lętitiam oppreſsis preſertim attulit. Quam interpretationem Gregorius Papa ſequitur in libr. Reg. & Euſebius Cæſarienſis lib. 6. cap. 5. & 6. præclarè explicat.

Ieſus ſacerdos & pontifex in æternum.

CAP. III.

MATTH. 26. Accepit Ieſus panem & benedixit ac fregit, deditque diſcipulis ſuis, & ait, accipite & comedite: hoc eſt corpus meum. Et accipiens calicem gratias agens, dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes: hic eſt enim ſanguis meus noui teſtamenti, qui pro multis effundetur in remiſsionem peccatorum. Fuiſſe illud verum Chriſti ſacrificium, quod ſummus ipſe ſacerdos obtulit Deo, docet concil. Triden. ſeſſ. 22. docent Patres omnes. quidquid Hæretici contradicant.

I. *Heb. 4. Habentes ergo Pontificem magnum, qui penetrauit cælos, Ieſum filium Dei, teneamus confeſſionem.* Et rurſus.

II. *Heb. 5. Sic & Chriſtus non ſemetipſum clarificauit, vt Pontifex fieret, ſed qui locutus eſt ad eum, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quemadmodum in alio loco dicit, Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec.* Et rurſus.

III. *Heb. 7. Et alij quidem plures facti ſunt ſacerdotes, idcirco quòd morte prohiberentur permanere: hic autem quod maneat in æternum, ſempiternum habet ſacerdotium. Vnde ſaluare in perpetuum poteſt, accedens per ſemet*

semetipsum ad Deum semper viuens ad interpellandum pro nobis. Talis enim decebat, vt nobis esset Pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cælis factus. Denique tota propemodum epistola Pauli ad Hebræos, hoc argumentum versat.

IV. Ioan. 17. Et pro eis ego sanctifico me ipsum, vt sint ipsi sanctificati in veritate.

V. 1. Pet. 2. Peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, vt peccatis mortui, iustitiæ viuamus: cuius liuore sanati estis. Eratis enim sicut oues errantes: sed conuersi estis nunc ad pastorem, & episcopum animarum vestrarum.

Sacerdotium Christi nouum atque æternum, per quod tum cruentum in cruce tum incruẽtum in cœna sacrificium oblatum est Deo Patri, quo etiam vetus ablatum est sacerdotium, sic sancti Prophetæ prædixerunt.

1. Psalm. 109. Iurauit Dominus & non pœnitebit eum: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. Hoc testimonium Paulus late explicat in eadem epist. ad Hebræos cap. 5. & cap. 7. Cur autem secundum ordinem Melchisedec dicatur propter panis & vini scilicet incruentam oblationem, præclare exponit Cyprianus li. 2. epist. 3. & serm. de cœn. Domini. & 1. aduers. Iud. cap. 17. Hieronymus quoque in epistola de hac re in 1. tomo. August. lib. 16. de ciuit. cap. 22. & lib. 17. cap. 17. Eusebi. libr. 5. de Demonstr. Euang. cap. 3.

2. Gen. 14. At vero Melchisedec Rex Salem proferens panem & vinum (erat enim sacerdos Dei Altissimi) benedixit ei, & dedit ei Abraham decimas ex omnibus. Late hîc Philosophatur Paulus capi. 7. ad Hebræos, docens nos scripturarum arcana rimari, & in singulis mysteria abdita scire. Eus. lege loco modo indicato.

3. Esai.

3. Esai. 22. *Hæc dicit Dominus Deus exercituum, vade ingredere ad Somnam præpositum templi & dices ad eum: Quid tu hic, & quasi quis hic?* & post alia dura: *Expellam te de statione tua, & de ministerio tuo deponam te. Et erit in die illa, vocabo seruum meum Eliacim filium Helciæ, & induam eum tunica tua, & cingulo tuo confortabo eum, & potestatem tuam dabo in manus eius, & erit quasi pater habitantibus Hierusalem, & domui Iuda. Et dabo clauem domus Dauid super humerum eius, & aperiet & non erit qui claudat, & claudet & non erit qui aperiat.* Perspicuum est de Christo vaticinium, penes quem esse clauem Dauid scribit Ioannes Apocal. 3. Translationem verò sacerdotij veteris in Christum quam vocat Eliacim, idest filium resurrectionis, pulchre depingit Esaias. legito Cyrillum li. 2. in Esai. & Hieronymum lib. 7.

4. Zacha. 6. *Et sumes aurum & argentum & facies coronas: & pones in capite Iesu filij Iosedech sacerdotis magni, & loqueris ad eum dicens: Ecce vir oriens nomen eius: & subter eum orietur, & ædificabit templum Domino. Et ipse extruet templum Domino, & ipse portabit gloriam & sedebit, & dominabitur super solio suo: & erit sacerdos super solio suo, & consilium pacis erit inter illos duos.* Hiero. lib. 2. in Zacha. ipse & Rex & Pontifex est de Christo. Marin. Carmel. lib. 1. conson. Christi & Prophe. Quod ait consilium pacis fore inter illos duos, Regem scilicet & sacerdotem, significat Regnum & sacerdotium in vnum atque eundem Christum perpetuo coitura. Itaque August. lib. 2. de Concil. Euangel. ex vtroque genere secundum carnem Christum propagatum docet secundum scripturas, hoc est Regio & Sacerdotali.

5. 1. Reg. 2. *Et suscitabo mihi sacerdotem fidelem, qui iuxta cor meum, & animam faciet, & ædificabo ei domum*

fidelem,

Universidad de Deusto
Biblioteca

fidelem, & ambulabit coram Christo meo cunctis diebus. Cypria. lib. 1. aduerſ. Iudæos cap. 17. & fuſius Auguſtinus lib. 17. de ciuit. cap. 5. vbi illud verbum, ambulabit coram Chriſto meo, interpretatur de Eccleſia, quæ eſt domus fidelis quam ſe ædificaturum Deus promittit: quod in Samuele intelligi non poteſt, cuius filij ſtatim à patris vijs deſciuerunt. Euſebius lib. 4. cap. 26.

6. *Zach. 3. Et oſtendit mihi Dominus Ieſum Sacerdotem magnum: & Satan ſtabat à dextris eius, vt aduerſaretur ei.* Grego. Nazianzenus in ſuo Apologetico. Cyprianus lib. 2. aduerſus Iudæos cap. 13. Euſeb. libr. 4. cap. 19.

7. *Pſal. 39. Sacrificium & oblationem noluiſti: corpus autem perfecisti mihi: holocauſtum & pro peccato non poſtulaſti. tunc dixi, Ecce venio, vt faciam voluntatem tuam, Deus meus volui.* Hoc teſtimonium iuxta 70. Apoſtolus Paulus profert in epiſt. ad Heb. ca. 10 ad ſtatuendum Chriſti ſacerdotium: in qua voluntate, inquit, ſanctificati nos ſumus, per oblationem corporis Ieſu Chriſti ſemel. Vide Auguſt. lib. 17. de Ciuit. ca. 20.

8. *Exod. 28. Portabitque Aaron nomina filiorum Iſrael in rationali iudicij ſuper pectus ſuum, quando ingreditur ſanctuarium, memoriale coram Domino in aternum. Pones autem in rationali iudicij Doctrinam & veritatem, quæ erunt in pectore Aaron, quando ingreditur coram Domino, & geſtabit iudicium filiorum Iſrael in pectore ſuo in conſpectu Domini ſemper.* Et mox.

9. *Ibid. Portauitque Aaron iniquitates eorum, quæ obtulerunt & ſanctificauerunt filij Iſrael. Erit autem lamina ſemper in fronte eius, vt placatus ſit ei Dominus.* Per Aaron Chriſtum præfiguratum docet B. Proſper de prædictionibus par. 2. cap. 5. vbi veſtes Pontificis in Chriſto enarrat. Paulus quoque idem ſatis inſinuat, cum

cum Aaron Chriſti exemplum facit ad Hebr. capi. 5. Quod autem vel nomina vel iudicium vel etiam iniquitates filiorum Iſraël Pontifex geſtare præcipitur, indicat Chriſtum pro peccatis & ſalute ſuorũ mortem oppetiiſſe, ſeque ipſum Deo Patri obtuliſſe: quemadmodum ipſe dicit iam iam paſſurus, Pro eis ſanctifico me ipſum, & rurſus: Non pro eis rogo tantum, ſed & pro illis, qui credituri ſunt per verbum ipſorum. Lege Hieronymum in cap. 28. Ezechielis.

10. Denique omnia pontificalia Exodi & Leuitici totiuſque legis ſacrificia Chriſti ſacerdotiũ ſacrificiumque exprimunt. vt ſancti Patres præclare admonent: Epiphanius contra Hæreſes l. 1. tom 3 Gregorius Papa li. 28. Moralium cap. 17. Gregorius item Nazianzenus orat. 2. in Paſcha, vbi Chriſti victimam dicit omnibus fuiſſe legalibus immixtam. Thomas quoque in 1. 2. in quæſt. de lege veteri. Auguſtinus eodem modo lib. 6. contra Fauſtum ca. 5. omnia, inquit, ſacrificia multis & varijs modis vnum ſacrificium, cuius memoriam celebramus, ſignificarunt. Idem S. Leo ſerm. 3. de Paſſione Domini.

Ieſus Rex Iſraël, totiuſque orbis Dominus.

CAP. IIII.

SACERDOTIO Regnum in Chriſto eſſe coniunctum palam docent diuinæ literæ. Regnum verò illius non temporale, vt Iudæi putabant, neque in ſtirpe ſolum Iſraël: ſed ſpirituale, æternum, quodque omnes orbis terrarum fines complectatur. Denique regnum Chriſti eſſe Eccleſiam, vt probè monet Epiphanius, & noui teſtamenti & veteris oracula declarant: qualia ſunt.

1. *Luc. 1. Dabit illi Dominus Deus ſedẽ Dauid patris eius: & regnabit in domo Iacob in æternum: & regni eius non*

erit

erit finis. Quæ sit domus Iacob, in qua Christus perpetuo regnat, Apostolus indicat ad Roman. 9. Non omnes, inquit, qui ex Israël, ij sunt Israëlitæ, neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filij: sed in Isaac vocabitur tibi semen, id est, non qui filij carnis, hi filij Dei, sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine. Et planius ad Gal. 3. cognoscite ergo, quia qui ex fide sunt, ij sunt filij Abrahæ. Itaque regnũ Israël est ipsa Ecclesia fidelium: quæ & perpetua erit, & in omnes orbis partes se proferet, & hoc regnum tradetur Deo à Christo in fide, vt scribit Apostolus 1. ad Corin. 15.

II. *Ioan. 1. Respondit ei Nathanael, & ait, Rabbi tu es filius Dei: tu es Rex Israel.*

III. *Ioann. 18. Regnum meum non est de hoc mundo.* In hoc etiam mundo est regnum Christi, sed non de hoc mundo.

IV. *Luc. 23. Domine memento mei, cum veneris in Regnum tuum.*

V. *Matth. 4. Appropinquabit Regnum cælorum.* Regnum Dei etiam in veteri scriptura inuenitur tametsi rarò: regnum cælorum nusquam omnino, vt nouitas regni Ecclesiæ designaretur in Euangelio, in qua regnat nunc quidem Christus per fidem, mox regnaturus per speciem. Tunc erit perfectissimum regnum, in quo se Iatro annumerari petebat.

VI. *Matth. 11. Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem: à diebus autem Ioannis Baptistæ regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.* Hoc quale regnum sit quod violenti præripiunt, aliàs ostendit Paulus: Regnum, inquit, Dei non est esca & potus: sed iustitia & pax & gaudium in Spiritu sancto.

VII. *Apocal. 1. Et à Iesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, & princeps Regum terræ: qui dilexit nos, & lauit nos peccatis nostris, & fecit nos Regnum & sacerdotes Deo & patri suo, ipsi gloria & imperium in secula seculorum.* Si Christus princeps regum terræ, profectò vicario Christi omnes subduntur.

VIII. *Apoc. 19. Et habet in vestimento & in femore suo scriptum, Rex Regum, & Dominus Dominantium.* Vt ostendatur non solum qua Deus est, sed etiam qua homo est, omnium esse & Dominus & Rex, ob id in femore & in vestimento scribitur ille titulus. Data est enim omnis potestas in cœlo & in terra.

Iam Prophetica videamus: sunt verò innumerabilia, sed hæc pauca sufficient.

1. *Dan. 7. Aspiciebam in visione noctis: & ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis veniebat, & vsque ad antiquum dierum peruenit.*

Et in conspectu eius obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, & honorem, & regnum: & omnes populi, tribus, & linguæ seruient ei: potestas eius, potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius, quod non corrumpetur. Et rursus.

2. *Ibi. Regnum autem & potestas & magnitudo regni quæ est subter omne cælum, detur populo sanctorum Altissimi: cuius regnum sempiternum est: & omnes Reges seruient ei, & obedient.* Apertissime Propheta describit Ecclesiam Christi, & regnum illius æternum. Tractat hoc Danielis vaticinium Augustinus lib. 18. de ciuitate Dei cap. 34. & 12. cont. Faustum cap. 44. Prosper de Prædictionibus parte. 2. cap. 34. Attingit etiam Cyprianus lib. ad Quirinum. 2. cap. 26. & in expositione symboli. Irenæus lib. 4. cap. 37.

3. *Dan. 2. In Diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cæli regnum, quod in æternum non dissipabitur: & regnum eius alteri populo non tradetur: comminuet autem & consumet omnia regna hæc, & ipsum stabit in æternum.*

Secundum quod vidistis, quod de monte abscissus est lapis sine manibus, & comminuit testam & ferrum & æs & argentum & aurum. Hoc quoque Cyprianus aduersus Iudæos lib. 2. cap. 17. & Prosper de prædictionibus patte 2. cap. 33. Augustinus quoque contra Iudæos, Paganos & Adrianos cap. 12. in 6 tom. Significat autem Prophetia Danielis Christum de virgine non humana opera natum, omnia regna orbis terrarum sibi subditurum: quod hodie videmus impletum.

4. *Mich. 4. Et regnabit Dominus super eos in monte Sion ex hoc nunc & vsque in sæculum. Et turris gregis nebulosa filiæ Sion vsque ad te veniet: & veniet potestas prima, regnum filiæ Hierusalem.* Matinarius Carmelita in lib. de consonantia Christi & Prophetarũ Regnum Christi ex hoc loco rectè probat. Apud Hieronymum est initium secundi libri & finis primi in Michæam: qui ob id in monte Sion regnaturum Christum annuntiant, quod ex Sion exierit lex, hoc est Euangelium, & verbum Domini de Hierusalem vt Esaias & hic ipse Propheta aliàs canunt: quod pulchrè Dauid significat, cum dicit: Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion: euangelicum sermonem virgam virtutis Christi exponit Augustinus in libro 17. de ciuitate.

5. *Esai. 9. Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis super solium Dauid & super regnum eius sedebit, vt confirmet illud & corroboret in iudicio & iustitia à modo & vsque in sempiternum: Zelus Domini exercituum faciet hoc.* Præclarum hoc testimonium refert Eusebius lib. 7. de Demonstrat. Euangelica ca. 3. itemque Epiphanius lib. 2. contra hæreses agens contra Nazaræos, vbi & docet Regnũ Christi esse Ecclesiam.

6. *Hier. 23. Ecce dies venient, dicit Dominus, & suscitabo Dauid germen iustum & regnabit Rex & sapiens erit: & faciet*

faciet iudicium & iustitiam in terra. Inuenies apud Augustinum lib. 18. de Ciuitate Dei cap. 33. & Eusebium lib. 7. capit. 9. Quod si nosse volueris quid germinis vocabulo scriptura exprimit, legito fratris Ludouici Augustiniani librum de nominibus Christi.

7. *Ezech. 37. Et erunt mihi populus, & ego ero eis Deus. Et seruus meus Dauid Rex super eos: & pastor vnus erit omnium eorum.* Nomine Dauidis Christum intelligi notat Augustinus in responsione ad octo Dulcitij quæstiones in extremo capite, in 4. tomo, Vbi tum hoc tam frequens Oseæ testimonium recitat.

8. *Ose. 3. Post hæc reuertentur filij Israël, & quærent Dominum Deum suum, & Dauidem Regem suum.*

9. *Psalm. 2. Ego autem Constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum eius, prædicans præceptum eius. Dominus dixit ad me, Filius meus es tu: ego hodie genui te: postula à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Reges eos in virga ferrea, & tamquam vas figuli confringes eos.* Cyprianus lib. 2. aduersus Iudæos capit. 29. Hieronymus in epist. ad Principiam. Tritissimum testimonium est Iunil. lib. 2. cap. 12.

10. *Psal. 71. Deus iudicium tuum Regi da, & iustitiam tuam filio Regis.* ac mox: *Et permanebit cum sole & ante lunam in generatione, & generationem. Orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis donec auferatur luna. Et dominabitur à mari vsque ad mare: & à flumine vsque ad terminos orbis terrarum. Et adorabunt eum omnes Reges terræ: omnes gentes seruient ei. Et benedictum nomen maiestatis eius in æternum: & replebitur maiestate eius omnis terra.*

Hæc, quamuis psalmus ille titulum habeat Salomonis, in Salomonem non conuenire, sed in Christum, Augustinus. lib. 17. de ciuitate Dei c. 8. euidens

esse confirmat, idque adeo, vt Iudæi qui Christum respuunt, tamen de Salomone non esse dicta concedant. Recitat Cypria. in libr. 2. adu. Iud. cap. 30. Arnobius cæterique Psalmorum interpretes legi possunt. Gregor. quoque in Psalm. 4. pœnitent. tractat Eusebius. lib. 7. cap. 7.

11. Psalm. 88. In nomine tuo exaltabit cornu eius. Et ponam in mari manum eius & in fluminibus dexteram eius. Ipse invocabit me: Pater meus es tu: Deus meus & susceptor salutis meæ Et ergo primogenitum ponam illum, excelsum præ Regibus, In æternum seruabo illi misericordiam meam, & thronum eius sicut dies cœli. Et hoc sub Dauidis nomine sicut illa superiora sub Salomonis titulo de Christo prorsus prædicta in eodem opere Augustinus ostendit, idest. lib. 17. de ciuit. cap. 9. Cyprianus quoque. lib. 2. ad Quirinum. capit. 1. Euseb. libr. 7. capitul. 6.

12. 2. Reg. 7. Suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de vtero tuo & firmabo regnum eius Ipse ædificabit domum nomini meo & stabiliam thronum eius vsque in sempiternum. Et hoc non de Salomone se de Christo prædictum docent iidem Patres Cyprianus. libr. 1. aduersus Iudæos. capit. 15. & Augustinus. libr. 17. de ciuit. cap. 8. Euseb. lib. 4. cap. 26.

13. 3. Reg. 10. Magnificatus est ergo Rex Salomon super omnes Reges terræ diuitiis & sapientia. Et vniuersa terra desiderabat vultum Salomonis, vt audiret sapientiam eius. Prosper de diuinis prædictionibus parte. 2. capit. 27. Ecclesia verò ad primas vesperas Christi nati sic canit: Rex pacificus magnificatus est, cuius vultum desiderat vniuersa terra, atque iterum, Magnificatus est Rex pacificus super omnes Reges vniuersæ terræ. Fuit enim Salomonis Regnum typus Regni Christi.

Iesus, verus Messias, Spiritu sancto & omnium donorum plenitudine vnctus.

CAP. V.

PROPHETÆ, legislatoris, Pontificis, atque Regis nomina per excellentiam quidem de Christo dicuntur: sed tamen per proprietatem in alios quoque conueniunt. Nam Propheta Samuel, legislator Moses, Aaron Pontifex, Rex Salomon appellatus est: qui omnes typum Christi suo quisque modo gesserunt. At Messias, quod interpretatur Christus, semper de vno tantū potuit intelligi. Quamuis enim plures Christos legamus dicente Deo, Nolite tangere Christos meos, vnus tamen Christus, non per excellentiam solum, sed etiam proprietatem. Cæteri impropriè & abusiuè Christi, sunt dicti. Itaque amplius magisque propria Christi nomina pergamus exponere; ac doceamus primum Iesum Nazarenum ipsum esse Messiam, & gratia super omnes homines diuinitus vnctum.

I. Ioan. 1. Inuenit Andreas fratrem suum Simeonem, & dicit ei, Inuenimus Messiam, quod est interpretatum Christus. Et adduxit eum ad Iesum.

II. Ioan. 4. Dicit ei mulier, Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus. Dicit ei Iesus: Ego sum qui loquor tecum.

III. Act. 2. Certissime sciat ergo omnis domus Israël, quia & Dominum eum & Christum fecit Deus hunc Iesum, quem vos crucifixistis: verba sunt Petri Apostoli: ex quibus, tamen calumniam Arianorum Christi diuinitati inuectam, cum eum factum hinc probare conantur, facile depellunt Athanasius, Epiphanius atque Augustinus, de Christo homine explicantes, qua ratione certè Messias, hoc est vnctus est à Spiritu sancto.

IV. Act. 10. Iesum à Nazareth, quomodo vnxerit eum Deus Spiritu sancto & virtute, qui pertranſit benefaciendo & ſanando omnes oppreſſos à diabolo, quoniam Deus erat cum illo. Et hæc Petri verba ſunt.

V. Ioan. 1. Ioannes teſtimonium perhibet de ipſo, & clamat dicens: Hic erat quem dixi: Qui poſt me venturus eſt, ante me factus eſt, qui prior me erat: & de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia: quia lex per Moyſem data eſt: gratia & veritas per Iesum Chriſtum facta eſt.

VI. Ioan. 3. Quem enim miſit Deus, verba Dei loquitur. Non enim ad menſuram dat Deus ſpiritum. Hoc ſane de Chriſto Ioannes Baptiſta aſſeruit. Nam de cæteris Paulus ait, vnicuique data eſt gratia ſecundum menſuram donationis Chriſti.

Hanc tantam Chriſti amplitudinem atque eminẽtiam ſic Prophetica etiam oracula demõſtrarunt.

1. Pſalm. 44. Sedes tua Deus in ſæculum ſæculi: virga æquitatis virga Regni tui: Dilexiſti iuſtitiam, & odiſti iniquitatem, propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis. Quo teſtimonio Paulus quoque vtitur ad Hebræos primo capit. lege Auguſtinum libro 17. de ciuitate Dei capit. 16. & Hieronymum in epiſt. ad Principiam in 3. tom. vbi eum Pſalmum exponit.

2. Eſai. 61. Spiritus Domini ſuper me, eo quod vnxerit Dominus me: ad annunciandum manſuetis miſit me, vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, & clauſis aperitionem. Huius vaticinij de ſe ipſe Chriſtus interpres fuit, vt Lucas narrat capit. 4. Referunt atque explicant Irenæus lib. 3. capit. 10. & cap. 20. egregie Euſebius de Demonſt. Euang. lib. 9. cap. 10. Athanaſius lib. de Spiritu ſancto. Auguſtinus tractatu. 74. in Ioannem.

3. Pſal.

3. Pſal. 88. Inuenit Dauid ſeruum meum: oleo ſancto meo vnxi eum, manus enim mea auxiliabitur ei, & brachium meum confortabit eum. Nihil proficiet inimicus in eo, & filius iniquitatis non apponet nocere ei. De Chriſto potius quam de Dauide hæc cani docet Auguſtinus non ſemel, concione 1. in Pſalm. 88. & lib. 17. de ciuitate Dei capit. 8. & de octo quæſtionibus ad Dulcitium q. 5. Idem affirmat expreſsius Hilarius in Pſal. 183. idem Abroſ. lib. 5. de Fide cap. 4.

4. Eſai. 11. Et egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet, & requieſcet ſuper eum Spiritus Domini: Spiritus ſapientiæ & intellectus, Spiritus conſilij & fortitudinis, Spiritus ſcientiæ & pietatis, & replebit eum ſpiritus timoris Domini. Sanctus Leo ſerm. 4. de Natiuitate, Tertullianus de carne Chriſti, Hieronymus ad Pammachium de optimo genere interpretandi, Chryſoſtomus hom. in Pſal. 22. Euſeb. lib. 2. cap. 19.

5. Dan. 9. Et impleatur viſio, & Prophetia, & vngatur ſanctus ſanctorum. Ab exitu ſermonis vſque ad Chriſtum ducem, hebdomades ſeptem, & hebdomades ſexaginta duæ erunt. Tertullianus in libro aduerſus Iudæos enumerat hebdomadas, quem Hieronymus in Danielem ſequitur, Proſper de prædictionibus diuinis parte 2. cap. 35. refert Hieronymum, ac valde laudat. Auguſtinus aduerſus Fauſtum Manichæum lib. 12. ca. 44. Euſeb. latè lib. 8. cap. 2.

6. Geneſ. 28. Benedicentur in te & in ſemine tuo cunctæ tribus terræ. Cumque euigilaſſet Iacob de ſomno, ait: Vere Dominus eſt in loco iſto, & ego neſciebam, pauẽſque quam terribilis eſt locus iſte: non eſt hic aliud niſi domus Dei & porta cœli. Surgens ergo Iacob mane tulit lapidem, quem ſuppoſuerat capiti ſuo, fundens oleum deſuper: appellauitque nomen vrbis Bethel. Lapide à Iacob hãc ritu inuncto Chriſtum ſignificari docent Cyprianus libr. 1.

aduersus Iudæos cap. 16. Prosper de prædict. part. 1. cap. 23. Gregorius Papa 5. moral. cap. 21. Aug. lib. 12. cont. Faustum cap. 26.

3. Reg. 1. *Dixit quoque Rex Dauid. Ducite Salomonem filium meum in Gihon, & vngat eum ibi Sadoc sacerdos & Nathan Propheta in Regem Israël: & canetis buccina atque dicetis, viuat rex Salomon.* Præfiguratum in Salomone Christum indicant Prosper de prædict. par. 2. cap. 27. August. de ciuit. lib. 17. cap. 20.

Iesus filius Dei vnigenitus, verbum, & sapientia Patris.

CAP. VI.

QVÆ hactenus exposita sunt, Christo conueniunt homini. Quæ sequuntur duo, nequaquam secundum naturam humanam intelliguntur. Sed cum sit in Christo præter hanc, & diuina persona, & natura diuina, personæ est esse filium, & Verbum, naturæ est Deum verum, quo maior alius non sit. Iudæi verum ac naturalem Dei filium Christum negant purum hominem Messiam existimantes: cum quibus Photinus hæreticus hac in parte consentit. Horum amentiam literæ diuinæ abunde redarguunt.

I. Matt. 3. & 17. *Et ecce vox de cœlis dicens, Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacui.*

II. Matt. 16. *Respondens Simon Petrus dixit tu es Christus Filius Dei viui.*

III. Ioan. 1. *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum. & mox, vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre.*

IV. Hebr. 1. *Nouissime locutus est nobis in filio, quem constituit hæredem vniuersorum, per quem fecit & sæcula, qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius,*

eius, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens sedet ad dexteram Maiestatis in excelsis: tanto melior Angelis effectus quanto differentius præ illis nomen hæreditauit. Cui enim Angelorũ dixit aliquando.

1. Psal. 2. *Filius meus es tu: ego hodie genui te: & rursus.*

2. 2. Reg. 7. *Ego ero illi in patrem, & ipse mihi erit in filium.*

Prius testimonium ex Psalmo secundo etiam producit, ac Paulus ad Hebræos 5. & Actorum. 13. ad Christi resurrectionem comprobandam. Posterius ex historia Regum videtur quibusdam non vsque quaque idoneũ ad Christi æternã generationẽ demonstrandam, quod putent nó esse ad literam de Christo, sed de Salomone potius dictũ. At horum sententiam valide redarguit Augustinus li. 17. de ciuitate Dei ca. 8. probans de Christo non de Salomone verba Nathan Prophetæ intelligi. Cyprianus libr. 1. adu. Iud. cap. 15. & lib. 2. cap. 11. Tertul. 3. cont. Marcio. Euseb. lib. 7. capi. 6.

3. Psalm. 109. *Tecum principium in die virtutis tuæ: in splendoribus sanctorum ex vtero ante luciferum genui te.* Augustinus lib. 1. de Trinitat. cap. 12. & contra Maximum Arrianum lib. 3. cap. 18. & tractatu 3. in Ioan. Hieronymus libr. 2. in Michæam. Cypri. libr. 2. epistol. 3. & 1. adu. Iud. cap. 17. differit de eo versiculo Athanasius in ea orat. aduersus Arrianos, qua explicat Deus erat verbum.

4. Psalm. 88. *Ipse inuocabit me, Pater meus es tu: Deus meus & susceptor salutis meæ. Et ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ.* Et hoc August. lib. 17. de ciuitate Dei cap. 9. & Cyprianus lib. 2. aduersus Iudæos cap. 1. Euseb. lib. 7. cap. 6.

5. Prouer. 30. *Quod nomen est Dei, & quod nomen filij eius si nosti.* Ab Augustino quidam quæsiuit, an ve-

rum esset Salomonem asserere, Deo non esse filium: cui ille respondit adeo id non esse verum, vt potius contrarium aperte doceat: ad quod probandum producit locum hunc Prouerbiorum. lege epist. 49. quæst. 5. Itaque Iansenius meritò in commentarijs eius capitis pronuntiat manifestè à Salomone refelli Iudæos vnam tantum ponentes in Deitate personam.

6. *Sapien. 7. Vapor est enim virtutis Dei, & emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera: & ideo nihil inquinatum incurrit in eam. Candor est enim lucis æternæ, & speculum sine macula Dei Maiestatis, & imago bonitatis illius. Et cum sit vna, omnia potest, & in se permanens, omnia innouat, & per nationes in animas sanctas, se transfert, amicos Dei & Prophetas constituit.* Illustrissimum est testimonium de Dei verbo, quod Paulus imaginem & caracterem substantiæ Dei prædicat: sapiens emanationem claritatis Dei, & candorem lucis æternæ, & speculum & imaginem. lege epistolas Cyrilli atque aliorum in Concilio Ephesino. Augustinum quoque lib. 4. de Trinitate, cap. 20. & de incarnat. verb. cap. 13. & 14. tractatum in Ioann. 20. & sermon. 190. in 10. tomo. Ambrosius libr. 1. de Fide. cap. 4. Eusebius de Præpar. Euangel. lib. 7. cap. 5.

7. *Prouer. 8. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quicquam faceret à principio. Ab æterno ordinata sum, & cætera, cum eo eram cuncta componens & delectabar per singulos dies ludens coram eo, ludens in orbe terrarum.* Sciendum est, ex hoc primum loco Arium impegisse in errorem suum, vt Dei filium assereret creaturam, quemadmodum Epiphanius narrat in libr. 2. contra hæreses agens de Ariana hæresi. propterea quod Græca lectio vulgata haberet, Dominus creauit me. In quo testimonio explicando

plicando catholici Patres vehementer laborant. Sunt autem quatuor solutiones, quas reddunt. Epiphanius in loco iam dicto adhibet primam, negans Salomonem illic de sapientia æterna quæ est Dei verbum agere, sed facile refellitur ex ijs quę subijcit præclarissimè, secundo respondet Hebraicam veritatem secus habere nec dicere creauit me, sed possedit me, aut instar pulli exclusit, id enim significare verbum (Canani) quod illic est. Hieronymus hoc etiam modo respondet ipse in epist. ad Cyprianum in 3. tomo. ibique vertit, vt habet nostra vulgata, Dominus possedit me. Tertiam adhibet responsionem Epiphanius, placuisse Orthodoxis patribus quibusdam, accipiendum esse eum locum de Christo secundum naturam assumptam, iuxta quam creatus est, & creatura. ita explicat Athanasius in expositione Fidei. & cont. Arian. orat. 1. & 2. & 3. necnon Augustinus lib. 1. de Trinit. cap. 12. asserens secundum formam Dei à Salomone dictum, ante omnes colles generauit me Dominus, secundum autem formam serui, Dominus creauit me. Eodem modo Ambros. lib. 3. de Fide cap. 4. Quartam nihilominus responsionem ex B. Hilario attexam, qui elegantissime scribit ad hunc modum in libro de synodis num. 5. Quia Dei filius non corporalis partitudinis exemplo genitus est, sed ex perfecto Deo perfectus Deus natus est: ideirco ait creatam se esse sapientia, omnes in generatione sua corporales passiones excludens. At verò, vt ostenderet non creationis in se, sed natiuitatis naturam esse, subiecit & genitam, vt cum creatam se & genitam confitetur, absolutam natiuitatis suæ intelligentiam præstaret: dum & in demutabilem patris naturam in creatione significat, & legitimam ac propriam ex Deo patre genitę naturę suę ostendit

esse

Universidad de Deusto
Biblioteca

esse substantiam. Hæc ille. Ad eundem modum exponi poterit quod in Ecclesiastico legimus capit. 24. Qui creauit me, requieuit in tabernaculo meo. Et ab initio & ante secula creata sum. Et quod Ecclesiastici cap. 1. legimus: Prior omnium creata est sapientia. Nam vel de Christo secundam formam hominis intelligemus, vel iuxta Hilarium, creationem explicabimus, productionem non ex nihilo, sed sine immutatione producentis, vt est creatio. Iansenius posteriorem expositionem sequitur. 8. Prou. Quamquam Aug. in li. 12. confessionum suarum, sapientiã primo creatam velit esse naturam Angelicam: Et certe verba illa: Ipse creauit illam in spiritu sancto, & vidit & dinumerauit & mensus est, non recte de Dei verbo intelligi possunt, neque enim in Spiritu sancto productum est, cum ab illo potius procedat Spiritus sanctus. Nisi Christum in forma assumpta cogitare malueris. Cæterum testimonio allato ex Prou. 8. vtitur Cyprianus lib. 2. aduc. Iudæos. ca. 1. & Iustinus Martyr in apolog. 2. pro Christianis, vt ostendat Christum esse Dei filium.

8. *Isai. 53. Generationem eius quis enarrabit?* Athanas. in expositione Fidei. Augustinus tract. 31. in Ioa. & de Symbolo lib. 1. cap. 3. & lib. 2. cap. 3. Bernardus sermon. 53. Hieronym. in Matth. 1. Ambrosi. de Fid. lib. 1. cap. 6. Athan. de incarn. verb.

9. *Daniel. 3. Ecce ego video quatuor viros solutos, & ambulantes in medio ignis, & nihil corruptionis est in eis, & species quarti, similis Filio Dei.* Quamquam Hieronymus dubitat, magisque Angelum credit filium Dei appellatum, sed significantem verum Dei Filium. Ambrosius 1. libr. de Fid. capi. 2, ibi mysterium Trinitatis agnoscit, & in Angelo Dei filium docuisse tres pueros. Chry. in homil. de consubstant. Trinit.

Trinit. in 3. tom. Irenæus lib. 4. cap. 37. & lib. 5.

10. *Michæ. 5. Ex te mihi egredietur, qui sit Dominator in Israel: & egressus eius ab initio, a diebus æternitatis.* Aperte significatam æternam Christi natiuitatem vt Hieronymus scribit: & Euseb. lib. 8. cap. 3.

11. *Ecclesiastic. 24. Ego ex ore Altissimi prodiui, primogenita ante omnem creaturam.* Cyprianus lib. 2. aduer. Iud. cap. 1. hinc probat Christum esse Dei filium. Ex ore autem Altissimi sapientia prodire dicitur idque ante omnem creaturam, quod verbum erat in principio apud Deum, & per ipsum facta sunt omnia. Legi potest Cornelius Iansenius in Ecclesiasticum. Ambros. lib. 1. Fide, cap. 7. citat.

12. *Ecclesiast. 51. Inuocaui Dominum patrem Domini mei, vt non derelinquat me in die tribulationis meæ.* Et hinc perspicuum est Iesum Sirae filium, auctorem Ecclesiastici plures in diuinitate agnouisse personas, cum inuocet Dominum, Patrem Domini sui Messiæ, iuxta illud Psalmi. 109. Dixit Dominus Domino meo.

Iesus Deus verus, omnium rerum auctor. Dominus Omnipotens, & solus Altissimus.

CAP. VII.

QVAMVIS & filium Dei & Deum Ariani fatérentur Iesum Christum, vt ex epistolis Arii, quas Epiphanius recitat, constat, simul tamen creaturam & Deo inferiorem ponebant: quod nihil est aliud quam neque verum Dei filium neque verum Deum agnoscere. Posteriores quoque Arij sectatores, sequuti Ariminensis Synodi impostúram, verbo quidem negabant productum ex nihilo, & Deum verum fatebãtur, re autem vera neque Deum neque filium Dei sentiebant, cum & diuersæ substantiæ à

patre,

patre,& illi omnino imparem affirmarent: quemadmodum disputationes Augustini aduersus Arianos optimè docent. Itaque cum sancti Patres testimonijs ex vtroque testamento petitis impiam hæresim acerrimè confutarunt; eam ob causam placuit mihi in asserenda Christi Domini nostri vera deitate, etiam Euangelicis Apostolicisque auctoritatibus veterum expositiones adhibere, quod in Propheticis tantum facere soleo: vt Christi gloria amplius commendetur.

I. *Ioan. 1. In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factum est, in ipso vita erat, & vita erat lux hominum.* Ante Arrianos Cyprianus Christum esse Deum probat lib.2.adu.Iud.cap.6.Irenæus li.3. aduersus hæreses cap. 21. Iustinus in colloquio Tryphonis. Sed aduersus Arrianos propriè Athanasius & Gregorius Nazianzenus in pluribus orationibus. Epiphanius in Ancoratu & contra hæreses.hæres.31. lib. 2. Hilarius in 7.de Trinitate. Augustinus contra Maximinum. Ambros. in li.de Fide, & alij cõplures.

II. *Ioan. 5. Iesus autem respondit eis, Pater meus vsque modo operatur, & ego operor. Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere, quia non solum soluebat sabbathum sed & patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.* Quem locum tractans Hilarius lib 9. de Trinit. Et hic, inquit, rursus admonebo, & Euangelistæ iudicio, & communi humani generis sensu filium in paternæ naturæ æqualitate esse. Augustinus tractatu 17. in Ioan. Ecce intelligunt Iudæi, quod non intelligunt Arriani. Arriani quippe inæqualem patri filium dicunt, & inde hæresis pulsat Ecclesiam. Ambros. 2. de fid. ca. 4 Hieronymus in cap. 28. meus.

III. Ioan.

III. *Ioan. 10 Pater Ezechielis quod dedit mihi, maius omnibus est: & nemo potest rapere de manu patris mei. Ego & Pater vnum sumus.* In concil. Sardicensi explicatur hęc Regula Fidei, eo irridetur stulta Arrianorum interpretatio de vnitate concordię. Greg. Nazianz. in orat. cont. Arrianos, vnum essentiæ, sumus personis assignat. Hil. 7. de Trinit. Vt quod vnum sunt, nec diuersum, nec solitarium traderetur. Epiphanius hæres. 57. August. lib. 3. cont. Maximinum cap. 14.

IV. *Ioan. 20. Respondit ei Thomas, Dominus meus & Deus meus.* Cyprianus lib. 2. adu. Iud. c. 6. quòd Christus sit Deus. Hilarius 7. de Trinit.

V. *Hebræ. 1. Cum itèrum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit, Et adorent eum omnes Angeli Dei. Ad filium autem dicit, Thronus tuus Deus in sæculum sæculi. Et tu Domine in principio terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli. ipsi peribunt: tu autem permanebis.* Athanasius latè in orat. 2. contra Arrianos. Hieronymus in epist. ad Principiam in 3. tom. Augustinus 3. lib. cont. Maximinum cap. 16. & 26.

VI. *Tit. 1. In prædicatione quæ credita est mihi secundum præceptum Saluatoris nostri Dei, gratia & pax à Deo Patre & Christo Iesu Saluatore nostro.* Eundem Saluatorem appellat Christum, quem proximè dixerat Saluatorem Deum.

VII. *Tit. 2. Apparuit gratia Dei Saluatoris nostri erudiens nos, vt abnegantes impietatem, sobrie & iuste & pie viuamus in hoc sæculo, expectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi.* Hic Hieronymus, Vbi est, inquit, serpens Arrius? vbi Eunomius coluber? Magnus Deus Iesus Christus Saluator dicitur, &c.

VIII. *Rom. 9. Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est Deus super omnia benedictus in sæcula. Amen.*

Cyprianus

Universidad de Deusto
Biblioteca

Cyprianus lib. 2. adu. Iud. cap. 6. quod Christus sit Deus. Athanas. in orat. contra Arrianos. Hilarius 8. lib. de Trinitate. Ambros. 4. de Fid. cap. 6. Irenæus lib. 3. cap. 18. Augustin. 3. cont. Faust. cap. 6.

IX. *Act. 10. Annuntians pacem, per Iesum Christum. Hic est omnium Dominus.*

X. *Act. 3. Petistis virum homicidam donari vobis: auctorem verò vitæ interfecistis.*

XI. *1. Cor. 2. Si enim cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.* Dominum omnium, vitæ auctorem, dominum gloriæ, solum Deum agnoscere possumus, vt Augustinus etiam indicat cont. Maximin. lib. 3. cap. 20. Hieron. ad Damas. in 3. tom. exponens visionem Esaiæ.

XII. *Hebr. 1. Per quem fecit & sæcula.* Ante omnia sæcula subsistat necesse est, per quem facta sunt sæcula.

XIII. *Matth. 28. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos, in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti.* S. Vigilius Martyr in disputatione Athanasij, quã scripsit, hoc loco mirifice vrget hæreticos. Hilarius 2. de Trinitat. sufficere hoc ad vniuersam fidem Ecclesiæ de Trinitate. Nazianz. in orat. cont. Arrianos. August. 3. contr. Maximinum cap. 22. Hieronym. in Matth. in nomine, non in nominibus. idem Ambro. lib. 1. de fid. cap. 1. & Aug. cont. Maxim. 3. lib. cap. 15.

XIV. *1. Ioan. 5. Tres sunt, qui testimonium dant in cælo: Pater, Verbum, & Spiritus sanctus: & hi tres vnum sunt.* D. Cyprianus in libro, quem de vnitate Ecclesiæ quidam inscribunt, alij de simplicitate prælatorum, Cypriani certe esse constat ipsius testimonio & citatione Augustini. Augustinus cont. Maximin. lib. 3. cap. 22. copiose.

XV. *Ioan. 16. Omnia quæ habet Pater, mea sunt.* Validissimam ad contundendam Arrianam hæresim hanc

hanc sententiam iudicat Augustinus, quam sæpissime repetit in 3. lib. cont. Maximinum. Ambros. 3. de Fid. cap. 7.

XVI. *Ioan. 17. Et mea omnia tua sunt: & tua mea sunt.* Est eiusdem rationis hæc cum superiore ad asserendam summam in essentia Patris & filij vnitatem. sic explicat Athanas. serm. 4. cont. Arrianos, Ambros. lib. 5. de Fid. cap. 4.

XVII. *Ioan. 14. Philippe, qui videt me, videt & Patrem. Quomodo tu dicis, ostende nobis Patrem? Non credis quia ego in Patre, & Pater in me est?* Athanas. in eodem serm. 4. cont. Arrianos. fuse vero Hilarius 7. de Trinitate.

XVIII. *1. Ioan. 5. Et scimus quoniam filius Dei venit, & dedit nobis sensum, vt cognoscamus verum Deum, & simus in vero filio eius. Hic est verus Deus, & vita æterna.* Ex præcipuis testimoniis deitatis Christi, hoc vnum est, quo valde vtitur Athanas. in expositione Fidei, & Hilarius lib. 7. de Trinitate, & Augustin. 3. cont. Maximin. Ambros. 1. de Fid. cap. 7.

XIX. *Iud. 1. Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam, & solum dominatorem & dominum nostrum Iesum Christum negantes.* Hoc testimonium ideo positum est, vt hanc vocem, solum, & similes ostendamus in scriptura non excludere alias personas diuinas, quamuis de vna dicantur. Neque enim ita Christus est solus dominator & dominus, vt excludat Patrem, quemadmodum cum Paulus dicit: Nobis non est nisi vnus Dominus Iesus Christus: non vult Patrem nõ esse nobis Dominum. Et cum dicit: Quæ Dei sunt, nemo nouit nisi Spiritus Dei: neque filius neque pater ab ea cognitione secernitur. Sic neque Spiritus sanctus, cum dicitur, Patrem nemo nouit nisi filius, sic neque ipse Christus, cum dicitur: Hæc

est vita æterna, vt cognoscant te solum Deum verum: quo testimonio putant Arriani valde se Catholicos premere. lege Epiphanium cõtra hæresim Arrianorum, & Augustinum lib. 3. cont. Maximinum. Ambrosium lib. 3. de Fide. cap. 2. copiosius verò lib. 5. de Fide. c. 2. vbi Arrianorum calumniæ respondet.

XX. *Philipp. 2. Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Iesu: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo: sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens.* Vniuersam Arrij hæresim hæc Pauli sententia iugulat, quam proinde scriptores Catholici crebertimè adhibent, ad demonstrandam filij Dei duplicem substantiam, atque in diuina æqualitatem cum Patre. Hilarius quidem 8. de Trinitate: Augustinus contra Maximinũ libr. 1. & libr. 2. cap. 5. Athanasius serm. 3. contra Arrianos. Ambrosius libr. 2. de Fide ad Gratianum Imperatorem, cap. 4. & libr. 5. capit. 6. Cyprianus quoque libr. 2. adu. Iudæos cap. 13. Gregorius Papa lib. 2. Moral. cap. 22.

Ex vetere testamento non pauca quoque testimonia depromuntur ad declarandam Iesu Christi Filij Dei perfectam diuinitatem qualia sunt.

1. Psal. 44. Sedes tua Deus in seculum seculi: virga directionis, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem: propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Paulus Apostolus hinc probat ad Hebr. 1. Christum esse Deum, & Cyprianus libr. 2. adu. Iudæos cap. 6. cuius titulus est, Quod Christus sit Deus. Ambros. libr. 1. de Fide cap. 2. Hieronymus quoque eum Psalmum interpretans in epistola ad Principiam in 3. tomo aduertit, illud, Deus, vocandi casu, non nominandi positum: vt sensus sit, O Deus Christe vnxit te Deus Pater, &c.

2. Psal. 79. Qui sedes super cherubim, manifestare coram Ephraim,

Ephraim, Beniamin, & Manasse. Excita potentiam tuam & veni, vt saluos facias nos. Deus conuerte nos, & ostende faciem tuam, & salui erimus. Hæc de Christo dici & Augustinus in commentario eius Psalmi declarat, & vsus Ecclesiæ catholicæ docet, quæ iis verbis aduentum Christi in Mundum compellat in officio aduentus. Ambros. lib. 5. de Fide cap. 3. & Irenæus lib. 3. cap. 11. & Cyril. serm. de occursu Domini eodem modo explicant.

3. Esai. 35. Dicite pusillanimis, confortamini & nolite timere. Ecce Deus noster vltionem adducet retributionis: Deus ipse veniet & saluabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, &c. Irenæus libr. 3. aduersus hæreses cap. 22. latè. August. de Quinque hæresibus cap. 7. Cyprianus lib. 2. aduers. Iud. cap. 6. Euseb. Cæsariensis lib. 9. de Demonstrat. Euangel. cap. 13.

4. Esai 9. Paruulus enim natus est nobis, & filius datus est nobis: & factus est principatus super humerum eius: & vocabitur nomen eius, Admirabilis, Consiliarius, Deus, Fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis. Multa hic disputatio est de versione septuaginta interpretum, quos D. Hieronymus non ausos prodere Ptolemæo mysterium tantum, Angelum magni consilij vertisse scribit. Sed manifeste Christus vocatur, vt est, Deus, Fortis. Chrysostomus de incomprehensibili Dei natura hom. 5. & in demonstratione quod Christus sit Deus. Ambros. lib. 3 in Lucam.

5. Esai. 7. Et vocabitur nomen eius Emanuel, hoc est, nobiscum Deus. Matthæus hoc refert de Christo ca. 1. Irænеus libr. 3. capit. 9. Tertullianus 3. libr. aduersus Marcionem, Chrysosto. homil. 5. in Mattheum, Cyrillus in epist. quæ refertur in tom. 1. concil. Athanas. de incar. cont. Apollinar.

6. Esai. 45. Hæc dicit Dominus, labor Aegypti, &

Universidad de Deusto
Biblioteca

negotiatio Aethiopiæ, & Sabaim viri sublimes, ad te transibunt, & tui erunt, post te ambulabunt, vincti manicis pergent, & te adorabunt, teque deprecabuntur. Tantum in te est Deus, & non est absque te Deus. Vere tu es Deus absconditus Deus Israël Saluator. Celebre est apud sanctos Patres hoc testimonium, in quo ostenditur æquè esse filium Deum, vt patrem, & tamquam verum Deum adorandum à Magis. Hilarius lib. 4. & lib. 5. de Trinitate. Ambros. libr. 1. de Fide ad Gratianum cap. 2. & in Psal. 118. serm. 21. Athanas. de Natura humana suscepta à Verbo contra Apollinarium. Tertull. in Praxeam. Epiphanius contra hæresim Noëtianorum. Cyrillus in Ioannem lib. 5. Cyprianus lib. 2. adu. Iud. cap. 6 quod Deus sit Christus. Euseb. lib. 5. de Demonst. Euang. cap. 4. Hieronymus in commentariis Esai. Arrianos vrget eo loco.

6. Zachar. 2. Hæc dicit Dominus omnipotens, Post gloriam misit me ad gentes, quæ spoliauerunt vos, & cætera, & cognoscetis quia Dominus omnipotens misit me. Hic Hieronymus atque Eusebius lib. 6. cap. 16. etiam aduertit Dominum omnipotentem à domino omnipotente se missum profiteri, ex quo sequitur filium esse Dominum omnipotentem, & plures in diuinitate personas. Nam à Iudæis hoc loco Christum loqui concedi etiam tradit Stunica Augustinianus. Idem testimonium profert Athanas. in serm. de sancta Deipara.

8. Psal. 23. Attollite portas principes vestras, & eleuamini porta æternales, & introibit Rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus virtutum ipse est Rex gloriæ. Dionysius Areopagita de Christo ascendente interpretatur c. 7. de cœlesti Hierarchia, quem Regem gloriæ ad dominum virtutum siue exercituum declarat. Nec dissimiliter Cyprianus lib. 2. aduersus Iudæos ca. 29.

9. Psal.

9. Psal. 109. Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis. Christus ipse Iudæos hinc docuit se esse Dauidis Dominum propter diuinam naturam, quemadmodum Apostolus quoque ad Hebræos scribens argumentatur. Secundum quem Irenæus lib. 3. cap. 6. & Ambrosius lib. 5. de Fid. cap. 4.

10. Habac. 3. Deus ab Austro veniet: & sanctus de monte Pharan semper, operuit cœlos gloria eius, & laudis eius plena est terra. Docent Hieronymus in commentariis eius loci, & sanctus Irenæ. 3. libr. aduersus hæreses cap. 23. ideo ab Austro siue Africo dominum venturum prædici, quòd ciuitas Bethleem, in qua natus est Christus, ad meridiem sita sit Hierosolymis, hoc est principatui Iudæ.

11. Hab. 3. Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo. Deus Dominus fortitudo mea. Christum vocare Deum ac dominum suum non est dubium.

12. Hier. 23. & 33. Et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus iustus noster. siue iustitia nostra, vt Hebræo magis est consentaneum, teste Hieronym. Nomen quoque ineffabile Dei de Christo dictum constat.

13. Ecclesiastici. 24. Ego feci in cœlis, vt oriretur lumen indeficiens, & sicut nebula texi omnem terram. Ego in altissimis habito, & thronus meus in columna nubis. Gyrum cœli circuiui sola, & profundum abyssi penetraui, & in fluctibus maris ambulaui, & in omni terra steti, & in omni populo, & in omni gente primatum habui. Sapientia hæc inquit, quæ Dei solius propria sunt, vt Cyprianus lib. 2. adu. Iud. c. 1. & Ambros. lib. 1. de Fide c. 7. recitant.

14. Gen. 19. Dominus pluit super Sodomam & Gomorrham sulphur & ignem à Domino de cœlo. Illud Dominus à Domino, mirabili consensione intelligunt sancti Patres Deum filium à Deo Patre vnde diuinitatem Christi etiam asserunt. Sic Hilarius 4. de Tri-

nitate, Irenæus lib.3.cap.6.Cyprianus lib.3.ad Quirinum capit. 33. Hieronymus in 1. Oſee. Ambroſius lib.1.de Fide ad Gratianum,ca.2. Concilium Sardic. etiam anathema apponit eam intelligentiã neganti.

15. *Pſal.86. Homo natus eſt in ea, & ipſe fundauit eam Altiſsimus.* Quoniam negant Arriani Altiſsimum de alio quod de Patre dictum in ſcripturis, ſecundum Catholicæ Eccleſiæ ſententiam etiam de Dei Verbo pronuntiat Pſalmus quòd idem fuerit factus homo in ea, qui eam fundauit Altiſsimus: quemadmodum exponunt Auguſtinus in eum Pſalmum, & 17. de ciuit.cap.16.& Ambroſius lib.3.de Fide. capit.2. itaque Hieronymus audacter & gloriosè prouocat Arrianos in enarratione eius Pſalmi in tomo 8.Reſpondeant, inquit, Arriani, quoniam dicunt Altiſsimum ſolum Patrem eſſe: ecce hic de filio dicitur, Et ipſe fundauit eam Altiſsimus.

Sunt alia permulta teſtimonia, quibus diuinitas Chriſti vera æternaque probatur: duo ſolum adiiciã, quibus paſsim vtuntur Patres, iuxta ſeptuaginta.

16. *Eſai 63. Non legatus*, (ſiue ſenior alij Patres legunt) *neque Angelus, ſed ipſe Dominus ſaluauit eos, eo quod diligeret eos, & parceret eis, ipſe redemit eos.* De Chriſto eſſe ſermonem manifeſtum eſt: hunc dicit eſſe ipſum Dominum, qui per ſe non per Angelum aut per legatum redemerit nos. Sic Irenæus libr.3.capit.25. Athanaſ.de incarn.verbi. Cyprianus lib.2.aduerſus. Iudæos cap.6. Tertull.contra Marcio. lib.4. Ambr. lib.2.de Fide cap.9. Cyrillus lib.5.cont. hæret.cap. 107.Epiphanius contra Ætium.libr.3.de Hæreſ. Hilarius in Pſal. 52. Chryſoſt.hom.5. ad Populum Antioch Iginus Papa epiſt.1.in 1.tomo conciliorum.

17. *Baruch. 3. O Iſraël quam magna eſt domus Dei, & ingens locus poſſeſsionis eius. Magnus eſt & non habet finem:*

qui præparauit terram in æterno tempore, & repleuit eam pecudibus: ſtellæ luxerunt ei cum iucunditate qui fecit illas. Hic eſt Deus noſter, & non æſtimabitur alius aduerſus eum. Hic adinuenit omnem viam diſciplinæ, & tradidit illam Iacob puero ſuo & Iſraël dilecto ſuo. Poſt hæc in terris viſus eſt, & cum hominibus conuerſatus eſt. Triumphant Catholici Patres vel hoc vno loco de Arianis, vbi Propheta Chriſtum, qui in terra apparuit, Deum noſtrum, immenſum omnium conditorem, demum vnum ſolum Deum apertè confitetur. Plerique antiquorum Hieremię tribuunt, cuius potius eſſe quam Baruch ſcribæ illius etiam Auguſtinus vult 18.lib.de ciuit.cap. 33. Eccleſia tamen hodie Baruch adſcribit neque intereſt quicquam, cum Spiritus ſancti eſſe conſtet, & Baruch Prophetia non diuerſa à volumine Hieremiæ habeatur, cum neque inter duodecim minores Prophetas numeretur, neque maiores ſint plures quam quatuor. Ergo eam Prophetiã ad Chriſti diuinitatem perfectiſsimam demonſtrandam recitant Cyprianus libr.2.adu. Iudæos,cap.6. Epiphanius contra hæreſ. 57. Noëtianorum. Hilarius. 4.de Trinitate in fine. Ambroſius libr.1. de Fide, capit.2. Auguſtinus lib.3.cont. Maximinum cap.26.grauiter vrget hæreticum.& 12.cont. Fauſt.cap.43.apertiſsimum dicit Chryſoſtomus in ſerm. de conſubſtantiali Trinit.in 3.tom.& demonſtrat.quod Chriſtus ſit Deus, in 5.tom.& in Pſal.46.1.tom. Cyrillus Alexandrinus in oratione de occurſu Domini apud Surium.

FINIS LIBRI QVARTI.

DE CHRISTO REVELATO

LIBER QVINTVS.

IESVS SALVATOR populi sui. Cap. I.

QVAMVIS eadem & Christi maiestatem nomina, & magnam in nos beneficentiam indicent, tamen aliud alia magis propriè expressèque declarant. Ergo cum Iesu excellentia hactenus demonstrata sit, quid illi genus hominum acceptum referre debeat, hoc libro exponendum est: idque per generales quosdam titulos, vt propria ac peculiaria gesta mysteriaque in alio mox ordine collocétur. Itaque primum illud occurrit, vnde nominis ipsius ratio deriuata est, quod Saluator sit suorum: de qua re innumerabilia sunt, quæ in vtroque testamento commemorantur: sed nonnulla delibasse sufficiet.

I. Matth. 1. *Vocabis nomen eius Iesum: ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum.*

II. Act. 4. *Notum sit omnibus vobis, & omni plebi Israel, quia in nomine Iesu Christi Nazareni quem vos crucifixistis, quẽ Deus suscitauit à mortuis, in hoc iste astat coram vobis sanus. Hic est lapis, qui reprobatus est à vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli & non est in aliquo alio salus. Neque enim aliud nomen est sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri.*

III. Ioan. 3. *Sic Deus dilexit Mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Non enim misit Deus filium suum in Mundum, vt iudicet Mundum, sed vt saluetur Mundus per eum.*

IV. Luc. 2. *Annuntio vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie Saluator, qui est Christus Dominus in ciuitate Dauid.*

V. Ioan. 4. *Et dicebant, quia hic est vere Saluator Mundi.*

VI. Act. 28. *Notum ergo sit vobis, quòd gentibus missum est hoc salutare Dei.*

VII. 1. Ioan. 3. *Misit Deus filium Saluatorem Mundi.*

VIII. Heb. 5. *Factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ.*

IX. 1. Pet. 1. *Reportantes finem fidei vestræ salutem animarum vestrarum: de qua salute exquisierunt atque scrutati sunt Prophetæ, qui de futura in vobis gratia Prophetauerunt, scrutantes in quod vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi, prænuntians eas, quæ in Christo sunt passiones, & posteriores glorias.* Atque hęc sufficiant ex nouo, quæ spiritualis in Christo gaudij magis causa posita sunt, quam fidei faciendæ de notissima re. Ex veteri non pauciora produntur.

1. *Genes. 3. Inimicitias ponam inter te & mulierem,*

semen tuum & semen illius: & ipsa conteret caput tuum. Tametsi nostra vulgata habeat ipsa conteret caput tuum, vt referatur ad mulierem, tamen iuxta Hebraicum & septuaginta ad semen mulieris potius refertur. itaque antiquiores patres legunt, ipse obseruabit caput tuum & tu obseruabis calcaneum eius: quod de Christo serpentem perimente, atque homini salutem reddente declarant S. Iren. Martyr lib. 3. cap. 38. & lib. rursus. 5. S. Cyprianus lib. 1. aduersus Iudęos cap. 9. Gregorius Papa lib. 5. in Iob cap. 38.

2. *Genes. 49. Salutare tuum expectabo Domine.* Hæc in Danielis Prophetia dictata est, vt plerique patres volunt, de aduętu Antichristi, quem beatus Patriarcha à se aduertens spem figit in Christo. Sic Gregorius exponit lib. 31. Moral. ca. 18. & in Ezech. homil. 8. quamuis Ambrosius in lib. de Benedictionibus Patriarcharum cap. 7. & super Psalm. 40. ad Christi resurrectionem referat ab ipso expectatą: legit enim, Cadet eques retrorsum expectans salutare tuum.

3. *Genes. 45. Pro salute enim vestra me misit Deus ante vos.* In Ioseph Christum adumbratum tum aliàs sępe, tum in hoc maxime quod salutem attulerit fratribus suis, docet Augustinus lib. quæst. in Genes. capit. 123. & 148. & ca. 167. itemque B. Prosper de Prædiction. lib. 2. cap. 29.

4. *Deuter. 4. Postquam te inuenerint omnia, quæ prædicta sunt, nouissimo tempore reuerteris ad Dominum Deum tuum, & audies vocem eius. Quia Deus misericors Deus tuus est: non dimittet, neque omnino delebit, neque obliuiscetur pacti, in quo iurauit patribus tuis.* De reliquijs Israël, quæ secundum electionem gratiæ saluæ sunt iuxta Paulum, tum de plenitudine in extremo tempore ad Deum conuertenda Moyses locutus est: vtrumque vero Christi misericordia efficitur, cuius etiam

etiam vocem audiuit chorus iustorum, cum versaretur in Mundo.

5. *Esai. 19. Clamabunt ad Dominum à facie tribulątis, & mittet eis Saluatorem & propugnatorem, qui liberet eos.* Hieronymus hic, & Gregorius in Psal. 4. pœniten. meminit Eusebius libr. 1. de Demonstrat. Euang. ca. 4. & Cyrillus de Incarnat. vnigenit. ca. 3.

6. *Esai. 62. Dicite filiæ Sion, Ecce Saluator tuus venit.*

7. *Esai. 63. Et factus est eis Saluator. In omni tribulatione eorum non est tribulatus: & Angelus faciei eius saluauit eos. In dilectione sua & in indulgentia sua ipse redemit eos, & portauit eos, & eleuauit eos cunctis diebus sæculi.* Iuxta nostram vulgatam hoc positum est: nam iuxta 70. & antiquorum patrum allegationem aliter supra recitatum est.

8. *Esai. 64. Vtinam dirumperes cœlos, & descenderes. à facie tua montes defluerent. sicut exustio ignis tabescerent: aquæ arderent igni: à facie tua gentes turbarentur. Cum feceris mirabilia non sustinebimus. descendisti, & à facie tua montes defluxerunt.* Ad Christi aduentum non dubium est pertinere, qui venit ignem mittere in terram, & separare hominem aduersus patrem suum, & cætera quę Euangelium loquitur. Montium nomine, quos Prophetą Christo veniente defluxuros dicit, aduersas potestates Hieronymus & Cyrillus intelligunt.

9. *Esai. 51. Attendite ad me populę meus, & tribus mea mihi audite, quia lex à me exiet, & iudicium meum in lucem populorum requiescet. Prope est iustus meus, egressus est Saluator meus, & brachia mea populos iudicabunt, me insulæ expectabunt, & brachium meũ sustinebunt.* Eusebius lib. 2. de demonstrat. Euangelica. cap. 34. Augustinus de vnitate Ecclesiæ, cap. 7. Hieronymus & Cyrillus hîc.

Universidad de Deusto
Biblioteca

10. *Esai. 45. Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra, & germinet Saluatorem, & iustitia oriatur simul. ego Dominus creaui eum.* Ecclesia dum aduentum Christi celebrat, sæpenumero hanc vocem ingeminat, cuius copiose meminit Lactantius Firmianus lib. 4. de vera religione cap. 12. Augustin. de quinque hæres. cap. 4. & sermo. 9. de Natiuit. Chrysost. homil. in Psalmum 71.

11. *Zachar. 9. Exulta satis filia Sion, iubila filia Hierusalem. Ecce Rex tuus venit tibi iustus & saluator.* Præclari huius oraculi nullus ferè est ecclesiasticorum tractatorum qui non meminerit. Interim videto Cyprianum lib. 2. aduersus Iudæos cap. 29. Iustinum Martyrem in colloquio Tryphonis, Prosperum de Prædictionibus diuinis, parte 3. cap. 16. Augustinum 18. de ciuitate Dei cap. 35.

12. *Psalm. 97. Cantate Domino canticum nouum, quia mirabilia fecit. Saluauit sibi dextera eius, & brachium sanctum eius. Notum fecit Dominus salutare suum, in conspectu gentium reuelauit iustitiam suam. Recordatus est misericordiæ suæ & veritatis suæ domui Israel. Viderunt omnes termini terræ salutare Dei nostri.* Augustinus in hoc Psalmo citans illud Lucæ, Videbit omnis caro salutare Dei, & illud, Viderunt oculi mei salutare tuum. Necnon cæteri expositores Psalmorum, Gregorius quoque in 1. Reg. cap. 2. optimè, itemque Irenæus martyr. lib. 3. cap. 11.

13. *Psal. 13. & Psalm. 52. Quis dabit ex Sion salutare Israel? cum conuerterit Dominus captiuitatem plebis suæ, exultabit Iacob, & lætabitur Israel.* Eutym. ad Christi resurrectionem magis refert: sed de salute electorum per Christi aduentum certissimam esse propheriam, & ille, & omnes fatentur.

14. *Esai. 6. Iugum oneri eius, & virgam humeri eius, &*

& sceptrum exactoris superasti sicut in die Madian. Vt enim per Gedeonem terrti hostes sunt & in fugam versi, cum pauci admodum essent milites Dei, ita Christo victoria cessit sine militari potentia & cætera, lege Augustinum serm. 108 de tempore, & Origen. homil. 5. in 6. & homil. 9. in 7. cap. Iudic.

15. *Osc. 1. Domui Iudæ miserabo & saluabo eos in Domino Deo suo: & non saluabo eos in arcu & gladio & in bello & in equis & in equitibus.* Velut Esaiæ superius vaticinium, Oseas exponit, quomodo sit salus expectanda à Deo. Dominum autem Deum suum Christum populo Israël pollicetur Deus Pater, vt Hieronymus declarat. Atque hæc sufficiant, vbi finis nullus futurus sit, si omnia commemorentur, quæ de Christi salute diuina inueniuntur oracula.

Iesus per sanguinem suum redemptor omnium peccatorum. CAP. II.

NON solum salutem habemus in Christo, sed eam quoque magno pretio ipsius, id est sanguine, consecuti sumus. Hoc Iudæi, quibus velatum est testamentum vetus, non intelligunt: hoc Manichæi respuunt, hoc sapientes huius sęculi irridẽt. At Christiani, vt est summa fidei nostrę, ita in omnibus diuinis scripturis velut consignatum thesaurum tenemus. Omnes enim Prophetæ, vt Petrus ait, testimonium perhiberent remissionem nos accipere peccatorum per sanguinem Christi. Itaque Paulo vberius ex vtraque pagina de redemptione per Christi sanguinem testimonia depromenda erunt.

I. *Matth. 20. Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam redemptionem pro multis.*

II. *Matth. 26. Hic est sanguis meus noui testamenti,*

qui

qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.

III. *Act. 10. Huic prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen eius, omnes qui credunt in eum.*

IV. *Rom. 3. Omnes peccauerunt, & egent gloria Dei, iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitiæ suæ.*

1. *Ioan. 1. Et sanguis Iesu Christi emundat nos ab omni peccato.*

V. *1. Ioan. 2. Sed & si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum: & ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius Mundi.*

VI. *1. Ioan. 4. In hoc est charitas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos, & misit filium suum propitiationem pro peccatis nostris.*

VII. *Apoc. 1. Dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo.*

VIII. *Heb. 9. Si enim sanguis hircorum aut taurorum, & cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis; quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundauit conscientiam nostram ab operibus mortuis?*

IX. *Ibi, Et omnia pene in sanguine secundum legem mundantur: & sine sanguinis effusione non fit remissio. Necesse est ergo exemplaria quidem cœlestium his mundari, ipsa autem cœlestia melioribus hostijs quam istis.*

X. *Ioan. 1. Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.*

XI. *1. Pet. 1. Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis: sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi & incontaminati, præcogniti quidem ante Mundi constitutionem, manifestati autem nouissimis temporibus.*

XII. *Apoc.*

XII. *Apoc. 5. Ceciderunt coram agno habentes singuli citharas & phialas aureas, & cantabant canticum nouum, dicentes. Dignus es Domine, accipere librum, & soluere signacula eius, quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu & lingua & populo & natione: & fecisti nos Deo nostro regnum & sacerdotes, & regnabimus super terram.*

XIII. *Apoc. 13. Agni qui occisus est ab origine Mundi.*

Quoniam igitur salutem & redemptionem Christi hanc, quam Apostoli prædicarunt, Prophetę quoque omnes prædixerunt, ex singulis ferè ponenda testimonia erunt. Primum quidem Moyses.

1. *Exod. 12. Et sument de sanguine agni, & ponent super vtrumque postem, & in superliminaribus domorum, in quibus comedent illum. Erit autem vobis sanguis in signum in ædibus, in quibus eritis: & videbo sanguinem, & transibo vos, neque erit in vobis plaga disperdens, quando percussero terram Aegypti.* Omnes fere Ecclesiastici tractatores in mystici Agni narratione versantur. legi interim potest Iustinus Martyr in colloquio cum Tryphone Iudæo, Gregorius Nazianzenus secunda oratione in Pascha; Cyprianus ad Demetrianum, & lib. 2 aduersus Iudæos capit. 21. Augustinus quæstion. vet. & nou. testamẽt. quæst. 84. & lib. 12. in Faustum cap. 30. & de Tempore sermo. 150. & 181. Beatus Prosper de prædict. diuinis, parte 1. cap. 37. ac multi alij passim occurrent.

2. *Iob. 19. Scio quod redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum, & rursum circundabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum saluatorem meum, quem visurus sum ego ipse, & non alius: reposita est hæc spes mea in sinu meo.* Quo loco Gregorius Papa, id est lib. 14. Moral. cap. 29 sic commentatur. Qui non ait conditor, sed Redemptor, apertè eum denuntiat,

qui

qui postquam omnia creauit, vt nos à captiuitate redimeret, inter nos incarnatus apparuit, suaque morte nos à perpetua morte liberauit.

3. *Psal. 129. Speret Israel in domino, quia apud Dominum misericordia & copiosa apud eum redemptio, & ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus eius.* Hic Augustinus. Qui non commisit peccatum, ipse est redemptor à peccato. Prosper & reliqui Psalmorum expositores consentiunt.

4. *Psal. 50. Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi. Asperges me Domine hyssopo, & mundabor: lauabis me, & super niuem dealbabor.* Hyssopũ sanguinis Christi aspersionem significare docẽt Chrysostomus & Ambrosius in 9. cap. epistol. ad Heb. de qua Prophetam loqui monet præclarè Greg. in Psal. 4 pœnit. Augustinus etiam Arnobiusque in hunc 50. Psalmum attingunt. sed de redemptione & passionibus Christi totum psalterium plenum est, vt in lib. octauo apparebit. Alios Prophetas percurramus.

5. *Esai. 53. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostræ super eum, & liuore eius sanati sumus. Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit: & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum.* Totum caput de Christi passione & redemptione nostra perspicuum est, idque adeo, vt ad conuincẽdos etiam Gentiles atque Iudæos euidentissimam Prophetiam afferant Augustinus lib. 1. de consens. Euangelist. cap. 31. & 18. de ciuit. cap. 29. Chrysostomus in demonstratione quod Christus sit Deus in 1. tomo. Iustinus in colloquio Thryphonis, Cyprianus lib. 2. aduers. Iudæos cap. 13. Athanasius de Incarnatione verbi contra Gentiles. Ambrosius in Psal. 40. Origenes contra Celsum lib. 1.

6. *Ibidem*

6. *Ibidem. Et Dominus voluit conterere eum in infirmitate. Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longæuum, & voluntas Domini in manu eius dirigetur. Pro eo quod laborauit anima eius, videbit, & saturabitur: in scientia sua iustificabit ipse iustus seruus meus multos: & iniquitates eorum ipse portauit.* Sed debet intelligi plerosque patrum iuxta 70. sic legere, Dominus vult mundare eum à plaga, ideſt excitare à mortuis: ita legunt Iustinus in apologia secunda pro Christianis, Eusebius Cæsariensis lib. 2. de Euangelica Demonstratione cap. 3. Theophilactus in 3. cap. Ioannis, Chrysostomus, & Augustinus in locis proximè indicatis. Itaque quod nostra vulgata ad passionem refert, Dominus voluit conterere eum in infirmitate, hoc septuaginta in Christi resurrectionem retulere: atque vtrumque æquè Propheticum.

7. *Esai. 16. Emitte agnum Domine dominatorem terræ de petra deserti ad montem filiæ Sion.* Carent quidem septuaginta ea sententia, sed Hieronymus habet, & Ecclesia in officio aduentus oppido frequentat.

8. *Esai. 52. Solue vincula colli tui captiua filia Sion, quia hæc dicit Dominus Deus, Gratis venundati estis: & sine argento redimemini.* Eusebius lib. 6. demonst. Euangel. cap. 24. Augustinus tractat. 41. in Ioannem, Ambros. de institut. virg. cap. 13.

9. *Ibi. Oculo ad oculum videbunt, cum conuerterit Dominus Sion. Gaudete & laudate simul deserta Hierusalem, quia consolatus est Dominus populum suum, redemit Hierusalem. Parauit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium: & videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri.* Tertullianus 3. libro aduersus Marcionem, Instinian. in colloqui. Tryphonis. Augustinus de vnitate Eccles. contra Petilianum dicit

cit apertissimam Prophetiam.

10. Hierem. 31. Omnes cognoscent me à minimo vsque ad maximum, dicit Dominus: quia propitiabor peccatis eorum, & iniquitatis eorum non memorabor amplius. Hoc ponit Paulus Apostolus scribens ad Hebræos capit. 10. redemptionem autem noui testamenti in sanguine Christi probant ex eodem hoc loco Cyprianus lib. 1. aduers. Iudæos cap. 11. & Chrysostomus in demonstrat. quod Christus sit Deus.

11. Hierem. 11. Et ego sicut agnus mansuetus, qui portatur ad victimam. Cyprianus lib. 2. aduers. Iud. capit. 15. Hierony. lib. 2. in Hierem. omnium ecclesiarum esse sententiam, Christum, non Hieremiam hic loqui.

12. Ezech. 34. Visitabo oues meas, & liberabo eas de omnibus locis, in quibus dispersæ fuerant in die nubis & caliginis. Id quemadmodum effectum sit, Petrus Apostolus docet illis verbis, Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum: vt peccatis mortui iustitiæ viuamus, cuius liuore sanati estis. Eratis enim sicut oues errantes: sed conuersi estis nunc ad pastorem & episcopum animarum vestrarum. Ergo quas oues liberandas Propheta prædicit, has ad Christum conuersas Apostolus narrat.

13. Ezech. 9. Signa Thau super frontes gementium. Idest signum crucis ad salutem, vt Hieronymus declarat illic, & Cyprianus lib. 2. aduers. Iudæos cap. 22. & Clemens Alexandrinus lib. 6. stromat. & Tertullianus lib. aduersus Iudæos.

14. Daniel. 9. Septuaginta hebdomades abbreuiatæ sunt super populum tuum, & super vrbem sanctam tuam, vt consummetur præuaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur iustitia sempiterna. Et mox. *Et post hebdomadas sexaginta duas occidetur Christus.* Ecce præclarissimum de Christi aduentu & passione vaticinium: quod quidem sapienter tractant Athanasius in lib. de incarnatione verbi, Hieronymus in commentariis in Danielem, Augustinus lib. 18. de ciuitate Dei capit. 34. & epist. 78. probans Hieronymi sententiam quod in priore aduentu Domini illæ hebdomades completæ sint. Adnotandum verò, vbi nos legimus, Occidetur Christus, iuxta septuaginta extare, Interibit chrisma, nostram lectionem, quæ certè veritati Hebraicæ penitus congruit, recitat ac sequitur Beatus Prosper Aquitanicus de Diuinis prædictionibus parte 2. promissione 35. vbi Hieronymum quoque collaudat.

15. Osee. 13. De manu mortis liberabo eos de morte redimam eos: ero mors tua ô mors, morsus tuus ero inferne. Ab Apostolo Paulo commemoratur 1. Corinth. 15. ab Irenæo quoque martyre libr. 3. capit. 38. à Gregorio Papa libr. 12. Moralium capit. 8. & homil. 22. in Euangelia.

16. Ioël. 2. In monte Sion & Hierusalem erit saluatio, sicut dixit Dominus, & in residuis, quos Dominus vocauerit. In epistola ad Romanos positum est, quod Hieronymus disserit de passione & resurrectione Domini.

17. Amos. 9. In die illa suscitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius: & ea quæ corruerant, instaurabo, & reædificabo eum, sicut in diebus antiquis, vt possideant reliquias Idumææ, & omnes nationes, eo quòd inuocatum sit nomen meum super eos. Iacobus Apostolus Actor. 15. de salute & vocatione gentium ad Euangelicam gratiam hanc scripturam refert: Augustinus inter manifestas numerat lib. 18. de ciuit. cap. 28.

18. Abdias. Et ascendent Saluatores in montem Sion iudicare montem Esau: & erit Domino regnum. In eo-

dem lib.Auguſt.capit.31.

19.Ionæ 1. Et dixit Ionas ad eos, Tollite me,& mittite in mare, & ceſſabit mare à vobis.Et tulerunt Ionam, & miſerunt in mare, & ſtetit mare à feruore ſuo. Quemadmodum id ad paſsionem Domini ſignificandam pertineat, docet Auguſtinus in epiſt. 49. quæſt.6.& in 18.de ciuit. cap.30.

20. Micha.7. Quis Deus ſimilis tui, qui aufers iniquitatem, & trãſis peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ?Non immittet vltra furorem ſuum, quoniam volens miſericordiam eſt.Reuertetur & miſerebitur noſtri, deponet iniquitates noſtras, & proÿciet in profundum maris omnia peccata noſtra. Recitat quidem teſtimonium hoc Irenæus lib. 3. cap. 23.ſed ſub nomine Amos: in Chriſto verò tam ipſe quam Hieronymus Prophetiam completam aiunt.

21.Naum 1.Ecce ſuper montes pedes euangelizantis & annuntiantis pacem: celebra Iuda feſtiuitates tuas, & redde vota tua, quia non adÿciet vltra vt pertranſeat in te Belial: vniuerſus interÿt. Auguſtinus 18.de ciuit. capit.31.

22. Habac. 43. Splendor eius vt lux erit cornua in manibus eius ibi abſcondita eſt fortitudo eius. Ante faciem eius ibit Mors, & egredietur Diabolus ante pedes eius. Ad crucem Chriſti & paſsionem Prophetiam pertinere declarat Cyprianus in ſermon. de paſsione Domini, & lib.2. aduerſus Iudæos cap. 21. Auguſtinus verò refert quidem de Chriſto in 18. de Ciuit. cap. 32. ſed aliter iuxta ſeptuaginta, qui habent, Ante faciem ſuam ibit verbum eius: eodem modo Euſeb. lib. 6.cap.15.

23. Sophon. 3. Lauda filia Sion, iubila Iſraël, lætare & exulta in omni corde filia Hieruſalem. Abſtulit Dominus iudicium tuum: auertit inimicos tuos. Rex Iſraël Dominus in

in medio tui, non timebis malum vltra. In illa die dicetur Hieruſalem, Noli timere, Sion non diſſoluantur manus tuæ: Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipſe ſaluabit: gaudebit ſuper te in lætitia, ſilebit in dilectione tua, exultabit ſuper te in laude. Cum conuertero captiuitatem veſtram in oculis veſtris,dicit Dominus. Merito Hieronymus apertiſsimam hanc eſſe ait de Chriſto Prophetiam, cuius ſanguine redempti ſumus, citatque illud 1.Cor.1. Qui factus eſt nobis iuſtitia & ſapientia, & ſanctificatio, & redemptio.

24. Aggæ.2. Adhuc vnum modicum eſt, & ego commouebo cœlum, & terram, & mare,& aridam. Et veniet deſideratus cunctis gentibus, & implebo domum iſtam gloria, dicit Dominus exercituum. Magna erit gloria domus iſtius nouiſsimæ plus quàm primæ. Et in loco iſto dabo pacem. Auguſtinus 18. de Ciuit. capitul. 35. ſed aduentum deſiderati cunctis gentibus refert ad iudicium: Hieronymus potius de priore aduentu intelligit. Paulus ad Hebr. 12. ad regnum Chriſti immobile accommodat, quod poteſt in vtroque aduentu conſiſtere.

25. Zachar. 3. Ecce lapis, quem dedi coram Ieſu. Super lapidem vnum ſeptem oculi ſunt. Ecce ago cœlabo ſculpturam eius, ait Dominus exercituum, & auferam iniquitatem terræ illius in die vna. Cyprianus 2. libro aduerſ. Iudæos capti.16. Quo pacto cœlatus ſit lapis ille angularis, pulchrè oſtendit Hieronymus. Iſtum lapidem, inquit, ſculpam, ideſt clauis crucis, & lancea militis faciam vulnerari,& in illius paſsione auferam iniquitatem terræ in die vna.

26. Zachar.9. Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu in quo non eſt aqua. Inter cæteras de Chriſto perſpicuas Prophetias Auguſtinus ponit 18.de Ciuit.capit.35.Hieronymi expoſitio eſt,

Universidad de Deusto
Biblioteca

In sanguine passionis tuæ eos, qui vincti in carcere tenebantur inferni, liberasti: propter patres scilicet in limbo clausos.

27. Zachar. 13. *In die illa erit fons patens domui Dauid & habitantibus Hierusalem in ablutionem peccatoris & menstruatæ.* Fontem de baptismi gratia interpretantur plerique. Verum è sanguine Christi baptismi gratia manauit: & iuxta septuaginta, qui non ablutionem sed aspersionem vertêre, magis in Christi sanguinem conuenit, de quo etiam Hieronymus intelligit, & Gregorius 2. lib. in Ezech. homil. 20. & in Psalmum 6. pœnitent.

28. Malach. 3. *Quis poterit cogitare diem aduentus eius? & quis stabit ad videndum eum? ipse enim quasi ignis conflans, & quasi herba fullonum, & sedebit conflans, & emundans argentum, & purgabit filios Leui: & colabit eos quasi aurum & quasi argentum, & erunt offerentes sacrificia in iustitia.* Augustinus libro 20. de Ciuit. cap. 25. & Cyprianus 3. libr. ad Quirinum capit. 57. & in expositione symboli, magis tamen ad iudicij aduentum referunt. Alij vt Rupertus Abbas Tuitiensis ad priorem aduentum, quod potius videtur habere contextus.

29. Sapient. 9. & 10. *Nam per sapientiam sanati sunt, quicumque placuerunt tibi Domine à principio. Hæc illum, qui primus formatus est à Deo parens orbis terrarum, eduxit à delicto suo.* Non dubium quin sapientiam intelligat Christum, quem Deus proposuit propitiatorem præcedentium delictorum, vt Paulus habet.

30. Malach. 4. *Et orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ: & sanitas in pennis eius.* In pennis Christi esse salutem quid aliud est, quàm in illius cruce, vbi se ipse extendit, confidere? Sub hac enim alarum illius

illius vmbra protegimur.

31. Ecclesiastici. 46. *Christus purgauit peccata ipsius (hoc est Dauidis) & exaltauit in æternum cornu eius, & dedit illi testamentum Regum & sedem gloriæ in Israël.* Cornelius Iansenius aliam quidem lectionem præfert: verum & hanc confitetur, & esse autenticam tum vetereș, tum vsus Ecclesiæ docet. Neque enim est incredibile mysterium redemptionis Christi, expresso ipso etiam Christi nomine à sapiente diuinitus enuntiari.

Iesus pastor optimus, defendens, pascens, & ducens gregem electum.

CAP. III.

REDEMPTIS suo sanguine à peccato & inferno hominibus, quæ insuper bona contulerit Christus, iam demonstramus, positis illius illustribus titulis. Inter quos pastoris officia valde commendant sacræ literæ, quæ præstitit ille suis, ac præstat semper egregie. Habet ergo ad hunc modum.

Ioan. 10. *Oues vocem eius audiunt, & proprias oues vocat nominatim, & educit eas. Et cum proprias oues emiserit, ante eas vadit, & oues illum sequuntur, quia sciunt vocem eius. Ego sum ostium: per me si quis introierit, saluabitur: & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet.*

Ibi. *Ego sum pastor bonus: bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis.*

Ibidem. *Oues meæ vocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me. Et ego vitam æternam do eis: & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quis-*

quam de manu mea.

Hebr.13.Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ouium in sanguine testamenti æterni, Dominum nostrum Iesum Christum, aptet vos in omni bono, vt faciatis eius voluntatem.

1. Petit. 2. Eratis sicut oues errantes: sed conuersi estis nunc ad pastorem & Episcopum animarum vestrarum.

1.Pet 5. Forma facti gregis ex animo. Et cum apparuerit Princeps pastorum, percipietis immarcessibilem gloriæ coronam.

1. Ezechiel. 34. Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ipse requiram oues meas, & visitabo eas, sicut visitat pastor gregem suum in die quando fuerit in medio ouium suarum dissipatarum: sic visitabo oues meas, & liberabo eas de omnibus locis, in quibus dispersæ fuerant in die nubis & caliginis. Et educam eas de populis, & congregabo eas de terris, & inducam eas in terram suam & pascam eas in montibus Israël, in riuis, & in cunctis sedibus terræ. In pascuis vberrimis pascam eas. De Christo promisso recitat hæc Augustinus 18. libro de ciuitate Dei cap. 34. Cyprianus quoque scribens ad Nouatianum hæreticum, vbi testimonium Ezechiëlis posuit, adiungit, Quis ista loquitur? Qui relictis nonaginta nouem ouibus, quæsiuit illam, quæ de suo errauerat grege. Ita Euangelicis Prophetica conciliat.

2.Ibidem. Et suscitabo super eas pastorem vnum, qui pascat eas, seruum meum Dauid: ipse pascet eas, & ipse erit eis in pastorem. Ego autem Dominus ero eis in Deum: & seruus meus Dauid princeps in medio eorum. Ego Dominus locutus sum. Et faciam cum eis pactum pacis, & cessare faciam bestias pessimas de terra: & qui habitant in deserto, securi dormient in saltibus. Totum hunc locum Ezechie

Ezechielis de pastoribus & ouibus & principe pastorum Christo Dauidis nomine expresso, copiose tractant D. Augustinus in tractatu de Pastoribus in 9. tomo, quem etiam quædam synodi prouinciales referunt. Idem quæst. 5. ad Dulcitium in 4. tomo. Hilarius quoque in Psalmum 131.

3. *Esai. 40. Super montem excelsum ascende tu qui euangelizas Sion. Exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Hierusalem: exalta, & noli timere, dic ciuitatibus Iudæ, Ecce Deus vester: ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur. Ecce merces eius cum eo, & opus illius coram illo. Sicut pastor gregem suum pascet: in brachio suo congregabit agnos, & in sinu suo leuabit fœtas ipse portabit.* Eusebius Cæsariensis lib. 3. de demonstrat. Euangel. cap. 1. Cyrillus Alexandrinus lib. 3. cont. Iulian.

4. *Zacha. 11. Et pascam pecus occisionis propter hoc, ò pauperes gregis.* Rupertus quidem secus legit: quin etiam D. Hieronymus, cuius ille assectator est ferè, sensum diuersum tradit. Verum nostra lectio ita habet, & de pastore Christo, qui pauperes non despexit, intelligunt viri docti, in quibus Didacus Stunica in commentarijs in Zachariam.

5. *Ezech. 37. Et pastor vnus erit omnium eorum.* Apertè Christum significat, vt supra ostensum est.

6. *Hierem. 23. Et ego congregabo reliquias gregis mei, de omnibus terris, ad quas eiecero eos illuc, & concertam eos ad rura sua, & crescent, & multiplicabuntur. Et suscitabo super eos pastores, & pascent eos: & non formidabunt vltra, & non pauebunt: & nullus quæretur ex numero, dicit Dominus.* Pastores à Principe pastorum tribuendos bene Hieronymus tradit Apostolos, atque Apostolicos viros, de quibus hic idem Propheta aliàs loquitur, Dabo eis pastores iuxta cor meum.

7. *Psalm. 22. Dominus regit me, & nihil mihi deerit: in loco pascuæ ibi me collocauit. super aquam refectionis educauit me: animam meam conuertit.* Totus Psalmus admirabilem Dei prouidentiam erga populum suum sub pastoris exemplo prosequitur. lege Chrysostomum in hunc Psalm. in 1. tomo, & cæteros tractatores, & Hieronym. in 34. Ezechielis.

8. *Genes. 31. Ego damnum omne reddebam. quicquid furtim periebat, à me exigebas: diu noctuque æstu vrebar & gelu, fugiebatque somnus ab oculis meis. Sicque per viginti annos seruiui tibi.* Christum in Iacob figuratum, Rupertus in Genes. lib. 7. cap. 40. & August. serm. 80. de tempore copiose.

9. *1. Reg. 17. Dixitque Dauid ad Saul, Pascebat seruus tuus patris sui gregem, & veniebat leo vel vrsus, & tollebat arietem de medio gregis, & persequebar eos & percutiebam, eruebamque de ore eorum, & illi consurgebant aduersum me, & apprehendebam mentum eorum, & suffocabam, interficiebamque eos. Nã & leonem & vrsum interfeci ego.* Prosper de Diuinis prædict. p. 2. cap. 25. Dauid pastor sanè ouium, vt nostrum signaret pastorem. Et noster manu fortis de ore leonis Diaboli & Petrum negantem & latronem eripuit confitentem. Hæc ille.

Iesus spes vnica gentium.

CAP. IIII.

QVIA Dominum nostrum Iesum Christum Ezechiel fore dixit ouium omnium pastorem vnum, atque ipse Christus alias se habere oues testatus est, quæ non essent de ouili Hebræo, quas oporteret adducere, vt sicut erat vnus pastor, esset vnum quoque ouile, monstrandum est, nullum alium fuisse gentium saluatorem præter Iesum, atque hunc propriè

propriè diuinis prædictionibus, apostolicisque doctrinis omnium gentium præpositum esse Saluatorem, per quem alienati à Deo, reconciliari vitam æternamque pacem præcipiant. Quod grande mysterium ita Simeon sanctus exposuit.

I. *Luc. 2. Viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum, lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israel.*

II. *Ioan. 10. Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili & alias oportet me adducere, & fiet vnum ouile, & vnus pastor.*

III. *Matth. 28. Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos.*

IV. *Marc. 16. Prædicate Euangelium omni creaturæ.*

V. *Act. 1. Eritis mihi testes in omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad vltimum terræ.*

VI. *Luc. 24. Prædicari in nomine meo pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes.*

VII. *Ephes. 3. Quod aliis generationibus non est agnitum filijs hominum, sicut nunc reuelatum est sanctis apostolis eius & prophetis in Spiritu: Gentes esse cohæredes & concorporales & comparticipes promissionis eius in Christo Iesu per Euangelium.* Aliis generationibus non esse agnitum dicit, quòd vsque ad illa tempora gentes essent alienatæ à Deo, & sine Deo in hoc mundo, vt aliàs loquitur. Quamuis enim iam pridem Deus id pollicitus esset, tamen re ipsa vsque ad Euangelicam prædicationem nunquam perspectum fuerat vocari omnes gentes ad tantam gratiam.

VIII. *Rom. 9. Vocauit nos non solùm ex Iudæis, sed etiam ex gentibus, sicut in Osee dicit, Vocabo non plebem meam plebem meam, & non dilectam dilectam. Et erit in loco, vbi dictum est, Non plebs mea vos ibi vocabuntur filij Dei viui.*

IX. Rom. 15. *Christus suscepit vos in honorem Dei, sicut scriptum est, Propterea confitebor tibi in gentibus.*

X. 1. Pet. 2. *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, vt virtutes annuntietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suum, qui aliquando non populus Dei, nunc autem populus eius: qui non misericordiam consecuti, nunc autem misericordiam consecuti.*

XI. Rom. 3. *Vnus Deus, qui iustificat circuncisionem ex fide, & præputium per fidem.*

XII. Ioan. 11. *Quoniam ipse moriturus erat pro gente: non solum autem pro gente, sed vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum.*

XIII. Act. 10. *Surge Petre, occide, & manduca. Quod enim Deus mundauit, tu commune ne dixeris.* Sed superuacaneum est literas noui testamenti de re omnium tritissima proferre. Veteres producendę sunt aduersus perfidiam Iudaicam, quibus Euangelica gloria plurimum illustratur.

1. Esai. 11. *In die illa radix Iesse, qui stat in signum populorum: ipsum gentes deprecabuntur.* Quo testimonio Paulus vtitur ad Roman. 15. & secundum eum Tertullianus 3. lib. contra Marcionem, Cyprianus lib. 1. aduersus Iudæos cap. 21. Eusebius lib. 2. de demonst. Euangel. cap. 41. & lib. 3. cap. 2. Athanasius in libr. de Incarnat. verbi. Hilarius 7. lib. de Trinitate.

2. Genes. 12. *Ite benedicentur vniuersæ cognationes terræ.* Rursus ad eundem Abraham.

3. Genes. 18. *Num celare potero Abram, quæ gesturus sum, cum futurus sit in gentem magnam ac robustissimam, & benedicendæ sint in illo omnes nationes terræ?* Tertiò quoque ad eundem.

4. Genes. 22. *Possidebit semen tuum portas inimicorum tuorum, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ,*

terræ, quia obedisti voci meæ. Magnificam eam promissionem in vno Christo impletam, Paulus ostendit ad Galat. 3. Sancti verò Patres accuratè rem tractant, Augustinus quidem lib. 16. de ciuitate Dei ca. 16. & cap. 29. & ca. 32. idem lib. 12. contra Faustum Manichæum cap. 6. & ca. 41. Iustinus vero Martyr in colloquio Tryphonis, Ambrosius quoque lib. de Abraham cap. 1. Cyprian. lib. 1. aduers. Iudæos cap. 21. Irenæus lib. 4. contra hæreses cap. 16. Prosper de Prædictionibus diuinis parte 1. cap. 16. Iam verò ad Isaac eadem promissio sic facta legitur.

5. Genes. 26. *Et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, eo quod obedierit Abraham voci meæ.* Hanc Augustinus tractat in illo eodem lib. 16. de Ciuit. ca. 36. & contra Faustum lib. 12. ca. 6. & 41. Iustinus & Irenęus locis iam indicatis. Postrema ad Iacob facta repetitur in hunc modum.

6. Genes. 28. *Ego sum Deus Abraham & Deus Isaac patris tui. Et benedicentur in te & in semine tuo cunctæ tribus terræ.* De hac Augustinus cap. 36. eiusdem libr. 16. de Ciuitate Dei, & in cæteris locis iam notatis tum hic tum cæteri.

7. Aggæ. 2. *Et mouebo omnes gentes, & veniet desideratus omnibus gentibus.* Inter alia hoc etiam nomen Ecclesia celebrat, vt Christum Regem gentium, & desideratum earum vocet, ex hoc planè loco Aggæi iuxta Hieronymi translationem & expositionem, tametsi iuxta septuaginta legatur, Et venient electa gentium. Aug. 22. cont. Faust. cap. 87. citat de Christo, desideratus gentibus.

8. Ose. 1. *Et erit in loco vbi dicetur eis, Non populus meus vos, dicetur eis, Filij Dei viuentis. Et congregabuntur filij Iuda, & Israel pariter, & ponent sibimet caput vnum, & ascendent de terra, quia magnus dies Israel.* Iam supra

à Petro

à Petro Apostolo cõmemoratum est: quod latius explicat August. 18. de Ciuit. ca. 28. Iustinus in Tryphone meminit, Cyprianus lib. 1. contra Iudæos cap. 19.

9. *Psal. 71. Et adorabunt eum omnes Reges terræ: omnes gentes seruient ei. Sit nomen eius benedictum in secula: ante solem permanet nomen eius. Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ: omnes gentes magnificabunt eum. Benedictus Dominus Deus Israel, qui facit mirabilia solus: & benedictum nomen maiestatis eius in æternum, & replebitur maiestate eius omnis terra fiat, fiat.* Præclarissimum est Christi in omnes gẽtes imperij vaticinium, quod commendant Iustinus in eodem colloquio, atque Augustinus lib. 17. de Ciuit. cap. 8. ac ferè tractatores omnes Psalmorum. Euseb. Demonstrat. libr. item 7.

10. *Psal. 17. Eripies me de contradictionibus populi, constitues me in caput gentium. Populus quem non cognoui seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi.* Non minus illustre hoc, neque minus celebratum à patribus. Irenæus libr. 4. contra hæreses, Iustinus in colloquio, Cyprianus lib. 1. aduersus Iudæos, ca. 21. Gregorius Papa homil. 6. in Ezechie. Eusebius Cæsariensis lib. demonst. Euang. 6. cap. 1. August. 21. contr. Faust. ca. 86.

11. *Genes. 49. Non auferetur sceptrum de Iuda, nec dux de femore eius, donec veniat, qui mittendus est, & ipse erit expectatio Gentium.* Epiphanius 1 lib. cont. hæres. vbi agit de Herodianis, Irenæus lib. 4. cap. 25. Chrysostomus in Demonstrat. quod Christus sit Deus, contra Gentiles. Augustinus lib. 12. cont Faustum ca. 42. Cyprianus 1. adu. Iudæos cap. 21. Iustinus tum in colloquio Tryphonis, tum in apologia secunda pro Christianis. Cyrillus lib. 8. contra Iulianum, & lib. 6. in Ioan. cap. 15. Euseb. lib. 7. cap. vltimo.

12 *Malach. 1. Non est mihi voluntas in vobis, & munus non suscipiam de manu vestra, Dicit Dominus exercituum. Ab ortu enim solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus: & in omni loco offertur nomini meo oblatio munda.* Apertissimam Prophetiam de abiectione legis & populi Iudaici, & vocatione gentium, ac nouo æternoque sacrificio Christi incruento, egregie tractant Irenæus lib. 4. contra hæres. ca. 32. Iustinus in colloquio Tryphenis, Tertullianus 3. contra Marcion. Aug. 18. de ciuit. cap. 35. Hierony. in cap. 21. Ezech. Eusebius Cęsar. de demonst. Euang. li. 2. c. 39.

13. *Esai. 52. Iste asperget gentes multas. super ipsum continebunt Reges os suum: quia quibus non est annuntiatum de eo, viderunt: & qui non audierunt, contemplati sunt.* B. Apostolus ad Roman. 15. Tertullia. 3. lib. contra Marcion. Iustinus in Tryphon.

14. *Esai. 49. Et dixit, Parum est, vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & faces Israel conuertendas: ecce dedi te in lucem gentium, vt sis saluus meusque ad extremum terræ.* Hoc quoque Paulus Apostolus posuit Act. 13. Ambros. li. 5. de Fid. ad Gratianum ca. 4. Iustinus in libro sæpe iam dicto. Mirabile verò est, quam lucem, quam salutem gentes etiã barbarę in hoc nouo orbe experiantur in Christo. Verè vt ijs appareat missũ hoc salutare Dei, ipsi gloria & imperiũ. Amẽ.

15. *Esai. 66. Et ponam in eis signum, & mittam ex eis, qui saluati fuerint ad gentes in mare, in Africam & Lydiam tenentes sagittam, in Italiam & Græciam ad insulas longe, ad eos qui non audierunt de me, & non viderunt gloriam meam. Et annuntiabunt gloriam meam gentibus, & adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus dominum Domino.* Generale quidem est vaticinium de vocatione gentium, quod planè Cyprianus recitat libr. 1. aduersus Iudæos capi. 21. sed perspicua & peculiaris eius expletio nostris hisce temporibus cernitur, de qua re larius egimus in libro primo de

Procu

Procuranda Indorum salute.

16. Esai. 42. Et dedi te in fœdus populi & lucem gentium, vt aperires oculos cæcorum, & educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris. Iustin. in colloq. Tertull. 3. cont. Marc.

Iesus totius iustitiæ & veritatis via & exemplar.

CAP. V.

NON satis fuit Christo Deo nostro vocare homines perditos ad vitam, nisi ijs ipsis se præberet ducem viæ, ac viam ipsam: vt qui salui esse velint vestigia optimi seruatoris sequantur. Atque ex beneficijs diuinitus nobis collatis, hoc cæteris inferius nullo modo haberi debet: quod proinde sacræ literæ crebro commendant. Itaque loquitur ipsa veritas.

I. Matth. 11. Discite à me, quia mitis sum & humilis corde.

II. Matth. 3. Sine modo: sic enim nos decet implere omnem iustitiam.

III. Ioan. 12. Qui sequitur me, non ambulat in tenebris.

IV. Ioan. 13. Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum ego feci, ita & vos faciatis.

V. Ioan. 14. Ego sum via, veritas, & vita. Nemo venit ad Patrem, nisi per me.

VI. 1. Pet. 2. Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum vt sequamini vestigia eius.

VII. Ephes. 5. Estote ergo imitatores Dei, sicut filij charissimi, & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis.

VIII. 1. Cor. 11. Imitatores mei estote, sicut & ego Christi.

IX. Actor. 1. Cœpit Iesus facere & docere.

X. 1. Ioan. 2. Qui dicit se in ipso manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. His congruunt, quæ in Prophetis legimus.

1. Esai.

1. Esai. 35. Et erit ibi semita & via, & via sancta vocabitur. Non transibit per eam pollutus, & hæc erit vobis directa via, ita vt stulti non errent per eam. Hieronym. lib. 10. in Esaiam, Erit semita & via sancta, quæ dicit ipsa de se, Ego sum via. De hac re lege Lugdouicum Leonem Augustinianum libro 1. de Nominibus Christi, vulgari quidem sermone, sed minime vulgari aut eruditione aut stylo.

2. Exod. 23. Ecce ego mittam angelum meum, qui præcedat te, & custodiat in via, & introducat in locum quem præparaui. Obserua eum, & audi vocem eius, nec contemnendum putes, quia non dimittet, cum peccaueris, & est nomen meum in illo. Quem locum de Christo duce nostro accipit Cyprianus lib. 2. ad Quirinum cap. 5. & Augustinus lib. 16. contra Faustum cap. 19. vbi ita habet, Qui ergo dixit, Nomen meum est in illo Iesu, ipse est verus Iesus rector & ductor populi in hæreditatem vitæ æternæ. Idem ante eum scripsit Tertullianus 3. libr. contra Marcionem, & ante vtrumque Iustinus in colloquio.

3. Exod. 25. Inspice & fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est. Christum intelligi exemplar, vnde bene sperandi forma sumatur, explicans eum locum docet S. Irenæus lib. 4. contra Gnosticos c. 28.

4. Hierem. 30. Et erit dux eius ex eo, & princeps de medio eius producetur: & applicabo eum, & accedet ad me, quis enim iste est, qui applicet cor suum, vt appropinquet mihi, ait Dominus? & eritis mihi in populum, & ego ero vobis in Deum. Quis nam dux ille noster sit, quem pollicetur sermo Propheticus, haud dubium, ait Hieronymus, quin Dominus & saluator secundum carnem ex genere Israël.

5. Esai. 55. Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus. De hoc supra lib. 4. cap. 1.

6. Esai. 52. *Quoniam non in tumultu exibitis, nec in fuga properabitis: præcedet enim vos Dominus, & congregabit vos Deus Israël.* Euseb. lib. 3. cap. 1. de Demonstr. Euang. & Hieronymus præcedere quidem Dominum spiritualiter accipiunt, cum liberat suos de medio nationis prauæ: sed nihil vetat etiam vestigiis sanctitatis Christum intelligere præire, cum suos traducit ad Patrem, iuxta quem modum intelligitur typus fuisse Iosue, & scriptura insinuat.

7. Deut. 3. *Præcipe Iosue, & corrobora eum atque confortа, quia iste præcedet populum istum, & diuidet eis terram, quam visurus es.* Sic enim accipit Prosper libr. 2. de prædict. cap. 14. & Augustinus 16. contra Faustum cap. 19. & Tertullianus lib. 3. contra Marcionem.

8. Deuteron. 32. *Sicut aquila prouocans ad volandũ pullos suos, & super eos volitans, expandit alas suas, & assumpsit eum atque portauit in humeris suis. Dominus solus dux eius fuit.* Hieronymus meminit super Malach. 4.

9. Psal. 66. *Vt cognoscamus in terra viam tuam, in omnibus gentibus salutare tuum.* Christum esse viam & salutare Dei docent hic Cassiadorus & Augustinus.

Iesus mediator & aduocatus hominum.

CAP. VI.

QVIA Christum non ita sequimur, quin sæpe numero & deflectamus ab illo, & aberremus, habem⁹ eundem pium ac benignum intercessorem, vt per eum impetremus & consequamur, quod nullis nostris meritis alioqui possemus. Denique & mala nobis omnia propter Christum condonantur, & bona omnia tribuũtur, cuius & preces & merita despicere De⁹ nullo modo potest. Id vt declaret, ita ait.

I. Ioan. 17. *Ego pro eis rogo, non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt.*

II. Ibid.

II. Ibid. *Et pro eis ego sanctifico me ipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate. Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro eis qui credituri sunt per verbum illorum in me: vt omnes vnum sint, sicut tu pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint.*

III. 1. Tim. 2. *Vnus Deus, vnus & mediator Dei & hominum homo Christus Iesus, qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus.*

IV. Hebr. 12. *Accessistis ad testamenti noui mediatorem Iesum, & sanguinis aspersionem melius clamantem quam Abel. Videte ne recusetis loquentem.*

V. 1. Ioan. 2. *Sed & si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum. Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris.*

VI. Hebr. 9 *Non enim in manufacta sancta Iesus introiit, exemplaria verorum, sed in ipsum cœlum, vt appareat nunc vultui Dei pro nobis.*

VII. Hebr. 7. *Vnde & saluare in perpetuum potest, accedens per semetipsum ad Deum: semper viuens ad interpellandum pro nobis.*

VIII Rom. 8. *Christus Iesus, qui mortuus est, immo qui & resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.*

1. Ea de re Esai. 37. sic, *Et protegam ciuitatem istam, vt saluem eam propter me, & propter Dauid seruum meum.* Notat Augustinus in quæstionibus ad Dulcitium ca. vltimo, nomine Dauid intelligi Christũ. Quamquam hic Hieronym⁹ in 2. cont. Pelagianos dialog. & Chrysosto. homil. 3. in epist. ad Philippenses, ad literam Dauid intelligunt. Nihil tamẽ vetat vtrumque esse verum. Sed præcipuũ scopum scripturæ esse Christum, cui⁹ figuram gessit Dauid, nó est dubium.

2. Hierem. 33. *Si pactum meum inter diem & noctem, & leges cœlo & terræ non posui: equidem & semen Iacob &*

Dauid ſerui mei proijciam. Reducam enim conuerſionem eorum, & miſerebor eis. Vt Dauidis nomine, ita etiam Iacobi Chriſtum exprimi docet ſanctus Iuſtinus Martyr in colloquio Tryphonis.

3. Pſal.131. Propter Dauid ſeruum tuum, ne auertas faciem Chriſti tui. Hilarius hic Dauid interpretatur Chriſtum ex Dauid venientem.

4. Pſal.83. Protector noſter aſpice Deus, & reſpice in faciem Chriſti tui. Caſsiodorus hic, & Arnobius in Pſal.

5. Eſai.22. Et erit quaſi pater habitantibus Hieruſalem, & domui Iuda. De Chriſto dici certum ex Hieronymo & reliquis.

6. Exod.25. Facies & propitiatoriũ de auro mundiſſimo. Inde præcipiam, & loquar ad te ſuper propitiatorium, ac de medio duorum cherubim, qui erunt ſuper arcam teſtimonij. Propitiatorium noſtrũ eſſe Chriſtum, in quo exaudiamur à Deo, eleganter oſtendit Cyrillus in lib. de Incarnat. vnigenit. cap. 11. Proſper quoque de diuinis prædictionib. part. 2. cap. 2.

7. 2. Paralip. 6. Si autem peccauerint tibi (neque enim eſt homo, qui non peccet) & iratus fueris eis, & conuerſi egerint pœnitentiam, & reuerſi fuerint ad te, adorabunt te contra viam terræ ſuæ, & vrbis quam elegiſti, & domus quam ædificaui nomini tuo: tu exaudies de cœlo, & dimittes populo tuo quamuis peccatori. Aperiantur oculi tui, & aures tuæ attentæ ſint ad orationem quæ fit in loco iſto. Ne auerſeris faciem Chriſti tui: memento miſericordiarum Dauid ſerui tui. Hic quoque templum intelligi Chriſtum, in quod reſpicere iubeamur, cum oramus, in quo etiam preces noſtræ caſſæ eſſe non poſſint, declarat Tertullianus 3. lib. contra Marcionem: Catholicum, inquit, templum Chriſtus eſt, in quo Deus colitur: ſed longe copioſius Auguſtinus lib. 16. contra Fauſtum capit. 10. quin ipſe Dominus Ioan. 2. tem

templum nos docuit eſſe corpus ſuum.

8. Ezechiel. 44. Facient ſacerdotes ſuper altare holocauſta veſtra, & quæ pro pace offerunt, & placatus ero vobis, ait Dominus Deus. Gregor. in Pſal. 4. pœnitent. Altare Dei filius eſt, cui ſacrificia noſtra imponimus. Auguſtinus quoque contra Fauſtum lib. 20. cap. 18. De altare, inquit, eſt Chriſtus.

9. Sapient. 18. Sed non diu pertranſit ira tua. Properans enim homo ſine querela deprecari pro populis, proferens ſeruitutis ſuæ ſcutum orationem, & per incenſum deprecationem allegans, reſtitit iræ, & finem impoſuit neceſſitati, oſtendens quoniam tuus eſt famulus. In veſte enim poderis, quam habebat, totius erat orbis terrarum, & parentum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant ſculpta, & magnificentia tua in diademate capitis illius ſcripta erat. Hunc locum egregiè explicat de Chriſto in Aarone figurato Auguſt. ſerm. 98. de Tempore, & ſerm. 99. dicit Aaron fuiſſe figuram Chriſti: conſentit Proſper, de Prædict. diuin. par. 1. cap. 3. Cæterum in Pontifice ſummo Aaron, in altari ab Ezechiele prædicto, in templo à Salomone fabricato, in propitiatorio per Moſem erecto, Mediatoris noſtri rationes explicari, notius eſt, quàm vt debeat oſtendi.

10. Eſai. 45. Ego Dominus qui voco nomen tuum Deus Iſraël, propter ſeruum meum Iacob & Iſraël electum meum. Chriſtum accipi electum Iſraël, & ſeruum Dei Iacob, monet Iuſtinus in Tryphon. Lactant. lib. 4. diuin. inſtit. ca. 13. Athanaſ. in lib. de vnitate Trinitatis.

11. Eſai. 41. Confortaui te, & auxiliatus ſum tibi, & ſuſcepit te dextera iuſti mei. Dextera Chriſti ſuſceptum populum Dei, firmum conſiſtere, ne labatur & pereat. Cyrillus hîc, Iuſtinus vbi iam ſæpe. Dexteram enim Dei eſſe filium & hîc Cyrillus docet, & ſancti cæteri patres.

Iesus radix totius gratiæ & iustitiæ, caput & corona sanctorum omnium.

CAP. VII.

NE putetur extrinsecus Christus suis iuuare vel intercedendo vel docendo, vel vocando & inuitando, quod possunt suo modo etiam Angeli, vtique iusti facere, demonstrant diuinæ literæ, esse penes illum fontem vitæ & salutis, à quo vt à radice & capite procedat omne iustitiæ & sanctitatis bonum. Id vero præstat, non solum qua Deus est, ipsa nempe sanctitas & iustitia & bonitas, verum etiam qua homo est, meritorũ suorum, & laborum, & charitatis nos consortio iustificans, quemadmodum est à sacra Tridentina Synodo definitum. Hanc igitur ex Christo Domino in nos iustitiæ sanctitatisque deriuationem præclarè nobis ostendunt scripturæ sanctæ ad hunc modum.

I. Ioan. 1. Lex per Moysem data est: gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Vnde de plenitudine eius nos omnes accepimus. In lege erant quidem sacramenta, figuræ futurorum: hæc Christus exhibendo, veritatem pro vmbra reddidit: erant etiam præcepta morum, sed ad ea implenda solus Christus attulit auxilium gratiæ. Itaque per Christũ lex impleta est quo ad vtramque partem, quemadmodum scite Augustinus tradit, atque hunc sequutus beatus Leo.

II. 1. Cor. 1. In Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio.

III. Ioan. 15. Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite, sic nec vos, nisi in me manseritis. Ego sum vitis, vos palmites. Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum: quia sine me nihil potestis facere.

IV. Ephes.

IV. Ephes. 1. Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum, secundum propositum voluntatis suæ in laudem gloriæ gratiæ suæ, in qua gratificauit nos in dilecto filio suo. In quo habemus redemptionem per sanguinem eius, remissionem peccatorum secundum diuitias gratiæ eius.

V. Gal. 3. Quod autem viuo, ex fide viuo filij Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum propter me.

VI. Rom. 5. Sicut per vnius delictum in omnes homines in condemnationem, sic & per vnius iustitiam in omnes homines in iustificationem vitæ.

VII. Gal. 5. Euacuati estis à Christo qui in lege iustificamini, à gratia excidistis. Nos enim spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus. Nam in Christo Iesu neque circuncisio aliquid valet neque præputium, sed fides, quæ per charitatem operatur.

VIII. Ephes. 4. Vnicuique nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi. Veritatem autem facientes in charitate crescamus in illo per omnia qui est caput Christus: est quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam sumministrationis secundum operationem in mẽsuram vnius cuiusque membri, augmentum corporis facit ædificationem sui in charitate.

IX. Colos. 1. Et ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant. Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis, vt sit in omnibus ipse primatum tenens, quia in ipso cõplacuit omnẽ plenitudinẽ inhabitare.

Hanc tantam Christi eminentiam, vnde omnia nostra dependent, etiam testamentum vetus commẽdat diuersis sanè similitudinibus, lapidis, paxilli, germinis, atque aliorum, quæ huc tendunt omnia, vt ab illo, & per illum, & in illo omnem nobis iustitiam & vitam constare intelligamus. Sic igitur Dauid.

I. Psalm. 117. Lapidem, quem reprobauerunt ædificantes,

hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. Sic ipse Christus exposuit Matth. 21. sic Petrus Act. 4. & epistola sua prima ca. 2. Paulus quoque ad Rom. 9. Post hos Cyprianus 2. lib. aduers. Iudæ. cap. 16. & in exposit. Orat. Dominicæ. Et Irenæus lib. 3. cap. 5.

2. Esai. 28. Hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, pretiosum in fundamento fundatum. Qui crediderit non festinet. Vel qui crediderit in eum, non confundetur. Iuxta Paulum ad Romanos 9. & Petrum 1. Pet. 2. Cyprianus in loco proximè notato. Eusebius Cæsar. libr. 1. demonst. Euangel. cap. 5. August. in Psal. 94. & in Psalm. 3.

3. Esai. 22. Et figam illum paxillū in loco fideli, & erit in solium gloriæ, domui patris sui: & suspēdent super eum omnem gloriam domus patris sui, vasorum diuersa genera: omne vas paruulum à vasis crateraru vsque ad omne vas mysticorum. De Christo prædici nemo dubitat, cōsentiente Hieronymo, cæterisque interpretibus. Cæterum quod nos legimus: Figā illum paxillū in loco fideli: septuaginta veluti paraphrasim faciētes aperti⁹ trāstulerunt, Cōstituam illum principem in loco fideli.

4. Zachar. 3. Ecce lapis, quem dedi coram Iesu: in lapide vno septem oculi sunt. Cyprianus lib. 2. cap. 16. Gregorius 29. lib. Moral. cap. 30.

5. Zach. 6. Ecce vir Oriēs nomē eius: & subter eū orietur, & ædificabit templū Domino. Sanctus Grego. 29. lib. in Iob c. 21. Recte, inquit, oriens dicitur, cui⁹ iustitiæ lumine, nostræ iustitiæ nox illustratur. Neque enim Christus lux est docendo tantūmodo, sed multo etiā magis iustificādo, hoc est tenebras peccati pellendo. Hieronymus eodem refert lib. 4. in Hieremiam.

6. Miche. 4. Et Orietur vobis timentibus nomen Domini, Sol iustitiæ, & sanitas in alis eius, & egrediemini & salietis sicut

sicut vituli de armento. Hic Hieronymus, Sanatos Christus per pœnitentiam portat in humeris suis. Gregorius 8. lib. in Iob. cap. 33.

7. Habac. 2. Adhuc visus procul, & apparebit in finem, & non mentietur, si moram fecerit, expecta eum, quia veniens veniet, & non tardabit. Ecce qui incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso: iustus autem in fide sua viuet. Septuaginta habent, Ex fide mea viuet. Apostolus ad Rom. 1. ad Galat. 3. ad Hebræos 10. absolutè, Iustus ex fide viuit. Est quidem fides Christi, vt efficientis; est etiam iusti, vt habentis. Hieronymus manifestam esse eam Habacuc de Christo Prophetiam, ex cuius fide viuunt iusti. Cyprianus iuxta 70. citat 1. lib. aduers. Iudæ. cap. 5. & 3. ad Quirinum cap. 42. August. 19. de ciuit. cap. 4. & contra duas epistol. Pelag lib. 1. cap. 3. & lib. 3. ca. 5. Gregorius Papa in 4. cap. Cantic. Euseb. lib. 6. cap. 14.

8. Esai. 53. Et erit iustus ipse iustificans seruos meos multos. Sic habet nostra editio. Nam Græca septuaginta aliter. Approbat verò Paulus nostram, vbi docet per vnius Christi iustitiam iustificationem vitæ ad omnes homines peruenisse. Non quòd omnes iustificati sint, sed quòd nullus iustificatus sit, nisi per Christū.

9. Hiere. 23. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo Dauid germen iustum: & regnabit rex, & sapiens erit, & faciet iudicium & iustitiam in terra. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter. Et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus iustus noster. Augustinus 18. lib. de ciuitate Dei cap. 33. inter præclaras de Christo Prophetias recitat. Hieronymus verò hoc loco, iuxta Hebraicum, inquit, vocabunt eum, Dominus iustitia nostra, iuxta illud Apostoli, Qui factus est nobis à Deo sapientia, iustitia, sanctificatio, & redemptio. Lege Fratrem Leonem Augustinianum in

opere de Christi Nominibus. Euseb. lib. 7. cap. 9.

10. *Esai. 4. In illa die erit germen Domini in magnificentia & gloria, & fructus terræ sublimis, & exultatio his qui saluati fuerint de Israel. Et erit qui relictus fuerit in Sion & residuus in Hierusalem, sanctus vocabitur.* Basilius, & Hieronymus. Eusebius verò 2. libr. de Dem. Euang. cap. 37. & Gregor. homil. 3. in Ezechiel.

11. *Esai. 61. Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo, qui induit me vestimentis salutis, & indumento iustitiæ circundedit me. Quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis. Sicut enim terra profert germen suum, & sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit iustitiam, & laudem coram omnibus gentibus.* Tertullianus lib. 4. contra Marcion. Augustinus epist. 120. & lib. 3. de Doctrin. Christia. cap. 31. Cyrillus libr. 9. in Genes. explanat Christum ideo dici germen iustitiæ, quia in illo iusti euasimus omnes, & cætera.

12. *Hierem. 33. In tempore illo germinare faciam Dauid germẽ iustitiæ.* In superiore Prophetia ob id Christus ornatus corona dicitur vt sponsus, & monilibus vt sponsa, quia ornamenta sanctorum omnia ad ipsum pertinent. Itaque scribitur in Apocalypsi habere in capite suo diademata multa. Germen verò iustitiæ, quòd ex illo vno omnis iustitiæ fructus redundet. Nisi enim in vite manserimus, fructum ferre non possumus.

13. *Ezech. 17. In monte sublimi plantabo illud, & erumpet in germen, & faciet fructum, & erit in cedrum magnam: & habitabunt sub ea omnes volucres, & vniuersum volatile sub vmbra illius nidificabit.* Hieronym. libr. 5. in Ezech. de Christo Domino, vbi affert illud de grano sinapis, quod ipse docuit Matth. 13.

14. *Ose. 14. Sanabo contritiones eorum, diligam eos*

sponta spontanee: quia auersus est furor meus ab eis. Ero quasi ros Israel, germinabo sicut lilium, & erumpet radix eius vt Libani, ibunt rami eius, & erit quasi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani. Conuertent sedentes in vmbra eius: viuent tritico, germinabunt quasi vinea. Manifeste Oseas, quemadmodum Rupertus Abbas 6. lib. in illum ait, Saluatoris aduentum prædicit, & bona magnifica ex illo ad Dei populum prouentura. Erumpit enim radix eius vt Libani, & inde tracta virtute creuerunt vsque ad cælum rami pulcherrimi.

Iesus vita æterna & gloria Sanctorum.

CAP. VIII.

SVPREMVM hominum desiderium felicitas: hanc in Christo sitam sic diuina scriptura declarat.

I. *1. Ioan. 5. Vt simus in vero filio eius Iesu Christo. hic est verus Deus & vita æterna.*

II. *1. Ioan. 1. Et vidimus & testamur & annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis.*

III. *Ioan. 10. Et ego vitam æternam do eis.*

IV. *Ioan. 14. Ego sum via veritas & vita.*

V. *Ioan. 1. In ipso vita erat, & vita erat lux hominum.*

VI. *Ioan. 17. Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum.*

VII. *Ioan. 14. Qui autem diligit me, diligetur à Patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum.*

VIII. *1. Pet. 1. In quem desiderant Angeli prospicere.* De Christo id dicit.

IX. *Heb. 6. Habemus spem incedentem vsque ad interiora velaminis, vbi præcursor pro nobis intromit Iesus.*

X. *Tit. 1. Expectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi.*

XI. *Colos. 3. Cum Christus apparuerit vita vestra, tunc*

& Vos apparebitis cum ipso in gloria.

XII. 1. Cor. 2. Si cognouissent, nunquam Regem gloriæ crucifixissent.

XIII. Apoc. 5. Dignus es Domine accipere librum, & soluere signacula eius, quia occisus es, & redemisti nos Deo ex omni tribu & lingua & populo & natione, & fecisti nos Deo nostro regnum & sacerdotes, & regnabimus super terram.

XIV. Apoc. 7. Non esurient, neque sitient amplius, nec cadet super illos Sol, neque vllus æstus: quoniam agnus, qui in medio throni est, reget illos, & deducet eos ad vitæ fontes aquarum. & absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.

XVI. Apoc. 22. Ecce venio cito, & merces mea mecum est, reddere vnicuique secundum opera sua. Ego sum α & ω primus & nouissimus principium & finis. Beati qui lauant stolas suas in sanguine agni, vt sit potestas eorum in ligno vitæ, & per portas intrent in ciuitatem.

Prophetica eloquia, tametsi paulo tectius, etiam vitæ æternæ largitorem Iesum prædicant.

1. Ezech 34. Ego Dominus ero eis in Deū, & seruus meus Dauid princeps in medio eorum. Et faciam cum eis pactum pacis, & cessare faciam bestias pessimas de terra. Et ponam eos in circuitu collis mei benedictionem, & deducam imbrem in tempore suo, & pluuiæ benedictionis erunt. Et habitabunt confidenter absque vllo terrore. Hîc Hieronym. Est infinita promissio beatitudinis. quod autem dicit, Dauid in medio eorum, idem est cum eo quod habet Apocalypsis. Agnus, qui in medio eorum est, reget eos, & deducet ad vitæ fontes aquarum. Augustinus verò in libro de ouibus, qui extat in 9. tomo; & citatur in quibusdam Synodis totum caput 34. Ezechielis explanat, atque hæc in vita præsenti compleri vult: Dauid autem in medio eorum interpretatur Christum esse mediatorem. Verùm non repugnat vtriusque expositio: ex parte enim atque imperfectè illa bona per Christum etiam in carne hac positi consequimur: at plene atque perfectè non nisi in monte Domini atque vita beata.

2. Esai. 65. Et seruos suos Dominus vocabit nomine alio, in quo qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo Amen: & qui iurat in terra, iurabit in Deo Amen. Quia obliuioni datæ sunt angustiæ priores, & quia absconditæ sunt ab oculis nostris. Ecce enim ego creo cælos nouos & terram nouam, & non erunt in memoria priora, & non ascendent super cor. Sed gaudebitis & exultabitis vsque in sempiternum in ijs quæ ego creo. quia ecce ego creo Hierusalem exultationem, & populum eius gaudium. Probat Augustinus lib. 22. de Ciuit. Dei cap. 3. Christum hæc loqui, idque ex capitis initio constat, quod sic habet, Inuentus sum à non quærentibus me, tota die expandi manus meas, & cætera: quæ Christi esse verba omnes scriptores agnoscunt. Tractant hæc Athanasius de verbi incarnat. & libr. 1. de Fide vnigenit. & Trinitat. Clemens Papa in epist. 3. Ambros. in 1. cap. ad Hebræ. Iustinus in apolog. secunda pro Christianis, Cyprianus 1. lib. aduers. Iudæ. cap. 21. Intelligenda verò esse de vita futura, quæ hîc prædicit Esaias, docet Augustinus lib. 20. de Ciuit. cap. 21. & 26.

3. Esai. 60. Non audietur vltra iniquitas in terra tua, vastitas & contritio in terminis tuis: & occupabit salus muros tuos, & portas tuas laudatio. Non erit tibi amplius Sol ad lucendum per diem, nec splendor Lunæ illuminabit te: sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam. Non occidet vltra Sol tuus, & Luna tua non minuetur. quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & complebuntur dies luctus tui. Populus autem tuus omnes iusti. De præsente Ecclesia exponit hæc tanta

Universidad de Deusto
Biblioteca

tanta Basilius in Psalm.45.at Cyrillus lib. 9.in Ioan. cap.46. & Hieronym.lib. 17. in Esaiam non nisi de futura vita:de qua sanè esse sermonem indicat Ioannes in Apocalypsi,similia ac pene eadem de cælesti ciuitate scribens cap. 21. & 22. vbi etiam docet hæc ad Christum omnia pertinere,cum lucernam ciuitatis sanctæ dicit esse agnum.

4. *Esai. 25. Præcipitabit Dominus mortem in sempiternum, & auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie,& opprobrium populi sui ab vniuersa terra. Et dicet in die illa,Ecce Deus noster iste: expectauimus eum, & saluabit nos:iste Dominus,sustinuimus eum,exultabimus & lætabimur in salutari eius.* Et hæc quoque alludit Ioannes in Apocalypsi capit.21.de quibus Euseb.libr. 4. Demonst.Euangel.cap.21.Irenæus lib.5. contra hæreses.De Christo verò loqui Esaiam, qui mortem sit præcipitaturus,& veniens salutem daturus iis qui se se expectauerunt.indicant Theodoretus hic, Athanasius de Incarnatio. verbi, Origenes homil. 23. in 28. Numer. Tertullianus in libro de Resurrectione carnis.

5. *Esai.35. Ambulabunt qui liberati fuerint, & redempti à Domino conuertentur, & venient in Sion cum laude, & lætitia sempiterna super capita eorum: gaudium & lætitiam obtinebunt, fugiet dolor & gemitus.* Illudit huc Paulus ad Hebræos scribens, Accessistis ad Sion montem, & ad ciuitatem Dei viuentis, & ad cælestem Hierusalem &c. Augustinus in festo omnium sanctor.ser.27.Ambros.in Psalm.37.Tertullianus de Resurrect.carnis.

6. *Hieremiæ 31. Custodiet eum quasi pastor gregem suum. Redemit enim dominus Iacob, & liberabit eum de manu potentioris. Et venient & laudabunt in monte Sion, & confluent ad bona Domini super frumento & vino & oleo*

oleo & fœtu pecorum & armentorum: eritque anima eorum quasi hortus irriguus, & vltra non esurient. Tunc lætabitur virgo in choro, iuuenes & senes simul & conuertam luctum eorum in gaudium,& consolabor eos,& lætificabo à dolore suo. Hæc omnia, ait Hieronymus, nunc ex parte tribuuntur, tunc autem dabuntur in pleno, quando videbimus facie ad faciem.

7. *Habac. 3. Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo. Deus Dominus fortitudo mea:& ponet pedes meos quasi ceruorum, & super excelsa deducet me victor in Psalmis canentem.* Augustinus 18.de ciuit. cap.32. Hieronymus hic, Ad cælestia perducet me, vt inter Angelos canam gloriam. Nam quòd Iesus sit gloriæ Rex & largitor,aperte canit Dauid.

8. *Psalm. 23. Eleuamini portæ æternales, & introibit Rex gloriæ.* Quem locum, vt cæteros missos faciam, Dionysius Areopagita cap.7. de cælesti Hierarc. sic explicat: Quosdam Angelos ex ipsis inducunt sacræ literæ à prioribus sacramenta perdiscere: Dominumque cælestium virtutum esse ac Regem gloriæ, qui humana forma assumptus esset in cælum, alijs docentibus nosse.

9. *Psalm.149. Exultabunt sancti in gloria,lætabuntur in cubilibus suis: exultationes Dei in gutture eorum, & gladij ancipites in manibus eorum. Lætetur Israel in eo qui fecit eum, & filiæ Sion exultent in Rege suo.* Prosper & Augustinus ad præsentem Ecclesiam accommodant:Eutymius & Cassiadorus ad futurã respiciunt. Vtrumque bene, hic ex parte,perfectè illic.

10. *Psalm. 144. Memoriam abundantiæ suauitatis tuæ eructabunt, & iustitia tua exultabunt. Miserator & misericors Dominus, patiens & multum misericors. Suauis Dominus vniuersis, & miserationes eius super omnia opera eius. Gloriam regni tui dicent, & potentiam tuam*

loquen

loquentur. Et hæc præsenti vitæ tribuunt Augustinus, & Basilius: verùm inchoata hîc, perficientur in patria.

11. Ioelis 3. *Et erit in die illa stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte & melle, & per omnes riuos Iudæ ibunt aquæ: & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem spinarum. Et Iudæa in æternum habitabitur, & Hierusalem in generatione & generationem.* Rupertus omnia hæc de futura beatitudine: Hieronymus partim ad Ecclesiam in terris agentem, partim ad cælestem refert. Futuræ autem vitæ possessionisque distributio pertinere ad Christum sub typo docemur.

12. Deut. 3. *Iesus præcedet populum istum, & diuidet eis terram, quam visurus es.* Et rursus Iosue 1. *Tu sorte diuides populo huic terram, pro qua iurauí patribus tuis, vt traderem eam illis.* Magnum hîc sacramentum diuinitus patefactum, quòd verus cælestisque Iesus esset terram promissionis, idest vitam æternam daturus fidelibus, commendant mirificè sancti Patres. Irenæus quidem libr. 4. contra hæres. capit. 50. Iustinus autem in Tryphone, Tertullianus 3. contra Marcionem, omnium copiosissimè Augustinus libro 16. contra Faustum cap. 19.

* * *

FINIS LIBRI QVINTI.

DE CHRISTO REVELATO

LIBER SEXTVS.

IESV MATER MARIA *super omnes Deo grata, & nostræ salutis administra electa diuinitus.*

Cap. I.

DE Christi excellentia & benignitate quas Paulus appellat diuitias Christi, cõmuniter quæ visa sunt exponenda, diximus hactenus. Singulares res & proprios actus, in quibus maximè elucet diuinæ Prophetiæ vis, deinceps persequemur. Ac de illius infantia & natiuitate secundum carnem liber hic sextus aget, cuius initium à beatissima Iesu

matre Maria sumendum fuit, quòd mysterij tanti præcipua administra fuerit, & ad laudes Dei nostri plurimum conferat laudare Matrem. Itaque decerpsimus quædam præclara ex diuinis literis, quæ pro instituto nostro sufficere queant, latiorem in messe vberrimi campum alijs relinquentes.

I. Luc. 1. *Ingressus Angelus ad eam dixit, Aue gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus. Quæ cum audisset, turbata est, & cogitabat qualis esset ista salutatio. Et ait Angelus ad eam: Ne timeas Maria, inuenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus, & filius Altissimi vocabitur. Et ait Maria, Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco, &c.*

II. Ibi. *Dixit autem Maria, Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum.*

III. Ibi. *Et factum est, vt audiuit salutationem Mariæ Elisabeth, exultauit infans in vtero eius: & repleta est Spiritu sancto Elisabeth, & exclamauit voce magna, & dixit, Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me?*

IV. Ibi. *Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum, & exultauit Spiritus meus in Deo salutari meo. Quia fecit mihi magna qui potens est, & sanctum nomen eius. Quia respexit humilitatem ancillæ suæ: ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.*

V. Luc. 2. *Maria autem conseruabat omnia verba conferens in corde suo.*

VI. Ibi. *Et mater eius conseruabat omnia verba hæc in corde suo.*

VII. Ioan. 2. *Et deficiente vino, dicit mater Iesu ad eum, Vinum non habent. Et dicit ei Iesus: Quid mihi & tibi est mulier? Nondum venit hora mea. Dixit mater eius*

ministris, Quodcumque dixerit vobis, facite.

VIII. Marc. 12. *Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater eius & fratres stabant foris, quærentes loqui ei.*

IX. Ioan. 19. *Stabat autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius Maria Cleophæ, & Maria Magdalene.*

X. Act. 1. *Hi omnes erant vnanimiter perseuerantes in oratione, cum mulieribus, & Maria matre Iesu, & fratribus eius.*

XI. Apocal. 12. *Signum magnum apparuit in cœlo: mulier amicta Sole, & Luna sub pedibus eius, & in capite eius corona stellarum duodecim, & cetera.* De Beata Virgine Deipara explicat Bernardus in sermone de his verbis. Epiphanius hæres. 78. Augustinus libro 4. de symbolo capit. 1. Bonauentura de Ecclesiastica Hierarchia parte 4. Atque in nouo testamento hæc potissimum de Maria Dei matre referuntur. In veteri etiã vnus explicata, multo tamen plura inuenitur.

1. Genes. 3. *Inimicitias ponam inter te & mulierem, & semen tuum, & semen illius: ipsa conteret caput tuum.* Tragum habet lectio nostra vulgata, Quod de Sancta Virgine accipiunt Epiphanius in hæres. 78. Rupertus Tuitiensis de Trinita. & operibus eius. libro 1. cap. 9. & in Naum cap. 3. Bernardus sermo. 2 super Missus est.

2. Genes. 2. *Non est bonum hominem esse solum; faciamus ei adiutorium simile sibi.* Ad Mariam quodammodo refert Augustinus libro 1. de Doctrina Christiana capit. 14 & Irenæus libro 3. cap. 33. Quod alligauit, inquit, virgo Eua per incredulitatem, hoc Virgo Maria soluit per fidem. Similia habet Iustinus Martyr in Tryphone.

Universidad de Deusto
Biblioteca

3. Geneſ. 2. Plantauit Dominus paradiſum voluptatis. De Maria Bonauent. in lib. de Eccleſ. Hierar. par. 4. Irenæus. lib. 3. cap. 33.

4. Geneſ. 3. Et vocauit Adam nomen vxoris ſuæ Euam, eo quòd mater eſſet cunctorum viuentium. Epiphanius contra Antidicomaritas hæreſ. 78. Athanaſius in ſermon. de ſancta Deipara. Auguſtinus lib. de quinque hæreſibus cap. 4.

5. Exod. 15. Sumpſit Maria Prophetiſſa ſoror Aaron tympanum in manu ſua, egreſſæque ſunt omnes mulieres poſt eam in tympanis & choris, quibus præcinebat dicens, Cantemus Domino: gloriosè enim magnificatus eſt: equum & aſcenſorem eius deiecit in mare. Hieronymus in epiſt. ad Euſtochium, Bernardus homil. 2. de B. Virgine. Petrus Caniſius de Maria lib. 4. cap. 5. Damaſcenus in ſermon. de Aſſumptione.

6. Exod. 25. Facient mihi ſanctuarium, & habitabo in medio eorum. & infra, *Arcam de lignis Sethim compingite, & deaurabis eam auro mundiſſimo intus & foris, faciesque ſupra coronam auream per circuitum.* Sanctuarium atque Arcam Beatæ Virginis fuiſſe typos docet S. Thomas 3. parte quæſt. 27. art. 2. Damaſcenus de Aſſumptione Mariæ, Caniſius libr. 1. de Maria cap. 6. Ambroſius ſermon. 80. Athanaſius ſermo. de ſanct. Deipara.

7. Numer. 17. Inuenit germinaſſe virgam Aaron in domo Leui, & turgentibus gemmis eruperant flores. Virgam Aaron germinaſſe ac floruiſſe in Maria interpretatur Auguſtinus ſermon. 3. de tempore in 10. tomo, & Bernardus ſermon. 2. de B. Virgine, Irenæus lib. 3. cap. 33.

8. Iudic. 5. Benedicta inter mulieres Iahel vxor Haber Cynæi, & benedicetur in tabernaculo ſuo. Sinistram manum miſit ad clauum, & dextram ad fabrorum malleos, percuſſit

percuſſitque Syſaram, quærens in capite vulneri locum, & tempus valide perforãs. Ambroſius in lib. de viduis de Eccleſia interpretatur. Bonauentura in ſpeculo B. Virg. cap. 13. eleganter de B. Maria exponit.

9. Numer. 24. Orietur ſtella ex Iacob. De B. Virgine accipit Bernardus ſermon. 2. in Miſſus eſt. & Bonauent. vbi ſupra.

10. 1. Reg. 25. Et ait Dauid ad Abigail, Benedictus Dominus Deus Iſrael, qui miſit te hodie in occurſum meum, & benedictum eloquium, & benedicta tu, quæ prohibuiſti me ne irem ad ſanguinem. Bonauentura in carminibus de B. Virgin. tomo 2. & in ſpeculo B. Virginis cap. 8. & 12.

11. Ibi. Et ait Abigail, Ecce famula tua ſit in ancillam, vt lauet pedes ſeruorum Domini mei.

12. 2. Reg. 5. Habitauit autem Dauid in arca Sion, & vocauit eam Ciuitatem Dauid, & ædificauit in gyro à Mello & intrinſecus. Arcem Sion ciuitatemque Dauid ab ipſo ædificatam intelligi Mariam matrem Domini, Auguſtinus lib. 17. de Ciuit. Dei. cap. 16.

13. 3. Reg. 8. Tunc ait Salomon, Ædificans ædificaui domum in habitaculum tuum, firmiſſimum ſolium tuum in ſempiternum. Et hanc domum definit Virginem Damaſcenus in ſerm. de Aſſumpt. & Bonauentura in carmin. de B. Virgin. tomo 2. & de Eccleſiaſt. Hierarch. parte 4. in fine. Cyrillus in homil. de Virg. Deipara.

14. Ibi. Impleuerat gloria Domini domum Domini. Et hoc eodem modo.

15. 3. Reg. 7. Domum ſuam ædificauit Salomon tredecim annis, & ad perfectum vſque perduxit. Bonauent. in ſpeculo B. Virginis cap. 7. itidemque Bernardus.

16. 3. Reg. 10. Fecit etiam Rex Salomon thronum de ebore grandem, & veſtiuit eum auro fuluo nimis, qui habebat

Universidad de Deusto
Biblioteca

sex gradus: & cætera. Non est factum tale opus in vniuersis regnis. Petrus Damianus sermon. 1. de Natiuitate Mariæ. Bonauent. in carmin. de B. Virg. & part. 4. de Eccles. Hierarch.

17. Iob. 3. Expectet lucem & non videat, neque ortum surgentis Auroræ. Thomas in 4. sentent. distinct. 30. quæst. 2. art. 1. Bonauentura in speculo B. Virginis capit. 9. Vbi fusè declarat quemadmodum Virgo sit aurora pulcherrima. noctem verò cum Gregorio Papa definit originale peccatum. Negat tamen hoc testimonio colligi conceptionem Mariæ fuisse peccati originalis expertem; quando de solo ortu, hoc est natiuitate illius, pronuntiet scriptura caruisse nocte vel caligine. Verum scripturæ phrasis magis habet vt ortum intelligamus primum rei cuiusque exordium, ac potius natiuitatem in vtero, quàm ex vtero. Quod sanè ipse contextus beati Iob probat. eũ in eodem capite pro eodem ponat, Pereat dies in qua natus sum, & nox in qua dictum est, conceptus est homo. Itaque ad immaculatam Dei genitricis conceptionem cõprobandam non absurdè illud testimonium ex Iob adhiberi potest. Neque aut Thomas aut Bonauentura aut etiam Bernardus repugnarent, quin potius vehemẽter gratularentur, si Ecclesiæ Catholicæ pium ea de re iudicium, vt liceat cuique tenere quod placet, assecuti essent.

18. Cantic. 6. Quæ est ista quæ progreditur, quasi Aurora consurgens, pulchra vt Luna, electa vt Sol, terribilis vt castrorum acies ordinata. Eleganter atque copiosè docet Bonauent. part. 4. de Eccles. Hierarch. cur Aurora Maria, itemque in speculo B. Virg. cap. 9. Sanctus etiam Bernardinus in serm. de Natiuit. Mariæ.

19. Iudith. 13. Vniuersi autem adorantes Dominum dixerunt ad eam, Benedixit te Dominus in virtute sua, quia per

te ad nihilum redegit inimicos nostros. Porro Ozias princeps populi Israël dixit ad eam, Benedicta es tu filia à Domino Deo excelso præ omnibus mulieribus super terram. Benedictus Dominus, qui creauit cælum & terram, qui te direxit in vulnera capitis principum inimicorum nostrorum: quia hodie nomen tuum ita magnificauit, vt non recedat laus tua de ore hominum. Canisius libr. 1. cap. 2. de Maria. Bonauent. in Carmin. de B. Virgin. & in speculo cap. 8.

20. Iudith. 15. Benedixerunt eam omnes vna voce dicentes, Tu gloria Hierusalem, tu lætitia Israël, tu honorificentia populi nostri: quia fecisti viriliter, & confortatum est cor tuum, eo quòd castitatem amauerit. Hoc quoque Bonauent. in eodem speculo cap. 12. & 13.

21. Esther 2. Quæ non quæsiuit muliebrem cultum. Erat enim formosa valde, & incredibili pulchritudine omnium oculis gratiosa & amabilis videbatur. Et adamauit eam Rex plusquam omnes mulieres, habuitque gratiam & misericordiam coram eo super omnes mulieres, & posuit diadema regni in capite eius. In tom. 2. operum Bonauent. in Carminibus de B. Virgine.

22. Ibid. cap. 15. Et mandauit ei vt ingrederetur ad Regem, & rogaret pro populo suo & pro patria sua: Memorare, inquit, dierum humilitatis tuæ, & quomodo nutrita es in manu mea: loquere Regi pro nobis, & libera nos à morte. Bonauent. in speculo B. Virginis cap. 3.

23. Psalm. 86. Fundamenta eius in montibus sanctis diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob. Numquid Sion dicet, Homo & homo natus est in ea, & ipse fundauit eam Altissimus. Sicut lætantium omnium habitatio est in te. Hunc Psalmum Ecclesia concinit Virgini: esse autem eam, quam ipse fundauit Altissimus, de qua etiam natus est homo, præclarè Augustinus in eum Psalmũ & in 17. de ciuit. c. 16. Ambro-

Universidad de Deusto
Biblioteca

sius quoque libr. 3. de Fide capit. 2. Hieronymus in eum Psalmum.

24. *Psal. 45. Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei: sanctificauit tabernaculum suum Altissimus: Deus in medio eius non commouebitur: adiuuabit eam Deus mane diluculo.* Tabernaculum hic Dei accipiunt Mariam Ioannes Damascenus in suis carminibus, Athanasius in serm. de sancta Deipara, Methodius in homil. de Hypopathi Domini, Augustinus lib. 17. de Ciuit. c. 16. Cætera quoque optime congruunt in Mariam.

25. *Psal. 44. In muneribus vultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis. Omnis gloria eius ab intus filiæ regis in fimbrijs aureis, circumamicta varietatibus. Afferentur Regi virgines post eam: proximæ eius afferentur tibi: afferentur in lætitia & exultatione, adducentur in templum Regis.* Hæc ad sanctam Virginem refert meritò Athanasius in sermone de sancta Deipara.

26. *Psal. 88. Et thronus eius sicut Sol in conspectu meo, & sicut Luna perfecta in æternum, & testis in cælo fidelis.* Thronum Dei hic Mariam accipit Bonauentura de Ecclesiastica Hierarchia parte 4. & in speculo cap. 8. quin etiam ipsa Ecclesia celsitudinem throni vocat in officio Natiuitatis illius.

27. *Prouerb. 9. Sapientia ædificauit sibi domum, excidit columnas septem.* De Maria interpretatur Hieronymus in serm. de Virgine Maria. Bernardus quoque & Bonauentura in speculo cap. 7.

28. *Cantic. 3. Ferculum fecit sibi Rex Salomon de lignis Libani. Colũnas eius fecit argẽteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum, media charitate cõstranit propter filias Hierusalem.* De Eccles. Hierarch. par. 4. Bonauent.

29. *Prouerb. 8. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quicquam faceret à principio: ab æterno ordinata sum, & ex antiquis, antequam terra fieret.*

Nondum erant abyssi, & ego iam concepta eram. Ecclesia accommodat Virgini in officio Natiuitatis: explicat pulchrè Bonauentura de Ecclesiast. Hierarchia p. 4. in 2. tomo.

30. *Ibidem, Beatus homo qui audit me, & qui vigilat ad fores meas quotidie, & obseruat ad postes ostij mei. Qui me inuenerit, inueniet vitam, & hauriet salutem à Domino.* Hoc animæ omnes electæ satis experiuntur.

31. *Ecclesiast. 24. Et qui creauit me, requieuit in tabernaculo meo, & dixit mihi, In Iacob inhabita, & in Israel hæreditare, & in electis meis mitte radices.* Ecclesia in officio B. Mariæ. Bonauentura de Eccles. Hierarch. p. 4.

32. *Ibidem Sicut cinnamomum & balsamum odorem dedi: quasi myrrha electa dedi suauitatem odoris: & quasi storax & galbanus & vngula & gutta, & quasi Libanus non incisus vaporaui habitationem meam, & quasi balsamum non mixtum odor meus. ego quasi terebynthus extendi ramos meos, & rami mei honoris & gratiæ. Ego quasi vitis fructificaui suauitatem odoris: & flores mei fructus odoris & honestatis. Ego mater pulchræ dilectionis & timoris & agnitionis & sanctæ spei. In me gratia omnis vitæ & veritatis, in me omnis spes vitæ & virtutis. Transite ad me omnes qui concupiscitis me, & à generationibus meis implemini. Spiritus enim meus super mel dulcis, & hæreditas mea super mel & fauum.* Quæ de æterna sapientia, eadem de illius matre canit Ecclesia. Tractat totum hunc locum Bonauentura Dei genitricis Mariæ studiosissimus amator in specul. cap. 8. & de Ecclesiast. Hierar. p. 4.

33. *Ibidem, Ego quasi trames aquæ immensæ de fluuio, ego quasi fluuius Dorix, & quasi æquæductus exiui de paradiso.*

34. Cantico. 4. *Quam pulchra es amica mea, quam*

pulchra es? sicut vita coccinea Labia tua, eloquium tuum dulce. Sicut turris Dauid collum tuum. mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium. Tractat hæc de Maria Augustinus, seu potius Fulbertus serm. 35. de sanctis, Andreas Cretensis apud Surium in serm. de Assumptione Virginis.

45. *Ibi. Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te.* Damascenus serm. de Assumpt.

46. *Ibidem, Pulchriora sunt vbera tua vino, & odor vnguentorum tuorum super omnia aromata. Fauus distillans labia tua sponsa: mel & lac sub lingua tua, & odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris. Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus. Egressiones tuæ paradisus. Fons hortorum, puteus aquarum viuentium, quæ fluunt impetu de Libano.* Sponsam, cui epithalamium Spiritus sanctus canit, præcipue esse sanctissimam Virginem, docet Augustinus sermon. 10. de Tempore. Mater, inquit, sponsa: & ipse quem genuit, sponsus. Hieronymus contra Iouinianum ad Pammachium, Ambrosius de institutione Virginis cap. 9. Bonauentura in speculo. ca. 8. hortum conclusum, & fontem signatum, & cætera de Maria.

47. *Cantic. 6. Vna est columba mea, perfecta mea: viderunt eam filiæ, & beatissimam prædicauerunt, & regina laudauerunt eam.* Laurentius Iustinianus in sermo. de Assumptione.

48. *Cantic. 7. Quam pulchra es & quam decora charissima in deliciis:* Ambrosius De institution. Virginis capit. 14.

49. *Cantic. 8. Quis mihi det te fratrem meum, sugentem vbera matris meæ, vt inueniam te solum foris, & deosculer te, & iam me nemo despiciat?* Incarnatum verbum alloquitur sponsa, matrem suam compellans Virginem, quæ mater extitit cunctorum viuentium.

50. *Esai. 2. Et erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, & eleuabitur super colles.* Montem omnibus collibus ac montibus superiorem celsitudine sanctitatis hoc loco Mariam significari vult Gregorius Papa in 1. lib. Regum ca. 1. itemque Eutymius in cantic. Habacuc, explicans illud, De monte umbroso.

51. *Daniel. 2. De monte abscissus est lapis sine manibus, & percussit statuam.* Lapidem Christum, montem Mariam altissimum in perfectione, vnde sine manibus, id est nulla virili cooperatione, ortus est Christus. ita D. Irenæus lib. 3. cap. 28. & Ioannes Damascenus in suis carminibus.

52. *Zachar. 2. Possidebit Dominus Iudam partem suam in terra sanctificata, & eliget adhuc Hierusalem.* Irenæus lib. 3 cap. 31. de terra à nemine rigata & laborata, id est de virgine Maria oportuisse Christum nasci, sicut primus Adam de virgine terra productus est. Terram vocat Ambrosius in Psal. 1. Mariam Virginem. Hæc ergo est terra sanctificata, in qua Dominus recuperat plebem suam.

Multa quoque alia passim occurrunt de Dei matre in sacris literis: quorum nonnulla eaque illustria sequentibus capitibus referentur, cum de Dei conceptu & partu agetur.

Iesus de spiritu sancto conceptus ex Virgine, & natus.

CAP. II.

I. MATTH. 1. *Cum esset desponsata mater Iesu Maria Ioseph, ante quam conuenirent, inuenta est in vtero habens de Spiritu sancto.*

II. Luc. 1. *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque quod nascetur ex te sanctum,*

Universidad de Deusto
Biblioteca

sanctum.vocabitur Filius Dei.

1. Esai. 7. Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel. Hoc testimonium, quod etiam Matthæus Euangelista in Maria completum posuit, aduersus Iudæos & Hæreticos vix est vllus ex patribus qui non pertractet. Iustinus Martyr egregiè in Tryphone, & in 2. pro Christianis Apologia, Irenæus lib.3.cap.9. & 21. & 24. Athanasius de Incarnatione verbi latè. Cyprianus aduersus Iudæos lib. 2.cap.9. Basilius in homil.de Epiphan.Domini. Ricardus de sancto Victore duos libros edidit de ea Prophetia. Iudæos refellit latè Euseb.lib.7.cap.1.

2. Hierem. 31. Quia creauit Dominus nouum super terram, Fœmina circundabit virum. De Maria conceptu Hieronymus illic. Augustinus serm.9.de Tempore. Cyprianus in serm. de Natiuitate Domini. Bernard. sermon.2.super Missus est.

3. Prouer. 30. Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro: viam aquilæ in cælo, viam colubri super petram, viam nauis in medio mari, & viam viri in virgine. Sic habet interpretatio septuaginta seniorum, quam supra esse authenticam satis ostendimus. Est enim Hebraice. Alma. quod de sola virgine dici affirmat Hieronymus in 7. capit. Esaiæ. Quare de virgineo partu Prophetasse Salomonem, cum dixit sibi esse penitus ignotam viam viri in virgine, sentiunt non ignobiles auctores, Cornelius Iansenius in Prouer. cap.30. Nicolaus Lyra ibidem, Ludouicus Leo Augustinianus de Nominibus Christi lib.3.

4. Esaiæ 53. Generationem eius quis enarrabit? Ad temporalem ex virgine natiuitatem refert Leo Papa serm.de Natiu. Augustinus tract.31.in Ioan. Irenæus lib.3.cap.21. Iustinus in colloquio.

5. Psal.

5. Psalm. 71. Descendet sicut pluuia in vellus: & sicut stillicidia stillantia super terram. Ecclesia in officium octau. Natiuitatis. Cassiodorus in Psal.71. Chrysostomus in demonstratione quòd Christus sit Deus, & in exposit. illius versiculi in 1.tomo. Bernard.serm.2. super Missus est.

6. Ezech. 44. Et conuertit me ad viam portæ Sanctuarij exterioris, quæ respiciebat ad Orientem, & erat clausa. Et dixit Dominus ad me, Porta hæc clausa erit: non aperietur, & vir nõ transiet per eam, quoniã Dominus Deus Israel ingressus est per eam: eritque clausa Principi. Hieronymus li.1. contra Iouinianum, & in Ezechielem. Ambrosius de Institutione virginis cap.7. & 8. & in epist.81. Thomas in Esai.cap.7. Cyprianus in expositione Symboli fuse.

7. Exod. 3. Apparuit Moysi Dominus in flamma ignis de medio rubi: & videbat quòd rubus arderet & non combureretur. Bernardus homil. 2. super Missus est. Ecclesia in offic.octaua. Nariu.

8. Psalm. 18. Et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo. Cassiodorus ibi. Augustinus ibi, & homil.36. Ambrosius serm.80.

9. Esai. 11. Et egredietur virga de radice Iesse & flos de radice eius ascendet. Et requiescet super eum spiritus Domini. Iustin.in 2.apolog. Irenæus lib.3.cap.10. Hieronymus ibi. Ambrosius de Spiritu.sanct.libr.2.cap. 5. & lib.2.in Luc.capi.1. Bernardus homilia 2. in Missus est. Hi omnes virgam Mariam intelligunt, florem Iesum.

10. Esai. 53. Et erit sicut radix de terra sitienti. Eusebius Cæsariensis libr. 3. & de Demonstrat. Euangel. cap. 2. radicem de terra sitienti exponit Christum de Maria, quam nullus vir adijt. Eodem modo Franciscus Vatablo ibi.

Universidad de Deusto
Biblioteca

11. Esai. 45. *Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra & germinet saluatorem: & iustitia oriatur simul. Ego Dominus creaui eum.* Lactantius lib. 4. instit. diuin. cap. 12. Hieronymus ibi. Gregorius Nazianzenus oratio. 1. contra Iulianum. Chrysostomus homil. in Psalm. 71. Augustinus de quinque hæresibus, cap. 4.

12. *Esai. 62. Donec egrediatur vt splendor iustus eius, & saluator eius vt lampis accendatur.* Athanas. de sententia Patris & Filij. Augustinus de vnitat. Ecclesiæ capit. 7. Lux de luce procedit sine violatione: sic Christus natus ex patre in æternitate, ortus ex matre in tempore.

13. *Psalm. 84. Vt inhabitet gloria in terra nostra. Misericordia & veritas obuiauerunt sibi: iustitia & pax osculatæ sunt. Veritas de terra orta est, & iustitia de cælo prospexit. Etenim Dominus dabit benignitatem, & terra nostra dabit fructum suum.* August. & Cassiod. ibi. Hieronym. in 45. Esai.

14. *Esai. 8. Ingredere ad Prophetissam, & ingressus sum ad Prophetissam, & concepit & peperit puerum. Et dixit Dominus, Voca nomen eius &c.* Magno sancti Patres consensu docent hîc prædictum conceptum & partum Emmanuelis ex Virgine, quam vocari Prophetissam volunt, quicquid Iudæi contradicant. Sic Tertullianus in libr. aduersus Iudæos, Epiphanius tomo 2. libr. 3. hæres. 78. Nazianzenus oratione in sanctum Pascha, Basilius in cap. 8. Esai. Eusebius libr. 7. dem. 2. latè.

15. *Hieremiæ 17. Et homo est, & quis cognoscet eum?* Hoc iuxta septuaginta frequenter vsurpant veteres ad Christi incarnationem asserendam, præsertim Irenæus lib. 3. cap. 20. & 21. & lib. 4. c. 66. & August. lib. 18. de Ciuit. ca. 35. & lib. 22. cont. Faustum ca. 40.

Iesus

Iesus in Bethleem natus pauper, Rex.

CAP. III.

I. MATTH. 2. *Cum natus esset Iesus in Bethleem Iuda.*

II. Luc. 2. *Ascendit autem & Ioseph à Galilæa de ciuitate Nazareth in Iudæam ciuitatem Dauid, quæ vocatur Bethleem, eo quòd esset de domo & familia Dauid, vt profiteretur cum Maria desponsata sibi vxore prægnante. Factum est autem, dum essent ibi, impleti sunt dies vt pareret. Et peperit filium suũ primogenitum, & pannis eum inuoluit, & reclinauit eum in præsepio, quia non erat eis locus in diuersorio.*

III. Ioan. 7. *Nonne scriptura dicit, quia ex semine Dauid, & de Bethleem castello, vbi erat Dauid, venit Christus?*

1. Miche. 5. *Et tu Bethleem Ephratæ paruulus es in millibus Iudæ: ex te enim mihi egredietur qui sit Dominator in Israel, & egressus eius ab initio, à diebus æternitatis.* Celebre vaticinium est, quod Matthæo teste scribæ agnouerunt, Ioanne auctore, etiam turbæ. 7. Tractat Iustinus in 2. Apolog. Chrysostom. in Demonstrat. quòd Christus Deus. Iustilius libr. 2. de part. diuinæ legis, cap. 22. Euseb. lib. 7. cap. 4 & lib. 6. cap. 1.

2. *Psalm. 131. Ecce audiuimus eam in Ephratæ: inuenimus eam in campis syluæ. Introibimus in tabernaculum eius, adorabimus in loco, vbi steterunt pedes eius.* Ecclocum Natiuitatis Christi hîc prophetatum definiunt Eusebius lib. 7. cap. 2. demonst. S. Irenæus lib. 3. ca. 9. Hilarius in Psal. 131. Cassiodorus ibidem.

4. *Habac. 3. Deus ab Austro veniet, & sanctus de monte Pharan.* Siue iuxta septuaginta, De Themam veniet, & de monte vmbroso. Ab Austro siue de Themam venit, hoc est de Bethleem, quæ sita est Hierosolymæ

Universidad de Deusto
Biblioteca

solymæ ad Austrum.ita S. Irenæus libr. 3.cap. 23. & libr. 4. cap. 66. ita Eutymius in expositione cantici Habacuc.ita S.Cyrillus in sermone de occursu Domini. ita Tertullianus contra Iudæos. Atque hæc quidem vaticinia indicant locum Natiuitatis: modum verò, quo partim glorioſus, partim pauper & inglorius apparuit, explicant sequentes Prophetiæ.

4. *Esai. 9. Paruulus enim natus est nobis, & filius datus est nobis: & factus est principatus eius super humerum eius. Et vocabitur nomen eius Admirabilis, Consiliarius, Deus, Fortis, Pater futuri sæculi, Princeps pacis. Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis: super solium Dauid, & super regnum eius sedebit, vt confirmet illud, & corroboret in iudicio & in iustitia à modo & vsque in sempiternum.* Non indiget expositionibus illustrissima Prophetia, quam versant vbique sancti. Hieronymus illic. Eusebius lib. 7. cap. 4. & lib. 9. cap. 8. Basilius. lib. 2. contra Eunomium. Ambrosius in cap. 8. ad Roman. Chrysost. in homil. contra Anomæos. Cyrillus sermone de Occursu Domini. Augustinus sermon. 10. de Tempore, & lib. quæst. super Iudic. cap. 52. 53. 54. & alij aliàs. siue nostram siue septuaginta lectionem consulas. tametsi videatur discrepare Hieronymus.

5. *Hieremiæ 14. Expectatio Israel, Saluator eius in tempore tribulationis, quare quasi colonus futurus es in terra? & quasi viator declinans ad manendum? Quare futurus & velut vir vagus, vt fortis qui non potest saluare? Tu autem in nobis Domine, & nomen tuum inuocatum est super nos, ne derelinquas nos.* De extrema Christi paupertate in diuersorio nascentis accipit Hieronymus, & recitat Marinarius Carmelita lib. 2. Concordantiæ Christi & Prophetarum cap. 7.

6. *Sapient. 18. Cum enim quietum silentium contineret omnia,*

omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens sermo tuus exiliens de cœlo à regalibus sedibus durus debellator in mediam exterminij terram prosiliit. Secundum accommodationis leges, de quibus supra dictum est satis, Ecclesia hoc testimonio vtitur in officio Dominicæ infra octauas Natiuitatis.

7. *Habac. 3. Considerauí opera tua & expaui: in medio duorum animalium cognoscêris.* Id quidem iuxta septuaginta, quod de puero in præsepe inter animalia collocato refert Prosper in libro de Diuinis prædictionibus part. 3. capit. 5. Neque ab eo Ecclesiæ sensus valde abhorret, quæ in quadam antiphona Natiuitatis canit, Vt animalia viderent Dominum natum; & cætera.

8. *Esai. 1. Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui.* Et hoc eodem refert B. Prosper in ca. 3. part. 3. de diuin. prædict.

9. *Genes. 49. Non auferetur sceptrum de Iuda, nec dux de femore eius, donec veniat, qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium.* Tempus venturi Christi definitur, cum reuera, vt prædixerat Patriarcha, natus est. Late hoc Eusebius lib. 2. capit. 2. demonstrat. 15. Irenæus quoque lib. 4. cap. 23. Iustinus in colloquio. Athanasius de Incarnatione verbi.

10. *Aggæ. 2. Adhuc vnum modicum est, & ego commouebo cœlum & terram & mare & aridam. Et mouebo omnes gentes, & veniet desideratus omnibus gentibus.* Augustinus 18. de Ciuit. cap. 35. Hieronymus in Aggæum. S. Vincentius in sermone de Natiuitate, commotionem gentium prædictam ab Aggæo interpretatur iuxta illud Lucæ, Ibant omnes, vt describeretur vnusquisque, &c. Totus enim terrarum orbis illa noua Augusti descriptione commotus est: quam proxime partus felix Virginis sequutus est.

Universidad de Deusto
Biblioteca

11.Baruch.3. *Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est.* Iustinus in colloqu. Theodoretus ibi. Cyrillus in sermon. de occursu Domini.

Iesus vocatus octauo die.

CAP. IV.

I. LVC. 2. *Vocatum est nomen eius Iesus, quod vocatum est ab Angelo, priusquam in vtero conciperetur.*

II. Matth. 1. *Vocabis nomen eius Iesum: ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum.*

1. Numer. 13. *Vocauitque Osee filium Nun Iosue, id est Iesum.* Iosue ministrum Moysi, postea ducem populi Hebræi, à quo introducti sunt filij Israël in terram promissionis, diuina scriptura sæpe vocat Iesum, nomine diuinitus immutato, vt significaret Iesum Saluatorem, cuius typus fuit. Hoc mysterium magnifice celebrant sancti Patres. Iustinus quidem in colloquio, Tertullianus verò aduersus Iudæos: porro Hieronymus libr. 1. contra Iouinianum, Ambrosius in Psalmum 39. omnium optimè Augustinus libro 16. cont. Faustum capit. 19. Quare bene de illo Prophetat Ecclesiasticus.

2. Eccles. 49. *Fortis in bello Iesus Naue, qui fuit magnus iuxta nomen suum: maximus in salutem electorum Dei.*

3. Habac. 3. *Ego autem in Domino gaudebo: exultabo in Deo Iesu meo.* Marinarius in 2. lib.

4. Eccles. 43. *Plantauit illum Dominus Iesus.* Iucundum in veteri scriptura ita pronuntiari Iesum.

5. Mich. 7. *Ego autem ad Dominum aspiciam: expectabo Deum Saluatorem meum.*

6. Esai. 19. *Mittet eis saluatorem & propugnatorem, qui liberet eos.* Eusebius libr. 2. demonstrat. 35. & lib. 7. cap.

7. cap. 6. Cyrillus de Incarnat. vnigeniti capit. 5.

Iesus adoratus à Magis.

CAP. V.

I. MAT. 2. *Cum natus esset Iesus in Bethleem Iudæ, in diebus Herodis Regis, ecce Magi venerunt ab Oriente Hierosolymam dicentes, Vbi est qui natus est Rex Iudæorum? vidimus enim stellam eius in Oriente, & venimus adorare eum.*

1. Numer. 24. *Videbo eum, sed non modo: intuebor illum, sed non prope. Oritur stella ex Iacob, & consurget virga de Israël: & percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios Seth. Et erit Idumæa possessio eius.* Hieronymus in 2. Matthæi. Leo sermon. 4. de Epiphania. Prosper de Prædict. part. 3. cap. 6. Athanas. de Incarnatione verbi. Irenæus lib. 3. capit. 9. Basilius in homil. de Epiphanio. Iustinus in Tryphone Eusebius libr. 9. demonstrat. 1. latè.

2. Psalm. 71. *Reges Tharsis & insulæ munera offerent: Arabum & Saba dona adducent. Et adorabunt eum omnes gentes: omnes Reges seruient ei.* Ecclesia in officio Epiphaniæ. Hilarius lib. 4. de Trinitate. Prosper de prædict. part. 3. capit. 6. Tertullianus lib. 3. aduersus Marcionem.

3. Esai. 45. *Hæc dicit Dominus: Labor Aegypti, & negotiatio Aethiopiæ, & Sabaim viri sublimes, & ad te transibunt, & tui erunt, post te ambulabunt, vincti manicis pergent, & te adorabunt, teque deprecabuntur. Tantum in te est Deus, & non est absque te Deus. Vere tu es Deus absconditus, Deus Israël Saluator.* Pulchrè Hilarius in adoratione Magorum docet hanc Prophetiam impletam lib. 4. de Trinitate, & Cyprianus lib. 2. aduersus Iudæos cap. 5. & Tertullianus aduersus Praxeam cap. 9. &

9. & Ambrosius libro 1. de Fide.

4. *Esai. 8. Et accessi ad Prophetissam, & concepit & peperit filium, & dixit Dominus ad me, Voca nomen eius, Accelera spolia detrahere, Festina prædari. Quia antequam sciat puer vocare patrem suum & matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ coram Rege Assyriorum.* Et hoc vaticinium tunc impletum, ac non antea, egregie demõstrat Iustinus in colloquio Tryphonis: quem sequuntur Irenæus lib. 3. cap. 18. Tertullianus lib. 3. aduersus Marcionem, & libr. contra Iudæos, Athanasius de Incarnat. verbi, Ambrosius lib. 3. in Lucam, & in Psal. 118. serm. 21. Chrysostomus in 2. Matth. homil. 2. Augustinus serm. 4. de Epiphania. Eusebius lib. 7. demonst. 2.

5. *Esai. 60. Inundatio camelorum operiet te: Dromedarij Madianet Epha. Omnes de Saba venient aurum & thus deferentes, & laudem Domino annuntiantes.* Chrysost. homil. 2. in 2. Matth. Prosper de prædict. part. 3. cap. 6. Auctor imperfecti in Matth. cap. 2.

Iesus patri oblatus in templo.

CAP. VI.

1. *Luc. 2. Postquam impleti sunt dies purgationis Mariæ secundum legem Moysi, tulerunt eum in Hierusalem, vt sisterent eum Domino.*

1. Malac. 3. Ecce ego mitto Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum sanctum suum Dominator, quem vos quæritis, & Angelus testamenti, quem vos vultis. Ecclesia in officio Purificationis. Gregorius Nyssenus in orat. de occursu Domini.

2. *Zach. 6. Et sumes aurum & argentum, & facies coronas, & pones in capite Iesu filij Iosedech Sacerdotis magni, &*

& loqueris ad eũ dicens, Ecce vir Oriens nomẽ eius, & subter eum orietur, & ædificabit templum Domino, & ipse extruet templum Domino, & ipse portabit gloriam, & sedebit, & dominabitur super solio suo. Hieronymus ibi. Gregorius 20. Moral. cap. 18. & in 1. Regum. Chaldæus interpres. de Christo, & eius sacerdotio, & regno, & gloria.

3. *Daniel. 7. Ecce cum nubibus cæli, quasi filius hominis veniebat, & vsque ad antiquum dierum peruenit: & in conspectu eius obtulerunt eum.* Theodoretus & Hieronymus.

4. *1. Reg. 1. Obtulerunt puerum Heli, & ait Anna, Obsecro mi Domine viuit anima tua Domine: ego sum illa mulier quæ steti coram te hic orans Dominum. Pro puero isto orani: & dedit mihi Dominus petitionem meam, quam postulaui eum: idcirco & ego commodaui eum Domino cunctis diebus, quibus fuerit accommodatus Domino.* Prosper de Prædict. part. 2. cap. 24. in Samuele Iesum.

Iesus in AEgyptum fugiens & inde reuocatus.

CAP. VII.

1. *Mat. 2. Angelus Domini in somnis apparuit Ioseph, dicens, Surge & Accipe puerum & matrem eius, & fuge in Aegyptum, & esto ibi vsque dum dicam tibi.*

1. Esai 19. Ecce Dominus ascendet super nubem leuem, & ingredietur Aegyptum, & commouebuntur simulacra Aegypti à facie eius. Eusebius Cæsariensis lib. 6. historiæ Ecclesiast. cap. 20. & libr. 1. de demonstrat. Euang. cap. 4. & lib. 8. cap. 5. Chrysostom. in 2. cap. Matth. Hieronym. in 19. Esai. Ambros. de Institut. Virgin. Athanas. de Incarnat. verbi. Prosper de Prædict. par. 3. cap. 2. Nubem leuem vult Euseb. Christi corpus. Hebraicè dicit legi, crassitudinem leuem, quòd cor-

pus fuerit de Spiritu sancto conceptum.

2.4 Reg.11. Tollens autem Iosaba filia Regis Ioram, Ioas filium Ocoziæ, furata est eum de medio filiorum qui interficiebantur, & abscondit eum à facie Athaliæ, vt non interficeretur. Per accommodationem ad Herodianum factum, & fugam Mariæ trahi potest.

3. Osee. 11. Ex Aegypto vocaui filium meum. Matthæi nobis auctoritas sufficere debet, vt veram de Christo Prophetiam accipiamus: cuius sensum tenēt Irenæus lib.3 ca.9. Chrysostomus in demonstrat. quòd Christus sit Deus, Prosper de Prædict.par.3.ca.8. Athanasius de incarnat. Verbi, Iunilius libr.2.de part. diuinæ legis c.22. Euseb.Cæsar.lib.9.demonstra.4.

Propter Iesum paruuli occisi.

CAP. VIII.

MAT. *2. Tunc Herodes videns quoniam illusus esset à Magis, tratus est valde, & mittens occidit omnes pueros in Bethleem, & in omnibus finibus eius. Tunc impletum est, quod dictum est per Hieremiam.*

1.Hierem.31. Vox in excelso audita est lamentationis, luctus, & fletus, Rachel plorantis filios suos, & nolentis consolari super eis, quia non sunt. Prosper de Prædict. part. 3.cap.9. Chrysostom. in demonstrat. quòd Christus sit Deus, Iustinus in colloquio.

2.Psal.8. Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem, propter inimicos tuos, vt destruas inimicum & vltorem. Prosper de Prædict. part. 3. cap. 9. Ecclesia in offic.sanctorum Innocentium.

Iesus silentium agens, & parentibus subditus vsque ad annum ætatis trigesimum.

CAP. IX.

I. LVC.*2. Descēdit cum illis in Nazareth, & erat subditus illis.*

II. LVC. *3. Et ipse Iesus erat incipiens quasi annorum triginta.*

1.Genes.41. Triginta annorum erat Ioseph, quando stetit in conspectu Regis Pharaonis. Hieronymus in 1.capit. Ezechiel. Cornelius Iansenius 14.capit.concordiæ Euangelicæ.

2.2. Reg.5. Filius triginta annorum erat Dauid, cum regnare cœpisset. Iansen.14.cap.concord.Euang.

3.Ezech.1. Et factū est in tricesimo anno aperti sunt cœli, & vidi visiones Dei. Gregor.homil.2.in Ezech. Hiero. in 1.cap.Ezech. Iansen.14.concord.

4.Numer.4. A tricesimo anno est & supra stent, & ministrent in tabernaculo fœderis. Hieronymus in 1.capit. Ezech.iuxta Hebraicum. Nam iuxta septuaginta, à vigesimoquinto anno.

5.1.Reg.3. Puer autem Samuel ministrabat Domino coram Deli. Et 1.Reg. 7. *Erat iam annus vicesimus. Ait autem Samuel ad totam domum Israël. Si in toto corde vestro reuertimini ad dominum Deum Israël, auferte deos alienos.* Gregor. 1. Reg. 1. Samuel, interpretatur, Nomen eius Deus.

6. Thren. 3. Bonum est viro, cum portauerit iugum ab adolescentia, sedebit solitarius, & tacebit, quia leuauit se super se. Docuit in se mirificè Christus iugum obedientiæ, quietem, ac silentium.

FINIS LIBRI SEXTI.

DE CHRISTO REVELATO

LIBER SEPTIMVS.

IESVM IOANNES Baptista Præcursor annuntiat. Cap. I.

IN doctrina & operibus Christi, postquàm se hominibus cognoscendum exhibuit, tot ac tanta sunt, vt infinitum sit ire per singula. Nam neque ipse mundus capere eos potest, qui scribendi essent libri, si vel simpliciter essent cuncta narranda. Ne igitur hæc pars penitus missa fieret, selegimus præcipua quædam capita, quibus vt compendio cætera tenerentur. Consultò verò prætermisimus illustria illa de Baptismo, de Tentatione, de Transfiguratione, quibusdamque aliis, quòd propositum nobis sit speciem quandam doctrinæ ac vitæ Christi

Christi monstrare, non singulos illius actus persequi. Poterit, cui id sit cordi, non supervacaneum ijs ipsis peculiaribus actibus explicandis studium adhibere. Initium autem prædicationis Christi Euangelistæ à Ioanne Baptista capiunt, quod & nos secuti primum de tanto viro caput fecimus.

I. *Ioan. 1. Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes. Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de lumine.*

II. *Luc. 3. Factum est verbum Domini super Ioannem Zachariæ filium in deserto. Et venit in omnem regionem Iordanis prædicans Baptismum pœnitentiæ & remissionem peccatorum.*

III. *Matth. 3. Ego quidem baptizo vos in aqua: qui autem post me venturus est, cuius non sum dignus calceamenta portare, ille vos baptizabit Spiritu sancto & igni.*

1. *Esai. 40. Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. Omnis vallis exaltabitur: & omnis mons & collis humiliabitur: & erunt prava in directa, & aspera in vias planas. Et revelabitur gloria Domini: & videbit omnis caro pariter, quod os Domini locutum est.* De se ipso hæc pronuntiauit Ioannes ipse Ioannis 1. cui Matth. 3. Marcus primo, Lucas tertio capite suffragantur, satis idonei interpretes diuinæ Prophetiæ: vt plures requirere otiosum sit. Si quis tamen requirat, legat Iustinum in suo colloquio, Prosperum Aquitanicum in Prædictionibus suis par. 1. cap. 1. Eusebium copiosè lib. 9. dem. 5.

2. *Malach. 3. Ecce ego mitto Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam.* Honorans Baptistam Christus & hanc de illo Prophetiam exponere dignatus est Matthæi 11. Luc. 7. Sed interim in Hebraica nostraque lectione sub prima persona legimus, Præparabit viam meam, & faciem meam. In Euan-

gelistis verò sub secunda persona, Præparabit viam tuam & faciem tuam. Vt plane discamus, siue Pater intelligatur loqui siue Filius, eãdem esse sententiam, quia vtriusque vna natura est, eademque voluntas.

3. *Psal. 131. Parauí lucernam Christo meo.* Lucernam, Christi gressibus præparatam, Ioannem intelligit Tertullianus in libro aduersus Iudæos: eodem modo Augustinus, eodem Cassiadorus, cum illum versiculum interpretantur. Neque immeritò, cum Christus dicat de Ioanne, Ille erat lucerna ardens & lucens.

4. *Malach. 4. Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis. Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum.* Tametsi Prophetia hæc de vero Elia Thesbite in fine mundi complenda sit, vt est abunde probatum in libris de Nouissimis temporibus, tamen negari non potest, quin ex obliquo etiam Ioannis Baptistæ, qui fuit in spiritu Elias, aduentum attingat, quemadmodum est à saluatore insinuatum Mat. 11. & Matth. 17. & ab Angelo Luc. 1. quorum sensum explicat Hieronymus in eo loco Malachiæ.

5. *Esai. 35. Lætabitur deserta & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium. Germinans germinabit, & exultabit lætabunda & laudans. gloria Libani data est ei, decor Carmeli & Saron. ipsi viderunt gloriam Domini, & decorem Dei nostri.* Prosper de Prædict. par. 3. capit. 11. Euseb. libr. 9. cap. 6. & libr. 6. cap. 21. Quod verò nos legimus, Exultabit lætabunda & laudans, est apud septuaginta, Exultabunt deserta Iordanis. Quę Græci patres de prædicatione Baptistæ exponunt, vt Iustinus in Tryphone, & Eusebius loco iam dicto.

6. *Esai. 41. Ponam desertum in stagna aquarum, & terram inuiam in riuos aquarum. Dabo in solitudinem cedrum, & spinam, & myrtum, & lignum oliuæ: ponam in deserto abietem, vlmum, & buxum simul. Vt sciant & recogitent, quia manus Domini fecit hoc.* Basilius in Psal. 28. generaliter autem tractat hunc locum Gregorius homil. 20. in Euangelia.

7. *Psal. 28 Vox Domini super aquas. Deus maiestatis intonuit Dominus super aquas multas. Vox Domini in virtute. Vox Domini in magnificentia. Vox Domini confringentis cedros.* Basilius præclarè hæc de Baptista in expositione secunda in Psal. 28.

Iesus prædicans pœnitentibus regnum cælorum.

CAP. II.

1. MATTH. 4. *Cœpit Iesus prædicare, & dicere, Pœnitentiam agite, appropinquauit enim Regnum cœlorum.*

1. *Esai. 61. Spiritus Domini super me, eo quòd vnxerit Dominus me: ad annuntiandum mansuetis misit me, vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, & clausis apertionem: Vt prædicarem annum placabilem Domino, & diem vltionis Deo nostro: Vt consolarer omnes lugentes: Vt ponerem lugentibus Sion, & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris, & vocabuntur in ea fortes iustitiæ, plantatio Domini ad glorificandum.* Ipse Christus Luc. 4. de se. Irenæus lib. 3. ca. 10. & 20. Euseb. lib. 9. ca. 10. Ambros. lib. 4. in Lucam.

2. *Esai. 49. Dedi te in fœdus populi, vt suscitares terram, & possideres ciuitates dissipatas, vt diceres his qui vincti sunt, Exite: & his qui in tenebris, Reuelamini.* Iustin. in colloq. Clemens Alexand. lib. 6. stromat. Euseb. li. 1. demonstrat. 11. & lib. 1. cap. 22.

3. *Esai. 9. Primo tempore alleuiata est terra Zabulon & terra Nephtalim, & nouissimo aggrauata est via maris trans Iordanem Galilææ gentium. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione vmbræ*

vmbræ mortis lux orta est. Sanctus Matthæus hoc recitat de initio prædicationis Christi. Eusebius libr. 7. cap. 4. Chrysostom. quòd Deus sit Christus. Auctor imperfecti in Matth. homil. 6. Hilarius in Psalm. 67. Cyrillus & Basilius in Esai.

4. *Prouer. 1. Sapientia foris prædicat, in plateis dat vocem suam, in capite turbarum clamitat, in foribus portarum vrbis profert verba sua, dicens, Vsquequo parvuli diligitis infantiam, & stulti ea, quæ sibi sunt noxia, cupient, & imprudentes odibunt scientiam? Conuertimini ad correptionem meam, en proferam vobis spiritum meum, & ostendam vobis verba mea.* Quamuis occultè non cesset sapientia hæc semper hominibus prædicare, tamen cum se visibilem dedit, tunc palam hęc & apertius pronuntiauit, quemadmodum Beda hũc locum prouerbiorum tractans exponit de sapientia incarnata Christo.

5. *Ioan. 3. Et cœpit Ionas introire ciuitatem itinere diei vnius, & clamauit, & dixit, Adhuc quadraginta dies, & Ninive subuertetur. Et crediderunt viri Niniuitæ in Deum.* Ionam typum Christi etiam in prædicatione ex Euangelio discimus Matth. 12.

6. *Ezech. 18. Conuertimini & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris, & non erit vobis in ruinam iniquitas. Nolo mortem morientis, dicit Dominus Deus, reuertimini & viuite.* Eadem ergo & Prophetę & Christus & Christi Apostoli prædicauerunt, nempe fidem in Christum, & pœnitentiam in Deum.

Iesus discipulos pauperes & idiotas vocans ad Apostolatum.

CAP. III.

1. MATTH. 4. *Venite post me, faciam vos fieri piscatores hominum.*

II. *Act. 4. Comperto quòd homines essent sine literis & idiotæ, admirabantur, cognoscebant eos, quia cum Iesu fuerant.*

III. *Iacob. 2. Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide & hæredes Regni?*

IV. *1. Cor. 1. Videte vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia: & ignobilia mundi & contemptibilia elegit Deus, & ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt destrueret.*

1. *Esai. 8. Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum & in portẽtum Israel à Domino exercituum, qui habitat in monte Sion.* Paulus ad Hebræos 2. affert de vocatione Apostolorum, & signis ab ijs perpetratis, Eusebius libr. 9. de Demonstrat. Euangelica cap. 14. Cyrillus in 8. Esai. Origenes homil. 7. in cap. 8. Esai.

2. *Zachar. 3. Audi Iesu sacerdos magne, tu & amici tui, qui habitant coram te, quia viri portendentes sunt.* Hieronymus citat, neque improbat. Portendentes aut Prophetantes accipere possumus iuxta illud, Et quæ ventura sunt annuntiabit vobis.

3. *Psal. 71. Animas pauperum saluas faciet, & honorabile nomen eorum coram illo.*

4. *Hierem. 16. Mittam ad eos piscatores, & piscabuntur eos: & venatores, & venabuntur eos.* Prosper de prædiction. p. 3. cap. 12.

5. *Psalm. 67. Principes Zabulon & principes Nephtalim: principes Iuda duces eorum.* Consentiunt Patres de Apostolis hæc dici, quod ex illis tribubus selecti potissimum sint. ita Hilarius in Psalm. 67. & in ca. 4. Matthæi, Augustinus in Psalm. 67. Chrysosto. in demonstrat. quòd Deus sit Christus. Cyrillus & Basilius in

lius in 9.cap.Esai.Eusebius lib.9. demonst. 8. & demonst.9.ex professo.

6. *Esai.26. Ciuitatem sublimem humiliabit, humiliabit eam vsque ad terram,detrahet eam vsque ad puluerem. Conculcabit eam pes, pedes pauperum, gressus egenorum.* Cyrillus lib.5.in Esai.de ijs dicit hæc scribi, quibus Christus dedit potestatem calcandi super serpentes.Hieronymus, Pes pauperis de Christo, de Apostolis Gressus egenorum.

7. *Esai 14. Et pascentur primogeniti pauperum, & pauperes fiducialiter requiescent.* Bene primogenitos pauperum Apostolos intelligi scribit Castro.

8. *Psal. 67. Parasti in dulcedine tua pauperi Deus. Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multa. Rex virtutum dilecti, & speciei domus diuidere spolia.* Eutymius ad Apostolos refert. Augustinus attingit. Vult autem dilecto Dei,id est Christo,Reges potentes cessisse, & tanquam spolia victori domus pulcherrimas & palatia obtigisse, quod per Apostolicam prædictionem contigit,vt Dominus insinuauit, cum dixit, si fortior superueniens vicerit illum, arma eius auferet,& spolia eius diripiet.

9. *Baruc. 3. Stellæ dederunt lumen in custodijs suis, & lætatæ sunt:vocatæ sunt,& dixerunt, adsumus.Et luxerunt ei cum iucunditate,qui fecit illas.Hic est Deus noster.* Stellas vocari Apostolos docet Augustin. sermon. 81.de tempore.

10. *Psalm. 138. Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui Deus,nimis confortatus est principatus eorum. Dinumerabo eos, & super arenam multiplicabuntur.* S. Hilarius, & Prosper, & Eutymius ad Apostolos conferunt, quin etiam Ecclesia in officio Apostolorum.

11. *4.Reg. 4.Erat fames in terra,& filij Prophetarum habitabant coram Eliseo.*& cætera cap.4.& ca. 6. Vbi videtur

videtur Apostolicæ siue Euangelicæ vitæ quædam significatio data. Atque hæc de vocatione, dignitate,fructu Apostolorum communiter dicta sint.

Iesum audiunt & sequuntur turbæ innumeræ.

CAP. IV.

I. MATTH. 4. *Et secutæ sunt eum turbæ multæ de Galilæa, & Decapoli, & de Hierosolymis, & de Iudæa,& de trans Iordanem.*

II. *Luc. 5. Cum turbæ irruerent in eum vt audirent verbum Dei.*

III. *Marc. 6. Erant qui veniebant, & redibant multi, & nec spatium manducandi habebant.*

IV. *Marc. 1. Et cum inuenissent eum,dixerunt ei, quia omnes te quærunt.*

V. *Ioan.3. Ecce hic baptizat,& omnes veniunt ad eum.*

1. *Mich.4.Et erit in nouissimo dierum,erit mons domus Domini præparatus in vertice montium, & sublimis super colles,& fluent ad eum populi Et properabunt gentes multæ,& dicent,Venite ascendamus ad montem Domini,& ad domum Dei Iacob, & docebit nos de vijs suis, & ibimus in semitis eius:quia de Sion egredietur lex,& verbum Domini de Hierusalem. Et iudicabit inter populos multos, & corripiet gentes fortes vsque in longinquum.* Hieronymus in 2. Esai. ad Iesum docentem in monte refert: eodem modo in 4. Michææ referens verba Matthæi 4. Basilius & Augustinus ad concursum hominum post Spiritus sancti decensum ad Euangelicam legem. eodem modo Iustinus in 2. Apolog. & in colloquio.Itemque Euseb.lib.6 cap.13.

2. *Esai. 2. Et erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini.* & cætera quæ Michæas. *& mox, Domus Iacob venite & ambulemus in lumine Domini.*

3. *Psalm. 71. Super extolletur super Libanum fructus*

eius,

eius, & florebunt de ciuitate sicut fœnum terræ. Eutymius, Arnobius, Augustinus generaliter de fructu per verbum Christi in Ecclesia.

4. *Cantic. 1. Curremus in odorem vnguentorum tuorum. Adolescentulæ dilexerunt te. Oleum effusum nomen tuum.* Et hoc vniuerse dictum de ijs qui ad Christi notitiam aspirant, vt Gregorius & Bernardus exponunt. Sed quod per spiritum suum facit semper Christus præsens per se efficere cœpit, vt inimici eius inuidia tracti dicerent, Totus Mundus post eum abit.

Iesus cum hominibus benigne suauiterque conuersans.

CAP. V.

I. MATTH. 11. *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Discite à me, quia mitis sum & humilis corde.*

II. *Luc. 9. Nescitis cuius spiritus estis. Filius hominis non venit animas perdere, sed saluare.*

III. *Luc. 4. Mirabantur de verbis gratiæ, quæ procedebant de ore eius.*

IV. *2. Cor. 10. Obsecro vos per mansuetudinem & modestiam Christi.*

V. *Rom. 15. Vnusquisque proximo suo placeat in bonum. Etenim Christus non sibi placuit.*

1. *Esai. 42. Ecce seruus meus, suscipiã eum: electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. dedi spiritum meum super eum. Iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox eius foris. Calamum quassatum non conteret, & linum fumigãs non extinguet. In veritate educet iudicium. Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra iudicium, & legem eius insulæ expectabunt.* Chrysost. in demonstrat. quòd Christus sit Deus. Iustin. in 2. Apol. & in Tryph. Eusebius lib. 9. cap. 15. Basilius in Regum. cap. 291. Tertullianus 4. aduers.

aduers. Marcio. Hilar. in Psal. 131. Pro, Non erit tristis neque turbulentus, septuaginta habent, Splendebit & non conteretur. Sic legit Augustinus 20. libro de Ciuit. cap. vltimo.

2. *Psal. 44. Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æternum.* Hieronymus ad Principiam in 3. tomo. Eutymius affert illud ex Luca, Mirabantur turbæ in verbis gratiæ eius.

3. *Ibi. Propter veritatem & mansuetudinem & iustitiam: & deducet te mirabiliter dextera tua.* Et hoc Eutymius.

4. *Numer. 12. Erat Moyses vir mitissimus super omnes qui morabantur in terra.* Prosper in lib. de diuinis prædictionibus parte 2. capit. 9. sic: In hac mansuetudine noster resonat mediator, &c.

5. *Psal. 131. Memento Domine Dauid & omnis mansuetudinis eius.* Prosper in Psalmis, de Christo potius hæc dici, Hilarius de solo Christo, non de Dauide.

6. *Sapient. 8. Non enim habet amaritudinem conuersatio illius, nec tædium conuictus illius, sed lætitiam & gaudium.* De Christo Dei sapientia omnia illa dici constat ex Paulo: Qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius, & cætera, ad Hebræos.

Iesus magnis miraculis fulgens.

CAP. VI.

I. IOAN. 5. *Ego habeo testimonium maius Ioanne. Opera enim, quæ dedit mihi Pater vt faciam ea, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me.*

II. *Matth. 11. Renunciate Ioanni, quæ audistis & vidistis. Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur.*

1. *Esai. 35. Deus ipse veniet, & saluabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt. Tunc saliet*

Universidad de Deusto
Biblioteca

ſicut cervus claudus, & aperta erit lingua mutorum: quia ſciſſæ ſunt in deſerto aquæ, & torrentes in ſolitudine. Irenæus lib. 4. cap. 66. Athanaſ. de Incarnat. verb. Iuſtin. in 2. Apolog. & in Tryph. Leo ſer. 3. de Paſſ. Domin. Chryſ. in demonſtrat. quòd Chriſtus ſit Deus. Proſper de Prædict. par. 3. cap. 13. Euſeb. lib. 9. cap. 13.

2. *Eſai. 53. Verè languores noſtros ipſe tulit, & infirmitates noſtras ipſe portauit.* Hoc ipſe Euangeliſta Matthæus ad miracula & curationes Chriſti refert cap. 8. iuxta quem D. Irenæus lib. 4. cap. 66.

3. *Ezech. 36. Congrega omnes tribus Iacob, & cognoſcant, quia non eſt Deus niſi tu, vt enarrem magnalia tua, & hæreditabis eos ſicut à principio. Replē Sion inenarrabilibus verbis tuis, & gloria tua populum tuum.* Auguſt. lib. 17. de Ciuit. cap. 20. ad Chriſtum & Eccleſiam refert hunc locum: Cornelius Ianſenius ad aduentum Meſsiæ referendum etiam docet.

4. *Pſalm. 4. Scitote quoniam mirificauit Dominus ſanctum ſuum.* De Chriſto dici non eſt dubium: ſed eam mirificationem Auguſt. libr. 9. Confeſſ. cap. 4. & in ſermon. 141. de Tempore de Chriſti Reſurrectione potius exponit. Nihil tamen vetat etiam gloriam ſignorum hic intelligere, ſicut Petrus loquitur, Vnxit eū Deus virtute, & Spiritu ſancto, qui pertrāſiit benefaciēdo & ſanando omnes oppreſſos à Diabolo.

5. *Pſal. 144. In diebus famis ſaturabuntur.*

6. Eliſæi & Heliæ nonnulla ſigna refert hiſtoria Regum in typum ſignorum Chriſti, illa præſertim de ſaturatis centum viris paucis panibus, 4. Reg. 4. & de ſuſcitato puero, ibidem, & alios 3. Reg. 17.

Ieſus Peccatores benigne excipiens.

CAP. VII.

I. MATT. 9. *Non veni vocare iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam.*

II. *Matth.*

II. *Matth. 11. Ecce homo vorax & potator vini, publicanorum & peccatorum amicus.*

III. *Luc. 15. Erant appropinquantes peccatores & publicani, vt audirent illum.*

IV. *1. Tim. 1. Fidelis ſermo, & omni acceptione dignus, quia Dominus Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere.*

1. *Mich. 4. In die illa dicit Dominus, Congregabo claudicantem: & eam quam ejeceram, colligam: & quam afflixeram, conſolabor. Et ponam claudicationem in reliquias, & eam quæ laborauerat in gentem robuſtam: & regnabit Dominus ſuper eos in monte Sion, ex hoc nunc & vſque in æternum.* Hieronym. lib. 1. in Mich. de priore Domini aduentu, in quo peccatores ſaluati ſunt: eodem ferè modo Arias Montanus.

2. *Sophon. 3. Et ſaluabo claudicantem: & eam quæ ejecta fuerat, congregabo: & ponam eos in laudem & in nomen in omni terra confuſionis eorum.*

3. *Oſee. 6. Miſericordiam volui, & non ſacrificium, & ſcientiam Dei pluſquam holocauſta.* Ipſe Dominus vtitur ea ſententia aduerſus calumnias Phariſæorum.

4. *Eſai. 35. Confortate manus diſſolutas, & genua debilia roborate. Dicite puſillanimis, Confortamini & nolite timere. Ecce Deus veſter vltionem adducet retributionis. Deus ipſe veniet, & ſaluabit nos.* Euſeb. lib. 9. ca. 13. corporaliter & ſpiritualiter hęc impleta à Chriſto idem Tertull. 4. lib. cont. Marcion. Athan. de Incar. verb. Irenæus lib. 3. cap. 22. Hieronym. Cyrill. Theodoret.

5. *Ibi. In cubilibus, in quibus prius dracones habitabant, orietur viror calami & iunci. Et erit ibi ſemita & via, & via ſancta vocabitur.* Hieronym. Gregorius 29. Moral. cap. 14. & lib. 2. in Ezech. homil. 3. Apud ſeptuaginta tamen aliter habetur.

6. 1. Reg. 22. *Et conuenerant ad Dauid omnes qui erant*

in angustia constituti, & oppressi are alieno, & amaro animo, & factus est eorum princeps.

7. Iudic. 11. Congregati sunt ad Iephte viri inopes, & latrocinantes, & quasi principem sequebantur. Pulchre Augustinus in hoc Christi typum agnoscit libro quæst. in lib. Iudic. cap. 49.

8. Esai. 61. Misit me, vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, & clausis apertionem. Hilarius in Psal. 131. Chrysost. in demonst. quòd Christus sit Deus. Marinarius Carmelit alib. 2. concordantiæ Christi & Prophetarum.

9. Ezech. 33. Ecce ego ipse requiram oues meas, & visitabo eas: sicut visitat pastor gregem suum in die, quando fuerit in medio ouium suarum dissipatarum: sic visitabo oues meas, & liberabo eas, de omnibus locis, in quibus dispersæ fuerant in die nubis & caliginis. August. in lib. de Pastoribus in 9. tomo. Hieronymus ibi.

10. Esai. 50. Dominus dedit mihi linguam eruditam, vt sciam sustentare eum qui lassus est, verbo. Ambros. in Psal. 37. & 40. Gregor. in 1. Psalm. pœnit. Tertull. 4. cont. Marcion.

Iesus pauperes & miseros protegens à calumniis superborum.

CAP. VIII.

1. MATT. 12. *Si autem scireris, quid est, Misericordiam volo, & non sacrificium, non condemnassetis innocentes.*

11. Matth. 15. Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? Quare & vos transgredimini mandata Dei propter traditionem vestram? Plena sunt Euangelia.

1. Psalm. 71. Deus iudicium tuum Regi da, & iustitiam tuam filio Regis: iudicare populum tuũ in iustitia, & pauperes

peres tuos in iudicio. Suscipiant montes pacem populo, & colles iustitiam. Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum: & humiliabit calumniatorem. Iustinus in colloquio de Christo hæc, non de Salomone dicta demonstrat. Idem Eutymius, & Arnobius, itemque Augustinus in 17. de Ciuit. Dei, & lib. 13. contra Faustum cap. 7.

2. Ibi. Liberabit pauperem à potente, & pauperem cui non erat adiutor. Parcet pauperi & inopi, & animas pauperum saluas faciet.

3. Esai. 11. Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium arguet. Sed iudicabit in iustitia pauperes, & arguet in æquitate pro mansuetis terræ. Irenæus lib. 3. cap. 10. de Apostolorum conuocatione & defensione commemorat. Eodem modo Castro in Esai. & Marinarius lib. 2.

4. Esai. 25. Factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione sua: spes à turbine, vmbraculum ab æstu: spiritus enim robustorum, quasi turbo impellens parietem. Cyrillus de Apostolis, ac Pharisæis eos opprimentibus. Vnde iuxta septuaginta sequitur, Spiritus hominum iniuriam patientium benedicent tibi, quasi homines pusillanimes, quia liberabis eos ab hominibus, quibus tradidisti eos.

5. Zachar. 11. Hæc dicit Dominus Deus meus, Pasce pecora occisionis, quæ qui possederant occidebant, & non parcebant. Et pascam pecus occisionis propter hoc, ô pauperes gregis. Ita Hieronymus. Alij aliter lectionem & distinguunt, & intelligunt.

5. 1. Reg. 17. Dixitque Dauid ad Saul: Pascebat seruus tuus patris sui gregem, & veniebat leo vel vrsus, & tollebat arietem de medio gregis, & persequebar eos, & percutiebam, eruebamque de ore eorum, & illi consurgebant aduersum me, & apprehendebam mentum eorum, & suffo-

cabam, interficiebamque eos. B. Prosper de diuinis prædictionibus part. 2. cap. 25.

Iesus in parabolis docens.

CAP. IX.

I. MATT. 13. *Hæc omnia locutus est Iesus in parabolis ad turbas, & sine parabolis non loquebatur eis: vt impleretur, quod dictum erat per Prophetam, dicentem.*

1. *Psal. 77. Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi.* Tractat id Chrysostomus in oratione contra gentiles, quòd Christus sit Deus in 5. tomo.

Iesus hypocritas & superbos Pharisæos seuerè coarguens.

CAP. X.

I. MATT. 23. *Væ vobis hypocritæ, Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia clauditis regnum cœlorum: ipsi non intratis, & introeuntes non sinitis intrare.* Notissima res in Euangeliis, & frequentissima.

1. *Esai. 11. Et percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium. Et erit iustitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium renum eius.* Hieronym. lib. 4. in Esai. Cyrill. lib. 2.

2. *Psal. 44. Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime: sagittæ tuæ acutæ: populi sub te cadent, in corda inimicorum Regis.* Iustinus in colloquio Tryphon. Eutym. in Psalm.

3. *Psal. 71. Humiliabit calumniatorem.* Iustin⁹ ibidem.

4. *Psal. 67. Turbabuntur à facie eius, patru orphanorum, & iudicis viduarum.* Et mox in eodem Psalmo, *Verumtamen Deus confringet capita inimicorum suorum, verticem capilli perambulantium in delictis suis.* Sed expressius postea, *Increpa feras arundinis, congregatio taurorum in vaccis populorum, vt excludant eos qui probati sunt argento.* Bene Eutymius tauros intelligit Pontifices & Pharisæos. Hilarius idem ferè.

5. *Psalm. 109. Conquassabit capita in terra multorum.* Prosper. in Psalm.

6. *Psal. 2. Reges eos in virga ferrea: & tãquam vas figuli confringes eos.* Virgam Dei sermonẽ accipit Hilarius.

7. *Esai. 49. Et posuit os meum quasi gladium acutum: in vmbra manus suæ protexit me, & posuit me quasi sagittam electam: in pharetra sua abscondit me.* Marinar. libro 2. Hieronymus hic, Cyrillus similiter, Hilari⁹ in Psal. 119. & in Psalm. 126.

8. *Hierem. 1. Ecce dedi verba mea in ore tuo: ecce constitui te hodie super gentes & super regna, vt euellas, & destruas, & dissipes, & ædifices & plantes.* Refert Hieronymus multos hæc in persona Christi intelligere, neque ipse contradicit, tametsi in Hieremia etiam completa certò affirmet.

9. *Ezech. 2. Fili hominis mitto ego te ad filios Israël, ad gentes apostatrices, quæ recesserunt à me. Patres eorum prauaricati sunt pactum meum vsque ad diem hanc. Et filij dura facie & indomabili corde sunt.* Ezechiel Christum figurauit & nomine & factis.

10. *Ezech. 3. Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum. Vt adamantem & vt silicem dedi faciem tuam.*

11. *Psalm. 138. Nonne qui te oderunt Domine, oderam, & super inimicos tuos tabescebam? Perfecto odio oderam illos: inimici facti sunt mihi.* Psalmum hunc à Christo dici, Prosper, Eutymius, Hilarius, Augustinus cõsentiunt.

Iesu vera docentem & vitia corripientem infesti persequuntur Scribæ & Pharisæi.

CAP. XI.

I. IOAN. 8. *Nunc autẽ quæritis me interficere hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audiui à Deo.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

II. Ioan. 7. *Nemo ex vobis facit legem. Quid me quæritis interficere?*

III. Luc. 16. *Audiebant autem omnia hæc Pharisæi, qui erant auari, & deridebant illum.*

IV. Mar. 22. *Consilium inierunt Pharisæi, vt caperent eum in sermone.* Et cætera quæ passim occurrunt.

1. Psal. 24. *Respice inimicos meos, quoniam multiplicati sunt, & odio iniquo oderunt me.* Ipse Christus de se repetit Ioan. 15. eadem verba extant Psalm. 34. ac 68. Prosper de Prædict. part. 2. cap. 25. Marinar. lib. 2.

2. Psal. 108. *Os peccatoris & os dolosi super me apertum est. Locuti sunt aduersum me lingua dolosa, & sermonibus odij circumdederunt me, & expugnauerunt me gratis. Pro eo, vt me diligerent, detrahebant mihi, ego autem orabam, & posuerunt aduersum me mala pro bonis, & odium pro dilectione mea.* Eutymi⁹ & Augustinus manifestã esse Prophetiam de Iudæis Christum oppugnantibus. Prosper de Prædict. part. 2. cap. 25. Euseb. lib. 10. ca. 3.

3. Sapient. 2. *Circumueniamus iustum, quia inutilis est nobis, & contrarius est operibus nostris, & improperat nobis peccata legis, & diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ. Promittit se scientiam Dei habere, & filium Dei se nominat. Grauis est nobis etiam ad videndum, quoniam dissimilis est aliis vita illius, & immutatæ sunt viæ eius. Tanquam nugaces æstimati sumus ab illo, & abstinet se à viis nostris tamquam ab immunditijs, & præfert nouissima iustorum, & gloriatur patrem se habere Deum.* August. lib. 17. de Ciuit. cap. 20. dicit apertissimam Prophetiam de Christi passione & impiis interfectoribus eius. Cyprianus recitat hunc totum locum de Christo libro 2. aduersus Iudæos cap. 14. & in libro de Montibus Sion & Sina.

4. Hierem. 1. *Ego quippe dedi te hodie in ciuitatem munitam & columnam ferream & in murum æreum super omnem*

omnem terram Regibus Iuda principibus eius, & sacerdotibus, & populo terræ. Et bellabunt aduersum te, & non præualebunt, quia ego tecum sum dicit Dominus. Et Hieremiam Christi figuram gessisse constat.

5. Amos. 5. *Odio habuerunt corripientem in porta, & loquentem perfectè abominati sunt.* Marinar. lib. 2. Hierony. lib. 2. in Amos.

6. Prou. 15. *Non amat pestilens eum qui se corripit.*

7. Prouerb. 1. *Veni nobiscum, insidiemur sanguini, abscondamus tendiculas contra insontem frustra, deglutiamus eum sicut infernum, viuentem & integrum quasi descendentem in lacum.* Augustin. 17. de Ciuitate. cap. 20. de Christo & Iudæis persecutoribus, Beda eo in loco specialem de Christo dicit esse Prophetiam: vbi illud etiam ex Euangelio commemorat, Licet censum dare Cæsari.

8. *Ibidem. Pedes illorum ad malum currunt, & festinant vt effundant sanguinem. Frustra autem iacitur rete ante oculos pennatorum. Ipsi quoque contra sanguinem suum insidiantur, & moliuntur fraudes contra animas suas. Sic semitæ auari animas possidentium rapiunt.* Hæc omnia Beda ad Christum & Iudæos confert.

9. Esai. 8. *Congregamini populi, & vincimini. inite consilium, & dissipabitur: loquimini verbum, & non fiet.* Et mox, *Et erit vobis in sanctificationem: in lapidem autem offensionis & in petram scandali duabus domibus Israel, in laqueum & ruinam habitantibus Hierusalem. & offendent ex eis plurimi, & cadent, & conterentur, & irretientur, & capientur.* Extrema huius testimonij ponunt Paulus ad Romanos 9. & Petrus in priore sua epistola cap. 2. Illa vero superiora, Congregamini & vincimini, Cyrill. optime interpretatur de Iudæis à Christo victis, quoties eum tentarunt. Basil. & Euseb. de persecutione Ecclesiæ à gentilibus mota magis accipiunt.

Universidad de Deusto
Biblioteca

10. Esai. 63. *Ipsi autem ad iracundiam prouocauerunt & afflixerunt spiritum sancti eius: & conuersus est eis in inimicum. Ipse debellauit eos.* Lactantius Firmianus lib. 4. diuin. initit. cap. 12.

11. Psal. 16. *Inimici mei animam circundederunt, adipem suum concluserunt, os eorum locutum est superbiam. Proiicientes me nunc circundederunt me: oculos suos statuerunt declinare in terram. susceperunt me sicut leo paratus ad prædam, & sicut catulus leonis habitans in abditis.* Augustinus omnia hæc de Christo.

12. 1. Reg. 18. & 19. *Factus est spiritus Domini malus in Saul. sedebat autem in domo sua, & tenebat lanceam. Porro Dauid psallebat manu sua, sicut per singulos dies faciebat. Nisusque Saul configere Dauid lancea in pariete. Porro Dauid declinauit à facie Saul, & lancea casso vulnere perlata est in pariete. Et Dauid fugit, & saluatus est nocte illa. Misit ergo Saul satellites suos, vt custodirent Dauid, & interficeretur mane.* Pulchre hæc de Christo Prosper de Prædict. p. 2. cap. 25.

Iesus labore itinerum, inopia rerum, multitudine insidiarum exercitam vitam ducens.

CAP. XII.

I. MATTH. 4. *Circuibat Iesus totam Galilæam, docens in Synagogis eorum, & prædicans Euangelium Regni.* Et cap. 9. *Circuibat Iesus omnes ciuitates & castella docens & prædicans.*

II. Ioan. 4. *Iesus autem fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem.*

III. Matth. 8. *Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidos: filius autem hominis non habet, vbi caput reclinet.*

IV. Luc. 4. *Eiecerunt eum extra ciuitatem, vt præcipitarent eum.*

V. Ioannes 8. *Sustulerunt lapides, vt iacerent in eum.* Ioan. 9.

Ioan. 9. *Iam enim conspirauerant Iudæi, vt si quis eum confiteretur Christum, extra Synagogam fieret.*

1. Psal. 87. *Pauper sum ego, & in laboribus à iuuentute mea.* Eutymius citat Nazianzenum de inopia Christi exponens. idem ferè Arnobius explicans Psalmi titulum.

2. Psal. 24. *Respice in me, & miserere mei, quia vnicus, & pauper sum ego. Tribulationes cordis mei multiplicatæ sunt: de necessitatibus meis erue me. Vide humilitatem meã, & laborem meum, & dimitte vniuersa delicta mea. Respice inimicos meos, quoniam multiplicati sunt, & odio iniquo oderunt me.* Christum hæc loqui ex ipsius sermone Ioan. 15. perspicuum: non solum ex persona Ecclesiæ, vt bene Augustinus admonet initio huius psalmi, sed etiam ex persona sua.

3. Psal. 3. *Domine quid multiplicati sunt, qui tribulant me? multi insurgunt aduersum me.* Et hunc Psalm. de Christo ad literam compositum docet idem.

4. Psalm. 70. *Deus quis similis tibi? Quantas ostendisti mihi tribulationes multas & malas? & conuersus viuificasti me, & de abyssis terræ iterum reduxisti me.*

5. Esai. 43. *Præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis: seruire me fecisti in peccatis tuis.* Irenæus lib. 4. ca. 3. Eusebius lib. 4. cap. 19. Greg. lib. 16. Moral.

6. Thren. 3. *Bonum est viro, cum portauerit iugum ab adolescentia sua: sedebit solitarius, & tacebit, quia leuauit se super se.* Beda ibid.

7. Psal. 108. *Persecutus est hominem inopem & mendicum, & compunctum corde mortificare.* Augustinus, Eutymius.

8. Psalm. 9. *Miserere mei Domine: vide humilitatem meam ab inimicis meis. Qui exaltas me de portis meis, vt annuntiem omnes laudationes tuas in portis filiæ Sion.* Hoc ille dicit, qui propter nos pauper factus est, ait Augu.

9. Psal.

Universidad de Deusto
Biblioteca

9. *Psal. 39. Annuntiaui iustitiam tuam in Ecclesia magna: ecce labia mea non prohibebo, Domine tu scisti: iustitiam tuam non abscondi in corde meo: & veritatem tuam & salutare tuum dixi. Non abscondi misericordiam tuam & veritatem tuam à concilio multo.* Hæc de sedulo Christi studio in Dei verbo prædicando. Paulus sanè hunc Psalmum in persona Christi accipiendum docet, cum ad Heb. 10. quædam de Christo repetit. ita Eutym. ita August.

Iesus Hierosolymam asello vectus ingrediens, & magnifice exceptus.

CAP. XIII.

I. MATTH. 21. *Adduxerunt asinam & pullum, & imposuerunt super eos vestimenta sua, & eum desuper sedere fecerunt.*

II. *Turba autem quæ præcedebant, & quæ sequebantur, clamabant dicentes, Hosanna filio Dauid. Benedictus qui venit in nomine Domini. Hoc autem est, vt impleretur, quod dictum est.*

1. *Zachar. 9. Exulta satis filia Sion, iubila filia Hierusalem: Ecce Rex tuus veniet tibi iustus & saluator: ipse pauper & ascendens super asinum & super filium asinæ.* Cyprian. 2. aduers. Iudæos cap. 29. Iustin. in 2. apolog. & in colloquio, Chrysost. quòd Deus sit Christus in 5. tomo. Prosper de prædict. p. 3. cap. 16. Eusebius lib. 9. cap. 17. fusè.

2. *Esai. 62. Ecce Dominus auditum fecit in extremâ terra, Dicite filiæ Sion. Ecce saluator tuus venit: ecce merces eius cum eo, & opus eius coram illo. Et vocabunt eum, Populus sanctus, redempti à Domino. Tu autem vocaberis, Quæsita ciuitas, & non derelicta.* Cyrillus.

8. *Psal. 117. O Domine saluum me fac, ô Domine bene prosperare: benedictus qui venit in nomine Domini. benedi-*

ximus vobis de domo Domini: Deus Dominus & illuxit nobis. Constituite diem solennem in condensis vsque ad cornu altaris. Hierony. in epistola ad Damasum, rogatus ab illo quid esset Osanna. Cyprian. cont. Iud. lib. 2. ca 5. Eusebius lib. 9. cap. 18.

4. *Psal. 8. Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem propter inimicos tuos, vt destruas inimicum & vltorem.* Ipse Dominus Matth. 21. Chrysostom. in demonstrat. quòd Christus sit Deus, Eutymius optime.

5. *Exod. 12. Decima die mensis huius tollat vnusquisque agnum per familias & domos suas. Et seruabitis eum vsque ad quartamdecimam diem mensis huius.* Decima luna ingressus est Iesus Hierosolymam cum ramis palmarum, vt decimaquarta immolaretur. Hierony. super cap. 29. Ezechielis.

Iesus dilectione flagrans in suos, eosque suprema cœna & mandatis excipiens.

CAP. XIV.

I. IOAN. 13. *Ante diem festum Paschæ sciens Iesus quia venit horæ eius, vt transeat ex hoc mundo ad Patrem, cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos.*

II. Luc. 22. *Desiderio desideraui hoc Pascha manducare vobiscum, antequam patiar.*

III. *Ephes. 3. Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi.*

1. *Esai. 63. Factus est eis saluator. In omni tribulatione eorum non est tribulatus, & angelus faciei eius saluauit eos: in dilectione sua & in indulgentia sua ipse redemit eos, & portauit eos & eleuauit cunctis diebus sæculi.* De his supra libro 5. cap. 1.

2. *Esai. 46. Audite me domus Iacob, & omne residuum domus Israel, qui portamini à meo vtero, qui geſtamini à*

mea vulua. Vsque ad senectam ego ipse, & vsque ad canos ego portabo: ego feci, ego feram: ego portabo, & saluabo. Augustin in Psalm.112.

3. *Genes 49. Vocauit autem Iacob filios suos, & ait eis, Congregamini, vt annuntiem quæ ventura sunt vobis in nouissimis diebus. Congregamini & audite filij Iacob, audite Israel Patrem vestrum. Et benedixit singulis, benedictionibus proprijs.* In duodecim Patriarchis duodecim Apostolos, in Iacob benedicent iam morituro Christum euntem ad Patrem: suosque exhortante accipe.

4. *Deuter 33 Hæc est benedictio qua benedixit Moyses homo Dei filijs Israel mortem suam. Et in fine benedictionum, Beatus es tu Israel, quis similis tui populo, qui saluaris in Domino? scutum auxilij tui & gladius gloriæ tuæ. negabunt te inimici tui, & tu eorum colla calcabis.* Meminit Prosper de Prædict. part. 1. cap. 13.

5. *2. Paralip. 35. Fecit autem Iosias in Hierusalem phase Domino, quod immolatum est, quartadecima die mensis primi. Non fuit phase simile huic in Israel à diebus Samuelis Prophetæ: sed nec quisquam de cunctis Regibus Israel fecit phase sicut Iosias.* Statim verò attexitur in diuina scriptura vulnus & mors Iosiæ, quam obijt aliena ex causa. De quo Zacharias capit. 12. & Hieron. illic.

6. *Cantic. 8. Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam: si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam.* Dionysium legito in 4. cap. de diuin. nomin. vbi docet quemadmodum Deus ipse sit propter amorem extasim passus, hoc est, alienatus quodammodo à se.

7. *Osee. 11. Et ego quasi nutritius Ephraim portabam eos in brachijs meis, & nescierunt quod curarem eos. In funiculis Adam trahã eos, in vinculis charitatis: & ero eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum. Et declinaui ad eum.*

ad eum, vt vesceretur. Hieronym. lib. 3. in Oseam superiora interpretans, Dedi eis, inquit, esum corporis mei: ipse & cibus & conuiua.

8. *Cantic. 5. Veni in hortum meum soror mea sponsa Messui myrrham meam cum aromatibus meis: comedi fauum meum cum melle meo: bibi vinum meum cum lacte meo: Comedite amici, & bibite, & inebriamini charissimi.*

9. *Iob. 31. Si non dixerunt viri tabernaculi mei, Quis det de carnibus eius, vt saturemur.* S. Thomas & Ecclesia in officio corporis Christi. Cætera quę de Eucharistia multa dicenda viderentur, ad aliud opus pertinent, de Ecclesia Christi certa.

Iesu eximium humilitatis exemplum.

CAP. XV.

I. *IOAN. 13. Surgit à cœna, & ponit vestimenta sua: & cum accepisset linteum, præcinxit se: deinde mittit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo, quo erat præcinctus.*

II. *Et infra. Si ergo ego laui pedes vestros Dominus & Magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes.*

III. *Luc. 22. Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat.*

IV. *Matth. 20. Sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam in redemptionem pro multis.*

1. *2. Reg. 23. Hæc nomina fortium Dauid. Dauid sedens in cathedra sapientissimus princeps inter tres. Ipse est quasi vermiculus ligni tenerrimus, qui octingentos interfecit impetu vno.* Hunc vermiculum tenerrimum in terra reptantem, eundemque & sapientissimum & fortissimum, discees ex Psal. 21. atque ex illius inscriptione Pro vetme matutino. Inde agnosces hominem pedibus aduolutum, sine concubitu genitum, pro vestiendis hominibus ligno immortuum.

Universidad de Deusto
Biblioteca

2. 2. Reg. 6. *Quam glorioſus fuit hodie Rex Iſrael diſcooperiens ſe ante ancillas ſeruorum ſuorum, & nudatus eſt, ſicut ſi nudetur vnus de ſcurris. Et dixit Dauid. Viuit Dominus, quia ludam & vilior fiam pluſquam factus ſum: & ero humilis in oculis meis, & cum ancillis de quibus locuta es glorioſior apparebo.* Vſque in hunc diem Synagoga Chriſti humilitatem irridet: ille autem nudatus & pedibus ſuorum procumbens, ad exemplum humilitatis glorians inuitat.

3. *Exod. 29. & 40. Cumque laueris patrem cum filijs aqua, indues, & conſecrabis, & erunt mihi ſacerdotes religione perpetua. Applicabis Aaron & filios eius ad fores tabernaculi teſtimonij: & lotos aqua indues ſanctis veſtibus, vt miniſtrent mihi, & vnctio eorum in ſacerdotium ſempiternum proficiat. Fecitque Moyſes omnia quæ præceperat Dominus.* Ante lotos quàm conſecratos ſacerdotes legimus, quod proculdubio Chriſtus exhibuit Apoſtolis, vt prius ablueret pedes eorum, deinceps myſtica cœna corporis ſui exciperet, eoſdemque æterni ſacerdotij miniſtros conſecrat.

4. Pſalm. 104. In ſeruum venundatus eſt Ioſeph, & rurſus.

5. *Pſal. 80. Diuertit ab oneribus dorſum eius: manus eius in cophino ſeruierunt.* Ioſeph Chriſti typum & in humiliatione ſeruitutis, & in exaltatione gloriæ, Auguſtinus, Gregorius, Proſper, & omnes patres docent.

6. *Eſai. 53. Deſpectum & nouiſſimum virorum.* Ipſe ſe non hominem, ſed opprobrium hominum declarat, humilians ſe.

7. *Iob. 29. Et in circuitu meo pueri mei.* Quod dixit Dominus, Ecce ego in medio veſtrum ſum, ſicut qui miniſtrat.

Ieſu

Ieſu obedientia vſque ad mortem.

CAP. XVI.

I. IOAN. 15. *Sed vt cognoſcat mundus quia diligo Patrem, & ſicut mandatum dedit mihi Pater ſic facio, ſurgite eamus hinc.*

II. Philipp. 2. *Hoc ſentite in vobis, quod & in Chriſto Ieſu, qui cum in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe æqualem Patri: ſed ſemetipſum exinaniuit, formam ſerui accipiens: in ſimilitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo. Humiliauit ſemetipſum factus obediens vſque ad mortem, mortem autem crucis.*

III. Hebr. 5. *Et quidem cum eſſet filius Dei, didicit ex his, quæ paſſus eſt, obedientiam.*

1. Eſai. 11. *Et replebit eum ſpiritus timoris Domini.* De Chriſto eſſe ſermonem notiſsimum eſt.

2. Malach. 2. *Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis: & dedi ei timorem, & timuit me: & à facie nominis mei pauebat. Lex veritatis fuit in ore eius, & iniquitas non eſt inuenta in labijs eius. In pace & æquitate ambulauit mecum, & multos auertit ab iniquitate.* Quamuis Hieronymus ſuper Malachiam nolit hæc de Chriſto accipi, accipiunt tamen non immeritò Cyprianus 2. lib. aduerſ. Iudæ. cap. 5. & Auguſtinus libr. 18. de Ciuit. Dei cap. 35.

3. Eſai 50. *Erigit mane, mane erigit mihi aurem: vt audiam quaſi magiſtrum. Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico, retrorſum non abij. Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus.* Nazianzen. in Apolog. Tertullian. 4. contra Marcionem. Origenes homil. 3. in 22. cap. Geneſ.

4. Pſalm. 88. *Inueni Dauid ſeruum meum, virum ſecundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas.* Sic Paulus citat Acto. 13. quod non de Dauide, ſed de Daui-

dis filio Christo intelligendum docet Augustinus ad Dulcitium quæst. 5. in 4. tomo. Fuit enim mirabilis in Christo obedientia, vt ne minimum quidem vnquam à Patris voluntate abfuerit, quin potius quæcunque illi esse grata sciret, perfectissimè semper impleuerit. Hoc valet illa vox, Faciet omnes voluntates meas: quæ de nullo alio sanctorum ita plene referri potest: ob id.

5. *Psal. 115. O Domine quia ego seruus tuus: ego seruus tuus & filius ancillæ tuæ.* ob id etiam.

6. *Esai. 44. Audi Iacob serue meus, & Israël quem elegi. Hæc dicit Dominus faciens & formans te, ab vtero auxiliator tuus. Noli timere serue meus Iacob, rectissime quem elegi.* Ad Christum hæc pertinere auctor est Iustinus in colloquio Tryphonis, Ambrosius quoque libr. 1. de Spiritu sancto cap. 7. & Cyrillus hoc loco.

7. *Psal. 39. Sacrificium & oblationem noluisti: aures autem perfecisti mihi. Holocaustum & pro peccato non postulasti: tunc dixi, Ecce venio. In capite libri scriptum est de me vt facerem voluntatem tuam, Deus meus volui, & legem tuam in medio cordis mei.* Hoc testimonium commemorat Apostolus ad Hebr. 10. vt ostendat obedientiam Christi in oblatione corporis sui nobis Deum reddidisse pacatum atque propitium, quemadmodum docet etiam ad Romanos scribens. Legi potest Eutymius ac cæteri auctores hoc loco.

***

FINIS LIBRI SEPTIMI.

DE

DE CHRISTO REVELATO

LIBER OCTAVVS.

PROOEMIVM.

PRÆCLARE Irenæus scripsit, antiquissimæ sanctitatis auctor, omnes quidem actus, præcipuè passiones Christi in libris Prophetarum esse descriptas. Legite, inquit, diligentius Prophetas, & inuenietis omnem actionem, & omnem doctrinam, & omnem passionẽ Domini nostri Iesu Christi prædicatam in ipsis. Id quod Augustinus copiosè se expertum attestatur, cum scribit contra Faustum Manichæum ad hunc modum: Christus mihi vbique illorum librorum, vbique illarum scripturarum peragranti, siue ex aperto, siue ex occulto occurrit, & reficit, &c. Quamuis autem reliquos actus doctrinamque ac mores Christi vetus scriptura declarat, quemadmodum bona ex parte intelliget, qui superiores libros perlegerit, tamen nusquam spiritus *Libr. 12. cap. 27.*

Prophetiæ neque vberior neque illustrior apparet,
quàm in Christi passionibus, opprobriis, doloribus
1.Pet.1. decantandis. Vt merito Petrus expresserit prænuntiasse eas quæ in Christo sunt passiones, & posteriores glorias. Cur verò putamus in iis præcedendis Christi contumeliis & cruciatibus Spiritum sanctum ita profusum, nisi vt scandalum crucis ab humanis cordibus remoueret, atque ipsis vocatis sanctis & electis eam Dei sapientiam & virtutem copiosissimè commẽdaret? Nonne ipse quoque Christus crebro atque aperte discipulos de morte sua & passione commonefaciendos ante putauit? Nam quod inuitis & meritis turpe atque funestum fuit supplicium crucis, id Christo charitate hominum ardenti sponte susceptum, salutis nostræ trophæum est, Dei verò gloriæ decus sempiternũ. Quã ob rem culpare nos lector non debet, quod in hac parte, dum Christi passiones commemoramus, paulo effusiores simus. Fortassis diuinum pro nobis sacrificatum Agnum, vsque ad particulas etiam ministris dissectum, vberiore & auiditate & fructu Christianus conuiua epulabitur.

Iesus ad passionem pergens, & suos tristitia plenos consolans.

CAP. I.

I. IOAN. 14. *Quia hæc locutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum: sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis vt ego vadam.* Et reliqua, quæ longo sermone prosequitur.

1. 1. Reg. 20. Osculantes se alterutrum Dauid & Ionathas, fleuerunt pariter, Dauid autem amplius. Discessum Dauidis Ionathas lachrymis prosecutus per accommodationem iuxta ea quæ disputata sunt lib. 3. capit. 12. & 13. non male cœtui Apostolorum ob Christi absen

absentiã mœstissimo aptari potest. Nam Dauidem à Saule tantopere vexatum, Christum à Pharisæis morti traditum notare, docent Patres.

2.1.Machab.9. Dicebant Iudæ Machabæo sui: Liberemus animas nostras modo: nos enim pauci sumus. Et ait Iudas: Absit rem istam facere, vt fugiamus ab eis: sed si appropinquauit tempus nostrum, moriamur in virtute propter fratres nostros. Et hoc similiter per accommodationem.

3. Esai. 26. Vade populus meus, abscondere modicum ad momentum, intra cubicula tua, claude ostia tua super te, donec pertranseat indignatio. Hoc Christus suis significauit, cum dixit, Quo ego vado vos non potestis venire modo: & mox, Iterum veniam & recipiam vos ad me ipsum. Basilius autem in Regulis breuioribus cap. 277. de iis qui sæculum fugiunt exponit.

4. Esai. 54. Vt mulierem derelictam & mœrentem spiritu vocauit te Dominus, & vxorem ab adolescentia abiectam, dixit Deus tuus. Ad punctum in modico dereliqui te, & in miserationibus magnis congregabo. Similem propemodum tristitiæ Apostolicæ causam Christus affert, cum ait, Mulier cum parit tristitiam habet, quia venit hora eius. Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis: similem quoque consolationem addit, Iterum veniam, & gaudebit cor vestrum.

Iesus horrore mortis mœstitiaque peruasus.

CAP. II.

I. MATT. 26. *Assumpto Petro & duobus filijs Zebedæi, cœpit contristari & mœstus esse. Tunc ait illis, Tristis est anima mea vsque ad mortem.*

II. Marc. 14. cœpit pauere & tædere.

1. Psal. 54. Cor meum conturbatum est in me, & formido mortis cecidit super me. Timor & tremor venerunt super me, & contexerunt me tenebræ. Cassiadorus & Augustinus

guſtinus Chriſtum hæc loquendi ſub ipſum paſſionis tempus oſtendunt: Eutymius etiam Dauidi adſcribit, ſed magis Chriſto: refert Marinar. libr. 2. de Conſon. Chriſt. & Propher. Euſeb. lib 10. dem. 2.

2. *Pſal. 101. Oratio pauperis, cum anxius fuerit & effuderit coram Domino precem ſuam: Domine exaudi orationem meam, & clamor meus ad te veniat. Non auertas faciem tuam à me: in quacunque die tribulor, inclina ad me aurem tuam.* Proſper. hic. Iſte pauper Chriſtus eſt, qui noſtra indutus eſt paupertate, vt quorum ſuſcepit naturam, exequatur & cauſam. Eodem modo Auguſt. in titulo Pſalmi. Eccleſia in offic. Paſſion.

3. *Pſal. 142. Anxiatus eſt ſuper me ſpiritus meus, in me turbatum eſt cor meum.* Ita Hilarius hoc loco, Meminerimus omnia quæcunque ſub Prophetæ nomine dicuntur, etiam ad perſonam Domini eſſe referenda. Eccleſia planè refert in offic. Paſſion.

4. *Pſalm. 41. Apud me oratio Deo vitæ meæ: dicam Deo, Suſceptor meus es: Quare oblitus es mei? & quare contriſtatus incedo?*

5. *3. Reg. 19. Timuit ego Elias, & ſurgens abiit quocunque eum ferebat voluntas, venitque in Berſabee Iuda, & dimiſit ibi puerum ſuum, & perrexit in deſertum.* Quandam habet hic Eliæ motus ſimilitudinem cum Saluatoris, noſtri timore, diſcipuliſque relictis.

Ieſus torrentem Cedrorum tranſiens.

CAP. III.

I. IOAN. 18. *Egreſſus eſt Ieſus trans torrentem Cedron cum diſcipulis ſuis.*

1. 2. Regū. *Egreſſus eſt ergo Rex, & vniuerſa domus pedibus ſuis: omneſque flebant voce magna: Rex quoque tranſgrediebatur torrentem Cedron.* Pulchrè Cornelius Ianſenius Concordiæ ſuæ Euangelicæ capit. 137. hiſtoriam

riam Regum cum Euangelica narratione componit, putatque Ioannem aliuſiſſe ad Dauidis lachrymabilem fugam, cum ſcriptura ſimilia de Chriſto & Dauide narret.

Ieſus afflictus orans.

CAP. IIII.

I. MATTH. 26. *Procidit in faciem ſuam, orans, & dicens, Pater mi, ſi poſſibile eſt, tranſeat à me calix iſte.*

II. Luc. 22. *Et factus in agonia prolixius orabat. Et factus eſt ſudor eius, ſicut gutta ſanguinis decurrentis in terram.*

1. *Pſal. 21. Deus meus clamabo per diem & non exaudies, & nocte & non ad inſipientiam mihi. Ne diſceſſeris à me, quoniam tribulatio proxima eſt, quoniam non eſt qui adiuuet. Sicut aqua effuſus ſum, & diſperſa ſunt omnia oſſa mea. Factum eſt tamquam cera liqueſcens in medio ventris mei. Erue à framea Deus animam meam, & de manu canis vnicam meam.* Has voces hiſque ſimiles in Pſalmo in perſona Chriſti poni certiſsimū eſt, cum ipſe Chriſtus initium Pſalmi in cruce pronuntiarit. De oratione vero in horto Gethſemani facta explicat Iuſtinus in Tryphon. Ambroſ. in ſermon. 3. Tertullianus contra Iudæos. Eccleſia quoque in officio paſſionis paſſim eas repetit, Chriſtum imitans, & agens: lege Euſebium lib. 10. cap. vltimo.

2. *Pſal. 54. Exaudi Deus orationem meam, & ne deſpexeris deprecationem meam: intende mihi & exaudi me. Contriſtatus ſum in exercitatione mea, & conturbatus à voce inimici, & à tribulatione peccatoris. Quoniam declinauerunt me iniquitates, & in ira moleſti erant mihi. Cor meum conturbatum eſt in me, & formido mortis cecidit ſuper me, & contexerunt me tenebræ. Et dixi, quis dabit mihi pennas columbæ, & volabo & requieſcam?* Hilarius, Caſsiadorus, Auguſtinus ad Chriſtum referunt

afflictum & orantem. Marinar. quoque lib. 2. Euseb. lib. 10. cap. 2.

3. Psalm. 141. *Voce mea ad Dominum clamaui, voce mea ad Dominum deprecatus sum. Effundo in conspectu eius orationem meam, & tribulationem meam ante ipsum pronuntio.* & reliqua vsque ad finem Psalmi: quam orationem non tam de se ipso quàm de Domino per Dauid dictam Hilarius asserit: loquitur verò de oratione Domini tempore passionis. Et notandum, quòd titulus habet, Oratio Dauid in spelunca. Talis fuit locus orationis Christi in horto, teste Brocardo. lege Iansenium cap. 137.

Iesus à Iuda venditus.

CAP. V.

I. MATTH. 26. *Quid vultis mihi dare, & eum vobis tradã? At illi constituerunt ei triginta argenteos.*

1. Zachar. 11. *Et dixi ad eos, Si bonum est in oculis vestris, afferte mercedem meam: & si non, quiescite. Et appenderunt mercedem meam, triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me, Proijce illud ad statuarium, decorum pretium, quo appretiatus sum ab eis.* Citat Matthæus capit. 27. Cyprianus in expositione symboli. Prosper de Prædict. part. 3. cap. 18. Euseb. lib. 1. demonst. 410.

2. Genes. 37. *Venditerunt Ioseph Ismaëlitis, triginta argenteis.* Ambros. in lib. de Ioseph. ca. 3. Prosper. de Prædict. part. 2. cap. 22. August. latè sermo. 81. de tempore, & libr. 12. cont. Faustum. cap. 28. Tertullian. in lib. contra Iudæos: neque figuræ mysterium euacuatur, etiam si cum aliis non triginta, sed viginti argenteis venditum legamus.

Iesus à Iuda proditus.

CAP. VI.

I. MATTH. 26. *Qui autem tradidit eum, dedit illis signũ dicens, Quemcũque osculatus fuero, ipse est tenete*

tenete eum. Et confestim accedens ad Iesum dixit, Aue Rabbi. & osculatus est eum.

II. Luc. 22. *Iesus autem dixit illi, Iuda osculo filium hominis tradis?*

1. Psal. 54. *Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem vtique: & si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo. Tu vero homo vnanimis, dux meus, & notus meus: qui simul mecum dulces capiebas cibos: in domo Dei ambulauimus cum consensu.* Ambros. lib. 3. offic. cap. vltimo. Prosper de prædict. P. 3. ca. 18. Eutym. Augusti. Cassiador. Hilarius. Euseb. lib. 10. demonst. 2.

2. Psalm. 40. *Qui manducat mecum panem, leuabit contra me calcaneum suum.* Dominus Matth. 26. Cyprian. in exposit. Symbol. Euseb. lib. 10. ca. 1. fuse, vbi totum Psalmum de Christo optime capi ait.

3. Psal. 139. *Cogitauerunt iniquitates in corde: tota die constituebant prælia. Acuerunt linguas suas sicut serpentes: venenum aspidum sub labijs eorum. Custodi me Domine de manu peccatoris, & ab hominibus iniquis eripe me. Qui cogitauerunt supplantare gressus meos: absconderunt superbi laqueum mihi. Et funes extenderunt in laqueum: iuxta iter scandalum posuerunt mihi.* Hilarius ita, Loquitur Christus in hoc Psalmo, cum traditorem suum nouit, cum consilia aduersus se inita prospicit, &c.

4. Psal. 108. *Pro eo quod non est recordatus facere misericordiam. Et persecutus est hominem inopem, & mendicum, & compunctum corde mortificare. Et dilexit maledictionem, & veniet ei.* & reliqua. Totum Psalmum de Iuda proditore compositum indicat Petrus Actor. 1. & secundum eum interpretes Psalmorum. Euseb. lib. 10 demonst. 3. latè.

5. 2. Reg. 17. *Dixit Achitophel ad Absalon, Eligam mihi duodecim millia virorum, & consurgens persequar Dauid*

Universidad de Deusto
Biblioteca

hac nocte, & irruens super eum percutiam eum: cumque fugerit omnis populus, qui cum eo est, percutiam Regem desolatum. Vnum enim virum tu quæris, & omnis populus erit in pace. Augustinus super Psalm. 7. docet Achitophel Iudæ proditoris tenuisse figuram, vnde ruina fratris interpretatur.

6. *2. Reg. 3. Adduxit eum Ioab ad medium portæ, vt loqueretur ei in dolo. Et percussit illum ibi.*

7. *2. Reg. 20. Dixit itaque Ioab ad Amasam: Salue mi frater. Et tenuit manu dextera mentum Amasæ, quasi osculans eum. Porro Amasa non obseruauit gladium, quem habebat Ioab: qui percussit eum.*

8. *3. Reg. 2. Effudit sanguinem belli in pace.* Abneris & Amasæ interitum ob proditionem Ioab vehementer detestatur Dauid, Salomoni commendans, vt meritas ab eo pœnas exigeret. fuit vero factum atrox, & Iudæ traditoris parricidio simillimum.

Iesus comprehensus & ligatus.

CAP. VII.

I. MATTH. 26. *Tunc accesserunt, & manus iniecerunt in Iesum, & tenuerunt eum.*

II. *Ioan. 18. Cohors ergo & tribunus & ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum, & ligauerunt eum.*

1. *Thren. 4. Spiritus oris nostri Christus Dominus, captus est in peccatis nostris.* Augustin. 18. de Ciuit. cap. 33. Ambros. in Psalm. 118. sermon. 15. Cyprian. in expos. symb. Prosper de Prædict. p. 2. cap. 21. Euseb. libr. 4. cap. 24.

2. *Psal. 139. Absconderunt superbi laqueum mihi, & funes extenderunt in laqueum.* Hilarius.

3. *Esai. 53. Oblatus est, quia ipse voluit, & non aperuit os suum: sicut ouis ad occisionem ducetur.* Augustin. 2. de consens. Euang. ca. 31. & in 1. lib. contra aduersarium legis & Prophetarum. Iustin. in 2. apolog. & in Trypho. Chrys. in demonstrat. quòd Christus sit Deus.

4. *Thren. 3. Venatione ceperunt me quasi auem inimici mei gratis.* Hieronymus, autem intelligit Dominum captum ab inimicis.

5. *Psal. 70. Consilium fecerunt in vnum, dicentes, Deus dereliquit eum: persequimini & comprehendite, quia non est qui eripiat.* August. conc. 1. in hunc Psalmum. Christus infirmus factus est inter manus inimicorum, & quasi nihil valens comprehensus est.

6. *Hierem. 37. Comprehendit terias Hieremiam, & adduxit eum ad principes. Quam ob rem irati principes contra Hieremiam, cæsum eum miserunt in carcerem.* Hieronymus in cap. 11. Hieremiæ ita scribit, Illam sequamur regulam, quòd omnes Prophetæ in typum Domini Saluatoris pleraque gesserint, & quicquid circa præsens tempus completum sit in Hieremia, hoc in futurum de Domino Prophetari. Hac Hieronymi regula sæpe nobis vtendum erit.

Iesus desertus à suis.

CAP. VIII.

I. MATTH. 26. *Tunc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt.*

II. *Marc. 14. Tunc discipuli eius relinquentes eum, omnes fugerunt.*

1. *Zachar. 13. Framea suscitare super pastorem meum, & super virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum: Percute pastorem, & dispergentur oues.* Ipse Christus Matth. 26. Iustin. in Tryphone. Rupertus libr. 5. in Zachariam.

2. *Esai. 63. Torcular calcaui solus, & ex gentibus non est vir mecum.* Cyprian. in exposit. Symboli, & lib. 2. epist. 3. Cyrillus in Esaiam, Gregorius 2. lib. in Ezechi. homil. 13.

3. *Ibi*

3. *Ibidem, Circunſpexi & non erat auxiliator, quæſiui & non fuit qui adiuuaret.* Ambroſ. de Inſtitut. vir. ca. 7. Cyrillus hic, Marianus. lib. 2.

4. *Pſalm. 11. Saluum me fac Domine, quoniam defecit ſanctus: quoniam diminutæ ſunt veritates à filijs hominum.* Hieronymus in 63. cap. Eſai.

5. *Pſalm. 68. In conſpectu tuo ſunt omnes qui tribulant me. Improperium expectauit cor meum & miſeriam. & ſuſtinui qui ſimul contriſtaretur, & non fuit: & qui conſolaretur, & non inuenit.* Eccleſia in offic. paſſionis, Arnobius, Eutymius, & reliqui tractatores.

6. *Pſal. 30. Super omnes inimicos meos factus ſum opprobrium vicinis meis valde, & timor notis meis. Qui videbant me, foras fugerunt à me. Obliuioni datus ſum, tanquam mortuus à corde.* Caſsiadorus notos vocat Apoſtolos, qui Chriſtum deſeruerunt, iuxta illud, Percute paſtorem, & diſpergentur oues. Vide Auguſtinum, & reliquos, Marinar. lib. 2.

7. *Pſal. 87. Longe feciſti notos meos à me: poſuerunt me abominationem ſibi.* D. Irenæus libr. 4. capit. 66. Notos Apoſtolos explicant Caſsiadorus, Eutymius.

8. *Ibidem: Circundederunt me ſicut aqua, tota die circundederunt me ſimul. Elongaſti à me amicum & proximum, & notos meos à miſeria.*

9. *Pſal. 37. Amici mei & proximi aduerſum me appropinquauerunt, & ſteterunt. Et qui iuxta me erant, de longe ſteterunt: & vim faciebant qui quærebant animam meam.* Iuſtin. in colloquio. Eccleſia in offic. paſſionis. Auguſtinus hic, Proximi erant Apoſtoli, qui tamen de longe ſteterunt.

10. *Iob. 19. Fratres meos longe fecit à me: & noti mei quaſi alieni receſſerunt à me. Dereliquerunt me propinqui mei: & qui me nouerant, obliti ſunt mei.* Gregor. libr. 14. moral. cap. 21. ad Chriſtum quidem refert, ſed generaliter propter infidelitatem Iudæorum: Eccleſia in offic. paſſionis magis propter fugam Apoſtolorum.

11. *Iob. 6. Fratres mei prætercierunt me, ſicut torrens, qui raptim tranſit in conuallibus.* Paſſionibus Iob Chriſtum præfiguratum tradit Greg. lib. 6. moral. cap. 1. & lib. 17. cap. 1. Hieronymus quoque, ſiue quiſquis is auctor eſt, in præfatione & in fine libri Iob.

12. *Iob. 30. Inſidiati ſunt mihi, & prænaluerunt: & non fuit qui ferret auxilium.* Pleraque in Iob de paſſionibus ipſius magis ſecundum Prophetiam de ſaluatore intelligi, quam per hiſtoriam de ipſo, quiuis facile perſpiciet, ſi quæ commemorantur, aduerteret. Qua regula ſæpe in hoc libro de paſſione Domini vtendum neceſſario eſt, iuxta ea quę tradit Gregorius Papa lib. 1. Moral. cap. 25 & lib. 2. cap. 22. & lib. 3. cap. 11. Rupertus quoque Tuitienſis de operibus ſpiritus ſancti, lib. 2. cap. 3. & 10.

Ieſus alapa percuſſus à ſeruo.

CAP. IX.

I. IOAN. 18. *Vnus aſſiſtens miniſtrorum dedit alapam Ieſu, dicens, Sic reſpondes Pontifici?*

1. *Thren. 3. Dabit percutienti ſe maxillam.* Proſper de Prædic. p. 3. cap. 29. Rupertus in Hierem. lib. 1. ca. 68. Morinar. lib. 1.

2. *Iob. 16. Exprobrantes percuſſerunt maxillam meam.* Gregorius & Hieronymus ibi.

3. *Michæ. 5. In virga percutient maxillam iudicis Iſrael.* Hieronym. lib. 2. in Michæ. Marinar. lib. 2.

4. 3. Reg. 22. *Acceſſit autem Sedecias filius Chanaana, & percuſſit Michæam in maxillam.* Memineris regulæ Hieronymianæ ſupra poſitæ cap. 7. huius libri.

Ieſus

Iesus ductus in concilium Iudæorum.

CAP. X.

I. MATTH. 26. *At illi tenentes Iesum, duxerunt ad Caipham principem sacerdotum, vbi scriba & seniores conuenerant. Principes autem sacerdotum, & omne concilium quærebant falsum testimonium aduersus Iesum, vt eum morti traderent.*

II. Ioan. 18. *Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis, & de doctrina eius.*

1. *Psal. 16. Susceperunt me sicut leo paratus ad prædam, & sicut catulus leonis habitans in abditis.* Cassiadorus, Quando gladijs, inquit, & fustibus eum insanorum turba circundedit iuxta Euangelicam veritatem.

2. *Ibidem, Inimici mei animam meam circundederunt, adipem suum concluserunt: os eorum loquutum est superbiam. Proijcientes me nunc circundederunt me, oculos suos statuerunt declinare in terram.* Ecclesia in offic. Pass.

3. *Psal. 21. Circundederunt me vituli multi: tauri pingues obsederunt me: aperuerunt super me os suum sicut leo rapiens & rugiens.* Iustin. in colloq. de Christo comprehenso & ad Pharisæos adducto. Augustin. epist. 120. cap. 14. Euseb. lib. 10. cap. 8.

4. *Ibidem. Circundederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me.*
Ecclesia sæpe in offic. Passionis.

5. *Psal. 63. Protexisti me a conuentu malignantium, a multitudine operantium iniquitatem.* Aug. Cassiador.

6. *Psal. 68. Aduersum me loquebantur, qui sedebant in porta: & in me psallebant, qui bibebant vinum.* Eutym. Arnob.

7. *Psal. 34. Tentauerunt me: subsannauerunt me subsannatione: frenduerunt super me dentibus suis.* Cassiado.

8. *Genes. 49. Simeon & Leui fratres, vasa iniquitatis bellantia: in consilium eorum non veniat anima mea, & in cœtu*

cœtu illorum non sit gloria mea. Tertullian. 3. lib. contra Marcionem, Ambrosius de Benedictionibus Patriarcharum ca. 3. docent has tribus in passione Domini fuisse præcipuas.

9. *Psal. 70. Dixerunt inimici mei mihi: & qui custodiebant animam meam, consilium fecerunt in vnum, dicentes, Deus dereliquit eum, persequimini, & comprehendite eum, quia non est, qui eripiat.* August. de Christo. Ecclesia in offic. Passionis.

10. *Hierem. 11. Ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam: & non cognoui. quia cogitauerunt super me consilia, dicentes, Mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuentium, & nomen eius non memoretur amplius.* Iustinus in colloquio Tryphonis ait, hæc erasa fuisse à Iudæis, ne cõuincerentur de Christi nece. Cyprian 2. aduers. Iud. cap. 15. Eccles. in offic. Passion. Quod autem dicit se Christus ignorasse consilia Iudæorum aduersum se, solum indicat ita se mansuetum ac benevolum illis exhibuisse, ac si esset insidiarum insciius. Alioqui in eodem Propheta Hieremia dicit, Tu demonstrasti mihi omne studium eorum in malum.

Sed considerandum est multa esse à Prophetis prædicta de Christo, quæ sunt veluti communia passioni ipsius vniuersæ, ac proinde in plura loca æquè quadrant, vt desertum à suis, appetitum ab insidis Iudæis, illorum cœtum grauiter insultasse Christo, consilia funesta agitasse, atque ad hunc modum pleraque. Nos tamen specialibus locis applicamus, nullo modo prohibentes alijs plerisque iungi: quin potius necessario vel repetenda sunt vel intelligenda in alijs atque alijs partibus huius tam exquisiti Christi certaminis. Quæ regula semel proposita & superioribus & sequentibus seruiat.

Iesus à falsis testibus accusatus.

CAP. XI.

I. MARC.14. *Multi testimonium falsum dicebant aduersus eum, & conuenientia testimonia non erant.*

II. *Matth.26. Nouissime autem venerunt duo falsi testes, & dixerunt, Hic dixit, Possum destruere templum Dei, & post triduum reædificare illud.*

1. *Psal.26 Ne tradideris me in animas tribulantium me, quia insurrexerunt in me testes iniqui, & mentita est iniquitas sibi.* Eccles. in offic. Passion. Marinar. libr. 2.

2. *Psal.34. Surgentes testes iniqui, quæ ignorabam, interrogabant me.* Eutym. August. Eccles. in offic. Pass.

3. *Iob.16. Suscitatur falsiloquus aduersus faciem meam, contradicens mihi.* Hieronym. Falsiloquus populus Iudæorum in Christum.

4. *3. Reg. 21. Submittite duos viros filios Belial contra Naboth, & falsum testimonium dicant, Benedixit Deum & Regem: & educite eum & lapidate, sicque moriatur. Fecerunt ergo, sicut præceperat eis.* Rupertus in libr. Reg. lib. 5. cap. 14. Glossa interlinearis illic, Et Christus falsis testibus extra portam passus est. Ambrosius in exhortatione ad Virgin. sic, Nabuthe, qui venit à patre, interstat, qui pro nobis mortuus est, pro nobis falsis appetitus testimonijs.

Iesus reus mortis iudicatus & blasphemus, quòd Filium Dei se faceret.

CAP. XII.

I. MARC.14. *Rursum summus sacerdos interrogabat eum, & dixit ei, Tu es Christus filius Dei benedicti? Iesus autem dixit, Ego sum. Summus autem sacerdos scidit vestimenta sua, & ait, Audistis blasphemiam? Quid vobis videtur? Qui omnes condemnauerunt eum esse reum mortis.*

II. Mat.

II. *Matth.26. Dixerunt, Reus est mortis.*

1. *Sapient.2. Promittit se scientiam Dei habere, & filium Dei se nominat. Morte turpissima condemnemus eum.* August.12. contra Faustum cap. 44. Cyprian. 2. aduers. Iudæ. cap.14. Eccles. in offic. Passionis.

2. *Hier.18. Dixerunt, Venite & percutiamus eum lingua, & non attendamus ad vniuersos sermones eius.* Hier. ibi.

3. *Hier.18. Tu autem Domine scis omne consilium eorum aduersum me in mortem.* Bene Hieronymus scribit, manifestissimam esse de Christo Prophetiam.

4. *Hierem. 11. Mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuentium, & nomen eius non memoretur amplius.* Tertul. 3. cont. Marcionem. Athanas. de Incarnat. Verbi, Cyprian. 2. aduers. Iudæ. capit. 20. Hieronym. libr. 2. in Hierem.

5. *Psal. 30. In eo dum conuenirent simul aduersum me: accipere animam meam consiliati sunt.* Cassiadorus de insidiis & consilio Iudæorum. Arnobius.

6. *Psalm. 37. Vim faciebant, qui quærebant animam meam: & qui inquirebant mala mihi, locuti sunt vanitates, & dolos tota die meditabantur.* Eccles. in offic. pass. Augustinus, Vim faciebant, & crucifigebant, quærebant crimina, de Christo, mala de bono, scelera de innocente.

7. *Psal.85. Deus iniqui insurrexerunt super me, & synagoga potentium, quæsierunt animam meam, & non proposuerunt te in conspectu suo.* August. Synagoga, inquit, superborum Iudæorum in caput nostrum Christum insurrexit, dicens, Crucifige.

Iesus à Petro abnegatus, eumque benigne respiciens.

CAP. XIII.

I. MARC. 26. *Petrus negauit coram omnibus, dicens, Nescio quid dicis. Et iterum negauit cum iuramento, Quia non noui hominem. Et continuò gallus*

Universidad de Deusto
Biblioteca

cantauit:& recordatus est Petrus, & egressus fleuit amarè.

II. *Luc. 22. Et conuersus Dominus respexit Petrum. Et recordatus est Petrus verbi Domini, Et egressus foras Petrus fleuit amarè.*

1. *Iob. 19. Et quem maxime diligebam, aduersatus est à me.* Gregor. 14. Moral. cap. 25. de Christo. Meminisse oportet, quæ supra cap. 8. in fine diximus de passionibus Iob.

2. *Psal. 11. Saluum me fac Deus, quoniam defecit sanctus, & diminutæ sunt veritates à filijs hominum.* Hieronymus ad negationem Petri refert in 63. cap. Esai:

3. *Thren. 4. Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus? dispersi sunt lapides sanctuarij in capite omnium platearum? Filij Sion incliti, & amicti auro primo, quomodo reputati sunt in vasa testea, opus manuum figuli?* Generalis quidem sententia de viris spiritualibus cadentibus, vt docet Gregorius: sed præcipue Apostolos tangit, quos lapidibus sanctuarij, id est rationalis, notari tradit Hieronymus.

4. *Hierem. 31. Conuerte me, & conuertar: quia tu Domine Deus meus. Postquam enim conuertisti me, egi pœnitentiam: & postquam ostendisti mihi, percussi femur meum. Confusus sum & erubui.* Hæc quoque sententia omnibus pœnitentibus cõgruit, sed Petro maximè, quem primo respexit Iesus, deinde deserto prætorio egit pœnitentiam flens largiter.

5. *Oratio Manasses. in fine 3. Paralip. Peccaui super numerum arenæ maris: multiplicatæ sunt iniquitates meæ Domine: multiplicatæ sunt iniquitates, & non sum dignus intueri altitudinem cœli præ multitudine iniquitatũ mearum.* Per accommodationem tribui possunt Petro flenti, quemadmodum & sequentia.

6. *Thren. 2. Deduc quasi torrentẽ lachrymas per diem & noctem: nõ des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui.*

Iesus

Iesus colaphis palmisque percussus, consputus, & illusus.

CAP. XIV.

I. MATTH. 26. *Expuerunt in faciem eius, & colaphis eum cæciderunt, alij autem parmas in faciem eius dederunt, dicentes, Prophetiza nobis Christe, quis est, qui te percussit?*

III. *Marc. 14. Ministri alapis eum cædebant.*

IIII. *Luc. 22 Viri qui tenebant Iesum, illudebant ei, cædentes. Et velauerunt eum, & percutiebant faciem eius, & interrogabant eum dicentes, Prophetiza. Et alia multa blasphemantes dicebant in eum.*

1. *Iob. 16. Aperuerunt super me ora sua: & exprobrantes percusserunt maxillam meam. Satiati sunt pœnis meis.* Ecclesia in officio Passionis ex hoc contextu nonnulla vsurpat. Hieronymus omnia de Christo. Nam iuxta historiam nihil tale accidisse Iob legimus.

2. *Iob. 30. Factus sum eis in prouerbium. Abominantur me, & longe fugiunt à me, & faciem meam conspuere non verentur.* Obsecro quando Iobi faciem consputam legis? Bene ergo Hieronymus ibi, siue quiuis ille auctor sit, Faciem consputam Saluatoris Euangelia testantur.

3. *Thren. 3 Dabit percutienti se maxillam: saturabitur opprobrijs.* Prosper de Diuin. Prædict. part. 3. capit. 19. Rupertus in Hieremiam lib. 1. cap. 68.

4. *Hierem. 15. Tu scis Domine: recordare mei, & visita me, & tuere me ab ijs qui me persequuntur. Noli in patientia tua suscipere me: scito, quoniam sustinui propter te opprobrium.* Eccles. in offic. Passionis.

5. *Esai. 50. Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus: faciem meam non auerti ab increpantibus & conspuentibus in me. Dominus Deus auxiliator*

meus, ideo non sum confusus: ideo posui faciem meam vt petram durissimam, & scio quoniam non confundar. Illustrissima est Prophetia, quam penè omnes auctores referunt. Athanasius ad Epitectum contra hæreticos. Irenæus lib. 4.cap.66. Iustinus in 2.apolog. pro Christianis. Cyprianus in exposit. Symboli. Chrysostom.in demonstrar.quòd Christus sit Deus. Prosper de Prædict. part.3.cap.19. Ecclesia denique in offic.Passionis.

6. Esai. 57. Vos autem accedite huc filij auguratricis, semen adulteri & fornicariæ. Super quem lusistis? super quem eiecistis linguam, & dilatastis os? Et hæc non minus illustris contra illusores Domini, sacrilegos auguratores. Meminit Iustinus in colloquio, & Cyprianus in exposit.Symboli.

7. Thren. 3. Factus sum in derisum omni populo meo: canticum eorum tota die. Eccles. in offic. pass. Marinar. libr.2.

8.Hierem.20.Factus sum in derisum tota die:omnes subsannant me. Idem Marinarius in eodem opere.

9. Psalm. 68. Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. Paulus de Christo ad Roman.15.Ecclesia in officio Parasceues.

10. Ibidem. Factus sum illis in parabolam: aduersum me loquebantur, qui sedebant in porta, & in me psallebant, qui bibebant vinum.

11.Zachar.3. Et Iesus erat indutus vestibus sordidis. De Christo prædictum monent Iustinus in Tryphon. Cyprianus libr.2.aduersus Iudæos cap. 13. Augustinus lib.12.contra Faustum cap. 36.Euseb.libr.4.cap. 19.in passione completum docet.

12. Iudic. 16. Cum apprehendissent Philistiim Samson, eruerunt oculos eius. Latantesque per conuiuia, præceperunt, vt vocaretur Samson, & ante eos luderet. August. serm.

sermon. 108.de Tempore pulchrè in Samsone notat Christi figuram.Prosper de Prædict.part.2.cap.22.

Concilium Iudæorum & furor gentium aduersus IESVM.

CAP. XV.

I. MARC. 15. *Et confestim mane consilium facientes summi sacerdotes cum senioribus, & scribis, & vniuerso concilio, vinctentes Iesum duxerunt,& tradiderunt Pilato.*

II. *Marc. 27. Mane autem facto consilium inierunt omnes principes sacerdotum & seniores populi aduersus Iesum, vt eum morti traderent.*

1. Psal. 2. Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Astiterunt Reges terræ, & principes conuenerunt in vnum, aduersus Dominum & aduersus Christum eius. Actor. 4. refertur & explicatur à Spiritu sancto. Ecclesia in offic. Passionis.

Iesus vinctus & traditus Pilato.

CAP. XVI.

I. MATTH.27. *Et vinctum adduxerunt eum, & tradiderunt Pontio Pilato Præsidi.*

1.Herem.11.Tu ostendisti mihi studia eorum:& ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam.

Iudas ob Iesum traditum pœnitentia ductus & suspensus.

CAP. XVII.

I. MATTH. 27. *Tunc videns Iudas, qui eum tradidit, quòd damnatus esset, proiectis argenteis in templo, recessit, & abiens laqueo se suspendit.* Actor. 1. *Possedit agrum de mercede iniquitatis,& suspensus crepuit*

medius, & diffusa sunt viscera eius.

1. Psal. 108. Cum iudicatur, exeat condemnatus, & oratio eius fiat in peccatum. Fiant dies eius pauci, & episcopatum eius accipiat alter. Petrus Apostolus, Actor. 1. Chrysost. quòd Christus sit Deus. Leo in sermo. de pass. Domin. Euseb. lib. 10. cap. 3. diffusè.

2. Ibidem. Persecutus est hominem inopem & mendicum, & compunctum corde mortificare: & dilexit maledictionem, & veniet ei: & noluit benedictionem, & elongabitur ab eo. Et induit maledictionem sicut vestimentum, & intrauit sicut aqua in interiora eius, & sicut oleum in ossibus eius. Prosper, & Eutymius cæterique consentiunt Psalmum 108. totum esse Propheticum, in Iudam ac complices eius dictatum: lege Eusebium lib. 10. demonstrat. 3. vbi ex professo tractat.

3. 2. Reg. 17. Porro Achitophel videns quòd non esset factum consilium suum, surrexit & abijt in domum suam: & dispositis domo sua suspendio interijt. Augustinus in Psal. 7. docet Achitophel Iudæ figuram extitisse. Rupertus quoque in lib. 2. Reg. cap. 35. Marinar. lib. 2.

Iesus multis modis accusatus apud Præsidem à Iudæis.

CAP. XVIII.

I. *Luc. 23. Cœperunt illum accusare, dicentes, Hunc inuenimus subuertentem gentem nostram, & prohibentem tributa dari Cæsari, & dicentem se Christum Regem esse.*

II. Ioan. 18. Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum.

1. Hierem 38. Dixerunt Principes Regi, Rogamus vt occidatur homo iste: de industria enim dissoluit manus virorum bellantium, & manus vniuersi populi, loquens ad eos iuxta verba hæc. Siquidem homo iste non quærit pacem populo huic, sed malum. Marinar. lib. 2. Hieronym.

2. Iob. 19. Persequamur eum, & radicem verbi inueniamus

mus contra eum. Supra capit. 8.

3. Psal. 63. Exacuerunt vt gladium linguas suas, intenderunt arcum rem amaram: vt sagittent in occultis immaculatum. Subito sagittabunt eum: & non timebunt: firmauerunt sibi sermonem nequam. August. & Cassiador. totum Psalmum de Christo Propheticum.

4. Psal. 13. Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant: venenum aspidum sub labijs eorum, quorum os maledictione & amaritudine plenum est. Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Subaudiendum, Domini Saluatoris, inquit hic Cassiadorus.

5. Psal. 139. Eripe me Domine ab homine malo: à viro iniquo eripe me. Qui cogitauerunt iniquitates in corde: tota die constituerunt prælia. Acuerunt linguam suam sicut serpentes, venenum aspidum sub labijs eorum. Eccles. in offic. pass. Hilarius totum Psalmum 139. de Domini passione cantatum.

Iesus ad omnia sibi obiecta tacens.

CAP. XIX.

I. MATTH. *26. Cum accusaretur à Principibus Sacerdotum & senioribus, nihil respondit. Tunc dicit illi Pilatus: Non audis, quanta aduersum te dicunt testimonia? Et non respondit ei vllum verbum, ita vt miraretur præses vehementer.*

1. Esai. 53. Oblatus est quia ipse voluit, & non aperuit os suum: sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum. Augustinus lib. 12. contra Faustum Manichæum cap. 43. referēs hanc de Christo Prophetā, Tam aperte, inquit, hæc sunt, vt frustra quæratur expositor. Idem de consens. euang. lib. 2. c. 31. & tract. in Ioan. 117. & lib. 2. contra aduers. legis & Proph. Irenæus lib. 4. c. 66. Cypri. in expos. Sym. Chrys. quòd Christ⁹ sit Deus.

2. Psal. 37. Qui inquirebāt mala mihi locuti sunt vanita-

tes, & dolos tota die meditabantur. Ego autẽ tamquã surdus non audiebam, & sicut mutus non aperiens os suum. Et factus sum sicut homo non audiens, & non habens in ore suo redargutiones. Anselmus in speculo cap. 6. Iustin. in Trypho. Cyprian. in exposit. Symb. Aug. hic, Oportebat, vt taceret in passione, nõ taciturus in iudicio.

3. *Ezech. 3. Et tu fili hominis, ecce data sunt super te vincula, & ligabunt te in eis, & non egredieris in medio eorum. Et linguam tuam adhærere faciam palato tuo: & eris mutus, nec quasi vir obiurgans. Quia domus exasperans est.* Marinar. lib. 2.

Iesus ab Herode & curia eius spretus.

CAP. XX.

1. *Luc. 23. Spreuit autem illum Herodes cum exercitu suo, & illusit indutum veste alba, & remisit ad Pilatum.*

1. Psal. 30. Factus sum tamquam vas perditum: quoniam audiui vituperationem multorum. Cassiadorus.

2. 1. Reg. 21. Et ait Achis ad seruos suos, Vidistis hominem insanum? quare adduxistis eum ad me? An desunt nobis furiosi, quòd introduxistis istum vt fureret me præsente? August. in Psal. 33. conc. 1. fusè & elegãter. Idem in Psal. 55. in titulo, in illa verba, Cum tenuerunt eum Allophili in Geth. Cassiadorus ibidem. Rupertus verò lib. 2. in lib. Reg. c. 8. interpretatur quidem de Christo, sed aliter, vt etiã Rabanus & Isidorus in Glossa.

3. Osee. 10. Et ligantes adduxerunt eum Regi munus in palatium Assyrij. Hoc dumtaxat iuxta septuaginta, quorum lectionem sequens Iustinus affirmat certam esse Prophetiam de Christo transmissõ à Pilato ad Herodem, quem dicit significari per palatium Assyrij, quod esset reuera Assyrius genere: eodem modo Cyprianus in exposit. Symboli. Hieronymus nihil meminit.

Iesus

Iesus à plebe Iudæorum Barraba electo repudiatus.

CAP. XXI.

1. *Matth. 27. Dixit Pilatus, Quem vultis dimittam vobis? Barrabam, an Iesum qui dicitur Christus? At illi dixerunt Barrabam.*

II. *Luc. 23. Exclamauit simul vniuersa turba dicens, Tolle hunc, & dimitte nobis Barrabam: qui erat propter seditionem quamdam factam in ciuitate & homicidium missus in carcerem.*

1. 2. Reg. 20. Accidit vt ibi esset vir Belial, nomine Seba, filius Bochri, vir Iemineus: & cecinit buccina, & ait, Non est nobis pars in Dauid. Et separatus est omnis Israel à Dauid: secutusque est Seba filium Bochri. Qui Sebam prætulerunt Dauidi Regi, ijdem Barrabam Christo.

2. Hierem. 2. Hæc dicit Dominus, Quid inuenerunt in me iniquitatis patres vestri, quia elongauerunt à me, & ambulauerunt post vanitatem, & vani facti sunt?

3. Mich. 6. Populo meus, quid feci tibi, aut quid molestus fui? responde mihi. Quia eduxi te de terra Aegypti: & de domo seruientium liberaui? Tale quid conqueritur Christus de Iudæis, vt etiam Ecclesia in Parasceue commemorat.

4. Ose. 3. Diligit Dominus filias Israel, & ipsi respiciunt ad Deos alienos, & diligunt vinacia vuarum. Et hęc Christi querela est.

Iesus flagellis cæsus. CAP. XXII.

I. *Ioan. 19. Apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit.*

1. Esai. 50. Dorsum meum dedi ad flagella. Iuxta trãslationem Septuaginta: quam Prophetiam de Christo flagellato celebrant Sancti Patres. S. Leo Papa serm. 4 & 15. de Passione Domini. Cyprianus lib. 1. ad Quirinum cap. 13. Irenæus libr. 4. contra hæreses cap. 66. Prosper de Prædict. p. 3. cap. 19. Tertullianus

Universidad de Deusto Biblioteca

lib. 3. contra Marcionem. Iustinus in 2. apolog. pro Christianis. Athanasius ad Epictetum contra hæreticos, & alij sæpe. Euseb. lib. 6. cap. 23.

2. *Psal. 37. Ego in flagella paratus sum, & dolor meus in conspectu meo semper.* Augustin. in Psal. 37. de Christo. Marnar. lib. 2.

3. *Iob. 19. Saltem nũc intelligite, quia Deus non æquo iudicio afflixerit me, & flagellis suis me cinxerit.* Supra c. 8.

4. *Iob. 16. Conscidit me vulnere super vulnus, irruit in me quasi gigas.* Hieronym. de Christo.

5. *Esai. 53. Et Dominus vult conterere eum verbere.* Sic recitat Iustinus in colloquio.

6. *Psal. 34. Congregata sunt super me flagella, & ignorani.* Nempe causam. Hic Hieron. Flagellatum Dominum narrant Euangelia.

7. *Psal. 68. Quæ non rapui, tunc exoluebam.* Anselmus in speculo cap. 10. Irenæus lib. 4. cap. 66.

8. *2. Machab. 6. Cum plagis perimeretur Eleazarus, ingemuit, & dixit, Domine qui habes sanctam scientiam, manifeste tu scis, quia cum à morte possem liberari, duros corporis sustineo dolores: secundum animam vero propter timorem tuum libenter hæc patior.* Christus propter amorem potius & Patris & hominum.

Iesus spinis coronatus, percussus & illusus.

CAP. XXIII.

1. MATTH. 27. *Tunc milites suscipientes Iesum in prætorium, congregauerunt ad eum vniuersam cohortem, & exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei. Et plectentes coronam de spinis, posuerunt super caput eius, & arundinem in dextera eius. Et genuflexo ante eum illudebant, dicentes, Aue Rex Iudæorum. Et expuentes in eum acceperunt arundinem, & percutiebant caput eius.*

1. *Thren. 3. Tetendit arcum suum, & posuit me quasi signum*

signum ad sagittam. Misit in renibus meis filias pharetræ suæ. Factus sum in derisum omni populo meo, Canticum eorum tota die. Repleuit me amaritudinibus: inebriauit me absynthio. Et fregit ad numerum dentes meos: cibauit me in cinere. Marin. 2. lib. Eccles. in offic. pass.

2. *Psal. 31. Die ac nocte grauata est super me manus tua: conuersus in ærumna mea, dum configitur spina.* Prosper. de prædic. p. 3. cap. 20.

3. *Iob. 16. Aperuerunt super me ora sua, & exprobrantes percusserunt maxillam meam: satiati sunt pœnis meis. Conclusit me Deus apud iniquum, & manibus impiorum me tradidit. Ego ille quondam opulentus, repente contritus sum: tenuit ceruicem meam, confregit me, & posuit me sibi quasi in signum.* Ex hoc capite Iob, desumpsit Ecclesia quædam in officio Parasceues. Nam illa verba, Hostis meus terribilibus oculis aspexit me, præcedunt proximè, quæ de se Christus viurpat.

4. *Psal. 38. Opprobrium insipienti dedisti me: obmutui, & non aperui os meum: quia tu fecisti: amoue à me plagas tuas.*

5. *Genes. 22. Aries hærebat vepribus, qui immolatus est ab Abraham.* De spinis coronato Domino & mox immolato in cruce interpretatur. B. Prosper de Prædict. p. 3. c. 20. & Augustin. lib. 3. contra Maximin. c. 26.

Iesus productus à Pilato & ostentui habitus.

CAP. XXIV.

1. IOAN. 19. *Exiuit ergo Iesus portans coronam spineam, & purpureum vestimentum, & dicit eis, Ecce homo.*

1. *Esai. 53. Non est species ei neque decor: & vidimus eum, & non erat aspectus, & desideauimus. Despectum & nouissimum virorum, virum dolorum, & scientem infirmitatem, & quasi absconditus vultus eius, & despectus: vnde*

nec

nec reputauimus eum. Athan. de in carnat. Verb. Tertullian. 3. cont. Marcion. Auguſt. iam ſupra indicatus.

2. *Pſalm. 68. Propter te ſuſtinui opprobrium: operuit confuſio faciem meã. Extraneus factus ſum fratribus meis, & peregrinus filys matris meæ.* Totus Pſalmus de Chriſto eſt: quod declarant ea quæ à Paulo referuntur ad Rom. 14. & à Ioanne 2. & 19. capite.

Ieſus ad mortem crucis inſtantiſſime poſtulatus.

CAP. XXV.

I. IOAN. 19. *Cum ergo vidiſſent eum Pontifices, & miniſtri, clamabant dicentes, Crucifige, crucifige eum.*

II. *Luc. 23. Inſtabant vocibus magnis, poſtulantes, vt crucifigeretur, & inualeſcebant voces eorum.*

III. *Matth. 27. Dicit illis Pilatus, Quid igitur faciam de Ieſu qui dicitur Chriſtus? Dicunt omnes, Crucifigatur Ait illis Præſes, Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant dicentes, Crucifigatur.*

1. *Geneſ. 49. Maledictus furor eorum, quia pertinax, & indignatio eorum, quia dura. In furore ſuo occiderunt virum, & in voluntate ſua ſuffoderunt murum.* Tertullianus aduerſ. Iudæ. & 3. lib. contra Marcionem. Ambroſ. de Benedict. Patriarch. cap. 3. Subneruauerunt taurum, legit Tertullianus, & explanat egregie.

2. *Iob. 16. Collegit furorem ſuum in me, & comminans mihi infremuit contra me dentibus ſuis: hoſtis meus terribilibus oculis me intuitus eſt.* Eccleſia in offic. Paſſionis.

3. *Thren. 3. Vidiſti omnem furorem eorum, vniuerſas cogitationes eorum aduerſum me. Audiſti opprobrium eorum Domine: omnes cogitationes eorum aduerſum me. Labia inſurgentium mihi, & meditationes eorum aduerſum me tota die.* Hieronymus copioſe. Eccleſia. in offic. Paſſionis.

4. *Sap.*

4. *Sap. 2. Contumelia & tormento interrogemus eum: morte turpiſſima condemnemus eum.* Auguſt. 12. contra Fauſt. cap. 44. infra cap. 32. & ſupra cap. 12.

5. *Hierem. 11. Mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuentium, & nomen eius non memoretur amplius.* Supra cap. 10. infra cap. 28.

6. *Pſal. 34. Aduerſantur mihi inique, qui oderunt me gratis: & annuunt oculis.* Irenæ. lib. 4. cap. 66. Eccleſ. in offic. Paſſ.

7. *Pſal. 55. Miſerere mei Deus, quoniam conculcauit me homo, tota die impugnans tribulauit me. Conculcauerunt me inimici mei tota die: quoniam multi bellantes aduerſum me.* Commendat Auguſtinus hunc Pſalmum de Paſſione Chriſti.

8. *Pſal. 59. Dentes eorum arma & ſagittæ, & lingua eorũ gladius acutus.* Leo Papa ſerm. 8. de Paſſ. Domini.

Ieſus à Iudæis negatus rex eorum.

CAP. XXVI.

I. IOAN. 19. *Dicit eis Pilatus, Regem veſtrum crucifigam. Reſponderunt Pontifices, Non habemus Regem niſi Cæſarem.*

II. *Matt. 27. Vniuerſus populus dixit, Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros.*

1. *Danie. 9. Et poſt hebdomadas ſexaginta duas occidetur Chriſtus, & non erit eius populus, qui eum negaturus eſt.* Tertulli. in libr. aduerſ. Iudæos. Rupertus in Danie. lib. 1. ca. 15. Hieron. in cap. 9. Daniel. Quod nos legimus, Occidetur Chriſtus, legit Auguſt. lib. 22. contra Fauſtum ca. 86. Deficiet vnctio, eodem modo multi ex veteribus. ideirco teſtimonium hoc illuſtriſſimum, quod D. Hieronymi verſione patefactum eſt, minus eſt ab antiquis patribus frequentatum, quàm tantæ rei magnitudo poſcebat. ſupra lib. 5. cap. 2.

2. *Pſal.*

2. Psal. 17. *Filij alieni mentiti sunt mihi, filij alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis. Eripies me de contradictionibus populi, constitues me in caput gentium. Populus, quem non cognoui, seruiuit mihi.* Hieron. in 1. cap. Esai. Cyprian. lib. 1. adu. Iudæ. cap. 21. Augu. 22. cont. Faustum cap. 86. Greg. hom. 6. in Ezech.

3. 1. Reg. 8. *Non te abiecerunt, sed me, ne regnem super eos. iuxta omnia opera sua, quæ fecerunt à die, qua eduxi eos de Aegypto, vsque ad diem hanc, sicut dereliquerunt me, & seruierunt dijs alienis.* Egregiè Prosper de Præd. p. 2. cap. 24. Iratus Dominus dixit Samueli, Non te isti, sed me spreuerunt: vt illud tunc signaretur, quod post dixerunt Pilato, Non habemus Regem nisi Cæsarem, spernentes Iesum Regem.

4. Esai. 1. *Filios exaltaui & enutriui: ipsi autem spreuerunt me. Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui: Israel autem me non cognouit, & populus meus non intellexit. Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate semini nequam, filijs sceleratis. Dereliquerunt Dominum, blasphemauerunt sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum.* Hieron. hoc loco: Quod iungitur, Blasphemauerunt sanctum Israël, proprie de Iudæis dicitur conclamantibus, Non habemus Regem, nisi Cæsarem. Tertull. contra Iudæos eodem modo. Cyprianus quoque lib. 1. contra Iudæos.

5. Esai 63. *In dilectione sua & in indulgentia sua ipse redemit eos, & eleuauit eos, & portauit cunctis diebus saeculi: ipsi autem ad iracundiam prouocauerunt, & afflixerunt spiritum sancti eius: & conuersus est [illegible] inimicum: ipse debellauit eos.* Lactan. lib. 4. ca. 12. Castro. Tunc ad iracundiam prouocasse, cum dixerunt, Non habemus Regem, nisi Cæsarem.

6. Hierem. 5 *Dices ad eos, Sicut dereliquistis me, & seruistis Deo alieno in terra vestra: sic seruietis alienis in terra non*

non vestra. Audi popule stulte, qui non habes cor, qui habentes oculos non videtis. Illic præcedit, Negauerunt Dominum dicentes Non est ipse. Perspicuæ sunt & plurimæ Prophetiæ de hac populi Iudaici in Deum & in Christum eius iniuria.

7. Osee. 10. *Et dicent, Non est Rex noster. Non enim timemus Dominum: & rex quid faciet nobis? Loquimini verba visionis mutilis, & feriet fœdus cum mendacio, & germinabit quasi amaritudo iudicium.* Rupertus hoc implerum asserit, cum dixerunt, Non habemus Regem, nisi Cæsarem. Marinar. lib. 2.

Iesus innocens à Præside iudicatus, & tamen improbitati Iudæorum traditus.

CAP. XXVII.

I. IOAN. 18. & 19. Ter dixit Pilatus Iudæis, *Nullam inuenio in eo causam. & quærebat dimittere eum.*

II. Luc. 23. *Instabant vocibus magnis, vt crucifigeretur. Et Pilatus adiudicauit fieri petitionem eorum.*

III. Matth. 27. *Videns autem Pilatus, quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua lauit manus: Iesum autem flagellatum tradidit eis, vt crucifigeretur.*

1. Daniel. 6. *Satrapæ & senatores dixerunt Regi Dario, Daniel de filijs captiuitatis Iudæ non curauit de lege tua, & de edicto quod constituisti: sed tribus temporibus per diem orat obsecratione sua. Quod verbum vt audiuit Rex, satis cõtristatus, est & pro Daniele posuit cor, vt liberaret eum: & vsque ad occasum Solis laborabat, vt erueret eum. Viri autem intelligentes Regem dixerunt, Scito Rex, quia lex Persarum atque Medorum est, vt non liceat immutari. Tunc Rex præcepit, & adduxerunt Danielem, & miserunt eum in lacum leonum.* Pulcherrime hanc Christi figuram in Daniele ad necem postulato & obtento contra Regis voluntatem explicat Rupertus libr. 1. in Da

in Daniel.capit.11.

2. Daniel. 14. *Babylonij indignati sunt vehementer, quòd Bel destructus esset: & dixerunt, cum venissent ad Regem, Trade nobis Danielem, alioqui interficiemus te & domum tuam. Vidit ergo Rex, quòd irruerent in eum vehementer, & necessitate compulsus tradidit eis Danielem. Qui miserunt eum in lacum leonum.* Simile est superiori.

3. *Hierem. 38. Dixerunt Principes Regi, Rogamus vt occidatur homo iste: siquidem homo iste non quærit pacem populo, sed malum. Et dixit Rex Sedechias, Ecce ipse in manibus vestris est: neque enim fas est Regem negare vobis quicquam. Tulerunt ergo Hieremiam, & proiecerunt eum in lacum, in quo non erat aqua, sed lutum. descenditque Hieremias in cœnum.* Martinar. lib. 2. supra cap. 7. huius libri posita est Hieronymi regula.

4. *Genes. 37. Cogitauerunt fratres Ioseph illum occidere, & mutuo loquebantur, Ecce somniator venit. Venite occidamus. Audiens autem Ruben nitebatur liberare eum de manibus eorum, & dicebat, Non interficiatis animam eius, nec effundatis sanguinem, sed proijcite in cisternam. hoc autem dicebat, volens eripere eum de manibus eorum.* Augustin. serm. 81. de tempore. libr. 12. contr. Faustum cap. 28. Prosp. lib. 2. de præd. cap. 22.

5. *Iob. 34. Dixit Iob; Iustus sum, & Deus subuertit iudicium meum. in iudicando enim me mendacium est: violenta sagitta mea absque vllo peccato.* Ab Eliu quidem calumniosè hæc obijciuntur Iob: verum ab ipso innocentia sua, & iudicij asperitas meritò declarata est. Typum fuisse Christi patientis satis iam supra ex Gregorio & alijs didicimus.

6. *Esai. 57. Iustus perit, & non est qui recogitet in corde suo.* Iustin. in 2. apolog. & in Tryphon. Cyprian. 2. aduers. Iudæ. cap. 14.

7. *Psal.*

7. *Psal. 3. Non timebo millia populi circundantis me. Exurge Domine adiuua me: quoniam tu percussisti omnes aduersantes mihi sine causa.* Cassiadorus. Hieronymus sic, Dominus de Iudæis frementibus & clamãtibus, Tolle, tolle, crucifige eum.

8. *Psal. 34. Exurge & intende iudicio meo, Deus meus, & Dominus meus in causam meam. Iudica me secundum iustitiam tuam Domine Deus meus, & non supergaudeant mihi, non dicant, deuorauimus eum,* Hieronymus. Vox Christi in passione. August. Tribulatus in capite & in corpore, ideſt, Ecclesia orat.

Iesus baiulans sibi crucem.

CAP. XXVIII.

1. IOAN. 19. *Susceperunt autem Iesum, & eduxerunt. Et baiulans sibi crucem, exiuit in eum, qui dicitur Caluariæ locum.*

1. *Genes. 22. Tulit quoque Abraham ligna holocausti, & imposuit super Isaac filium suum.* Præclaram de Christi cruce portata significationem tractant Gregorius in Ezech. homil. 6. Tertullianus 3. libr. contra Marcionem, Augustinus in Psal. 30. conc. 2. & lib. 12. contra Faustum cap. 25.

2. *Esai. 9. Factus est principatus eius super humerum eius.* Propter crucem Christi humeris impositam demonstrat Leo Papa sermo. 8. de passion. Domini. Tertull. 3. aduers. Marcionem. Cyprian. lib. 2. cap. 21. & in sermon. de Pass. Domini. Ambrosius 4. lib. de Fide, cap. 1. & de Benedict. Patriarch. cap. 6. Iustin. in 2. Apolog.

3. *Esai. 22. Et dabo clauem Dauid super humerum eius.* Idem principatum Christi & clauem Dauid esse super humerum eius.

4. *Esai. 53. Vulneratus est propter iniquitates nostras,*

Universidad de Deusto
Biblioteca

attritus est propter scelera nostra. Disciplina pacis nostræ super eum, & liuore sanati sumus. Leo Papa serm. 4. & 8. de Pass. Domini, paulo aliter iuxta septuaginta: locum Esai. satis multi explicant.

5. Sap. 14. Benedictum est lignum per quod fit iustitia. Ambrosius sermon. 8. in Psal. 118. sic, Hoc ad patibulum retulit Domini, quia iustitia est crucis, in qua peccata donauit.

6. Psal. 128. Supra dorsum meum fabricauerunt peccatores, prolongauerunt iniquitatem suam. Hilarius & Augustinus de Ecclesia, Hieronymus etiam Christo applicat.

7. Iudic. 10. Præcidit Abimelech arboris ramum, impositumque ferens humero, dixit ad socios, Quod me vidistis facere, cito facite. Hoc illud Euangelicum, Tollat crucem suam, & sequatur me.

8. Genes. 49. Issachar vidit requiem, quòd esset bona, & terram quòd optima, & supposuit humerum suum ad portandum, factusque est tributis seruiens. Ambros. de Benedictionibus Patriarcharum capit. 6. Subiecit, inquit, humerum suum ad laborandum, subiiciens se cruci, vt nostra peccata portaret.

9. Leuit. 16. Offeret hircum viuentem, & posita vtraque manu super caput eius confiteatur omnes iniquitates filiorum Israël, & delicta atque peccata, quæ imprecans capiti eius emittet illum per hominem paratum in desertum. Portabitque hircus omnes iniquitates eorum in terram solitariam. Cyrillus lib. 9. contra Iulianum optimè in hirco emissario Christum intelligit peccata nostra portantem, libro autem 10. super Leuiticum, & de Christo, sed longe diuerso modo. Augustinus 18. contra Faustum cap. 6. & lib. quæstionum super Leuit. ca. 55.

10. Exod. 37. Posset altare portari. Leo Papa sermon. 4. de Passione Domini, Crux Christi sacramentum veri & prænuntiati habet altaris.

11. Esai. 46. Ego feci, ego feram, ego portabo, & saluabo.

12. Esai 53. Propter scelera populi mei ductus est ad supplicium. Hoc iuxta septuaginta refert de Christo crucem baiulante Iustinus in colloquio. Athanasius de Incarnat. Verbi. Prosper de Prædict. part. 2. cap. 21.

13. Hierem. 11. Mittamus lignum in panem eius. Mirabile est quanto consensu sancti patres hunc locum explicent de cruce imposita Christo. Tertullianus 3. libr. contra Marcionem. Cyprianus libr. 2. aduersus Iudæos, capite 20. & in expositione Symboli. Athanasius De Incarnatione Verbi. Hieronym⁹ in Hieremiam. Prosper de Prædictionibus diuinis in parte 3. capite 21. Gregorius Papa in Ezechielem homilia 6. Excepto autem tanto mysterio, sensum literæ dicebat vir doctissimus Ioannes Bos esse hunc, cibum eius toxico misceamus, vt pereat. Solent enim veneno edulia infici, vt incautos interimant.

Iesus à piis mulieribus deploratus, fletumque longè alium denuntians.

CAP. XXIX.

1. LVC. 23. *Sequebatur autem illum multa turba populi, & mulierum, quæ plangebant & lamentabantur eum. Conuersus autem ad illas Iesus dixit, Filiæ Hierusalem, nolite flere super me, sed super vos ipsas flete, & super filios vestros: quoniam ecce venient dies, & cætera.*

1. 2. Reg. 1. Filiæ Israël super Saul flete, qui vestiebat vos coccino in deliciis, qui præbebat ornamenta aurea cultui vestro. Accommodari spiritualiter potest Christo morienti.

2. Thren. 3. Defecit gaudium cordis nostri: versus est in luctum chorus noster. Cecidit corona capitis nostri: væ nobis

quia peccauimus. Propterea mœstum factũ est cor nostrum. Ideo contenebrati sunt oculi nostri. Propter montem Sion, quia disperijt. Talia piæ fœminę de Christo; quæ si aptè & grauiter pronũtiẽtur, mirabile est quem fletum & quàm pias lachrymas cœtui Christiano, excitent.

3. Ose. 10. Et dicent mõtibus, Operite nos, & collibus, Cadite super nos. Hæc ipsa est Christi cõminatio, Luc. 23.

4. Ezech. 5. Pro eo, quòd sanctum meum violasti in omnibus offensionibus tuis, ego quoque confringam, & non parcet oculus meus, & non miserebor. Et faciam in medio tui, quod non feci, & quibus similia vltra non faciam propter omnes abominationes tuas. Ideo patres comedent filios suos in medio tui, & filij comedent patres suos. & faciam in te iudicia, & ventilabo omnes reliquias tuas in omnẽ ventum. In obsidione Hierosolymæ, atque vltima captiuitate populi Iudaici sub Tito impleta sunt hæc in vindictam sceleratissimę necis Christi: lege Eusebium.

Iesus cum latronibus ductus & crucifixus.

CAP. XXX.

I. LVc. 23. *Ducebantur & alij duo nequam cum eo, vt interficerentur. Et crucifixerunt latrones, vnum à dextris, & alterum à sinistris.*

1. Esai. 53. Et cum sceleratis reputatus est. Hoc ipse Christus de se Lucæ 22. Marcus de ipso cap. 15. Prosper de Prædictionibus part. 3. cap. 22.

2. Genes. 39. Tradidit Ioseph in carcerem, vbi vincti Regis custodiebantur. De qua re sic Prosper part. 1. de Prædict. diuin. cap. 28. Neque illud à sacramento Dominicæ passionis esse æstimo alienum, quòd duo Pharaonis spadones cum eo illa passione detrusi sunt: vt trium crucifixorum quodammodo numerus suppleretur. Augustinus sermon. 81. de tempore, Omnes pene actus Ioseph Christi typum præferunt.

Iesus in cruce suspensus.

CAP. XXXI.

I. LVc. 23. *Et postquam venerunt in locum, qui vocatur Caluariæ, ibi crucifixerunt eum.*

1. Numer. 21. Fecit Moyses serpentem æneum, & posuit eum pro signo, quem cum percussi aspicerent, sanabantur. Ipse Dominus Ioan. 3. Cyrillus de Incarnat. Vnigeniti cap. 14. Tertullian. 3. lib. contra Marc. Iustinus in Tryphone. Ambrosius serm. 55. Augustinus 12 contra Faustum cap. 30.

2. Exod. 29. Incendes super altare in holocaustum odorem suauissimum in conspectu Domini, quia oblatio eius est: sumensque pectusculum, eleuatumque coram Domino sanctificabis, & in partem tuam cedet. Cyrill. libr. 4. in Leuit. Anselmus in speculo cap. 15.

3. Psal. 140. Eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum. Aug. Hoc de Christo dicitur, quia in cruce animam deposuit. Cyprian. lib. 2. ad Quirinum c. 20.

4. Psal. 21. Foderunt manus meas & pedes meos: dinumerauerunt omnia ossa mea. Merito inter præclarissimas Prophetias hæc numeratur à patribus. Athanas. de Incarnat. Verbi. Iustin. in 2. apolog. & in colloquio. Tertull. 3. contra Marcion. August. 12. cont. Faust. ca. 43. Chrysostom. in demonstrat. quòd Christus sit Deus. Basil. in Psal. 21.

5. Zachar. 12. Et aspicient ad me, quem confixerunt. Ioannes Apostolus cap. 19. fin Euangelij. Cyprianus 2. aduers. Iud. cap. 20. Vnde liquet ante D. Hieronymum innotuisse Ecclesiæ aliam translationem à septuaginta diuersam, & veritati Hebraicæ cõformem. Sic etiam legit & recitat Euseb. lib. 8. cap. 4.

6. Zachar. 13. Et dicetur ei, Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicet, His plagatus sum in domo

eorum, qui diligebant me. Ecclesia in missa plagarum. Rupertus in Zachar. lib. 5. eleganter. Eusebius libro 8. capit. 4.

7. Deut. 28. Erit vita tua pendens ante te, & non credes ei. Qui superficiem literę inspicit, iudicat ineptè hoc Christo crucifixo attribui, cum sermo illic esse videatur de pauore, quo vitam propriam tamquam pereuntem Iudæi essent intuituri. Verum admirabilis consensus Patrum merito obtinet, vt altissimum ibi Prophetiæ spiritum agnoscam⁹. Quod qui dubitat, legat Irenæum lib. 4. cap. 23. Athanasium de Incarnat. Verbi, Leonem serm. 2. de Passione Domini, Cyprianum lib. 2. aduersus Iudæos cap. 20. & in expositione symboli, maxime vero Augustinum lib. 16. contra Faustum cap. 22. vbi ex professo refellit hæreticum illum eiusmodi Prophetiam irridentem, deo ceus eum fuisse verisimum sensum Mosis.

8. Cantic. 7. Dixi, Ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius. Tertull. 3 cont. Marcionem. Cyprianus in serm. de Pass. Domini.

9. Zachar. 3. Ecce lapis quem dedi coram Iesu: super lapidem vnum septem oculi sunt. Ecce ego calabo sculpturam eius, ait Dominus omnipotens, & auferam iniquitatem terræ illius in die vna. Hieronymus. Cyprianus 2. aduers. Iudæ. cap. 16. Rupertus in Zachar. lib. 2.

10. Habac. 3. Cornua in manibus eius, ibi abscondita est fortitudo eius: ante faciem eius ibit mors: & egredietur Diabolus ante pedes eius. Cyprian. in serm. de Pass. Domini, & lib. 2. cap. 20. August. 18. de Ciuit. cap. 32.

11. Genes. 49. Catulus leonis Iuda: ad prædam fili mi ascendisti, requiescens accubuisti vt leo, & quasi leæna. August. 12. cont. Faustum cap. 42. Cyprian. de Pass. Domini. Athanas. quæst. 102.

12. Ibidem. Ligans ad vineam pallium suum, & ad vitē

fili mi asinam suam. Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ pallium suum. Iustinus fuse in Apolog. 1. Irenæus lib. 4. c. 23. August. 12. cont. Faust. cap. 42. Athanas. quę. 103. & 104. quisquis is Athanasius fuerit.

13. Iob. 16. Tenuit ceruicem meam, confregit me, & posuit me sibi in signum. Circumdedit lanceæ suæ, conuulnerauit lumbos meos: non pepercit, & effudit in terram viscera mea. Consoidit me vulnere super vulnus. Ac mox infra. *Hæc passus sum absque iniquitate manus meæ, cum haberem ad Deum mundas preces. Terra ne operias sanguinem meum, neque inueniat in te locum latendi clamor meus.* Egregia de Christi passione & sanguine Prophetia. Recole quæ de Iob monuimus supra cap. 8.

14. Psal. 39. Sacrificium & oblationem noluisti: corpus autem aptasti mihi. Holocaustum & pro peccato non postulasti. Tunc dixi, Ecce venio. Paulus 10. capit. ad Hebræos interpretans hunc locum, Sanctificati, inquit, sumus per oblationem corporis Iesu Christi.

15. Exod. 12. Edent carnes agni assas igni. Sanctus Iustinus in colloquio Tryphonis ita, Quòd agnus totus assari iubetur, crucifigendum Christum significat: siquidem agnus ille in crucis formam expansus assatur. Hæc Iustinus.

16. Gene. 22. Abraham ædificauit altare, & desuper ligna composuit: cumque alligasset Isaac filium suum, posuit eum in altari super struem lignorum: extenditque manum, & arripuit gladium, vt immolaret filium suum. Ambros. lib. de Abraham cap. 8. August. 3. libr. contra Maximum cap. 19. & cap. 26. & serm. 71. de tempore.

17. Exod. 17. Cum leuaret manus Moyses, vincebat Israël: Aaron autem & Hur sustentabant manus eius ex vtraque parte. Et factum est, vt manus illius non lassarentur, vsque ad occasum Solis: fugauitque Iosue Amalech. Valde commendant & celebrant mysterium crucis in ma-

nibus Mosis leuatis Iustinus in colloqu. Cyprian. 2. aduersus Iudæos cap. 21. & sermon. de Pass. Domini, Irenæus libr. 4. cap. 56. Tertull. 3. contra Marcionem, Augustinus 12. lib. cont. Faustum cap. 30. Ambros. sermon. 56.

18. Esai. 53. Propter scelus populi mei percussi eum. Totum caput illud Euangelistæ potius, quàm Prophetæ videtur de Christi passione & morte, vt etiam D. Augustinus scripsit.

Iesus in cruce irrisus à Sacerdotibus, à militibus, à latronibus, à pratereuntibus, à populo.

CAP. XXXII.

I. MATTH. *27. Pratereuntes autem blasphemabant eum mouentes capita sua, & dicentes, Vah qui destruis tẽplum Dei, & in triduo illud reædificas: salua temetipsum, si filius Dei es, descende de cruce. Similiter & principes sacerdotum illudentes cum scribis & senioribus dicebant, Alios saluos fecit, se ipsum non potest saluum facere. Si Rex Israël est, descendat nunc de cruce, & credimus ei: confidit in Deo, liberet eum nunc si vult. Dixit enim quia filius Dei sum. Id ipsum & latrones, qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei.*

II. Luc. *23. Illudebant autem ei & milites.*

1. Sapient. 2. Circumueniamus iustum, quia inutilis est nobis, & contrarius est operibus nostris, & improperat in nos peccata legis, & diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ. Promittit se scientiam Dei habere, & filium Dei se nominat. Factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum: grauis est nobis etiam ad videndum: quoniam dissimilis est aliis vita illius. Tamquam nugaces æstimati sumus ab illo, & abstinet se à vijs nostris, tamquã ab immunditijs,

ditijs & præfert nouissima iustorum, & gloriatur patrem se habere Deum. Videamus ergo si sermones illius veri sunt, & tentemus, quæ ventura sunt illi, & sciemus quæ erunt nouissima eius. Si enim est verus filius Dei, suscipiet illum de manibus contrariorum. Contumelia & tormento interrogemus eum, vt sciamus reuerentiam eius, & probemus patientiam illius. Morte turpissima condemnemus eum: erit enim respectus ex sermonibus illius. Hæc cogitauerunt, & errauerunt: excæcauit enim eos malitia eorum. Prophetica hæc verba de nece Christi & impijs vocibus Iudæorum prosequuntur sancti Patres. Cyprianus lib. 2. aduers. Iudæos cap. 14. Augustinus 17. de Ciuitate, cap. 20. & lib. 12. contra Faustum cap. 44. Prosper de Prædic. p. 1. cap. 26. Ecclesia in offic. passionis.

2. Psal. 21. Ego autem sum vermis, & non homo, opprobrium hominum & abiectio plebis. Omnes videntes me, deriserunt me, locuti sunt labijs, & mouerunt caput. Speranit in Domino, eripiat eum: saluum faciat eum, quoniam vult eum. Iustin. in 2. Apolog. & in colloq Tertull. contra Iudæos. Basil. Mirabile prorsus etiam verba sapientiæ & Psalmi huius in Christum pendentem ab impijs Iudæis vsurpata. Vide Eusebium lib. 10. cap. 8.

3. Psal. 68. Saluum me fac Deus, quoniam intrauerunt aquæ vsque ad animam meam: infixus sum in limo profundi, & non est substantia: veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me. Laboraui clamans, rauca facta sunt fauces meæ: defecerunt oculi mei, dum spero in Deum meum. Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderunt me gratis. Confortati sunt qui persecuti sunt me inimici mei iniustè: quæ non rapui, tunc exoluebam. August. Calsiad. Ecclesia in offic.

4. Ibidem, Tu scis improperium meum, & confusionem meam, & reuerentiam meam. In conspectu tuo sunt omnes, qui tribulant me. Improperium expectauit cor meum, &

miseriam. Et sustinui, qui simul contristaretur, & non inueni. Ecclesia.

5. *Psal. 108. Et ego factus sum opprobrium illis: viderunt me, & mouerunt capita sua. Adiuua me Domine Deus meus: saluum me fac secundum misericordiam tuam. Et sciant quia manus tua hæc, & tu Domine fecisti eam. Maledicent illi, & tu benedices: quia insurgunt in me confundantur.* Irenæus lib. 4. cap. 66. Eutym. Augustinus.

6. *Psalm. 88. Tu verò repulisti & despexisti, distulisti Christum tuum. Euertisti testamentum serui tui: prophanasti in terra sanctuarium eius. Destruxisti omnes sepes eius: posuisti firmamentum eius formidinem. Diripuerunt eum omnes transeuntes viam: factus est opprobrium vicinis suis.* Euseb. lib. 4. cap. 20.

7. *Psalm. 70. Tanquam prodigium factus sum multis, & tu adiutor fortis. Ne proijcias me in tempore senectutis, cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me. & cætera.*

8. *Iob. 19. Manus Domini tetigit me. Quare persequimini me, sicut Deus, & carnibus meis saturamini?* Gregorius.

9. *Iob. 6. Vtinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui, & calamitas, quam patior, in statera. Quasi arena maris hæc grauior appareret. Vnde verba mea dolore sunt plena. Quia sagittæ Domini in me sunt, quarum indignatio ebibit spiritum meum: & terrores Domini militant contra me.* Rupertus libr. 1. de sapientia cap. 18. hanc stateram fuisse crucem. vbi latè tractat hunc locum de Christo. Ansel. in speculo cap. 15.

10. *Thren. 2. Plauserunt super te manibus omnes transeuntes viam: sibilauerunt, & mouerunt caput super filiam Hierusalem, Hæccine est vrbs, dicentes, perfecti decoris, gaudium vniuersæ terræ? Aperuerunt super te ora omnes inimici tui: sibilauerunt & fremuerunt dentibus, & dixerunt, Deuorabimus: en ista est dies quam expectabamus: inuenimus, vidimus.* Hieronymus refert ad eos, qui in cruce pendentem Dominum irriserunt Matth. 27. sed per accommodationem.

11. *Psalm. 30. Factus sum tanquam vas perditum, quoniam audiui vituperationem multorum commorantium in circuitu.* Cassiodorus.

12. *Genes. 9. Noë nudatus & irrisus à Cham.* Cyprianus epist. libr. 2. epist. 3. Augustinus libr. 12. contra Faustum cap. 23. egregiè. Christum in cruce nudatum & ludibrio habitum.

Vestes Iesu diuisæ militibus.

CAP. XXXIII.

1. IOAN. 19. *Milites ergo cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem, & tunicam. Erat autem tunica desuper contexta per totum. Dixerunt ergo adinuicem, Non scindamus eam, sed sortiamur de illa, cuius sit. vt impleretur scriptura dicens.*

1. *Psalm. 21. Ipsi verò considerauerunt & inspexerunt me: diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem.* Iustin. in 2. apolog. Tertullia. contra Iudæos. Euse. lib. 10. cap. 8.

2. *Genes. 37. Nudauerunt Ioseph tunica talari & polymita.* Prosper de prædict. par. 1. cap. 26. Augustinus serm. 81. de tempore.

Titulus Iesu crucifixi.

CAP. XXXIV.

1. IOAN. 19. *Scripsit autem & titulum Pilatus, & posuit super crucem. Erat autem scriptum, Iesus Nazarenus Rex Iudæorum.* & post nonnulla. *Respondit Pilatus, Quod scripsi, scripsi.*

1. *Psal. 58. Ne corrumpas tituli inscriptionem.* Iuxta

sep

septuaginta ita extat. Vbi Augustinus agnoscit Prophetiam de tituli crucis inscriptione non ablata. Pulchre autem dicit, Titulus de titulo. quia titulus Psalmi continet mysterium tituli crucifixi. eodem modo Philosophatur super Psalmum 55. & hunc sequutus Cassiadorus in vtroque loco.

Iesus pro crucifigentibus orans.

CAP. XXXV.

1. LVc. 23. *Iesus autem dicebat, Pater dimitte illis non enim sciunt quid faciunt.*

1. *Esai. 53. Ipse peccata multorum tulit, & pro transgressoribus rogauit.* Hieronymus hic. Marinar. libr. 2. Iuxta septuaginta, Propter iniquitates eorum traditus est.

2. *Hierem. 18. Recordare, quòd steterim in conspectu tuo, vt loquerer pro eis bonum, & auerterem indignationem tuam ab eis.* Ecclesia in officio Passionis.

3. *Psal. 108. Pro eo vt me diligerent, detrahebant mihi: ego autem orabam.* Eccles. in offic. Pass.

4. *Iob. 42. Ite ad seruum meum Iob, & offerte holocaustum pro vobis: Iob autem seruus meus orabit pro vobis: faciem eius suscipiam, vt non imputetur vobis stultitia.* Hieronym. hæc de Christo.

Ex oppositis. *Genes. 4. Vox sanguinis fratris tui Abel clamat ad me de terra. 2. Paral. 24. Zacharias cum moreretur (occisus in templo) ait, Videat Dominus & requirat. Matth. 22. Vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est à sanguine Iusti Abel vsque ad sanguinem Zachariæ.* Paulus verò ita se opponit Heb. 12. Testamenti noui mediatorem Iesum, & sanguinis aspersionem melius loquentem, quàm Abel.

Iesus

Iesus latroni salutem pollicens.

CAP. XXXVI.

1. LVc. 23. *Et dicebat ad Iesum, Domine memento mei, cum fueris in regno tuo. Et dixit illi Iesus, Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.*

1. *Zachar. 13. In illa die erit fons patens domui Dauid, & habitantibus Hierusalem, in ablutionem peccatoris & menstruatæ.* Supra lib. 5. cap. 2.

2. *1. Reg. 22. Conuenerunt ad Dauid omnes qui erant in angustia constituti, & oppressi ære alieno, & amaro animo: & factus est eorum princeps.*

3. *Iudic. 11. Congregati sunt ad Sephte viri inopes & latrocinantes, & quasi principem sequebantur.* Augustin. lib. quæst. in Iudic. cap. 49.

Iesu mater iuxta crucem stans.

CAP. XXXVII.

1. IOAN. 19. *Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius Maria Cleopha, & Maria Magdalene.*

11. *Luc. 2. Tuam ipsius animam pertransibit gladius.*

1. *2. Reg. 21. Crucifixerunt eos in monte coram Domino. tollens autem Respa filia Aia cilicium substrauit sibi supra petram.* Erat hæc mater crucifixorum: laudatur autem in scriptura, quòd à patibulis filiorum non recesserit.

2. *Genes. 21. Abiecit Agar puerum subter vnam arborem, quæ ibi erat. Et abijt, sedit que è regione procul quantum potest iacere arcus: dixit enim, Non videbo morientem puerum. Et sedens contra eleuauit vocem & fleuit.* Et huius materna viscera apparent, quòd sitientem ac morientem puerum deserere quidem non sustinuit, sed videre

videre præ doloris magnitudine non poterat.

3. 2. Macha. 7. *Supra modum autem mater mirabilis, & bonorum memoria digna, quæ pereuntes septem filios sub vnius diei tempore conspiciens bono animo ferebat propter spem quam in Deo habebat, repleta sapientia, & fœminæ cogitationi masculinum animum inserens.* Mirabilis plane constantia matris Machabæorum, sed longe admirabilior matris Iesu, quæ stetisse legitur, id est firmiter atque inconcusse adfuisse filio patenti: idque iuxta crucem. Nam noti eius plerique à longe positi spectabant. Potest verò oratio Machabæ Mariæ congruere, sed alio sensu. Verba sunt hæc.

4. 2. Macha. 7. *Fili mi miserere mei, quæ te in vtero nouem mensibus portaui, & lac triennio dedi & alui. Peto nate vt aspicias ad cœlum, & ad terram, & ad omnia quæ in eis sunt.* Christus enim in cruce cælestia & terrestria pacificauit.

5. Psal. 19. *Exaudiat te Dominus in die tribulationis: protegat te nomen Dei Iacob. Mittat tibi auxilium de sancto: & de Sion tueatur te. Memor sit omnis sacrificij tui: & holocaustum tuum pingue fiat. Tribuat tibi secundum cor tuum: & omne consilium tuum confirmet. Lætabimur in salutari tuo, & in nomine Dei nostri magnificabimur. Impleat Dominus omnes petitiones tuas. Nunc cognoui quoniam saluum fecit Dominus Christum suum. Exaudiat illum de cœlo sancto suo.* Beatus Augustinus totum hunc Psalmum Christo in cruce patienti ab Ecclesia cani docet: nec dissimilis est interpretatio Hieronymi. Itaque sancta Virgo omnium maximè hæc precata iuxta crucem intelligi recte potest: eoque intellecta magnam habent verba Psalmi dulcedinem.

6. 2. Paralip. 29. *Erant in officio suo donec completeretur holocaustum.* Non dubium quin sanctissima mater, cuius animam gladius pertransiuit, sacrificium filij pro

pro salute hominum pio studio comitata sit.

Iesus matrem discipulo commendans.

CAP. XXXVIII.

1. IOAN. 19. *Cum vidisset ergo Iesus matrem & discipulum stantem, quem diligebat, dicit matri suæ, Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua.*

1. Genes. 3. *Et vocauit Adam nomen vxoris suæ Euam, eo quòd mater esset cunctorum viuentium.* In Ioanne omnes Mariam in matrem à Iesu nobis datam accepimus. Epiphan. hæres. 78. Athanas. in sermo. de sancta Deipara.

2. Tob. 4. *Cum acceperit Deus animam meam, corpus meum sepeli, & honorem habebis matri tuæ omnibus diebus vitæ eius; memor enim esse debes quæ & quanta pericula passa sit propter te.* Et nobis hæc in Ioanne dicta existimemus de honore sanctissimæ matris, & gratitudine in eius beneficia.

Tenebræ Iesu patiente.

CAP. XXXIX.

1. MATTH. 27. *A sexta autem hora vsque ad horam nonam tenebræ factæ sunt super vniuersam terram.*

1. Zachar. 14. *Et erit dies vna, quæ nota est Domino: non dies neque nox, & in tempore vesperi erit lux.* Theodoretus interpretatur de tenebris in Passione Domini offusis, eodem modo Cyprian. in exposit. Symboli late. Euseb. lib. 10. dem. 7. & lib. 6. cap. 18.

2. Amos 8. *Et erit in die illa, dicit Dominus, occidet Sol in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis.* Irenæus lib. 4. cap. 66. dicit esse expressam Prophetiam de Christo in cruce posito & Sole obscurato. Idem Tertullianus aduers. Iudæos, idem Cyprianus.

lib. 2.

lib. 2. aduerſ. Iudæos cap. 23. & in expoſitione ſymboli. idem Hieronymus in cap. 27. Matth. Euſeb. lib. 10. demonſt. 6.

3. *Hierem. 15. Occidit ei Sol, cum adhuc eſſet meridies.* Irenæus & hoc commemorat lib. 4. cap. 66. & Cyprianus lib. 2. cap. 23. Hieronymus in 27. Matthæi.

4. *Geneſ. 9. Bibenſque vinum Noe inebriatus eſt, & nudatus in tabernaculo ſuo. Quod cum vidiſſet Cham pater Chanaam (verenda ſcilicet patris ſui eſſe nudata) nuntiauit duobus fratribus ſuis foras. At verò Sem & Iaphet pallium impoſuerunt humeris ſuis, & incedentes retrorſum, operuerunt verenda patris ſui: facieſque eorum auerſæ erant, & patris virilia non viderunt.* Rupertus libr. 4. in Geneſ. cap. 38. Cyprian. epiſt. 3. lib. 2. Auguſt. 12. cont. Fauſt cap. 23. Solem dicit Hieronymus in 27 Matth. retraxiſſe radios ſuos, ne aut pendentem Dominum videret, aut impij blaſphemantes illius luce frueretur. Itaque videtur Sol populi Iudaici, quem ſcriptura vocat Chananæum propter ſcelera, impudentiam deteſtatus, velum expandiſſe ſuper nudum Dominum ſuum & patrem omnium.

Ieſus ſe derelictum à Patre exclamans.

CAP. XL.

1. MATTH. 27. *Et circa horam nonam, clamauit Ieſu voce magna dicens, Eli Eli lamaſabachthani? hoc eſt, Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquiſti me?*

1. *Pſalm. 21. Deus Deus meus, reſpice in me, quare me dereliquiſti.* Pſalmus ipſe Euangelium eſt Paſſionis Chriſti, cuius proinde initium in cruce conſecrauit, vt bene diſſerit Euſeb. lib. 10. cap. 8.

2. *Iob. 30. Comparatus ſum luto, & aſſimilatus ſum fauillæ & cineri: clamo ad te, & non exaudis me: ſto, & non reſpicis me. Mutatus es mihi in crudelem, & in duritia manus*

manus tuæ aduerſarius mihi. Iob & nomine & factis Chriſtum ſignificare ſæpenumero monet Gregorius, lib. 1. moral. cap. 25. lib. 2. cap. 22. lib. 3. cap. 11. lib. 6. cap. 1. lib. 17. cap. 1. Rupertus quoque lib. 2. de Spiritu ſancto operibus cap. 3. & 10.

3. *Iob. 19. Ecce clamabo vim patiens, & nemo audiet: & vociferabor, & non eſt qui iudicet.*

4. *Pſalm. 87. Quia repleta eſt malis anima mea, & vita mea inferno appropinquauit. Aeſtimatus ſum deſcendentibus in lacum: factus ſum ſicut homo ſine adiutorio inter mortuos liber.* Et infra, *Super me confirmatus eſt furor tuus: & omnes fluctus tuos induxiſti ſuper me. Longe feciſti notos meos à me: poſuerunt me abominationem ſibi. Traditus ſum & non egrediebar: oculi mei languerunt præ inopia. Clamaui ad te Domine tota die: expandi ad te manus meas.* Eutymius, Auguſtinus, Origenes, & reliqui totum Pſalmum exponunt in morte Chriſti, Cyprianus quoque 2. aduerſ. Iudæ. cap. 20.

5. *Thren. 3. Ego vir videns paupertatem meam in virga indignationis tuæ. Me minauit & adduxit in tenebras, & non in lucem.* & cætera & infra, *Tetendit arcum ſuum, & poſuit me ſibi quaſi in ſignum ad ſagittam.* Eccleſia Chriſto accommodat in officio paſſionis.

6. *Iob. 16. Poſuit me ſibi quaſi in ſignum: circundedit me lanceis ſuis.* Hæc omnia illud præ ſe ferunt, quod Paulus tantopere admiratur, & ne merito, Proprio filio ſuo non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illud: quod qui cogitat, bene de Chriſto crucifixo cogitat.

Ieſus ſitiens aceto potatus.

CAP. XLI.

1. IOAN. 19. *Poſtea ſciens Ieſus quia omnia iam conſummata ſunt, vt conſummaretur ſcriptura, dicit,*

Sitio. Vas ergo erat positum aceto plenum: illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes, obtulerunt ori eius.

III.Matt.27.Et dederunt ei bibere vinum cum felle mixtum. Diuersum quidem hoc est ab eo quod narrat Ioannes. Nam Matthæus de potione myrrhata oblata ante crucifixionem loquitur: Ioannes de aceto in spongia libato in cruce pendenti. Sed quia Prophetiæ vtrumque attingunt, vno loco coniunximus.

1.Psal.68. Et dederunt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto. Quam Prophetiam impletam tunc dicit Ioannes. Tertullian. in lib. contra Iudæos. Hieronym. in 27. capit. Matth. Leo in sermon. 4. de Passione Domini.

2.Deut.Fel draconum, vinum eorum. Cyprianus in exposit. Symboli. Leo sermon. 4. de pass. Domin. Hieronym. in 27. Matth.

3.Psalm.21. Aruit tamquam testa virtus mea: & lingua mea adhæsit faucibus meis: & in puluerem mortis deduxisti me. Euseb. lib. 10. demonst. 8. fuse.

4. Hierem. 2. Quomodo conuersa es in amaritudinem vinea aliena? Rupertus 4. lib. in Genes. cap. 38. Hieronym. in 27. Matth.

Iesus consummans omnia.

CAP. XLII.

I. IOAN. 19. *Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit, Consummatum est.*

1.Dan.9. Septuaginta hebdomades abbreuiatæ sunt super populum tuum, & super vrbem sanctam tuam, vt consummetur prauaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur iustitia sempiterna, & impleatur visio & prophetia, & vngatur sanctus sanctorum. De hoc supra lib. 5. cap. 2. & lib. 8 cap. 26.

2.Ibidem. In medio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium

ficium. Diximus non nihil in libello nostro secundo de Nouissimis temporibus.

3.Numer.35. Debuerat enim profugus vsque ad mortem Pontificis in vrbe residere. Postquam autem ille obierit, homicida reuertetur in terram suam. Gregor. in Ezech. homil. 6. Cyrillus in collectaneis ex Deuteron. 15. egregiè.

4. Ionæ. 1. Et tulerunt Ionam, & miserunt in mare: & stetit mare à feruore suo. Augustin. epistol. 49. quæst. 6. & Euangelic. quæstion. libr. 1. cap. 7. & 18. de ciuit. capit. 44. De consummatione veteris testamenti in sanguine Christi, latè Apostolus ad Hebræos. capit. 8. 9. & 10.

Iesus animam patri commendans.

CAP. XLIII.

I. LVC. 23. *Et clamans voce magna Iesus ait, Pater in manus tuas commendo spiritum meum.*

1.Psal.30. In manus tuas commendo spiritum meum.

2.Ionæ.2. Circundederunt me vsque ad animam, abyssus vallauit me, pelagus operuit caput meum, Ad extrema montium descendi, terræ vectes concluserunt me in æternum. Et sublenabis de corruptione animam meam. Domine Deus meus. Cum angustiaretur in me anima mea, Domini recordatus sum, vt veniat ad te oratio mea ad templum sanctum tuum. Hieronymus de Saluatoris morte exponens, affert illud, Veni in altitudinem maris, tempestas demersit me. Et illud, In manus tuas Domine commendo spiritum meum.

Iesus pro nobis mortem gustans.

CAP. XLIV.

I. IOAN. 19. *Et inclinato capite tradidit spiritum.*

II. *Heb 5. Qui in diebus carnis suæ preces supplicationesque ad eum, qui posit illum saluum facere à morte, cum*

clamore valido & lachrymis offerens, exauditus est pro sua reuerentia. Et quidem cum esset filius Dei, didicit ex ijs quæ passus est obedientiam, & consummatus factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ.

1. Esai. 53. Abscissus est de terra viuentium: propter scelus populi mei percussi eum. Et infra, *Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longæuum, & voluntas Domini in manu eius dirigetur. Pro eo quòd laborauit anima eius, videbit & saturabitur, in scientia sua iustificabit ipse iustus seruos meos multos: & iniquitates eorum ipse portabit: ideo dispertiam ei plurimos, & fortium diuidet spolia: pro eo quòd tradidit in mortem animam suam.*

2. Psal. 30. Defecit in dolore vita mea, & anni mei in gemitibus. Cassiadorus de Christo: longas & grauissimas significat passiones.

3. Exod. 12. Immolabit agnum vniuersa multitudo filiorum Israël ad vesperam. Irenæus libr. 4. cap. 23. ideo ad vesperam agnum immolari iussum, quòd ea hora Christus emiserit spiritum.

4. Exod. 29. & Numer. 28. Alterum verò agnum offeres ad vesperum per singulos dies iugiter. Christum quidem significat vterque agnus, & qui mane & qui vesperi occiditur: sed mane Christus gentibus traditus est, vesperi animam posuit.

Ob mortem Iesu prodigia facta.

CAP. XLV.

I. MATTH. 27. *Et ecce velũ templi scissum est in duas partes à summo vsque deorsum, & terra mota est, & petræ scissæ sunt, & monumenta aperta sunt.*

1. Psal. 17. Circundederunt me dolores mortis, & torrentes iniquitatis conturbauerunt me. Dolores inferni circundederunt me: præoccupauerunt me laquei mortis. In tribulatione

tione mea inuocaui Dominum, & ad Deum meum clamaui. Et exaudiuit de templo sancto suo vocem meam, & clamor meus in conspectu eius introiuit in aures eius. Commota est, & contremuit terra, fundamenta montium conturbata sunt, commota sunt, quoniam interest eius. Marinarius lib. 2. concordantiæ Christi & Prophetarum.

Iesus mortuus glorificatus à Gentilibus.

CAP. XLVI.

I. MARC. 15. *Videns autem Centurio, qui ex aduerso stabat, quia sic clamãs expirasset, ait, Vere hic homo filius Dei erat.*

II. Matth. 27. *Centurio autem, & qui cum eo erant custodientes Iesum, viso terræ motu, & ijs quæ fiebant, timuerunt valde dicentes, Vere filius Dei erat iste.*

1. Esai. 65. Quæsierunt me, qui ante non interrogabant: inuenerunt me, qui non quæsierunt me: dixi, Ecce ego, ecce ego, ad gentem quæ non inuocabat nomen meum. Expandi tota die manus meas ad populum incredulum & contradicentem mihi. Paulus Apostolus ad Rom. 10. explicat priorem testimonij huius Prophetici partem de vocatione gentium, posteriorem de duritia Iudeorum. Iustinus in Tryphone. Chrysostomus in oratione, quòd Christus sit Deus.

2. Psal. 17. Populus quem non cognoui seruiuit mihi: in auditu auris obediuit mihi. Filij alieni mentiti sunt mihi, claudicauerunt à semitis suis. Satis de hoc lib. 5. cap. 4.

Ob necem Iesu Iudei compuncti.

CAP. XLVII.

I. LVC. 23. *Et omnis turba eorum, qui simul ascenderant ad spectaculum istud, & videbant quæ fiebant, percutientes pectora sua reuertebantur.*

1.Zachar.12.Et aspicient me quem confixerunt: & plangent eum planctu, quasi super vnigenitum: & dolebunt super eum, vt doleri solet in morte primogeniti. Ecclesia in officio passionis: tamen si Rupertus & Hieronymus ad diem iudicij magis referant.

2. Genes. 42. Et loquuti sunt adinuicem, Merito hæc patimur, quia peccauimus in fratrem nostrum, videntes angustiam animæ illius, dum deprecaretur nos, & non audiuimus: idcirco venit super nos ista tribulatio. E quibus vnus Ruben ait, Nunquid non dixi vobis, & non audistis me? En sanguis eius exquiritur.

Noti Iesu longe ab ipso remoti.

CAP. XLVIII.

I. LVc.23. Stabant autem omnes noti eius à longe, & mulieres, quæ secutæ eum erant, hæc videntes.

1. Psal.87. Longe fecisti notos meos à me: posuerunt me abominationem sibi. Irenæus lib 4.cap.66.

2. Psalm. 37. Et qui iuxta me erant, de longe steterunt. Supra cap. 8.

3.Iob.19.Fratres meos longe fecit à me: & noti mei quasi alieni recesserunt à me. Supra eodem capite.

4. Thren.1. Longe factus est à me consolator, conuertens animam meam: facti sunt filij mei perditi, quoniam inualuit inimicus.

Iesus integer relictus. CAP. XLIX.

I. IOAN. 19. Ad Iesum autem cum venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura. Facta sunt enim hæc, vt scriptura impleretur.

1.Exod.12. Os non comminuetis ex eo.

Iesu latus lancea percussum emisit sanguinem & aquam.

CAP. L.

I. IOAN. 19. Sed vnus militum lancea latus eius aperuit: & continuo exiuit sanguis & aqua.

1.Zachar.

1.Zachar.12. Aspicient in quem transfixerunt. Prosper de Prædict. part.3.cap.25.

2.Zachar.13.In illa die erit fons patens domui Dauid, & habitantibus Hierusalem, in ablutionem peccatoris & menstruatæ. Rupertus in Zachariam, de aqua & sanguine lateris Christi.

3. Iob. 16. Lanceis suis conuulnerauit me. Ecclesia de Christo. Sed iuxta septuaginta: nam editio nostra aliter habet.

4.Genes.6. Ostium arcæ pones ex latere. Ostium arcæ interpretatur Augustinus, latus Christi apertum. ita 12.contra Faustum, cap.16.& aliàs sæpè.

5.Cant.2.Columba mea in foraminibus petræ, in cauerna maceriæ. Foramina plagas manuum & pedum, cauernam vulnus lateris accipit B. Gregorius.

6. Esai. 12. Haurietis aquas in gaudio de fontibus Saluatoris.

7.Genes.2.Fluuius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradisum. Paradisum ecclesiam, locum voluptatis cor Christi, fluuium inde egredientem spiritum sanctificationis in aqua & sanguine, idest sacramenta, non male quidam accipiunt.

8. Genes. 2. Cumque obdormisset Adam, tulit Dominus vnam de costis eius, & repleuit carnem pro ea: & ædificauit Dominus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem. Mysterium Christi in cruce dormientis, atque inde productæ Ecclesiæ ex latere Domini, agnoscunt Gregorius in Ezech. homil. 6. & Augustin. libr. 12. contra Faustum capit. 8. & tractat. 15. in Ioannem.

9. Esai. 48. Findetur petra, & fluet aqua. De Christo compuncto accipit Cyprianus epist. 3. lib 2. & Hieronymus in Esaiam.

Iesus consummatus celeriter.

CAP. LI.

I. MARC. 15. *Pilatus autem mirabatur si iam obiisset, & accersito centurione, interrogauit eum, si iam mortuus esset.*

1. Exod. 12. *Et comedetis agnum festinantes: est enim Phase, idest transitus Domini.* Omnino est mirabile, quot & quanta in Christum perpetrata sint breuissimo tempore, idest non integro die. Mortem enim citam sine vllo lethali vulnere, sola dolorum magnitudine accersitam, ipse Præses Pilatus admiratus est: quod significat essus properatus agni: sicut vespertina immolatio, & integritas ossium mysteria alia atque alia in Christi passione declarant.

2. Esai. 53. *In humilitate iudicium eius sublatum est.* Ita septuaginta, quos Lucas sequitur in Actis cap. 8. Cyprianus libr. 2. aduersus Iudæ. capit. 15. Chrysostom. in demonstrat. quòd Christus sit Deus. Vult autem Esaias Christo omne defensionis tempus defuisse, & præ ipsius humilitate ab impiis properatam esse causam atque transactam.

Iesus perquam honorificè sepultus.

CAP. LII.

I. MATTH. 27. *Accepto corpore Iesu, Ioseph inuoluit illud in sindone munda, & posuit illud in monumento suo nouo, sed exciderat in petra.*

II. Ioan. 19. *Venit ergo Ioseph ab Arimathia, & tulit corpus Iesu. Venit autem & Nicodemus ferens mixturam myrrhæ & aloës quasi libras centum. Acceperunt ergo corpus Iesu, & ligauerunt illud linteis cum aromatibus.*

1. Esai. 11. *Et erit sepulchrum eius gloriosum.* Cyrillus, Hieronym.

Hieronym. Chrysosto. homil. 37. in Matth. & quod Christus sit Deus, latè.

2. Psal. 87. *Posuerunt me in lacu inferiori, in tenebrosis, & in vmbra mortis.* Ecclesia in offic. pass. Chrys. supra.

3. Ibidem. *Aestimatus sum cum descendentibus in lacum: factus sum sicut homo sine adiutorio inter mortuos li.*

4. Esai. 53. *Dabit impios pro sepultura, & diuitem pro morte sua.* Cyprianus in exposit. Symboli, Augustin. homilia 36. in 10. tom. Alij de interitu Iudæorum intelligunt in vindictam Christi mortis, vt Euseb. lib. 3. cap. 2. Tertullia. contra Iudæos. Chrysosto. orat. 3. contra Iudæos.

5. Psal. 4. *In pace in id ipsum dormiam & requiescam.* Eccles. in offic.

6. Psal. 15. *Caro mea requiescet in spe.* Eccles. in offic.

7. Esai. 57. *A facie malitiæ collectus est iustus, veniat pax, requiescat in cubili suo.* Cyprian. in exposit. symb. Iustinus in colloquio.

8. Esai. 57. *Erit in pace sepultura eius, & sublata de medio.* Iuxta septuaginta. Iustin. in colloquio, & in 2. Apologet. Cyprianus lib. 2. ad Quirinum ca. 14. Tertullian. 3. lib. cont. Marcionem.

9. Thren. 3. *Lapsa est in lacum vita mea, & posuerunt lapidem super me.* Cyprian. in expos. symboli. Hieronymus in Threnos.

Iesu mors piè deplorata à suis.

CAP. LIII.

I. MATTH. 27. *Erat autem ibi Maria Magdalena, & altera Maria sedentes contra sepulcrum.*

II. Luc. 23. *Subsecutæ autem mulieres, quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumentum, & quemadmodum positum erat corpus eius.* Ex his euangelicis verbis Ecclesia sumpsit illud, quod apertius canit, Mulieres

sedentes ad monumentum, lamentabantur flentes Dominum. Quarum pios gemitus & querelas non solum meditari, sed & referre vt decet, magnum habet deuotionis incrementum.

1. *Zachar.12. Plangent eum planctu super vnigenitum, & dolebunt super eum. vt doleri solet in morte primogeniti. In die illa magnus erit planctus in Hierusalem, sicut planctus Adadremon in campo Maggedon. Et planget terra, familiæ & familiæ seorsum.* Marinarius lib. 2. de lamentatione mulierum super Dominum.

2. *2. Paralip 35. Perrexit Iosias vt dimicaret in campo Mageddo, ibique vulneratus à sagittarijs, dixit pueris suis, Educite me de prælio, quia oppido vulneratus sum. Et asportauerunt eum in Hierusalem, mortuusque est & sepultus in Mausoleo patrum suorum. Et vniuersus Iuda & Hierusalem luxerunt eum, Hieremias maxime: cuius omnes cantores atque cantatrices vsque in præsentem diem lamentationes super Iosiam replicant.* Hieronymus in 12. cap. Zachariæ. Rupertus ibidem.

3. *Thren. 5. Recordare Domine, quid acciderit nobis: intuere & respice opprobrium nostrum. Hæreditas nostra versa est ad alienos, domus nostra ad extraneos. Pupilli facti sumus absque patre: matres nostræ quasi viduæ.* Apostoli & sanctæ mulieres ita lamentari commodi cogitari possunt. Eodem modo.

4. *Ibidem. Defecit gaudium cordis nostri: versus est in luctum chorus noster. Cecidit corona capitis nostri. Væ nobis, quia peccauimus. Propterea mœstum factum est cor nostrum: ideo contenebrati sunt oculi nostri: propter montem Sion, quia disperijt: vulpes ambulauerunt in eo.* Eodem quoque sensu sequentia.

5. *2. Reg. 1. Montes Gelboë, nec ros nec pluuia veniat super vos, neque sint agri primitiarum: quia ibi abiectus est clypeus fortium, clypeus Saul, quasi non esset vnctus oleo.*

Iesu

Iesu mater Mariæ filij mortem doleus.

CAP. LIV.

1. *Luc. 2 Et tuam ipsius animam pertransibit gladius.*

1. *Thren. 2. Cui comparabo te, vel cui assimilabo te filia Hierusalem? Cui exæquabo te, & consolabor te virgo filia Sion? Magna est enim velut mare contritio tua: quis medebitur tui?*

2. *Ruth. 1. Ne vocetis me Noëmi, id est, pulchram: sed vocate me Maram, idest amaram: quia amaritudine valde repleuit me omnipotens. Egressa sum plena, & vacuam reduxit me Dominus. Cur ergo vocatis me Noëmi, quam Dominus humiliauit, & afflixit omnipotens?* Bonauent. in speculo B. Virg. cap. 2. prærogat.

3. *Thren. 1. Quomodo sedet sola ciuitas plena populo? facta est quasi vidua domina gentium. Princeps prouinciarum facta est sub tributo. Plorans ploravit in nocte, & lachrymæ eius in maxillis eius. Non est qui consoletur eam.* Accommodate ad Virginem.

4. *Genes. 37 Vide vtrum tunica filij tui sit, an non? Quam cum agnouisset pater, ait, Tunica filij mei est: fera pessima comedit eum, bestia deuorauit Ioseph, sciissuque vestibus indutus est cilicio, lugēs filium suum multo tempore. Congregatis autem omnibus filijs eius noluit consolationem accipere: sed ait, Descendam ad filium meum lugens in infernum.* Anselmus in suo speculo cap. 14. attingit: quibusdam enim demptis optime Virgini accommodari potest, corpus filij lacerum atque cruentatum tenenti ac circunspectanti.

5. *Thren. 1. O vos omnes qui transitis per viam, attendite & videte, si est dolor sicut dolor meus: quia vindemiauit me Dominus, vt locutus est in die furoris sui.*

6. *2. Reg 18. Contristatus itaque Rex ascendit cœnaculum portæ, & fleuit, & sic loquebatur vadens, Fili mi Absalom,*

lom, Absalom fili mi: quis mihi tribuat vt ego moriar pro te? Absalom fili mi, fili mi Absalom. Notum est, quemadmodum commemorari pronuntiarique debeat.

7. *Thren. 2. Haeccine est vrbs perfecti decoris, gaudium vniuersæ terræ?* Ad Virginem.

8. *1. Reg. 4. Et vocauit puerum, Ichabod, dicens, Translata est gloria de Israel, quia capta est arca Dei.* Et hic typus Mariæ plangentis.

9. *Thren. 1. Posuit me desolatam, tota die mœrore confectam.*

10. *Tobi. 10. Flebat igitur mater eius irremediabilibus lachrymis atque dicebat, Heu heu me fili mi, lumen oculorum nostrorum, baculum senectutis nostræ, solatium vitæ nostræ, spem posteritatis nostræ omnia in te vno simul habentes, te non debuimus dimittere ire à nobis.* Materna pietas satis elucet, atque orbitas.

11. *Iob. 19. Spoliauit me gloria mea: abstulit coronam de capite meo. Destruxit me vndique, & pereo, & quasi euulsæ arbori abstulit spem meam.* Nequaquam improbandi sunt, qui huiusmodi voces Mariæ lugenti accommodant. Legat qui volet virum grauissimum Gregorium in Christo patiente suo. Quod si viciniora volet, adeat Anselmum, qui in lib. de Excellentia Virginis Mariæ cap. 5. ita scribit, eã alloquens, Quicquid crudelitatis inflictum est corporibus martyrum, leue fuit, aut potius nihil, comparatione tuæ passionis, quæ nimirum sua immensitate transfixit cuncta penetralia tua. Ac mox, Mortuus est, ab oculis tuis, te spectante, sepulchro reclusus. Cætera silentio premo, penitus ignorans vbi vnde aliquid dicendum assumam, ex quo luctus tui modum ô pudicissima Virgo alicui proponere queam. Hæc Diuus Anselmus: atque huius iam libri finis sit.

FINIS LIBRI OCTAVI.

DE

DE CHRISTO REVELATO

LIBER NONVS.

PROOEMIVM.

POST enarratas Christi Passiones, sequitur vt posteriores eius glorias, vt Petrus loquitur, contemplemur, quemadmodum & ab Apostolis prædicatæ, & prædictæ sunt à Prophetis. Hæ sunt Resurrectio, Ascensio, Effusio Spiritus sancti, Iudicium. De quibus vltimum hoc æquè in nouo atque vetere testamento futurum annuntiatur: tria illa, exhibita nobis, antiquis prædicta sunt. Quare dum de Iudicij mysterio agimus, visum est veteres & nouas scripturas ordine commemorare, nullis sanctorum Patrum commentationibus adhibitis, propterea quòd consonantia quidem sermonis perspicua, rei verò exhibitæ ostensio, oculis, non codicibus committenda sit. Erit enim cum omnia, vt prædicta sunt, omnibus pateant, interim æquè futura omnes expectamus.

Vtinam

Vtinam digni habeamur, qui aliquando spectemus intrepidi, qui nunc timentes expectare iubemur.

Iesus resurgens ex mortuis tertia die, & suis apparens.

CAP. I.

1. MARC. 16. *Surgens autem Iesus mane prima sabbathi, apparuit primo Mariæ Magdalenæ. Post hæc duobus ex his ambulantibus ostensus est in alia effigie. Nouissime recumbentibus illis vndecim apparuit.*

III. Cor. 15. Christus resurrexit tertia die secundũ scripturas, & visus est Cephæ, & post hæc vndecim. Deinde visus est plusquam quingentis fratribus simul. Deinde visus est Iacobo, deinde Apostolis omnibus. Nouissime autem omnium tanquam abortiuo visus est & mihi.

1. Psalm. 15. Prouidebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi ne commouear. Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea, insuper & caro mea requiescet in spe. Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ, replebis me iucunditate cum facie tua. Petrus hunc locum præclare explicat Actorum 2. Paulus quoque Actorum 13. Chrysost. in demonstrat. quòd Christus sit Deus, Cyprianus lib. 2 aduers. Iudæos ca 24. & in serm. de Passione Domini, & in expositione symboli.

2. Psal. 2. Filius meus es tu ego hodie genui te. Paulus Apostolus de Christi resurrectione explicat, Actorum 13. lege F. Ludouicum Leonem in 3. lib. de Nominibus Christi.

3. Esai. 55. Et dabo vobis sancta Dauid fidelia. Id quidem iuxta septuaginta, quod eodem in loco Paulus de Christi resurrectione interpretatur. Tertullianus 3. lib. contra Marcionem.

4. Ionæ. 2. Et præparauit Dominus piscem grandem, vt deglu-

deglutiret Ionam. Et erat Ionas in ventre piscis, tribus diebus, & tribus noctibus. Et dixit Dominus pisci, & euomuit Ionam in aridam. Ipse Christus Matthæi 12. & rursus 16. ac Luc. 11. Irenæus lib. 3. cap. 22. & lib. 5. cap. vltimo. Augustin. epist. 49. quæst. 6.

5. Esai. 57. Et erit sepultura eius sublata de medio. Iuxta septuaginta. Iustinus in colloquio, Tertullianus in 3. contra Marcionem de resurrectione Christi prædictum intelligunt.

6. Psal. 3. Ego dormiui & soporatus sum, & exurrexi, quia Dominus suscepit me. Cyprianus li. 2. ad Quirinum cap. 14. & in expositione symboli Apostolici. Irenæus lib. 4. ca. 66. Iustinus in colloquio, & in 2. Apolog. Huius quoque scripturæ videtur multis meminisse Ioannes, cum loquitur de templo, hoc est corpore Christi excitato, cap. 2.

7. Psal. 56. Laqueum parauerunt pedibus meis, & incuruauerunt animam meam. Foderunt ante faciem meam foueam, & inciderunt in eam. Paratum cor meum Deus, paratum cor meum. Cantabo & Psalmum dicam. Exurge gloria mea, exurge psalterium & cithara. Exurgam diluculo. Hæc vltima initium faciunt Psalmo 107. quæ de Christi resurrectione Patres intelligunt, vbi non solum excitatio à mortuis, sed tempus etiam matutinum describitur.

8. Genes. 49. Catulus leonis Iuda: ad prædam fili mi ascendisti, requiescens accubuisti vt leo, & quasi leæna. quis suscitabit eum? Iustin. in Tryphon. Augustin. 12. contra Faustum cap. 42. Athanas. quæst. 102. Prosp. de Prædict. par. 3. ca. 30. Euseb. lib. 8. cap. primo.

9. Iudic. 14. De comedente exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo. Quid dulcius melle? quid fortius leone? Augustin. serm. 108. de tempore, De comedente exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo, quid aliud signi

significat, nisi resurgentem à mortuis.

10. *Ose. 13. De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos: ero mors tua ò mors: morsus tuus ero inferne. Consolatio abscondita est ab oculis meis.* Philosophatur in hoc testimonio Paulus abunde 1. Corinth. 15. Gregorius Papa lib. 2. Moral. cap. 8. & homil. 22. in Euangelia. Leo & ipse Papa serm. 8. de Passione Domini. August. serm. 156. de tempore.

11. *Psalm. 65. Canticum Psalmi Resurrectionis. Iubilate Deo omnis terra, Psalmum dicite nomini eius, date gloriam laudi eius.* Cassiadorus de Christi Resurrectione interpretatur, Eutymius de resurrectione nostra à peccato, Augustinus de illius resurrectione & nostra pariter.

12. *Psal. 138. Tu cognouisti sessionem meam, & resurrectionem meam. Exurrexi, & adhuc sum tecum. Mirabilis facta est scientia tua ex me.* Ecclesia in Missa Paschæ. Prosper in Psal. 138.

13. *Psal. 40. Tu autem Domine miserere mei, & resuscita me, & retribuam eis.* Hieronymus, Eutymius.

14. *Num. 10. Cumque eleuaretur arca, dicebat Moyses, Surge Domine, & dissipentur inimici tui, & fugiant qui oderunt te à facie tua.* Arcam, Christi corpus supra docuimus.

15. *Psalm. 67. Exurgat Deus, & dissipentur inimici eius, & fugiant qui oderunt eum à facie eius. sicut deficit fumus, deficiant: sicut fluit cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie Dei. Et iusti epulentur & exultent in conspectu Dei, & delectentur in latitia.* Hilarius in hunc Psalmum sic, Resurrectionis nunc tempus optat, cum Christus potestates triumphauit palam in semetipso. Eodem modo Hieronymus. Augustinus hic, Iam factum est, exurrexit Christus, & dispersi sunt inimici eius Iudæi.

16 Esai.

16. *Esai. 27. Mulieres venientes à spectaculo, venite & docete eam: non est enim populus habens intelligentiam.* Ita sane septuaginta: quod de viso à mulieribus Domino exponunt Hieronymus lib. 18. in Esai. & Cyprianus in exposit. symboli.

17. *Psalm. 138. Et dixi, Forsitan tenebræ conculcabunt me: & nox illuminatio mea in deliciis meis. Quia tenebræ non obscurabuntur à te: & nox sicut dies illuminabitur: sicut tenebræ eius, ita & lumen eius.* Gregorius, vel potius Ecclesia in benedictione illa præclarissima cerei Paschalis. Hilarius etiam ad Christum refert, sed paulo secus.

18. *Genes. 41. Protinus ad Regis imperium eductum de carcere Ioseph totonderunt, ac veste mutata obtulerunt ei.* Et infra, *Tulitque Pharao annulum de manu sua, & dedit eum in manu Ioseph, vestiuitque eum stola byssina, & collo torquem auream circumposuit: fecitque eum ascendere super currum suum secundum, clamante præcone, vt omnes coram eo genu flecterent, & præpositum esse scirent vniuersæ terræ Aegypti. Dixit quoque Pharao ad Ioseph, Ego sum Pharao, absque tuo imperio non mouebit quisquam manum aut pedem in omni terra Aegypti. Vertitque nomen eius, & vocauit eum lingua Aegyptiaca, Saluatorem Mundi.* Augustinus 12. contra Faustum capit. 28. Prosper de Prædict. parte 1. capit. 29. Anselmus in speculo capit. 14.

19. *Psalm. 29. Quæ vtilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem? Nunquid confitebitur tibi pulvis, aut annuntiabit veritatem tuam? Audiuit Dominus & misertus est mei: Dominus factus est adiutor meus. Conuertisti planctum meum in gaudium mihi: concidisti saccum meum, & circundedisti me lætitia. Vt cantet tibi gloria mea & non compungar.* Cassiadorus de Resurrectione. Hieronymus hic, Quæ vtilitas in sanguine

meo, si non resurrexero?

20. Dan. 6. Eductus est Daniel de lacu, & nulla læsio inuenta est in eo, quia credidit Deo suo. Iubente autem Rege adducti sunt viri illi, qui accusauerunt Danielem, & in lacum leonum missi sunt ipsi, & filij, & vxores eorum. Prosper de Prædict. part. 2. cap. 35.

21. Exod. 14. Iamque aduenerat vigilia matutina, & ecce respiciens Dominus super castra Aegyptiorum per columnam ignis & nubis interfecit exercitum eorum. In benedictione cerei Paschalis.

22. Psal. 117. Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. Hæc dies quam fecit Dominus, exultemus & lætamur in ea. Ipse Christus Matt. 21. Petrus Act. 4. & 1. Petri 2. Ambros. sermo. 52. Augustin. sermon. 186.

23. Psal. 70. Quantas ostendisti mihi tribulationes multas & malas, & conuersus viuificasti me: & de abyssis terræ iterum reduxisti me. Hieronym. de Resurrectione: Augustinus quoque, sed aliter.

24. Tob. 11. Dicebat Tobias, Benedico te Domine Deus Israël: quia tu castigasti me, & tu saluasti me: & ecce ego video Tobiam filium meum. Hoc ad B. Virginem accommodari potest.

25. Osee 6. Viuificabit nos post biduum, die tertio resurgemus, (siue vt habet nostra editio) *in die tertio suscitabit nos.* Insignis Prophetia, quam tractat Augu. 18. de Ciuit. cap. 18. Prosper de Prædict. part. 3. cap. 29. Cyprianus lib. 2. cap. 25. & in exposit. symboli.

26. Psal. 95. Dicite in gentibus, quia Dominus regnauit à ligno. Ita septuaginta, quorum lectionem atque intelligentiam de regno Christi resurgentis per crucem acquisito celebrat Ecclesia in hymno, & aliàs. Tertullianus late 3. contra Marcionem. Iustinus in 2. Apo

2. Apolog. idem in colloquio Tryphonis dicit, illud, A ligno, à Iudæis inuide esse erasum. Cassiadorus sic legit, & Leo Papa sermon. 4. de Pass. Domini.

27. Iudic. 16. Dormiuit autem Samson vsque ad medium noctis, & inde consurgens apprehendit ambas portæ fores cum postibus suis & sera, impositasque humeris suis portauit ad verticem montis. Pulchre Gregorius de Resurrectione Christi homil. 21. in Euang.

Iesus ascendens in cœlum.

CAP. II.

I. MARC. *16. Et Dominus quidem Iesus postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum, & sedet à dextris Dei.*

II. *Luc. 24. Eduxit autem eos foras in Bethaniam, & eleuatis manibus suis benedixit eis. Et factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis, & ferebatur in cœlum.*

III. *Act. 1. Et cum hæc dixisset, videntibus illis eleuatus est: & nubes suscepit eum ab oculis eorum.*

1. *Psalm. 67. Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium, Dominus in eis in Sinai in sancto. Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus.* Refert atque interpretatur Paulus ad Ephes. 4. Prosper de Prædict. part. 3. cap. 31. Iustin. in colloquio. Ambros. sermon. 62. August. sermon. 183. de tempore. Leo sermon. 2. de Pentecost. Gregorius homili. 29. in Euang.

2. *Ibi. Iter facite ei qui ascendit super occasum: Dominus nomen illi.* Gregor.

3. *Ibi. Regna terræ cantate Deo: psallite Domino, psallite Deo, qui ascendit super cœlum cœli ad orientem. Ecce dabit voci suæ vocem virtutis: gloriam Deo super Israël: magnificentia eius & virtus eius in nubibus.* Hic Augu-

stinus, In his verbis non intelligit Christum, qui eius resurrectionem ascensionemque non credit. Nec dissimilia Hilarius.

4.4. Reg.2. Cumque pergerent, & incedentes sermocinarentur, ecce currus igneus, & equi ignei diuiserunt vtrumque. Et ascendit Elias per turbinem in cœlum: Eliseus autem videbat, & clamabat. Gregor. in homil. 29. Euangel. Cyprianus in sermon. de Ascensione Domini.

5. Psal. 46. Ascendit Deus in iubilo, & Dominus in voce tubæ: psallite Deo nostro, psallite psallite: Regi nostro, psallite: psallite sapienter. Regnabit Dominus super gentes: Deus sedet super sedem sanctam suam. Iustin. in colloqu. Chrysost. quòd Deus sit Christus Cyprian. in Expos. Symboli. Euseb. lib. 6. cap. 2.

6. Genes. 5. Ambulauit Enoch cum Deo: & non apparuit, quia tulit illum Dominus. Gregor. in homil. de Ascensione.

7. Psal. 109. Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis. Iustin. in 2. Apolog. & Tryph. Cyprian. in expos. symbol. Chrysost. quòd Christus sit Deus.

8. Psal. 23. Attollite portas principes vestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit Rex gloriæ. Quis est iste Rex gloriæ? Dominus fortis & potens, Dominus potens in prælio. Ipse est Rex gloriæ. Dionysius Areopagita cap. 7. de Cælest. Hierar. in ascensione Domini interpretatur: eodem modo Cyprianus aduersus Iudæos lib. 2. cap. 26. Iustin. in Apolog. 2. & in Tryphone. August. sermon. 178 de tempore.

9. Esai. 63. Quis est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra? iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine virtutis suæ? Dionys. 7. cap. de Cælest. Hierar. August. serm. 187. de tempore. Iustin. in Tryphon.

10. Mich. 2. Ascendet enim pandens iter ante eos: diuident

dent & transibunt portam, & egredientur per eam, & transibit Rex eorum coram eis, & Dominus in capite eorum. Rupertus hic. S. Vincentius in suo sermone.

11. Genes. 30. Nato Ioseph, dixit Iacob socero suo, Dimitte me, vt reuertar in patriam meam, & ad terram meam. Alludit huc Eccles. in officio Ascensionis.

12. Genes. 32. In baculo meo transiui Iordanem istum, & nunc cum duabus turmis regredior. Rupertus in Genesim lib. 8. cap. 3. & 4. pulchrè de Christi ascensione & cruce.

13. 3. Reg. 8. Et intulerunt sacerdotes Domini arcam fœderis Domini in locum suum, in oraculum templi, in sanctum sanctorum subter alas Cherubim. Beda de Christi humanitate exaltata ad dexteram Patris: ita Glossa ordinaria.

14. Psalm. 8. Eleuata est magnificentia tua super cœlos. Ecclesia in offic. Ascensionis. Cassiadorus. Gregorius homil. 29.

15. Psal. 18. Exultauit vt gigas ad currendam viam, à summo cœlo egressio eius, & occursus eius vsque ad summum eius. Irenæus libr. 4. capit. 66. Iustinus in colloquio. Gregorius homil. 29.

16. Psal. 103. Ponis nubem ascensum tuum. Prosper in hunc Psalmum visibiliter ait impletum in ascensione Domini. Ecclesia in officio eius diei.

17. Psal. 17. Ascendit super Cherubim, & volauit, volauit super pennas vētorum. Et posuit tenebras latibulum suum. Prosper de Prædict. part. 3. cap. 31. Cyprianus in exposit. Symboli. Euseb. lib. 6. cap. 1.

18. 1. Reg. 30. Quæcumque rapuerunt Amalecitæ, omnia reduxit Dauid. Et tulit vniuersos greges, & armenta, & minauit ante faciem suam: dixeruntque, Hæc est præda Dauid. Venit ergo Dauid in Siceleg, & misit dona de præda senioribus Iudæ proximis suis dicens, Accipite benedictionem

Universidad de Deusto
Biblioteca

ueni de præda hostium Domini. Antecedētia huiꝰ historiæ Greg. Christo accommodat homil. 36. in Euang. & lib. 5 Moral. cap. 29.

19. Deut. 32. Sicut aquila prouocans ad volandum pullos suos & super eos volitans S. Maximus in sermo. de Ascensione. Ambrosius sermon. 62.

20. Iob. 39. Nunquid ad præceptum tuum eleuabitur aquila, & in arduis ponet nidum suum. Aquilam Christum scriptura vocat vt Patres volunt.

Iesus promissum spiritum sanctum à Patre mittens, & discipulos dono cœlesti implens.

CAP. III.

1. ACT. 2. *Factus est repente sonus de cœlo tamquam aduenientis spiritus vehementis, & repleuit totam domum vbi erant sedentes. Et apparuerunt illis dispertita linguæ tamquam ignis, seditque supra singulos eorum: & repleti sunt omnes Spiritu sancto, & cœperunt loqui varijs linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis.*

11. Ioan. 16. *Si non abiero, Paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos. Cum autem venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnia, &c.*

1. Ioël. 2. *Et erit in nouissimis diebus, effundam de spiritu meo super omnem carnem: & prophetabunt filij vestri, & filiæ vestræ: & iuuenes vestri visiones videbunt, & senes vestri somnia somniabunt. Et quidem super seruos meos & ancillas meas effundam de spiritu meo, & prophetabunt.* Petrus Act. 2. Iustin. in Tryph. Chrysost. in demonstrat. quòd Christus sit Deus.

2. Exod. 19. *Cumque eduxisset eos Moyses in occursum Dei loco castrorum, steterunt ad radices montis. Totus autem mons Synai fumabat, eo quòd descendisset Dominus Deus super eum in igne, & ascenderet fumus ex eo, quasi de fornace: eratque omnis mons terribilis. Et sonitus buccinæ paulatim crescebat in maius.* Leo Papa sermon. 1. de Pentecost. Cyprian. sermon. de spiritu sancto.

3. Deut. 4. *Et accessistis ad radices montis qui ardebat vsque ad cœlum, eratque in eo tenebræ, & nubes, & caligo: locutusque est Dominus ad vos de medio ignis. Vocem verborum eius audistis, & formam penitus non vidistis.* Et Deut. 33. *In dextera eius iguea lex.* Rupertus 2. in Deut. cap. 10. Ignea lex est ardentissima charitas. Gregor. homil. 30. in Euang.

4. Esai. 44. *Effundam aquas super sitientem, & fluenta super aridam: effundam spiritum meum super semen tuum, & benedictionem meam super stirpem tuam. Et germinabunt inter herbas sicut salices iuxta præterfluentes aquas. Iste dicet, Domini ego sum: & ille vocabit in nomine Iacob, & hic scribet manu sua, Domino, & in nomine Israël assimilabitur.* Ambros. lib. 1. de Spir. sanct. cap. 7. Gregor. lib. 33. moral. cap. 5. Tertullian. 4. cont. Marcion. Cyrillus hic 4. lib. in Esaiam.

5. Leuit. 23. *Numerabitis ab altero die Sabbathi, in quo obtulistis manipulum primitiarum, septem hebdomadas plenas vsque ad alteram diem expletionis hebdomadæ septimæ, ideſt, quinquaginta dies: & sic offeretis sacrificium nouum Domino ex omnibus habitaculis vestris. Et vocabitis hunc diem celeberrimum atque sanctissimum.* Cyprianus in sermone de Spiritu sanct. Hilarius in Hymnis.

6. Leuit. 25. *Sanctificabis annum quinquagesimum, & vocabis remissionem cunctis habitatoribus terræ ipse est enim Iubilæus.* Cyprian. ibidem.

7. Sophon. 3. *Tunc reddam populis labium electum. Vt inuocent omnes in nomine Domini, & seruiant ei humero vno.* Propter donum linguarum ad gentes missum.

8. Zachar. 12. *In die illa ponam duces Iuda sicut caminum*

ignis in ligneu, & sicut facem ignis in fœno. Et deuorabunt ad dexteram & ad sinistram omnes populos in circuitu. Et habitabitur rursus Hierusalem in loco suo. Et saluabit Dominus tabernacula Iuda sicut in principio. Rupertus lib. 5. in Zachariam de igne Spiritus sancti misso in Apostolis. Didacus Stunica Augustinianus bene explicat hunc totum locum.

9. Iob. 23. Spiritus Domini ornauit cœlos. Gregor. homilia 30. in Euang. de die Pentecostes.

10. Psalm. 32. Verbo Domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. De Apostolis Spiritu Dei roboratis, Gregor. in homil. 30. in Euang. Augustinus in Psal. 32. late.

11. Psalm 103. Emittes spiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Eccles. in offic. Pentecost. Prosper de diuinis Prædict. part. 3. cap. 31.

12. Sapient. 1. Quoniam spiritus Domini repleuit orbem terrarum, & hoc quod continet omnia scientiam habet vocis. Ecclesia in offic. Pentecostes.

13. Quinquagesimo die ab egressione de Ægypto data est lex in igne in monte Synai. De qua re mirabiliter Philosophatur Augustinus 12. lib. contra Faustum cap. 30. & sæpe alias: sanctus quoque Leo serm. 1. de Pentecost.

14. Ezechiel. 36. Adducam vos in terram vestram: & effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris. Et dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum ponam in medio vestri. Et auferam cor lapideum de carne vestra? & dabo vobis cor carneum. Et spiritum meum ponam in medio vestri, & faciam vt in præceptis meis ambuletis, & iudicia mea custodiatis & operemini. Et habitabitis in terra quam dedi patribus vestris. Et eritis mihi in populum, & ego ero vobis in Deum. August. lib. 3. de Doctrin. Christiana cap. 34.

Iesus

Iesus in nouissimo die multis prodigijs finem mundi antecedentibus cum maiestate viuos & mortuos iudicaturus.

CAP. IV.

1. *Iob. 19. Scio quòd redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum. Et rursum circundabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum saluatorem meum: quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, & non alius; reposita est hæc spes mea in sinu meo.*

2. *Iob. 19. Fugite ergo à facie gladij, quoniam vltor iniquitatum gladius est, & scitote esse iudicium.*

3. *Iob. 31. Si contempsi iudicium subire cum seruo meo, & ancilla mea, cum disceptarent aduersum me. Quid enim faciam cum surrexerit ad iudicium Deus? Et cum quæsierit, quid respondebo illi?*

4. *Iob. 14. Sic homo cum dormierit non resurget, donec atteratur celum non euigilabit, nec consurget de somno suo. Quis mihi hoc tribuat, vt in inferno protegas me, & abscondas me, donec pertranseat furor tuus, & constituas mihi tempus in quo recorderis mei?*

5. *Iob. 9. Deus cuius iræ nemo resistere potest, & sub quo curuantur qui portant orbem. Quantus ergo sum ego vt respondeam ei, & loquar verbis meis cum eo? Qui etiam si habuero quippiam iustum, non respõdebo, sed meum iudicem deprecabor. Si fortitudo quæritur, robustissimus est; si æquitas iudicij, nemo audet pro me testimonium dicere. Si iustificare me voluero, os meum condemnabit me: si innocentem ostendero, prauum me comprobabit.*

6. *Psalm. 49. Deus Deorum dominus locutus est, & vocauit terram. A Solis ortu vsque ad occasum: ex Sion species decoris eius. Deus manifeste veniet, Deus noster, & non silebit. Ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu*

eius tempestas valida. Aduocauit cœlum de sursum, & terram discernere populum suum. Congregate illi sanctos eius, qui ordinent testamentum eius super sacrificia. Et annuntiabunt cœli iustitiam eius, quoniam Deus iudex est.

7. Ibidem Existimasti inique quòd ero tui similis. Arguam te, & statuam contra faciem tuam. Intelligite hæc qui obliniscimini Deum: nequando rapiat, & non sit qui eripiat.

8. Psalm. 96. Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius. Alluxerunt fulgura eius orbi terræ: vidit & commota est terra. Montes sicut cera fluxerunt à facie Domini, à facie eius omnis terra.

9. Psalm. 9. Parauit in iudicio thronum suum, & ipse iudicabit orbem terræ in æquitate, iudicabit populos in iustitia.

10. Psal. 17. Præ fulgore in conspectu eius nubes transierunt, grando, & carbones ignis. Et intonuit de cœlo Dominus, & Altissimus dedit vocem suam, grando, & carbones ignis. Et misit sagittas suas, & dissipauit eos, fulgura multiplicauit & conturbauit eos.

11. Psalm. 74. Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo. liquefacta est terra, & omnes qui habitant in ea.

12. Eccles. 3. Vidi sub Sole in loco iudicij impietatem, & in loco iustitiæ iniquitatem. Et dixi in corde meo, Iustum & impium iudicabit Deus, & tempus omnis rei tunc erit.

13. Eccles. 12. Finem loquendi pariter omnes audiamus. Deum time, & mandata eius obserua: hoc est enim omnis homo. Et cuncta quæ fiunt, adducet Deus in iudicium pro omni errato, siue bonum, siue malum sit.

14. Sapien. 4. 5. Venient impij in cogitatione peccatorum suorum timidi, & traducent illos ex aduerso iniquitates ipsorum. Tunc stabunt iusti in magna constantia aduersus eos qui se angustiauerunt, & qui abstulerunt labores il

res illorum. Videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in subitatione insperatæ salutis, dicentes intra se præ angustia gementes: Hi sunt, quos habuimus aliquando in derisum: ecce quomodo computati sunt inter filios Dei.

15. Sap. 5. Accipiet armaturam zelus illius, & armabit creaturam ad vltionem inimicorum. Induet pro thorace iustitiam, & accipiet pro galea iudicium certum: sumet scutum inexpugnabile æquitatem; acuet autem diram iram in lanceam, & pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. Ibunt directæ emissiones fulgurum, & tanquam à bene curuato arcu imbrium exterminabuntur, & ad certum locum insilient. Et in petrosa ira plena mittetur grandines, excandescet in illos aqua maris, & flumina concurrent duriter. Contra illos stabit spiritus virtutis, & tanquam turbo venti diuidet eos, & ad eremum perducet omnem terram iniquitatis illorum.

16. Eccles. 18. Ante iudicium interroga te ipsum, & in conspectu Dei inuenies propitiationem.

17. Esai. 2. Dies Domini exercituum super omnem superbum, & excelsum, & super omnem arrogantem, & humiliabitur. Et super omnes cedros Libani sublimes, & erectas, & super omnes quercus Bassan. Et super omnes montes excelsos, & super omnes colles elevatos, & super omnem turrim excelsam, & super omnem murum munitum. Et super omnes naues Tharsis, & super omne quod visu pulchrum est. Et incuruabitur sublimitas hominum, & humiliabitur altitudo virorum, & eleuabitur Dominus solus in die illa, & idola penitus conterentur. Et introibunt in spelæas petrarum, & in voragines terræ à facie formidinis Domini, & à gloria maiestatis eius cum surrexerit percutere terram. Quiescite ergo ab homine, cuius spiritus in naribus eius est, quia excelsus reputatus est ipse.

18. Esai. 3. Stat ad iudicandum Dominus, & stat ad iudicandum populos. Dominus ad iudicium veniet cum

senibus

senibus populi sui, & principibus eius.

19. Esai. 13. *Dominus & vasa furoris eius vt disperdat omnem terram. Vlulate, quia prope est dies Domini: quasi vastitas à potente veniet. Propter hoc omnes manus dissoluentur, & omne cor hominis contabescet & conteretur. Torsiones & dolores tenebunt, quasi parturiens dolebunt: vnusquisque ad proximum suum stupebit, facies combusta vultus eorum. Ecce dies Domini veniet crudelis & indignationis plenus & iræ furorisque ad ponendam terram in solitudinem & peccatores perdendos de ea. Quoniam stellæ cæli & splendor earum non expandent lumen suum. Obtenebratus est Sol in ortu suo, & Luna non splendebit lumine suo. Et visitabo super orbis mala, & contra impios iniquitatem eorum.*

20. Esai. 66. *Ecce Dominus in igne veniet, & quasi turbo quadrigæ eius reddere in indignatione furorem suum, & increpationem suam in flamma ignis: quia in igne Dominus dijudicabit, & in gladio suo ad omnem carnem, & multiplicabuntur interfecti à Domino.*

21. *Ibi. Et egredientur & videbunt cadauera virorum, qui prævaricati sunt in me. vermis eorum non morietur: & ignis eorum non extinguetur: & erunt vsque ad satietatem visionis omni carni.*

22. *Hierem. 4. Ventrem meum, ventrem meum doleo. sensus cordis mei turbati sunt in me: non tacebo, quoniam vocem buccinæ audiuit anima, clamorem prælij. Contritio super contritionem vocata est, & vastata est omnis terra: repente vastata sunt tabernacula mea, subito pelles meæ. Vsquequo videbo fugientem, audiam vocem buccinæ?*

23. *Hierem. 30. Vidi omnis viri manum super lumbum suum quasi parturientis, & conuersæ sunt vniuersæ facies in aruginem. Væ quia magna dies illa, nec est similis eius.*

24. Ezech.

24. Ezech. 32. *Et operiam, cum extinctus fueris, cælos, & nigrescere faciam stellas eius: Solem nube tegam, & Luna non dabit lumen suum: omnia luminaria cæli mœrere faciam super te, & dabo tenebras super terram tuam, dicit Dominus Deus, cum ceciderint vulnerati tui in medio terræ.*

25. Ezech. 37. *Ecce ego aperiam tumulos vestros, & educam vos de sepulchris vestris populus meus, & inducam vos in terram Israel, & scietis quia ego Dominus cum aperuero sepulchra vestra, & eduxero vos de tumulis vestris populus meus, & dedero spiritum meum in vobis, & vixeritis, & requiescere vos faciam super humum vestram.*

26. Ezech. 34. *Ecce ego iudico inter pecus & pecus arietum & hircorum. Et saluabo gregem meum, & non erit vltra in rapinam: & iudicabo inter pecus & pecus.*

27. Daniel. 7. *Aspiciebam donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit: vestimentum eius candidum quasi nix, & capilli capitis eius quasi lana munda: thronus eius flammæ ignis, rotæ eius ignis accensus. Fluuius igneus rapidusque egrediebatur à facie eius, millia millium ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei: iudicium sedit, & libri aperti sunt. Aspiciebam propter vocem sermonum grandium quos cornu illud loquebatur: & vidi quòd interfecta esset bestia, & perijsset corpus eius, & traditum esset igni ad comburendum.*

28. Dan. 11. *Et faciet iuxta voluntatem suam Rex, & eleuabitur, & magnificabitur aduersus omnem Deum, & aduersus Deum Deorum loquetur magnifica, & dirigetur, donec impleatur iracundia, perpetrata quippe est definitio. Et Deum patrum suorum non reputabit: & erit in concupiscentijs fœminarum, nec quenquam Deorum curabit, quoniam aduersum omnia consurget. Et veniet in multitudine magna, vt conterat, & interficiat plurimos. Et figet*

taber

tabernaculum suum in Aepadno inter maria super montem inclytum & sanctum: & veniet vsque ad summitatem eius, & nemo auxiliabitur ei.

29. Dan. 12. In tempore autem illo consurget Michaël princeps magnus, qui stat pro filijs populi tui: & veniet tempus quale non fuit ab eo ex quo gentes esse cœperunt vsque ad tempus illud. Et in tempore illo saluabitur populus tuus, omnis qui inuentus fuerit scriptus in libro. Et multi de his qui dormiunt in terræ puluere euigilabunt, alij in vitam æternam, alij in opprobrium vt videant semper.

30. Daniel. 12. Vsque quo finis horum mirabilium? Et audiui virum qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis, cum eleuasset dexteram, & sinistram suam in cælum & iurasset per viuentem in æternum, quia in tempus & tempora & dimidium temporis. Et cum completa fuerit dispersio manus populi sancti, complebuntur vniuersa hæc. Et ego audiui, & non intellexi. Et dixi, Domine mi, quid erit post hæc? Et dixit mihi, Vade Daniel, quia clausi sunt signatique sermones vsque ad præfinitum tempus. Eligentur & dealbabuntur, & quasi ignis probabuntur multi: & impie agent impij, neque intelligent omnes impij: porro docti intelligent. Et à tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta. Beatus qui expectat & peruenit vsque ad dies mille trecentos triginta quinque.

31. Oseæ. 10. Et dicent montibus operite nos, & collibus cadite super nos.

32. Oseæ. 13. Et ego ero eis quasi leæna, sicut pardus in via Assyriorum, occurram eis quasi vrsa raptis catulis, & dirumpam interiora iecoris eorum, & consumam eos, ibi quasi leo bestia agri scindet eos.

33. Ioel. 1. A, a, a, dicit; quia prope est dies Domini, & quasi vastitas à potente veniet.

34. Ioel. 2. Canite tuba in Sion, vlulate in monte sancto

sancto meo, conturbentur omnes habitatores terræ: quia veniet dies Domini, quia prope est dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis. quasi mane expansum super montes, populus multus & fortis. Similis ei non fuit à principio, & post eum non erit à generatione in generationem. Ante faciem eius ignis vorans: & post eum flamma exurens: quasi paradisus voluptatis terra coram eo, & post eum solitudo deserti, non est qui effugiat eum. Omnes vultus vt cedigentur in ollam.

35. Ibid. A facie eius contremuit terra, moti sunt cœli, Sol & Luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum. Et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui. Quia multa sunt nimis castra eius & fortia & facientia verbum eius: magnus enim dies Domini & terribilis valde, & quis sustinebit eum?

36. Ioel. 3. Congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Iosaphat; & disceptabo cum eis ibi super populo meo, & hereditate mea Israel, quos dispersérunt in nationibus, & terram meam diuiserunt.

37. Ioel. 3. Consurgant & ascendant gentes in vallem Iosaphat, quia ibi sedebo, vt iudicem omnes gentes in circuitu. Mittite falces, quoniam maturauit messis: venite & descendite, quia plenum est torcular, exuberant torcularia, quia multiplicata est malitia eorum. Populi populi in valle concisionis, quia iuxta est dies Domini in valle concisionis. Sol & Luna obtenebrati sunt: & stellæ retraxerunt splendorem suum. Et Dominus de Sion rugiet, & de Hierusalem dabit vocem suam: & mouebuntur cæli & terra, & Dominus spes populi sui, & fortitudo filiorum Israel.

38. Amos. 3. Leo rugiet: quis non timebit?

39. Amos. 5. Væ desiderantibus diem Domini. ad quid eam vobis? dies Domini ista tenebræ, & non lux. Quomodo si fugiat vir à facie leonis, & occurrat ei vrsus: & ingrediatur domum, & innitatur manu sua super parietē, & mor

mordeat eum coluber. Nunquid non tenebræ dies Domini; & caligo, & non splendor in ea.

40. *Abdi. 1. In die illa, dicit Dominus perdam sapientes de Idumæa, & prudentiam de monte Esau. & timebunt fortes tui à meridie, vt intereat vir de monte Esau.*

41. *Miche. 1. Ecce Dominus egredietur de loco suo, & descendet & calcabit super excelsa terræ. Et scindentur montes, subtus eum, & valles scindentur sicut cera à facie ignis, sicut aquæ quæ decurrunt in præceps.*

42 *Nahum. 1. Dominus æmulator & vlciscens Dominus, vlciscens Dominus, & habens furorem, vlciscens Dominus in hostes suos, & irascens inimicis suis.*

42. *Ibid. Ante faciem indignationis eius quis stabit? & quis resistet in ira furoris eius? indignatio eius effusa est sicut ignis, & petræ dissolutæ sunt ab eo.*

43. *Haba. 3. Audiui & conturbatus est venter meus; à voce contremuerunt labia mea. ingrediatur putredo in ossibus meis, & subter me scateat, vt requiescam in die tribulationis, vt ascendam ad populum accinctum nostrum.*

44. *Sophon. 1. Iuxta est dies Domini magnus, iuxta est & velox nimis: vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis. Dies iræ, dies illa, dies tribulationis & angustiæ, dies calamitatis & miseriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ & turbinis, dies tubæ & clangoris super ciuitates munitas, & super angulos excelsos.*

45. *Agg. 2. Ego mouebo cælum & terram, & subuertam solium regnorum, & conteram fortitudinem regni gentium.*

46. *Zachar. 14. Et egredietur Dominus & pugnabit aduersus gentes illas, sicut præliatus est in die certaminis. Et stabunt pedes eius in die illa super montem Oliuarum, qui est contra Hierusalem ad orientem: & scindetur mons Oliuarum ex media parte sui ad orientem, & ad occidentem*

tem præruptu grandi valde: & separabitur medium montis ad Aquilonem, & medium eius ad meridiem. Et fugietis ad vallem montium eorum, quoniam coniungetur vallis montium vsque ad proximum: & fugietis, sicut fugistis à facie terræmotus in diebus Oziæ Regis Iudæ. Et veniet Dominus Deus meus, omnesque sancti cum eo: & erit in die illa, non erit lux, sed frigus & gelu. Et erit dies vna, quæ nota est, non dies neque nox: & in tempore vesperi erit lux.

47. *Malac. 4. Ecce enim dies veniet succensa quasi caminus, & erunt omnes superbi, & omnes facientes impietatem stipula, & inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, & non relinquent eis radicem & germen.*

48. *Ibid. Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis, & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum: ne forte veniam & percutiam terram anathemate.*

49. *2. Machab. 7. Potius est ab hominibus mortì datos spem spectare à Deo iterum ab ipso resuscitandos: tibi enim resurrectio ad vitam non erit.* De Machabæis in vltimo agone positis.

50. *2. Machab.* Bene & religiosè de resurrectione cogitans: misi enim, eos qui ceciderant, resurrecturos speraret, superfluum videretur & vanum orare pro mortuis. Hæc de veteribus libris sufficiant, quibus Euangelica & Apostolica scripta consentiunt.

51. *Mat. 24. Et prædicabitur hoc euangelium regni in vniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus: & tunc veniet consummatio.*

52. *Ibid. Statim autem post tribulationem dierum illorum Sol obscurabitur, & Luna non dabit lumen suum, & stellæ cadẽt de cœlo, & virtutes cœlorum commouebuntur. Et tunc parebit signum filij hominis in cœlo. Et tunc plangent omnes tribus terræ, & videbũt filium hominis venientem in nubibus cœli cum virtute multa & maiestate. Et*

mittet Angelos suos cum tuba & voce magna, & congregabunt electos eius à quatuor ventis, à summis cœlorum vsque ad terminos eorum.

53. Marc. 13. Erunt enim dies illi tribulationes tales, quales non fuerunt ab initio creaturæ, quam condidit Deus, vsque nunc, neque fient. Et nisi breuiasset Dominus dies, non fieret salua omnis caro: sed propter electos, quos elegit, breuiauit dies.

54. Luc. 21. Et erunt signa in Sole & Luna & stellis, & in terris pressura gentium præ confusione sonitus maris & fluctuum, arescentibus hominibus præ timore & expectatione quæ superueniēt vniuerso orbi. Nam virtutes cœlorum mouebuntur, & tunc videbunt filium hominis venientem in nube cum potestate magna & maiestate.

55. Ioan. 5. Neque enim pater iudicat quemquam: sed omne iudicium dedit filio, vt omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem.

56. Ibid. Amen amen dico vobis quia venit hora, quando mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint viuent. Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio vitam habere in semetipso: & potestatem dedit etiam iudicium facere, quia filius hominis est. Nolite mirari hoc: quia venit hora, in qua omnes qui in monumentis sunt audient vocem Filij Dei: & procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ, qui verò mala egerunt in resurrectionem iudicij.

57. Act. 1. Hic Iesus, qui assumptus est à vobis, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum.

58. Act. 10. Ipse est qui constitutus est à Deo iudex viuorum & mortuorum.

59. Act. 17. Nunc Deus annuntiat hominibus, vt omnes vbique pœnitentiam agant: eo quòd statuit diem in quo iudicaturus est orbem in æquitate, in viro in quo statuit, fidem præbens omnibus suscitans eum à mortuis.

60. Rom. 2.

60. Rom. 2. Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt; & quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.

61. Ibid. Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium, in die cum iudicabit Deus occulta hominum secundum Euangelium meum per Iesum Christum.

62. 1. Cor. 15. Ecce mysterium vobis dico. omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. In momento, in ictu oculi, in nouissima tuba (canet enim tuba) & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur.

63. 1. Cor. 3. Vnius cuiusque opus manifestū erit: dies enim domini declarabit, quia in igne reuelabitur: & vnius cuiusque opus quale sit, ignis probabit.

64. 2. Cor. 5. Et ideo contendimus siue absentes siue præsentes placere illi. Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis, prout gessit, siue bonum, siue malum.

65. 1. Thess. 5. De temporibus autē & momentis, fratres, non indigetis vt scribamus vobis. Ipsi enim diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. Cum enim dixerint pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus, sicut dolor in vtero habenti, & non effugient.

66. 1. Thess. 4. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui viuimus, qui residui sumus, in aduentu Domini non præueniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in iussu & in voce Archāgeli & in tuba Dei descendet de cœlo, & mortui qui in Christo sunt resurgent primi: deinde nos qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo in aëra, & sic semper cum Domino erimus.

67. 2. Thess. 2. Neque terreamini neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam tanquam per nos missam, quasi instet dies Domini. Ne quis vos seducat vllo

modo: quoniam nisi venerit discessio primum, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur & extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita vt in templo Dei sedeat ostendens se tanquam sit Deus. Num retinetis quia cũ adhuc essem apud vos hæc dicebam vobis? Et nunc quid detineat scitis, vt reueletur in suo tempore (nam mysterium iam operatur iniquitatis: tantum vt qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat) Et tunc reuelabitur ille iniquus: quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui eum, cuius est aduentus secundum operationem Satanæ in omni virtute, & signis, & prodigiis mẽdacibus, & in omni seductione iniquitatis iis qui pereunt.

68. 2.Tim.3. Hoc autem scito, quòd in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa, & erunt homines se ipsos amantes, cupidi, elati, superbi, & cætera; & voluptatum amatores magis quam Dei, habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes.

69. 2.Tim.4. Corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex: non solum autem mihi, sed & ijs, qui diligunt aduentum eius.

70. Heb.9. Statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium.

71. Heb.10. Voluntarie enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hostia, terribilis autem quædam expectatio iudicij & ignis æmulatio, quæ consumptura est aduersarios. Horrendum est incidere in manus Dei viuentis. Quia iudicabit Dominus populum suum.

72. Iacobi.5. Nolite ingemiscere fratres in alterutrum, vt non iudicemini. Ecce iudex ante ianuam assistit.

73. 1.Pet.4. Tempus est vt iudicium incipiat à domo Dei. Si autem primum à nobis, quis finis eorum, qui non credunt Dei Euangelio? Et si iustus vix saluabitur, impius & peccator

tator vbi parebunt?

74. 2.Pet.3. Venient in nouissimis diebus in deceptione illusores iuxta proprias concupiscentias ambulantes, dicentes, Vbi est promissio aut aduentus eius? Ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseuerãt ab initio creaturæ. Vnum vero hoc non lateat vos charissimi, quia vnus dies apud Dominum sicut anni mille, & mille anni sicut dies vnus. Non tardat Dominus promissionem suam, sicut quidam existimant, sed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti. Aduenient autem dies Domini vt fur, in quo cœli magno impetu transient, elementa verò calore soluentur, terra autem & quæ in ea sunt opera exurentur. Cum igitur hæc omnia dissoluenda sint, quales oportet vos esse in sanctis conuersationibus, & pietatibus? Nouos vero cœlos & nouam terram, in quibus iustitia habitat, secundum promissum ipsius expectamus.

75. 1.Ioan.2. Charissimi, nouissima hora est: & sicut audistis, quia Antichristus venit, & nunc Antichristi multi facti sunt.

76. Iudæ.1. Angelos verò, qui non seruauerunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in iudicium magni diei vinculis æternis sub caligine reseruauit.

77. Apoc.6. Et vidi cum aperuisset sigillum sextum, & ecce terræmotus magnus factus est: & Sol factus est niger tanquam saccus cilicinus, & Luna tota facta est sicut sanguis; & stellæ de cœlo ceciderunt super terram, sicut ficus emittit grossos suos cum à vento magno mouetur: & cœlum recessit sicut liber inuolutus, & omnis mons & insulæ de locis suis motæ sunt: & reges terræ, & principes, & tribuni, & diuites, & fortes, & omnis seruus, & liber absconderunt se in speluncis, & in petris montium, & dicunt montibus & petris: Cadite super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum, & ab ira agni: quoniam venit dies magnus iræ ipsorum, & quis poterit stare?

78. Apoc.10. Et Angelus, quem vidi stantem super mare & super terram, leuauit manum suam ad cœlum, & iurauit per viuentem in sæcula sæculorum. Quia tempus non erit amplius, sed in diebus septimi Angeli cum cœperit tuba canere, consummabitur mysterium Dei.

79. Apoc.11. Ciuitatem sanctam calcabũt mensibus quadraginta duobus: & dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducẽtis sexaginta amicti saccis. Et cum finierint testimonium suum, bestia, quæ ascendit de abysso, faciet aduersus illos bellum, & vincet illos, & occidet eos, & cætera quæ prosequitur de Elia, & Enoch, & Antichristo, vsque ad cap.14.

80. Apoc.14. Et vidi alterum Angelum volantem per medium cœlum, habentem euangelium æternum, vt euangelizaret sedentibus super terram, dicens voce magna, Timete Dominum, & date illi honorẽ, quia venit hora iudicij eius.

81. Apoc.20. Et vidi thronum magnum candidum, & sedentem super eum, à cuius conspectu fugit terra, & cœlum, & locus non est inuẽtus eis. Et vidi mortuos magnos & pusillos stantes ante thronum: & libri aperti sunt: & alius liber apertus est, qui est vitæ: & iudicati sunt mortui ex his quæ scripta erant in libris secundum opera ipsorum, & iudicatum est de singulis secũdum opera ipsorum. Et infernus & mors missi sunt in stagnum ignis. Hæc est mors secunda. Et qui non inuentus est in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis. Et vidi cœlum nouum, & terram nouam.

FINIS.

IOSE

IOSEPHI ACOSTAE EX SOCIETATE IESV, DE TEMPORIBVS NOVISSIMIS LIBRI QVATVOR.

ILLVSTRISSIMO ET REVERENDISSIMO D.D. Augustino Valerio S.R.E. Presbytero Cardinali amplissimo, & Veronensium Episcopo.

Iosephus Acosta è Societate Iesu. S.D.

VT de Nouissimis temporibus, Cardinalis amplissime, hoc est de vltima ætate generis humani, de signis prænuntiisq; Iudicij, de Antichristi immani tyrannide, de mundi ipsius interitu, quę passim à pleriscq; tractãtur,

non nihil mihi quoque commentandum existimarem; duabus tum maximè rebus adductus. Primum quod cum in manus forte venissent cõmentarij quidam de ea re, siue scholia in Apocalypsim, & quid cẽserem de iis rogatus essem, reperi nõ pauca, quæ & mihi noua visa sunt, & me ipsa nouitate mouerũt atque excitarũt, vt, quibus doctrina probata & sana fundamentis niteretur, studiosius inquirerem. Quam operam dum prẹsto, & Patrum veterum ac recentium, qui mihi fuere ad manum, libros euoluo, multoque plura inuenio ac maiora, vt ferè fit, communis sententiæ robora, quã putaram, ne is meus labor, qui aliis neque ingratus esset fortasis, neque inutilis futurus, mihi periret, stylo committendũ existimaui. Habent hæc longam reuera inquisitionem, & difficultatibus sanctarum scripturarum enodandis, vbi tantæ res latent, nõ me-
Ioan. 5. diocrem vsum diligentiamq; deposcunt. Sed diuinæ literæ, quas perscrutari Christus nos iubet, attentius lectæ, tum inter sese collatæ, Patrum demum piis doctissimisque lucubrationibus illustratæ, dici non potest, quam iu-
Philip. 3. cundos quam vberes fructus ferant. Inde intelligimus, quæ sit regula fidei, ad quam peruenimus, & in qua inconcussè permaneamus necesse est: inde, quousq; liceat cuique in suo
Rom. 12. sensu abundare, & quænam illa sit sapiẽdi sobrietas,

brietas, quam tantopere commendat Apostolus. Accessit ad eam, quam exposui, eodem tẽpore altera quoque causa. Cum enim per dies superioris aduentus, narrationem Iudicij, funestamque illam tragœdiam temporis vltimi, Limẽsi populo explicare instituissem, animaduerti, fructum præ reliquis conciombus copiosiorem ex commemoratione proficisci rerum verè, vt à Daniele vocantur, admirabi- *Dan. 12.*
lium: quæ & libentius audiuntur, & tenacius hærent, & pungunt vehementius animos hominum. Etenim ad Dei salutarem timorem incutiendum, omnesque has mundi malefallentis ineptias procul abigendas, magnopere conducit vel simplex ipsa narratio calamitatum, persecutionum, signorum, illius perturbationis omniũ rerũ, denique cladis supremę, qua deficiens iam & labascens, totus tandem concidet mundus. Quales enim oportet nos esse, & quanta sanctitate, vt Petrus admonet, *2. Petr. 3.*
hęc expectantes? Et quamuis diuerso longè stylo ab illo exhortatorio & populari (qui est quidem ad persuadendum magis accõmodatus, sed hanc tractatuum dictionẽ minus decet) à nobis hinc eadem historia tradatur, tamen in ipsa disputatione fit sæpe, vt rerum pondere & vi, animus ad illa tã præclara excitetur, seq; ipsum intuens, quid spei vita acta polliceatur, interroget. Mihi certè, quod libẽ-

ter fateor, hæc cogitatio, cum ista ipsa scriberem vel per legerem, non parum adiumenti afferre visa est. Illud autem eadem hæc lecturos, si qui fuerint, admonendos puto, vt quæcumque minus placuerint, videant, qua vel scripturæ vel Patrum autoritate nitantur, & tunc probent, quæ probamus, aut improbent. Nihil enim in rebus vsque adeo ab humano iudicio remotis, afferendum fuit, quod non ad illam, quam dixi, Regulam conferretur. Extant verò tot ac tanta de Nouissimis temporibus apud maiores nostros, & quo antiquiores, Apostolisq; viciniores eo plura, magisque explicata, vt nihil aliud de iis opinari deceat, quam esse ab ipsis Apostolis, inter arcana, quæ sermone magis quam literis continentur, Ecclesiæ tradita. Quod puto ob id factum, quòd res essent, quæ nisi probatis prudentibusque viris non bene committerentur: quemadmodum Paulus quoque de iis scribēs
2. Thes. 2 ad Thessalonicenses insinuat. Quòd si à priscis scriptoribus non nulla prodita literis legimus, quæ merito respuat catholica Ecclesia, neque nos conturbare debent, neque cæterorum, quæ plurima piè doctéque tradunt, autoritatem eleuare aut etiam conuellere. Ea est enim humani ingenij ratio, vt quamuis diligenter audiat, tamē dum accepta ab aliis, aliis tradit, nisi familiarissimo instinctu diuinitus roga

rogatur, quod solis canonicis scriptoribus datum est, multa de suo ponat, atque vt ipse intellexit, ita traditum à superioribus putet. Vnde emersisse scimus multorū antiquorum varia dogmata, quæ iure improbāda sint, cum auctorum tamen suorum opinio in Ecclesia Dei clara habeatur. Est igitur certa Regula, ad quam, vt nummi ad libellam, traditiones maiorum probandæ sunt, Ecclesiæ Catholicæ cōsensus. Quæ quidem huic receptæ sunt, atque ipsa antiquitate & vniuersitate iam cōfirmatæ, sine dubio pro Apostolicis diuinisque traditionibus habēdæ sunt, quamuis scriptura non sit expressa: quas verò non satis firmo consensu tenet, in quibusque Catholici Patres alij aliter sapiunt, in iis erit cuique in suo sensu abundandi locus. Nam quæ illa reiicit apertéque improbat, in iis nullius scriptoris autoritas tanti facienda est, vt mouere nos debeat. Itaq; si in * Iustino Martyre, si in Irenæ, in Hippolyto, in Lactantio, cæterisvè huius classis priscis scriptoribus, ali qua occurrunt de mundi certa duratione, de resurrectione prima, de regno temporali Sanctorum millenario, de Antichristi non humana sed Diabolica persona, quæ nullo modo sana fides recipit, non protinus illorum virorum commentarios non magni facere oportet, cum sit solius Canonicæ scripturæ proprium,

* Iustin⁹ in Dialogo cum Tryphon. Irenæus in 5. libr. aduersus hæreses. Lactāti⁹ in 7. institutionū de Millenario Regno, & prima Resurrectione multa tradunt. Hippolytus in li. de cōsummatione mundi. Antichristum fore ipsū Diabolum phantastica facie hominū tectū.

proprium, vt nihil posit falsitatis obrepere. Hi verò plurima sane, vt ab Apostolica ætate acceperũt, ita posteris tradidere: at interdum, quod humanum est, dum literæ, quæ occidit, nimis hærent, minus sunt spiritum assecuti. Quod in Apocalypsi Ioannis maximè contigit, in qua copiosissimè de extremis temporibus scribitur. Verùm ita crassior ille sensus,
2. Cor. 3. Iudaicæque intelligentiæ proprius à diuinarum literarum dignitate repellẽdus est, vt veritas maneat tamen & consistat historica: nedum nimis spiritualiter omnia intelligimus, nihil intelligamus. Id vitij in Origene Origenisque similibus, vt nihil historiæ relinquentes, omnia allegorizẽt, vix possum dicere, quã valde me offendat: quòd videã & futurorum prophetias, quæ sunt diuinitus inspiratę, prophetica maiestate priuari, & studium eas inuestigantis eludi. Videntur mihi hinc Millenarij, inde Origenistæ, via dissimili non dissimile feciſſe naufragium: si quidem alij velut terram nimis prementes, ad loca confragosa illiduntur: alios in altum plus æquo euectos, ventorum vis marisq; vorago mersos rapit. Hoc propterea monui, quòd in Daniele, in sermone Dominico in mõte Oliueti habito, in Pauli epistolis ad Thessalonicenses & Corinthios, & quod caput est omniũ, in ipsa Apocalypsi Ioannis, manifestè de Nouissimorum tempo

temporum historia scripta, quæ quidem sunt huius vniuersæ tractationis tanquam promptuaria diuina, tam multa multi allegorizent, vt nihil propemodum certi relinquant, quod de futuris prædictum capere possimus. Quæ res magnitudinem diuini spiritus, altè omnia prospicientis & annuntiãtis suis, ad indignas angustias redigit. Itaque enitendum est, vt neque commenta vana fabulasque sectemur, neque verò quæ secundum sensum historicum rectè nobis prædicta accipere possumus, negligenter prętereamus. Id nos esse assecutos, haud quaquam pollicemur (qui enim sumus ad tantam rem?) optasse certè & expetiisse, non diffitemur. Quicquid autẽ de argumento proposito mihi scribere in mentem venit, in quatuor distribui libros. Quorum in primo, communiter agitur de tempore iudicij extremi, propinquum ne sit, nec ne, ac de iis signis quæ per totum Ecclesiæ decursum antecedunt. In secũdo iam proprie, de Aduentu Antichristi eiusque potẽtia, & sæuissima omnium, quę vnquã fuere, Ecclesię Christi persecutione. In tertiò de beatorũ illius temporis Christi militum constantia & coronis, de Elia venturo, ac de Antichristi denique ipsius interitu. In quarto eodemq; postremò, de reliquo tempore vsque ad Aduentum Domini, de signis de mundi fine, atque Iudicio. Hæc si

pro

pro dignitate fuissent, ac rerum magnitudinę exponenda, plurimorum voluminum opus esset. Nos pręcipua tantum, ex diuinis libris carpentes, atque vbi ambiguum aliquid existit, pro nostro modo discutientes; & sine cuiusquam sententię prędiudicio, quę visa sunt meliora secuti, quoddam velut compendium ordinatæ narrationis effecimus. Hic si quid rectè accommodatéque dictum sit, supremo sapiętię fonti acceptum referre par est: sin pro humana ignorantia, veri nos assecutio in rebus perquam obscuris effugerit, libenter vel audiemus nũc ex doctioribꝰ, vel rerũ aliquãdo ipsarũ experimẽto docebimur. Has igitur nostras exiguas lucubrationes quales quales eæ sunt, tibi Illustrissime Prędsul dicare cõstitui, nõ solũ qa de nostra societate optimè meritus sis, & me ipsum tua humanitate, & benignitate omnino tibi deuinxeris, sed etiã quod cũ in omni scięntiarũ genere excellas, hi nostri labores & securitatẽ, & prędterea auctoritatẽ, sub tãti Prędsulis patrocinio obtinebũt. Accipe igitur Cardinalis Illustrissime hoc studij mei munus quod propensè offero, & ita accipe, vt & gratissimũ in te animũ agnoscas, & si fuerit, vt sine dubio erit tua ista amplissima eruditione & dignitate multo inferius, tu tamen pro tua benignitate, & eo quẽ dixi in me amore, clementer ignoscas. Vale.

DE

DE TEMPORIBVS NOVISSIMIS

LIBER PRIMVS.

SACRIS LITERIS TRADI, *Diem Iudicij appropinquare.* *Caput Primum.*

EXTREMI Iudicij diem instare, omnis nos diuina scriptura admonet. Apostolorũ princeps Petrus: omniũ, inquit, finis appropinquauit. *1. Pet. 4.* Iacobus itidem: patientes estote & vos, & confirmate corda vestra, quoniam aduẽtus Domini appropinquauit. *Iacob. 5.* Paulus quoque fines sæculorum venisse commemorat: Ioannes verò nõ diẽ solum, vt reliquus Apostolorum chorus, instare, sed horã etiam nouissimam esse vult. Quid ipse Christus Dominus? Nonne vltimam mundi generationem venisse perspicuè docet, illis verbis: Amen dico vobis; quia non præteribit generatio hæc, donec omnia hæc fiãt quod de extremo iudicio, ac non de Hierosolymitano tantũ excidio, intelligi oportere, & celebrior expositio Patrũ, & ipse *1. Cor. 10.* *1. Ioan. 2.* *Mat. 24.*

& ipse Euangelij contextus apertè demonstrat. Neque Apostolica & Euangelica tantum, verum etiam prophetica oracula diei illius celeritatē denuntiant. Sophonias quidem ita clamat: iuxta est dies Domini magnus iuxta est, & velox nimis. Ioel autē quasi eiusdem temporis prophetiā tradit, vt Petrus interpretatus est, & Spiritus sancti descensum in Discipulos, & signa nouissima Dominici aduētus. Ezechiel verò tanquam rem presentem enuntiat: Finis venit, venit finis super quatuor plagas terræ, Esaias etiā, quod repentina clade oppressi solent, vlulare nos monet, quòd prope sit dies Domini crudelis, indignationisque plenus. Deinde innumerabilia sunt argumenta, quibus nos Spiritus sanctus solicitat, vt diem illum expectemus breui ad futurū. Etsi enim sæpe scriptura proprias pōpuli Israëlitici, aut gentiū quarundam euersiones tractat, sæpe etiā diem cuique mortalium vltimum designat; tamē illud sine dubio simul, imo potius agit, vt diem vniuersæ creaturæ supremū, oculos nobis ponat; quò præsentiū breuitate exclusi, auidius æterna cogitemus. Itaq; cū quæritur. Quādo nam finis Mundi huius futurus sit, absolutissimè atq; verissimè respōdere Christianus potest: valde cito.

Sopho.1.
Ioel 2.
Act.2.
Ezech.7.
Psal.13.

Quod plerique sanctorum Patrum Mundi finem adesse iam opinati sint: & quomodo eorum sententia accipi debeat. CAP. II.

QVo minus mirandum est, si plerique Sanctorum Patrum, tum diuina huius tantæ celeritatis significatione commoti, tum signorum à Domino prædictorum, magna demonstratione excitari, suis temporibus ita crediderint finem mūdi vicinū, vt se tanquam spectaculo iam futuro pararent. Beatus sane Gregorius, admirabilis, si quis alius, districti iudicij cōtēplator ac prędicator, cū sui sęculi calamitates quæ

Gregor. in hom. 1. in Euāg. & li. 8. epist. 41. & hom. 4. in Euang.

quæ plurimæ acciderunt, expenderet, pestilentias, inquam, fames, seditiones, bella cruenta, Romani imperij ruinas, magnos terræ tremores, cæteraque horribilia, non dubitauit sæpe numero pronuntiare non tam impendere proximè, quam planè adesse Mundi exitum. Quid Ambrosius? ipsum audi elegantissimè differentē: Verborum cœlestium, inquit, nulli magis, quàm nos testes sumus, quos Mundi finis inuenit. Quanta enim prælia, & quas opiniones accipimus præliorum? Hunni in Alanos, Alani in Gothos, Gothi in Tayfalos & Sarmatas insurrexerunt. Quæ omnium fames? lues boum pariter atque hominum? & cætera quæ prosequitur. His superior Hilarius, quòd Arianorum sub Constantio rabiem, ac furorem in Ecclesiam catholicam esset expertus, tribulationē eam dixit, de qua esset prædictum nullam futuram esse maiorem. Itaque sine dubio diem vltimum proximum esse. In tractatu contra Arianos & Augētium, ita scribit: Quid autem illud sit, quod ignorandum vltra non sit, breuiter exponam. Secundum placitam Deo plenitudinē, coarctata sunt tempora. Incircunscripta enim ratio eorum, cœlestibus libris docetur, ac necesse est in ipsam nos ætatē Antichristi incidisse. Quin etiam Sanctissimus Martyr Cyprianus, plusquam mille ducentis ab hinc annis, ad hunc modum scripsit: Scire debetis & pro certo credere ac tenere, pressuræ diē super caput esse cōpisse: & occasum sæculi, & Antichristi tempus appropinquasse: vt parati omnes ad prælium stemus. Nec putemus talia esse quæ veniunt, qualia fuerint illa, quæ præterierunt. Eodem ferè modo, si quis obseruet, loquuntur reliqui Patres. Porrò Sanctus Vincentius Valentinus, magnus sui sæculi Apostolus, etiā reuelatione diuina admonitus, ac Romani Pontificis

Hilar. in Constantium.
Hilar. in lib. cōtra Ariā. & Augentium.
Cypr. lib. 4. epist. 6.
Idem lib. 3. epist. 1.
Iustin. in Dia. cum Tryp. scribit Antichristum iam esse prosorib.

tificis auctoritate fretus, superiore ætate, festinantis diuini iudicij attonitũ orbẽ expectatione cõpleuit. Quas patrũ conclamationes quidam considerantes, simul mundi cursum tanto post tempore eundẽ cernentes, humana putant existimatione deceptos. Sed vt nulla est illorũ virorũ iniuria, si latuisse eos putemus, quod Apostolos quoque, atque ipsos adeò Angelos, Dominus celatum voluit, ita profectò præcipitem de re sibi ignota sententiam tulisse, nullo modo decet existimare. Quid igitur? Iudicij quidẽ diem citò venturum ita prædicabant, vt in diuinis literis legerant, atque ita se comparabant, ac populos sibi cõmissos instruebant, vt tãquam breui, omnium rerum harum caducarum interitũ spectaturi, Deoque vitæ rationem reddituri, hęc vana contemnerent, ad illa æterna aspirarent, fidem moresque integros custodirent: denique sobriè, ac iustè, ac piè viuẽtes, expectarent beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei. Qua quidẽ prędicatione nihil neque salutarius, neque verius afferri potest. Ad hanc, vt Scholasticè dixerim, practicam futuri citò iudicij doctrinam, si ex humanis coniecturis aliquid suspicionis accesserit, quod re vera iam iam mundus properaret ad exitum, donãdum certè est patribus, neque vllo modo falsitatis coarguendum. Neque enim diẽ, neque annum, neque verò sæculũ definierũt: neque vllo modo, pro comperto, & certo tradidere, quoto à priore Domini aduentu anno, rursus iudex mundi venturus esset. Sed quod ad mores corrigendos attinet, pronuntiant illi quidem seriò, diem Iudicij non longè abesse: quod ad signorum obseruationẽ spectat, pio quodam timore perculsi, celerem mundi finem suspicantur: verum vt in re arcana, sententiam suam ab omni certa temporum definitione suspendunt.

Leo ser. 8. de ieiunio 10. mensis

Hiere. in 24. cap. Matthæi

Surius in vita S. Vincẽty. Mar. 13. Act. 1.

Ad Tit. 2.

Con

Cõtra temeritatem eorum, qui certum annum, aut tempus iudicij prædicare audent. CAP. III.

QVI verò vltra progressi, diem aut annum, aut etiam sęculum Mundo perituro definiunt, magno illi temeritatis periculo, quod penitus ignorant, docere conãtur. Nam quemadmodum quicunque hactenus ea de re pronuntiare ausi sunt, egregiè delusos cernimus, ita istos quoque, vel falli, vel fallere nullo modo dubitandum est, qui de posteritate nostra calculum adhibent. Prophetant enim de corde suo, & nihil vident. Augustinus quidem narrat quosdam, post Christum natum, asseruisse annos supereſse quadringentos, alios, quingentos, alios, mille: quorum omnium pulchrè irridet audaciam. Hieronymus vero Iudam scriptorem Ecclesiasticum erroris argui scribit, quod aduentum Antichristi circa sua tempora futurum esse dixerit. Hebræorum quoque nonnulli, rationibus nescio quibus, sane frigidis, mundi ætatem sex annorum millibus ab ipso sito exordio ad finem vsque determinant. Cui sententiæ & Lactantius, Irenæus, atque alij, ex nostris quidam acquiescunt. Quid? quod Beguinarum, & Begardorum princeps Petrus Ioannis, inter cæteros suos pestilentes errores, etiam illius notatur, quòd affirmarit, Anno millesimo trecentesimo trigesimoquinto Antichristum Regni sui finem habiturum, deceptus fortasse computatione dierum Danielis mille trecentorum triginta quinque, tamquam diem pro anno acciperet, vt Ezechielem imitaretur. Iã verò alij nõ inferior Prophera in annum millesimũ trecẽtesimũ quadragesimũ Antichristi tẽpus extendit: cuius scilicet anni ipso die Pẽtecostes, Antichristi discipuli, mũdo essent apparituri. Nec defuere

Ang. lib. 18. de ciuit. c. 53.

Genebrardus in sua Chronographia. ca. 1. Lactan. lib. 7. ca. 14. Irenæ. li. 5. cap. 28.

Direct. Inquir. p. 2. qu. 15. ponitur in error 49.

nostro quoque sæculo, qui computatione adhibita quam volunt, diem vltimum in annum sexagesimum nonum supra sexcentesimum & millesimum conferant. Alij celerius, alij paulò tardius vaticinantur futurũ. Quis hic, si sapiat, tenere se possit, quin ad istorum arrogãtem scientiam fremat, aut rideat potius? Christus ab Apostolis de hac quęstione rogatus, eam curiositatem cõpescendam putauit, & dixit: Non est vestrum nosse tempora, vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate: quib⁹ verbis, vt Augustinus habet egregiè, omnium de hac re calculantium digitos resoluit, & quiescere iussit: & tamen pergunt homines docere velle, quod vel Apostolis discere non est datũ? Neque cogitant, quanta auctoritate à Domino pronũtiatum sit: De die autem illo nemò scit, neque Angeli in cœlo, neque filius, nisi Pater. Quid potest vel superbius, vel insani⁹ cogitari, quã vt rem vsque adeò occultam, quæ ipsos etiã summos Angelos lateat, polliceantur nullius pretij homines certã, atque expeditã? Quin potius audimus sapientem præclarè monẽtem. In pluribus operibus Dei, ne fueris curiosus: non est enim tibi necessarium ea, quæ abscõdita sunt, videre oculis tuis. Sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper. Vigilare sanè pręcepit, & semper paratos esse, lumbos succingere, candelas tenere inflãmatas, atque ita prõptos, & alacres expectare Domini aduentum: horam huius aduentus inquirere, nõ præcepit. Quod si quam Deus occultã voluit, horam nos decernere velim⁹, quid aliud futurum existimamus, quàm vt maximè errãtes, vel intempestiuo pauore perturbemur, vel pernicioso otio torpeamus? Est verò vtrumque non parui discriminis. Quam ob rem Thessalonicenses futurũ sua ętate finem Mundi opinantes, Paulus Apostolus vehementer ab ea sententia

Dan. 12. *Ezec. 4.* *Direct. Inq. p. 2. q. 11. numeratur is primus error Bartholomei Ianoueſy Maioricensis.* *Act. 1.* *Aug. lib. 18. de ciuit. c. 53.* *Mar. 13.* *Eccli. 3.* *Mat. 24.* *Mar. 13.* *Luc. 12.* *2. Thes. 2.*

tentia reuocat in posteriore epistola ita scribẽs: Rogamus autem vos fratres per aduentum Domini nostri Iesu Christi, & nostræ cõgregationis in ipsum, vt nõ citò moueamini à vestro sensu, neque terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam tãquam per nos missam, quasi instet dies Domini. Ne quis vos seducat vllo modo. Quoniã, nisi venerit discessio primum &c. En quanto verbotum pondere præproperam de die Domini futuro, sententiã Apostolus corrigit: neque vlla ratione patitur quęquam ea de re, certè aliquid polliceri, siue is reuelationem sibi factã prætexat, siue supputatione temporũ ex Daniële aliundevè adhibeat (hoc enim vocat sermonẽ, illud spiritum) siue etiã ipsius Apostoli verba non rectè intellecta cõmemoret, quod se Apostolos nouissimos dicat, quòd in se fines sæculorum deuenisse, quòd illis demũ, qui viui peruenient ad diẽ Domini, sese annumeret, dicẽs: Nos qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur in nubibus obuiam Christo: & non præueniemus eos, qui dormierunt in Christo. Quibus ex verbis errandi occasionem cepisse Thessalonicenses, verisimile est, quasi Paulo superstite futurus esset mundi finis, quòd is se viuentẽ occursurũ Domino narrare videatur. Cuius refellẽdi erroris causa potissimũ, scriptã posteriorẽ ad Thessalonicẽses epistol. auctores nobiles tradũt.

1. Cor. 4. *1. Corin. 10.* *1. Thess. 4.* *Hiero. in epist. ad Minerii & Alexãd. Anselmus in 2. c. 2. ad Thessal.*

Quid damni sit, de celeritate Iudicij definire.

CAP. IIII.

SED meritò quærunt, cum Dominus, atque illius Apostoli omnes, ipsíque etiam Prophetæ, toties celeritatem aduentus, & iudicij Dominici commnentur, quid damni fuerit, iam nostra ætate futurum prædicare. Cur enim tãtopere Paulus satagit, ne moueamur à nostro sensu, neuè terreamur, quasi instet

2. The. 2.

dies Domini? Nonne terror iste plenus salutis est? Non ne curam, & solicitudiné incutit maximam, vt
Rom. 3. properemus sanctè in occursum Christi? At veritas
Mar. 13. Dei nullo modo indiget nostro mẽdacio. Iubet quidem nos Christus paratos omni tempore expectare ipsius aduẽtum: sed ex veritatis regula id agente pio timore, dum nostrã hinc ignorantiã, inde rei magnitudinem contemplamur: nequaquã verò ex falsa præsumptione hominum, rei sibi ignotæ tanquam certò compertæ, terrore nos conturbantium. Etenim qui hac parte plus sapere volũt, quam oportet sapere, atque diem Domini definite contendunt, etiam fidem
Augu. in epist. 80. ad Hesychium. nostram in discrimen adducunt. Augustinum audi, si placet. Qui dicit, ait ille, Dominum citius esse venturum, periculosius fallitur. Si enim nõ ita euenerit, incipient homines aduentum Domini, nõ tardum putare, sed nullum: qui est magnus interitus animarum. Audis ne ex sententia tanti Patris, in temeraria diei Domini assertione magnum periclitari interitũ animarum? Nam aut fidei Christianæ insultabunt infideles, aut fidem hominis talia mentientis, irridebunt Christiani, aut etiã de futuris diffident, quando præterita, quæ crediderãt, falsa viderint. Deinde ipsi humanæ vitæ non parum incõmodat importunus eiusmodi terror. Vt enim diem cuique extremum Deus occultum esse statuit magno cõsilio: quòd mortales, cum sequoridie mori posse cognoscerent, rectius viuerent, cum neque certò morituros scirent, viuere possent, & quæ sunt vtilia hominibus, cogitare (quis enim aut liberorum, aut familiæ aut ciuium cõmoda curaret, certus citissimę mortis?) ita profectò ne mũdum istum vehemẽtius amaremus, quàm par est, periturum omninò accipimus: ne verò vel publica obire, vel priuatis consulere, quãtum genus hominum requirit,

requirit, cessemus, incerta illi⁹ duratione, vel potius dilato interitu inducimur. Itaq; tenet nos inter metum, & spem, vel mundi, vel noster finis incertus, sic diuina prouidentia humanæ viæ pondera librãte, vt neque ad caduca ista, æternis neglectis, vehementius afficiamur: neque verò ab iis ipsis, quãtum est opus, curãdis, immoderata interit⁹ formidine abripiamur.

Qua ratione aduentus Domini verè appropinquare dicatur in sacris literis, & nihilominus sit longanimiter expectandus. CAP. V.

ATTAMEN humanum ingenium per se curiosum, & ea maximè sciẽdi auidum, quæ sunt ab ipsi⁹ facultate remotissima, excitatur adhuc amplius illa tam crebra literarũ diuinarum, de aduentus Dominici celeritate, contestatione; vt quærat tandem exitum rei. Mille iam & quingenti anni abierunt, ex quo Christus statim se vẽturum pollicitus est: Ecce, inquit, venio cito. Et viri Galilæi quemadmodũ vidistis eum euntem in cœlum, sic veniet. Quam lõga porrò est hora hæc, quam Beatus Ioãnes ante tot annorũ centurias, nouissimã dixit? Re vera deficit sensus humanus, parũque abest, quin fides pericliteur. Nam patientiæ & iustæ solicitudinis iacturam, inter has tantas Domini moras; plerique seruorum planè fecerunt. Ita Iudicij dies passim cogitatur, atque Troiani excidij fabula: tãquam ad nos minimè pertineat, qui post mille quingentos annos, eadẽ prædicãtes & cõminantes tot viros legimus, & nihilominus eadem etiã homines agentes intuemur. Sed profectò fidelis est Dominus in omnibus verbis suis, & sanctus in omnib⁹ operibus suis, atque omnia opera illius misericordia & veritas, & principium sermonum eius veritas. Quam, quoniã difficilem hac parte

Apoc. 22 *Act. 1.*

Psa. 144. *Psal. 24.* *Psal. 118.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

apud homines futuram Dei verbum præuidebat, iis omnibus commemoratis, quæ de mundi fine & suo aduentu prolixe dixerat, non dubitauit illud robur
Mat.24. adiicere: Cælũ & terra transibunt, verba autem mea
Eccli.39. non præteribunt. Et quoniã spiritus ille cęlestis à sæ-
Sap.7. culo in sæculũ respicit, & cum sit subtilissimus, omnia penetrat, omnia prospicit, etiã in hac re fragilitati cogitationis humanæ pulchrè cõsuluit, longè ante
2.Petr.3. morbum diuino antidoto præparato. Legamus Apostolum Petrum: Veniẽt, inquit, in nouissimis diebus in deceptione illusores, iuxta proprias concupiscentias ambulantes, dicentes: Vbi est promissio, aut aduentus eius? Ex quo enim Patres dormierunt, omnia sic perseuerãt ab initio creaturæ. Ad quã obiectionẽ paulo post, ita respondet. Vnum vero hoc non lateat vos charissimi, quoniã vn⁹ dies apud Dominũ quasi mille anni, & mille anni sicut dies vnus. Non tardat Dominus promissionem suam, sicut quidam existimant, sed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiã reuerti. Satis hinc discimus alias esse mensuras diuinorum operum, &
Iacob.4. temporis nostri. Nos mortales, quibus vita est vapor ad modicũ parens, centũ annos longissimum sæculum cõputamus: & citò nostrum & serò nostrũ interhas metimur angustias, instar formicarũ repentium, quibus longũ est iter, quod vno spatio tuo cõsumas.
Abac.1. Alius est longè diuinitatis altè omnia prospicientis
Psal.89. incessus, & breue est illi quod nobis longissimum, cuius sunt iuxta Propheta, itinera æternitatis. Quoniã mille anni, ait, ante oculos tuos, tãquam dies hesterna, quæ præteriit, & custodia in nocte quę pro nihilo habẽtur, eorũ anni erunt. Iam si mille anni Deo dies vna eaque iam præterita, quomodo non citò fit, quod ante vnã talẽ hebdomadã fit? Non igitur fallit Deus,

Deus, sed nos potius non intelligimus assuefacti humanis angustijs, & diuinam magnitudinem minimè cogitantes. Eadem breuitatis significatio etiam in priore Domini aduentu data est à Prophetis. Et Esa- Esai.14.
ias quidem: Prope est, inquit, vt veniat tempus eius, Agg.2.
& dies eius non elongabuntur. Aggęus verò; Adhuc vnus modicum est, & ego commouebo cælum, & terram, & mare, & aridã & veniet desideratus cunctis gentibus. Huius, Modicum, annos plusquã quadringentos complectitur; illius, Prope, ferme septingentos: quæ summa si ad mortalem hanc ætatẽ conferatur, quæ ad summum octoginta annorum curriculo clauditur, prolixa videbitur: sin ad æternum illum summi Dei diem, breuissimum pũctum. Neque id tacuit scriptura diuina: quę cum alias sępè propinquum diceret Saluatoris aduentum, tamen in Abacuch magis ad nostrum sensum accõmodatè loquitur: Quia adhuc visus procul, & apparebit in finem, & non mentietur. Si moram fecerit, expecta illum, Abac.2.
quia veniens veniet, & non tardabit. Ecce qui incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso. Iustus autem in fide sua viuet. Quæ Prophetæ verba v- Hebr.10.
surpans Apostolus in epistola ad Hebræos, & cum superiore Aggæi testimonio cõiungens, atque ad posteriorem Domini aduentũ accommodans, satis nos instruit, idem esse. & longum nobis, & Deo citum: & moram quidem facientem esse sustinendũ, & tamen opportunè venturum, neque moram facturum. Nam sicut in nostris peccatis perferendis diuque expectandis, valde est longanimis Deus; ita vicissim in illius promissionibus percipiendis vult nos quoque esse longanimes. Et hoc est quod dicit: Iustus meus Heb.6.
ex fide viuet: quòd si subtraxerit se, non placebit animæ meæ. Abraham certè Dei pollicitationes con-

quutus est longanimiter ferens. Quam ob rem commemorato in Euangelio suo illo vltimo aduentu, de quo est nobis susceptra disputatio, non ignorans plerosque longum habituros, quod ille velut breue expectare præcepit, atque eam ob causſam impiè acturos desperatione concepta, admonet nos Magister optimus in hūc modum: Si autem dixerit malus seruus ille in corde suo: Moram facit Dominus meus venire, & cœperit percutere conseruos suos, manducet autem & bibat cum ebriosis, veniet Dominus serui illius, in die qua non sperat, & hora qua ignorat, & diuidet eum, partemque eius ponet cum hypocritis. Superbiam atque luxuriam malorū pastorum describit ex occulta quadam infidelitate venientem, supplicium quoque meritò redditum morte inopinata, locumque attributum cum ijs qui ore tenus Christiani sunt, habentes speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes, quòd pastorum quidem titulos præferrent, rebus ipsis lupi essent, aut idola pastorum. Hæc eo disputata sunt, vt intelligatur, quamuis multis annorum centurijs ab inde distantem, tamen verè prorsus appropinquantem Christi aduentum diuinitus esse annuntiatum.

Matth. 24.

2. Timot. 3. Ioan. 10. Zach. 1.

Quod dies iudicij propterea cuique propinquus sit, quòd mortis dies non longè absit.

CAP. VI.

AT his, & si diuina autoritate pressus non audet contradicere, non satis tamen hominis animus conquieseit. Quid enim? si Deo breue est, quod homini per quam longum, cum alloquitur Deus hominem: non ne humanæ se intelligentiæ accómodare debet? Quid verò sibi vult verbis nostris nobiscum agere, & tamen vim verborum suo non nostro, sensu tenere

tenere? Planè qui apud homines homo ita ageret, is decipere & fallere videretur. Ad hæc, quid rationis habet, propter paucos quosdam homines, quos dies ille supremus hic agentes in carne inuenturus est, cæteros omnes antecedentes, qui infinitis partibus istos superant numero, veluti attonitos atque suspensos tenere velle eius rei expectatione, quæ ad ipsos minime pertinet? Neque enim signa illa terrifica, & tribulationem maximam Antichristi, & ignem illū in omnia grassantem, & reliqua horribilia visuri sumus, si priusquā fiunt, è viuis decedimus. Ad hunc nempe modum humana ignorantia interdum disputat secum; & quamuis voce non audeat, in corde tamen, vt in Euangelio dicitur, Domini sententiam piger seruus accusat. At intelligamus oportet, ac firmissimè in animo collocemus, Deum non vera solum, sed etiam vtilia, nostrumque singulis per quam necessaria tradere. Neque ad illos solum, omnia illa extremi iudicij oracula spectare, qui vltimi omnium mortalium finem sæculi visuri sunt: sed ad nos, ipsos propriè, atque ad omnium mortalium vnumquenque maximè pertinere. Imminet cuique nostrum iudicium certum, dies incerta: & quod de generali ad omnes aduentu suo Christus admonet, de particulari ad singulos etiam intelligi vult. D. Augustinum præclarè hæc eadem tractantem audiamus. In quo, inquit, quemque inuenerit suus nouissimus dies, in hoc eum comprehendet Mundi nouissimus dies: quoniam qualis in die isto quisque moritur, talis in die illo iudicabitur. Et paulo post, cur itaque omnibus dicit, quod ad eos solos pertineat, qui tunc erunt, nisi quia eo modo ad omnes pertinet, quo modo dixi? Tunc enim vnicuique veniet dies ille, cum venerit ei dies, vt talis hinc exeat, qualis iudicandus

Matth. 24.

D. Aug. epist. 80. ad Hesychium.

est

est illo die. Ac per hoc vigilare debet omnis Christianus, ne imparatum inueniat eum Domini aduentus. Imparatum autem inueniet ille dies, quem imparatum inuenerit suæ vitæ huius vltimus dies. Hæc ille. Ac si diligentius attendamus, inueniemus profectò, cum Christus de suo aduentu & iudicio loquitur, ita verba sua attemperasse, vt non solum generalem Mundi finem, sed singularem etiam cuiusque oculos poneret. Quare ita sermonem illum vniuersum claudit, vt non minus de hora mortis extrema, quam de Mundi fine intelligi velit. Sic enim finit a-
Marc.13. pud Marcum: Vigilate ergo: Nescitis enim quando dominus domus veniat, serò an media nocte, an galli cantu, an manè; ne cum venerit repente, inueniat vos dormientes. Quod autem vobis dico, omnibus
Matt.25. dico: Vigilate. Eodem modo Matthæus paulo amplius dilatata parabola seruorum domini teditum
Luc.21. præstolantium. Apud Lucam quoque legimus: Attendite autem vobis, ne forte grauentur corda vestra in crapula & ebrietate & curis huius vitæ, & superueniat in vos repentina dies illa. Hic si quærimus, quam diem intelligat Dominus, cùm monet, ne nobis repentina superueniat, æquè sanè & diem obitus nostri, & diem mundi vltimam significatam accipi-
1.Thess. 5. mus. Quod Paulus bene confirmat, cum dicit diem Domini sicut furem in nocte venturam. Vos autem, ait, fratres non estis in tenebris, vt vos dies illa tan-
Apoc.16. quam fur comprehendat. Ita in Apocalypsi, quod de
Apoc.3. vltimo mundi die in quodam loco Dominus dicit: Ecce venio sicut fur: idem conueniens Episcopum Ecclesiæ Sardis comminatur: Si ergo non vigilaueris, veniam ad te tanquam fur, & nescies qua hora veniam ad te. Addam illud, in diuinis literis sæpe pro eodem haberi iudicium singulare cuiusque, & vniuer

vniuersale omnium, neque tanquam duo iudicia narrari, sed tanquam vnum atque idem. Diem Domini, ait Hieronymus, diem intellige iudicij, siue diem exitus vniuscuiusque de tempore. Quod enim in die iudicij futurũ est omnibus, hoc in singulis die mortis impletur. Nam quamuis tempora diuersa sint, causa tamen eadem est atque sententia: vt illud solum differre videatur, quod hic singuli iudicantur, illic omnium simul iudicia promulgantur. Est vero perquam familiare scripturæ sacræ, quando aliquid apparet, velut cum ipsum fit, vno sermone celebrare, & tanquã vnum idemque censere. Ita prior Christi aduentus & occultus in Virginis vterum, & apertus ex Virginis vtero, tanquam idem aduentus in mundum, Paulo teste, & à Prophetis canitur, & ab *Heb.1.* Angelis adoratur. Quem morem Ecclesia seruans, in *Psal.96.* Christi natali sæpe repetit, Verbum carnem factum, tanquam simul incarnatum & natum celebret: tametsi honorem Mariæ in Annuntiatione proprio nomine veneretur. Vt ergo prior Christi aduentus ad saluandum Mundum, vnus atque idem à scriptura traditur, atque ab Ecclesia celebratur, & occultus in virginis vterum, & apertus ex Virginis vtero, sicut iam dixi: ita posteriorem illius aduentum ad iudicandum mundum, sacrę literę tradunt, & cum singulos velut occultè ac seorsum iudicat, & cum simul omnium iudicium vniuersa creatura præsente, atque spectante pronuntiat. Eam ob causam dicit: Qui *Ioan.3.* incredulus est, iam iudicatus est, quia de illius condemnatione iam constat. Ex eadem scripturæ Regula, quæ de prima, & secunda Resurrectione tanquam de vna atque eadem confusè, & obscurè dici videntur, enodatius explicanda sunt. Cum enim Resurrectio mortuorum siue Regeneratio aliud re vera

fit,

Universidad de Deusto
Biblioteca

sit, quam vita æterna atque animæ immortalitas (nã fruuntur iam nunc beatæ Sanctorum animæ vita æterna, corporum autem resurrectionem vsque ad sæculi occasum opperiuntur) tamen in diuinis literis vtrumque pro eodem habetur passim, propterea quod ab eodem fonte emanet, ac se se vtrumque nexu quodam mutuo consequatur. Dei enim perfecta sunt opera; & qui saluator est hominis, totum hominem facit sanum. Appellari autem in scriptura resurrectionis nomine, animæ immortalitatem & vitam æternam, ex Christi disputatione perspicuum est, qui ostendere volens Sadducæos errare, quod negarent resurrectionem mortuorum, ex diuino testimonio probat: Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Deus autem non est Deus mortuorum sed viuorum. Et certè poterant intelligi illi patres animâ viuentes, quamuis corpore resurrecturi non crederentur, quemadmodum Philosophi, Platonici præsertim atque Peripatetici, facile concederẽt. Sed agebat cum Sadducæis Christus, qui resurrectionem corporum ob id negabant, quod animorum immortalitatem non reciperent, quemadmodum Lucas quoque in Actis Apostolorum significat. Sadducæi, inquit, dicunt non esse resurrectionem neque Angelum neque spiritum. Viram igitur restare alteram multò hac meliorem, in qua agerent illi Patres tantopere Deo chari, rectè Christus ostendit, quod illos hoc sæculo iam defunctos, adhuc tamen suos Deus vocaret, nequaquam certè cum mortuis commercium habiturus Deus viuens. Ex eadem intelligentia auctori secundi Machabæorum libri licuit dicere de Iuda Machabæo offerẽte donaria pro ijs qui bello ceciderant, quòd bene & religiosè de Resurrectione mortuorum cogitaret. Nisi enim eos qui cecide

Deu. 32. Ioan. 7.

Matth. 22. Exod. 3.

Act. 23.

2. Matth. 12.

ceciderant resurrecturos speraret, superfluum videretur & vanum orare pro mortuis. Atqui non esse vanum, quispiam dixerit, orare pro mortuis etiam si resurrecturi non sint: vt enim corpora extincta iaceant, tamen animas à peccatis solui, & vita beata frui. Sed, vt dixi, pro eodem vtrumque habetur, & vitam existere beatam animarum, & mortuorum resurrectionem: hoc est, concessa prima resurrectione, vt scriptura loquitur, secundam pariter concedi. Eodem modo argumentatur Paulus Apostolus: Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit, si Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides vestra. Quibus adiungit. Quod si in hac vita tantum sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Quid ita Paule? An si corporum resurrectio nõ sit, nulla erunt præmia tua? nihil ne solutum corpore, animo regnare cum Christo? Nihil peregrinantem à corpore, præsentẽ esse ad Dominũ? Nihil per speciem in Deũ rapi? Non negat ista Paulus, neque id agit, vt solius animæ fœlicitas non superet omnes vitæ huius labores, atque ærumnas. Sed negata mortuorum resurrectione, etiam viram beatam animarum tolli, vita verò illa concessa, etiam mortuorum resurrectionem vicissim stare, Paulus intelligit. Atque hinc sublata resurrectione, omnibus miseris miseriores esse Apostolos sapienter colligit, qui præsentes labores veros perferrent, ad præmia futura falsa respicerent. Ex his alijsque scripturis apertè monstratur quod dixi, resurrectionem futuram corporum cum præsenti vita beata sanctarum animarum pro eodem haberi, atque vtrumque vno communi resurrectionis siue regenerationis nomine appellari. Nam & Philosophiæ consentaneum est, vbi vnum propter alterum, ibi non duo, sed

1. Cor. 15. *Apoc. 20.* *2. Cor. 5.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

sed vnum dici. Ac videtur mihi huius in scripturis sanctis locutionis non satis animaduersa ratio non paucis errandi occasionem præbuisse, qui quod in illis literis, iustorum præmia & mercedem in regeneratione, in resurrectione, in aduentu Domini, in fine sæculi reddi persæpe legerent, præcipuam beatitudinis partem, quæ Dei visione constat, vsque ad mundi finem differri opinati sunt. quod præterea nō nulli sanctorum Patrum sentire videri queant, Augustinus præsertim, ijs qui morem loquendi illorum scripturæ congruentem minus perspexerint: cum re vera haud quaquam illorum sententia sit, puras & Sanctas animas diuinæ esse visionis expertes. Sed de beatitudine animarum scripturę patrumque sententias explicare, non est huius temporis. Illud nobis modo maneat, de quo satis est disputatum tam timorem diuini Iudicij, quam spem retributionis æternę, secundum sanctarum scripturarum fidem, pariter hominis cuiusque, & in vniuersi orbis fine proponi.

Quod Diem iudicij sibi imminere vnusquisque cogitare debeat.

CAP. VII.

QVAM ob rem si prudenter cogitamus, ita nos comparare debemus, vt nobis iamiam imminere atque adeo incumbere iudicij vltimum diem arbitremur. Nam quod ad nos attinet, tunc nobis mundus iste finitur, cum vita finitur. Signa quoque illa mundi occumbentis in ipsa nostra morte non desunt. Neque enim frustra nos adhortatur Salomō: *Eccli. 12.* Memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ, antequam veniat tēpus afflictionis, & appropinquent anni de quibus dicas, non mihi placent: antequam tenebrescat sol & luna & lumen & stellæ, & reuertantur

tantur nubes post pluuiam quando commouebuntur custodes domus, & nutabunt viri fortissimi. Quæ quidem cum cōsequentibus, de interitu cuiusque dici manifestum est, & tamen ad Mundi interitum, vt etiam Hieronymus animaduertit, spectare videntur. Nam quemadmodum sol rationis humanæ obscuretur, stellæ sensuum decidant, luna cogitationis obueletur; cerebri imber viuificus vacuis veluti nubibus non stillet, ipsa ossa, quæ domum hanc mortalem custodiunt tamquam firma præsidia, commota titubēt ac vacillent, cætera denique fiant quæ ab Ecclesiaste ibi commemorantur, & à Gregorio illo antiquo ad Mundanæ fabricæ ruinam accommodantur, huc attexere, & longum est & minimè necessarium. Tribulationem quoque tunc fore maximum, cum princeps mundi huius adest sæuiens quòd modicum tempus habeat, nemo nescit. Antichristum: si quis requirat huius finis prænuntium, Ioannes etiam multos Antichristos ostendet, quot quot sanè Christi fidem & charitatem in nobis oppugnant. Vnde scire possumus nobis nouissimam esse horam. Quæ à me non eo commemorata sunt, vt quæcumque à Saluatore de signis, de die vltimo, de iudicio extremo prænuntiata sunt, eadem aut totidem de die cuiusque vltimo intelligi debere existimem (quid enim ea commentatione insulsius?) sed vt potius allata sunt, vt cum alius sit dies vltimus Mundi, alius cuique vltimus, tamen intelligant, sibique persuadeant homines, quantum ad vtilitatem quemque pertinet, diem Iudicij esse propinquum, atque ideo ab ipsa Veritate non solum verè, sed etiam vtiliter de celeritate vltimi ipsius aduentus fuisse pronuntiatum. Quemadmodum enim si maris inexpertus, & multū nauseās nauclerum interroget,

Hiero. in commentar. 12. Eccles.

Gregor. Taumaturgus in paraphr. Ecclesiastis.

Ioan. 2.

Universidad de Deusto Biblioteca

an longa futura sit nauigatio, illeque vt animum addat iam pene exanimato, breuem eam futuram esse respondeat, cum alioqui vectori mox perquam prolixa videatur, non certè mentitur, quamuis interrogantis sensum lateat responsionis modus, cum re vera nauigatio pro consuetudine nauigantium non longa sit, interim etiam saluti hominis potius quam curiositati consulitrita mihi videntur Dominus noster desiderantibus Apostolis ipsius aduentum tempusque exquirentibus, breui futurum & verè respondisse & salubriter, quòd saluris nostræ potius quam curiositatis rationem habendam duxerit. Est enim eius diei scientia periculosa, ignorantia tutissima.

Ob quas causas præter iudicium particulare singulorum, Iudicium vniuersale omnium Deus constituerit.

CAP. VIII.

CVR verò, cum causæ omnium hominum, cum primum singuli migrant è vita, terminentur, voluerit tamen Deus iudiciũ vniuersale constitui, in quo non aliæ sententiæ, sed eædem proferendæ sint, quamquam diuina iudicia timere potius iubemur quam perscrutari, tamen est vtile atque conducit, paucis quæ diuinæ literæ insinuant, considerate.

Psal. 50. Primum igitur, vt iustificetur Deus & vincat, omni creatura, cœlesti, humana, atque inferna tum spectante tum comprobante, publicè omnium simul causæ narrandæ sunt, & expromenda iudicia. Hanc Dei omnipotentis laudem commendat Ioannes in Apocalypsi, cum narrat vidisse se atque audisse diuinos cytharœdos pulsantes cytharas atque cantãtes:

Apoc. 15. Magna & mirabilia sunt opera tua Domine Deus omnipotens, iustæ & veræ sunt viæ tuæ Domine, Rex sæculorum. Quis non timebit te Domine, & magnificabit nomen tuum? quoniam solus pius es, quoniam

quoniam omnes gẽtes venient & adorabunt in conspectu tuo, quoniam iudicia tua manifesta sunt. Et in Psalmo; Cognoscetur Dominus iudicia faciens: *Psalm. 9.* & in alio Psalmo; Vt faciant in eis iudicium conscriptum. Deinde ad Sanctorum gloriam augendam, & ignominiam impiorum publica Summi Iudicis sententia opus est. Sic enim Magistratus etiam terreni, quam priuatim per notarium reo sententiam intimauerunt, eam per præconem in maximo ciuium conuentu reum spectãte, publicè proferri & executioni mandari iubent. Atque hoc præcipuè in magno Fidei Inquisitorum iudicio cernimus, vbi quæ intra secretos parietes definita sunt, omnium auribus atque oculis cum summa reorum ignominia produntur. Absoluti quoque cum magna honoris significatione vicatim circũferũtur. Hoc Paulus monet, cum dicit: Nolite ante tempus iudicare, donec veniat *1. Cor. 4.* dies Domini, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium, & tunc laus erit vnicuique à Deo. Namque vt dixit Sapiens: *Eccli. 9.* Omnia in futurũ seruãtur incerta, eo quòd vniuersa æquè eueniant iusto & malo, bono & impio. Eam gloriam iustorum ex Dei commendatione Cyprianus, ignominiam contrà & terrorem impiorum Basilius eloquentissimè persequuntur. Postremò quoniam natura hominis è corpore constat, atque animo, ac animus inuisibilis est, corpus visibile, necesse fuit iudicium quidem animarum, cum è corpore exeunt, veluti secretum & inuisibile habere: sed cum redditæ corporibus fuerint, & totus homo resurrexerit, qui totum hominem redemit, totum iudicare debet, idque secundum hominis naturam visibiliter & corporaliter. Idcircò Christus manifestus aduenier, sicut fulgur, toti mundo conspicuus. *Mat. 24. Apoc. 1.*

Cypri. in orati. de mortalitate.

Basil. in Psal. 33.

Et videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Hoc & Daniel loquitur & Apocalypsis Ioānis, & Euangelia omnia, & scripturæ omnis propemodum pagina. Nihil enim ad vitam sobriè & iustè, & piè transigendam potentius cogitatione assidua aduentus magni Dei. Quam ob rem Sapientissimus Ecclesiastes hanc esse voluit vltimam suæ concionis periodum: Finem, inquit, loquendi pariter omnes audiamus. Deum time, & mandata eius custodi. Hoc est omnis homo. Cunctas res adducet Deus in iudiciū pro omni absconditō, siue bonū siue malū fuerit.

Dan.7. Apo.20. Tit.2.

Eccli.12.

Quomodo sit intelligendum non præterituram hanc generationem donec omnia fiant. CAP. IX.

SED quid illud est, quod Christus cōtestans diem Iudicij, affirmat: Amen dico vobis non præteribit generatio hæc donec omnia hæc fiant? Multæ enim generationes abiisse videntur ex illo, nec tamen illa omnia completa sunt. Quidam ad Hierosolymorum euersionem verba ea referenda putant: ac tunc expedita est propositio, cū anni non plus quam quadraginta vsque ad Vespasiani & Titi obsidionem interceſſerint. Sunt qui ad mundi finem referentes, generationem accipiunt, Iudæorum progeniem, quam non esse abolendam vsque ad illa suprema tempora, scripturæ tradunt. Alij etiam aliter explicant. Sed de Mundi fine illa prædici, ex ipsa Matthæi serie perspicuum est: Iudæorum verò gentem eo vsque durare, tametsi verū sit, tamen ad rem, de qua agitur, hoc est ad confirmandam eius doctrinæ certitudinem, non admodum videtur conducere. Ergo more scripturę, generatio ætatem ibi designat, ætatem inquam non hominis alicuius, sed mundi ipsius, de quo erat Sermo. Esse autem vltimam Mundi ætatem

Mat.24.

ætatem sub Euāgelica lege, omnes sciunt: at quamdiu ea duratura sit, nouit nemo. Nam vt Augustinus philosophatur, est quidem nunc Mundi senectus, sexta nempe inter eius ætates: Sed fieri potest, atque interdum solet, vt senectus sola tantundem spatij comprehendat, quantum reliquæ ferè ætates. Etenim à sexagesimo anno senectus inchoat: potest verò permanere, vt idem autor computat, vsque ad tos sexaginta, cum annos centum viginti, adeptos senes quosdam ipsi viderimus. Ita fit, vt ex Augustini computatione, & mundi generatio siue ætas vltima hæc sit, cui nihil succedet nisi interitus: & tamen non per annos tantum mille quingentos, sed etiam quater mille si duret, vna atque eadem ætas sit. Neque verò si ita fieret, (quod quamuis nesciam, haud tamen credo) quicquam de veritate Euangelica deperiret. Illud enim certum fixumque esse voluit, qui hanc generationem non præterituram dixit, donec omnia fierent, quòd nulla esset legis Euangelicæ futura mutatio, nulla posteritas Apostolicæ exterminatio, vsque dum promissum electis regnum cœlitus reuelaretur.

Aug.lib. 83. q.58. paulo ante finem.

Augus. ibid. & Thom.in addit. q. 88.art.3. ad 3.

Historiam nouissimorum temporum tractare, maximæ esse vtilitatis.

CAP. X.

QVONIAM superiore disputatione iudicium Dei appropinquare iam, secundum sanctarum litterarum fidem, copiosè demonstratum est, tametsi quanta ea appropinquatio sit, certa enumeratione dierum aut annorum à nullo mortalium definiri queat: deinceps videndum est, quid nouissimis temporibus futurum sit, quid de Ecclesiæ tentationibus, quid de Antichristi persecutione & regno,

quid de Mundi ruina, extremisque prodigiis & rerum omnium perturbatione, eædem arcanæ literæ tradant. Vt neque fingamus incerta, neque certa, quoad licet, prætereamus. Confert vero magnopere harum rerum mirabilium commemoratio, quas spiritus sanctus nõ otiosa amplificatione per quam frequenter commendat, tum iis qui illa visuri non sunt, tum verò illis maximè, qui in ea tempora acerbissima incident. Nam quibus diuina misericordia ita cauit, vt antequam illa sæua atque horrenda experiantur, decedant ex hac vita mortali, cogitare decet, se tam magnis laboribus & periculis impares esse: nescientes autem, vtrum eo vsque sint peruenturi, & propriæ imbecillitatis conscij simul, quo ad licet, parare se debent, simul sempiternam maiestatem precari, vt sese nequaquam tãtis rebus idoneos, opportunè subtrahat, neque in maximã tentationem inducat. Hoc fortassis admoniti nos Christus voluit, cum narrata omni illa terribili temporis vltimi *Luc.21.* historia, apud Lucam suos alloquitur: Vigilate itaque omni tempore orantes, vt digni habeamini, fugere ista omnia, quæ futura sunt. Effugiet sanè glorioſius, qui vincet: atqui declinando etiam effugere hostem potentiorem, genus victoriæ est. Neque dubitãdum est, quod Bernardus & Augustinus præclarè scribunt, electorum plurimos impendẽtibus tentationibus præripere, quibus cessuri sine dubio essent, ad ipsam altissimæ prædestinationis gratiam pertinere. Sicut de illo scriptura refert, quem dicit placuisse Deo, & quia placita erat Deo anima illius, propter hoc properasse educere illum de medio iniquitatum. Raptus enim est, ne malitia mutaret intellectum eius, aut ne fictio deciperet animam illius. Quod nonnullis Sanctorum, cruciatuum acerbitati tolerandæ

Bern. ser. de S. Innocentibus. Augu. lib. de Bono perseuer. ca. 8. & de Prædest. sanct. ca. 14. Sap. 4.

tolerandæ minus idoneis, contigisse historiæ produnt, vt celerem à Deo peterent atque impetrarent vitæ exitum. Sed futuros extremo tempore sanctos, quos fore Apostolis simillimos, illustrissimos atque fortissimos viros tãquam Ecclesiæ aciem claudentes, quos disciplina militaris primis manipularibus ferè exæquat, Augustinus & Anselmus meritò tradunt, illos Dei milites, in quos Christiani prælij extremum pondus incumbet, cum solutus Satanas, immenso furore sæuiet, illos inquam Christi fidelissimos seruos diuina prouidentia præcipuè armandos, & communiendos insuperabili sacrarum scripturarum auctoritate curauit. Nihil enim potentius Dei verbo. Hæc, inquit, locutus sum vobis, vt cum venerit hora eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis. Et ipse Christus passionem aditurus ita sese confirmat: Quod scriptum est oportet impleri in me. Et rursus: Quomodo implebuntur scripturæ? Omnino nulla alia res aduersus omnes Antichristi, Diabolique præstigias, & truculentissimam tyrannidem, perinde Christi athletas armabit, atque cœlestis doctrinæ inuictissima auctoritas. Meritò autem vbi suprema omnium est futura tentatio, vberiora atque præclariora diuinæ scripturę remedia opposita sunt: quibus etiam perfugarum ac desertorum væcordia apertissimè coarguatur. Itaque cœlestia hæc mirabilia, vt Daniel loquitur, & referre iucundum est, & illustrare, quantum nobis supernè conceditur, minimè inutile.

Augu. de Ciuit. lib. 20. ca. 8. *Anselm. in 1. The. 4.* *Ioan. 16.* *Luc. 12.* *Mat. 26.* *Dan. 12.*

Ad intelligendas diuinas scripturas, quæ sit regula maxime necessaria.

CAP. XI.

PRIVS verò quam de nouissimis temporibus dicamus, enodanda est, quæ pleroſque torquere

solet, quæstio. An quæ in Euangeliis à Domino in monte Oliueti Apostolis prædicta legimus, ea vel omnia, vel plurima, de excidio potius Hierosolymitano, non de Mundi interitu intelligenda sint. Nam & Sanctorum Patrum varia expositio, & ipsorum Euangelistarum collatæ inter se sententiæ, non parum obscuritatis habent. Itaque quibusdam ea omnia, de euersione vrbis illius & gentis, accipienda videntur, quæ Dominus signa prædixit: idque vt efficiant, accommodant euangelica verba de Sole quoque & Luna obtenebratis, cæteraque portenta, ad historiam sæculi illius, à Iosepho scriptore narratam, calamitosam sanè atque omnium, quæ illi populo contigerunt, funestissimam. Alij non negãt quidem Domini sermonem denique ad extrema mũdi mala cõuersum, sed in fine atque exiliter: plurima verò & præcipua de Iudæorum clade dicta esse contendunt. Mitto causas auctoritatesque, quibus se se illi, vel illi tuentur. Ac nisi mea me fallit mẽs, longè vtrique ab instituto Domini aberrant. Et si enim nõnulla in eo sermone propriè de Hierosolymæ destructione, Saluatoré monuisse certũ est, tamen pleraque de Mundi fine sine dubio prędicta sunt: multa præterea, ita temperata oratione intermixta sunt, quę & illã vrbis iam factã, & hanc aliquando futurã Orbis extremã ruinã simul insinuarẽt. Qui mos prophe ticis prædictionibus familiarissimus est. Solet enim scriptura diuina, quod etiã Sãcti Patres Hieronym⁹ atq; auctor imperfecti operis in Matthæũ diligẽter tradũt, & quiuis, vel mediocriter in Canonicis libris excitat⁹ facilè animaduertit, sũpta ex aliquo humano & particulari euẽtu occasiõe, ad diuina & vniuersalia oracula erũpere: Idq; ita tẽperat atq; cõmiscet prophetícus spiritus, vt eodẽ cõtextu iã vtrũq; attingat,

Hiero. in 11. Dan.
Auctor. imper. ho mil. 49. in Matt.

gat, iã alterum tantũ: modo quod est veluti materia sermonis insinuet, modo quod est forma atque institutus præcipuè scopus, designet. Hãc ad intelligẽdas scripturas Regulam, à Ticonio de genere & specie appellatam, meritò commendat valde Augustinus: cuius ignoratione, adeo perplexus ac sibi pene repugnans sermo facer sæpenumero occurrit, vt vix, aut nullo modo possit intelligi. Exempla sunt ponenda breuiter, pauca de plurimis. In Psalmo septuagesimo primo materia siue occasio sermonis est Salomon, quod vel titulus ipse prodit. Et in Psalmo, quamuis multa in Salomonem congruant, tamen multa eaque præcipua soli Christo accommodari possunt; pleraque vtrique sanè conueniunt, sed Christo perfectè, Salomoni ex parte. Nam benedicentur in ipso omnes tribus terræ, & replebitur maiestate eius omnis terra. Et permanebit cum Sole, & ante Lunam. Et dominabitur à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarum. Hæc inquam & talia Salomoni non possunt conuenire. Hoc exemplo vtitur Hieronymus, quod apertè quoque Paulus maiore auctoritate confirmat. Nam quis nescíat illustre illud Nathan Prophetæ ad Dauid vaticiniũ secundum literam de Salomone esse prolatum? Cumque completi, inquit, fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de vtero tuo, & firmabo regnum eius. Hoc de Salomone melius accipitur, nam Christus heri & hodie ipse, & in sæcula, & non cum dormierit Dauid. Iam de vtroque simul & Salomone & Christo, ipse ædificauit domum nomini meo, hic spiritualem, & æternãm in cælis, ille huius typum, templum Hierosolymitanum. Iam quod sequitur de Christo apertè enuntiatur. Et stabiliam thro-

Aug. 3. l. de Doct. Christ. c. 34.
Psal. 71.
Hiero. in Dan. 11.
2. Reg. 7.
Heb. 13.

nam Regni eius vsque in sempiternum. Ego ero ei in patrem & ipse erit mihi in filium. Hoc testimonio
Heb.1. Apostolus vtitur, vt Christi supra Angelos excellentiam probet, quo etiam Angelus ipse Gabriel alludit, cum dicit, & dabit illi Dominus Deus sedem
Luc.1. Dauid Patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Iam quæ sequuntur: qui si inique aliquid gesserit, arguam eum in virga virorum, & in plagis filiorum hominum; misericordiam autem meam non auferam ab eo, sicut abstuli a Saul; quamquam D. Augustinus etiam de Chri
Aug. 16. de Ciuit. c.8. & 9. sto accipienda vult secundũ corpus id est Ecclesiam, quam interdum peccantem Deus coarguit quidem, sed non penitus demolitur: tamen planius mihi de ipso Salomone sonat, qui peccauit quidem, & coërcitus à Deo est, veruntamen sceptrum eius non est dissipatum, vt Saulis fuit. Eadem tamen & de Christo & Salomone suo modo intelligi possunt. Altissimus est spiritus & omnia prospiciens: potest ineffabili quodam, ac sibi proprio Sermone semotissima iungere, & vno velutti ictu mille sæculis diserepantia tangere: & simul hoc atque illud alijs atque aliis hominibus loqui. Vt si eadem Græca Græcis vnũ, Barbara Barbaris aliud significãtia, is qui vtriusque non ignarus est linguæ, diuersa tamen velit significare: diuersa sanè intelligentia in diuersis, tamen ex vna atque eadem mente, eaque verissima proficiscatur necesse est. Ad hunc modum de extremo iudicio & mundi fine, sub alia occasione non Euangelicæ tantum literæ, vnde nobis erat proposita quæstio, sed etiã Prophetæ passim vaticinantur. Et cum aliò initio
Esai.13. prospectent, aliò tamen iacula sua conuertunt. Et minantur quidem vrbi, aut prouinciæ cuidam, feriunt verò vniuersum mortalium genus. Nam qui apud Esaiam

Esaiã legit, onus Babylonis, quod vidit Esaias filius Amos, profectò Chaldæorum exitium prædici non falsò intelliget: quod perspicuè etiam in fine capitis Propheta ipse demõstrat. Ecce, inquit, ego suscitabo super eos Medos, qui argentum non quærant, nec aurum velint, & erit Babylon illa gloriosa in regnis, inclyta superbia Chaldæorum, sicut subuertit Dominus Sodomam, & Gomorrham, & cætera vsque ad finem. Quam ob rem Hieronymus cæterique interpretes vaticinium hoc de Chaldęi Regni euersione, quæ sub Dario primum, mox sub Cyro contigit, metrõ accipiunt. At cũ progressus paulisper fueris, occurret res lõgè maior euersione Chaldaica. Nam vbi ad ea vẽtum est: Dominus & vasa furoris eius vt dis-
Ibidem. perdat omnem terrã: Vlulate, quia prope est dies Domini; quis hic de vniuersi clade agi non intelligat? Cum verò additur: Omnes manus dissoluentur, & omne cor hominis cõtabescet, & conteretur: torsiones & dolores tenebunt, quasi parturiens dolebunt, vnusquisque ad proximum suum stupebit, facies cõbustæ vultus eorum, cui iam dubium est eadem esse hæc, atque illa Euangelica: Arescentibus hominibus
Luc. 21. præ timore & expectatione, quæ superuenient vniuerso orbi? quod ipse propheticus sermo statim apertissimè declarat: Ecce dies Domini veniet, crude-
Esai.13. lis & indignationis plenus, & iræ furorisque ad ponendam terram in solitudinem, & peccatores eius conterendos de ea. Quoniam stellæ cæli & splendor earum non expandent lumen suum, obtenebratus est Sol in ortu suo, & Luna non splendebit in lumine suo, & visitabo super orbis mala. Hæc si de extremo iudicij die non dicuntur, nihil de eo in scriptura dici, eadem fronte contendi potest. Eadem arte apud Ezechielem, cum aduersus Pharaonem
Eze. 32. vindi

Universidad de Deusto
Biblioteca

vindicta proferatur, apud Ioël verò aduersus Tyrum & Sidonem, tamen de Mundi totius fine concluditur, cum apud illum dicitur: Operiam cum extinctus fueris cælos, & nigrescere faciam stellas eius, Solem nube tegam, & Luna non dabit lumen suum. Omnia luminaria cæli mœrere faciam super te, quæ de Antichristi atque illius corporis interitu verissimè dicta accipiuntur: apud Ioël autem apertius est, cum adiungitur: Consurgant & ascendant gentes in vallem Iosaphat, quia ibi sedebo, vt iudicè omnes gentes in circuitu. Et illæ, Sol & Luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum, & Dominus de Sion rugiet; & cætera. Hęc pauca exempla de plurimis satis declarant, familiare esse ac veluti propriũ in diuinis literis, vt proponant quidem tanquam tractanda minora quædam, progressum verò exitumque sermonis ad altiora conuertant, simulque & hæc, & illa mirabili ratione contexant. Quod in Christi regno & impiorum hominum perditione, de qua agimus, frequentissimum est. *Ioël. 3.*

Quod sermonis dòmini in monte Oliueti habiti scopus sit vniuersi orbis, potius quam vrbis vnius interitum prædicere.

CAP. XII.

QVAE eò vberius commemorata sunt, quo Euangelica de Ecclesiæ decursu, & tentatione vltima, & prodigijs, & mundi fine narratio, fiat illustrior. Igitur totius sermonis in monte Oliueti habiti sumpta est occasio ex templi atque vrbis Hierosolymitanæ excidio à Domino prædicto. Cum enim discipuli templi molem illam immanem, & elegantem structuram admirarentur, ac Dominum tanquã prætereuntem & contemnentem, ad spectandum curio

curiosius inuitarent, repressa est omnis illa curiositas, inopinata sententia: Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruatur. Hoc tanto terrore perculsi, mox Christum in monte Oliueti sedentem, & è regione templi prospectantem discipuli adeunt, simul Hierosolymæ euersionem, simul mundi interitum discere cupientes. Nam vtrumque illos quæsisse (quod de vtroque Dominum locutum intellexissent) manifestum est ex Matthæo. Lucas quidem ita: præceptor, quando hæc erunt, & quod signum cum fieri incipient? vt de sola Hierusalem interrogare videantur. Marcus adhuc non ita apertè. Dic nobis quando ista fient? & quod signum erit, quando hæc omnia incipient consummari. Matthæus verò perspicuè de mundi fine quæsisse demonstrat: Dic nobis quando hæc erunt, & quod signum aduentus tui, & consummationis sæculi? sumpta ergo hinc occasione, permixta quidem est Christi oratio, & quędam de excidio Hierosolymitano, quædam de orbis fine pronũtiat. Sed quæ ad illam propriè vrbem, & gentem Iudæorum pertinent, pauca omnino sunt, atque ea sigillatim expressa apud Lucam ex illo loco: Cum autem videritis circundari ab exercitu Hierusalem vsque ad illa verba, & Hierusalem calcabitur à gentibus donec impleantur tempora nationum. Nam quæ proximè consequuntur. Et erunt signa in Sole & Luna & Stellis, & in terris pressura gentium, præ confusione sonitus maris & cætera, manifestissimè de sæculi consummatione sunt dicta, sicut etiam ab Ecclesia proponuntur. Exceptis ergo illis paucis, cętera omnia quæ tum in hoc, tum in cæteris Euangelistis leguntur, aut de solo Mundi fine intelligenda sunt, aut communia sunt vtrique calamitati, speciali illi, *Mat. 24.* *Luc. 21.* *Marc. 13.* *Mat. 24.*

illi,& huic generali,multoque magis de orbis quam de vrbis interitu dicta accipi debent. Hoc vt diuinus spiritus indicaret, per os Matthæi interrogationem discipulorum distincte de sæculi consummatione & Domini aduentu expressit. Quare non est dubitandum, quin ea quæ ibi Matthæus à Christo disputata huius interrogationis occasione persequitur,omnia eo referenda sint,quamuis ex ijs nonnulla etiam Iudaicæ ruinæ cõgruere possint,ac ferè eadem à Luca de obsidione & desolatione Hierosolymæ narrentur. Ita sanè tum veterum tum recentiorum optimi quique interpretes censentiimo vt equidem sentio,ipse Matthæus,ipso proponẽdi modo. Quam ob rem quod non nulli expositores vel veteres vel recentiores laborant, vt maximam partem eorum quæ scripta sunt à Matthæo, non de sæculi consummatione, sed de Iudææ exitio intelligenda contendant, videtur sanè mihi is labor magis difficilis quã necessarius.Quod vero aliquando ipse etiam vidi,vt quæ in aduentus exordio Ecclesia proponit de extremo iudicio ex Euangelio Lucæ: erunt signa in sole & luna, & cætera, ea ad literam de Hierosolymitana clade concionator exponenda susciperet, omnino ineptum est & absurdum. Ac sæpe numero vsu venit, vt nimij quidam sensus literalis inuestigatores,dum spiritum parui faciunt,etiam literam ipsam amittant. Nam diuini eloquij litera sensusque ipse totus,spiritus est,quem qui non primo semper in loco ponendum intelligit,is non Dei, sed hominis sui similis eloquia se tractare demonstrat, atque adeo ab ipsa scripturæ mente plurimum aberret, necesse est.

In cæteris quoque scripturis plurima de vltimi temporis euentibus propriè prædici.

CAP. XIII.

AD eandem quoque legẽ iam satis explicatam, pleraque alia loca de nouissimis temporibus, Antichristi potissimum aduentu, intelligenda sine dubio sunt, quamuis scriptura aliunde occasionem ceperit,aut etiam simul alia intermisceat. Nam quæ in præclara illa Danielis prophetia de regibus continentur,vbi venitur ad vltimum, hærere poterit lector, de quonam Rege illa tot & tanta dicantur. Neque enim videtur cõsequens,vt, cum Græcorum narret imperia, vno tenore ad Antichristum peruolet;& multa illic referantur,quæ ad Antiochum illustrem siue Epiphanem non obscurè spectent: & tamen de Antiocho omnia dici, nullo modo patitur aut historiæ fides, aut ratio verborum. Quid igitur? certe vt Cyprianus Martyr optime dixit, in Antiocho est Antichristus expressus:cum alterum ratione peccati,alterum hominem peccati, scriptura appellet. Itaque pleraque illius Prophetiæ cõmunia sunt & Antiocho & Antichristo: sed huic præcipuè, illi tanquam huius typo deseruiunt. Quemadmodũ quæ Esaias in Regem Babylonis, Ezechiel vero in principem Tyri vaticinatur,de hominũ quidem illorum superbia diuinitus cõtrita, si quis accipiat,non abertarit:sed nisi Principem tenebrarum, serpentem antiquum,in Deum rebellantem,ac diuina proinde virture, de præclarissima sede deturbarum ad infimum barathrum simul cogitet; plurima nõ insipide solum, verum etiã mendaciter tractata putabit.Quæ rursus in Ioann. Apocalypsi de bestia & pseudoprophera cõmemorantur, ad vniuersitatẽ sanè impiorũ Ecclesiã perse

Dan. 11.

Cypri. li. de exort. ad Marij

1. Mach. 1.

2. Thess. 2

Esai. 14.

Ezec. 28.

Apoc. 13.

persequentium, non inepte referuntur: sed tamé persona ipsa Antichristi in seipsa perspicuè exponitur: quæ intelligentia historiæ si remoueatur, omnis illa tam excelsa reuelatio magni pretij erit, cum facile sit visiones, ad mysticas atque allegoricas virtutum & vitiorum interpretationes accommodare. Atque eo more, nisi videatur audacius dictum, facile omnes & prophetare possumus, & interpretari sermones, quæ inter magna spiritus dona Paulus numerat. Ac meo quidem iudicio, multo est melius, quæ ita sunt obscure prædicta, vt nisi iam completa explicari non possint ab humano ingenio, ea sacro silentio venerari: quam vt dum omnium intelligentiam pollicemur, ita exponere, vt quiduis cuiuis possit aptari. Nó equidem nego typicas atque morales eius generis commentationes esse perutiles, atque à Sanctis Patribus valde vsurpatas: sed tamen illustrissimas scripturæ Prophetias, quales in Daniele, & Ioannis Apocalypsi legimus, nullo modo existimare debemus, nisi de rebus factisque insignibus à Spiritu Sancto esse probatas. Quod si quis diligentius reuocet ad memoriam, quæcumque sunt ab Euangelistis, Matthæoque præsertim, testimonia ex veteri testamento repetita, profecto animaduertet, prophetias de rebus factisque peculiaribus Christi proferri; quas, nisi facta ipsa illic præsignata succederent, vix homines intelligere possent. Itaque opus fuit admonitione diuina, vt eodem exemplo cætera de Christo scriptura perueſtigare disceremus. Qualia sunt: exempli gratia ex Ægypto vocaui filium meum. &: Vox in Rama audita est, ploratus & vlulatus. &: Terra Zabulon & terra Nephtali vidit lucem magnam. &: acceperunt triginta argenteos pretium appretiati. Et illa Ioannis: Os non comminuetis ex eo. &:

1.Cor.14

Matt. 2. Ose.11. Matt. 2. Hier. 31. Matt. 4. Esa. 9. Mat. 27. Zach.11. Ioan. 19. Exod.12.

Videbunt in quem transfixerunt: ex actis quoque Apostolorum: Quare fremuerunt gentes. &: astiterunt Reges, de Herode & Pilato. &: Ego hodie genui te, de Christi resurrectione. Quæ quidem omnia autoritate diuina, peculiaria quædam facta significasse traduntur. Vt igitur à Prophetis de primo aduentu, sic de secundo Christi, itemque de Ecclesiæ tribulatione & Mūdi fine, & ab ipso Christo & à Prophetis atque Apostolis nullo modo dubitandum est Prophetata esse quam plurima, quibus insigniora quædam facta euentusque notentur.

Ioan. 19. Zach.12. Act 4. Psalm.2. Act.13. Psalm.2.

Summa sermonis in mõte Oliueti habiti: vbi quatuor signa ponuntur, quæ longo interuallo antecedunt seculi consummationem.

CAP. XIIII.

QVIBVS expositis, non est difficile videre, quæ in Euangelio de hoc mysterio dicuntur, ad triplicem temporis differentiam pertinere. Multa in ipso Christianę Ecclesiæ decursu cõpleta sunt, complenturque quotidie: non nulla ad tempora nouissima spectant, quibus peractis, certissimè veniet dies Domini: reliqua iam pertinent ad ipsum Mundi finem, & aduẽtum Domini, cum iudicaturus est viuos & mortuos. Hæc nos ordine persequemur, quantum ex diuinis literis, & approbata Patrum auctoritate poterimus consequi. Primum igitur non est putãdum in ea concione, quam Dominus in mõte Oliueti habuit ad suos, solum de ipsis temporibus vltimis, & signis nouissimis agi: quod falsò sibi multi fortasse persuadent, propterea quod ex percontatione discipulorum de consummatione sæculi & aduentu Domini instituta est sermo. Sed totus pene Ecclesię decursus vsque ad finem posita est ob oculos: signaque

ea prædicta sunt,quæ non solũ sæculi consummationẽ proximè indicãt, sed quæ etiam longo interuallo antecedunt. Etenim exceptis iis, quæ manifestè de Hierosolymitana calalamitate pronũtiata sunt, quæ intra quadraginta annos expleta esse nemo ignorat, reliquũ quoque Ecclesiæ progressũ,& oppugnationes & labores & pericula, quæ & passa est olim, & modo patitur,& ad nouissima vsque tempora patietur,mirabiliter in Euangelicis verbis agnoscere possumus. Nam & persecutiones Tyrannorũ passionesque martyrum,& hæreticorum falsa dogmata atque schismata, & temporales calamitates ob bella & Mundi ærumnas, paucis verbis descripta cernimus. Persecutiones quidem Regũ & furorem impiorum in seruos Christi,vsque ad immanes cruciatus & necem,designatur,cum dicit: Tradẽt vos in tribulationẽ,& occident vos & eritis odio omnibus gentibus propter nomẽ meum,& tunc scãdalizabuntur multi (quod dixit propter eos qui negauerũt Christum,& magis gloriam sæculi dilexerũt)& inuicem tradent, & odio habebunt inuicem. Quæ etiam Lucas apertius expressit: Ante hæc omnia,inquit, iniicient vobis manus suas, & persequẽtur tradentes in synagogas & custodias,trahẽtes ad reges & præsides,& cætera omnia, quæ ab Apostolorum tempore vsque ad Constantinũ potissimum,Ecclesia vniuersa perpessa est. Tẽtationes vero Ecclesię internas,quę ad secundum signum spectant, hoc est Hæreticorũ impostoram & fallacias,quibus omni quidem ætate Ecclesia oppugnatur,sed post tyrannorũ & Cæsarũ sæuitiam rebus iam pacatis maxime & grauissime oppugnari cœpit, cum Ariana pestis orbem peruaserit populataque sit,& cæteræ labes Eunomij,Macedonij, Dioscori, & reliquorum, acerrime vexarunt catholicos, in

Mat.24.

Luc.21.

in verbis Euangelicis facile agnosces, vbi Christus serio admonet: Videte ne quis vos seducat;multi enim venient in nomine meo dicẽtes,ego sum Christus, quod sanè omnes hæreseon auctores dicunt, cum veritatis se duces profitentur, sibique Christianos fidem potius quam ipsi Christo habere volunt, quapropter ab Apostolo Ioanne ij iure Antichristi vocãtur. Et hoc rursus repetit: Multi pseudoprophetæ surgent & seducent multos. Tertium signum posuit de bellis & tumultibus gentium: quæ quamuis ex quo homines esse cœperunt,nulla non ætas viderit, sed tamen post tempora Christiana maxime orbem terrarum infestarunt, vt coactus sit Augustinus calumnijs respondere,eas calamitates legi Christianæ tribuentium. Et reuera irruptiones gentium septentrionalium & magnæ declinationes imperij, regnorumque omnium conturbationes, maximo hæresum furori successerunt, præcipueque barbarica bella viguere,quãdo in Italia Romani imperij ruina contigit sæculo illo Sanctissimorũ Patrum, Leonis, Augustini,Hieronymi. Hæc ita prædixit Christ⁹: audituri enim estis prælia & opiniones præliorũ, consurget enim gens in gentem & regnum in regnum. Quartum signũ datum est de elementorũ ac creaturæ irrationalis perturbatione & prodigiis. Et erunt, inquit,pestilẽtiæ & fames,& magni terræmotus per loca, & terrores de cœlo, & signa magna erunt. Hæc omnia vberrimè affluxisse, & totum terrarum orbem vel deuastasse vel terruisse, plurimæ historiæ produnt. Gregorius vero Papa tanta suis temporibus fuisse attestatur, vt non dubitaret asserere illa ipsa signa apertius in orbe cerni,quam in sacro codice legi. Ac videntur mihi sancti Patres suorum quisque temporum signa obseruasse, atque ex his diẽ iudicij

Mat.24.

2.Ioan.1.

Aug.lib. 2.Retra. ca.43.& libr.3.de ciuit. ca. 20.9.& 21.

Mat.24.

Luc.21.

Greg ho mil.1.in Euang.

propinquum annuntiasse. Cyprianus persecutiones tyrannorum immanes. Hilarius Arianorum hęresim potentissimam, Leo fortassis Hunnorũ cæterorumque septentrionalium inauditas irruptiones, Gregorius, vt dixi, pestilentias, & terrę motus, famisque generalem luem: atque ita re vera vt quisque dixit, à Domino prædicta signa est intuitus. Neque hoc tamen ita intelligi velim, quasi determinatis illis temporibus hæc signa exhibita expletaque sint, ac non potius quotidie exhibeantur, exhibendaque sint vsque ad mundi interitum. Sed primum in Iudæa & Hierosolyma quę Christus dixit, completa videmus. Deinde in ipso Romano Imperio & Ecclesia, quæ caput est orbis, quamuis quatuor illa semper concurrerint, tamen diuersis ætatibus alterum alteri clarius emicuit. Tum vero cætera regna & ecclesias eadem & expertas esse, & experiri quotidie non est dubium. Omnes enim alloquitur & complectitur cœleste oraculum. Neque vero putandum est hæc ipsa non fore, ac multo etiam vehementiora in ipso Ecclesiæ extremo agone. Quis enim dubitat, bella, & terrę motus, & cruciatus necesque & hęreses grauissimè in fine mundi desæuituras? Sed tamen illud certissimum est, quod paulo superius dixi, hæc non esse proposita à Christo tamquam nouissimi temporis signa, sed quæ futurum quidem mundi interitum indicent, non tamen ex propinquo. Hoc ipse Euangelicus sermo monuit, cum iis narratis adiunxit. Hæc omnia initia sunt dolorum, & rursus: Videte ne turbemini: oportet enim hæc fieri, sed nondum est finis, quod de illis quatuor æquè dici, de Tyrannis, inquam, de hæresibus, de bellis, de tempestatibus, ex Matthæo & Luca & Marco animaduertere in promptu est.

Quomodo

Quomodo signa consummationis sæculi à Saluatore dicantur, quæ longè ante suum interitum patitur Mundus. CAP. XV.

CVR autem hæc ipsa mundi occasus signa, & dicantur & sint, cũ tot sæculis antecedãt, quinimò ante ipsam Domini disputationem, familiaria esse mundo mala, omnes hominum ætates perspexerint meritò quæri potest. Etenim tã quam signa esse narrata, & pro signis data, dubitare nõ possum*, qui Apostolorum interrogata meminimus: Dic nobis, inquiunt, quando hæc erunt: & quod signum aduentus tui & consummationis sæculi. Huic proposito omnis Christi seruit oratio. Deinde maiores nostri, ita acceperunt, ac posteris tradiderunt. Itaque nefas est aliter sentire quemquam. Nam quod eadem iam expleta sint maxima ex parte, neque præcipuè vltimam sæculi ruinã attingant, ex ipsa serie Euangelica liquido constat, cũ perspicuè distinguat hæc ab aliis: & hæc quidem dicit initia, neque statim fore finem: de aliis contra pronunciet, cũ illa extiterint, rem esse in ianuis, & continuo iudicium affore. Ergo si hæc tanto tempore mundi ruinã antecedunt, & sunt omnium ferè temporum cõmunia, quomodo consummationis sæculi signa sunt? Sed sicut in homine ægrotante perspiciunt medici, atque pronuntiant certæ mortis indicia; quæ non omnia tamen eiusdẽ generis sunt: sed alia quidem è propinquo, alia non ita citam mortẽ ostendunt, sed certam omnino: ita sese res habet in mundi huius laborantis occasu. Est autẽ periti sapiẽtisque medici etiam ex longo intervallo morbi vim malitiamque cognoscere, & vbi mora in periculo sit, iis ad quos pertinet, vt sibi opportunè consulant, maturè admonere, atque vt ægroti interi-

Mat. 24.

Mat. 24. Luc. 21.

tum certa ratione sibi persuadeãt, morbi vicissitudines & prognostica, siue, vt ipsi vocant, critica indicare. Nam qui illa extrema omnib⁹ nota, oculos iam caligãres, pulsum intercidentem, anhelitum præclusum, cæteraque mortem nõ tam futuram quam præsentem declarantia, tãtum modo agnosceret, ac proferret, is nullius pretij artifex haberetur. Primis hominibus comminatus Deus est, quacumque die comederent lignum vetitum, morte morituros. Vixerunt verò ex eo plusquã nongentos annos. Et tamen non animam solum, sed etiam corpus illo ipso die mors comprehendit, quia ex eo cœperunt esse mortales. Nuditas enim, & labor, & fames, & lassitudo, & cæteræ ærumnæ, quas continuo sunt experti, quid aliud fuêre, quam certæ prænuntij mortis? Ergo & mundus hic totus ægrotat, & planè ad interitũ properat. Nam quod laborent omnia, salutemque suam quodãmodo peccato hominis læsam, ad cuius obsequium creata sunt, reparari sibi desiderent, docet egregiè Apostolus. Vanitati, inquit, creatura subiecta est, non volens, sed propter eum, qui subiecit eam in spe, quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatẽ gloriæ filiorũ Dei. Scim⁹ enim quod omnis creatura ingemiscit & parturit vsque adhuc. Quæ non de humana, sed de reliqua creatura dici, manifestè mõstrant sequẽtia, hanc autem, quam videmus, vicissitudinem & irrequietum motum cœlorum & luminariũ, itemque inferioris sphæræ generabilium & corruptibiliũ ortum atque interitum, sapienter vocat tum vanitatem, tum seruitutẽ corruptionis: propterea quod veluti in circulũ commeent omnia, & nullo loco cõsistant, ac veluti torno aliquo tam præclara illa corpora vsquequaque circũuoluantur. Et quidquid Philosophia hominum suscipiat atque

Genes. 2. *Genes. 3.*

Rom. 8.

que admiretur æternum illum morum, atque hanc rerum caducarum vicissitudinem, tamen Apostolica sapientia vanitati seruituti que deputat totũ istum circuitum, & nascendi atque occidendi necessitatem. Statum verò illum post iudicij tempus, quietum, tranquillum, placidum, cœlesti creatura copiosissimè illustrata, elemẽtari nequaquam inter se mutuo pugnante, sed amica & pacata, meritò libertatis & gloriæ titulis exornat. Ergo vt hominis, sic mundi istius cogitandus est & morbus & interitus, & resurrectio. Quoniam verò non solum sapientum huius sęculi, quorum Deus sapientiam stultam fecit, disputationes mundũ hunc ęternum futurum asseruerunt, sed ipse multo amplius affectus hominum mũdanorum, mundana ista tamquam & suprema & immortalia admiratur, & sequitur, quo fit, vt vera illa atque æterna bona his infimis hærens, vel fastidiat vel desperet, ideircò amator hominum Deus homo, tantopere mundi mala, pericula, labores, quos diuinitus fore decreuit, apud nos dilucidè exposuit, vt horum commemoratione ab istis perituris animos vitæ æternæ idoneos auelleret. Itaque bella, pestes, fames, terræ tremores, tempestates, diluuia, cœlestes iræ, ac terrores, ardores immodici, lunæ solisque defectus insignes, & maculæ, & sanguis sæpè visus, cæteraque portenta, quãuis non insueta, indicant tamen iis, qui apertos diuinitus oculos habent, tamquam frequentes mundi senescentis morbi, non semper eundem futurum, sed certè periturũ. Præclarè hoc dixit Ambrosius: Ergo, inquit, quia in occasu sæculi sumus, præcedunt quædam ægritudines mundi: ægritudo mundi est fames, ægritudo mundi est pestilentia, ægritudo mũdi est persecutio. Hæc ille. Cũ igitur hæc omnia dissoluẽda sint, ait Petrus, quales oportet vos

1. Cor. 1.

Ambros. libr. 10. in Luc.

2. Petr. 3.

esse in sanctis cõuersationibus & pietatib⁹, expectãtes & properantes in aduentum diei Domini, per quem cœli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore tabescẽt. Nouos verò cœlos & nouam terram, & promissa ipsius expectamus, in quibus iustitia habitat. Sunt igitur consummationis sæculi signa, quæ à Domino prædictæ sunt calamitates, quas tametsi alia parcius, alia vberius, omnes tamen ætates expertæ sunt, quæ mala iampridem laborantem mundum, aliquando tandem occubiturum certo quidem enuntiant, sed quantum senescenti & laboranti supersit, quoniam anni illius soli sunt noti Deo, cuncta hæc signa minime produnt.

Omnium signorum certissimum esse prædicationem Euangelij in toto orbe completam.

CAP. XVI.

Augu. in epist. 78. & 80. Th. in 4. dist. 43 q. 1. art. 1.

QVAM ob rem sapientissimè Augustinus dixit: Quod maximè probat Thomas, ex istis omnibus nequaquam conijci satis posse, diei extremi propinquitatem. Quod si inter omnia ea, quæ Saluator prædixit, signum aliquod certum quærendum est, nullum esse certius, quã vbi Euangelium in toto terratum orbe prædicatum sit. Sapienter prorsus, vt omnia, B. Pater: qui in hoc de festinatione iudicij argumento, prudentius & subtilius mihi videtur præ cæteris esse versatus. Omnium igitur firmissimum signum consummationis sæculi, erit consummata Euangelij in toto orbe prædicatio. Consulamus Euangelium Matthæi, vbi sic loquitur Dominus: Et prædicabitur hoc Euangelium Regni in vniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet consummatio. Scio equidem Sanctos Patres Hilarium atque Chrysostomum hunc locum ita explicare, vt de consummatione Hierosolymæ, hoc est

Mat. 24. Hila. tanto 25 in Matth. Chrysost. hom. 76. in Matt.

est de obsidione à Tito & Vespasiano facta intelligi velint. Itaque censent Euangelium fuisse toti terratum orbi promulgatum tempore Apostolorum: quod testimonio Pauli confirmant scribentis ad Colossenses: In verbo veritatis Euangelij, quod peruenit ad vos, sicut & in vniuerso Mundo est & fructificat & crescit. Itemque ad Romanos: Nunquid non audierunt? Et quidem in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Nam si vnus Paulus, ait Chrysostomus, ex Hierosolymis vsque Illyricum & vsque in Hispaniam prædicauit Euangelium, quid putamus reliquos omnes Apostolos & discipulos perfeciisse? Hanc igitur Euangelij diuulgationem in orbe iam factam, consequuta est vrbis illius & templi vltima clades. Alij contra affirmant, illo tempore nõ fuisse Euangelium euulgatum vniuerso orbi: sed cæptum euulgari tantum modo: quare de orbis fine, non vrbis, Dominum illa dixisse. Mihi vero illud est certum, signum hoc si nõ solum, at præcipuè & proprie de sæculi consummatione esse intelligendum. Etenim ab Apostolis certo quodam modo, vniuerso orbi prædicatum esse Euangelium, non admodum contra dicam, cum orbis per Synecdochen intelligi frequenter soleat, potissima illius portio, quęque hominibus vulgo nota est: quale est illud: Exijt edictum vt describeretur vniuersus orbis. & quod de fame futura in vniuerso orbe Ioseph, vaticinatus est, & quod in libro Esther scriptũ est, diem illum festum in toto orbe celebrari, & innumera eiusdem generis, qui & sacris & profanis scriptoribus communis est loquendi modus. Atque hoc eodem sensu Paulus profectò dixit, Euangelium in toto mũdo esse iam & fructificare. Itaque qui illa Domini verba etiã Hierosolymitanæ vrbis excidio

Col. 1. Rom. 10. Luc. 1. Gen. 41. Esther. 9. Theo. in Matt. ca. 24. Iansen. in Concor. c. 122. Augu. epist. 78. & 80. Hiero. in Matth. 24.

accommodare voluerit, ei ego non valde obsistam. Attamen illi audiendi nullo modo sunt, qui contendunt nequaquam illa de mundi consummatione debere intelligi, quod Theophylactus, & Cornelius Iansenius vir eruditissimus, faciunt. Nã, vt omittam grauissimorum patrum autoritatem, Augustini, Hieronymi, Ioannis Damasceni, Prosperi Aquitanici, Autoris operis imperfecti in Matthæum; Ambrosij, aliorumque complurium, constanter asserentium Christum de consummatione Sæculi esse locutum, idque adeo vt optimi illorum velint nullum alium à Christo signum euidentius esse prolatum, quo appropinquatio iudicij cognosci queat: ipse planè Euangelicus contextus mentem Domini dilucide nobis explicat. Cum enim Matthæus ita sit orsus: Sedente autem eo super montem Oliueti, accesserunt ad eum discipuli secreto dicentes: Dic nobis quando hæc erunt: & quod signum aduentus tui & consummationis sæculi? profecto cum mox responsionem Domini narrans Euangelista simpliciter dicit, & tunc veniet consummatio, non aliam consummationem quam sæculi, de qua erat posita quæstio, si contextus ordo seruari debet, innuere potest. Quin etiam si nulla mentio præcessisset consummationis sæculi, tamen vbi Christus absolutè enuntiat, veniet consummatio, nequaquam intelligi potest, nisi illa quæ absoluta est consummatio, non huius aut illius vrbis aut gentis, sed vniuersi humani generis. Quis enim non ita acciperet si ita audiret? Cum vero & sæculi expressa mentio sit, dubitandi locus relinquitur nullus. Præterea quid est: Prædicabitur hoc Euangelium Regni in vniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus? quid inquam est, illud, In testimonium omnibus gentibus? Meo quidem iudicio nihil

Damas. in.27.lib. 4. de fide Ortho.
Prosp. in epist. ad Ruff. & cap. 4. ad obi. Call.
Autor imper. Hom. 48.
Ambros. lib. 10. in Luc.
Catechismus Pij Quinti in illud Ver. Symboli, Inde venturus est iudicare &c. eodẽ modo tradit.

nihil aliud, quã Dei causam iustificari oportere prius cum omnibus gentibus quam veniat omnium gentium consummatio. Quid enim alioqui ad Iudaici populi cladem refert, testimoniũ à Deo sumi in omnes gentes? Sed de Iudæorum tribubus, quæ erant in dispersione, nó dubito Dei causam fuisse iustificatam ante euersionem templi, cum Apostoli vbique gentium Iudæos primum conuenirent, neque essent in vlteriora terrarum loca semoti, quam sint ab Apostolis penetrata. Ita adducor, vt opiner, illa Pauli, sed dico nunquid non audierunt? & quidem in omnem terram exiuit sonus eorum & in fines orbis terræ verba eorum, contra Iudæorum perfidiam præcipuè esse dicta, quòd esset inexcusabilis prorsus eorũ omnium in Christum infidelitas. Id quod cõsequens oratio videtur apertius notare, cum auditur, sed dico: Nunquid Israël non cognouit? Primus Moyses dicit: Ego ad emulationẽ vos adducam in non gentẽ & reliqua. Quid si de prædicatione Euangelij non solum Iudęis facta, sed etiã omnibus gentibus faciendа, Paulus locutus est, volens gẽtes omnes inexcusabiles fore, nihil profecto melius intelligi potest, quã quod D. Augustin. exponit, illud de Apostolis simul atque Apostolicis viris, qui in toto Ecclesiæ decursu gentibus annuntiant Euangelij pacem esse accipiendum. Ita fit, vt omnes audiant, cũ sonus cælestis præconij exeat in omnes terminos terræ. de qua re quoniam satis in libris de procuranda salute Indorũ disputauimus, nihil amplius dicẽdum est, vno excepto, quod cum tanta portio orbis patuerit, tot gentium nationes nostra ætate repertæ sint, quibus ne syllaba quidem legis Euangelicę innotuerat, cumque verba illa Saluatoris per proprietatẽ & planum sensum de re tãta, quantũ videmus in harum gentiũ vocatione, intel

Rom. 10.

Lib. 1. ca. 2.

intelligi possint, prorsus iam videtur insulsum, præclarissimam prophetiam signumque illustrissimum à Domino datum, in Iudaicas illas angustias velle conferre.

Nondum esse promulgationem Euangelij vbique gentium factam.

CAP. XVII.

NVNC verò vtrum signum hoc vocationis omnium gentium iam claruerit, vt citò futurum sęculi finem expectemus, vel quomodo se res habeat, dicendum est. Hieronymus quidem atque alij vetères, sua tempestate vbique terrarum Euangelium annuntiatum existimantes, breui affuturum diem vltimum suspicati sunt. Contra Augustinus certissimis documentis se instructum confirmat, nondum Euangelicam pacem omnibus fuisse gentibus annuntiatam. Esse enim in ipsa Africa gentes multas, ad quas neque Christiani nominis, neque Imperij Romani fama peruenerit. Neque esse dubitãdum, quin ijs quoque antequam Mundus dissolueretur, Christi verbum prædicandum foret. Itaque non videre se se, cur tãto pere dies iudicij appropinquare quibusdam videretur. Prudenter sanè ille Pater. Fluxerunt anni ab inde plusquam centum supra mille. Nostra verò & parentum nostrorum ętate, tam magna orbis pars reperta est, vt meritò dilatum iudiciũ constet, vsque dum tot gentiũ populis salutis via aperiretur, ostenderetque se Deus fidelem in omnibus verbis suis. An vero quicquid in hoc vniuerso vbique gentium est, patuerit iam, neque restent ignotæ adhuc nationes, quibus annuntietur Christus, vnde celerem mundi dissolutionem meritò expectare possimus, ingentis operæ est velle decernere. Illud perspicuum est, hoc sæculo

Hiero. in Matth. c. 24. Ambrosius in Luc. cap. 21. Augu. in epist. 80.

sæculo ab anno propemodum quingentesimo supra millesimum, plus terrarum atque hominum esse detectum, quo Euangelij nuntius intrauerit, quam totis mille superioribus annis. Itaque tẽpora diuino consilio definita plurimum festinare, omnis vir sapiens conijcere non temere potest. At si humanis opinionibus aliquid assignandum est; videor equidem mihi habere nonnullas easque non leues coniecturas, quibus magis adducor, vt nondum esse arbitrer, absolutam Euangelij prædicationem, quam Dominus dixit in toto orbe faciendam. Primum; multæ adhuc regiones sunt eæque amplissimæ, in quibus non est fides Christiana proposita. In hac ipsa America accepimus à testibus fide dignis, atque in ijs fratre quodam nostræ Societatis, occurrisse iam pridem populos per quam frequentes, cum in maximo fluuio Maranione Orsua Duce nauigarent noua regna quærentes Hispani, eosque pro barbarorum modo satis cultos, quos ne salutarint quidem. Et fama est magna Paytiti cuiusdam magnæ prouinciæ. Et Cæsarum alij narrant nescio quæ fabulosa, & gigantum Patagonum, & aliorum complurium supra fretum Magallanicum: ijs certe omnibus nondum est Euangelium prædicatum; ac quicquid inter oram huius Oceani Australis & illius Septentrionalis interiacet, ferè ignotum est, neque est verisimile tanta spatia terrarum habitatoribus esse vacua. Hæc de notissima nobis prouincia. Quid de insulis Salomonis, & toto illo tractu terrarum? Quid de ijs, qui ad alterum mundi verticem spectant, supra Promontorium Mendocinum? Quid de Noua Guinda appellata? Reuera tot & tantæ regiones non sunt frustra repertæ, sed diuina prouidentia agi credendum est, vt primum innotuerint, mox adeantur, tandem salutis

nun

nuncium accipiant. Quod vero dicunt quidam ex vicinis gentibus Christiani nominis famam potuisse accipere, atque eo modo etiam illis esse prædicatum Euangelium, dicerent sanè aliquid, si ea fama digna esset Euangelio, id est si Christi notitiam ita abhaurirent, vt vanos suos deos cognoscerent, vt in Christo salutem vnice sitam esse, legemque Christianam esse puram, atque syncere obseruandam acciperent. Sin vero ita Christianum nomen illis sonat, vt Hispanum, aut etiam Turcicum, neque de Christo Deo nostro pro dignitate sentire possunt, quis non perin-
Mat.24. de ignotum talibus Euangelium censeat, atque ijs
Ioan.12. qui nihil penitus audierunt? Iam vero prædicationem eam Christus prædixit, in toto orbe terrarum, quæ sit in testimonium omnibus gentibus, hoc est quam recipere meritò debeant, quamque si reiecerint, ab ipso Dei verbo, sicut veritas loquitur, iudicentur. Quin etiam scriptura, non prædicationem
Prosp. de libr. arbi. ad Ruff. tantum futuram, sed fructum quoque prædicationis in toto terrarum orbe pronuntiat. Nam vt ait Beatus Prosper, nemo audeat dicere vllam mundi gentẽ, vllam terræ prætermittendã esse regionem, in qua non
Psal.2. sint Ecclesiæ tabernacula dilatanda: Dicente Deo
Psal.21. ad filium: Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. & iterum: reminiscentur & cõuertentur ad Dominum omnes fines terræ, & adorabunt in conspectu eius vniuersæ familiæ gentium. Hoc ipsum amplius Ioan-
Apoc. 7. nes in Apocalypsi expressit, cum dixit. Vidi turbam magnam quam dinumerare nemo poterat in omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis, stantes ante thronum & in conspectu agni, amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum. Non igitur prædicandum est tantum modo Euangelium omnibus

bus gentibus, sed ita etiam prædicandum, vt ex omnibus gentibus, & linguis, & populis, & tribubus filij regni sint colligendi. Hoc qui secum cogitat, non dubitat immensis Sinarum regionibus nondum esse Euangelium promulgatum: neque satis putat Lusitanorum commercio illis hominibus Christianum vocabulum patuisse, aut vnum & alterũ monachum in vrbe maritima Cantonia Christi potius prædicare voluisse, quam prædicasse Euangelium. Venient, venient sua quoque tempora secũdum præscientiam Dei altissimam Sinensibus, cæterisque prouinciis, neque deficiet dies operarijs Euangelicis, modo diligenter, atque vt decet, in opus incumbant.

An possit sciri, quando iam sit Euangelium omnibus annuntiatum, vt veniat finis.

CAP. XVIII.

POSTREMO an restent nouæ orbis prouinciæ & regiones nondum patefactæ, non satis compertum habetur. Nautarum quidem narrationibus alias esse terras oppositas, prospectas procul, non etiam exploratas, constans fama est; id Cosmographis quædam ignota littora Oceano affingendi in chartis maritimis occasioni fuit. Esse autem reuera plurimas alias regiones nondum hominibus cognitas, rationis videtur habere non modicum. Etenim vniuerso huic Oceano Peruensi, si occidentem versus recta contempleris ex Oriente, nulla regio opposita adhuc scitur, neque fit vero simile tanta pelagi spatia sine terra excurrere, quanta nusquam in toto orbe hactenus visa sunt. Iam verò quousque porrigatur terra illa continens post fretum Magallanicum, nouit nemo nisi quòd paucis ab hinc annis non esse continentem, sed insulam, vndique Oceano circum

cumscriptam, postquam Angli huc penetrarunt, rumor est, falsò ne an verè iactatus incertum. Itaque cum ad Polum Arcticum Zona temperata latissimè habitetur, duæ reliquæ, & si minus frequenter habitentur, tamen probabile est, ad hunc alterum Polum Antarcticum esse habitabilem terræ portionem multo maiorem ea, quæ nobis hactenus nota est. Nam quam hactenus nouimus, ea est adeo exigua, vt cum habitatione alterius verticis comparata, vix trium ad quinquaginta habeat rationem. Non est tamen hæc solida omnino ratio. Nam si tantundem terræ ex parte huius Poli iaceret, quantum ex altera parte Mundi, fieret omnino, vt terræ moles esset toto Oceano maior, atque adeo elementum terræ, aquæ elemento magnitudine præstaret. Quod quamquam viri Mathematici doctissimi nostra ætate opinati sint, vt & vnum effici globum Sphæricè ex vtroque elemento tenerent, quod re vera demonstrant, & tamen idem esse centrum magnitudinis atque grauitatis terræ, quod non demonstrant neque demonstrare possunt, assererent: tamen nobis improbabile appareret, & philosophiæ contrarium, non esse aquam terra maiorem. Videmus enim in omnibus corporibus ea magnitudine superare, quæ loco naturaliter superiora sunt. Neque experientia cum philosophia pugnat: quin potius si totus vtriusque elementi globus fabricetur, quantum exploratus est hactenus, pro vno passu terræ, decem aquæ inueniuntur. Quanta verò sit Oceani profunditas (quoniam volunt illi esse veluti superficiem terræ, propter insulas quæ in medio ipsius apparent) metiri ea sapientia solum potest, quæ gloriatur: Gyrum cæli circuiui sola, & profundum abyssi penetraui, & in fluctibus maris ambulaui, & in omni terra steti. Quamuis ergo Ocea

Christophorus Clauius. in libr. 1. Sphæræ.

Eccli. 24.

Oceanus, quem scriptura vocat abyssum, tamquam vestimentum circundet atque induat totam terram, vt habet Psalmus, sitque adeò inter totum Oceanum terra, non tamen æquè, neque ad omnes partes, sed terræ maxima portio versus septentrionalem verticem sita est: aquarum contra maxima moles ad hanc australem mundi faciem concessit. Itaque iis argumentis alij plurimum terræ restare incognitum, alij parum disputare possunt. Quam ob rem ne nunc quidem, cum nauigationibus totus orbis, quantus est, cingitur & perlustratur, dilucidum esse potest, an sit Euangelium in toto terrarum orbe diffusum: neque cum erit, apertè id nosse poterunt homines, vt Augustinus etiam monuit, nisi cœlitus reueletur, propterea quod sicut, de Paradiso terrestri, quamtumuis marium, & terrarum obeatur, nemo situm aut locum potest edicere; ita neque pronuntiare quisquam potest, nullam aliam terræ regionem, nullos terræ recessus, nullam continentem, nullam insulam vltra supereſse. Ita fit vt hoc signo prædicationis Euangelicæ sic nos Christus animare voluerit ad salutem infidelium procurandam, vt quamdiu Mundus consistit, ab eo opere non cessandum intelligamus: & cum multum in ea re perfecerimus, nihil tamen de certo mundi exitu pronunciemus: sed pauidi semper atque suspensi Dei nostri præstolemur aduentum.

Psal. 103.

Aug. ad Hesyc. epist. 80.

***

DE TEMPORIBVS NOVISSIMIS.

LIBER SECVNDVS.

DE MAGNA TRIbulatione sub Antichristo futura deinceps dicendum.

Cap. I.

Apoc.8. IOANNES in Apocalypsi aquilam se vidisse refert, medio cœlo volantem, & væ, ter vehementissimè inclamantem: cuius vocem ipse interpretatur, trium Angelorũ tuba canentium, atque extrema orbis mala detonantium, certissimam significationem. Fortassis aquila is ipse Ioannes sit, cui libero cœlo ferri, ideſt, in medio Ecclesiæ docere, atque inde altissimi Solis radios intueri in Euangelio, hinc maria terrasque infra positas, & in his latentia

latentia pleraque acutissimè perspicere in Apocalypsi, diuinitus datum sit. Et Angelos quidem cæteros dura sanè, sed tolerabilia quodãmodo insonuisse vult: tres verò vltimos cum maximè terribilia prolaturos intellexisse, meritò ingemuit, atque humano generi, voce edita, infausta ominatus est. Ex iis autem tribus, væ secundum terribilius primo pronuntiauit, tertium omnium longè grauissimum. Continet enim septimi Angeli vox, tubam illam supremam, vt ipse Ioannes explicat, ad cuius clangorem resurgent mortui, audituri sempiternæ mortis sententiam. Apoc.10. & 11. Hoc igitur malum & væ (vt scriptura loquitur) tertium omnium supremum erit: væ autem secundum isti proximum, habet tristissimam omnium, quas vnquam mundus tulit, calamitatem, quam orbi inuehet Antichristi immanissima tyrannis in animas simul atque in corpora hominum sæuiẽs. Eam dici vltimo propinquissimam tempestatem, tanto põdere exaggerat ipsa veritas, vt confirmet talem tunc tribulationem futuram, qualis non fuerit ab initio mundi, neque vnquam futura sit. Qua Dei testificatione quis non vel fortissimus trepidet? Quis cogitationem ipsam rei tantæ non perhorrescat? Etenim totus orbis diluuio consumptus, & fulsur cœlitus flagitiosas vrbes deuastans, millia hominum gladio trucidata, attrita fame, pesteque & bello exhausta regna, cæteraque vniuersitatis humanæ atrocissima exempla, præ hac vna calamitate ludicra quædã & picta sunt. Ipsa Hierosolymitanæ vrbis obsidio atque extrema vastatio, ac totius gentis Iudaicæ incredibilis afflictio, quam eodem etiam Saluator sermone prædixit, sic ab Antichristo superanda est, vt à viuis verisque rebus tenuiter delineatæ effigies solent: nam quæcunque hactenus dicta sunt de tyrannis sæuientibus in Matt.24.

Ecclesiã,de Hæresiarchis seducentibus populos, de bellorum immensis tumultibus, de tempestatibus, fame, pestilentia, tremoribus terræ, cœlestibusque portentis,& quæcunque ad væ primum, cæteraſque quatuor Angelorum voces pertinent,cum illo Antichristi turbine comparata,leuia sunt omnia & tamquam medicationes quædam ac velitationes prælij imminentis:quod Christus satis expressit,cum atrocibus illis commemoratis, intulit: Hæc autem omnia initia sunt dolorum. Quod si initia hæc, oro te Christiane, quos nam progressus, quos fines malorum expectare debemus?aut quid aliud dicere iuuet futura hæc cogitantes, quam illud ipsum Aquilæ celestis mortalium auribus insonantis,væ, væ, væ, habitantibus in terra: quam longum væ manet habitantes terram? Nam qui in carne ambulantes, non militant secundum carnem, sed eorum conuersatio est in cœlis, vnde etiam Saluatorem expectant, iis profecto non terrori est, sed gaudio dies Domini; cuius aduentum diligunt, recepturi fidelium laborum coronam sempiternã. Quibus autem vino meretricis magnę madidis somnus incubuit,vehementer inclamat Propheta:Expergiscimini ebrij,& flete & vlulate, omnes qui bibitis vinum in dulcedine, quoniam periit ab ore vestro.Eos quoque,quos malè persuasa conscientia benè sperantes facit,cum debeant timere supplicium, quoniam cum impij coram Deo sint,tamen ita securi sunt,ac si iustorum facta habeant, non rectè seueriſsima Dei iudicia expendentes,sed fuco quodã Christianæ vitæ sibi placentes,alius Propheta conueniat, & falsa securitate deposita, pauere compellens, ingeminet, væ desiderantibus diem Domini: ad quid eam vobis? Dies Domini ista tenebræ & non lux.Quomodo si fugiat vir

Mat.24.

2.Corin. 10.
Philip.3.
2.Timot. 4.

Ioel.1.

Eccles.8.

Amos 5.

vir à facie leonis,& occurrat ei vrsus,& ingrediatur domũ,& innitatur manu sua super parietes & mordeat eum coluber. Nunquid non tenebræ dies Domini,& non lux?& caligo & non splendor in ea? Odi,& proieci festiuitates vestras,& non capiam odorem cœtuum vestrorum.Ad hoc ergo cõducit commemoratio impendentiũ malorum, vt qui dormiũt, quamuis profundè,excitentur tanto terrore: qui verò sibi vigilare videntur, sese ipsos seriò excutiant, atque vndique probent, ne quod plærique Christiani facimus, inani quadam opinione aut aliorum aut nostra de nobis,malè sartam conscientiam & vetera peccata nõ benè deplorata gestemus: ne pars nostra Iudicis irretractabili imperio cũ hypocritis reponatur. *Mat.24.*

Locus Pauli explicatur de tempore aduentus Antichristi.

CAP. II.

IGITVR post prædicatum toti orbi Euangelium, tunc veniet finis. Erit vero finis certissimus nuncius, Antichristi regnum. Etenim nõ ante finiendum mundum, quam ille pestifer innotuerit, apertè Paulus Apostolus docet, ad Thessalonicenses scribens: Ne quis vos seducat vllo modo,quoniam nisi venerit discessio primum, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis. Et post pauca: Et nunc quid detineat scitis:vt reueletur in suo tempore. Nam mysterium iam operatur iniquitatis, tantum vt qui tenet nunc teneat,donec de medio fiat,& tunc reuelabitur ille iniquus. Consultò hæc ab Apostolo sic obscurè sunt dicta vt ab iis solum intelligerentur, qui apertè sibi aliquãdo tradita recordari possent. Tamquam enim per notas & peculiarem characterem loquitur Paulus,vt qui legerint non intelligant,nisi aliàs edocti sint. Quamobrem peroptasset quidem se *2.Thes.2.*

illorum sensum penetrare, nec potuisse tamen, ingenuè Augustinus confitetur. Verum ipsa sua obscuritate quodammodo sese aperit Paulus, & tacẽdo vel musitando potius, quid magis intelligi velit quam loqui, satis fortasis insinuat. Itaque vt ipse Augustinus & probatissimꝰ quisque Patrũ nobis tradidere, de Romani Imperij occasu illa accipienda sunt, quæ eo sæculo scribebãtur, quo vulgata magnam doctrinæ Apostol. cæ inuidiam atque odium excitarent. Adeo diuinum & sempiternæ maiestate consecratum nomen illius reipublicæ habebatur, vt sacrilegus in ipsos Deus censeretur, qui imminutionem quoquomodo nedum interitum prædicaret. Pilatꝰ ipse cum alioqui calumniis Iudæorũ obstitisset, cum Cæsaris mẽtio facta est & Christus Romanæ potentiæ amulus conclamatus, tunc timuit, tunc omni innocentiæ tuendæ spe abiecta, illum crudelitati eorum tradidit. Apostoli quoque passim à Iudęis inuidiosissimè traducebantur, tamquam Romano imperio infesti. Vt cogerentur Cęsarem appellare, Cęsari obediendum sæpe monere, pro illo Imperio orationes ad Deũ fieri denuntiare. Re enim vera Christi regno casurum erat illud imperium, sed longe alio modo quam homines cogitabant, magisque animos veritate & suauitate conciliando, quam corpora gladio sternendo, quemadmodum est à Daniele pulcherrimè prænuntiatum. Hæc igitur causa fuit Apostolo rectè de Romani Imperij defectione scribendi, sed re vera hoc vult, hoc prorsus insinuat, nõ ante venturum mundi finem, quam Antichristus appareat: non antè Antichristum appariturum, quam Romani regni sit finis. Nam discessio, quam venturam primum dicit, defectionem à Romano regno gentium omnium significat. Quod magis aperit, cum dicit, tantũ vt qui nunc tenet,

Aug. lib. 20. De ciuit c. 19.

Aug. ibi. Hier ad Algas. q. 11.

Ioan. 19. Act. 25. Rom. 13. 1. Petr. 2. 1. Tim. 2. Dan. 2. & 7.

tenet, teneat, donec de medio fiat, & tunc reuelabitur ille iniquus, hoc est donec impetet, & teneat rerum summam, quam nunc tenet Romanus Imperator, regnum illius Christi hostis differtur, quamuis nõ cessat in suis similibus delineari atque adumbrari summa tyrannis Antichristi aduersus Ecclesiam, id enim illa significant: mysterium iniquitatis iam operatur: cum verò Romani Regni nomen penitus de medio fuerit sublatũ, tunc apparebit mundi ille sceleratissimus hostis Christi. Ita ferè antiqui Interpretes, qui ea ętate scripserunt, cum adhuc staret Romanorum Imperatorum auctoritas & potentia vt Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Ioannes Chrysostomus; quin etiam Irenæus & Hippolytus antiquissimi; qui verò post septingẽtos inde annos extitere, tãta facta Romani Imperij declinatione, vt corruisse iam videretur & vix vestigia quædam titulis potiꝰ quam re antiqui splendoris retinere, ij discessionem quidem iam factam à Romano Imperio dicunt, neque tamen mentitum Apostolum, qui dixerit prius discessionem futuram, sed discessione facta Antichristum finemque mundi continuo futuram nõ dixerit: ita cẽset Anselmus, ita Thomas. At mihi phrasim scripturæ attentius cogitanti, non videtur Pauli sensus habere aliud quã sublato Romano regno, & facto de medio, vt ille loquitur, Regnum Antichristi futurum, idque eo interualio atque ordine vt vtriusque rei consecutio aliqua intelligi possit. Itaque non puto Romanum Imperiũ penitus extinctum, neque eam discessionem siue defectionem omnino expletam, quamuis maxima ex parte perpetrata sit. Manet Cæsarum nomen, manet Imperij titulus, & quod est caput, manet à Romano Pontifice, qui caput est orbis, Ecclesiæ tuendæ auctoritas. Et quamuis extenuata

Ambr. in 2. The. 2. Hiero. in Dan. ca. 11. Aug. 20. de Ciuit. cap. 19. Chrysost. in 2. The. homil. 4. Irenaus. lib. 5. aduer. her. ca. 25. & 26. Hippol. lib de Antichr. Ansel. in 2. cap. 2. Thes. Th. ibidem.

nuata valde & ad Prouincias exteras translata, stat adhuc sua Romano Imperatori potentia. Namque, vt quidam scripsit. In Francorum Reges Romani Imperij summa concesit, quorum in Imperio successionem vsque ad suprema tempora duraturam, quod ille asserit, cur diffidamus, non video. Profecto Patriarchæ Iacob præclarã illam Prophetiam: Non auferendum sceptrum de Iuda, nec ducem de femore eius, donec veniret Christus, impletam negare non possumus: attamen sceptrum Iuda, & duces femoris eius vix in historiis inuenim⁹. Sed inuenimus tamen Hyrcanum de illa tribu regni nõnullum specimen tenentem: inuenimus extenuatum sanè & semimortuũ ducatus Iudaici titulum. Sed tamen nonnullum, neque extinctum penitus, vsque ad Herodem Idumæum atque gentilem: quo tempore Christus in Bethlehem natus est, & impletum Patriarchę antiquissimum vaticinium. Eodem modo si quis sanè perpendat, Antichristi aduentus à Paulo prædictus, cum defecerit Romanum Imperium, minimè fallit, quamdiu Romani Imperij summa quãuis mutata, quamuis debilitata, sed tamẽ nonnulla stat. Neque liquido colligere possumus, quantum interfit vsque ad illam omnimodam extinctionem, & sublationem de medio, propterea quod res humanæ incertum habent statum, vt ex summis infimæ, rursus ex infimis summæ fiant. Ipsa Iudaici regni historia à Sancto Dauide, qui primus fuit de Iudæ stirpe Rex Israël vsque ad extremum Hyrcanum, quas habuit vicissitudines, quas varietates fortunæ, quis explicet? At Deo certa sunt omnia, qui solus nouit tempora & momenta. Illud etiam addo, non mihi displicere, quod nonnulli ex Patribus discessionem eam interpretantur ab Ecclesia Romana,

In opus. quod extat in 9. tom. operum August.

Gen. 49.

Ansel. & D. Tho. in 2. ad Thess.

Romana, quam hæreses & schismata in plurimis orbis nationibus inuexerunt: & quidem Mahumetis insanissima impuritas maximam partem Orientis atque Africæ tenet. Græcorum amplissima Regna sub inimicis Christi agunt, & qui Christianum nomen retinent à Christiana fide Romanæ Ecclesiæ longè absunt. Septentrionem propemodum totum, magnamque occidentis partem pestis Lutherana peruasit. Magna sanè facta est ab Ecclesia Romana discessio, vtrum hæc prænuntia sint instantis Antichristi, quis nouit hominum? Sed tamen Pauli sensus cum Danielis sermone cõiunctus, magis mihi significare videtur Regni temporalis Romani quam spiritualis interitum, cum legamus aliàs: Portæ inferi non præualebunt aduersus eam. Et: ego vobiscum sum vsque ad consummationem sæculi. Stabit ergo, stabit omnino Ecclesia Romana, quandiu erit in orbe Christi Ecclesia.

Dan. 8.

Matt. 16.

Matt. 28.

De nominibus Antichristi.

CAP. III.

ERGO Antichristum sub ipsum mundi huius occasum fore venturum diuina Scriptura manifeste docet, quem etiam vocat hominẽ peccati, filium perditionis, illum iniquum bestiam de abysso ascendentem, leonem, aprum, vrsum, pardum, caudam Behemot, abominationem desolationis, caput impiorum, his alijsque nominibus inexplicabilem nequitiam hominis omnium qui vnquam fuêre atque erũt sceleratissimi insinuans. Quare Theologi iure desiniunt, istum & malorum omnium esse caput, qui omnes longè superet malitia, & omnium in eum vitiorum ac scelerum, tanquam in mare riuulos vndique, copiam confluere. Quod autem quidam scriptores

2. Thess. 2. Apoc. 11. & 13. Psal. 9. & 79. Iob. 40. Dan. 12. S. Tho. 3. p. q. 8. ar. 8. Ruper. li. 8. in Apoc.

celebres prodiderunt, in ipsa prima procreatione in vtero matris ita Diabolum in hunc ingressurum eique copulandum, vt idem sit & diabolus & homo sicut Christus idem fuit Deus atque homo, pie interpretandum est de vehementissima malitię operatione & inseparabili coniunctione, non quod vna eadēque persona & diabolus sit, & homo, quemadmodū Sanctus Ioannes Damascenus præclarè monuit: Etenim soli Deo possibile, ita sibi humanam vnire naturam. Quod vero Hippolytus antiquus autor asseruit Antichristum ipsum fore diabolum phantastico corpore præditū, non solū Hieronymus verum etiā fides catholica reijcit, Paulo affirmante illum hominem peccati. Nam quod Magdeburgenses hæretici negant fore Antichristum hominē verum & singularem, sed esse potius vocabulū cōmune multorum, ab vniuersa Ecclesia exploduntur, quæ firmiter per scripturas edocta Antichristum verum & singularem hominem fore prædicat. Hunc filium Diaboli, falso quidam iam extitisse opinati sunt; alij, vt Hieronymus, Augustinusque narrant, Domitium Neronem, qui Apostolos Petrum & Paulum occidit, putant Antichristum fore, ob sæuitiæ & turpitudinis magnitudinem, atque horū alij excitandum ex mortuis, vt veniat, alij nondū vita excessisse volunt. Quidam Mahometem illum, qui Alcoranum condidit, atque orbem penè armis doloque spurcissimæ atque stultissimæ legi subdidit, Antichristum volunt. Nec defuere qui nostri sæculi bestiam immanem Martinum Lutherum, fecere Antichristum: quòd bellum aduersus Dei Ecclesiam implacabile gesserit. Fuere hi quos cōmemoraui planè Antichristi, id est Christi atque eius Ecclesię cruentissimi hostes, & quicunque hæresiarchæ merito Antichristi censendi sunt.

Damas. lib. 4. De fide. c. 20.
Hippo. li. de Antich.
Hierony. in ca. 11. Dani.
2. Thes. 2
Hiero. in 11. c. Daniel.
Aug. lib. 20. De ciuit. c. 19.
Faber Stapul. in scholijs Damas. li. 4. cap. 27.
Frā. Feilar. in schol. ca. 30. lib. 5. Irenæ. diffuse. idē Ioannes Annius. Hentemius Cli-

Nam

Nam Ioannes ita nos admonet: Filioli nouissima hora est, & sicut audistis quia Antichristus venit: & nunc Antichristi multi facti sunt: vnde scimus quia nouissima hora est. Ex nobis, prodierunt, sed non erant ex nobis: nam si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum. Igitur quisquis Christum oppugnat, Antichristus est præsertim nomine Christiano glorians. Hos esse permultos Ioannes docet. Itaque nobis tanquam horam nouissimam esse computandum ipsum hoc tempus quod terimus, vt aduersus nostri temporis Antichristos vigilanter ac fortiter repugnemus, ne aut fraude capiamur aut vi superemur ab hostibus Christi, tandiu enim nobis mundus manet, quandiu vita manebit, quæ profecto breuissima hora putanda est. Atque vt mundi finem Antichristi aduentus certo indicabit, ita nos existimemus finem instare, quando quidem Antichristi, hoc est, fidei & spei & charitatis inimici non cessant nos oppugnare. Hac cælesti dilecti discipuli commonitione, cum Antichristi aduentum, mundique terminum non anxie aut curiose inquirere docemur, sed quod ad nos attinet, iam putare præsentem, atque ita nos gerere vt breui hora victuros decet: tum verò in fide catholica valde confirmamur, quæ non ante nundum desiturum pronuntiat quam ille sceleratissimus vbique innotuerit. Ita fit vt quicunque nos ante acceſſerunt, quoniam res humanæ finitę non sunt, Antichristi quidem prænuntij & membra præcipua esse potuerint: ipse ille Antichristus, quantopere literæ sacræ commendant, nullo modo. Cum Nero & Arius, & Mahometes, & Lutherus, etiam si in vnum, eorum peruersitas trāfundatur, tamen cumulum veri illius Antichristi multis partibus minime impleāt.

Ioannes Theo. I. in danus & Obsusius catholici. 1. Ioan. 2.

Multa

Multa de Antichristo traditione Apostolica Sanctos Patres tenere, quæ contemni nullo modo debent.

CAP. IIII.

DE tentatione autem suprema scripturi, neque temerè quicquam pronunciare debemus; neque ea contra contemnere, quæ idonei testes confirmant. Multa enim, vt Chrysostomus habet, de Antichristo vana iactantur: multa anilibus fabulis persimilia ac non nulla illa commemorat, vt geniculationes, vt matris in ipso ortu necem. Hæc repudiare docti facile solent: vulgus ab ijs nænijs ad seria illa, quæ scriptura commendat, reuocandum: contra tetrici quidam censores repellendi sunt, quibus nihil placet nisi quod vel sensu suo metiuntur, vel euidentissima scripturæ aut Ecclesiæ auctoritate concluditur. Sanctorum verò Patrum sententias ita auscultant, ac si sutorum, aut sellariorum, aut laniorum & vilium huiusmodi opificum audirent, neque reuerentur Hieronymi vel Gregorij, vel Ambrosij auctoritatem. Quæ mihi quidem quorundam, qui sibi sapientes videntur, arrogantia & aspernatio sanctorum Patrum, vix possum dicere, quantopere moueat stomachum. Cogitare prudentissimus quisque debet hominem grauem nullo modo affirmare solere, quæ ignorat: neque ijs fidem commodare, quæ parum idoneis argumentis didicit. Hoc in Historicis sæculi obseruant omnes. Neque alia ratione adducimur, vt Liuio, Salustio, Suetonio, Plutarcho, Xenophonti credendum putemus, quam quod homines graues non nisi comperta sibi affirmare soleant. Quid igitur Gregorio, Ambrosio, aut Damasceno aut Bedæ minus auctoritatis

Chrys. in homi. ad populum Antioch.

ritatis est, quibus ad summam naturæ grauitatem, etiam Christianæ religionis immensum pondus accessit? Ergo quæ de Antichristo tanti Patres asseuerant, ea reijcere nemo debet. Sed cum omni veneratione suscipere, cum præsertim ea forma dicendi vtantur, quam nisi in re certa & sibi satis nota, nullo modo adhibere soleant. Est autem impensè aduertendum quæ de hac re scribunt, ita plerunque scribere vt non tam suam, quàm communem sententiam suorum, id est catholicorum se tradere affirment, quod in commentariis Hieronymi in Danielem, apud quem copiosa de Antichristo prophetia est, quiuis notare potest. Vnde autem vel Sanctis Patribus vel plebi Christianæ ea de Antichristo cognita sunt, quæ literis prodiderunt, sine dubio tenendum est, multa illos ex arcana interpretatione scripturarum didicisse: multa etiam sine scripto tradita sibi ab Apostolis, Ecclesiam conseruasse. Testis est Irenæus Martyr, qui locum obscurissimum Apocalypsis tractans de numero nominis Antichristi, ab ijs se ea accepisse confirmat, qui Ioannis faciem viderunt. Neque enim (inquit) ante multum temporis visus est, sed penè sub nostro sæculo ad finem Domitiani Imperij. Nam de Antichristo; si quis aduertat, tam multus est apud antiquissimos Patres sermo vt meritò de manu in manum venisse videatur. Quia enim res erat tum arcana tum inuidiosa externis hominibus, potius verbo traditam quam scripto Apostoli reliquerunt. Id quod non obscurè indicant epistolę eorum. Ita Paulus ad Thessalonicenses. Non retinetis, quod cum adhuc essem apud vos, hæc dicebam vobis? & nunc quid detineat, scitis vt reueletur in suo tempore: ita Ioannes: sicut audistis, quia Antichristus venit. Ita Iudas

Irenæ. li. 5. aduersus hæres. ca. 30.

2. ad Thess. 2.

1. Ioan. 2.

Iud.1. Iudas Apostolus: vos autem carissimi memores estote verborum, quæ prædicta sunt ab Apostolis Domini nostri Iesu Christi, qui dicebant vobis, quoniam in nouissimis temporibus venient illusores & cætera. Ita denique Princeps Apostolorum: vt memores sitis eorum, quæ prædixi verborum à Sanctis Prophetis & Apostolorum vestrorum, præceptorum Domini & Saluatoris, hoc primum scientes, quod venient in nouissimis diebus in deceptione illusores. Quæ omnia si quis expendat, facilè intelliget de nouissimis temporibus plura multo Apostolos verbo tradidisse, quam scripto: vnde ea omnia haurire potuerunt Pastores Ecclesiæ, quæ de Antichristo literis commendarunt.

2.Petr.3.

Antichristum se verum Messiam mentiturum & eo nomine à Iudæis recipiendum.

CAP. V.

IGITVR Antichristum nouissimo tempore venturum, in Christum atque eius Ecclesiam super omnes mortales qui vnquam fuerunt pessimè desæuiturum, tandem Christi maiestate perimendum diuina scriptura tradit, & fides catholicæ Ecclesiæ tenet. Quo autem ordine & modo hæc gerenda sint, quantum cælestis auctoritas nobis significare dignata est, cum Dei omnipotentis auxilio, ad Christi nostri gloriam explicare conabimur. Antichristi vocabulum solus Ioannes habet in suis canonicis: rem omnis propemodum scriptura sonat. Propriè verò hominem Christo oppositum atque æmulum intelligimus. Nam quo peculiari nomine ille nequam appellandus sit, quanquam ex numero nominis eius, quod esse sexcenta sexaginta sex, cuius mysterium Ioannes in Apocalypsi plurimi facit, multi multa

1.Ioan.2. 1.Ioan.4. 2.Ioan.1. Apoc.ca. 13. Iren. li. 5.ca.30.

multa scripserunt, in primisque Irenæus cuius vestigia sequuti cæteri, in compluribus nominibus numerum illum iuxta characteres Græcos deprehenderunt: quidam ad Latinas etiam notas, vt in ijs Martinus Luther esse ostenderent audacius transtulerunt; tamen neque certi quicquam tenemus, neque vero id magnopere refert. Mysterium autem illud, quale sit, qui à Spiritu sancto didicerit, docere poterit; certè vt prædictus Martyr opportunè admoner, Spiritus sanctus, donec fiat, celatum voluit, cum factum fuerit, tunc aduertere non erit difficilè, vim literarum in numerando tenenti. Fortassis etiam cum eo numero dierum, quem Daniel ponit, rationem aliquam habet numerus nominis Antichristi, quem Ioannes commendat. Beatus dicitur qui peruenerit ad numerum dierum mille trecentorum triginta quinque, cuius numeri dimidium est numerus bestiæ, id est sexcenti sexaginta sex, vno tantum cum dimidio dempto. Sed missa ænigmatum diuinatione illud est certum, ob id Antichristum dici, quod se Christum verum, hoc est Messiam in lege promissum prædicaturus sit: nostrum vero Christum impostorem & seductorem calumniaturus. Quamobrem Iudæos primum ad se allecturum, & eorum legem obseruaturum, quin etiam de eorum stirpe futurum, constanter sancti Patres affirmant. Etenim Iudæorum populum & nomine & legis cæremonijs conseruatis vsque ad vltima tempora permansurum non absurde interpretantur graues autores ex illis Domini verbis. Amen dico vobis quia non præteribit generatio hæc donec omnia hæc fiant. Re enim vera mirabile est genus hominum vbique dissipatum, omnibus infestum & vile, nullo duce, nulla potentia fretum, mansisse tamen,

Ricar. Aretbas Ruper.in Apocali. Thomas.

Dan.12.

Apoc.13.

Mat.24.

tamen, neque esse abolitum: quod clarissimis & potentissimis populis accidit, vt ne memoria quidem extet posteritatis illorum. Itaque facile est agnoscere cælesti quadam prouidentia factum, vt Ecclesia ipsos suos inimicos testes haberet diuinæ veritatis: vt etiam in finem reseruarentur alij in vitam, cum Israël saluus fiet post plenitudinem gentium, alij in iudicium recepturi Antichristum, qui Christum repudiauerunt. Hoc ipse Dominus illis exprobrauit, cum dixit: Ego veni in nomine Patris mei, & non accepistis me: si alius venerit in nomine suo illum accipietis: quem locum de Antichristo à Iudæis recipiendo intelligi debere, consentienter affirmant Irenæus, Hilarius, Augustinus, Damascenus, Ambrosius, Hieronymus. Id ipsum Apostolum significasse volunt Augustinus, & Anselmus cum scribit Thessalonicensibus, loquens de Antichristo & eius signis mendacibus, eo quod charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent, ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati: Itaque ex his testimonijs Christi & Pauli docent Sancti Patres, Iudæos Antichristum sequuturos vt verum Messiam, imo vt Deum. Propterea & Sabbati atque legis obseruationem inducturum scribit Gregorius Papa. Ambrosius circumcisum, aut ex circumcisione venturum vt Iudæis fiduciæ sit. Idem quoque aliàs scribit quod & Hieronymus habet, ex tribu Dan prodire Antichristum, idque significatum à Patriarcha, illis verbis: Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens vngulas equi, vt cadat ascensor eius retro: salutare tuum expectabo Domine: colubrum vocat quod failacia lubricus, cerastem, id est, cornutum serpentem, quod cornibus potestatis armetur. Dolo enim & vi certabit: vngulas autem equi mordebit, cum prædicatorum qui Christum populis ferunt, vestigia persequetur, quo tempore solum Dei erit expectandum auxilium, cum humana omnia defecerint. Ex Dan proditurũ Antichristum alio etiam testimonio confirmat Beatus Irenæus ex Hieremia. A Dan auditus est fremitus equorum eius à voce hinnituum pugnatorũ eius commota est omnis terra: ob id etiam vult in Apocalypsi inter tribus ab Aguo signatas tribum Dan non nominari: ob id etiam Dan castra metari solitum aiunt ad Septentrionem, à quo omne malum pandatur. Sed in tanta confusione tribuum, ob literata penè omni genealogiæ antiquæ propagine, non erit facile obseruare an ex ista tribu Dan veniat ille pestifer: neque multum id refert ad cognoscendam perfidi impietatem. Illud modo maneat, quod secũdum scripturas & Patrum traditionem est certum. Antichristum Iudæos Christi inimicos conciliaturum, seque promissum lege Messiam mentiturum, atque ob eam rem Iudaicas obseruationes orbi inuecturum. Neque tamen Christianas penitus abolebit, vt Papa Gregorius tradit, sed quod fecit prænũcius illius Mahometes, ex vtraque lege legem suam ille conflabit: ac fortasis & ipse Christiano baptismate tinctus erit, vt iniquitate maiore cumuletur, qui Apostata pessimus, siue, vt Augustinus legit, refuga ab Apostolo nominatur. Verum hoc habetur incertum.

***

Rom. 11.
Ioan. 5.
Irenæ. li. 5. ca. 25.
Hilar. li. De Patrũ & fidy vnitate.
Augusti. tract. in Psal. 105.
Damasc. lib. 4. ca. 27.
Ambr. in 2. Thes. 2.
Hiero. ad Algas. q. 11.
Augu. epist. 80.
2. Thes. 2.
Ansel.
Greg. lib. 11. Reg. c. 3.
Ambros.
super 2. Thess 2.
Hieron. in 7. super Gen.
Amb. li. De benedict. Patriar. c. 7.
Et in psal. 40.
Gen. 49.
Iren. li. 5. c. 30.
Hier. 8.
Apoc. 7.
Num. 2.
Hiere. 1.
Greg. lib. epist. 11. ca. 3.
Aug. lib 20. De ciuit. c. 19.

Quod de educatione & ignobilitate & Regno Antichristi Patres tradant. CAP. VI.

In opus. De Antich. in 9. to. Aug. Hier. in 11. caput. Daniel. Gal. 4. Esaia. 13. Apocal. 14. Damas. lib. 4. De fide & ho. c. 27.

NEQVE illa multo certiora, de Patria, de natalibus, de educatione Antichristi. Probabiliter tamen accipi possunt. Quidam enim scribunt in Babylone nasciturum, quod videtur innuere Hieronymus, cum dicit de Babylone ventutum. Quod si Babylonem spiritualiter intelligimus, perspicuum est Patriam illi nullam aliam, quam Babylonem fore, hoc est, societatem impiorum. Sanctorum enim, quę sursum est Hierusalem mater est. Babylonis autem ruinam & Isaias & Ioannes annuntiant, cum diem Iudicij vltimum venisse clamitant. Ioannes verò Damascenus grauis sine dubio auctor & magnus Theologus, asseuerat ex fornicatione nasciturũ (vnde fortasis fabulæ vulgari de sanctimonialis & monachi concubitu locus aliquis factus est) & suscipiet, inquit, omnem operationem Satanæ, non quod illi Diabolus hypostaticè vniatur, vt Deus homini in Christo, sed quod illum totum imbuat, seque, quantum homo capere potest, transfundat in hominem, vt ab ipsis suis exordiis totus à Diabolo possideatur. Educabitur autem occultè, inquit, & repente insurget, & eleuabit se & regnabit, & in exordio regni sui simulabit bonitatem, cum vero fuerit factus dominator, persequetur Ecclesiam Dei. Hæc Damascenus, quæ satis per se quidem credibilia, à tanto viro non inaniter asseri existimare debemus. Futurum autem Regem Antichristum, Daniel manifestissime docet, eundemque regnum non à maioribus, neque vllo nobilitatis iure accepturum, sed vili genere natum inuasurum artibus pessimis, ita enim legimus apud illum. Et stabit in loco eius despectus, & non tribuetur ei honor regius, & veniet clam, & obtinebit regnum in fraudulentia. Hunc locum cum omnibus consequentibus vsque ad finem capitis duodecimi, de Antichristo & nouissimis temporibus prophetari, quidquid Porphyrius obganniat, nostrorum, ideſt, catholicorum esse sententiam Hieronymus testatur. Idcircò alio quoque loco Antichristum vocat Daniel cornu paruulum, quod tamen cornua magna contriuerit, quòd ex tenuissimis atque ignominiosis initiis ad summam orbis terrarum potentiam euaserit. Prorsus ordine contrario Christo nostro: qui genere quidem illustri & regio fuit, sed regnum mundi etiam oblatum auersatus est, cum esset tamen Rex Regum, per cuius sapientiam Reges regnant & legum conditores iusta decernunt.

Dani. 11.

Hiero. in Dan. Daniel. 7. & 8.

Prou. 8.

Tres annos & dimidium duraturam tyrannidem Antichristi. CAP. VII.

TEMPVS autem Regni Antichristi, scriptura euidenter ostendit, cum Daniel de illo scribat. Alius consurget post eos, & ipse erit potentior prioribus, & tres Reges humiliabit. Et sermones contra excelsum loquetur, & sanctos altissimi cõteret: & putabit quod possit mutare tempora & leges: & tradẽtur in manu eius vsque ad tempus & tẽpora & dimidium temporis. Hoc rursus apud eundem Propheram Angelus magno interposito iureiurando confirmat. Cum eleuasset, inquit, dextram & sinistram suam in cœlum, & iurasset per viuentem in æternum, quia in tempus & tempora, & dimidium temporis: Adnotauit verò Hieronymus tẽpus pro anno in scriptura vsurpari, præsertim apud hunc Prophetam, qui Regi Nabuchodonosor

Danie. 7.

Dan. 12.

Hiero. in Dan. ca. 12.

ptædixit,quod ſeptem tẽpora mutarẽtur in eo, quod poſtea de annis ſeptem ipſe explicat. Tempora autem vt cum eodem Hieronymo Auguſtinus pariter monuit,duali nõ plurali numero poſita ſunt; nã eam differentiam Græcis eſſe conſtat: De Hebræis ipſe tradit.Itaque regnaturum Antichriſtum conſtat annos tres & dimidium. Quod Propheta Daniel numero dierum euidẽtius expreſsit.A tempore,inquit, cum ablatum fuerit iuge ſacrificium, & poſita fuerit abominatio in deſolationem, dies mille ducenti nonaginta,qui conficiunt annos tres & ſemis, pauculis diebus amplius. Tantundem & Ioannes in ſua Apocaypſi habet:vbi ſcribit mulierem illam, qua ſignificari Eccleſiam notiſsimũ eſt, in deſerto ali per tempus & tempora, & dimidium temporis, propterea quod toto tempore ſæuæ illius perſecutionis,Sancti viri & fideles, vrbium frequentia deſerta ad vltimas ſolitudines fugient,quemadmodum Patres tradunt, & ipſe Chriſtus faciendum monuit, cum de ea tempeſtate loquens: Cum videritis, ait,abominationem deſolationis, quæ dicta eſt à Daniele Propheta ſtãtem in loco Sancto (qui legit intelligat.) Tunc qui in Iudæa ſunt fugiant ad montes, & qui in tecto non deſcẽdat tollere aliquid de domo ſua, & qui in agro non reuertatur tollere tunicam ſuam. Quæ quamuis myſticos ſenſus habeant pulcherrimos, quos Patres explicant, tamen ad literam ſignificant ea procella detonante, opus eſſe fuga concita, atque expedita, omnium fortunarum iactura facta, vt conſulatur ſaluti.Hoc ipſum etiam dixerat Ioannes (repetit enim vt Auguſtinus monuit eadem myſteria verbis aliis perquam frequenter) cum ſcripſit: Mulier fugit in ſolitudinem, vbi habebat locum paratum à Deo, vt ibi paſcat eam diebus mille ducentis ſexaginta. Totidem

Dan.4. Aug.lib. 20. de ciuit.c. 23.

Dan. 12.

Apoc.12.

Mat.24.

Aug. lib. 20,de ciuit. c.17. Apoc.12.

tidem dies prophetaturos duos illos admirabiles teſtes, quos Antichriſto ſeſe oppoſituros refert, in eadem Apocalypſi legimus, nempè dies mille ducentos ſexaginta. Quam rem vt altius impreſſam teneret memoria populi Chriſtiani,etiam computatione menſium explicãdam putauit Spiritus ſanctus. Nam ciuitatem calcandam menſibus quadraginta duobus ibidem legimus. Neque dubitamus Sanctam ciuitatem, quorũ ſunt ciues & domeſtici Dei, ſerui Chriſti,Eccleſiam catholicam, quæ eſt domus Dei, vrbs fidelis,ciuitas ſancta. Habet autem nõ nihil dubitationis,cum Daniel dies deſignauerit mille ducẽtos nonaginta, cur Ioannes ex eo numero detrahat triginta.Et tamen tempus & tempora,& dimidiũ temporis ponat,quemadmodum ille. Sed Daniel tẽpus computauit ex quo ablatum eſt iuge ſacrificium, & poſita deſolatio abominationis. Ioannes verò ſolum illud, quo in ſolitudine mulier ſerpentem fugiens diuinitus nutrita eſt. Itaque poſſumus intelligere ab eo tempore, quo poſita eſt abominatio vſque dum mulier in ſolitudine collocata eſt, menſem interceſſiſſe partim fugiendo,partim fugã parãdo, aut etiam rei notitiam accipiendo. Vtcumque hoc ſit, certum eſt ſummam eandem confici annorum trium, & dimidij paulo plus minus: quod nullo modo impedit, quin tempus & tempora & dimidiũ temporis computentur. Siue enim poſt annos tres menſes effluant quinque & dimidium,ſiue ſex & dimidium, veriſsimè vtrumque tres ſeſqui annos numeramus.

Apoc. 11.

Apoc. 11.

Magna bella geſturum, antequam orbe victo totum ad Eccleſiæ perſecutionem ſe conuertat.

CAP. VIII.

EX his Regnum Antichriſti tres annos cũ dimidio duraturum,liquido conſtat. Vtrum autem id

temporis, ex quo primò regnare cœperit, computandum sit, an potius, ex quo deuicto orbe terrarum, & sibi subiugato, tota atrocitate in Ecclesiæ catholicæ fidem arma conuertat, non satis constat. Etenim vtroque modo terram illam furiam belligeraturam, in Reges & Respublicas, vt externum imperium orbis obtineat: in sanctos & fideles viros, vt Christi Euangelio abiecto se vnum colant, nemo dubitare potest, qui sacras literas, vel tenuiter legerit. Et quamuis vtrumque bellum in corpora & animas simul gesturus sit, tamen & rationi, & iis quæ à Daniele dicuntur, consentaneum est, prius bella humana, deinde diuina gesturum, id est, in Deum tunc totis viribus desæuiturum, cum potentiam suam tot victoriis orbis terrarum confirmatam viderit. Quare certum propemodum mihi est, annos tres & dimidium non ab initio Regni Antichristi numerandos, sed ab obtento iam supremo orbis terrarum dominatu, quemadmodum etiam cēsēt Rupertus. Scimus enim hāc bestiam nulla Regni à maioribus accepta hæreditate, ex modicis sanè primordiis, pugnando & vastando ad summam illam potentiam euasurā. Scim⁹ ex eodē Propheta Daniele quamuis prospera pleraque habiturum, interdum tamen & etiam aduersam experturum fortunam: quod & Ioannes innuit cum dicit: Vnum de capitibus huius bestiæ quasi occisum in mortem, sed mox plagam esse curatam. Et venient, inquit, super eum Trieres, & Romani, & percutietur, & reuerterur. Scimus plurima illum prælia commissurum cum Regibus Austri & cum Ægypto & Arabia, & varia fortuna, tandem omnium potiturum. Hæc verò omnia intra breue trium annorū, aut quatuor tempus, geri non possunt: sed quid moramur? Ipsa scriptura manifestè se aperit si quis

Ruper. li. 8. in Apocalyp.

Dani. 11.

Apoc. 13.

Dani. 11.

si quis aspiciat. Vbi enim commemorata sunt longo sermone prælia quæ dixi, & alia complura, subiicit diuinus Propheta: Et brachia ex eo stabunt, & polluent sanctuarium fortitudinis & auferent iuge sacrificium, & dabunt abominationem in desolationem. Atqui ex hoc tempore computandos esse annos tres cum dimidio, & dies mille trecentos nonaginta, apertissimè docet in alio loco Daniel. Ergo cum tempus Regni Antichristi tribus annis & dimidiò definitur, intelligendū est, cum iam confirmato imperio ad Christi cultum & fidem fundit⁹ euertendam, omnia sua consilia, cogitationesque conuerter. Atque hoc est illud alterum bellum, quod Ioanne teste, datum est illi facere in Sanctos. De hoc Daniel dicit? Veniet tempus, quale non fuit ab eo, ex quo gentes esse cœperunt vsque ad tempus illud. De hoc Saluator testatur: Erit tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi vsque modo neque fiet. De hoc Ioannes scribit, quod datum est bestiæ bellum facere cum sanctis, & vincere illos. Horroris & formidinis diuina verba sunt plena. Quis enim ad tantam terribilitatem non expauescat? Quis tam duro tempori præripi se non deprecetur? Sed Dei misericordia benigne reb⁹ humanis cōsuluit, quod tyrannidem illam non amplius quam tres annos cum dimidio prorogauit. Nisi enim breuiati fuissent dies illi non fieret salua omnis caro: sed propter electos breuiabuntur. Ideireo toties ac tantopere spiritus sanctus tempora sæuientis Antichristi definit, computatione temporum, mensium expressione, dierum etiam enumeratione, vt spem suam possit populus Christianus sustentare, dum breui eam omnem tempestatem finiendam cœlesti sibi auctoritate persuadet.

Dan. 12.

Apoc. 13.

Dan. 12.

Mat. 24.

Apoc. 13.

Mat. 24.

De Imperio Antichristi, omnium quæ vnquam fuerunt, amplissimo. CAP. IX.

DE temporali autem regno Antichristi, quod opulentissimum atque potẽtissimum omnium, quæ vnquã fuere, futurũ sit, deuictis magnis regibus, vastatis vrbibus nobilissimis, direptisque infinitis
Dani.11. opib⁹, copiose docet liber Danielis: Brachia, inquit, pugnantis expugnabũtur à facie eius, & cõterentur: & mox: Et abundantes & vberes vrbes ingredietur, & faciet quæ non fecerunt Patres eius, & Patres Patrum eius: rapinas & prædã & diuitias eorum dissipabit. Et infra. Et reuertetur in terrã suam cum opibus multis. Nam quod ad culmen dominatus totius orbis sit peruenturus, & Romani imperij vires omnes occupaturus, manifeste in eodem libro legimus
Danie.7. sic, Bestia quarta, regnũ quartum erit in terra, quod maius erit omnibus regnis, & deuorabit vniuersam terram, & conculcabit, & comminuet eam. Hæc de Romano Imperio, Chaldæum, Persicum & Græcum longe superante dicta nemo ambigit. Illico autem de Antichristi tempore & regno: Porro cornua decem ipsius regni, decem reges erunt: & alius consurget post eos, & ipse potentior erit prioribus: & tres
Hiero. in 7. Dan. reges humiliabit. Quem locum tractans S. Hieronym⁹ refutata Porphyrij peruersa expositione sic scribit: Ergo dicamus quod omnes doctores Ecclesiastici tradiderunt, in consummatione Mundi quando Regnum destruẽdum est Romanorum, decem futuros Reges, qui orbem Romanum inter se diuidant, & vndecimum surrecturum esse Regem paruulum, qui tres Reges de decem Regibus superaturus sit, id est Ægyptiorum Regem & Africæ, & Æthiopiæ, sicut in cõsequentibus manifestius dicemus. Quibus inter

interfectis etiã septem alij Reges victori colla summittent. Et ecce, ait, oculi quasi oculi hominis erant in cornu isto. Ne eum putemus iuxta quorundam opinionem, vel diabolum esse, vel Dæmonem, sed vnũ de hominibus: in quo totus Sathanas habitaturus sit corporaliter. Hæc Hieronymus. Cuius sententia omnium scriptorum Ecclesiasticorum, si ipse non fallit, sententia est. Hyppolitus sanè atque Irenæus *Hip. li. de Antichri sto.* quorum commentarios videmus, certissimam censent: in qua profectò nullo modo tãta posset esse consensio, præsertim de re obscurissima, & ab hominum *Irenæ. li. 5. c. 26.* notitia remotissima, nisi qui reuelauit Prophetę mysterium, etiam aperire sensum suorum, vt intelligerent scripturas, dignatus fuisset. Itaque ex traditione *Apoc. 13.* Apostolica scriptores Ecclesiasticos hæc de futuris Antichristi temporibus tanto consensu docuisse credendum est. Mirificè etiam consentit cum hac visione Danielis, visio illa Ioannis, qua refert bestiam de *Dan. 7.* mari ascendentem habẽtem cornua decem, & super ea diademata decem, septem autem capita & super his nomina blasphemiæ. De mari ascendentẽ, vel de abysso (vt aliàs dixerat) vidisse se dicit: Sicut Daniel bestias illas quatuor de mari magno ascendentes vidit: Regna videlicet de mundi huius procellosa mutabilitate erumpentia. Quamquam nihil vetat etiam planius Antichristum mare enauigantem, & Imperium Romanum aggrediẽtem accipere. Nam abyssus & mare idem est. Decem autem cornua etiam à Daniele nominantur, & explicantur decem Reges siue Regna in quæ diuisum erit Imperiũ Romanum. Septem autẽ capita, ob id quod tres Reges ipse conteret: cæteri autem sub eo regnare intelligũtur, illius legibus subditi, atque ideo & ipsi in Deum blasphemabunt, vt sese bestiæ coniungant. Caput autem

Universidad de Deusto
Biblioteca

ipsius vnum veluti occisum in mortem illud fortassis est, quod Daniel quoque scribit de Antichristo. *Dan.11.* Et venient super eum Trieres,& Romani,& percutietur & reuertetur, & indignabitur. Quod autem sanata sit plaga eius,etiam illic adiungitur, & reuertetur,& cogitabit aduersus eos qui dereliquerunt testamentum Sanctuarij, (quia etiam barbaros & Mahumetanos,atque hæreticos cæsurus est.) Et brachia ex eo stabunt &c. Quanta verò futura sit Antichristi magnitudo & violentia, subdit Ioannes. *Apoc.13.* Et bestia quam vidi similis erat pardo,ob velocitatẽ,& pedes eius pedes vrsi:ob rapacitatẽ,& os sicut os leonis,& propter maiestatem & tyrannidẽ.Et admirata est,inquit, vniuersa terra post bestiam, & adorauerunt bestiam dicentes : Quis similis bestiæ? & quis poterit pugnare cum bestia ? Quę de ipsa Antichristi persona prophetata esse, quãuis nihil vetet de tota impiorum vniuersitate intelligi, auctores optimi tradunt, *Thom. in 13. Apoc. Ricar. ibidẽ Gre. 33. Mor. ca.26. Ambros. sup. Psal. 45. & 2. Thess. 2. & super Apoc.ca. 13.si cuius est opus illud. Iren.libr.5. c.28. Aug. lib. 18. de ciuit. c.52. Dani.7.* Thomas, Ricardus de Sãcto Victore, Gregorius magnus, atque Ambrosius : Et ipse Irenæus à discipulis Ioannis edoctus: Mouet verò nõnullos illud de cornibus decem, per quæ decem Reges intelligi ipse Spiritus sanctus expressit. Qui nam hi Reges sint,& vbi & quando ? Nã quod quidam decem Reges eos interpretati sunt qui in Imperio Romano persecutionem Ecclesiæ commouerunt satis ab Augustino refellitur, multoque apertius ab ipso Propheta Daniele. Si enim cornu illud paruulum, quod de medio aliorum ortum est (per quod significatur Antichristum ex ipso orbe Romano futurum) tria contriuisse de cornibus , hoc est, tres Reges vastasse narratur; quomodo Diocletianus aut Decius aut Seuerus, aut alius quisquam illorum ab Antichristo contritus sit,explicari minimè potest. Superest, vt intelligam Roma

Romanum Imperium olim ab vno Imperatore administratum, tempore labente in plura esse Regna dissectum. Et cum Antichristus venerit, decem Reges totius Imperij Romani Prouincias inter se diuisas obtenturos : Quod S. Hieronymus ex maiorum concordi sententia prodidit. Verum S. Augustinus, quanquam non vult apertè contradicere, hæret tamen, & multum de illorum Regum numero ambigit. Itaque scribit in libris de Ciuitate Dei. Vereri me sanè fateor ne in decem Regibus,quos tanquam decẽ homines viderit inuenturus Antichristus, fortè fallamur, atque ita ille inopinatus aduenias, non existentibus tot Regibus in orbe Romano. Quid enim si numero isto denario vniuersitas Regũ significata est,post quos ille venturus est? Quam interpretandi rationem Augustini libenter amplectitur Beatus Gregorius subtiliter & copiosè disserens, ideo Antichristum vndecimum dici, quod numerus vndecimus propriè ad malum peccatumque significandum pertineat. Verum hæc mystica Patrum expositio:ita cum pietate suscipienda est, vt maneat tamẽ suus historicæ veritati locus. Nã quod Augustin. vereri potuit, non esse tot Reges futuros in orbe Romano,quòd ad suã ętatẽ tantũmodo distinctio Oriẽtis & Occidẽtis à Cęsaribus facta esset,nos certè vereri nullo modo debemus, qui hoc ipso die vel ipsos decẽ,vel non multo pauciores,aut plures Reges(qui Regij nominis Maiestate digni sint) manifestè cernamus. Nã si veteris Imperij Romani amplitudinẽ recordemur,occurret facilè Italia,Gallia,Germania, Hispania, Britannia,Africa,Græcia,Aegyptus,Arabia,Asia vtraq;, cõplurescq; aliæ Prouinciæ in varios Principes deriuatæ,vt nõ sit difficilè cogitare vnius Imperij decẽ sectiones fore.Quamuis verò Romana poten

Ita Hippol.de cõsum. sæcul.& Irenæus.l. 5.c.25. Augu.de ciuit.libr. 20.&23.

Greg.32. mor.cap. 12.

potentia videatur abolita & penitus extincta, non aliud tamen à Propheta regnum, supra quartum futurum, nisi regnum Sanctorum, quod erit cœleste & æternum, prædicitur, propterea quod nulla Monarchia in totum Romanum Imperium succesit, quemadmodum in quatuor illis, quas bestiarũ nominibus designauit. Neque ipsum Romanum nomen extinctum est, neque Roma desijt esse orbis caput: & lingua ipsa Romana, & leges reliquo orbi veluti imperant, vt magis gentes reliquæ Romano Imperio sese inseruerint, quã illud exciderit. Quod si quis morem Prophetę Danielis obseruet, inueniet planè illius visiones non allegoricos sed historicos sensus habere, quemadmodũ ab ipso etiam Propheta aut ab Angelo enarrantur. Itaque decem cornua & cornu paruulum ortũ e medio eorũ, quod tria de reliquis contriuit, nihil aliud accipere possumus, quã quod Hieronymus iuxta veterum sententiam nobis exposuit. Et reueta quãquam est allegorica omnis interpretatio vt facilior ita à mendacio tutior, tamẽ in ijs quę magna vi spiritꝰ significat, historicꝰ sensus multo habet amplius & dignitatis & gloriæ. Atque ita videmus à Matthæo alijsque Euangelistis ad historicum sensum omnia, veteris testamenti testimonia recitari, quę nisi facta cerneremus facile in allegoricas expositiones declinaremus. Quamquam non nihil me quoque hæsitantem facit quod pro certo Sanctus ille Pater affirmat, Tres illos Reges ab Antichristo opprimendos, fore Aegypti, Æthiopiæ, atque Africæ Reges quod scriptura non explicat. Sed horum perfecta intelligentia vt Augustinus sapienter dixit, rerum magis ipsarum experientia comparabitur. Illud est certum, imperium illius, terræ finibus terminandum, vt legimus: Data est illi potestas in omnem tribum,

Dan. 7.

Dan. 7.

Aug. 20. de ciu. c. 30.

tribum, & populum, & linguam, & gentem. Quicquid ergo terrarum repertum est, illius imperio cedet: Ac de temporali Regno Antichristi hactenus.

Apoc. 13.

De superbia Antichristi, qua se & Messiam & Deum habendum, atque adorandum exhibebit.

CAP. X.

DE Spirituali & diuino ab illo affectato & quæsito, deinceps dicendum est. Neque enim contentus erit totius terrarum orbis imperio: sed ipsi cęlo scelestia arma etiam inferet; & omnipotentem Deum prouocabit, ac sese illius hostem palam profitebitur. Sapienter magnus quidam Philosophus dixit, non esse humanam naturam totius orbi imperij capacem, quod rem tantam ferre non possit. Itaque frequenter in sacris profanisque historijs legimus, homines etiam modestos, fortunæ prosperioris aura elatos & dominandi gloria captos, humana desijsse sapere atque ad diuina aspirasse, quod de Rege Babylonis Esaias, de Rege Tyri Ezechiel, de Antiocho, Machabæorum, de Ozia Regum Iuda narrat historia. Ita nunc Antichristus, imo non ita sed vt pater ipsius Diabolus vsque ad solium Dei se erexit, & reliqua omnia parui faciens, vni se Deo opposuit, sedem suam super astra omnia in ipso diuinitatis culmine collocare conatus est: sic huius germana proles pro nihilo ducens homines vicisse ipsum Deum aggredietur, gloriamque diuinam vt ad se transferat, in eo omnem operam, curam, cogitationemque defiget. Itaque & rex orbis haberi volet, & se verum Christum, mundi seruatorem prædicabit: Christum nostrum nihil aliud quam impostorem fuisse, quæ de Christi miraculis, regno, morte, resurrectione, & ascensione in cœlos sunt à Prophetis prædicta, in sese

Plato. in 2. lib. de legibus.

Isai. 14. Ezech. 28. 2. Mach. 9. 2. Paralip. 26.

vno

vno omnia certissimè implenda. Quare & mortuum se & à mortuis resurgentem simulabit, & ad ascendendum in cœlum ipsum Sanctum Oliueti mõtem, vnde Christus noster ascendisse narratur, superbissimè eliget, post totidem annos à confirmato regno, quot Christus prædicauit. Hæc si noua cuiquam videntur & friuola, sciat magnæ autoritatis viros pro certis tradere, Gregorium Papam, Anselmum, Ricardum de sancto Victore, Thomam Aquinatem, atque etiam Hieronymum, imo vero Danielem, cuius ille interpretem agit. Tunc Iudæi, in quos peruenier ira Dei in finem, credent mendacio, quia veritatem reiecerunt. Tunc de illo prædicabunt multi, quod Saluator monuit: Ecce hic Christus: Ecce illic: Ecce in deserto: Ecce in penetralibus. Neque vero hac tãta Messiæ gloria contentus erit; sed se & Regem & Christum, & Deum demum haberi, prædicarique contendet, cuius superbiam omnibus modis incredibilem sanctæ scripturæ fides certam facit. De hoc Paulus Apostolus scribit: Qui aduersatur & extollitur, supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita vt in templo Dei sedeat ostendens se tanquam sit Deus. Adorandum se omnibus exibebit in templo, vt Deus quispiam cœlestis: Christi verò adorationẽ & Dei religionem non feret: se vnum pro Christo & Deo colendum ostentans. De hoc in Apocalypsi Ioannes: Et aperuit os suũ in blasphemias in Deum, blasphemare nomen eius, & tabernaculum eius, & eos qui in cœlo inhabitant. Et adorauerunt eam omnes qui habitant terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ. Neque Ecclesiæ ergo, neque Sanctis, atque Angelis, neque ipsi Deo parcet furor bestiæ. De hoc Daniel. Sermones contra excelsum loquetur, & sanctos Altissimi conteret, & putabit

Greg. lib. 10. epist. e.3.
Ansel. super 2. Thes. 2.
Ricar. in. libr. 4. in Apoc. p. 2. c. 4.
Tho. in c. 13. Apoc.
Hieron. in cap. 11. Danielis.
1. Thes. 2.
2. Thes. 2.
Mat. 24.
2. Thes. 2.
Apoc. 13.
Dan. 7.

bit quod posit mutare tempora & leges: Et in alio loco. Et faciet iuxta voluntatem suam Rex, & eleuabitur & magnificabitur aduersus omnem Deum, & aduersus Deum Deorum loquetur magnifica & dirigetur, donec compleatur iracundia, perpetrata quippè est definitio, & Deum Patrum suorum non reputabit, & cætera.

Dan. 11.

De quodam insanissimæ superbiæ exemplo, digressio.

CAP. XI.

MIHI verò hæc identidem cogitanti, vehementer subit humanæ infelicitatis profundum admirari. Quis enim talia nisi ab homine penitus insano, immò ne ab insano quidem, dici perpetrariue posse credat? Et tamen sunt verissima, & serio ab homine mortali meditanda atque agenda. Nulla re capitur humana mens neque facilius, neque potentius quam superbia. Nulla vis est veneni, nulla meri copiosi, nulla febris phreneticæ, quæ sic statum mentis euertat, nulla medicatissima potio ita in furorem rapit, vt animo semel humano imbibita superbia. Et quæ per furorem superbiæ loquimur, cogitamus, agimus, ea sani humilitate admiramur, atque erubescimus. Vbi enim humilitas ibi sapientia. Vbi superbia ibi protinus contumelia. Quo minus vero miremur Antichristi tantam elationem, referam cuiusdam eius certi discipuli, eodẽ morbo, ideſt superbiæ laborantis, non fictam fabulam. Fuit in hoc ipso Peruensi Regno vir magni pro illo tempore æstimatus, doctus Theologus, ac Theologiæ professor, idemque catholicus & pius diu habitus, ac penè tũc huius orbis oraculum. Is familiaritate mulierculæ cuiusdam, quę se edoceri ab Angelo magna quædam mysteria iactabat, quæque extra se interdũ rapiebatur, aut rapi simulabat, veluti altera olim Plu-

Prou. 11.

lume

lumena,aut Maximilla Montani,ita deuinctus est,vt illam de summis Theologię quæstionibus sępè consuleret. In omnibus pro oraculo haberet,magnis reuelationibus plenam & Deo valde charam prędicaret,satis alioqui sordidam & perexiguo sensu prędi-tam,nisi ad instruēda mendacia: igitur siue à Diabolo corriperetur (quod facilius est credere) eum eiusmodi extasim pateretur,siue callidè eam fabulam simularet,quod nonnulli viri prudentes existimarunt, ille Theologus, quod à mulierecula magna & mira de se audiret,ac multo grandiora futura conciperet, libenter ei se discipulum addixit,cuius patrem spiritualem agebat.Quid multa?eo abductus est homo vt miracula facere tentaret,& fieri sibi persuaderet.Cū miraculi vestigium ne tenue quidē extaret. Ob hæc & quod propositiones aliquot ab illa Prophetissa accepisset à sensu Catholicæ Ecclesię alienas,à Sanctissimæ Inquisitionis iudicibus toto hoc regno stupente comprehensus est: ibi perquinquennium ferè auditus,toleratus,examinatus, ac tandem patefactus est,homo omniū superbissimus & insanissimus. Cū enim Angelum sibi diuinitus datū,à quo omnia quæ vellet discereț, ac deinde summa Dei ipsius familiaritate,& immediato colloquio sepotitum pertinacissimè assereret, in eas nugas delatus est, quas nisi ab homine prorsus mētis emotæ,dici nullo modo quisquam sibi persuadeat. Erat verò ille tā integro sensu,quod ad cerebrum attinet, vt mihi integrior non sit. Itaque & seriò affirmabat se & Regem futurum, & Pontificem summum,Sede Apostolica ad hæc regna translata:concessam quoque sibi sanctitatem super omnes Angelos,& choros cælestes, atque Apostolos omnes,quin etiā oblatam ipsi à Deo vnionem hypostaticam,sed ad ipso non esse admissam. Datum quo

quoque se redemptorem orbis, quo ad efficaciam, vt ille loquebatur, quòd Christus solum quo ad sufficientiam fuisset. Omnem statum Ecclesiasticum abrogandum: Leges verò alias se editurum faciles, & apertas, secundum quas cælibatus clericorum tolleretur, multitudo vxorum concederetur, confessionis necessitas excluderetur. Hæc atque alia tanta contētione affirmabat, vt nos teneret attonitos, quod homo talia sentiens non insaniret. Deniq; diu euolutis gestis illius & plusquā centum & decem propositionibus hæreticis, aut à sana Ecclesiæ doctrina alienis condemnatis, iussi sumus, vt habet de more sacrum illud tribunal, cū homine disputare,si fortè ad mentem & fidem reuocare possemus.Conuenimus autem cū ipsis iudicibus,& Episcopo Quitensi tres alij.Eo introductus homo ea libertate & facundia perditissimam suam causam defendit, vt ego in hodiernum diem etiā stupeam, eo adigi posse mentis humanæ superbiam. Professus est doctrinam suam non posse mōstrari,nisi diuina scriptura,& miraculis,quod esset superior omni humana ratione. Scripturæ autem testimoniis longè se apertius atque efficacius probasse,quam probauerit Paulus Iesum Christum fuisse verum Messiam.Miracula autem se perpetrasse plurima eaque tanta, vt Christi resurrectio nō fuerit maius.Nam & se verisimè esse mortuum,& resurrexisse,atque id euidētissimè, aiebat ille,esse ostēsum.Scripturas verò proferebat memoriter (cum nullum librum haberet,atque ipso etiā breuiario spoliatus esset) tot & tam longas ex Prophetis,ex Apocalypsi,ex Psalmis,ex aliis locis,vt vel memoria esset admirationi.Eas verò,ita ad sua commenta adaptabat, ita allegorizabat, vt quiuis vel rideret vel fleret.Postremò si miraculis rem agere nobis pla

Universidad de Deusto
Biblioteca

bis placeret, se libenter ea statim exhibiturum. Hæc ita dicebat homo, vt vel nos insanos putare videretur, vel ipse insanire. Nam & per reuelationem sibi innotuisse iactabat Serenissimum Ioannem Austriæ bello nauali à Turca esse superatum, & regnũ Hispaniæ à Philippo inuictissimo iã penè amissum, & Cõcilium Romæ habitum, vt de deponendo Gregorio, & alio subrogando ageretur. Quæ ideo nobis significaret, vt quoniam erant nobis certis nuntiis nota, sciremus ei non nisi diuinitus innotuisse. Et cum essent omnia vsque adeo falsa, vt amplius esse nó possent, ab illo tamen asserebantur, vt notissima nobis. Denique cum nihil profecissemus per duos dies differendo, & ad publicum spectaculum esset cum cæteris, vt in Hispaniis fieri solet, delatus, intuebatur semper in cœlũ, ignẽ in inquisitores & omnes grassaturum cœlitus expectãs, vt illi erat pollicitus Diabolus: atque ignis quidẽ nos nullus ex alto corripuit: illum vero & regem & põtificem, & redemptorem & nouum legislatorem ex imo flamma rapuit, atque redegit in cineres. Ad hæc narranda digressi sumus, vt vel hoc exemplo cogitemus, quid faciat superbia in homine, cum præsertim talia dicenti non defuerint discipuli & sectatores: Vbi ergo erit non ficta, sed vera regni potentia, cum magna signorum admiratione coniuncta, quid dubitamus hominem superbissimum & totum à Diabolo occupatum, ad tantum impietatis fastigium euasurum?

*

Quomo

Quomodo sit intelligendum in templo Dei sessurũ, & abominationem desolationis futuram in loco sancto.

CAP. XII.

ERGO totius superbiæ magister qui nec quẽquã Deorum reputabit, & in ipsum omnipotentem conuitia iactabit, cum ingenti fastu sedebit in tẽplo, vt Paulus dixit, ostendens se tãquam sit Deus. Quodnam autem illud templum sit, cum Augustino multi dubitant. Vtrum ne Ecclesia Dei, an Hierosolymitanum illud olim extructum, atque destructũ tẽplum? Aiunt autores non cõtemnendi Gregorius Nazianzenus, Ambrosius, Damascenus, atque alij, quod olim Iulianus Apostata in odium Christi aggressus est, id Antichristum perfecturum, vt templum Salomonis iterum ędificetur, atque in eo sibi Deitatis soliũ constituat, vt ab omnibus adoretur colaturque vt rex õrbis; vt Christus Saluator hominum, vt Deus denique omnium. Nam quod quidam obiiciunt, nõ esse eum locum sanctum, aut templum Dei dicendum, cum in aduersarij honorem extructum sit, nõ admodum vrget: Templum enim ob id dici nõ falso potest, quod ad Dei cultum dedicetur, siue verus siue falsus sit, vt templa Deorum Ethnici dicũr. Locus autem sanctus ideirco à Domino appellari potuit, quod locus fuisset aliquando Deo omnipotẽti dicatus, quẽ se emendiri vult Antichristus, sed siue tẽplum illud Salomonis iterum ædificandum sit, quod plerique veterum tradunt, siue non sit, mihi Paulina verba in materiali aliquo templo confessurum illum scelestum, vt diuinis honoribus afficiatur, planè sonant: quod non esse incredibile tum illius immẽsa superbia, tum aliorum Principis superbissimi sectatorum exempla persuadent. Nã & Simonẽ Magum se Dei virtutẽ magnam

2. Thes. 2. Aug. lib. 20. De ciuit. c. 19. Hilar. li. de Syno. Greg. in scholiis super quædam scripturæ loca. Amb. li. 10. in Lucam. Damasc. li. 4. c. 27. in opus de Anti. in 9. tomo Aug. Autor. imperfec. in Matt. hom 49. Mat. 24. Hippol. de Antic. Iren. 5. li. ca. 25. Hiero. q. 11. ad Algasiam. Act. 8.

Universidad de Deusto
Biblioteca

vocasse, & templum ac statuam tanquam Deo erectam legimus, & quosdam se pro spiritu sancto coli tanquam mitterentur incarnati ad sanctificandum mundum, olim de Montano nouimus, & nō ita olim de quodam Gundisaluo Heresiarcha. Parum quippe est superbiæ, vt homines excellat, nisi Dei ipsius æmula sit. Siue igitur in tēplo Hierosolymitano rursus extruendo, siue in templo maximo iam extructo, cum se exhibuerit pestifer ille adorandum, tunc Danielis vaticinium à Christo Domino recitatum implebitur, cum videritis abominationē desolationis stantem in loco sancto. Nam quod quidam negant testimonium hoc ad Antichristum referri posse, saltem ex prima Domini intentione, non rectè putant: vt enim demus Danielem de ea abominatione desolationis loqui, quę per Romanos perpetrata est, quādo vel statua Cæsaris vel caput porci, vt alij narrant, in Dei opprobrium in templo collocatum est, siue etiam quod aliis placet exercitum ipsum impiorum sanctam ciuitatem circundantem intelligamus desolationis abominationis, vt textus Lucæ insinuare videtur, vt denique, quod ingenuè confitemur, tota illa enumeratio septuaginta hebdomadarum in priori Christi aduentu completa sit, non in posteriore iudicij (quod quidam merito à Hieronymo atque Augustino olim reprehensi, & modo nonnulli sapiunt) tamen secundum ea quæ in primo libro satis disputata sunt, nihil vetat spiritum sanctum simul vtrumque & de excidio Hierosolymitano & de consummatione sæculi prædixisse, cum præsertim tota illa Iudaica calamitas nihil aliud fuerit, quam pictura quædam extremæ humanæ ruinæ, atque in eam formam à Christo in eo sermone introducta. Neque allegoricum hunc & mysticum sed planè literalem de Anti

Epiph. Direct. Inqui.

Mat. 24. Sāct. 122 Concor. Euang.

Aug. epi. 20.

Hieronym. in 9. Danielis.

Aug. epi. 78. & 80. ad Hesychium.

** 2. Thess. 2.*

** Irē. l. 5. ca. hæres. cap. 25.*

** Hip. de cōs. sæcul.*

Antichristo sensum accipio, atque idcirco ex prima Domini intentione profectum. Quod qui fortius quam prudentius negant, videant quomodo plurimorum atque grauissimorum Patrum auctoritati se opponant. Etenim abominationem desolationis à Christo intelligi Antichristū in tēplo Dei, vt ** Paulus habet, pro Deo sedentem, tradunt primum antiquissim⁹ *Irenæus martyr, *Hippolytus martyr, & ipse *Gregorius Nazianzenus, Hilarius, Hieronymus, Ambrosius, auctor operis imperfecti in Matthæum eruditione superioribus comparandus, Ioannes Damascenus, & tradunt constanter inferioris classis innumeri. Mihi verò omnium grauissimus auctor est ipse Matthæus; qui de quo tempore loquatur satis se explicat, cum adiungit. Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mūdi, neque fiet. Et nisi breuiati essent dies illi, non fieret salua omnis caro. Hęc non de Antichristi tribulatione maxima, sed de illa Hierosolymitana ruina dici contendere, est profectò nimium contendere, & contra omnium pene Patrum sententiam, & contra ipsam diuinorum verborum formam contendere. De illa enim tribulatione palam est loqui Christum, de qua Daniel dixerat: Et veniet tempus, quale non fuit ab eo ex quo gētes esse cœperunt: & in tempore illo saluabitur populus tuus omnis qui inuētus fuerit scriptus in libro. Quod de Antichristi temporibus dici manifestissimum est. Postremò abominationem desolationis statuendam per Antichristum ipsemet Daniel euidēter ostendit, cum finit Prophetiam suam illis verbis. Et à tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta. Ergo cum in vtroque loco Daniel ponat cessaturum sacrificiū, & abominationē desolationis futu

** Gre. Naz. in scholijs Da. Hilar. can. 25. in Matthæ. Hiero. in Mat. 24. Ambr. li. 10. in Lu. Auctor imperfecti hom. 49. Damas. lib. 4. c. 27. Mat. 24. Hieron. ad Alga. q. 4. dicit nulli esse dubium abominationem stantem in loco Sancto iuxta literam de aduentu Antichristi intelligi. idem q. 11. repetit ad eūdem Algasian. Dan. 12. Dan. 12. Dan 9.*

futuram,& vno priore quidem in loco de desolatione vrbis, posteriore de desolatione orbis, manifestè loquatur, potest rectè immò debet syncerè Christus intelligi vtrumque Danielis locum attigisse, & de vtroque simul exposuisse, cũ esset præsertim de vtroque simul ab Apostolis interrogatus.

De turpitudine,& vitiis Antichristi.

CAP. XIII.

AT TAMEN ille tam magnus qui se pro Christo,& pro vero Deo coli exiget, vitiis erit sordidissimis plusquam dici potest addictus, vt omni ex parte humani generis monstrum horribile appa-
Dan. 11. reat. Nam qui nullum Deorum reputabit, & in excelsum loquetur ingentia, eũ eadem scriptura cœlestis tradit in concupiscentiis fœminarum futurũ. Quamuis enim textus Hebraicus ambiguus sit, vt illic tradit Hieronymus, tamen editio nostra vulgata, quam Ecclesia approbauit, non ambiguè, sed distinctè hoc habet. Eam verò libidinis,& scortandi turpitudinem tantam futuram in Antichristo fideles olim acceperunt, vt ob hanc causam sibi quidam persuaserint, Domitium Neronem omnium hominum vt crudelissimum, sic etiam obscœnissimum ipsum futurum Antichristum. Crudelitatis autem atque inhumanitatis illius impotentiam & rabiem, quid attinet dicere, cum scriptura vnius bestiæ ferocissimæ vocabulum hanc sęuitiam eius implere non posse aduertens, trium atrocissimarum nomina posuerit, leonem, par-
Apoc. 13. dum atque vrsum simul appellans? Parũ est hoc nisi etiam omnium stultissimo & absurdissimo vitio sese addixisset. An est quicquã Idololatria, vel maius vel absurdius vel ignominiosius, ei præsertim, qui se & sapientem, & spiritualem, & sanctum haberi volet?

Atqui

Atqui ille ipse qui omnium Deorũ cultum abolebit, qui Dei veri atque omnipotentis religionem exterminabit, qui se vnum pro Deo adorari compellet, ille ipse inquam, Deum quendã cõmẽtitium & adorabit & colet, & more idololatrarum sacrificiis doniſque cumulabit. Admirandum id quidẽ videbitur iis qui nõ audierint, & mihi cum primum sciui prorsus admirabile fuit, in id dementiæ humanã mẽtem verti, vt simul se homo adorari iubeat pro Deo simul ipse idolum vt Deũ adoret: sed verum est sanè vtrũque. Nisi nos Daniel fallit, qui de Antichristo apertè ita scribit, Et Deum Patrum suorum non reputabit, *Dan.11.* & erit in concupiscentiis fœminarum, nec quemquã Deorum curabit: quia aduersum vniuersa consurget. Deũ autẽ Maozim in loco suo venerabitur: & Deũ, quem ignorauerunt Patres eius colet auro & argento,& lapide pretioso rebúsque pretiosis. Et faciet vt muniat Maozim cum Deo alieno quem cognouit. Quis nam iste Maozim sit, vel quid designet, equidẽ non sum assecutus. Esse verò commentitium Deũ ab illo mundi euersore primum inuectum, eumque externo cultu auri & argenti & gemmarum exornandum, vt idola gentium solent, nemo qui hæc legit non intelligit. Nam quod Theodoritus Cyrensis in- *Theodor. in oratione 10. in Dan.* terpretatur ipsummet Antichristum esse Maozim, quia sese adorari, & exculpi in templis iussurus est, mihi nõ admodum placet. Quot sum enim adderet scriptura, Deũ, quem nõ cognouerũt Patres eius, colet? Puto verò, quemadmodum Christus ita se Deum professus est, vt tamen Patrẽ haberet Deũ, atque eũ filius Dei quia erat filius hominis, coleret, & maiorẽ quam se affirmaret, ita illum pessimũ Christi in omnibus æmulum, Patrem suum Diabolum, & Draconem antiquum à quo tantam acceperit potestatem,

pro Deo adoraturum atque aliis adorandum exhibiturum. Quod fortasſis Apocalypſis inſinuat, vbi ſcriptum legimus. Et admirata eſt vniuerſa terra poſt beſtiam. Et adorauerunt Draconem, qui dedit poteſtatem beſtiæ, & adorauerunt beſtiam dicentes: Quis ſimilis beſtiæ? Sed mendacium cum ſibi minimè cōſtet, quomodo defendi queat, non admodum laboro: quippè cum Antichriſtus ſi ſemel definiri debeat, nihil aliud breuius dici queat, quam vniuerſæ malitiæ monſtrum. Itaque qui idololatriam maxime exagitabit, vt Patres tradunt, is ipſe tamen idololatra famoſus erit.

Apoc.13.

Hippo. De conſ. mundi.

De magnitudine perſecutionis Antichriſti, & de Gog, & Magog.

CAP. XIIII.

DE INCEPS de Antichriſti perſecutione dicēdum eſt, quæ quānta futura ſit minimè opus eſt, vt noſtra oratione demonſtremus. Ipſa ſumma veritatis iis quæ ſupra iam poſui verbis, rei magnitudinē ita exponit, vt amplificari non poſſit amplius. Sunt vero repetenda nobis, atque altius animis omnium infigenda. Erit, inquit, tunc tribulatio magna, vel vt habet Marcus, erunt dies illi tribulationes tales quales non fuerint ab initio creaturę, quā condidit Deus vſque nunc neque fient. Et niſi breuiaſſet Dominus dies non fuiſſet ſalua omnis caro: ſed propter electos quos elegit breuiabit dies. Hoc idem in Daniele legimus: In tempore illo conſurget Michaël princeps magnus qui ſtat pro filiis populi tui, & veniet tēpus quale non fuit ab eo ex quo gentes eſſe cœperūt, vſque ad tempus illud. Et in tempore illo ſaluabitur populus tuus omnis, qui inuentus fuerit ſcriptus in libro. Quos Dominus dixit electos, hos Daniel intelligit

Matt.24 Marc.13.

Dan.12.

ligit ſcriptos in libro: qui ſoli in illa tanta tentatione ſalui erunt. De hoc Antichriſti tempore in volumine Iob legimus. In die eius ſtupebunt nouiſsimi, & primos horror inuadet: quod ſanctus Papa Gregorius exponens, tantam futuram perſecutionem docet, vt ſancti illius vltimi temporis quos vocat nouiſsimos, cum Sanctis antiquis Elia nempe & Enoch, qui auxiliares Eccleſiæ venient, pariter acerbitatem temporum perhorreſcāt. Denique in Apocalypſi ſcriptum eſt: Et cum conſummati fuerint mille anni, ſoluetur Satanas de carcere ſuo, & exibit, & ſeducet gentes, quæ ſunt ſuper quatuor angulos terræ, Gog, & Magog, & congregabit eos in prælium, quorū numerus eſt ſicut arena maris. Et aſcenderūt ſuper latitudinē terræ, & circuierūt caſtra Sanctorū, & ciuitatem dilectam. Annos mille intelligi totum decurſum Euāgelicæ legis vſque ad finem ſæculi, notiſsimū eſt: neque opus eſt Millenariorum fabulā confutare, quod fecere copioſè veteres Patres, Hieronymus præſertim atq; Auguſtinus. Hoc ergo toto interiecto tempore ſerpēs antiquus ligatus tenetur ab Angelo habente clauem abyſsi, Chriſto Domino, qui claudit, & nemo aperit, qui veniēs prius alligauit fortem vt vaſa eius & ſpolia diriperet, plurimarum gentium fidei colla ſubmittens, & per ſalutis viam reducens in patriam. Ligatus quidem eſt, qui non finitur quātum poteſt, & vult nocere, ſed oportet illum in fine ſolui modico tempore, vt omnes ſuæ potentiæ vires, omnes fallacię artes expromat: cuius poteſtas eſt talis, vt nulla ei comparetur ſuper terrā, aſtutiæ altitudo tāta vt ſapientes omnes irrideat: Solutus autem Diabolus Antichriſtū ingredietur, ac per illum, vt ait Auguſtinus in ſua virtute, mirabiliter operabitur. ſolui verò Diabolum nihil eſt aliud quā poteſtati voluntatique ſuæ

Iob.18. Greg.lib. 14. mor. ca.11.

Apoc.20

Hieron. Eze.38. Mat.19. Aug.lib. 20. De ciuitat.c.7. Eſai.22. Matt.12.

Iob.41. Aug.lib. 20. de ciuit.19. Apoc.12.

suæ permitti, vt tantum tentet, quantum vult & potest. Ideo in alio loco Ioannes exclamat, væ terræ & mari quia descendit Diabolus ad vos habens iram magnam, sciens quod modicum tempus habet. Gentes autem Gog & Magog in prælium aduersus sanctos congregans, de quibus etiam loquitur Ezechiel, non male quidam barbaros populos eosque Septentrionales & Scythicos accipiunt, Augustinus tamen atque Hieronymus vniuersitatē inimicorum Christi Ecclesiam oppugnantium intelligunt: quorum ministerio Antichristus cruentissimam in Christi seruos tempestatem inuehet.

Ezec. 38. 39.

Aug. lib. 20. De ciuit. c. 11. Hiero. in 38. Ezec.

De ingis sacrificij ablatione.

CAP. XV.

ERIT verò persecutionis exordium, cum abstulerit iuge sacrificium, & ab eo computandi sunt anni tres cum dimidio, quo tempore furor illius syluestris apri & feræ singularis in electam Dei Ecclesiam toto orbe grassabitur. Recolamus ipsa Prophetica verba, quæ ter de hac re inuenitūtur expressa sub imagine quidē Antiochi de Antichristo ita primum scribitur. Et magnificatum est, vsque ad fortitudinem cœli & deiecit de fortitudine, & de stellis & conculcauit eas, & vsque ad principem fortitudinis magnificatum est, & ab eo tulit iuge sacrificium, & deiecit locum sanctificationis eius, robur autem datum est ei contra iuge sacrificium propter peccata: & prosternetur veritas in terra, & faciet & prosperabitur. Hæc de Antiocho Epiphane dicta esse liber Machabæorum ostendit: sed quoniam Antichristi personam egit Antiochus, vt Patres docent, eadem ipsa in vltima Ecclesiæ persecutione & melius complebun

Sic. Ruper. lib. 8. in Apoc.

Dan. 8.

li. 1. Mac. ca. 1. Cypri. de exhort. ad mar.

plebuntur & plenius: qua de re latè differit Gregorius Papa: in alio rursus loco eiusdem Prophetę legimus. Et brachia ex eo stabunt, & polluent sanctuariū fortitudinis, & auferent iuge sacrificium, & dabunt abominationem in desolationē. Demum in fine prophetiæ Danielis de eadem re apertius. Eligentur, & dealbabuntur & quasi ignis probabuntur multi, & impiè agent impij, neque intelligent omnes impij: porrò docti intelligent. Et à tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta. Hinc perspicuè discimus, confirmato iam Regno suo & totius orbis Imperio variis pręliis quæsito, Antichristum diuinitatis æmulum tēpli sedem sibi propalatio decreturum, vbi se populis adorandum præbeat: omnem verò Dei cultum protinus abolituru, tanquā ipsi soli is honos deferri debeat. Iuge autem sacrificiū nihil aliud melius ac verius intelligitur, quā incruēta altaris hostia, quod est vnicum perpetuūmque Christiani populi sacrificium, in quo offertur nomini Dei per vniuersum terrarum orbem oblatio munda, & immolatur victima incruenta, memoriale passionis Agni, atque eius pro nobis effusi sanguinis, sempiternum. Hoc tam magnum Ecclesiæ bonum, hoc fidelium singulare solatium, hoc Christi militum robur. Hoc fidei mysteriū, hoc inexpugnabile charitatis præsidium, hoc vitæ cœlestis alimentum, & salutis perennem fontem nobis tollet inimicus. Et tanquam in præcipuū Christiani populi monimentū suas omnes statim cogitationes machinasq; conuertet. Et seueritatem Dei exposcentibus peccatis nostris, aduersus firmissimam religionis arcem permittetur tantum roboris aduersario, vt obtineat, & polluat ac proiiciat, atque cum summo ludibrio exter

Theo. or. 10. in Daniel. Greg. lib. 32. mor. c. 12. Dan. 11. Dan. 12.

Mal. 1.

exterminet Sancta sanctorum. Heu miserum genus hominum, quorum scelera tantã Dei iram in se prouocãt. Sublata Eucharistia nostra, reliqua omnia quæ sunt huius aut ornamenta aut ministeria, funditus interibunt. Tẽpla atque altaria euertẽtur, sacræ vestes, & vasa profanis vsibus insordescent. Sacerdotum, & Pontificum, & ministrorum ordines extrema ignominia afficientur. Pœnitentiæ, baptismi, sacramentorum omnium summus contemptus & perturbatio. Quicquid infame, quicquid execrãdum in signa diuina designari poterit, summum decus & laus ministrorum impudentium. Qualis futurus sit status Ecclesiastici ordinis extremo illo tẽpore, nullo melius modo intelligi posse arbitror, quam proposita ante oculos hac imagine & præludio Antichristi, quod nostra ætas tulit; qui Germanias & Britannias viderunt, & rabiem sectariorum experti sunt, hi optimè cogitare poterunt, quæ erunt illa, quorum prælibatio quædam hæc sit. Quare dubitare non expedit Antichristi tẽpora instare cuius prænuntios & antesignanos videmus aduersus Dei iuge sacrificium fortissimè belligerari. Vt enim initio nascẽtis Ecclesiæ feruoris in Spiritu sancto & charitatis fuit, illa frequẽs & quotidiana supersubstantialis panis communicatio, quæ fideles & inter se coniunctissimos & hosti formidabiles efficiebat, ita in fine seculi refrigescente charitate multorũ, peccatis id nostris exigentibus, auferetur salutare conuiuium, quo sublato quid supereſt, nisi vt ossa mentis arescant, vt habent diuina eloquia, & corruãt homines, ac suis iniquitatibus cõtabescant? quod in tis regionibus nõ sine gemitu cernimus fieri, vbi Antichristi quodam præsagio diuinę Eucharistiæ vsus vel refrixit valde vel prorsus interiit. Vnde omnis Ecclesiastici ordinis splendor & decus

Psal.101.
Ezec. 4.

decus exolitum ac sepultum iacet, vt lamẽtari libeat egressum esse à virgine filia Syonis omnem eius decorem pristinum, sacerdotes eius gementes, portas destructas, altaria deserta, ipsas sacras atq; olim frequentissimo populo plenas ædes, vacuas mœrere, quod nõ sint qui veniant ad Agni solennitatẽ. Verũ hæc aliàs. Illud modo dicendũ restat falli eos qui putant sacrificium iuge quod ab Antichristo auferendũ est, esse idẽ cũ illa hostia & sacrificio, quod in dimidio hebdomadis cessaturũ Daniel in alio loco prædicit. Namq; vbi de Christo occiso vaticinatur, & de euersione populi iniqui atque ingrati, sacrificiorũ legalium & Iudaicorũ abolitionẽ simul annũtiat; quod contigit in dimidio vltimæ hebdomadis, id est, septuagesimæ, Christo vero sacrificio in cruce æterno Patri oblato, cũ & velum templi scissum est medium à summo vsque deorsum, significante Spiritu sancto iam propalatam esse Sãctorum viam, & ipso summo nostro Pontifice exclamante: Cõsummatum est. Tũc omnis ille priscus ritus euanuit, neque aliud deinceps fuit, quam carnes emortuæ, quę nihil habetent sanctius in templo oblatæ quã in macello iugulatę. Quod Paulus ad Hebræos copiosè disserit ostẽdens Christum semel oblatum satis fuisse ad multorum exhaurienda peccata: hostias verò vitulinas, aut hircinas hactenus esse introductas, donec æternorũ bonorũ Pontifex per sanguinem suum salutẽ nobis pararet: Ergo tũc in dimidio illius hebdomadis post annos tres cum dimidio à manifestatione, & prædicatione Christi cessauit hostia & sacrificium legale. At in fine temporũ non vmbratile veteris testamẽti, sed verum, & noui, ac sempiterni testamenti sacrificiũ ab impiis auferetur. Vide verò admirabilẽ diuinę scripturæ circumspectionẽ: vbi de nostro sacrificio, id est

Thren. 1.
Dan. 9.
Heb. 9.
Ioan. 19.
Heb c. 8. 9. & 10.
Sic Hier. in Dan. Aug epi. 78. et 80. Cornel. in Cicer. c. 122.

id est Eucharistia agitur, vocat iuge sacrificium, & dicit auferẽdũ opera impiorum, vt tum sacrificij Christianorum maiestatem, tum illud violantium scelus
Dan. 12. demonstret. At vbi de veteri sacrificio, hoc est, Iudæorum sermo est, non vocatur iuge sacrificium, sed simpliciter hostia & sacrificium, neque violenter auferẽdum, sed potius defecturum. Et in dimidio hebdomadis, inquit,
Dan. 9. deficiet hostia & sacrificium: verè enim defecit cuius omnis vis & significatio exhibita ipsa veritate emarcuit.

De prædicatoribus Antichristi.

CAP. XVI.

IGITVR Dei cultu penitus interdicto, & iugi sacrificio de Ecclesia exterminato, exordia sęua non
Tractatus de Antichristo fertur in 9. tom. Aug. dissimiles habitura sunt progressus atque exitus. Legi in quodam libello antiquo cuius auctor ignotus est ad hunc modum. Veniet Hierosolymam Antichristus, ibi templum reædificabit. Ac primum Reges & Principes ad se conuertet, & in totum orbem nuntios mittet, & peruertet omnes gentes. Hæc ibi. Sanè Antichristum in vniuersum terrarum orbẽ dominari, & nouas suas atque præclaras illas cunctis gentibus ferre leges, constans est Patrum, vel potius
Apoc. 13. scripturæ sententia. Quæ in vniuersa terra adoratam bestiam prædicat, ab omnibus quorum non sunt nomina scripta in libro vitæ. Ergo cum tyrãnidis illius tempus diuinitus abbreuiatum sit, vt nõ amplius duret quam menses quadraginta duos, restat omnino, vt per administros suos Antichristus obeat atq; obtineat eas omnes mundi regiones, quas per se ipse nõ
Mat. 24. potest. Itaque quemadmodum Christus Deus Apostolos suos misit in omnes gentes, vt Euangeliũ proferrent

ferrent vsque ad terminos terræ, ita desertor ille, diuinitatis semper æmulus, duces ac Prophetas suos in vniuersum orbem distribuet, quibus quam ipse habet à Diabolo potestatem signorum, superbiæ & furoris spiritu dato, communicabit. Ibunt egregij prædicatores manu armata, fastu tumentes, ita ardentes, fallaciæ & blasphemiæ pleni, neque quicquam relinquent intactum. Super & Garamantas, & Indos noui Regis & Christi, & Dei sui imperium proferent. Qui sceleri assentientur, magnis muneribus decorati regno fruentur, qui repugnauerint, omni suppliciorum, atque ignominiæ arte perdentur. De his nũtiis tartareis admonuit nos Deus noster cum horum temporum acerbitatem declarãs adiecit. Tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic Christus, aut illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi, & pseudoprophetæ, & dabunt signa magna & prodigia, ita vt in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi. Ecce prædixi vobis: Si ergo dixerint vobis. Ecce in deserto est, nolite exire: Ecce in penetralibus, nolite *Dan. 11.* credere. Hæc sunt, quæ Propheta appellat brachia Antichristi, quæ stabũt, & polluent sanctuarium fortitudinis, & auferent iuge sacrificium, & dabũt abominationem in desolationem, propterea quod terram vniuersam, vt ait Naziãzenus, euertẽt, destruẽt, *Greg. 33. Mor. c. 26.* dissipabunt. Has esse tedas Diaboli & Antichristi Gregorius Papa exponit. Hi magistri prurientes auribus, qui deserta veritate ad fabulas cõuertuntur, hi *2. Tim. 4.* qui Iamnes & Mambre socij resistũt veritati, reprobari circa fidem hi qui Maiestatem blasphemant, *2. Tim. 3.* dominationem contemnunt, fluctus feri maris, sydera errantia, quibus procella tenebrarum reseruata est in æternum. *2. Petr. 2. Iud. 1.*

De pseu

De Pseudopropheta eodemque Antichristi prædicatore præcipuo.

CAP. XVII.

Greg.33. mor.c.26 Aug.lib. 20. De ci uit.c.14. Apoc.13.

HORVM vniuersitatem aut societatem vt Gregorius atque alij Patres non nulli tradunt, quàm Augustinus paulo secus exponit, designat bestia illa secúda, de qua in Apocalypsi legimus adhúc modum vidi aliam bestiam ascendentem de terra, & habebat cornua duo, similia Agni, & loquebatur sicut Draco. Et potestatem bestiæ prioris omnem faciebat in conspectu eius: & fecit terram, & inhabitantes in ea adorare bestiam primam, cuius curata est plaga mortis, & fecit signa magna, vt etiã ignem faceret de cœlo descendere in terram in cõspectu hominum, & seduxit habitantes in terra propter signa quæ data sunt illi facere in conspectu bestiæ, dicens habitantibus in terra vt faciant imaginem bestiæ quæ habet plagam gladij & vixit. Bestiam priorem quam de abysso ascendere dixerat, Patres accipiunt ipsum Antichristum, plagam autem gladij in ea curatã propterea dici, quod simulaturus sit ille callidus mortuũ se ac resurgẽtem, idque prædicari iubebit & ab omnibus teneri certum. Posteriorem bestiam de terra ascendentem prædicatorum Antichristi multitudinem interpretãtur: in quibus cornua Agni sunt, quòd se per hypocrisim sanctos simulent, sed loquuntur vt Draco, quòd plena veneno & blasphemia prædicẽt. Signa autũ istos facturos ingeniat, vt Antichristo omnes obediãt, etiam Christus admonuit. Quæ quidem expositio Patrum valde est consentanea, & digna veneratione. Sed non opinor hùic nos obsistere, si etiam iuxta historiam putemus vnum aliquem omnibus Antichristi prædicatoribus insigniorem, nomine

Greg.lib. 11. epist. ca.3. Ricard. lib 4.p.1. 5.in Apo. Beda in 13. Apoc. Tho.ibid. Mat.24.

nomine bestiæ secundæ designari, vt Ambrosius, aut quisquis ille est autor, expoſuit: nam tres videntur personæ significari, cum in eodem libro legimus: vidi de ore Draconis & de ore bestiæ, & de ore pseudoprophetæ exire spiritus tres immundos in modum ranarum. Sunt enim spiritus Dæmoniorum facientes signa. Nempe hi tres Diabolus: Antichristus; & ille pseudopropheta, imperante Dæmonibus, vt eorum opera quæ volunt portenta perficiant. Et sicut in vera mundi salute tres sunt qui operantur nobis vitam æternam, Pater, Filius, & Spiritus sanctus, ita ad perditionẽ hominũ Sathanas, Antichristus, & Pseudopropheta. Patri Christus defert, Christũ Spiritus sanctus clarificat. Diabolũ Patrem suũ colit Antichristus, Antichristũ Pseudopropheta signis magnis prædicat & nobilitat. In alio quoque loco: Apprehensa est bestia & cum eo Pseudopropheta, qui fecit signa coram ipso, viui missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis & sulfuris & cæteri occisi sunt: gladio &c. Profectò vt duo quidam Antichristus & illius Propheta numerantur, & à reliqua turba sectatorum seperãtur. Eodem modo cum postea dicitur Diabolus missus est in stagnum ignis & sulfuris. Vbi & bestia, & Pseudopropheta cruciabuntur die ac nocte in sæcula sæculorum. Quia nihil ergo nos prohibet quin hoc modo existimemus quendam fore præstantissimum atque acerrimũ Antichristi defensorem, eum meritò, non Regem, aut militem, sed virum in Ecclesia insignem accipere possumus, quod duo Agni cornua episcopalis dignitatis insigne sint. Erit fortassis Apostata quispiam, atque hæreticus simulator religionis, Ecclesiastici honoris proditor, qui draconis venenum suis sermonibus instillet auditoribus atque propinet. Fieri etiã

Amb.in Apocal. cap. 13. Apoc.16.

Apoc.19.

Apoc.20.

 potest,

potest,vt prior bestia è mari,posterior è terra ascensura dicatur, quod alter enauigato mari emersurus sit, alter ex ipsa Prouincia vbi Antichristus præcipuè regnaturus est, fortasis existet. Humanæ hæ coniectationes sunt, nihil certi asserentes, sed non superuacaneæ forsitan,si res ita feret,vt quod coniectatum est, experientia probet. Tunc enim fuisse cum sensum Apostoli, dubium non erit. Quod si aliud habeat rerum euentus,nihil veritati officit,qui non quid sit, sed quid potuerit existimari, suspense ac pedetentim insinuarit.

De miraculis, & prodigiis quæ faciet.

CAP. XVIII.

IAM verò explicandæ causæ sunt, cur tribulatio nouissimis temporibus futura, omnium quæ vnquam contigerunt,maxima ab ipsa veritate dicatur; in quam etiam electi ipsi, nisi diuinitus tenerentur,
Mar. 13. offensuri,casuriq; essent.Etenim aduersarij veritatis pro mẽdacio asserẽdo,signa & multa & magna edituri sunt. Ipse in primis totius mali caput Antichristus, deinde cæteri eius Prophetæ & prædicatores qui vniuersum orbem,vt decipiant obibunt. Quanta autem signis operibusque mirabilibus vis insit ad persuadendum, quantum etiam omnes humanæ rationes & vires ingenij cedant tantæ illi attestationi
Ioan. 5. diuinæ per effecta inusitata soliqué summæ potentiæ exposita,si essemus experti,facilè intelligeremus. Naturaliter enim viso atque animaduerso miracu-
1.Cori.2. lo,continuo effectorem suspicit genus hominum, &
1. Corin. ramquam supra hominem admiratur, flectiturque
12. & paret dictis, nisi maxima vi aliundè reuocetur.
2. Cor.1. Hæc signa cum vera sunt, maxima sunt veritatis argumenta. Quapropter Christus se habere affirma-
Mar. 16. bat testimonium maius Ioanne:Opera enim ipsa mirabilia amplius testimonium præbere de se Paulus quoque prædicationem suam inde cómendat, quod non tam verbis elegantibus confirmata sit, quam magna ostensione signorum. Denique Euãgelio totum orbem subiiciendi, quo potentes, diuites, sapientes stultæ,vt Apostolico verbo vtar,prędicationi cederent, & manus darent, quæ alia fuit ratio, quam quod credentes in Christum signa admirabilia ederent? quod Dominus sermonem suorum confirmaret sequentibus signis? Quis ergo hominum non vehemẽtissimè perturbetur, cum talia efficientes viderit Prophetas Antichristi, ipsumque supra modum noua & stupenda opera doctrinæ suæ, & sententię testimonia adhibentem? Soluetur tunc Sathanas, & totus quantus est, potentia & scientia incredibili sese per illud suum instrumentum exeret, Deo minimè eius cohibẽte atque frænante conatus. Et si enim per Magos & maleficos & strygas aliosque eiusdem chori administros suos, temporibus superioribus multa patrauerit, hodieque perpetrare nõ desinat, quæ vulgus hominum admiratur, tamen ludus hæc omnia sunt, & næniæ præ illis stupendis quæ tunc edet. Interestque inter maxima istorum atque illa vltimi temporis, quantum vires præstant ad nocendum ligatæ ferę, atque eiusdem solutæ,neque enim sinitur facere nunc quantum potest, neque persuadere quod scit, vt conuersioni gentium locus sit, & prædicatoribus Christi docendi fiducia. Cum verò quod Elias pro magno effecit, vt in milites *4. Reg.1.*
ad se comprehendendum missos ignis cælitus repente rueret, atque eos absumeret, id nullo negotio Antichristus in eos, qui sibi non obsequuntur, efficiat, & copiosum ignem verbo de cœlo creet, & quo velit intẽtet. Quæ sit futura admiratio hominũ,

quæ conclamationes impiorum, quis pauor horrorque trepidãrium, facilè quiuis poterit cogitare: Neque solum ista horribilia perpetrabit ille sicarius, vt ignem accersat è cœlo, vt terram tremoribus quatiat, vt procellas in mari turbulentissimas excitet, vt æstiuo ac sereno cœlo nubes imbresque repentinos inferat, cæteraque magis à Patribus in testamento veteri ad metum, terroremque hominibus incutiendum adhiberi solita: Sed hæc quoque alia propria Euangelici, atque Apostolici temporis, plena beneficẽtiæ & dulcedinis signa vsurpabit, vt sanet ægrotos, vt læsos sospitet, vt pascat de exigua materia famelicos, vt pellat ab obsessis atroces spiritus, cæteraque humanæ salutis adiumenta tamquam diuina auctoritate præstet. Quam equidem Antichristi potentiam non facile assererem, nisi mihi idoneus auctor videretur Clemẽs Romanus in libris recognitionum suarum, cuius operis quamuis nonnulli auctoritatem contemnant, nunquam ea, mihi visa est aspernanda, quibusdam exceptis, quæ inserta à falsariis facilè coniicere possumus. In eius ergo operis libro tertio Petrus ita disserit. Ille inquit, qui à malo est, signa quæ facit, nulli prosunt: illa vero quæ facit bonus, hominibus prosunt. Nam dic quæso, quæ vtilitas est ostendere statuas ambulãtes? latrare æneos aut lapidẽos canes? salire montes? volare per aërem, & his similia quæ dicitis fecisse Simonem? Quæ autem à bono sunt ad hominum salutem deferuntur, vt sunt illa quæ fecit Dominus noster, qui fecit cœcos videre, fecit surdos audire, debiles, claudos erexit, languores & Dæmones effugauit, & alia his similia, quæ etiã per me fieri videtis. Ista ergo signa quæ ad salutẽ hominum prosunt, & aliquid boni hominibus conferunt, malignus facere non potest nisi in fine mundi

Clemens lib. 3. recog.

mundi tantum. Tunc enim admisceri ei conceditur aliqua etiam de dextris signis, idest vt vel Dæmones fuget vel ægritudines sanet: & propter hoc tãquam qui excesserit terminos suos, & in semetipsum diuisus sit ac semetipsum impugnauerit, destruetur. Et propterea Dominus prædixit in nouissimis temporibus tentationem futuram talem, in qua decipiantur si fieri potest etiam electi: confusius scilicet indiciis signorum perturbari necesse est etiam eos qui in discernendis spiritibus ac distinguendis virtutibus videntur eruditi. Hactenus Petrus apud Clementem, cuius sententia eo mihi probabilior est quod testimonio idoneo confirmetur Euangelij, talia esse futura illa tempora vt in errorem inducantur si fieri potest etiam electi. Hippolytus martyr scriptor antiquus tanta prædicat de miraculis Antichristi, vt vix credibilia videantur. Edet, inquit, prodigia, leprosos mundando, paralyticos excitando, expellendo Dæmones, longinqua non aliter quam præsentia denuntiabit, excitabit mortuos. Et mox. Transferet montes, ante oculos spectantium siccis pedibus ambulabit super mare, deducet ignem è cœlo, conuertet diem in tenebras, & noctem in diem, solem circum aget quo libuerit. Et vt simul dicamus elementa omnia terræ, marisque vi oblatæ apparitionis à se coram spectantibus obtemperare sibi demõstrabit.

Mat. 24.

Hyp. De cõs. sæcul.

Quæ ratione dicantur Antichristi signa mendacia.

CAP. XIX.

APOSTOLVS etiam Paulus potentiam ad omne genus signorum Antichristo datam extollere volens, ait: Cuius est aduentus secundum operationem Satanæ in omni virtute & signis & prodi-

2. The. 2.

giis, mendacibus, & in omni seductione iniquitatis iis qui pereunt. Magna sanè verborum vi efficaciam illam omnibus ante sæculis inauditam perpetrandi signa & prodigia ad homines seducēdos exquisitissima ostendit. Sed recreat nos interim atque reficit magnopere, admonens esse signa mēdacia omnemque eam virtutē esse ex operatione satanę: vera enim signa à veritatis hoste fieri non possunt. Sed id discernere magnæ erit sapiētiæ, & rari diuini muneris.

Dan. 12. Hoc est quod Angelus Danieli dixit, de nouissimis temporibus loquens, Neque intelligēt omnes impij: porrò docti intelligent. Qui ergo Dei doctrina & luce instructi erunt, mendacibus signis nō decipientur quamuis rata & inusitata & mira videātur. Mendacia vero prodigia Augustinus, atque hunc sequuta

Aug. lib. 20. De ciuit. c. 19. Act. 8. schola Theologorum intelligit duobus modis: vno quod fallant oculos & sensum humanū, quemadmodum præstigiæ solent, quo genere maxime Magi atque stryges abuti solent. Huius generis erāt signa illa Simonis, quem refert scriptura magicis suis dementasse homines. Hoc genere Antichristum vsurum à Patre mendacij edoctū, atque ipsius passim Prophetas valde probabile est. Ita quidam asserūt mortuos

In tract. De Anti chr. in 9. to. Aug. suscitaturum, & naturas in varias figuras mutaturum vt homo vertatur in vrsum, aut canem, lupus in agnum. Quæ certè si perpetrabit perspicuum est, per impostūram & artem oculis illudentem effecturum, cum Diaboli vniuersa vis naturalis, nequaquam ad ista sufficiat: verum quia homines vera ne illa sint, an falsa & apparentia tantum, non deprehendent, vel insciti vel libidine errabunt, vera esse opera illa credentes. Alter modus mendacij est vt res quidem exhibitæ veræ sint, sed vera signa non sint, propterea quod occulta vi fiunt Diaboli, qui naturæ semina, atque

atque omnē vim absolutissimè nouit, & potentissimè ciet, vnde effecta mirabilia, p̄fert celeritate incredibili: quę extra ordinaria opera, quę occultū effectionis ordinē ignorat hominū sensus, putat diuina vi effecta, cuius est vni? in naturam omnem solo nutu dominari. Ad hoc fortasis genus pertinebant ea quæ malefici coram Pharaone fecerunt per incantationes & arcana sua. Fieri enim potuit, vt Dęmonum mira potentia vera virga in verū colubrum verteretur, quemadmodum ex seta equina colubrū in aqua ebullire ferunt, & reptilia innumera penè subito de calidis imbriū guttis oriri cernimus. Aquas quoque in sici colore sanguineo adhibito aliquo humore vel succo non est incredibile. Quæ tamen opera longè aliter à Moyse perpetrabātur, qui imperio solo id efficiebat, Deo obediente protinus omni natura. Quare tametsi & Magorū & Moysis veri essent colubri, ex veris virgis effecti, tamē Moysis signa erant vera, Magorum falsa, propter modū effectionis diuersum. Hoc altero mendacij genere in rebus quidem veris, sed falsis signis, maximè vsurum Antichristum puto: quod in istis amplior deceptionis locus sit, vt viri etiam eruditi falli queant. Veras enim res experiūtur, & quas antè Diabolum nunquam operatum sciunt, neque verò tantam illius potentiam comprehēdunt, vnde quam procliue sit labi, quis non videat? Vetus quidē ignis erat, quē Sathanas in greges Sancti Iob immisit, vera quoque turbinis vis, qua domum illius diiecit, liberosque oppressit. Ergo verum ignem de cœlo descendere subitò, atque id genus alia innumera arte diaboli Antichristum, & illius satellites posse facere negare non possumus, quæ & si verę res sunt, prodigia tamen vt dixi, ideò fallacia dicuntur, q̄ occulta vi naturali, diabolico ministerio adhibita

Exod 7. Ita Aug. lib. 3. De Trin. c. 9. Magn. in 2. dist. 7.

Iob 1.

fiant. Quæ verò à seruis Dei fiunt, immò etiam ab iis qui fide non charitate pollent, nunquam in confirmationem mendacij adhibentur, neque aliter fiunt, quam Dei imperio. Namque illis etiam, qui Christo dicturi sunt, Domine nonne in nomine tuo virtutes multas fecimus, non est responsurus mentiri eos, neque signa vera effecisse: sed discedere propterea iubebit à se quod operati sint iniquitatem, non quod docuerint falsitatem, aut eam in nomine eius factis virtutibus confirmarint. Illum enim qui non sequebatur Iesum, & tamen in nomine Iesu Dæmones eiiciebat, noluit Dominus ab eo opere prohiberi, quod in nomine ipsius non posset nisi verum, & vtile perfici quamuis esset operator non bonus. At difficile erit, vt dixi, discernere vera signa à falsis, vbi & multa & magna erunt, & veris ipsis omninò simillima.

Matt. 7.

Luc. 9.

De ficta sanctitate & grandiloquentia, & quid sit ab illo sanctos vinci.

CAP. XX.

AD signorum magnitudinem accedet apta & composita ad decipiendũ sanctitatis simulatio, quæ solet homines parum cautos externa specie vehementer allicere. Erit enim de iis, vel primus eorum, qui in hypocrisi loquuntur mendacium habentes speciem quandam pietatis. Quã de re copiosè Magnus Gregorius disserit. Quod si vitiis erit refertus & multis & validis, vt à nobis est supra ostẽsum, tamen illa partim regendo, partim fucãdo, vt ne fœdus appareat, iis qui non totas malitiæ habenas laxarunt, dabit operam diligenter. Itaque sæuitiã & truculentiam suam zelum interpretabitur ardentissimũ veritatis: vt sibi persuadeãt homines obsequium præstare se Deo, cum sanctos eius seruos immaniter perse

1. Tim. 4.

Greg. 30. Mor. ca. 13. & lib. 33. c. 20.

quẽtur. Idololatriã, & Dei Maozim inauditum cultum, veri Dei religionem persuadebit. Sui ipsius enormem illam vsque ad cultus diuini officium exigendum elationem, iustitiæ & æquitatis plenum opus mentietur. Obscæna verò & plena dedecoris non sinet, opinor, omnibus esse exposita, sed ijs tantum qui Priapo sacra faciunt, & adorant Adonidem. Quamuis tam cæcus sit sæpe libidinis furor, vt quicquid liber, licere vel etiam expedire contendat, vt in Antichristi discipulis sectarijs nostra ætas satis experta est. Aget igitur, vt homo omnium impurissimus, & nequissimus, Sanctus, piusque vel habeatur vel ab omnibus prædicetur. Neque deerit illi monstro etiam sua eloquentia, & in omni disputatione ad persuadendum potentissima dicendi vis. Hoc est quod Daniel simul & Ioannes dicunt, datum esse bestiæ, quæ bellum gerebat cum sanctis, os loquens grandia. Itaque cum ad certamen ventũ erit, & cum Ecclesiæ sanctæ doctoribus conseret manum, magnitudine mendacij veritas obruetur: tantaque vi partes suas tuebitur ille mendax & oppugnabit aduersas, vt ab omnibus propemodum intelligatur vicisse. Tanquam si Philosophus, aut magnus orator, cum rudi lacone de summis cæli rebus disputans, ignarum dicendo opprimat, & tacere compellat, atque ab omnibus superior eius causa declaretur. Hoc igitur mihi esse videtur, quod Daniel dicit: Aspiciebam & ecce cornu illud faciebat bellum aduersus sanctos, & prævalebat eis. Hoc etiam quod Ioannes ait: Et est datum illi bellum facere cum sanctis & vincere eos. Verba sanè plena formidinis. Nã quod à quibusdã hic accipitur nihil aliud quam quod Antichristus sanctos sit persecuturus atque occisurus; non implet satis aures meas. Neque illius verbi vim, vt

Dan. 7. Apoc. 13.

Dan. 7. Apoc. 13.

vt mihi apparet, exequat. Etenim pro Christo pati & mori nequaquam vinci est, sed potius egregiè vincere. Quod idem Ioannes perspicuè docet, cum non longè ab inde dixit loquens de sanctis Apostolis & martyribus, & Ecclesiæ columnis, quos nomine cælorum appellat. Et ipsi, inquit, vicerunt eum propter sanguinem Agni, & propter verbum testimonij sui, & non dilexerunt animas suas vsque ad mortem. Ergo eos vicisse intelligit, quòd vsque ad mortem pro Christi charitate certauerint. Vnde his tanquam victoribus palmę tribuuntur. Est enim victoria nostra, quæ vincit mundum, fides Christi. Quemadmodum ipse Christus & se dicit vicisse & nos iubet confidere, certum triumphum de aduersarijs pollicens. Si legitimè tamen certauerimus. Aliud igitur est Antichristum prevalere, & vincere sanctos quod scriptura pro immenso malo commemorat. Quare necesse est in illo durissimo Antichristi bello duobus modis sanctos vinci posse intelligamus. Cum enim de religione & verò Dei cultu & fide Catholica disputabitur, quamuis sancti veritatem fortiter tueatur, ac pro ea asserenda libenter sanguinem fundant, tamẽ cum artificiosa & exquisita dicendi copia, quam draco suggeret, tum magnitudine signorum Antichristus atque illius satellites superiores populis videbuntur, & toto orbis theatro applaudente, victoriam canet, non superata quidem, sed tanquam fugata veritate, mendacium. Nam vel certamen detractabunt propter temporis iniquitatem, vel si ad rem vẽtum erit, argutijs præstigijsque hostium Christi, causa superior iudicabitur. Quod cum summo dolore sancti aspicientes, & mundum à se auersum, totum in Antichristi sententiam ire cernentes, se veluti victos habebunt, & capitis sui veterem querelam repetentes, sese

Apoc.12. *1.Ioan.5.* *Ioan.16.* *Psal.21.*

sese à Deo suo derelictos conquerentur, quòd causam Dei amplius quotidie cadere sentiant. Neque dubitandum est multos de numero eorum, quorum non sunt in libro vitæ nomina scripta, & si docti aliquando fuerint, etiam si magistri Ecclesiæ, etiam si spirituales & sancti, tanta tentationis mole obrutos de fide & charitate cedentes, manus aduersario porrecturos. Ac fortasis hæc sit tertia illa pars stellarum quam draco cauda sua, quam Gregorius Papa Antichristum interpretatur, deturbauit è cælo. Quæ sanè res indignissima non poterit non vehementissimè Ecclesiæ Sanctæ, tanta sui parte truncata, viscera sauciare ac dolore intimo adurere.

Apoc.12. *Greg.32. mor.cap. 12.*

De Largitionibus quibus multos capiet.

CAP. XXI.

ATQVE hæc quidem signorum, sanctitatis simulatæ, & falsi nominis scientiæ tentatio, omnes etiam perfectos & prudentes concutiet. Verum ad expugnandas animas instabiles & rudes, quibus plenus est mundus, alio armorum genere aget aduersarius. Radix omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetentes errauerunt à fide, cum etiam oculos sapientium excæcent munera. Itaque profusis largitionibus, summisque opibus conciliabit sibi ille astutus obsequia omnium. Quod & Hieronymus & Gregorius tradunt, imò ipsa scriptura diuina. Sic enim habet Daniel. Multiplicabit gloriam, & dabit eis potestatem in multis, & terram diuidet gratuito. In Apocalypsi quoque quæ magna ex parte videtur esse Danielis quædam explicatio, ita legimus. Et faciet, vt ne quis possit emere aut vendere, nisi qui habeat characterẽ aut nomen bestiæ. His ergo artibus, quæ sunt auaritię proprię, largiędo multa suis, alienis com

1.Tim.6. *Exod 27.* *Deut. 6.* *Dan.11.* *Apoc.13.*

commercium omne interdicendo, facilè mentes hominum natura sua opum magnarum cupidas sibi deuinciet, atque obsequentissimas reddet. Hanc tentationem animæ infirmæ, & rebus vitæ huius affectæ, aut vix aut nullo modo euadent. Quapropter bene Christus lamentatus est tales in Euangelio, cum ait: *Mat. 24.* væ prægnantibus & nutrientibus in illis diebus. Significare volens animas imperfectas, Christi in se fidem teneram concipientes aut nutrientes, miserabili esse periculo expositas, cum etiam viriles & robustæ vix tentationis pondus poterunt sustinere.

De immensa crudelitate illius in Christi seruos & acerbissima Ecclesiæ tribulatione.

CAP. XXII.

VERVM suprema omnium & potentissima ad concutiendum Ecclesiam tentatio, erit immanis Antichristi violentia, & furor in repugnantes implacabilis: in quos omni cruciatuum, omni ignominiæ & sequæ mortis genere excogitato, funestus ille inexorabiliter debacchabitur: vt Diocletiani, & Decij, & Maximini, & ipsi Nerones ludus & nænia sint *2. Mach. 7.* præ istius Diabolica trueulentia. Quicquid Antio- *Matt. 2.* chus sæuum in Machabæos, quidquid Herodes in paruulos, quicquid reliqui tyranni in infensissimos sibi hostes designarunt, non erit par sæuitiæ istius leonis, vrsi, pardi, apri, serpentis, ceraſtæ, draconis, & quocunque alio nomine bestiam feralem appellandam duxit spiritus sanctus. Superuacaneum hic esse video trepidationem Christiani populi scribere, fugam, latebras, solitudines, extremam egestatem & penuriam rerum omnium, infamiam vbique profugorum, furorem gentium conclamantium, insidias propinquorum, nihil tutum in orbe, ipsam vmbram cuiusque suspectam. Quid careeres, quid ergastula? cateruas vinctorum, cædes, cadauerum multitudinem, quid iram ipsa sanctorum mansuetudine amplius sæuientem, quid stragem Dei Ecclesiarum, furorem populi concitati, satellitum de noua crudelitate contentionem, & inhumanitatis gloriam? Quã- *Psal. 78.* to tunc melius Ecclesia deplorabit, Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Hierusalem in pomorum custodiam: posuerunt mortiecinia seruorum tuorum escas volatibus cœli, carnes sanctorum tuorum bestijs terræ. Effuderunt sanguinem eorum tanquam aquam in circuitu Hierusalem, & non erat qui sepeliret. Facti sumus opprobrium vicinis nostris, subsannatio, & illusio ijs, qui in circuitu nostro sunt. Vsque quo Domine irasceris in finem? Et hæc quidem serui Dei secum deplorabunt, qui in illa acerbissima tempora seruati sint. Neque eos signorum gloria consolabitur, neque populorum conuersio ad fidem Christi, sed omnibus destituti, omnia etiam videbunt trãsire ad aduersarios: illos, sanctos haberi, illos, veritatis & Dei veri cultus assertores, illos demum gloria signorum fulgere, quos ipsi perpetiuntur carnifices crudelissimos. Præclare Gregorius veluti attonitus *Greg. 32. mor. cap.* stupet, hæc contemplans. Quæ erit, inquit, humanæ *12.* mentis illa tentatio, quando pius Martyr, & corpus tormentis subijcit, & tamen ante oculos eius tortor miracula facit? cuius tunc virtus non ab ipso cogitationum fundo quatiatur, quando is qui flagris cruciat signis coruscat? Hippolytus quoque Martyr ita *Hippol. l. de Anti-* scribit de Antichristi tyrannide. Recusantes verò *chr.* imperium ipsius, pœnis incomparabilibus, acerbissimisque tormentis & machinis absumet, qualia nunquam fuerunt, nec auribus homo percepit, nec oculis

oculis mortalium conſpecta ſunt. Et quibuſdam interpoſitis. Tunc lugebit vniuerſa terra vitam cruciatuum plenam: lugebit mare, lugebit Sol, lugebunt montes & colles propter genus humanum: eo quod omnes defecerint à Sancto Deo, & crediderint impoſtori illi, ſuſcepto charactere impuri illius, & hoſtis Deo loco viuificæ crucis Saluatoris. Lugebunt etiam Eccleſiæ luctum magnum, quia neque oblatio, nec ſuffitus fiat nec cultus Deo gratus. Sed Eccleſiarum ædes ſacræ, tugurij inſtar erunt, pretioſumque corpus & ſanguis Chriſti, non excabit in diebus illis, liturgia extinguetur, pſalmorum cantatio ceſſabit. Sed erunt apud homines tenebræ: lamentatio ſuper lamentationem, væ ſuper væ. Atque hæc quidem ſcriptor ille atque alia etiam complura declamat, ſed pro omnibus, eſſe debet verbum Chriſti pertimeſcendum: fore tunc tribulationem talem, qualis antea nunquam fuerit ex quo homines eſſe cœperunt.

Mat. 24.

FINIS LIBRI SECVNDI.

DE

DE TEMPORIBVS NOVISSIMIS.

LIBER TERTIVS.

ECCLESIAM NON ESSE Antichriſti quamuis valida perſecutione ſuperandam.

Cap. I.

QVONIAM de Regno & potentia Antichriſti, atque omnium, quæ vnquam perpeſſa eſt Eccleſia Dei, ſæuiſſimo bello, hactenus diximus; ſequitur vt de tanti hoſtis vltima clade, ac fidelium Chriſti ſeruorum coronis triumphiſque dicamus. Neque enim deſeret Eccleſiam ſuam Chriſtus, neque patietur aduerſarium inſultare diutius gloriæ ſuæ. Quin potius quanto erit hoſtis potentia maior, tanto de illo ſplen

splendidiorem triumphum aget. Tenemus Dei qui
Matth. 28. non mentitur, pollicitationes plurimas & pacta con-
Matt. 16. uenta firmissima. Ego, inquit, vobiscum sum omni-
bus diebus vsque ad consummationem sæculi. Et alias: super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam: & portæ inferi non præualebunt aduersus eam. Et
Ioan. 14. rursus: Dabit vobis Paracletum, vt maneat vobiscum
2. Ioan. 1. in æternum. Et alibi: veritas in nobis permanet, &
erit nobiscum in æternum. Et nemo rapiet oues meas
Ioan. 10. de manu mea. Et non deficient verba mea de ore se-
Isai. 59. minis tui amodo & in sempiternum. Sunt innume-
rabilia testimonia, quibus certi sumus, nunquam Deum
Rom. 15. bonum & benignum defuturum suis. Imo verò quæ-
Heb. 6. cunque scripta sunt, ad hoc scripta sunt, vt per pa-
tientiam & consolationem scripturarum, spem ha-
beat indeclinabilem, tanquam ancoram tutam ac
firmam fidelis Christi populus: quoniam ipse dixit,
non te dimittam neque derelinquam, ità vt fidenter
dicamus, Dominus mihi adiutor, non timebo quid
Ios. 1. faciat mihi inimicus. Neque verò draconem illum
Psal. 117. funestissimum solui sineret in fine mundi clementis-
simus Deus, nisi eam suis se esse sciret gratiam largitu-
rum, qua solutum etiam ac furentem hostem vince-
rent: idque amplius Dei gloriæ cederet, quod totis
viribus Diabolus cum Ecclesia Christi congrediens,
post quam illam huc illuc iactarit & torserit, tandem
spe sua frustratus campum deseret, & in extremum
abire barathrum cum summa ignominia & despera-
tione cogatur. Hæc fuit pertinax nequissimi Satanæ
Iob. 1. & 2. contentio cum Deo de Sancto Iob, qui proprie Ec-
clesiæ calamitatem illam vltimam vt typus quidam
egregius refert: hęc Dei etiam permissu vsurpata no-
cendi potestas: hic tandem exitus tam longi durique
certaminis, vt sanctissimus vir Dei ore laudatus,

tentationum vi illustrior apparuerit, Deo causam
suam tuente, & innocentis viri patientiam cumula-
tissimis bonis remunerante: igitur quod figatus mo-
do tenetur Satanas, ne noceat quantum vult, Dei est
misericordiæ, ne nos imbecilles & timidi salutem
illius furore amittamus: quòd extremo illo tempore
rursus soluendus est, etiam misericordiæ & sapien-
tiæ est, vt quantas habeat Dei gratia vires, fortissimi
illi Christi milites sæuissimo hosti obiecti atque ex-
positi toti, cum magna cœlestis patris gloria experi-
antur. Nam sicut solent excellentes artifices post
varia facultatis suæ edita documenta, in supremum
actum maximè ardua cõferre, vt tota res cum maiori
illorum admiratione finiatur: ita mihi videtur Chri-
stus noster ad ostendendam magnitudinem gratiæ,
ac virtutis suæ, post tot perpetrata fortiter, veluti su-
premum facinus edicturus, iubere Leonem illum vio-
lentum solui, & in se quam potest acerrimum con-
citari, vt Sanctæ Ecclesiæ in terris depugnantis pul-
cherrimum spectaculum, velut actu omnium maxi-
me admirabili, claudat.

De Dei auxilio & angelorum præsidio.

CAP. II.

ATQVE humana quidem gens inermis per se,
ac rerum omnium inops, hosti & truci & suo
furori permissa, infinito etiam impiorum agmine
stipato, omnino impar est, nisi diuinitus adiuuetur.
Quare videndum deinceps est, quibus auxiliis Ec-
clesia superior sit. Ea sunt duplicis formæ: quædam
inuisibilia & interna: alia rursus externa: vtroque
modo Ecclesiæ suæ aderit Christus. Interna quidem
auxilia non dubium est quin tunc longe maxima da-
turus sit, fidei admirabile robur, charitatis & patien-

tiæ inuictum spiritum, sapientiæ lucem eã, quæ nulla
Apoc.13. Ephes.2. Philip.1. Gal.6. posſit diabolicæ poteſtatis & operationis caligine offundi. Dè eo quippe tempore ſcriptum eſt: Hic eſt fides & patientia ſanctorum: quę quoniam inter dona Dei ſcriptura ſæpe commemorat, non eſt dubitandum Eccleſiæ Chriſti diuinitus pro tempeſtatis illius magnitudine ea futura illuſtriora. Sunt etiam auxiliares nobis Sancti Angeli, quos plures ſecum eſſe quam eſſent cum aduerſariis à puero ſuo cerni
4.Reg.6. curruum ac militum multitudine territo, Eliſæus optauit. Erunt igitur tunc populo Dei præcipui adiutores Angeli, atque ij præſtantiſsimi. Non enim ſine
Dani.12. magna cauſa à Daniele ſcriptum eſt: In tempore autem illo conſurget Michaël princeps magnus, qui ſtat pro filiis populi tui. Michaëlis verò opus atque operam deſcribit Ioannes, hoc quoque loco, vt ſolet, velut paterga illius Propheræ implens. Nam præliantem valide cum Dracone Michaëlem, atque
Apoc.12. huius Angelos cum illius Angelis congredientes narrat, & magno tandem certamine viciſſe atque fugaſſe aduerſarium, quod quamuis toto Eccleſiæ Chriſtianæ decurſu Michaël, noſter egregius princeps, faciat, tamen ipſe ordo rerum ſatis indicat, præcipue vltimum prælium illud eſſe, in quo Michaële ſuperante, ab omni eſt cœlo protinus cum
Apoc.12. magna lætitia conclamatum: Nunc facta eſt ſalus, & virtus, & regnum Dei noſtri, & poteſtas Chriſti eius. Ergo ſub Rege Chriſto, & Michaële chriſtianæ militiæ principe, quos non ſunt hoſtes debellaturi Eccleſiæ Catholicæ milites præſtantiſsimi? Aut quomodo quemquam timeant, quibus Deus eſt & pugnandi autor & dux? ſigna vero cœleſtia ſuperni proceres magno agmine vbique circunferunt? De

De diuinæ ſcripturæ munimine aduerſus artes Antichriſti.

CAP. III.

INTER externa vero auxilia principem locum tenet ſcriptura diuina, cui⁹ autoritate inuicta, aduerſus dolos & innumerabiles fraudes Antichriſti, quibus gẽtes toto orbe ſeducet, nullum eſt diuinitus eccleſiæ Catholicæ datũ maius fortiuſque præſidium. Ad omnes enim Diaboli inſidias detegẽdas, ad omnes mendacij machinas ſuperandas valet excelſum atque inſuperabile diuini eloquij robur. omnis ſermo Dei ignitus, clypeus eſt ſperantibus in ſe, & gla- *Prou 80.* dius ſpiritus, eſt verbũ Dei. Hæc ſunt fluenta pleniſ- *Epheſ.6.* ſima, iuxta quæ columbæ ſanctæ reſident: Vbi & ſu- *Cant.5.* pernè inuolantẽ hoſtem intuentur, & merſo capite, *Grego.in Can.* vt Gregorius philoſophatur, aſtutiam inſequentis eludunt. Itaque omnib⁹ miraculis Antichriſti, quãuis magna ille præbeat, intrepida opponet Eccleſia fidem ſcripturarum: atque huius veritatis teſtimonio inexpugnabili, omnes illius preſtigias tamquam nebulas clariſsima luce diſiiciet. Dabunt, inquit, ſigna *Mat.24.* magna & prodigia, ita vt in errorem inducantur, ſi fieri poteſt, etiam electi. Ecce prædixi vobis. O certè admirabilem Chriſti prouidentiam, ſignis & prodigiis ingentibus ſeductorum quid habet, quod opponat Eccleſia? Ecce, inquit, prædixi vobis. Hoc omnibus ſignis maius, hoc omnium miraculorũ potentiſsimum. Nihil enim eſt diuini verbi auctoritate *Galat.1.* robuſtius. Licet Angelus de cœlo Euãgelizet vobis, præter id quod accepiſtis, anathema ſit. Paul⁹ planè ita monuit. Tanta eſt ſemel acceptæ diuinæ veritatis firmitudo. Quid Petrus? Et habemus, inquit, firmio- *2.Petr.1.* rem propheticum ſermonem, cui benefacitis attendẽtes, tãquã lucernæ lucẽti in caliginoſo loco, donec

dies eluceſcat,& Lucifer oriatur in cordibus veſtris. Quid quæſo eſt,quod hic dicit ſe habere firmius teſtimonium? Sublimis transfigurationis Chriſti miraculum narrat, teſtis ipſe oculatus: at fidei conciliādæ, firmius ac maius pondus habere vult Propheticorum oraculorum de Chriſto illuſtriſsimā teſtimonia. Quare Chriſtus ipſe Iudæos maximè reſellens,ſcrutamini,inquit,ſcripturas,quia ipſæ teſtimonium perhibēt de me.Et: ſi crederetis Moy,ſicrederetis forſitā & mihi,de me enim ille ſcripſit.Et Paulus, quem ante promiſerat per ſcripturas. Non minus ergo fides Chriſti ex diuinis ſcripturis quam ex miraculis ipſis confirmata eſt. Et ſigna quidem infidelibus data ſunt, ſcripturæ fidelibus. Ideirco primæua Eccleſia miraculis abundauit,cum eſſent infideles vocandi: at vltima Eccleſia cum fideles vocati iam ſint,plus ſcriptura quam miraculis nitetur. Quin etiam audacter dixerim,miracula omnia vana eſſe & inania,niſi ſcriptura approbentur,hoc eſt doctrinam habeant ſcripturæ conformem: ſcriptura verò ipſa per ſe inuictiſsimum veritatis argumentum eſt. Nam Ioannes ſignum fecit nullum, meruit tamen fidem tantus Dei teſtis, quòd ſecundum ſcripturam oſtendit ſe eſſe vocem clamantis in deſerto. Itaque ſumma eſt Catholicæ Eccleſiæ ſecuritas, ſumma lætitia, quod myſteria omnia quæ tenet, ſibi per ſcripturarum ſeriem admirabiliter connexa ſunt, nihilque in noua lege factum eſt, quod in veteri non prædicatur faciendum: vt in modum coronæ ſeſe oracula cœleſtia cingant, ſibique mutuo inſtar Cherubin in Dei glorificatione reſpondeant. Ergo ipſa magnitudo & multitudo ſignorum ac prodigiorum Antichriſti, diuina ſcriptura tanquam prodente paratas inſidias, populo fideli & ſapienti,erit aſſerti mendacij inelu-

Ioan.5. *Ibidem.* *Rom.1.*

1. Corin. 14.

Ioan. 10. *Ioan.1.* *Eſai.40.*

ctabile argumentum, propterea quod ſcriptum eſt, aduentum illius fore ſecundum operationem Sathanæ, in omni virtute & ſignis, & prodigiis mendacibus. Et iterum ſcriptum eſt: dabūt ſigna & prodigia magna atque iterum, & datum eſt illi vt faciat ſigna magna. Quam ob rem ſtulti & cæci cupiditate gloriæ, his pedicis capientur? Verum ſapientes & verbi Dei ſcientia præſtantes, pro nihilo eiuſmodi omnes tendiculas ducent, cum fruſtra ponatur rete, vt habet Salomon, ante oculos pennatorum. Atque hoc illud eſt, quod mirabilis Prophēta Daniel de his nouiſsimis temporibus in fine altiſsimæ reuelationis ponit. Impie,inquit, agent impij,neque intelligent omnes impij, porrò docti intelligent; quam ob rē clauſos ſignatoſque ſermones vſque ad præfinitum tempus Angelus dixit: Doctos autem & Dei verbo potentes quaſi ſplendorem firmamenti fulgere,in perpetuas æternitates. Qui ergo abſconderit in corde ſuo eloquium Domini,non peccabit,neque altitudo Sathanæ poterit eum perdere, qui ſacrorum eloquiorum ſententiam tenet.

2. The.2. *Mat.14.*

Apoc.13.

Proue.1.

Dan.12.

Ibidem.

Pſal.118.

Futuros eſſe extremo Eccleſiæ tempore viros Apoſtolicæ Sanctitatis. CAP. IIII.

IAm verò ad præcipuas diuinæ prouidentiæ partes pertinet, vt pro tēporum neceſsitate, viros Eccleſiæ ſuę idoneos tribuat:ita cùm primū Euāgelium fuit toto orbe vulgandum, aduerſus ſummam potentiam & inflatam ſapientiam hominum tunc maximè de religione gloriantium, opponendum fuit diuini ſpiritus igne inflammatum atque omnibus modis inuictum Apoſtolicum pectus,quorum fuere primitiæ ſpiritus. Ita etiam cum Romani Imperatores, in Chriſtianum nomen acrius deſæuirent, Martyrum

Rom.8.

tyrum fortissimorum cuneus præclarissimus constitit. Nulla quoque ætas Ecclesiæ, aut plures, aut præstantiores sapiétia Episcopos & Doctores tulit, quam cum est maximè veritas catholica oppugnata Arianorum potentissima hæresi, cui non vrbes solum, sed prouinciæ, & imperia cessere. Videmus sanè stellarum admirabilem dispositionem, quæ per diuersas cœli plagas disseminatę sunt: neque fulgentissimæ in vnum locum omnes coaceruatæ, sed vario tractu distinctæ, atque aliis minoribus intermixtæ pulchertimam hanc totius cœli faciem efficiunt. Haud aliter *Iob. 26.* in Sãctæ Ecclesiæ decursu, viros præcipua sanctitate & sapientia florentes Spiritus sanctus, cuius est cœlos ornare, diuersis sæculis assignauit: eosque plures & eminentiores, quo magis necessarios nouit. Quare non est dubitãdum, quin pro illa acerbitate maxima temporum, diuinitus seruati sint viri excellentissimi, atque ipsius Apostolicæ gloriæ propemodum æmuli. Ob quam illorum virorum laudem, sese iis annumerasse Paulũ Apostolum, non improbabiliter *Anselm. 1. Thes. 4.* opinatur Anselmus, cum scribit ad Thessalonicenses, de illo extremo sæculo. Nos qui viuimus, qui residui *Mat. 24.* sumus, non præueniemus eos qui dormierunt. Et si enim crescente tunc iniquitate, refrigescet multorum charitas, tamen illi ipsi qui tanta vi aduersantium ventorum, accẽsum in se Dei spiritum non patientur extingui, non poterunt non esse Dei amore ardentissimi; etenim violentus flatus vt flammam modicam extinguit, ita accendit ingentem. Quam illorum temporum conditionem altè contemplans Beatus Augustinus tanti illos viros facit, vt sese ac sui æquales præ illis contemnat ac pro nihilo ducat. Quæ quamquam est ex magna humilitate, propriaque illius patris, profecta laus, non ideo tamen non est

est habenda verissima. Verba Sancti Patris affigam. *Aug. 20. de ciuit. cap. 8.* In eorum sane, inquit, qui tunc futuri sunt, Sanctorum atque fidelium comparatione quid sumus? quãdo quidem ad illos probandos tantus soluetur inimicus, cum quo nos ligato, tantis periculis dimicamus. Hyppolytus quoque, quẽ Hieronymus in libro scriptorum Ecclesiasticorum refert, ita de Sanctis illius vltimi temporis loquitur. O beatos, qui tunc *Hippo. de consum. sæculi.* tyrannum illum deuicerint? Quippè prioribus martyribus illustriores, & sublimiores declarandi sunt: Propterea quod superiores martyres Diaboli satellites superarint. Hi verò ipsum filium perditionis expugnarint, ac victoriam reportarint. Quibus igitur encomiis & coronis non ornabuntur à Rege nostro Iesu Christo? Hæc Hippolytus. Quod si Ecclesia *Can. 6.* Christi est acies ordinata castrorum, quemadmodum in diuino epithalamio canitur, atque in acie vt solet esse præcipua gloria primorum, ita secunda vel par extremorum, qui totum agmen absoluunt & muniunt; quis dubitet Imperatorem nostrum strenuissimos milites incolumen Ecclesiæ reseruasse, vbi Diaboli & satellitum eius fortissimum impetum futurum videt? Quæ verò merita quæ gloria sit illorum Christi seruorum, qui cum Antichristo pugnabunt, declarant satis diuinæ literæ. In Daniele *Dan. 11.* quidem legimus, Populus sciens Deum suum, obtinebit & faciet, & docti in populo docebunt plurimos: & ruent in gladio, & in flamma & in captiuitate & in rapina dierum. Et de eruditis ruent, vt conflentur, & eligantur, & dealbentur vsque ad prefinitum tempus. Quæ de Antichristi repore dicta Ecclesiastici expositores intelligũt. Illa verò certis- *Dan. 12.* simè: Vade Daniel, quia clausi sũt signati que sermones vsque ad prefinitũ tempus. Eligentur, & dealba-

buntur, & quasi ignis probabuntur multi: & impij agent impiè, neque intelligent omnes impij, porro docti intelligent, & à tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium & posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta. Hæc manifestissimè de persecutione Antichristi dicta sunt, in qua dicit multos esse probandos & tamquam igne argentum, esse dealbandos & à purissimi electissimique metalli pretium perducendos. Cui Ioannes concinit cum de bestiæ immani tyrannide ageus veluti exclamat: si quis habet aurem audiat. Qui in captiuitatem duxerit, in captiuitatem vadet, qui gladio
Apoc.13. occiderit, oportet eum gladio occidi. Hic est patientia & fides Sanctorum. Mirabiliter enim emicabit illa fides tot aduersarij signis oppugnata, nec victa illa patientia, immanissimè afflicta ac discruciata at minime cedens. Ergo perfectos viros, quales tempora durissima postulant, ætas Ecclesiæ vltima proferet, quibus regnum Christi sempiternum profligato huius Mundi principe glorioßissimè cedat.

Quod de aduentu Eliæ & Enoch sub tempora Antichristi, quidam dubitent.

CAP. V.

SED præter hæc, quæ quamuis sint magna per se, tamen sunt quodammodo omnium temporum cõmunia præsidia erit singulare quoddam & in il-
Eccl.46. lum supremum laborem Ecclesiæ sanctæ munus di-
1.Reg.28 uinitus præparatum. Nulla ætas vidit, antiquos Prophetas iterum ad res humanas rediisse & Samuel quidem solicitatũ se à Saule pythonissæ interpella-
Matt.17. tione, quãuis ad breue tẽpus ægre tulit: Apostoli autẽ Petr⁹ & Iacob⁹, & Ioãnes, p magno Dei munere acce

acceperunt, quod Moysem & Eliam tantisper contueri, & audire meruerunt: literas quoque Eliæ iam *2. Par.* ab hominibus rapti accepit & legit Soram Rex Is- *21.* raël, sed quæ triste nuntium diuinę vindictæ impen- *Mat. 27.* dentis afferrent. Sanctorum etiam corpora complurium surrexerunt, & post excitatum à mortuis Christum, venerunt in ciuitatem sanctam & multis ap- *Marc. 6.* paruerunt. Verum humanam consuetudinem cum *Matt.16.* hominibus minime habuerunt. Ioannem Baptistam surrexisse Herodes existimauit, eumdem Christum & Ioannem putans: plebs Iudæorũ imperita Eliam, aut Hieremiam aut de veteribus aliquem in mundum redijsse iactauit, cum Christi opera admirabilia videret. Verum re ipsa ad humanæ mortalisque vitæ consuetudinem Sanctorum aliquis reuocatus est nunquam: nunquam ad nostra hæc sunt reuersi qui melioribus illis cælestibus assuerunt. At ætate mundi iam intereuntis extrema, mittentur diuinitus excellentes viri Deoque imprimis chari Elias & Enoch, vt corda filiorum nutantia ac pene deficientia confirment & ad patrum primorum Apostolorum Christi, firmissimam fidem constantiamque contertant. Hoc Dei munus tam rarum, tam inusitatum, quidam non capiunt, & quæ humana est imbecillitas, minime credunt. Itaque non desunt, qui Eliæ & Enoch aduentum sub tempora Antichristi velut somnium fabulamque contemnant, nihil de hoc certi haberi censentes: sed opinionem esse quorumdam tantum piam, nullo solido scripturę fundamento nixam: neque opus esse prædicatione Eliæ & Enoch, cum tot patres in Ecclesia extiterint, qui Fidem catholicam satis & prædicarint, & vitæ sanctitate signisque clarissimis illustrarint. Quorsum enim tam longa ætate dormirent illi viri, tot sæcula

expectantes ? quorsum miseræ huius vitæ iterum molestias sunt experturi ? vt Enoch per annos quater mille, Elias per ter mille & amplius latuerint, prodituri in scenam, cum iam se esse homines pene obliti sint, ecquid viros egregie meritos ac sibi vehementer charos Deus tanto tempore destitueret, & à dulcissimo beatæ vitæ consortio relegaret? Quod si homines magni pro illa tempestate Deo necessarij sunt, vt causam illius agant, partesque tueantur, an est diuina infirmata potentia, vt non possit tales creare tunc, nisi veteres ad suppetias sibi ferendas reuocet? An non potest Deus de lapidibus suscitare filios Abrahæ? *Matt.3.*

Quod concors sit patrum sententia Eliam & Enoch venturos vltimo tempore.

CAP. VI.

1. Cor.2. Rom.2. Sap.9. Esai.40. 1.Cor. 1.

HÆc homines disputant, qui cum sua ignorent, tamen audent consiliorum Dei esse censores. Nam quæ hominis sunt nemo nouit, nisi spiritus hominis qui in ipso est: & quæ Dei sunt, nemo nisi spiritus Dei qui est in ipso, qui & reuelat quæ vult, quibus vult. Quis enim consiliarius eius fuit ? aut quis nouit consilium Dei ? Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi ? Ea ergo quæ Dei voluntas sola potest facere vel rata vel irrita, humanis ratiunculis metiri velle atque supponere, nihil est aliud quam insigniter delirare. Quis ferret sutorem aut lanium de Philippi futuris nuptijs, aut de amplissimo præsulatu, vel legatione primaria, quid post triennium esse futurum, ratiocinantem, & quæ ipsos proceres lateret, certo pollicentem? Abeant, qui suspiciunculas suas pluris faciunt, quam confirmatissima dicta

dicta sanctorum Patrum, vel potius ipsius spiritus Sancti. Neque enim hæc scholasticorum est tantum opinio, Thomæ, Bonauenturæ, Richardi, & similium, quorum tamen si sola esset assertio plurimi facienda esset, quo tempore præsertim contra hæreticorum perfidiam scholasticæ doctrinæ præsidium maximè opponitur: cum vero & Sanctorum omnium antiquorum sit plena consensio, & catholicæ Ecclesiæ perpetua traditio, & scripturæ demum certa sententia, qui de Eliæ & Enoch aduentu dissentiat, aut etiam dubitet, eum vel summa imperitia, vel errore nullo modo ferendo laborare, non equidem ambigam. Ac primum de Elia quoniam notius & certius est paucas de multis veterum Patrum sententias proferam, quibus tanquam catholicam veritatem illius aduentum confitentur. Augustinus quidem in illo præclaro opere de ciuitate Dei sic: Per hunc Eliam magnum celeberrimumque prophetam, exposita sibi lege vltimo tempore ante iudicium: Iudæos in Christum verum credituros celeberrimum est in sermonibus cordibusque fidelium. Profecto non potest esse celeberrimum fidelium cordibus, quod falsum incertumque sit. Idem in eodem opere, colligens quæ sunt certa de futuris temporibus, in illo iudicio vel circa illud iudicium has res didicimus esse futuras. Heliam Thesbitem, fidem Iudæorum, Antichristum persecuturum: Christum venturum iudicaturum, mortuorum resurrectionem & cætera, vbi nemo non videt qua fide sanctus hic pater tenere velit Eliæ aduentum, qui illum coniungit cum Antichristi persecutione, Christi aduentu, & mortuorum resurrectione, & inter hæc certæ fidei documenta connumerat. Chrysostomus passim rem certissimam facit, præsertim in Homilijs super Matthæū.

S. Tho.1. p. q. 102. a. 2.3.& 3 p.q.49. a. 5. Ricar.de Sanct. in Apoc.lib. 3.par. 2. c.7.

Aug.20. de Ciuit. c.29.

Aug. lib. 20.de Ciuit. c. 30.

Chrysost. hō. 58. in Matt.

Hæc

Universidad de Deusto
Biblioteca

Hæc Hieronymi, Theophylacti, & Hilarij sententia cum verba Christi apud Matthæum de Elia venturo enarrant, quæ mox excutiemus. Omnibus his superior Iustinus Martyr: Noster quoque Dominus hoc ipsum inter cætera docuit, venturum olim Eliam, & id ita fore scimus, quando in gloria de cælis dominus noster veniet: cuius etiam priorem aduentum præcesserit Dei spiritus, qui in Elia fuerat, in Ioanne Propheta vestri generis: post quem nullus alius Propheta apud nos extitit. De Enoch vero sic Tertullianus in libro aduersus Iudæos: Enoch iustissimum, non circumcisum neque sabbatizantem de hoc mundo transtulit, qui necdum mortem gustauit, vt æternitatis candidatus iam nobis ostenderet, nos quoque sine legis onere Moysi, Deo posse placere. De eodem in tractatu de Sion & Sina inter opuscula Cypriani sic scribitur: Enoch, qui ante diluuium Deo iustus complacuit, & ideo de isto mundo in carnis suæ nativitatem viuus translatus est in loco vbi Deus scit: ex quo loco consummationem Mundi innouare habet in hoc mundo, vnde etiam translatus est ad confundendum & reuincendum Antichristum. De vtriusque autem aduentu sub tempora Antichristi, ex Ecclesiæ traditione scribunt antiquissimi Patres, Iustinus, Irenæus, Hippolytus, Tertullianus, qui ab Apostolis videntur edocti, & per manus posteris tradidisse: quorum vestigijs insistunt posteriores patres, id tanquam exploratum repetit sæpe numero Gregorius Papa in suis moralibus, præsertim in lib. 9. & 14. & 15. cuius quoniam notissima sunt verba non recito. De vtriusque item aduentu ad Antichristum oppugnandum D. Ambrosius super psalmos, & B. Damascenus in 4. lib. de fide Orthodoxa. Atque vt hanc fuisse constet, vt dixi, ab Apostolis ipsis

Iustin. in colloq. cũ Trypho. Iud.

Tertul. li. aduersus Iudæos.

Cyprian.

Irenæus. li. 4. c. 30. Enoch trãslatus est & conseruatur vsque nunc testis iusti iudicij Dei. Greg. lib. 9 c. 4. lib. 14. c. 12.

ipsis traditam doctrinam, quæ per manus accepta semper in Ecclesia certa habita sit, Irenei longiusculam orationem repetere non moror. Enoch, inquit, in libro contra hæreses. 5. placens Deo, in quo placuit corpore translatus est, translationem iustorum præmõstrans. Et Elias sicut erat in plasmata substantia assumptus, assumprionem patrum prophetans, & nihil impedit eos corpus in assumptione & translatione eorum, per illas enim manus per quas in initio plasmati sunt, per ipsas & assumptionem & translationem acceperunt, assuetę enim erant in Adam manus Dei cooptare & tenere & baiulare suum plasma & ferre & ponere vbi ipsæ vellent. Vbi ergo prius positus est homo scilicet in paradiso quemadmodũ scriptura dicit, & plãtauit Deus paradisum in Edem contra Oriẽtem & posuit ibi hominem quam plasmauit & inde proiectus est in hunc Mundum non obediens. Quapropter dicunt Presbyteri qui sunt Apostolorum discipuli, eos qui translati sunt, illuc translatos esse, iustis enim hominibus & spiritum habentibus præparatus est paradisus, in quem & Apostolus Paulus asportatus audiuit sermones inenarrabiles quantum ad nos in præsenti: & ibi manere eos qui translati sunt vsque ad consummationem, conspirantes in corruptelam. Quibus Irenæi nobis docemur Apostolorum fuisse traditionẽ Enoch & Eliam adhuc viuere in corpore, deinde in paradiso terrestri, vbi Adam fuit, eos esse: tamen seruari eos vsque ad consummationem mundi: Ex his primum illud, Enoch inquam & Eliam nondum gustasse mortem, sed adhuc in propijs corporibus esse superstites, nõ posse in dubium reuocari salua fide, affirmat Augustinus in libro de peccato originali, quod etiam Hieronymus, Athanasius, & Epiphanius certum asserit, illud

li. 15. c. & Hom. 12. in Ezech. Ambr. in Psal. 45. & 4. ad Rom. Damasc. lib. 4. ca. 27. Irenæus lib. 1. aduersus hær. ca. 5.

Gen. 3.

Aug. lib. 2. de pecca. orig. c. 23. Hiero. ad Pã

math. de erroribus Ioan.

illud alterum esse eos modo in paradiso vbi Adam fuit, dicit esse sub dubio. Redituros vero ambos ad hanc vitam vt debitum humanæ naturæ morte persoluant, docet in libro de Genesi ad literam. Quod etiam Tertullianus & Hippolytus & Ambrosius docent, atque est recepta sententia. Quod autem Hilarius Eliam & Moysem venturos dicit in fine, nos commouere non debet. Nam de Elia cum cæteris & ipse consentit: de Moyse peculiarem sententiam sequutus est propterea quod cum Elia in transfiguratione domini apparuit. Verum scriptura Moysem nusquam docet esse translatum, quin potius defunctum & narrat & illius corpus ab Archangelo aduersus diabolum defensum, Eliam vero & Enoch apertissimè translatos docet, vt certo colligamus hos duos esse ad fidem temporum reseruatos.

*Athan. l. de Syn. Nican. Epipha. li. 2. hær. 64. Augu. de Gen. li. 9. ca. 6. Tertul. l. de Anima. Hippo. li. de Anti. Ambros. in 4. ad Rom. Hilar. in 17. Matt. Deut. vltimo. Iudæ 1. 4 Reg. 2. Heb. 11. Gen 5. Eccliſ. 4 * 4 Reg. 2. 2. Par. 21 Mal. 4.*

Quod salua fide scripturæ canonicæ, non possit negari Eliæ aduentus ante iudicium.

CAP. VII.

NEQVE enim opinioni hominum, si penitus consulatur, rem tantam canonica scriptura dimisit, sed manifestè narrat de * Eliæ raptu, & vita, & literis post annos à raptu plures quam octo, vt ex varijs locis scripturæ diligenter collatis colligere licet, ad Regem Ioram filiũ Iosaphat in Iuda regnantem directis. Mortem autem Eliæ nũquam narrat, vt esse eum superstitem intelligamus, locus autem illustris est apud Malachiã, qui volumen suũ ita claudit: Ecce ego mittam vobis Eliam Propherã, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis, & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum: ne forte veniam, & percutiam terram anathemate. De Elia illo vero in cælum rapto, non de

de Ioanne Baptista (vt quidam contendunt) Malachiæ esse sermonem declarat satis expositio veterum Patrum. Augustinus quidem, etiam septuaginta interpretum lectionem affert, vbi illi non Eliam prophetam sed Eliam Thesbitem vertunt, vt explorato sciamus de vero Elia hæc dici. Hieronymus quoque in commentarijs eius prophetæ, idem sentit, quanquam obscurius in fine loquitur. Sed Chrysostomus insigniter eos refellit, qui ad Ioannem Baptistam Malachiæ verba contorquentem quòd Thesbitem Eliam nominet, cum Ioannes Thesbytes non fuerit, tum quòd prænuntium dicat Eliam ante diem Domini magnum & horribilem, dies autem horribilis non in priore aduentu sed in posteriore ad iudicium intelligitur: tandem quod ait, ne percutiam terram simul (vt ipse legit) aut anathemate, vt nos, non potest ad priorem Domini aduentum referri, quando filius hominis venit non vt perderet mundum, sed vt saluaret, in posteriore autem veniet, vt iudicet & percutiat imparatos, sicut in diebus diluuij, vt ipse exposuit: Ergo illustrissima prophetia Malachiæ nullo potest fuco obscurari: ex cuius lectione celebris apud Iudæos opinio habebatur de Elia ante Christum venturo. Vnde cum non discernerent duos Christi aduentus, interrogabant Ioannem an ipse esset Elias? & Christum alij Eliam ferebant: Et Apostoli ipsi Domino quæstionem mouerunt, post Heliam visum in monte: Quid ergo dicunt scribæ, quod Eliam oportet venire primum? excitati enim conspectu tanti viri & vulgatam de eo repetentes memoria opinionem, scire cupiebant, vtrum ne vera esset Iudæorum sententia. Quæ si vera foret: quid illis respondendum esset, qui Christum idcirco se non recipere causa

Aug. lib. 20. Ciui. ca. 29. & 30. Hieron. super Mal. 4. Chryſoſt. ho. 58. in Matt. Ioan. 5. Mat. 24. Ioan. 1. Matt. 16. Matt. 17.

Universidad de Deusto
Biblioteca

causabantur, quod Elias non præcessisset eius aduentum, sicut erat à Propheta prædictum. Huic non simplici Apostolorum dubitationi, breuiter, sed dilucidè Magister satisfacit, vtramque partem quæstionis aperiens: Elias quidem, inquit, venturus est, & restituet omnia: quibus verbis satis approbat atque confirmat opinionem Scribarum & Pharisæorum de Elia Thesbite ante Christum venturo, & quid acturus sit indicat: Nam restituturum omnia dicit, hoc est veterem & collapsam religionem reuocaturum in integrum. Sed ne infidelitati suæ Iudæi velut iustam excusationem prætexerent, continuo adiecit: Dico autem vobis quia Elias iam venit, & non cognouerunt eum, sed fecerunt in eo quæcunque voluerunt: Sic & filius hominis passurus est ab eis. Quod propterea dictum est, quod Ioannes Baptista venit in spiritu & virtute Eliæ, vt Angelus pronuntiauit. Quam rem Iudæis ipsis palam Dominus explicuerat, cum de Ioanne magnifice verba faceret, & si vultis, ait, recipere, ipse est Elias, qui venturus est: qui habet aures audiendi audiat, ita significans mysticum, nõ autem verum hunc esse Eliam. Malachiam autem de vtroque Elia & mystico & vero prophetasse apud Marcum Christus ostẽdit. Elias cum venerit primo, restituet omnia, & quomodo scriptum est in filium hominis, vt multa patiatur & contemnatur. Sed dico vobis quia & Elias venit, & fecerunt in eum quæcunque voluerunt, sicut scriptũ est de eo. Hic Eliam & venturum esse & venisse, sicut scriptum erat de eo Christus affirmat. Quare qui vel Malachiæ vel Euangelij verba de Elia, ad solum Ioannem Baptistam referenda volunt, multum illi falluntur, cum perspicuè, sicut duplicem suum aduentum distinguit, ita duplicem Eliam sibi vel præisse vel præiturum, distinctè docuit.

Matt.17.

Luc.1.

Matt.11.

Mar.9. Mal.4.

docuit. Hanc esse germanam loci Euangelici explicationem qua tradidimus, vt plane discat, qui volet, legat colloquium Iustini Martyris: vbi Tryphon Iudæus obiicit, Iesum non fuisse Messiam, quod Elias nondũ venerit, quem oportet venire ante Christum. Cui respondet Iustinus: vere quidem Eliam Thesbitem venturum ante Christum, secundum prophetiam, sed illam de secundo aduentu debere intelligi: Namque ante primum Ioannes Baptista venit in spiritu Eliæ. Itaque quod Apostoli de Iudæorum sententia rogauerunt, hoc Tryphon Iudæus de sua opposuit. Et quomodo Christus Apostolis respondit, hoc etiam modo Iustinus Tryphoni satisfecit. Denique certam de Elia in fine venturo fidem facit Ecclesiastici autoritas, quæ canonica est in Ecclesia Dei, in eo libro autor de Elia sic scribit. Qui scriptus est in iudiciis temporum, lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium & restituere tribus Iacob. Hæc qui de Ioanne, non de vero Elia dicta contendit, delirat planè, cum proximè dixerit: Qui receptꝰ est in turbine ignis, in curru equorũ igneorum. Itaque ille ipse qui raptus est curru igneo, inscriptus est, hoc est, designatus vel prænuntiatus à Malachia, in iudiciis vel in iudiciis temporum, quibus illa mõmẽta, quæ soli Deo sunt nota in patris posita potestate insinuant, lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filiũ, vt Malachias expressit, & restituere tribus Iacob, quod Christus dixit, restituet omnia. Hunc autorem de Malachiæ testimonio loqui, & certum est & omnes confitentur. De Elia autem Thesbite in fine venturo vaticinari, qui non videt, cæcus est. Nam quòd quidam ita hunc locum eludere volunt, vt fateantur quidem sapientem de testimonio Malachiæ loqui, illud autem Eliæ Thesbitæ

Iust. martyr. in colloq. Tryph.

Eccl. 48.

bitæ accommodare non secundum veritatem, sed secundum vulgi opinionem, adeo mihi videtur absurdum, vt nihil supra. Quid enim stultius quam excellentem Prophetam aliena laude ornare? quid vero insanius quam autorem canonicum & scripturæ canonicæ cõditorem, vel falsum esse putare, cum de Elia Thesbite intelligit, quæ de Ioanne Baptista sunt dicta, vel certe fefelliſſe, cum aliena præconia ipsius haberi propria vult, idque propter vulgi tantam ita opinantis errorem? Absit à catholico viro tam absurda sententia. Quam ob rem Cornelius ipse qui in Ecclesiastici commentariis conatus est defendere, nulla scriptura canonica certò conuinci Eliam in Mundi fine venturum, atque ea quam posui interpretatione Ecclesiastici locum eludit, concludens non esse de fide Eliam venire ante diem Iudicij: re melius postea considerata in concordia Euangelica, quod opus posterius est, scripsit sententiam esse Catholicæ Ecclesiæ, quæ non possit salua fide negari. Atque ipsas scripturæ auctoritates secundum Patrum antiquorum expositiones & veram germanamque intelligentiam, abunde monstrare Eliam non in spiritu solum vt in Ioanne Baptista, sed in persona etiam vere esse venturum, grauiter idem scriptor docteque confirmat. Quare si mea alicuius est pretij censura, non dubitarem equidem, sententiam Eliæ aduentum in fine negantem, non solum inter improbabiles, sed inter temerarias quoque, atque etiam erroneas planè numerare.

Cornelius Iansenius in ca. 48. Eccliſ.

Idem in concord. Euange. cap. 68.

Quod ſcriptura etiam Enoch venturum ante iudicium aperte tradat. CAP. VIII.

DE Enoch verò, quamquam non ita expressa tamen certa sunt scripturæ quoque testimonia. Primum

Primum in Geneſi, vbi legimus. Ambulauit Enoch cum Deo & non apparuit, quia tulit eum Deus: Vbi satis docemur, hunc præ cæteris è præsenti sæculo raptum in eadem carne mansisse, quod perspicuum reddit Apostolus scribens ad Hebræos: Fide Enoch translatus est, ne videret mortem, & non inueniebatur, quia transtulit illum Deus: ante translationem enim testimoniũ habuit placuisse Deo. Quod si translatus Enoch viuit, profecto ob rem aliquam gerendam tamdiu seruat⁹ est. Id quod in Ecclesiastico explicatum legimus. Enoch placuit Deo & translatus est in paradisum, vt det gentibus pœnitentiam. Nihil amplius requiret suaue & docile ingenium. Sed vt sunt hominum dura & libera ingenia, non desunt etiam eruditi, qui nihil ex isto loco elici dicant ad Enoch aduentum certo comprobandum. Mihi vero permolestus est eorum labor, qui cum dogmata Ecclesiæ non negent, vel certe se non negare profiteantur, infirmant tamen, quo ad possunt, atque extenuant fundamenta scripturæ, quibus catholica doctrina nititur, quod Erasmo Roterodamo aliàs per sæpe, viro autem egregie catholico & erudito Iansenio, hic accidit. Contendit hic parum aut nihil valere testimonium ad rem de qua agimus. Græca enim ita habere: Enoch translatus est in exemplum pœnitentiæ generationibus. Itaque illud in paradisum, ab interprete Latino de suo additum, vt det vero gentibus pœnitentiam, vel non extare in græco vel hunc habere sensum, vt sit in exemplum pœnitentiæ, quod nihil aliud insinuat, quam ex insigni remuneratione & beneficio in Enoch collocato, prouocari impios ad Deum colendum, & peccata deserendum. Quæ disputatio istorum, penè mihi stomachum mouet. Nam quam sit insulsa ratio,

Geneſ. 5.

Hebr. 11.

Eccl. 44.

ideo translatum vt pœnitentiam discerent generationes, facile quiuis intelligit. Cum enim ad requiem vocatus sit, atque ad vitam longe iucundissimam, idque non ex facinoris alicuius ante acta pœnitentia, sed potius ex vita integre atque innocenter ducta, quod nam obsecro pœnitẽtiæ exemplum est isthuc? Quod si propterea exemplum est pœnitentiæ, quod in illo homines cernunt Dei munera, ista ratione in exemplum potius erit innocẽtiæ, aut fidei vt vult Apostolus: Erit in exemplum spei, religionis, iustitiæ, Charitatis: erit denique omnia, & nihil erit, quia nihil peculiare illi facto tam insigni tribuitur. Iam vero quod ad Græcanica prouocãt, nos vix semilatini, longe pluris facimus nostram hoc est vulgatam editionem, Ecclesiæ catholicæ in Tridentina Synodo auctoritate munitã. Neque conturbat nos nullo modo, si vocula quæpiam absit in græco aut Hebraico, qui ex Augustino & Hieronymo, imo ex ipso Luca & Paulo, didicerimus, spiritũ sanctum etiam interpretibus ab Ecclesia probatis adfuisse, eundem qui primos scriptores afflauerit. Qua ex re videmus plurima testimonia in Apostolo & in Luca ex trãslatione septuaginta recitari, quæ tamen non verbis solum sed etiam sensibus, in Hebraico non mediocriter discrepent, vt alias Deo duce ostendimus. Sanctos quoque Patres cernimꝰ vtramque lectionem, valde inter se sæpè dissidentem, exponere tamen, atque vt sacram prætermittere non audere. Quod Hieronymus propemodũ semper facit: Gregorius atque Augustinus interdum. Retineamus ergo atque vendicemus optimo iure auctoritatem nostræ lectionis, & tamquam spiritus sancti, vt est verè, oraculum audiamus: Enoch translatus est in paradisum, vt det gentibus pœnitentiam, atque hinc certè discamus, ideo

Hebr. 11.

Conc. Tri dẽ sess. 4.

Aug. 18. de ciuit. c. 42. & lib. 20. c. 28 Hier. in prolog. super Paralipo.

Lucas & Paul⁹ nõ raro septuaginta trãslatione vtuntur & si Hebr. aliter habent.

ideo translatum vt det pœnitentiam: pœnitentiam verò dare, quid sit, scriptura nos satis docet, excitando monendo, arguendo fieri, sicut de Ioanne Baptista dictum est: Præibis ante faciem Domini parare vias eius ad dandam scientiam salutis plebi eius in remissionem peccatorum eorum. Hoc igitur modo & scientiam salutis & pœnitentiam gentibus dabit Sanctus Enoch suo tempore.

Luc. 1.

In Apocalypsi aperte aduentum & prædicationem mirabilem Eliæ & Enoch ostendi.

CAP. IX.

NEQVE enim in fines temporum seruatos esse hosce duos viros coniectura humana, sed diuina potius auctoritate tenemus, de quibus sine dubio prophetatum est in Apocalypsi Ioannis hoc modo. Ciuitatem sanctam calcabunt gentes mensibus quadraginta duobus. Et dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis. Hi sunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes. Et si quis voluerit eos nocere, ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorũ, & si quis voluerit ipsos lædere, sic oportet eum occidi. Hi habent potestatem claudendi cœlum, ne pluat diebus prophetię ipsorum, & potestatem habent super aquas conuertendi eas in sanguinem, & percutere terrã omni plaga quotiescunque voluerint. Et cum finierint testimonium suum, bestia quæ ascendit de abysso faciet aduersum eos bellum &c. Præclara hæc de duobus excellentibus heroibus, qui veritatem Dei admirabili potentia asserturi sunt, quorum tanta apud Deum merita prædicantur, vt oliuę duæ à Zacha. ia laudatæ, & candelabra duo lucentia ante maiestatem Dei censeantur,

Apoc. 11. B. Prosper in li. de prædi. part. 3. à ca. 6. vsque ad 16. tract. hoc argumẽtum, atque ea oĩa, quæ hic scribimus, copiosè confirmat.

Zach. 4.

qui dies mille ducentos sexaginta, hoc est annos tres & dimidium prædicationem suam expleturi sint, & tum vitæ austerissimæ exemplo mortales ad pœnitentiam & mundi contemptum, saccos induti vilissimos, prouocantes, tum signorum magnitudine impios perterrefacientes, tandem bestiæ quæ ascendit de abysso, quam esse Antichristum alio capite clarissimè demonstrat, bellum spirituale indicent, ac fortissimè dimicabunt. Hæc inquam omnia nisi de Elia & Enoch, intelligi nullo pacto possunt. Nam quod in scholiis cuiusdã legi, duos istos testes, fuisse Christum & Ioãnem Baptistam, qui annos tres cum dimidio prædicarint, adeò est ineptum, vt refellere pigeat. Si enim hi duo testes sunt Christus & Ioannes, quomodo horum Dominus crucifixus est, quod statim subditur? An Christi Domini Dominus crucifixus est? an Ioannes etiã Baptista surrexit post tres dies & dimidium, quod de istis duobus testibus dicitur? An Christi corpus iacuit insepultum vsque ad resurrectionem, quod ibidem affirmatur? Missa ergo vel stolida vel impia interpretatione, piam & veracem Sanctorum Patrum expositionem amplectamur, qui vno cõsensu de Elia, & Enoch illa Prophetari certissimum ducunt. Gregorius quidem Papa ita scribit: Hinc est, quod duo illi prædicatores eximij dilata morte subtracti sunt, vt ad prædicationis vsum in fine reuocentur, de quibus per Ioannem dicitur. Hi sunt duæ oliuæ & duo candelabra in conspectu domini terræ stantia, quorum vnum in Euangelio per semetipsam veritas pollicetur dicens: Helias venturus est, & restituet omnia. Sanctus verò Ambrosius hoc modo. Nam & bestia illa Antichristus ex abysso ascendit, vt aduersus Eliam & Enoch, qui propter testimonium Domini Iesu terris sunt redditi,

Apoc 13.

Libro 9. mor. c. 3.

Apoc. 11.

Matt. 17.

Ambr in psal. 45.

diti, præliaretur, vt legimus in Ioannis Apocalypsi. Eodem modo explanat Hippolytus, cuius Hieronymus meminit, scribens super Danielem, nisi quod Eliæ & Enoch adiungit Ioannem Apostolum quod Ecclesia non satis approbat. Ex his autem patribus qui lectione dignos commentarios in Apocalypsim ediderunt, præcipui habentur Beda venerabilis, Richardus de Sancto Victore, quem ego maximè probo, & Thomas Aquinas. Extant etiam Ambrosij, quos quamuis Mediolanensis illius non esse mihi sit certum, tamen dignissimos lectu iudico. Hi omnes iuxta historiæ & literæ sensum de persecutione Antichristi, & prædicatione duorum Prophetarum Eliæ & Enoch scriptum esse consentiunt. Hieronymus quoque scribens in Zachariam vltimam sententiam recitat eorum, qui duo illo candelabra & duas oliuas dicunt Eliam esse & Enoch, vt habet Ioannis Apocalypsis. Quamquam in epistola ad Marcellam idem non satis rem exploratam putet. Quare cum & serie ipsa scripturæ satis per se apertum sit, & à maioribus nostris congruenter explicetur, neque sit quod ab horum sententia nos reuocet, superuacaneum est de re notissima amplius disputare.

Beda in Apoc. c. 11. Richar. de S. Vict. l. 3. par. 2. S. Thom. in 11. Apoc. Hiero. in 4. Zach. Idem ad Marcel. in 3. To.

Ad quid venturi sint Elias & Enoch, quod Iudæi videantur minimè conuertendi.

CAP. X.

QVIN potius doctrina catholicæ Ecclesiæ de futura Eliæ atque Enoch prædicatione firmissimè retenta, quærere pergamus, quem sit habitura euentum tantorum Prophetarum ad mortalem vitam regressio. Nam sine eximio aliquo fructu rem tantam tot retro sæculis esse prouisam, minimè con-

sentaneum est. Videtur verò mihi scriptura posuisse
Eccl.44. & 48. distinctè vtriusque proprium munus. Et Enoch quidem dicit seruari vt annuntiet gentibus pœnitentiam. Heliam verò vt restituat tribus Iacob: Prorsus bene atque ex ordine. Sumptus est enim Enoch de gentibus, hoc est de præputio, cum ea lex solui vigeret, quæ erat naturaliter inscripta cordibus hominum. Itaque ad hunc propriè pertinebit, qui nondum Euangelio manus dederint gentes, illis vocare ad Christi admirabile lumen. Heliam verò de Hebraico populo extitisse nouimus, cui conue-
Galat.2. tendo operam optimam daturus est. Ac fortasis et in exordio Ecclesiæ Petrus & Paulus dextras sibi dederunt, vt alter in circumcisione, alter in gentibus, Christi Euangelium euulgaret, quamquam vtroque vtrumque, & laborasse & fructificasse copiosissime constet, ita duo illi insignes Prophetæ quamuis omnibus Christi fidem annunciaturi sint, tamen agnoscent inter se partes suas, vt in suum quisque munus maximè incumbat. Mox verò perfecto diuinitus demandatæ prouinciæ curriculo, cum & gentes alter vocarit, vt in toto orbe omnibus gentibus patefactum iam sit Euangelium Christi, &
Mal.4. alter Israëlitici populi reliquias ad Deum Patrum suorum conuerterit, & filios concordes patribus, vt habet Malachias, effecerit, tunc coniunctis viribus, simul veritatis improbissimum aduersarium aggredientur. Quis illorum præclarissima præla pro Christi gloria conspiciet? Quis ardorem aduersus hostes veritatis? Quis tentatas cruciatibus, opprobriis, atque omnib⁹ diaboli machinis, sed semper inuictas, atque omni tartareo satellitio superiores, illas excelsas animas nō sūma veneratione atque impensissimo studio prosequatur? Verū de his poste-

Nunc

Nunc quod instituera dicere, expedienda est non facilis quæstio: sint ne Iudæi in fine Eliæ ministerio redituri ad fidem Christi, nec ne. Quod si extremis id temporibus peragendum est, qui fit, vt Iudæos maxime, Antichristum esse sectaturos sancti patres pene omnes affirment? Valde enim inter se pugnant hæc: Iudęos in fine ad Christum per Heliā redituros & Iudęos per Antichristū omniū maxime in Christi Ecclesiam debacchaturos. Fore autem vt Iudæi vel primi vel præcipui recipiant Antichristum, quemadmodum sancti patres affirmant, satis supra in se- *Supra li. 2. c. 5.*
cundo libro demonstratum est. Itaque non esse vel ferā illorum conuersionem expectandam, plurimę scripturæ videntur docere. Paulus quidem scribens *1. Thes. 2.*
ad Thessalonicenses, ita habet. Eadem passi estis & vos à contribulibus vestris, sicut & ipsi à Iudæis, qui & dominum occiderunt Iesum, & prophetas, & nos persequuti sunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus aduersantur, prohibentes nos gentibus loqui, vt saluæ fiant, vt impleant peccata sua semper, peruenit enim ira Dei super illos vsque in finem. Quis oro hæc legens, & iram Dei confirmatam vsque in finem audiens, speret tam ferā istorum salutem? Ad eosdem quoque in altera epistola ita scribit, cum de Antichristi temporibus loquitur. Cuius *2. Thes. 2.*
est aduentus secundum operationem satanæ in omni virtute & signis & prodigijs mendacibus, & in omni seductione iniquitatis ijs qui pereunt: eo quod charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent, ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Quæ de perfidia Iudæorum, Christo abnegato, Antichristum recipientium proprie dici fere tractatores

Psal. 68. intelligunt. De his dictum est in egregio Psalmo. Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in retributiones & in scandalum (quod de scriptura dicit:) obscurentur oculi eorum, ne videant, & dorsum eorum semper incurua. fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet, quoniam quem tu percussisti, persequuti sunt. Immensum erit, si prophetarum oracula percurrere velimus, quibus populi Iudaici euersionem interitumque significant. Dan. 9. Illud autem Danielis eximium taceri non potest. Et non erit (inquit) eius populus, qui eum negaturus est. Et paulo post. Et erit in templo abominatio desolationis, & vsque ad consummationem & finem perseuerabit desolatio. Nullus igitur spei locus videtur fieri reliquus, cum vsque ad finem permansura dicatur Iudaici populi desolatio.

Quod Eliæ prædicatione reliquiæ Israel in Christum creditura sunt.

CAP. XI.

AT ex altera parte non pauciora neque obscuria loca proferuntur, quæ certam salutem illi genti in fine polliceantur. Paulus quidem quæstionem hãc acerrime ventilans, postquam gentium vocationem altissimæ Dei gratiæ ascripsit, Iudaici Roma. 9. & 10. quoque populi excæcationem, superbiæ ipsius deputauit. Tandem eo perducit disputationem suam Rom. 11. vt roget, Nunquid Deus repulit populum suum? Et respondet, absit. Hic vbi sui temporis electos ex Israëlitica plebe, & se ex eis vnum commemorauit, ad posteritatem extremam se conuertit, & multis ad commendandam Dei gratiam & retundendam hominum siue gentilium siue Iudæorum arrogantiam, opportunè disputatis, postremò infert. Nolo enim vos ignorare fratres mysterium hoc (vt non sitis vobis ipsis sapientes) quia cæcitas ex parte contigit in Israël, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israël saluus fieret. Et paulo post. Sicut enim aliquando & vos non credidistis Deo, nunc autem misericordiam cõsequuti estis, propter incredulitatem illorum; ita & isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam, vt & ipsi misericordiam consequantur. Concluſit enim Deus omnia in incredulitatem, vt omnium misereatur. Nihil potuit apertius de futura populi Israëlitici salute proferri. In Osee prophe- Ose. 3. ta ita legimus. Dies multos sedebunt filij Israël sine Rege & sine principe & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine theraphim: Et post hæc reuertẽtur filij Israël, & quærent Dominũ Deum suum, & Dauid Regem suum & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius in nouissimo dierum. Hoc quoque quamuis nulla expositorum luce illustraretur, per se ipsum clarissimum testimonium est. Nec minus di- Deut. 4. lucide à Moyse prædictum. Postquam te inuenerint omnia quæ prædicta sunt (prædixerat vero peccata illius populi, & terræ promissæ amissionẽ, & dispersionem in omnes gentes) nouissimo, inquit, tempore reuerteris ad dominum deum tuum, & audies vocem eius, quia Deus misericors Dominus Deus tuus est. Non dimittet te, neque omnino delebit, neque obliuiscetur pacti, in quo iurauit patribus suis. Porro hanc plebis Iudaicæ reuersionem ad Deum suum & ad Christum Regẽ suum, quem Oseas Dauid vocat, Eliæ maxime ministerio sub ipsum mundi finem futuram, dilucide quoque scriptura significat. Nam vt omittam illa quæ supra posui ex Euãgelio, Elias qui- Matt. 17. dem veniet, & restituet omnia, quæ de conuersione Iudęorum Chrysostomus, Augustinus, Hieron. Beda, atque omnes denique intelligũt, Malachiæ sanè vati- Mal. 4. cinium

cinium iam recitatum certissimam fidem facit. Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam antequam veniat dies Domini magnus & horribilis, & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. Quod de Iudæis dici superiora ostendunt, vbi dicitur, mementote legis Moysi serui mei, quam mandaui in Horeb ad omnem Israël præcepta & iudicia. Apertissimè autem in Ecclesiastico. Conciliare cor patris ad filium, & restituere tribus Iacob. Quam ob rem D. Augustinus inter illa quæ sunt certa fide tenenda, connumerat Eliæ aduentum, & fidem Iudæorum sub ipsa tempora Antichristi. Atque hanc velut Catholicæ Ecclesiæ sententiam Sanctus Gregorius Papa sæpissimè inculcat, neque vllus est patrum qui neget.

Eccleſi. 48.

Aug. 20. de Ciuit. cap. 30.

Grego. in 1. lib. reg. cap. 2. & 20. moral. c. 23. super Cant. ca. 6.

Conciliatio scripturarum de fide & infidelitate Iudæorum.

CAP. XII.

SVPEREST loca locis, vt apparet, contraria conciliare. Quemadmodum autem cohæreant inter se illa, non possum equidem neque breuius neque dilucidius exponere, quam est Sancto Prophetę Danieli, vbi de his ipsis tractat, ab angelo expositum. Vbi enim dixerat, in tempore illo consurget Michaël princeps magnus, qui stat pro filijs populi tui: & veniet tempus quale non fuit ex quo gentes esse cœperunt, vsque ad tempus illud, quæ de mundi fine dicta nemo dubitat. His statim annectit. Et in tempore illo saluabitur populus tuus, omnis qui inuentus fuerit scriptus in libro. Igitur cum Apostolus ait, omnis Israël saluus fiet. De eo accipiendum est, qui scriptus fuerit in libro vitæ. Quem etiam sensum habent illa Saluatoris. Elias quidem veniet, & resti

Dan. 12. Rom. 11.

restituet omnia, hoc est omnes Israëlitas, quos inueniet dociles & persuasibiles, vt bene enarrat Chrysostomus, conuertet ad Christum, instaurans fidem, spiritum, & religionem veram maiorum suorum Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum. Erit enim insignis sine dubio conuersio Iudæorum in nouissimo tempore vt Moyses prædixit siue in nouissimo dierum vt Oseas. Quod etsi nonnulla ex parte factum constet his sæculis, Beati Vincentij maximè prædicatione & Catholicorum Hispaniæ Regum Fernandi, & Isabellæ zelo & ardore, quorundã quoque sanctissimorum Pontificum opera ac diligentia: tamen multo copiosissimam fore per admirabilis Prophetę Eliæ ministerium, secundum Canonicę scripturæ fidem non est dubitandum. Quod nullo pacto cum eo pugnat, quod aliæ scripturę insinuant, Iudæos potissimum Antichristum sectaturos. Quicunque enim scripti non sunt in libro Agni, neque ad vitam præordinati, hi omnes magno agmine ducem suum filium diaboli sequentur, quod ipsum scriptura non tacuit. Et adorauerũt, inquit, bestiam omnes qui inhabitant terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni. Quis hac sanctarum literarum mirabili consensione non plurimum delectetur? Daniel dicit populum Israëliticum omnem qui fuerit scriptus in libro fore tunc saluum: Ioannes addit, omnes non solum Iudęos, sed cęteros, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni, bestiam adoraturos. Itaque verum vtrunque est, & Iudæos extremo tempore ad Christum redire: & Antichristum maximè recipere. Ac tanquam de duobus diuersisque populis totum vtrumque dicitur, & omnem Israël fore saluum, & tamen dorsum illi semper incuruandum & iram Dei vsque in finem imminere

Deut. 4. Oſee. 3.

Apoc. 13.

rebel

rebellibus. Nam à parte totum dici, frequentissimus est scripturæ mos, quem qui vel ignorat, vel minus aduertit, sæpè confundi eũ & scripturas putare contrarias necesse est. Neque in alio vsquam argumento vberiora exempla reperio, quam vbi de electione & reiectione populi Israël scripturæ loquuntur. Tam multa enim in prophetis & Psalmis & ipso Moyse obuia passim fiunt, de salute illius populi per Christum, de exaltatione, de gloria: tam multa contra de ruina, cæcitate, extrema miseria ob Christum abnegatum ab infelicibus & ingratis, vt integræ paginæ
Esai. 63. sibi veluti oppositæ (in Esaia præsertim) in eodem penè vestigio occurrant. Atque in his omnibus Apostoli salutare documentum memoria repetendum esse. Non quod exciderit Verbum Dei. Non enim omnes, qui ex Israël, ij sunt Israëlitæ: neque qui se-
Rom. 9. men sunt Abrahæ, omnes filij, sed in Isaac vocabitur tibi semen, ideſt non qui filij carnis ij filij Dei, sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine. Et in alia epistola. Abraham credidit Deo: & reputatum est illi ad iustitiam. Cognoscite ergo quia qui ex fide
Galat. 3. sunt, ij sunt filij Abrahæ. Quam ob rem etsi carnales Iudæi de semine Abrahæ sint, non tamen horum salutem annũtiat scriptura, sed eorum qui ex fide sunt filij Abrahæ, & cum fideli Abraham benedicentur. Atque in horum beatissimo numero etiam eos Spiritus sanctus intelligi voluit, qui secundum propositum gratiæ Dei prædestinati, ex carnali & exoleto iam Iudaismo transeunt ad veram & spiritualem circumcisionem, non carne sed spiritu, quorum fore illustrem & copiosam vltimis diebus conuersionem ad Christum, Elia maxime prædicante, alijs nihilominus multis de eodem genere in sua cæcitate & perfidia persistentibus; satis vt mihi quidem vide

videtur, hactenus disputatum est.

An eodem tempore futurum sit Antichristi regnum & testimonium duorum illorum prophetarum.

CAP. XIII.

QVAERITVR vero quonam tempore Elias & Enoch ad Iudæorum ac gentium salutem illa sua admirabili prædicatione procurandam in medium proditurus sint, vtrum ante tempora Antichristi, an post illa? an potius vno eodemque tempore, & hic tyrannidem & illi fidele obsequium obibunt? Eliam quidem & Enoch Antichristi tempore prædicaturos, & cum eo pedem (vt dicitur) collaturos dubium non est. Sanctus quidem Gregorius ita scribit. *Greg. lib. 15. c. 36.* In fine mundi Satan hominem ingrediens, quem sacra scriptura Antichristum appellat tãta elatione extollitur, tãta virtute principatur, tantis signis & prodigijs in sanctitatis ostensione eleuatur, vt argui ab homine eius facta non valeant, quia cum potestate terroris adiungit etiam signa ostensæ sanctitatis, in cuius exprobrationem Elias & Enoch ad medium seducuntur. Hoc non solum Gregorius ac reliqui patres habent, qui ab his coarguendum illum diaboli filium scribũt, verum etiam Apocalypsis Ioannis manifeste declarat. Qua ex re intelligetur eodem tempore aliquo modo vtrumque futurum, & *Apoc. 13.* Antichristi regnum & illorum virorum testimonium. Et quoniam vtrique negotio æqualia tempore *Dan. 11.* scriptura assignat, cum bestiæ ascendenti de abysso dentur menses quadraginta duo, & principi illi ex- *Apoc. 11.* tremo apud Danielem tempus & duo tempora & dimidium temporis, hoc est anni tres & dimidium; horum vero prophetiæ menses tribuit totidem, id est quadraginta duo, & dies mille sexcenti sexaginta, quæ omnia eodem redeunt, fit profecto vt

vel

vel vno eodemque tempore, vel certe continuato & cohærenti Tyrannis illius cum horum prædicatione concurrat. Augustinus quidem existimat Eliæ aduentum & Iudæorum conuersionem prius futuram, quam Antichristus appareat. Beda quoque sententiam quorundam refert ac probat, quod absoluta prædicatione Eliæ atque Enoch, & cæde perpetrata tantorum virorum, tunc Antichristi Regnum exoriturum sit, vt huius exordia illorum finibus proxime succedant. Atque ad hunc modum intelligi vult Danielis prophetiam, asserentis in dimidio hebdomadis fore, vt sacrificium cesset atque aboleatur. Namque annos septem hebdomadæ comprehendi in illa præclara Danielis prophetia notissimum est. Vltimam vero hebdomadem de fine mundi intelligi non Beda solum sed alij antiquiores volunt. In illa ergo vltima hebdomada siue septennio, ita erunt diuisa spacia, vt dimidium illius anterius, hoc est annos tres & semis, percurrat testimonium Eliæ & Enoch, posterius verò dimidium, id est annos tres & semis qui supersunt, occupet Antichristi Regnum. Hæc Bedæ venerabilis vt dixi, atque Hippolyti sententia est, in qua illud est satis incertum vel potius improbabile, hebdomades Danielis ad Christi aduentum posteriorem & non ad priorem potius pertinere, vt Augustinus scribit ad Hesychium sancti Hieronymi auctoritate etiam vtens. Deinde ipse textus Apocalypsis videtur post cædem duorum illorum Prophetarum ab Antichristo perpetratam, & glorificationem diuinitus post tres dies & dimidium consequutam, statim interitum Antichristi & finem mundi innuere. Ait enim. Væ secundum abijt, & ecce væ tertium veniet cito. Per secundum væ perse

Aug.20. de ciuit. c.30.

Beda in 11. Apoc.

Aug.epi. 98.& 80.

Apoc.11.

persecutionem Antichristi sine dubio significãs, per væ tertium ipsum iudicium extremum. Itaque Ricardus de sancto Victore,& S.Thomas Aquinas magis videntur annos illos duos cum dimidio communes facere & prædicationi duorum prophetarum & persequutioni Antichristi. Fieri enim potest vt diuersis in locis & hic sæuiat in Christum, & illi fidem Christi tueantur,vsque dum mutuo in bello spirituali congrediantur. Sed siue hoc siue alio quocumque modo diuino consilio prouisum sit rebus humanis: certum est in Antichristi tempora tantorum prophetarum robur ad sanctæ ecclesiæ solatium & defensionem destinari.

De concertatione Eliæ & Enoch cum Antichristo.

CAP. XIIII.

QVID verò in eo certamine quod illi patres aduersus Satanæ primogenitum gerent, tandem eueniat,in eadem Ioannis Apocalypsi graphicè expressum legimus.Nam de excellẽtia & efficacia sanctorum Eliæ & Enoch primum ita scribit. Et dabo duobus testibus meis & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta amicti saccis. Hi sunt duæ oliuæ & duo candelabra in conspectu Domini terræ stantia. Et si quis voluerit eos nocere ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum, & si quis voluerit eos lædere,sic oportet eum occidi. Hi habent potestatem claudendi cœlum ne pluat diebus prophetiæ ipsorum,& potestatẽ habent super aquas cõuertẽdi eas in sanguinem, & percutere terram omni plaga,quotiescumque voluerint.Hactenus vitæ sanctitatem,signorum splendorem, prædicationis vim scriptura docuit, iam beatissimum illorum exitum Christo simillimum declarat his verbis. Et cùm finierint

merint testimonium suum, bestia quæ ascendit de abysso, faciet aduersum eos bellum & vincet illos, & occidet eos. Testimonium finitum, officium prædicationis expletum, bestiam de abysso ascendentem, Antichristum vel iuxta literam maria enauigantem, vel secundum tropicam locutionē è profundissima malitia emergentem, bellum quoque non per arma ferrea & ærea, sed per spiritus & sermonis oppositionem fieri, perspicuum est, neque eget commentatione. At illud, vincet eos, & durum est credere & difficile intelligere quid sibi velit. Nam si victoria hæc appellatur Antichristi, quod Dei Prophetas persequatur, comprehendat, teneat, supplicijs subijciat, & tandem perimat, facile quidē est isthuc credere, quid enim mirum? Siquidem quod Prophetę, quod Apostoli, quod millia martyrum experti sunt, quod ipse dominus omnium pertulit, hoc pręcipuos Dei testes perpeti, neque nouum neque inglorium erit. Verum ita vincere eos potius, quam vinci, vt aliàs quoque dixi, quinis facilè intelliget, cui consuetudo scripturarum vel mediocriter nota sit. Pro veritate quippè & iustitia occumbere, eximiæ victoriæ est. Quare in hac eadem Apocalypsi legimus, illis qui stolas suas lauerāt in sanguine agni, palmas victrices esse datas. Et qui vicerit, inquit, faciam illū columnam in templo Dei mei. Et hæc est, inquit, victoria, quæ vincit mūdum fides nostra. Igitur vbi fides Christi vsq; ad sanguinē incōcussa permanet, nullum ibi hostis trophæū erigere potest. Quib⁹ expositis intelligitur lōge aliud esse, quod scriptura innuit, cū dicit testes illos egregios à bestia truce vincendos. Erit verò hoc calamitatis & afflictionis in gente Christiana extremum argumentū, quod ea sit acerbitas tēporum, ea diuinæ iracūdiæ inflāmatio, vt sinat suos in suscepto pro

Apoc. 7. *Apoc. 3.* *1. Ioan. 5.*

pro veritate conflictu, cedere quodammodo, & terga vertere. Tanta enim erit mirabiliū signorū ostentatio in Antichristo, vt Elias & Enoch inferiores appareant, ea rursus dicendi & differendi vis in ore illo ingentia loquente, vt omnis doctrinę & sapientię facultas veluti conticescere cogatur. Denique sicut Iannes & Mambre olim cum Moyse congressi magnitudine & multitudine signorum superati sunt, & sicut hic ipse Elias Prophetarum Baal impietatē fregit, Deo pro veritate pugnante: ita nunc ordine conuerso, Elias & Enoch atque ipsa Ecclesia Christi, fallaci potestate signorum, & scientiæ ac sanctitatis fictæ ostentatione opprimendi sunt, vt iudicio plurimorum, causa Antichristi & verior & potentior decernatur. Hoc Sanctus Papa Gregorius ita cōfirmat loquens de temporibus nouissimis. Quamuis etiā fidelibus in eius certamine signa nō deerunt, sed tanta erunt illius, vt nostrorum aut pauca aut nulla videantur. Quin potius ipse Christus ita prædixit. Dabūt signa magna & prodigia ita vt in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi. Atque in eadem Apocalypsi scriptum est, orbem vniuersum admiratione attonitū dicturum: Quis similis bestiæ? & quis poterit pugnare cū ea? Si cui verò incredibile videatur, tantam Antichristo diuinitus potētiam permittendam, vt Elias & Enoch fortissimi veritatis duces, victi (mundi opinione) succumbant, recordetur is caput nostrum Iesum Christum ita afflictum & omnium hominū sentētia depressum, vt in cruce exclamauerit, se à Deo patre derelictum. De cuius extrema pressura in Psalmo canitur. Tu verò repulisti & despexisti, distulisti Christum tuū, euertisti testamentum serui tui, profanasti in terra Sanctuarium eius, & reliqua flebilia quæ persequitur, vsque dum dicat:

Exod. 7. *2. Tim. 3.* *3. Reg. 18* *Greg. lib. 3. mor. c. 3.* *Mat. 24.* *Apoc. 13.* *Mat. 27.* *Psal. 88.*

Perfudisti eum confusione. Ergo mirum non debet haberi si seruorum causa potior non sit, quam domini sui.

De martyrio & glorificatione sanctorum Eliæ atq; Enoch.

CAP. XV.

POSTQVAM mundo spectante & pro Antichristo ferente sententiam, fidelissimi Dei testes bona conscientia tuti, ad partes aduersarij transire noluerint, quin potius Satanicam peruersitatem omnibus modis execrantes, in veritate inconcussi perstiterint, desperata iam venia, crudelissimus prædo & in viuos sæuiet, & in mortuos. Quam historiam (verè enim historia est, vt rectissimè Richardus de Sancto Victore admonuit, & non tropologia vt frustra quidam cõmentãtur) pulcherrimè Apostolus Ioannes persequitur in hunc modum. Et occidet eos & corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma & Ægyptus, vbi & dominus eorum crucifixus est. Hic locũ tãti conflictus apertè discimus futuram ipsam Vrbem Hierosolymam, in qua Christus dominus noster crucifixus est, quod etiam Sancti Patres tradiderunt. Vocatur verò Sodoma & Ægyptus propter scelerum magnitudinem, & nimiam in Deum impietatem. Et videbunt, inquit, de tribubus & populis & linguis & gentibus corpora eorum per tres dies & dimidium: & corpora eorum non sinent poni in monumentis. Et inhabitantes terrã gaudebunt super illos & iocũdabuntur, & munera mittent inuicem, quoniam hi duo prophetæ cruciauerũt eos, qui habitãt super terram. Hæc de passione & opprobrio sanctorũ, iam de admirabili glorificatione sermo sit. Et post dies tres & dimidium spiritus vitæ intrauit in eos & steterunt super

Apoc. 11.

super pedes suos: & timor magnus cecidit super eos qui viderunt eos. Et audierunt vocem magnã de cœlo dicentem eis: Ascẽdite huc: Et ascenderũt in cœlum in nube, & viderunt illos inimici eorum. Ecce fidelem Pauli sermonem, quia si compatimur & conglorificabimur. Neque verò incredibile est, viros tãtos, quos præter legem omnium mortalium Deus vsque in finẽ in corpore reseruauit, functos iam egregiè suo munere, & ignominiosæ pro Christo morti deditos præcipuo quodam priuilegio ante communem omnium resurrectionem, ad vitã immortalem, & gloriam quoque corporũ vocari diuinitus, quemadmodum doctè disputat Thomas, cum præsertim in tanta illa ecclesiæ tribulatione Christiana res suis illis ducibus amissis, nouo atq; inusitato euentu confirmanda sit, & immẽsa triumphatoris aduersarij superbia deprimenda. Id quod consequens oratio declarat, vbi scribitur: Et in illa hora factꝰ est terræ motus magnus, & decima pars ciuitatis cecidit, & occisa sunt in terræ motu nomina hominum septem millia, & reliqui in timorem sunt missi, & dederũt gloriam Deo cœli. Quod vtrum ita facto contingat, vt quemadmodũ Christo resurgente terra contremuit, sic istis duobus prophetis in corpora redeuntibus, atque ad cœlestem sedem raptis, magnus vrbis Hierosolymitanæ tremor, & ruina futura sit: an potius mystica descriptione interitus impiorum & salutaris pœnitentia quorundã significetur, neque certũ apud patres inuenio, neq; ipse affirmare possum, magisque proclive est, vt mysterium intelligatur, quod plerique volunt & Augustinus familiarissimum huic libro asserit, vt propriis tropica & figurata frequentissime admisceat. Illud cõstat Eliã & Enoch ab Antichristo trucidatos diuinis honoribus palam esse decorãdos.

Thom. in 11. Apoc.

Apoc. 11.

Aug. lib. 20. de ciuit. c. 16.

Hier. ad Mar. 3. tom.

Aug. li. 1. quæs. euāgel. c. 21. Ambr. in Psal. 45. Greg. 14. moral. c. 15. Hipp. de Antic. Tertull. li. de anima.

Tametsi enim quidam patrum, in quibus est Hieronymus, non audeant necem Eliæ & Enoch affirmare certā, nec desint & noui & veteres quibus illi viri nunquam morituri videantur; tamen & plurimorum sententia, in quibus Augustinus, Ambrosius, Gregorius, Hippolytus, Tertullianus, ex posteriorib⁹, quos dixi Thomas, Richardus de Sancto Victore, cæteriq; expositores Apocalypsis, & ipse cōtextus egregie confirmat, quam pro certa narramus historiam. Neque enim ita redibit Elias, vt sine morte iterum transferatur in cœlum.

Quod in monte Sancto Antichristus sessurus sit, ibidemque periturus.

CAP. XVI.

Tertull. in lib. de Anima.

QVæ vbi effecta fuerint, non diu abesse illius patricidæ interitum, haud temere existimare possumus. Vt nō immerito Tertullianus dixerit, sanguine Eliæ atque Enoch extinguendum esse Antichristum. Nam postquam magnam orbis terrarum partem peragrauerit, & perfidię signa vbique exercerit, supremum illi conatum fore, vt solium sibi in sancta ciuitate constituat, vnde & in vniuersum orbem dominetur, & ad immortalis gloriæ fœlicitatē aspiret, partim ex iam dicta Apocalypsis scriptura, quæ

Apoc. 11.

aperte Hierosolymis occidendos Prophetas ab illo memorat, vbi Dominus eorum crucifixus est, partim ex libro Danielis discim⁹. In quo post multa de prælis & tyrānide Antichristi narrata, ad extremum sic

Dan. 11.

loquitur angelus: Et veniet in multitudine magna: Et figet tabernaculum suum Apadno inter maria, super montem inclytum & sanctum, & veniet vsque ad summitatem eius, & nemo auxiliabitur ei. In tempore au-

re autem illo consurget Michaël princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui, & veniet tempus quale non fuit ab eo ex quo gentes esse cœperunt. Et in tempore illo saluabitur populus tuus omnis, qui inuentus fuerit scriptus in libro. Et multi de his qui dormiunt in terræ puluere euigilabunt, alij in vitam æternam, & alij in opprobrium, vt videant semper. Hæc de vltima Antichristi exaltatione, & de interitu illius & salute piorum, & resurrectione omnium manifestissime prophetata sunt. Quem locum tractans D. Hieronymus ita scribit. Nostri extremum visionis huius capitulum super Antichristo sic exponunt, quod veniat cum magna multitudine, vt conterat & interficiat plurimos, figat tabernaculum suum in Apadno iuxta Nicopolim, quæ prius Emaus vocabatur, vbi incipiunt Iudææ prouinciæ montana consurgere. Denique inde se erigens vsque ad montem Olueti Hierosolymorum regio ascenditur, & hoc esse quod tunc scriptura dicit. Et cum fixerit tabernaculum suum in montanæ prouinciæ radicibus inter duo maria: mare videlicet quod nunc appellatur mortuum ab oriente, & mare magnum, in cuius littore, Cæsarea, Ioppe, Ascalon, & Gaza sitæ sunt: Tunc veniet vsque ad summitatem montis eius, hoc est montanæ prouinciæ, id est, verticem montis Olueti, qui inclytus vocatur: quia ex eo Dominus atque Saluator ascendit ad Patrem, & nullus Antichristo poterit auxiliari, contra se Domino sæuiente: Et asserūt ibi Antichristum esse periturū, vnde Dominus ascēdit ad cœlos. Hæc ibi Hieronymus. Vbi non est prætereundum quod nos legimus iuxta vulgatam editionem, Et nemo auxiliabitur ei, septuaginta apertius ita vertisse: Et veniet hora consummationis eius. In commentariis quoque

Dan. 12.

Hiero. in 11. Dan.

Esa.25. super Isaiam, verba illa Prophetæ: Et præcipitabit Dominus in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, & telam quam orditus est super omnes nationes: Præcipitabit mortem in sempiternum & cætera. Sic exponit: Dominatorem omnium populorum, siue faciem tenebrarũ super omnes populos, & telam quæ ordita sit super omnes gentes, quidam Antichristum intelligi volunt, qui in monte Olueti consumendus sit: quod & in Danielis vltima diximus visione. Ibi non solum de aliena sed etiam de sua sententia Hieronymus scribit: Quod autem Antichristus veniet vsque ad summitatem montis sancti & inclyti, & ibi pereat; Esaias plenius loquitur. Præcipitabit Dominus in monte sancto faciem Dominatoris tenebrarum super omnes gentes, & eũ qui dominatur cunctis populis, & vnctionem, quæ vncta est contra vniuersas nationes. Ex hoc Danielis & Esaiæ vaticinio, vt à veteribus atque ipso Hieronymo exponitur, Anselmus & Thomas & alij in monte Olueti vnde Christus ascendit in cœlum, futuram Antichristi necem ex antiqua traditione confirmant, quod quamuis dogma fidei non sit, tamen nullo modo contemnenda est horum patrum auctoritas cum præsertim scripturæ non leuiter innitatur. Etenim cum in tantum superbiæ furorem ille diaboli filius rapiatur, vt extolli se velit vsque ad ipsam deitatem, & Christum Dei sapiẽtiam & gloriam superare incredibili vanitate contendat, non solum resurrectionẽ ex mortuis sibi effinget, vt sancti patres scribunt, verum etiam in cœlum recta se ascẽsurum, & soliũ in summo vertice positurũ, & ambitiosissime pollicebitur, & audacissime tẽtabit. Itaq; in ipso cacumine mõtis sãcti vt patres docẽtes, figet sibi tẽtoriũ, vt designato die orbe spectãte in cælos efferatur,

Hiero. li. 8. in Esa.

Hiero. in Dan. 11.

Ansel. 2. Thes. 2. Thomas ibid. lect. 2.

Quod

Quod à Christo Domino ille pessimus interficiendus sit.

CAP. XVII.

Hic iam Christi Regis nostri patientia, quæ ad id vsque insaniæ pertulit infœlicem animam illam, in exemplum seueritatis iustissimæ conuerteretur. Cuius interitũ B. Paulus Apostolus nobis demonstrat his verbis. Tunc reuelabitur ille iniquus: quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui. A nemine mortalium perimẽdum Antichristum aperte Daniel declarat, cum dicit, sine manu esse cõterendum. Vtrum vero angelico ministerio interficiendus sit Thomas quidem à Michaële necandum vult: quod videtur Daniel innuere cum ait. In illo tempore consurget Michaël princeps magnus. Anselmus verò & Ioannes Damascenus, magis ab ipso Christo corporaliter apparente hostem illum digno supplicio conficiendum putant, quod videntur verba Pauli magis sonare. Nam quemadmodum in cõuersione magni Apostoli & Doctoris gentium Pauli, ipse Christus per se rem tantam obire dignatus est apparens luce mirabili è cœlo, ita non est incredibile si facinus omnium maximum, cum omnium impiorum caput cædendum est, per se ipsum ipse dux noster suscipere ac peragere velit. Forsasis autẽ & ipse Christus è cœlo aderit, & Michaëlem principẽ militiæ secum adferet, vt illius potissimum ministerio Ecclesiæ suæ hostẽ extinguat. Siue ergo immani aliquo cruciatu, vt Antiochus & Herodes repẽte correptus, siue terribilis superne acceptа voce cõcussus infelicissimus omnium mortalium tantæ maiestatis præsentiã non ferens expirabit, & misertimo fine humanum genus

2. Thes. 2.

Ioan. 8. Thom. 2. Thes. 2.

Ansel. 2. Thes. 2. Damas. 4. li. c. 27. Alm. 9.

2. Ma. 9. Act. 12. Ansel. 2. Thes. 2.

tantopere illusum digno impietatis suæ & temeritatis exemplo reddet attonitum. Illustrationem autem aduentus, qua Christus, iuxta Paulum, hostē destruet, plerique illā in iudicio supremo cum ad omniū causas discutiendas veniet accipiūt. Sed mihi melius D. Anselmus videtur sapere, qui peculiarē hunc aduentum, & maiestatis fulgorem ad Antichristi interitū futurum sentit. Quemadmodum est de Sauli cōuersione iam dictū. Nemo igitur auxiliabitur, vt habet Daniel, nemo è Dei viui manibus eripiet impium. Tunc illud implebitur, quod in volumine Job legimus, vt Gregorius docet. Memoria illius pereat de terra, & nō celebretur nomen eius in plateis. Expellet eū de luce in tenebras, & de orbe transferet eum. Non erit semen eius, neque progenies in populo, neque vllę reliquię in regionibus eius. Impio enim extincto, omnis illi⁹ celebritas obscurabitur, & in ęternam ignominiā mendax illa gloria vertetur. Neque scelerati progenies amplius subsistet, cum mūdi ruina citissime cōsequatur. Tūc & illud Esaiæ de Christo dictum egregie apparebit: Et spiritu labiorū suorum interficiet impium. Tunc angelorum audietur canticum Christi victoriam celebrantium: Factū est regnum huius mundi Domini nostri & Christi eius, & regnabit in sæcula sæculorum. Amen. Tunc denique Sanctorum cum Christo regnantium vox lætissima sonabit: Gratias agim⁹ tibi Domine Deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui venturus es: quia accepisti virtutem tuam magnam & regnasti. Et iratæ sunt gentes & aduenit ira tua & tempus mortuorum iudicari, & reddere mercedem seruis tuis Prophetis & sanctis, & timentibus nomen tuum pusillis & magnis, & exterminādi eos qui corruperunt terram. Atque alio in loco voluminis eiusdem. Apprehensa

Dan. 11. *Iob. 18.* *Greg. ibi.* *Esa. 11.* *Apoc. 11.* *Apoc. 11.*

hensa est bestia, & cum eo Pseudopropheta, qui fecit signa corā ipso, viui missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis sulphure, & cæteri occisi sunt in gladio sedentis super equum. *Apoc. 19*

De interuallo ab interitu Antichristi vsque ad diem Iudicij Danieli significato.

CAP. XVIII.

ANTICHRISTO deleto, breui quidē futurus est mundi occasus, vt Sancti Patres immò scripturæ tradunt: nonnihil tamen temporis intercedere ad pœnitentiam improborum expectandā, & piorum patientiam augēdam, satis nobis prophetia Danielis insinuat. Et à tempore quo ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta. Hos dies vsque ad interitum Antichristi numerari certum est, & conuenit inter omnes. Iam sequitur: Beatus qui expectat & peruenit vsque ad dies mille trecentos triginta quinque. Tu autē Daniel vade ād præfinitum, & requiesce, & stabis in sorte tua in fine dierū. Hæc sunt verba nouissima visionis vltimæ apud Danielem. Quem locum sic explanat Hieronymus. Beatus, inquit, qui interfecto Antichristo dies supra numerum præfinitum quadraginta quinque præstolatur, quibus est Dominus atque Saluator in sua maiestate venturus. Quare autē post interfectionem Antichristi quadraginta quinque dierum silentium sit, diuinæ scientiæ est, nisi fortè dicamus. Dilatio regni, sanctorū patientię cōprobatio est. Obiicit verò huic sententiæ Hieronymi auctor quidam non ignobilis, si ita sit, vt post Antichristi necem, dies quadraginta quinque intercedant vsque ad iudicij diē, fore vt diē illam certo ac definitè scire possimus, quod Dominus no

Dan. 12. *Hiero. in Dan.*

nus noster negat, nulli hominum aut angelorum notum esse diem illum affirmans. Sed Hieronymi sententiam confirmans Anselmus eā obiectionē diluit, hoc modo scribens. Occidetur autē (loquitur de Antichristo) sicut è volumine Danielis intelligimus, in mōte Oliueti in papilione in solio suo, illo videlicet loco, quo Dominus in cœlum ascēdit. Post cuius interfectionem cōcedentur ad pœnitentiā quadraginta quinque dies his, qui ad vitā præordinati sunt, & persecutionē illā non sine offensione trāsierūt. Vtrū verò cōpletis illis quadraginta quinque dieb⁹, mox adueniat Dominus an adhuc supersit aliquantulum tēporis, omninò nescimus. Hęc Anselmus: quibus ita defendit spatia post Antichristū occisum cōcessa hominibus ad pœnitentiā, vt terminū illorū certum nō definiat. Alij non multū ab hoc discrepantes prædicationē denuo futurā veritatis, vt resipiscant illusi ab Antichristo, atq; eā intelligi septimi Angeli tubam tradunt, quā proximè dies illa tremenda cōsequatur. Itaque fore interuallū aliquod vsque ad mundi finē, & breue quidē illud, sed tamē nobis incertū, quo tēpore qui præordinati sunt ad vitam, ad suū numerum soli Deo cognitū perducantur, cæteri cum diabolo sempiternas pœnas daturi, in sordibus suis sordescāt adhuc. Mihi verò quamuis Hieronymi sententia definito illo quadraginta quinque dierū numero, iuxta Danielis prophetiam certa consistat, haudquaquā videtur Domini sermoni contradicere de ignoratione diei illius, sed illam potius fortasse cōfirmare. Quam rē quia explicare maioris operæ est, & de rebus Antichristi fusè disputatum est duobus libris, quæ de suscepto argumento dicenda restant, alio libro commodius Deo fauente differemus.

Cornel⁹ Iansen. in Concor. Euan. c. 122.

Ansel. 2. Thes. 2.

S. Tho. in Apoc.

FINIS TERTII LIBRI.

DE

DE TEMPORIBVS NOVISSIMIS

LIBER QVARTVS.

AN DIES DOMINI REpentinus, an potius vehementer formidatus veniat. Cap. I.

CVM veritati veritas contraria esse non possit, cúmque omnium diuinorum verborum principiū immobile veritas sit, si quando in sanctis literis ea occurrunt, vt sæpè accidit, quæ pugnare inter se videantur, excitēt necesse est atque exerceāt nostra studia, vt quemadmodum mutuo cohæreant, quæ discrepare putantur, sancto spiritu suggerente, & vberius inueniamus, & dulcius cōtemplemur. Habet enim hoc veritatis profectò inquisitio, vt eo charior inuēta sit, quo difficilius quæritur. De die verò illo supremo multa sunt diuinis quidem literis nobis tradita, quæ tamen inter se aduersa videātur. Primum vtrum dies iudicij

Psal. 118.

iudicij repẽtina & inopinata veniat, an potius expectata ac vehementissimè à mortalibus formidata. Deinde an viuos oppressura sit, vt hi ad tribunal Christi cum iis qui olim mortui sunt vocẽtur simul: an prius omnium mors futura sit, mox iudiciũ. Præterea quid de conflagratione mundi, quam scriptura docet, sentiendum sit, an iudicem venientẽ ille ignis antecedat nec ne. Has atque alias his adiunctas quæstiones enodare, quæ re vera magnam habent apud sanctos Patres obscuritatẽ, propter testimonia scripturarum varia, laboriosum est: sed vt arbitror, non mediocriter vtile, si Deo duce ad veritatis ipsius cognitionem perueniamus. Igitur diem illum terribilem toties cœlestibus oraculis inclamatum, propter immensam hominum vecordiam, inopinatum & subitum, nihil tale formidantes esse oppressurum, manifestissima & plurima documenta sunt. Apud Mat. 24. Matthæum Christus ipse sic admonet. De die autem illo & hora nemo scit, neque Angeli cœlorum, nisi solus pater. Sicut autem in diebus Noë, ita erit & aduentus filij hominis. Sicut enim erant in diebus ante diluuium comedentes & bibentes, nubentes & nuptui tradentes, vsque ad eum diem, quo intrauit Noë in arcam, & non cognouerunt donec venit diluuium & tulit omnes, ita erit & aduentus filij hominis. Apud Luc. 21. Lucam verò in eadem concione sic: Attẽdite autem vobis, ne fortè grauentur corda vestra in crapula, & ebrietate, & curis huius vitæ, & superueniat in vos repentina dies illa. Tanquam laqueus enim superueniet in omnes qui sedent super faciem omnis terræ. 2. Pet. 3. Petrus quoque in posteriore epistola, & Ioannes in Apoc. 3. & 16. Apocalypsi diem Domini vt furem occulte atque improuiso venturum prædicant. Paulus verò etiam prægnãtis exemplum ad furis similitudinẽ adiungit. vt il

vt illius diei incertum magis confirmet. De temporibus, inquit, & momentis fratres non indigetis, vt scribamus vobis. Ipsi enim diligẽter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. Cùm enim dixerint, pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus, sicut dolor in vtero habenti, & non effugient. Non potuit apertius demonstrari illius diei penitus inexpectatus aduentus, quam tot támque illustribus exemplis significatum est, quibus & partus subito dolore inuadentis, & furis noctis silentia captantis, & laquei ad decipienda animantia absconditi, denique diluuij infelices homines vndique obruentis appositissima similia, ad nostram ignauiam excutiendam nobis ob oculos ponuntur. Attamen expectatum illum diem & vehementissimè etiã formidatum mortalibus vẽturum, alia testimonia neque pauciora neque obscuriora declarant. Etenim in ipsa eadẽ oratione Christi, vnde superiora sumpta sunt, contra sic legimus. Erunt signa in Sole & Luna & Stellis, & in terris pressura gentium præ confusione sonitus maris & fluctuum, arescentibus hominibus præ timore & expectatione, quæ superuenient vniuerso orbi. Quomodo quæso potest inopinatus haberi dies, quem pauidi mortales tanta formidine expectent, vt præ timoris magnitudine arescant? Hoc quoque Esaias annũtiat. Propter hoc, ait, omnes manus dissoluentur, & omne cor hominis contabescet & conteretur. Torsiones & dolores tenebunt, quasi parturiens dolebunt: vnusquisque ad proximũ suum stupebit, facies combustæ vultus eorum. Cur autem tanta sit doloris acerbitas, statim subdit: Ecce dies domini veniet crudelis, & indignationis plenus. Mat. 24. Item in Matthæo: Tunc parebit signum filij hominis in cœlo, & tunc plangent omnes tribus terræ. Quod

1. Thes. 5.

Luc. 21.

Esai. 13.

Quod mulieribus pie lamentantibus Christus crucem portans exposuit: Venient, inquit, dies, cum dicent, montibus, cadite super nos, & collibus operite nos. De qua extrema turbatione generis humani etiã Esaias scribit: Introibunt in speluncas petrarũ & in voragines terræ à facie formidinis Domini & à gloria maiestatis eius, cum surrexerit percutere terram. Similia Amos & Oseas canunt, quæ referre longum est. Illud pro multis vnum sufficiat, quod Sapientia habet, vniuersum terrarum orbem pro Domino pugnaturum, id est, elementa omnia & omnes cœli regiones venturi iudicis iram veluti illius armatos satellites nouo atque mæstissimo apparatu demõstraturas. Quod si ita est, quæ poterit infelicibus esse securitas? quæ tanta sui obliuio, vbi omnia terribilem vindictam in eos intentant?

Luc. 23. Esai. 2. Amos. 5. Ose. 10. Sap. 5.

D. Augustini sententia de proposita quæstione expenditur.

CAP. II.

Hanc quæstionem versans Augustinus & scripturę loca contraria vt apparet, componere nitens, secũdum diuersas partes generis humani vtrũque verum futurum dicit, vt boni atque electi in tribulationem incidant maximam, ac prę magnitudine afflictionis exarescant, contra improbi & nequam homines affluente rerum secundarũ summa prosperitate, tanquam omni in posterum metu depositio, fastui & libidini securissime indulgeant. Eam autẽ tribulationem quam Euangelium prædicit, Antichristi persecutionem hic pater intelligit. Signa verò in Sole & Luna & stellis figurate potius esse accipienda, & vt in ipsa Ecclesia fiant, cuius Sol Christus ex plurimorum aspectu obscurabitur: Luna quoque ipsa Ecclesia cõtenebrescet, viri quoque perfecti qui stellarum

Aug. epist. 80. ad Hesych.

larum instar sunt, cadent. Denique omnia illa quæ Saluator commemorat, in illo sermone; partim impleta esse in Hierosolymitano excidio, partim quotidie impleri in Ecclesia, partim demum in vltima Antichristi persecutione implenda, quam iudicis cœlestis nulla interposita mora, nullo ante dato indicio subito consequetur. Itaque non esse mirum, si homines mundi voluptatibus deditos, & nihil tale verentes, de repente opprimat ira Dei, vt olim sulfur & grando Sodomam, & diluuium orbem inuasit, & fur ignoratus domum. Hanc beati illius patris sententiam ita posteriores probant, vt tamen aliam adhibendam iudicent, quod non vsquequaque ei fortasis acquiescant. Me vero sunt multa quæ moueant. Primum scriptura talem illius extremi temporis perturbationem describit, vt liquido significet etiam impiorum vehementissimam futuram esse formidinem. Quid enim est illud, arescentibus hominibus præ timore & expectatione, quæ superueniet vniuerso orbi? præfecto expectatio earum calamitatum quæ orbi vniuerso superuenient, non potest omnibus impiis æque atque iustis non esse communis. Pressuram quoque gentium intelligere quam gentes tunc faciant, non quam patiantur, vbi de terribili tremore hominum sermo est, durum est admodum. Deinde terrorem impiis tunc temporis longe maiorem incutiendum esse quam iustis, ipse Saluator insinuat, cum ait: His autem fieri incipientibus aspicite & leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. Et in libro Sapientiæ: Armabit creaturam adultionẽ inimicorum, & pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. Et in Esaia generaliter: Omnes manus dissoluentur, & omne cor hominis contabescet & conteretur: vnus-

Gen. 19. Genes. 7. Ansel. 2. Thess. 5. Tho. lect. 1. in 2. Thess. 5. Luc. 21. Luc. 20. Sapiet. 5. Esai. 13.

quisque ad proximum suum stupedit. Itemque illud
Luc.23. Oseę, & Euangelij: Tunc incipient dicere montibus
Ose.10. cadite super nos & collibus operite nos: & rursus.
Mat.24. Tunc plangent omnes tribus terræ. Iam vero signa illa terribilia verè in cœlo & terra & cæteris elementis apparitura, antequam Iudex è cœlo veniat, tum ex ipso contextu Euangelico tum ex aliis scripturis abunde constat. Nam cœlestium corporũ conturbatio ostenditur, cum signa in Sole & Luna & stellis prædicuntur, eo quod virtutes illorum commoueãtur, in mari autem sonitum & fluctuũ redundantiam futuram vltra modum, quod verò hæc verè
2.Petr.3. & corporaliter futura sint, Petrus apertissimè declarat: Aduenietdies Domini vt fur, in quo cœli magno impetu transient, elementa verò calore soluentur, terra autem & quæ in ea sunt opera exurẽtur.
Sap.5. Liber quoque Sapientiæ eloquentissimè: Pugnabit, inquit, cum illo orbis terrarum contra insensatos: ibunt directæ emissiones fulgurum, & tamquam à bene curuato arcu nubium exterminabuntur, & ad certum locum insilient, & à petrosa ira plenæ mittentur grãdines: excandescet in illos aqua maris, flumina concurrent duriter. Contra illos stabit spiritus virtutis & cętera. Denique Amos Propheta elegantissime pingit pauorem impiorum & turbationem, nihil vsquã tutum sibi videntium, sed infesta potius
Amos.5. omnium creaturarum atque in se tela conuerta. Væ desiderantibus, inquit, diem Domini. Ad quid eam vobis? Dies Domini ista tenebræ & nõ lux. Quomodo si fugiat vir à facie leonis, & occurrat ei vrsus, & ingrediatur domum & innitatur manu sua super parietem, & mordeat eum coluber; numquid non tenebræ dies Domini, & non splendor in ea? Hæc in hypocritas & Pseudochristianos Propheta de vltima orbis calamitate vaticinatur. Quod si tropice omnia accipere pergamus, & quæ de magnitudine signorum & prodigiorum illius supremi mundi interitus prænuntiata sunt, neque historiam ipsam vt est narrata, historice auscultemus, fiet sanè vt omnis illa commemoratio ad pungendos animos hominum, quod Spiritus sanctus agit, mirum in modum frigeat. Quare non Patrum modum concors sententia de vero & historico euentu illorum terribilium, quæ in Euangelio & Prophetis leguntur, tenenda est, verum omnium fidelium animis insculta persuasio. Neque piam tamen atque vtilem Augustini at- *Augu. in epistol. 80.*
que Origenis expositionem allegoricam reiicimus, sed amplectimur potius & veneramur, dummodò in sua sede ac veluti basi fixus maneat sensus historicus. Nam quod Augustinum mouit, ne putemus signa esse Dominici aduẽtus, tamquam mira & inaudita, quæ sæpe aliàs contigerint, & quibus, vt ipse ait apud gentiles legantur multo maiora, me, fateor, parum vrget, qui omnia quæ vel verè acciderunt, vel artificiosè conficta sint, longè inferiora cogitem illis magnis & admirabilibus extremi temporis signis; quorum tanta descripta est in Sapientia, & Euãgelio, & Prophetis immanitas, vt memoriam omniũ immò cogitationem mortaliũ superet.

Expositio superioris quæstionis, quomodo dies vltimus incertus sit, & tamen formidatus atque prouisus veniat.

CAP. III.

VT ergo planè comprehendamus, quemadmodũ dies Iudicij vltimi & occultus ac repẽtinus irruat in mundum, & homines tamen formidine ac terrore penè exanimatos inueniat, memoria repetendum est, eodem modo diuinas literas pronunciare de incerto & inopinato exitu cuiusque nostrum

ex hac vita: quo semper ad illud tẽporis extremum, ex quo pendet æternitas, vt est opus, parati simus. Ita Angelum Sardis, hoc est Episcopum, Christus conuenit, & adhortatur. Serua & pœnitentiam age.

Apoc. 3. *Eccliſ. 9.* Si ergo non vigilaueris: Veniam ad te tamquam fur, & nescies qua hora veniam ad te. Quod de morte illius non de vniuersi interitu proculdubio dicit. Salomon quoque: Nescit, inquit, homo finem suum. Sed sicut pisces capiũtur hamo, & sicut aues laqueo comprehenduntur, sic capiuntur homines in tempore malo, cum eis extemplo superuenerit. Ex quibus satis apparet, furis simile & laquei, æquè & morti cuiusque, & iudicio omniũ, in sanctis litteris accommodari; vt vtriusque inopinatum finem significent. Quin potius ipse Christus vbi de mundi exitio vltimo, & suo ad iudicium aduentu multa disseruit: Vigilare nos omnes debere admonuit, quod nesciamus diem neque horam, illius ad nos aduentus, ne fortè imparatos offendat. Quæ de fine cuiusque nemo est tam ineptus qui non intelligat dicta. Quemadmodum Lucas alio in loco magis explanat, vbi cũ seruorum expectantium domini sui reditum parabolâ introduxisset, & patris familias, furis insidias cauentis, diligẽtiam commemorasset, ad finem intulit. Et vos estote parati, quia qua hora nõ putatis filius hominis veniet. Aduentum verò, vt in morte nostra cogitaremus, amplius addendum putauit, vt Petri interrogationem absolueret, quærẽtis, an ea quæ dissereret, ad omnes cõmuniter pertinerent: Ad omnes certè, exẽplo serui voracis & pigri nos terrẽs? Veniet, ait, Dominus serui illius, in die qua non sperat, & hora qua nescit, & diuidet eum, partemque eius cũ infidelibus ponet. Sed quid moror in re manifesta? Quid enim notius quam quod habet vulgare prouerbium, nihil esse

Mar. 13. *Mat. 24.* *Luc. 12.* *Ibidem.*

esse certius morte nihil hora mortis incertius? Iam verò quis nesciat, quãuis incerta sit hora mortis deprehendi tamen posse, cum est valde propinqua, certis indiciis quæ ad ipsam iam quodãmodo mortem pertinent? vt est frequens singultus, atque interturbatus anhelitus, oculi defixi & caligantes, nasus distortior, pedum ac crurium rigor, brachia cadẽtia; denique totius humani corporis tamquam machinæ dissolutæ maxima perturbatio. Et certè qui hæc vel in se experitur, vel in alio cernit, potest is iure de mortis certitudine pronuntiare. Potest angi, potest attonitus & perterrefactꝰ supremum expectare. Potest dixi? Quin potius maximopere perturbetur, ac vehemẽtissimè pauẽat necesse est, si quid cordis habet, si homo est, non pecus, vel supra hominem Angelus carne circundatus. Nonne hunc impiorum in exitu suo pauorem & grauissimam metus & angoris procellam, quæ illis inexpectatum & repentinum malum illud denuntiat, diuina scriptura demõstrat? Ego, inquit, in interitu vestro ridebo, & subsannabo, cum vobis id quod timebatis euenerit. Cum irruerit repentina calamitas, & interitus quasi tempestas ingruerit, quãdo venerit super vos tribulatio & angustia. En repentinam calamitatem, & interitum subito irruentem, & tamen angustiæ & tribulationis quam olim timerent, moram talem, vt tunc inuocent Deum, neque exaudiantur tamen. Neque aliud est quod idem auctor in Ecclesiaste de mortis instantis fragore; & totius humani domicilij perturbatione generaliter admonet, commemorans tempus afflictionis, & dies exosos, solis quoque & lunæ & stellarum offuscationem, quando nutabunt, inquit, viri fortissimi, & cõmouebuntur custodes domus, excelsa quoque timebunt & formidabunt in via. Itaque

Prouer. 1.

mortis quidem dies incertus, & hora ignota: sed tamen ipsi iam instãtis prænuntij tales, vt fortissimum
Eccli. 12. quemque perterrefaciant. Neque verò opus est, vt iaculo improuiso confossus in puncto occumbat, aut cerebri apoplectico malo corripiatur, aut tecti mole cadẽtis dormiens obruatur, aut patiatur denique tale aliquid, quale ille qui soporem morti socians defecit, vt verè ac planè affirmare possim⁹, mortis ho-
Iudic. 4. mini esse incertum diem. Nam ipsæ mortis causæ, siue morbi siue vulnera, siue quiduis aliud, incertæ sunt: quæ cum ita accidunt, vt manifestum obitum breui declarent, ad ipsam iam mortem pertinere verissimè intelliguntur. Quibus expositis, facilè est explicare quemadmodum signa illa horribilia, iudicij diem antecedentia, metu & perturbatione concutiant genus omne hominum, & tamen dies Domini nemini notus sit, & peccatores securè epulantes & nihil aduersi formidantes subito occupet. Ipsa enim totius naturæ conuulsio, & horrenda cœli terræque & maris commutatio, quæ proximè diem Domini antecedet, de insperato prorsus aduenier. Et quãuis moram nonnullam illa omnia portenta ferant, ex quibus sine dubio finis vniuersi intelligetur, nihilominus interitus repentinus impiorum meritò dicitur, propterea quod ad ipsum iam interitum illa ipsa terribilia pertinent, & tamquam iudicis aduentantis satellitia quædam, cum ipso iudicis aduentu computantur.

Conciliatio locorum scripturæ oppositorum: quæ ostenditur malis semper esse improuisum aduentum Domini, bonis nunquam. CAP. IIII.

Sic expli ca. B. Pro sper in li. de præditio. par. 3. cap. 11.

HANC diuinas literas explicãdi rationẽ, quamuis multorum Patrũ illustre nomen satis faciat probabilem, tamen certam nisi ego fallor, ipsa scriptura

tura demonstrat. Nam parturientis simili proposito, abundè Paulus ostendit, vt dolores & torsiones parituram subito opprimunt, qui partum iam vicinum certo denuntiant, ita homines repentina rerum omnium commutatione perturbãdos, celerem domini aduentum expectaturos. Sed tamẽ iis Augustiis oppressos, eas mẽtis inopia fore, præ incredibili terrore confusos, vt nihil salutaris consilij adhibere queant. Quod clamor ille sponsi aduẽtantis media nocte factus, & Virginum stultarum vacuæ lampades neque tempestiuè fotæ, satis indicant. Ipsa quoque diluuij Noë commemoratio rem declarat, neque enim diluuium vno momento orbem absorbuit: sed irruentes vehementissimi atque perpetui imbres, mortales huc illuc discurrentes, & fugã quæritantes iã feram, tandẽ consumpserunt. Itaque Christus, cum atrocia illa & plena formidinis spectarentur, tunc dixit nos scire debere in tanuis esse negotiũ. Illud quoque accuratè cogitandũ est, quod quamuis terrores magni, diẽ Domini præeuntes, pauidos atque attonitos teneãt improbos, atque ipsa interitus sui expectatione suspensos, tamen diuinæ literæ nequaquam etiam tunc, eos scire aut expectare aduentum Domini volunt. Contra, eos qui se ipsos præparaturnt in occursum Domini venientis, quamuis diem atque horam æquè atque reliqui ignorauerint, censent tamẽ non ignaros & imprudentes subiti aduentus, propterea quod ita peruigilauerint tamquam eo ipso tempore futurum nossent. Quam ob rem Paulus cum docuisset diem domini, vt furem inopinato venturũ, adiũxit illico: Vos autem fratres non estis in tenebris, vt vos dies illa, tamquam fur comprehendat: Ita fit vt iusto nulla sit repentina mors: impio nulla prouisa. Nam qui se non parauit, vt decuit, nullo modo

1. Thes. 5. Iren. lib. 5. ad subitũ Antichristi aduentũ refert illud, cum dixerint pax &c. Mat. 28.

1. Thes. 5.

censeri debet, obitum suum præscisse, quamuis multis diuturnisque cruciatibus visus sit certior impendentis exitus factus: qui vero ita se comparauit, vt omnino futurum exitum suum, tametsi quando sit futurus ignarus, bene agendo ac vigilando præmunierit, certè nullo puncto temporis inopinatum & improuisum malum accipiet, etiam si ex humanis subito forte rapiatur. Iustus enim (ait scriptura) si morte præoccupatus fuerit hoc est intempestiuè extinctus, in refrigerio erit. Raptus est enim, ne malitia mutaret intellectum eius. Quamobrem Christus audita clade illorum, quos turris Siloë de repente cadens oppresserat, cæteros omnes admonendos putauit: Nisi pœnitentiam egerint, similiter perituros, protsus vere. Nam qui pœnitentiam, diuinitus admonitus, agere negligit, subitò periturum nullo pacto debemus ambigere. Ita verum perpetuo est, quod sapiens aliàs dixit, Virum qui corripientem dura ceruice contemnit, repentinus ei superueniet interitus: Verum, quod Christus minatur seruo malo, venturum Dominum hora qua nescit: Verum, quod Salomon impiorum fore interitum repentinum? Verum denique, quo Paulus Apostolus, vnde hæc omnis profecta est dispuratio, malis hominibus & seculi voluptatibus deditis, cum omnia sibi pacata & secura spoponderint, tunc subitum ad futurum exitium. Qui ducunt quidem in bonis dies suos, sed in puncto, vt est apud Iob, descendunt ad inferos.

Sapi. 4.
Luc. 13.
Prou. 29.
Luc. 12.
Proue. 1.
1. Thes. 5.
Iob. 21.

Quod ex aduentu Antichristi & Eliæ, Sancti & docti deprehendent certo initare iudicium.

CAP. V.

QVAMQVAM equidē cōciliari scripturas, quę videbantur repugnare, eo modo quo diximus satis

satis intelligam, iuuat tamen non nihil amplius premere rem, denuoque rogare. An sicut cōmutata iam facie omnium, rerū perspicuè iudicis instātem aduentum declarātium, omnes homines impij equè atque pij, mundi finē adesse cognoscēt: ita etiam vel omnes vel plerique ex aduentu Elię, & tyrannide Antichristi id ipsum sint percepturi? Videntur enim ignorare non posse, quod tot tamque apertis scripturarum oraculis proditum est, nisi infideles sint. At si etiam valde fideles, prænoscere possint mundi finem, & diem Domini in numerato habere, necesse est sanctarum Scripturarum periclitetur auctoritas, quę vsque adeo eius diei notitiam hominibus adimunt, vt etiam Angelos inde excludant. Hic auctor nobilis Theophylactus fatetur Eliam atque Antichristum certo mūdi finem adesse indicare, verū diem Domini nō ita definire, quod possit vel serior vel celerior esse: itaque omnes mortales latebit. Anselmus etiam addit ab interitu Antichristi fluxuros quidē dies qua draginta quinque, iuxta Danielis vaticinium, diem tamen Domini semper incertum fore, quod soli Deo exploratum sit, vtrum ad eos dies aliquid, quātumue accessurum sit. Verū vt demus dies ab interitu illius vsque ad sæculi finem fore definitos quadraginta quinque, quod sentiunt D. Hieronymus, & Rupertus Tuitiensis, immò ipsa verba Prophetæ exprimere videntur. A die, inquit, cum ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta. Quod interualum temporis omnibus consentientibus ad regnum Antichristi pertinet, itaque statim: Beatus qui expectat & peruenit vsque ad dies mille trecentos triginta quinque. Quænam hic obsecro beatitudo intelligi potest eius, qui vsque ad diē quadragesimum

Theophr. in 1. ad Thes. c. 5.
Anselm. in eundem locum Pauli.
Dan. 12.
Hiero. in c. 12. Daniel Rupertus li. 13. de Victoria verbi Dei. c. 15. Dan. 12.

quintum à nece pestiferi illius peruenit, nisi quam Apostolus declarat, asserens eos qui relicti ex tantis malis fuerint superstites, rapiendos in nubibus obuiam Christo? Vt igitur concedamus ea sic habere, vt viri grauissimi sentiunt, & ipse propheticus sermo satis insinuat, nihil ego periculi esse video, nihil quod Euãgelicis Apostolicisque literis contradicat. Repeto enim quod supra iam dixi, perinde philosophandum esse de notitia vel ignorantia diei cuique nostrum vltimi, atque ipsi vniuerso vltimi. Vtrumq; enim penes Deum esse diuinæ nos literæ docent, neque posse quemquam sibi arrogare eius rei definitionem. Attamen mors incumbens, vel etiam incessens, deprehendi potest non solum indicijs illis certissimis, cum iam anima propemodum efflatur, quod cuiuis & vulgo perspicuum est, sed alijs etiam occultioribus, certis tamen, quorum periti medici solent nonnullos ante dies, interdum obitum ægrotantis prædicere. Ita mihi videntur duo signorum genera mundi iam deficientis & properantis ad exitum, extremum diem indicare. Vnum omnibus peruium atque expositum, quodque non tam signum interitus est, quam initium certum, & inchoata mors mundi. Quo in genere sunt, cælestiũ luminarium illa męstissima obuelatio, maris fluctus efferatissimi, cæterorumque intolerabilis furor in genus hominum, atque omnium maximè ignis illius vndique grassantis immanitas, quæ cum mortales intuebuntur, etiã tardissimi & sceleratissimi diem ira & furoris adesse, ignorare nullo pacto poterunt. At hæc vt dixi, ad ipsum iam interitum mundi pertinẽt, neque tam futurum præsagiunt, quam instantem declarãt. Alterum genus est eorum signorũ, quod soli probi doctique prospicient, quale est regnũ Antichristi, prædicatio Eliæ,

1. Thess. 4.

Eliæ, cædes illius feræ. Hęc cum eo modo rebus ipsis completa apparuerint, quo sunt in Sanctis Scripturis designata, non equidem dubito, Angelos certe diem aduentus Domini intelligere iam posse, neque valde timeo etiam Sanctis & Apostolicis viris eandem cognitionem tribuere. Neque verò vlla ex parte Euangelio obsistimus, etenim reuelationis notitiã & pręscientiam negat omnibus, notitiam ex signis ipsis & rerum euidentia, adeò non negat, vt vel ob eam ipsam salubriter impertiendam mortalibus, tot signa ita enucleatè tradiderit, & nos vehementer intentos esse voluerit. Quamquam absolutissima & omnibus modis infallibilis certitudo diei illius atq; horæ nouissimæ, non est vendicanda cuiquã mortalium, nec Angelorum fortassis, propterea quòd semper in diuina potestate est situm, vel accelerare vel prorogare negotium, quemadmodũ in quantacumque morbi magnitudine de hominis morte pronunciare solemus. Sed vt sæpe iam dixi, ex rerũ ipsarum euidentia & testimonio, non dubium est quin, non modico ante tempore de aduentu diei extremi Sancti & in literis Canonicis versati, verè ac sapienter pronuntiare queant. In quod improbi vitæ huius amatores neque intelligent, neque monentibus credent. Atque hoc, nisi fallor, aperte Daniel ostendit illis verbis. Et ego audiui & non intellexi. Et dixi: Domine mi, quid erit post hæc? Cui Angelus: Vade Daniel quia clausi sunt signatique sermones vsque ad præfinitum tempus. Velut dicat. Donec ipsa hæc eueniant quæ dixi, ne miteris si minus intelligas. quæ dicuntur. Latent enim nouissima tempora, vsque dum infinitus rerum ordo succedat. Adiungit verò mox Angelus, eligentur, & dealbabuntur, & quasi ignis probabuntur multi: & impiè agẽt impij: neque intel

Dan. 12.

intelligent omnes impij: porrò docti intelligent. Quid oro est, neque intelligent omnes impij, nisi quod Apostolus docet, cum dixerint Pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus & non effugient? Quid verò illud. Porrò docti intelligent, nisi id ipsum quod statim addit Paulus: Vos autem non estis in tenebris, vt vos dies domini tãquam fur comprehendat? Ergo post regnum Antichristi, sancti quidem & fideles Dei homines imminere nouissima tempora intelligentes, patientiam in tantis malis adhibebunt maximam, se verò ipsos totis viribus in Christi occursum, quem ardentissimè opperientur, optabunt. Impij verò nihil nisi carnis delicias cogitantes, se se flagitiis omnibus, & impuritatibus dedent, nihil neque in præsens experti aduersum, neque in posterum formidantes, mundi gloria & rebus secundissimis circunfluentes.

1. Thess. 5.

Ita explicat Tho. in 1. The. c. 5. & dicit esse sententiã Augu. in epist. 80.

Quod impij etiam peremptо Antichristo, iudicium minimè expectent. CAP. VI.

NAM quod quidam obijciunt, non esse verisimile, impios extincto Antichristo, (cuius acerbissimus casus non poterit non magno terrore concutere omnes illius sectatores,) in tanta securitate victuros, vt illos lætos & nihil mali suspicantes de repentè occupet dies Iudicij, mihi sanè non multum negotij facessit: Longè amplius adducor, vt Glossæ ordinariæ, quam illi oppugnant, sententiam sequar, quam etiam Thomas & Anselmus probant. Aiunt hi patres, perempto Antichristo dies quadraginta quinque concedi ad pœnitentiam hominibus: quo tempore qui præordinati sunt ad vitam, interitu Antichristi excitatos, conuerti ad Christum, & præterita mala noua pœnitentia delere. Cæteros verò, quorum erit innumerabilis multitudo, non adeo curare ducis

Lyran. super 13. ad Thess. c. 5.

Glossa ordinaria ibidem Anselm' ibidem.

ducis sui exitium, vt fastum libidinemque deponãt, sed cito eiusmodi calamitatis oblitos, voluptatibus & gloriæ humanæ vehementius se dedere, denuo conuiuia inire, coniugia copulare, domos & mœnia sibi extruere, rebus secundis frui. Denique vt in diebus Noe, pro nihilo ducere omnes futuri iudicij cõminationes, Sanctorum vitã & cohortationes ridere, ipsos sceleratissimè affligere. His deditos, ac ventris & veneris cœno profundissimè immersos, tandẽ improuisa tempestate, vt alites laqueo, capi. Qui verò ictu Antichristi aut etiam exercitus illius magna clade (quod tamẽ in scriptura probata me legisse nõ memini) ita putat terreri impios, vt ad consuetas cupiditates & illecebras eos redire, & metum citò deponere admiretur, neque fide dignum existimet: parum is mihi videtur humanæ mentis vicissitudines, atque nequitiæ profunde defixæ consuetudinem cogitare, cuius est tanta vis vel potius furor, vt futura facile contemnat, præsertim suauitate ducatur. Non ne Pharaonis & Ægyptiorũ plagæ nobis occurrunt, & toties mutata sententia, & citissimè diuinæ vltionis metus absterſus, vsque dum ipsis maris elati fluctibus simul vitã cum insciti obstinatissima subruerunt? Quid ipsi Hebræi Deo & Moysi toties infesti, toties cæsi, toties pacta conuenta obliti? Cum enim eos occideret quærebãt eum; & tamen cito redibant ad sua. Nonne moriente Domino Solẽ obscuratum, petras scissas, ac multa prodigia viderunt, & tamen a scelere nullo modo auersi sunt? Quoties Saul, quoties cæteri metu perculsi sanam mentem quam acceperant, breui deposuerunt? Magna est humanæ mentis absurditas, quam facillimè vincunt præsentis dulcedinis illecebræ. Quotidie cernimus homines tempestatibus maximis iactatos, aut turbine cælesti deterritos

Exod. 9. & 10.

Psal. 9.

Matt 27. 1. Reg. 24. 26.

territos, vel subito terræ tremore concussos, quãdiu ista durant, videri resipiscere & Deum sibi offensum votis placare: at vbi terroris sensus excesit, simul omnem illam cõtinentiam & religionem ex animis euanescere, itaque perinde ludere & cachinnari & scortari, vt ante faciebant. Quod cum humanum oppidò sit, non oportet vt nouum & incredibile improbare quod sceleratissimi satellites Antichristi ad horam forte perculsi illius exitio, pro consuetudine inueterata, arridente simul mundi prosperitate, delitijs se & cupiditatibus dedant, futuram illam obliuiscantur, pacem & securitatẽ sibi polliceantur. Etenim vt colũbas cęteraſque volucres cernimus vehementi aliquo sonitu perculsas, statim quidem euolare, & fata cibumque deferere: sed breui admodum eiusmodi terriculi oblitas, pristinum pastum repetere, atque ibi hærere, etiam si nõnullæ illarum ictæ ceciderint: ita nos quod quotidie in simili improborũ exemplo fieri animaduertimus, de illa maxime gente infideli & praua cogitare debemus: vt locum etiam illic habeat Salomonis sententia, sicut aues laqueo comprehenduntur, sic impios tẽpore malo, cum illis improuisum aduenerit. Quanquã non video quid magnopere nobis opus sit de Antichristi interitu laborare, cum constet orbem totũ ab illo seducendũ: ad cuius maximam partem intra sesqui mensem, cladis illius non possit fama peruadere. Itaque vt faciamus bestiæ cruentæ exitio spectatores satellites territos, cæteroſque vicinos, voluptates vitæ & gloriã abiecisq; præ metu, quod nullo modo crediderim, tamen erit certè verum in plurima impiorum parte, eos cum pacem & securitatem sibi putauerint, repentino interitu obrui. Quare perspicuum est diem Domini sanctis, & iustis hominibus optatum atque expectatum, impijs

Eccles. ca. 9.

impijs prorsus inuisum atque improuisum esse venturum.

Quis sit apparatus futurus iudicij iam instantis: & quæ signa cælestia.

CAP. VII.

SATIS iam constat, quædam prænuntia Iudicij ab impijs nullo modo intelligẽda, quæ ab electis animaduersa saluti sint: quædam rursus extrema communi terrore hos æquè atque illos acceptura, sed tamen obfirmata peruersitate, & ita Dei nullũ amplius concedere locum, Iudicij tẽpus affuturum. Et Ioannes quidem vidisse se narrat Angelum vtraque manu in cælum elata, iurantem audisse per viuentem in sæcula sæculorum. Quia tẽpus non erit amplius. Sed in diebus vocis septimi Angeli cum cœperit tuba canere, Dei mysterium consummabitur. Hoc ipsum insinuat Euangeliũ, vbi ait, statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur & cętera. Tribulationem quam statim iudicium cõsequentur, nullo modo dubito, sæpe iam commemoratam Antichristi persecutionem intelligi, vt Augustinus, Hieronymus, Ambrosius, Gregorius, Beda, Thomas, Bonauentura ac ferè omnes accipiunt, quãuis obsistant nobis Chrysostomus, & Theophylactus, atque hos sequuti Abulensis, & Iansenius, longo sermone contendentes, eam tribulationem excidium Hierosolymitanum esse, de quo illuc vsque sermonem habuerit Dominus, inde iam ad consummationis sæculi signa transiens, neque debere esse mirũ, si dicat statim fore, quod plurimis annorum centurijs interiectum sit, quod more scripturæ multa nostra sæcula Deo breuissimum interuallum sit. Verum vt hoc demus, quod libenter concedimus, tamẽ non habet scripturæ phrasis, vt illud post illud statim fieri dicat, nisi eũ

Apoc. 10.

Mat. 24.

Abulen. in 24. Matt. q. 67. & 47.

Iansen. in Cõcor. c. 122.

seties

series ipsa rerum temporis etiam quadã coniunctione cohæret. Neque narrandi aut prædicendi ordo aliud patitur. Sed illud bene habet, quod exinde sermo Euangelicus, dissentiente nemine, totius de iudicio extremo & quæ illud antecedunt, signis, existit. Magnum eum diem scripturæ vocant, & diem Domini propriũ: in quo regnaturus est Christus, de profligatis & victis hostibus perpetuo triũphans. Quanquis enim ad eius diei illud supremum opus declarandum, multis similibus scriptura vtatur, iam vindemiam quandam aut etiã messem omnium inducens, iam expiscationem & sagenam, tum etiam nuptias, & conuiuium magnum. atque aliàs quoque aliter: frequentissimum tamen est vt prælij cuiusdam & conflictus terribilissimi imagine, iram Dei atque vindictam in peccatores tũc penitus effusam demonstret. Sicut in Ioële legimus, atque in alijs prophetis crebro. Illud verò prælium, in quo de summa imperij æterni agetur, dignus Deo apparatus antecedet. Quẽ breui mihi videtur Sapiens complexus, cùm dixit: Armabit creaturam in vltionem inimicorum, & pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. Quod enim solent Imperatores in supremo conflictu facere, cum de summa rerum certatur, vt omnibus copijs dimicent, ipsi primi lectissimas acies armati obeant, milites suos cohortentur, animos certæ victoriæ pollicitatione accendant, commemoratione iniuriæ hostilis extimulent: id planè totum summus ille Princeps hoc loco egregie præstans in literis diuinis inducitur. Accipiet, inquit, armaturam zelus illius: induet pro thorace iustitiã, & accipiet pro galea iudicium certum: sumet scutum inexpugnabile æquitatem: acuet autem diram iram in laneam. Armatum probe Regem nostrum audimus: cohortantem

Soph.1. *Hier.30.* *Ioel.2.* *Apoc.10.* *Apo.14.* *Matt.13.* *Mat.22.* *Esai.25.* *Ioel 3.* *Sap.5.* *Sap.5.*

tantem suos ad prælium alius Propheta narrat: Dominus, inquit, exercitum præcepit militiæ belli: venientibus de terra procul à summitate cæli: Dominus & vasa furoris eius, vt disperdat omnem terrã: & paulo superius: leuate signum, exaltate vocem, leuate manum, & ingrediantur portas duces. Ego mandaui sanctificatis meis & vocaui fortes in ira mea, exultantes in gloria mea. Altera ex parte exercitus hostium Christi scriptura describit, Procedũt, inquit, ad reges totius terræ congregare illos in prælium ad diem magnũ omnipotentis Dei. Quam obtem & turbarum, & signorum, & amorum plurima mentio est in sacro eloquio, quoties diei illius tremendi significare vult cladem. Et quoniã in magnis præliis equitatus præcedit deinde peditum phalanges cõserta manu rem gerunt, mox cæsis fugatisque hostibus victricia signa in arcibus eriguntur, tãdem captas vrbes ignis consumit, deinceps cõsideremus: Vtrũ in illo magno Domini die, ex ordine illa omnia gerantur. Equitatum sanè cogitare possumus nobilissimam creaturam, Angelicam & cœlestem. Angelos officio nõ defuturos qui sunt potentes virtute ad faciendum verbum illius, illud docet quod inusitato modo virtutes cœlorum commouebuntur, non iam hominibus ministrantes salutem, sed certum interitum afferentes. Ipsi cœli magno impetu trãsient teste Petro, Deo quippe irato necesse est omniũ procerum statum commoueri. Quid cœli præclarissima portio, Sol, Luna, sidera omnia? Sol, inquit, obscurabitur, Luna non dabit Lumen suum, & stellæ cadent de cœlo. Mysticè hæc gerenda in ecclesia sub Antichristo, Augustino libenter assentior: Verũ historicè quoque illa corpora terrorẽ, qualem nunquam antea, demonstratura, dubitare nullo modo Christiani

Esai. 13. *Apoc.16.* *Psa.102.* *Mat.24.* *2. Pet.3.* *Mat.24.* *Augus. epist.80.* *Luc.21.*

possumus, qui legimus signa fore in Sole & Luna & stellis & in terris pressuram gentium, qui in Esaia, & Ioële, & ipsa Sybilla eodem teste Augustino, planè prædictum nouimus. Sybillini versus hi sunt.

Aug. 18. de ciuit. cap. 23.

Epiritur solis iubar, & Chorus interit astris,
Soluetur cœlum, lunaris splendor obibit.

Neque vero, quod alias doctissimi & Sanctissimi patres volunt, Hilarius, Chrysostomus, & Hieronymus, erit obscuratio illa præ magnitudine charitatis iudicis aduentantis, sicut sole exoriente stellę obscurãtur, & minus lumen maiore offuscatur. Minimè id quidẽ scriptura vult quæ signa inusitata terroris, ista commemorat. Sed reuera deficiet Solis lux, & facies illius pulla & tristissima mortalibus apparebit: luna cruẽto quodam atrore luctum simul atque iram demonstrabit: stellæ omnes siue lucidiores illæ, quos planetas vocant, siue affixæ firmamẽto, quoniam ab oculis intuentium nullis nubibus obductæ paulatim subducentur, cadere videbũtur. Scripturas scripturæ aperiunt, & quod Matthæus dixit, stellæ cadent de cœlo, hoc Esaias explicat: Quoniã stellę cœli & splẽdor earum non expandent lumẽ suum: hoc Ezechiel hoc modo; & operiã, cum extinctus fueris cœlum & nigrescere faciã stellas eius: Solẽ nube tegã, & Luna nõ dabit lumen suũ. hoc denique Ioël apertius: A facie eius cõtremuit terra, moti sunt cœli: Sol & Luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerũt splendoré suũ. Atque vt quã cœpimus Dei pugnãtis, & militiæ cœlestis in aciem prodeuntis paræmiã, melius contemplemur, quid protinus adiungat idem Propheta, auscultemus: Et Dominus, inquit, dedit vocem suã ante faciẽ exercitus sui: quia multa sunt nimis castra eius, quia fortia & faciẽtia verbũ eius: magnus enim dies Domini, & terribilis valde, & quis sustinebit eum?

Hilarius Hieronym. Chrys. in 24. Mat.

Mat. 24. Esai. 13. Ezec. 32. Ioël. 2. & 3.

Ioël. 2.

De

De cæteris prodigiis, quæ in terra cæterisque elementis tunc fient. CAP. VIII.

CÆLESTIS quidẽ militia ita pugnabit aduersus impios ac cœli facies, cuius est lumen, iucundissimum aspectu, mœstissime velata, tristitiam vehementem afferet, motus autem & conuersio illa ordinatissima, veluti dissoluta compage, inæquali ac dissimili cursu pauorem maximum incutiet, chorus ipse syderum pulcherrimus noua significatione furoris, nihil non violentum præseferet. Superna verò orbis parte ita pugnante, non erit inferioris creaturæ velut pedestris exercitus, remissior opera. Sed terra fragoribus & tremoribus maximis, agitabitur, vt scriptum est in Psalmo: Commota est terra, Montes sicut cera fluxerunt à facie Domini, à facie Domini omnis terra. Esaias quoque: Cœlum turbabo, & mouebitur terra de loco suo propter indignationem Domini exercituum, & propter diem iræ furoris eius. Neque dissimiliter Aggæus, qui etiam cœlum commouendum & mare & aridam annuntiat, quod de secundo Domini aduentu Paulus interpretatur, quamuis in primum etiam apertè congruat. Terram verò atque illius partes, montes, & valles, & tumulos, æmulabitur in pœna impiis irroganda mare: cuius tantam turbationem, atque eam fluctuum magnitudinem atque æstum & sonitum Saluator prædicit, vt exarescant homines præ timore. De toto hoc elemento aquæ quod est in genus humanum alioqui placidum & maxime vtile, tunc verò atrociter furens, in Sapientia ad hunc modum legimus: Excandescet in illos aqua maris, & flumina concurrent duriter, contra illos stabit spiritus virtutis, & tanquã turbo venti diuidet illos, & ad

Psal. 96.

Esai. 13. Agga. 2. Hebr. 12.

Luc. 21.

Sapiẽt. 5.

eremũ perducet omnem terram iniquitatis illorum. Terra & mari ita sæuientibus, ipse aër, cuius flatu vitam hanc ducimus, non mitiorem se dabit, qui præter infectionem pestiferam etiam ostentis inusitatis & funestissimis summo omnes terrore percelleret, neque terrebit solum mõstris vernm ignitis quoque iaculis conficiet: de qua re in eodem libro paulo superius scriptum est: ibunt directè emissiones
Sapiēt.5. fulgurum, & tamquam à bene curuato arcu nubium exterminabuntur, & ad certum locum insistent, & à
Apoc.16. petrosa ira plenæ mittentur grandines. Apocalypsis etiam sic habet. Facta sunt fulgura, & voces & tonitrua, & terræmotus factus est magnus, qualis nunquam fuit ex quo homines fuerunt super terram talis terræmotus sic magnus. & mox: & grando magna sicut talẽtũ descẽdit de cœlo in homines, & blasphemauerunt Deũ homines propter plagam grandinis, quoniam magna facta est vehementer. Omnium denique elementorum acerrimus ignis, extremas partes in hac contentione obibit, ac veluti firmissimo robore creaturarum pro Deo pugnantium, aduersus scelestos agmen claudens, impressione facta fundi-
2. Petr.3. tus euertet & profligabit. De quo scriptum Petrus reliquit. Aduenier autem dies Domini vt fur, in quo cœli magno impetu transient, elementa verò calore soluentur: terra autem, & quæ in ea sunt opera exu-
Psal. 96. rentur. Et in Psalmo: Ignis ante ipsum præcedet, &
Danie.7. inflammabit in circuitu inimicos eius. Itemque Da-
Aug. 18. de ciuit. cap.23. niël: fluuius igneus rapidusque à facie eius egrediebatur. Sybilla quoque Erythræa.

Decidet è cœlo igneſque, & ſulfuris amnis.

De quo quoniam habet peculiarẽ considerationem, disserendum erit vberius, modo illud firma cogitatione teneamus, formidãdum prorsus esse certamen, quod

quod pro iustitia contra iniustos, orbis terrarum, atque vniuersa simul creatura suscipiet, vt qui in cunctis deliquimus, vt ait Gregorius, in cunctis feriamur, & qui cunctorum Regem cuncta nobis largientem ingrati offendimus, cunctorum aduersus nos conuersa tela sentiamus. Sed mala illa suprema omnium, quæ vnquam aut fuere, aut excogitari potuerunt, dicendo amplificare & superuacaneum est & ab instituto opere alienum. Is certe, qualia sint, tantisper apud se existimare poterit, quem Dei timor incesserit: cogitare planè ac mente voluere deberemus omnes sanctum Iob imitantes, qui semper hos tantos fluctus tamquam in se exciperet, Dei offensam perhorrescebat. Liber nihilominus Hippolyti Martyris periodum quandam appingere de sæculi consummatione: Tunc, inquit, sonabit tuba & excitabit dormientes à profundissimis terræ, tam iustos quam peccatores: omnisque natura, lingua, gẽs, & tribus resurgent in ictu oculi, & astabunt super faciem terræ expectantes iusti atque terribilis iudicis aduẽtum in timore & tremore inenarrabili. Fluuius enim igneus egrediẽs cum furore instar maris sæui exuret montes, & colles, & mare delebit, ac æthera inflammatione dissoluet: stellæ cadent de cœlo, sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, cœlum more libri volutabitur. Exuretur vniuersa terra propter opera quę in ea corruperunt homines. Quin etiam Lactantij Firmiani particulam quandam attexam. Tunc vero, inquit, detestabile atque abominãdum tempus existet, quo nulli hominum sit vita iucunda. Eruentur funditus ciuitates, atque interibunt non modo ferro atque igni, verum etiam terræ motibus assiduis, & eluuie aquarum, & morbis frequentibus & fame crebra: aër enim vitiabitur, &

Gregor. Hom 35. in Euãg.

Iob. 31.

Hippo. in orat. de consum. sæculi.

Luc libr. 1. de diui. præm. ca. 16.

Universidad de Deusto
Biblioteca

corruptus ac pestilens fiet, nec terra homini dabit fructum. Fontes quoque cum fluminibus arescent, vt ne potus quidem suppetat, & aquę in sanguinem aut amaritudinem mutabuntur. Propter hæc deficient & in terra quadrupedes, & in aëre volucres, & in mari pisces. Prodigia quoque in cœlo mirabilia mẽtes hominum maximo terrore confundent, & crines cometarum, & Solis tenebræ, & color lunæ, & candentium syderum lapsus. Nec tamẽ hæc vsitato modo fient, sed existent subito & ignota & inuisa oculis astra: sol in perpetuum fuscabitur, vt vix inter diem noctemque discernatur. Luna iam non tribus deficiet horis, sed perpetuo sanguine obfusa meatus extraordinarios peraget: stellæ verò crebertimæ cadent, vt cœlum omne cæcum sine vllis luminibus appareat. Montes quoque altissimi decident, & planis æquabuntur, mare innauigabile constituetur. Ac ne quid mali hominum terræque desit, audietur è cœlo tuba, itaque trepidabunt omnes & ad luctuosum illum sonitum contremiscent. Hæc à viro eloquente allata modo sufficiant. Attamen omnis humana eloquentia simplici Dei enunciatione longe inferior est: neque omnia illa vel Hippolyti vel Lactantij vel cuiusuis alia, peruenire mihi videntur ad

Luc.21. hoc Euangelium, Arescentibus præ timore & expectatione, quæ superuenient vniuerso orbi, aut ad illud propheticum, omnes manus dissoluentur, &

Esai.13. omne cor hominis contabescet & conteretur: Torsiones & dolores tenebunt, quasi parturiens dolebunt: vnusquisque ad proximum suum stupebit: facies combustæ vultus eorum. Et quod alius

Hier. 30. Propheta exclamat: conuersæ sunt vniuersæ facies in auriginem: væ, quia magna dies illa, neque est similis eius.

Quosdam

Quosdam patres opinari cæli substantiam igne illo extremo esse consumendam.

CAP. IX.

QVONIAM de iis prodigiis quæ proximè terminũ mundi anteibunt, dictum est supra, atque inter cæteras orbis partes, aduersus Dei hostes confligentes, etiam ignis mentio est facta, opportunum est quærere, vtrum ille iudicis aduentum præcedat, an sequatur potius, tum vero qualis ille futurus sit, & an omnia cœlestia etiam corpora cum terrestribus communi incendio cõsumpturus. Hinc ergo sumamus exordium. Nam de natura cœlestis corporis quemadmodum inter veteres philosophos, ita inter ecclesiasticos scriptores non satis conuenit. Antiquiores patres, Græci præsertim, magis Platonicis quam Aristotelicis placitis ferè auscultantes, sphæras illas cœlestes natura quidẽ sua corruptibiles faciunt, quod sint elementaris substantiæ, sed Dei nutu & lege permanere, vsque dum mundi finis aduenial, & ab eodem auctore tunc alij cœli meliores æternique fabricentur: Vel certe ij ipsi ita immutentur, vt nulla possint vetustate marcescere. Nam quintam essentiam illam, quam Aristoteles induxit, non admodum probat Basilius, Ioannes Damascenus veluti anceps hæret, Ambrosius & Chrysostomus etiam repudiat, asserẽtes scripturæ diuinę cõtrariam, Iustinus Philosophus ipsi quoq; Philosophię repugnare multis disputat. Quare cœli, solis, lunę stellarũ substãtiã igneæ quidem esse naturæ, atque ita lucentem, aut etiã quadam ex parte aqueæ, atque inde pellucidam. Quod verò interituri sint cœli tunc cum mũdus iste abolebitur, manifestè tradi à Propheta, cum dicit, Initio tu Domine terram fundasti & opera manuũ tuarũ sunt

Basil. homi. 1. Hexa. Damal. 2. c. 6. Amb. lib. 1. Hexa. ca. 6. Chrysost. Hom. 10. ad popu. Ant. & Hom. 14. ad Rom. Iustin. in confut. Arist.

Psal. 101.

cœli. Ipsi peribunt, tu autem permanes: & omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut opertorium mutabis eos & mutabuntur. Tu autem idem ipse es, & anni tui nõ deficient. Quo testimonio etiam Paulus vtitur, ad Christi æternitatem statuendam. Præterea Christus, cœlum, ait, & terra transibunt. & Paulus. Vanitati subiecta est creatura, non volens, sed propter eum qui eam subiecit in spe, quoniam & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis: creaturæ nomine etiam cœlestes orbes complecti Apostolum, Chrysostomus latè monstrat, & ipsa oratio Pauli satis id exprimit. In Apocalypsi etiam legimus cœlos nouos & terram nouam, quæ Dominus pollicetur per Esaiam, ex quo aliud quoque testimonium afferunt, leuate, inquit, in cœlũ oculos vestros, & videte sub terra deorsum: quia cœli sicut fumus liquescent, & terra sicut vestimentum atteretur, & habitatores eius sicut hæc interibunt. Postremo Petrus videtur horum confirmare sententiam, qui scribit ad hunc modum, cœli autem qui nunc sunt & terra, eodem verbo repositi sunt, igni reseruati, in diem iudicij & perditionis impiorum hominum: & nonnullis interiectis. Aduenier autem dies Domini tamquam fur, in quo cœli magno impetu transient: elementa verò calore soluentur, terra autem & quæ in ea sunt opera exurentur, & post nõnulla: In aduentum diei Domini, per quem cœli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore tabescent. Nouos vero cœlos & nouam terram secundum promissa ipsius expectamus, in quibus iustitia habitat. Tertio repetit cœlorum interitum, eumque igni efficiendum, quo omnis mundana machina conflagrabit. Vnde Clemens aduersus Simonem Magum Petrum disputantem inducens, tradit cœlũ in cõsummatione sæculi abolen

Hebr.1. *Mat.24.* *Rom.8.*

Chrysost. Hom.14. ad Rom.

Apoc.21. *Esai. 65.* *Esai. 51.*

2.Petr.3.

Clem.li. 1. Recog.

abolendum, vt eius amoto velamine, aliud cœlum excelsius atque elegantius appareat. atque in alio libro eiusdem operis, veluti pullum effracta ac remota oui testa, nouum prodire, ita dissoluta hac cæli & mundi machina, oriturum nouum cœlestem statum. Magnus verò Basilius interitum mundi ab igne futurum dicit, quod tum cælo tum terræ ignis insperfus sit plurimus, qui nunc quidem aquarum supernè atque infernè circunstantium incredibili copia temperetur. Sed in fine sæculi aquis absumptis, cuncta sit communi incendio deuoraturus. ita enim scribit: Tãtam humoris naturam, qui omnia disponit Deus, parauit atque recondidit, vt ad definitos vsque fines ipsius mundi constitutionis, cum paulatim ab ignis viribus absumatur, ipsi resistere valeret. Enim verò qui pondere cuncta mensuraque disposuit (in numerato namque ipsi secundum Iob, etiam pluuiæ guttę sunt) is plane cognorat, quantum præsecti ipsisset temporis mundo ad durationem, & quantum etiam igni sumptus pabulique recondi oporteret, non ignorauit. Atque infra. Per inenarrabilem opificis sapientiam, opera eius rerum moderatrice, effectum est, vt ignis aduersantem sibi aquæ naturam haud facile consumere possit. Erit tamen quando & vniuersa cremabuntur & conflagrabunt igne, vt Esaias asserit: Qui dicit abysso: deserta eris & omnes fluuios tuos desiccabo. Hactenus Basilius, qui veterum Stoicorum placita amplexus & cælum igneæ naturæ facit, & ab illius incendio tum ipsum, tum cætera peritura, quemadmodum Zeno, Cleanthes, & Chrysippus tradiderunt, vt Eusebius refert, æthereo igne omnia tandem fore vt intereant.

Li.3. idē.

Basil.hō. 3.in Hex.

Esai.51.

Euseb. li. præp. Euang. 15.

Quod substantia cæli perpetua sit, elementa quoque vltimo incendio non intereant: sed in melius commutentur.

CAP. X.

SED de cælestium orbium essentia incorruptibili, atque omnis externæ transmutationis experte, in schola Theologica iam pridem Aristotelis sententia obtinuit, cuius placitis assuefactæ olim aures, aquam aut ignem cælo inuehentium opinionem, protinus respuunt. Quamquam non consuetudo tantum audiendi, sed rationis etiam pondus in hac parte cæli naturalem perpetuitatem tuetur, quam figura, motus, situs, quam denique ordo ipse vniuersitatis indicat. A qua sententia nullo modo abhorret Theologus ac Philosophus ter maximus Dionysius de cælestibus corporibus ita scribens: Cælestium quoque principiorum & finium causa, bonum ipsum est: cum neque augeri neque minui possit illa substantia, neque omnino variari. Motuum quoque sine sono ac strepitu suas agentium vices, huius (si sic dicere oportet) amplissimi cælestis itineris syndesmorumq; ordinum decentiæ, & luminum atque stabilitatum non aliunde causa est. Natura igitur diminutionis aut accretionis, ac cuiuscumque variationis substantiam illam cælestem esse incapacem, quemadmodum Peripateticorum habet opinio, etiam magnus ille autor affirmat. Quod diuinis quoque literis testatum volunt magni Theologi, vbi secernunt sphæras illas cælestes ab istis corruptibilibus, pronuntiantque de illis, quod eas statuit Deus in æternum & in sæculum sæculi. Neque mihi videtur Plato, quemadmodū eum ex Ciceronе Augustinus interpretatur, admodum à nostris discrepare: sed verbis magis quam re interest inter illum & nostros Peripateticos, si quid interest. Nostri quidem cælum natura immortale & incorruptibi

Dion. lib. de diu. nō. ca. 4. p. 1.

Thom. 4. con. gē. 6.

Psa. 148.

ptibile aiunt: Plato potius suapte natura dissolubile & corruptibile. Hic plurimū sibi repugnare videntur. At immortale cælum nostri non ita ponunt, vt implicet contradictionem (sicut loqui solent) cælum non esse. Id enim soli primo enti propriū esse, quod ita per se simplex est, vt non esse omnibus modis repugnet. Cætera siue corpora sint cælestia, siue etiam spiritus Angelici, immortalia esse propterea quod in se interitus causam non habeant: at nihil repugnare, vt subtracta diuinitus data ope, subsistere desinant, cum sint composita omnia hæc entia ex potentia & actu, hoc est ex materia & forma, aut ex esse & essentia. Ita nostri philosophantur, atque omne compositum fatentur posse non esse: Quia Plato, cuius libenter Augustinus hic sententiam sequitur? Perpetua sanè & nunquam interitura sentit cælestia illa corpora: sed tamen dissolubilia esse per se, quod sint composita & colligata: Dei verò nutu & voluntate perstare. Nos verò cum per se immortalia dicimus, & concedimus, tamen Deo facillimum esse in nihilum cuncta redigere, nonne vocabulis potius, quam sensu ab illo dissidemus? Referam ipsa verba Augustini, vel Platonis potius de hac re. Platonis, inquit, hæc verba sunt, sicut ea Cicero in Latinum vertit, quibus inducit summum Deum Deos quos fecit alloquentem, & dicentem: Vos qui Deorum satu orti estis, attendite, quorum ego operum parens effectorque sum. Hæc sunt indissolubilia nutu meo, quamquam omne colligatum solui potest. Sed haudquaquam bonum est, ratione iunctum dissoluere velle. Sed quoniam estis orti, immortales quidem esse & indissolubiles non potestis. Neque vnquam tamen dissoluemini: neque vos vlla mortis fata periment, neque erunt valentiora, quam consilium meum,

Aug. lib. 13. de Ciuit. c. 16. Plato in Timeo.

meum, quod maius est vinculum ad perpetuitatem vestram, quam illa quibus estis, cum gignebamini, colligati. Itaque perpetua esse illa corpora æquè Platonici & Aristotelici, & nostri Theologi sentiunt, sed Platonici per se esse dissolubilia, quod sint composita, contra Aristotelici, esse indissolubilia per se, quod dissolutionis principio careant: nostri & incorruptibilia per se, & tamen posse non esse, Dei nutu. Ita fit, vt locutione quidem Aristoteli magis obsequamur, sensum tamen Platonis potius retineamus. Neque enim Aristoteles vnquã adduci queat, vt cælestia & sempiterna corpora, quacumque voluntate aut potentia, abire in nihilum posse concedat. Sed siue sint substantiæ incorruptibiles naturaliter, siue etiam corruptibiles, & solubiles, Augustini certè & Hieronymi atque optimi cuiusque auctoris sententia est, igne illo supremo, quo mũdus ardebit, nullo modo esse cælos eos in quibus Sol & Luna, & sydera cætera sunt interituros. Cẽsent hi patres, in quos prona schola discedit, incendio extremo non substantiam cælorum, neque elementorum ipsorum aboleri, sed speciem & qualitates in melius cõmutari, atque hoc esse quod Apostolus docet. Præterite huius mundi figuram. Hoc quod Esaias pollicetur: Ecce ego creo cælos nouos & terram nouam: quod vidisse se Ioannes etiam refert. Nam cum eadem scriptura habeat Lunæ fulgorem futurũ soli æqualem, Solis ipsius, septuplum, & regnum Christi mãsurum quamdiu solis splendor iste permaneat, perspicuũ esse Solis & Lunæ syderumque substantiam omnis interitus fore expertem: innouationem verò non corruptione prioris essentiæ, sed commutatione quadam & perfectioris qualitatis acquisitione, debere intelligi. Itaque cum Dauid, cælos perituros dicit, ac veluti amictum

Aug. lib. 20. de Ciuit. c. 16. & 18.
Hiero. in Esai. lib. 18. in ca. 65.
1. Cor. 7.
Esai. 65. & 66.
Apoc. 21.
Esai 30.
Psal. 71.

amictum esse mutandos, nihil aliud sibi vult, quam renouationem quandam atque in melius commutationẽ accepturos. Ita ferè D. Hieronymus, cui assentiens Augustinus illud quoque acutè addidit, cælorum nomine cũ Petrus Apostolus igni reseruatos affirmat, comprehendi totum hoc spatium quod aëria regione contentum varijs impressionibus expositum est. Illud alterum superius, in quo Sol, Luna, atque astra voluuntur, nullo modo. Neque eo ignem illum quantumuis maximum peruasurum. Esse hunc germanum Petri sensum, ex ipsius oratione demonstrat. Sic enim habet, latet enim eos hoc volentes, quod cæli erant prius & terra de aqua, & per aquam consistens Dei verbo, per quæ ille tunc mundus aqua inundatus perijt. Cæli autem qui nunc sunt & terra eodem verbo repositi sunt, igni reseruati in diem iudicij & perditionis hominum impiorum. Ergo quemadmodum cælos illos & mundum aquæ diluuio interijsse scimus, ita cælos quoque hos, & mundum hunc igni abolitum iri existimare debemus. Atqui satis constat supremos cælos & veros, nullo modo esse inundatos, de Petri igitur sententia inferiores tantum atque aërios cælos arsuros tunc accipere debemus. Quare transibunt quidem cæli magno impetu, vt statim dicit, quod summa celeritate corripiantur ignis vi repentè diuinitus excitata: elementa quoque calore tabescent, cum vehementissimo illo incendio non solum aër, sed aquarum ipsa moles & maris amplitudo ferè exaresceat: Terra verò & quæ in ea sunt opera exurentur. Neque enim humanorum operum & delitiarum & molium, quicquam illæsum restabit, sed omnia funditus solo æquabuntur, ac redigentur in cineres. At quemadmodum terra exusta stabit (terra enim in æternum stat,) ita & aër ipse & aqua

2. Petr. 3.

Ecclis. 1. aqua manebit. Neque quod Ioannes dicit: Mare iam non est, ita debemus accipere, quasi illud elemẽtum penitus corrumpatur, sed procellosum non erit neque feruens. Quia omnia hæc elementa longe melioribus qualitatibus igni expurgata, induentur, vt nouum filiorum Dei statum nouo quoque habitu adornent. Nam expectatio creaturæ, ait Paulus, reuelationem filiorum Dei expectat: quia & ipsa creatura liberabitur à corruptione. Hoc igitur erit opus ignis illius, quod ita eleganter Augustinus breuiterque collegit. Illa conflagratione mundana elementorum corruptibilium qualitates, quæ corporibus nostris corruptibilibus congruebant, ardendo penitus interibunt: atque ipsa substantia eas qualitates habebit, quæ corporibus immortalibus mirabili mutatione conueniant: vt scilicet mundus in melius innouatus apte accommodetur hominibus, etiam carne in melius innouatis.

Apoc. 21.

Rom. 8.

Aug. lib. 20. de Ciuit. c. 16.

Mundi conflagrationem futuram antequam mortui resurgant. CAP. XI.

Aug. lib. 20. de Ciuit. c. 16. & 18. & 3. & tra. in psalm. 90.

QVO tempore verò conflagratio illa mundana futura sit, an ipsam iudicij horam præeat, an sequatur potius, quæri solet, quæ est omnium vna sententia. Nam idem planè Doctor, cuius est tanta auctoritas, neque obscurè neque semel sentit futuram iudicio iam peracto. Qui post multa de hac re aliisque temporis nouissimi disputata ad hunc modum, summam, atque ordinem omnium eorum colligit. In illo iudicio vel circa illud iudicium has res didicimus esse futuras: Heliam Thesbiten, fidem Iudæorum, Antichristum persecuturum, Christum venturum, iudicaturum, mortuorum resurrectionem, bonorum malorumque diremptionem, mundi conflagrationem, eiusque renouationem. Quæ omnia quidem

dem ventura esse credendum est: sed quibus modis & quo veniant, magis tunc docebit rerum experientia, quam nunc valet consequi ad perfectum hominum intelligentia. Existimo tamen eo quo sunt à me ordine commemorata, esse ventura. Quibus quidem verbis suam de conflagratione mundi resurrectionẽ potius sequutura quam antecessura sententiam, satis exponit, non illam quidem penitus certam, sed tamen probabiliorem ac non quod quidam frustra asserunt, nullam. Cur autem ita existimauerit, sunt rationes non leues. Primum incendium illud, mundi renouatio statim sequitur secundum scripturas, perinde atque auri aut argenti adustionem expurgatio puritasque metalli: at mundus renouandus non est nisi iam finito iudicio. Iudicio igitur finito ac nõ antea, commune fiet incendium. Deinde mũdo vbique inflammato & flagrante, necesse est ad iudicium nullum relinqui locum, ignis expertem. Erunt igitur nõ solum impij, sed iusti quoque & Sancti inter igneos globos collocati, cum cælestis iudex pro tribunali sederit, quod horret ipsa cogitatio & tanquam valde absurdum respuit. Postremo si ante communem resurrectionem, orbis vniuersus flamma correptus ardebit, nemo neque piorum neque impiorum illam mortem euadet: qui enim poterit igni vbique grassante? Itaque non erit verum quod Paulus affirmat, multos superstites tunc ituros in aëra obuiam Christo, ne illud quidem quod in symbolo profitemur omnes Christiani, Christum venturum iudicare viuos & mortuos. Habent hæc sanè nonnullam obscuritatem, atque vt apparet, quamdam suam vim ad persuadendum resurrectione facta, finitoque iudicio, fore potius commune illud incendium, quo complicati & conuoluti iniqui præcipiten

Soto in 4. d. 48. q. 1. a. 2.

1. Thes. 4.

pitentur in chaos æternum, iuxta Domini euangelicam vocem. Attamen in ijs vel asserendis vel refellendis, quæ de Dei voluntate dependent, diuinam
Matt. 25. scripturarum vel exigua significatio omnibus humanis rationibus anteferenda est: quæ quidem hac de re consultæ tradunt ignem illum, iudicis aduentum potius anteceſſurum, atque ob eam causam non solum Anselmi & Thomæ, sed cõmunis scholæ sententia est merito complectenda. Nam de extremo
Psal. 96. diuinum Psaltem canere aiunt: Ignis ante ipsum præ-
Psal. 49. cedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius: atque aliàs: Deus manifestè veniet, Deus noster & non silebit, ignis in conspectu eius exardescet, in circuitu
Augu. in Psal. 96. eius tempestas valida. Quanquam Augustinus tenax suæ sententiæ, ignem qui dicitur in Psalmo quadragesimo nono anteire dominum, interpretatur non illum iudicij vltimi, quia ille ignis inquit, post eius aduentum erit, sed quemdam alium gentium insurgentium aduersus ecclesiam. Attamen planior & receptior Patrum sensus habet de igne iudicij Psal-
Ioel. 2. mum agere. Ex Ioële quoque propheta illud recitatur: Ante faciem eius ignis vorans, & post eum exurrens flamma. Quod quamuis de Chaldeorum exercitu dictum sit, instar ignis accensi cuncta vastante, tamen contemni non debet, quòd ad diem quoque
Hiero. in in Ioel. iudicij vt Hieronymus ibidem explicat, referatur. Mihi vero potissimum testimonium de hac re sumitur ex Paulo, obscure quidem, sed tamen accom-
2. Cor. 3. modate valde ita scribente: Vniuscuiusque opus manifestum erit: Dies enim Domini declarabit, quia in igne reuelabitur: & vniuscuiusque opus, quale sit, ignis probabit. Si cuius opus manserit, quid super ædificat, mercedem accipiet. Si cuius opus arserit, detrimentum patietur; ipse autem saluus

saluus erit, sic tamen quasi per ignem. Scio hunc locum inter difficillimos Pauli ab Augustino numerari, de quib⁹ Petrus dixerit esse in huius epistolis multa difficilia intellectu: quare excepto errore hæreticorum, qui per fidem sine operibus salutem inde conati sunt polliceri, quos refellit copiosissimè atque clarissimè idem doctor, adhuc tamen Patrum catholicorũ varias esse expositiones: Scio etiã eum ipsum Patrẽ de igne potius tribulationis, hoc est metaphorico accipere, tamen de vero etiã igne qui diem domini antecedat, quem iusti quoque sentiant, rectè intelligi & ipse fatetur aliàs, & alij Patres magis probant, & series ipsa Apostolica ferè necessario postulat. Quid enim est aliud Dies Domini declarabit, quia in igne reuelabitur, nisi ignẽ dici supremi præ-
nuntium, omnes esse homines probaturũ, vt eo granior leuiorve cuique sit, quo opus illius vel solidius in Christo vel inanius fuerit. Ille igitur ignis cũ extiterit, & depopulari orbem cœperit, aduenisse iam finem sæculi, diemque iudicij omnes intelligent. Hoc enim est, quod Apostolus dicit diẽ Domini in igne reuelari, quod explicans Anselmus: Dies, inquit, iudicij, qui nunc omnes latet, tunc omnibus erit notus. Cum enim viderint omnes ignem illum ante faciem iudicis per totum diffundi orbem, scient adesse diem iudicij. Neque putandum est alium esse hunc ignem ab eo, quem in alio loco, idem Apostolus commemorat, ita Thessalonicensibus scribens, si tamen iustum est apud Deum, retribuere tribulationem iis qui vos tribulant, & vobis qui tribulamini, requiem nobiscum in reuelatione Domini Iesu de cœlo cum Angelis virtutis eius, in flamma ignis dantis vindictam, iis qui non nouerunt Deum, & qui non obediunt Euangelio Domini nostri Iesu Christi, qui

Aug. lib de fid. & oper. c. 15.
Aug. in Ench. c. 68. & tractat. Psal. 90.
Aug. lib. 21. de ciuit. c. 26.
Ansel. in 3. c. 1. epi. ad Cor.
2. The. 1.

pœnas dabunt in interitum æternas à facie Domini & à gloria virtutis eius cum venerit glorificari in Sanctis suis. Manifestè reuelationem diei Domini docet futuram in flamma ignis dantis vindictam,
Dan.7. quem esse fluuium igneum & rapidum à facie Dei egredientem apud Danielem plerique intelligunt: quamuis Ruperto magis placeat Spiritum Sanctum significari. Illud certè diuinis literis consentaneum est, in igne, iudicij diem reuelandum, qui sanè aliis probationi purgationique sit, aliis vindictæ ac supplicio sempiterno. Quibus efficitur vt ille ipse ignis præcedat quidem diem iudicij, non tamen ante extinguatur, quam iudicium fiat, quo absoluto, in impiorum pœnã vertatur. Itaque & anteibit iudicium
Ioel.2. 2.Thes.1. & sequetur ille ignis, quemadmodũ est à Ioële præclare dictum: Ante faciem eius ignis vorans (Angelorum enim exercitum, vt Paulus dixit, iudicem comitantium, anteibit) & post eum exurens flamma. Quasi hortus voluptatis terra coram eo, & post eum solitudo deserti, neque est qui effugiat eum.

Responsio ad rationes allatas de igne ante resurrectionem futuro.

CAP. XII.

Thom. in 4.d.48. q.2.a.3. QVAE non male distinguunt scholastici eiusdem ignis geminum opus: asserentes ante iudicium quidem, ignem illum viribus naturalibus vehementissimè auctis omnia caduca perditurum breuissimo tempore, simul etiam vi quadam cœlesti & occulta, hominum merita probaturum, vt iis qui ad salutem prædestinati diuinitus sunt, purgationi sit, tãto cuique acriori, quãto erit illius culpa grauior: neque enim id fieri non potest, vt vel ignis viuentes mortalesque homines non omnes æquè exurat, vel temporis breuitas ad purgandũ electos doloris magnitudine compensetur: Post iudicium verò sceleratos homines, & à Christo iudice sempiterna morte damnatos, idẽ ipse ignis corripiat, & inuolutos miseros atque implicatos secum in imum tartarũ voluat. Porro cũ impios omnes tartarus absorbuerit, atque intra fauces suas infelicem escam æterno tẽpore vorandam glutierit, tunc terra & cœlum elementaque cætera graui onere libera, & admirabilem decorem induta, assequentur libertatem gloriæ filiorum Dei, *Rom.8.* quam adhuc vanitati subiecta ingemiscunt atque suspirant. Hæc si ita habent vt & magni Theologi tradunt, & arcanæ literæ satis insinuant, facile est, quam parum premant rationes illæ de igne, quæ multum premere videbantur, animaduertere. Nam licet renouatio mundi non ante futura sit, quam iudicium finiatur, eademque ignis opera peragenda sit, non tamen sequitur, vt ignis ille non ante iudicium excitetur, cum duraturus sit & ante purgando, & mox puniendo, atque ita tandem instaurãdo creaturam Dei. Altera verò ratio de loco iustorum, atque omnium hominum, si ignis vniuersa corripiat, æque etiam habet difficultatem post iudicium, atque ante, cum sint corporibus omnes homines restituendi: Itaque Augustinus respondet duobus modis. Vno modo Sanctos in sublimi loco futuros, quo ignis non pertin- *Aug. 20. de ciuit. c.18.* gat, quo scilicet diluuij aquæ non porrecta: altero modo, diuina vi fieri posse vt boni in mediis etiam ignibus non lædantur, vt olim tres pueri Babylonij. Mihi tertium etiam occurrit, non esse absurdum si vniuerso mundo flagrante, locum aliquem ab igne liberum Deus esse iubeat, in quem velut in theatrum, omnium hominum conuẽtus confluat, & facto

Mat. 25. Euangelico discrimine, boni præmium, mali pœnam debitam ferant. Quamquam est hæc omnis cogitatio rusticana, & ab admirabili illius iudicij maiestate aliena, quod tãta celeritate peragetur, vt in ictu oculi & citissimo momento omnium causæ finiãtur, idque lõge explicatius & dilucidius, quam vnius apud nos solet per diem totum. Itaque nihil est quod nobis ab illius incendij æstu timeamus, si bona cõscientia tecti erimus. Nam impios & illum ignem sentire & perpeti in ipso iudicio nihil vetat, atq; ex eo igne in æternum qui est diabolo paratus cum suis satellitibus, iuxta sententiam iudicis rapi. Etenim ignem illum, quo mundus flagrabit, quamquam Augustinus cuiusmodi sit nescire se fatetur, imo credere, hominem neminem scire, tamen Thomas atque alij scholæ sectatores prænuntiant fore hunc ipsum specie, quem videmus, effectum atque excitatum maximè diuina potentia, sed intermedio ministerio Angelorum, & causarum naturalium obsequio. Itaque neque descensurum de sphæra sua elementarem illum, neque ascensurum de baratro infernalem, sed in terrestri regione maximarũ causarum impulsu ex subiecta materia exoriturum, & incredibili celeritate in orbem vniuersum grassaturum. Porro iudicio absoluto ignis illius, partes crassiores simul cum turba infelicium, in baratrum descensuras, vt igni illic parato admisceantur, quem esse Basilius docet crassum & tetrum, ac minime lucidum: partes autem subtiliores ad sphæram suã conuolaturas, vt omnia ordinem suum æterna stabilitate conseruent. Hæc disputant nostri scholastici, in quibus quia nihil est fidei aut certæ rationi contrarium, probabiliter dicta interim accipi nihil vetat. Quamquam ne illud quidem improbabile mihi apparet incendium illud vltimum, instar

Mat. 25. Aug. 20. de ciuit. c. 16. Thom. in addit. q. 74. a. 1. In eadẽ q. art. 9. Basilius in Psal. 28.

instar diluuij Noë efficiendum, cui à Petro Apostolo comparatur. Legimus verò de diluuio hoc modo. Septimodecimo die rupti sunt omnes fontes abyssi magnæ, cataractæ cœli apertæ sunt, & facta est pluuia super terram. Quare similiter & de cœli igne, & de eo qui subtus terram est aut etiam, vt Dionysius docet, incluso in omnibus, maximam illam conflagrationem Angelico ministerio subito excitandam & toti orbi inuehendam, cur non debeamus potius existimare, non video. Quod postremo loco dubitabatur: Vtrum mortales omnes boni æquè atque mali illo incendio extinguendi sint, itaque iudicis aduẽtus superstitẽ inueniat neminem, sed omnes prius corporibus redditi ad illius tribunal vocentur, quoniam magnam prolixamque habet quæstionem in huius operis fine tractãdam, interim differatur, dum de loco iudicij, de signo filij hominis, de extrema tuba quæ restare videntur exponimus.

2. Petr. 3. Gen. 7. Dionys. de cæl. Hier. cã. 15.

Locum iudicij futurum in valle Iosaphat, iuxta Ioëlis prophetiam.

CAP. XIII.

QVIA iudicium vltimum & à visibili iudice & inter homines visibiles & corporeos, agendũ est, necesse est locum certum ac definitũ cogitatione comprehendamus, in quo causæ omnium simul definiantur. Nam sicut veritas dixit, tunc congregabuntur ante eum omnes gentes, cum venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes Angeli eius cum eo. Quem autem in locum tãtus hominum conuẽtus cogi debeat, quo iudex cælitus ad rem omnium, quæ possunt cogitari, maximam, summus, ipse descendat, insinuare aliqua ex parte Spiritus Sanctus dignatus est. Quia enim in terris visus est, & cum hominibus

Mat. 25. Bar. 3.

conuersatus non immerito existimatur, nõ aliam orbis terrarum regionem iudicio deputaturus, quam mysterio complendo nostræ redemptionis elegit. Itaque in ipsa Palæstina & Palæstinæ Iudæa prouincia, & Iudææ in ea maximè parte, vbi vel homines redemit moriens, vel cœlum aperuit ascendens, & iter pandens ante eos. Sanctus quidem Hilarius locum potius videtur passionis eligere, ita scribens: At ne vel loci quidem eius, in quo futurus esset, essemus ignari, ait, vbicumque fuerit corpus ibi congregabuntur & aquilæ. Sanctos de volatu spiritualis corporis aquilas nuncupauit: quorum congregantibus Angelis, conuẽtum futurum in loco passionis ostendit. Et digne illic claritatis aduentus expectabitur, vbi nobis gloriam ęternitatis, passione corporeę humilitatis operatus est. Aliis magis placet diuinæ ascẽsionis apex, quod legamus ab Angelis dictũ Apostolis, Christi ascensum admirantibus: Hic Iesus quibus assumptus est à vobis in cœlũ sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntẽ in cœlum. Veniet igitur, inquiunt, sicut ascendit, id est visibilis, in nube splendida, aduolans in mõtem ipsum oliuarum. Huic monti Oliueti subiectam esse vallem Iosaphat periti Geographiæ sanctæ tradunt: itaque in valle Iosaphat futurum esse iudicium idem est cum illo Domini descensu ad montem Oliuarum. Fore verò in eo loco iudicium Dei, ex prophetia Ioelis constare volunt, quę ita habet: Ecce in diebus illis & in tempore illo, cum conuertero captiuitatem Iuda & Hierusalem: congregabo omnes gentes, & deducã eas in vallem Iosaphat: & disceptabo cũ eis ibi super populo meo, & hæreditate mea Israël. Et infra rursus: cõsurgant & ascendãt gentes in vallem Iosaphat, quia ibi sedebo vt iudicem omnes gentes in circuitu. Namque

Mic. 2.
Hilar. in Matth. can. 25.
Mat. 24.
Act. 1.
Ioel. 3.
Ioel. 3.

quod de vltima illa disceptatione & iudicio cũ bonis & malis agatur, quãdo Dominus dicturus est: Esurui & dedistis vel non dedistis mihi manducare, sequentia apertè declarant: Mittite, inquit, falces, quoniã maturauit messis, venite & descẽdite quia plenũ est torcular, exuberant torcularia, quia multiplicata est malitia eorum, populi populi in valle cõcisionis, quia iuxta est dies Domini in valle cõcisionis. Sol & Luna obtenebrati sunt: Stellę retraxerunt splendoré suum, & Dominus de Sió rugiet, & de Hierusalé dabit vocem suam, & mouebũtur cœli & terra, & Dominus spes populi sui & cætera. Hæc de nouissimo tempore prophetari manifestũ est, nequet eget testificatione. Nã & messem & falces, & torcularia sanguine perditorũ redundantia tum Euangelium nobis tum Apocalypsis exponũt, vbi legimus in die iudicij Angelos messores falces suas missuros in segetem iussuque domini improbos tanquã spinas & zizania igni daturos, legimus etiã, ab Angelo missam falcem acutam in botros, & calcatas vuas in lacu iræ Dei copiosissimo sanguine defluxisse. Iã quis sit dies domini, qui Solis, & Lunæ, & stellarum ille defectus, qui populi concisionis, quæ vox & rugitus leonis, quẽ nemo timere nõ possit, cæteraq; diei vltimi apparatum indicantia, vsus ipse scripturarum sanctarum vel negligẽtes & oscitantes ignorare non patitur. Quod si de die iudicij prophetia hæc tota accipienda est, profecto in valle Iosaphat futurum iudicium extremum, semel atque iterũ manifestè denuntiat. Aiunt verò quidam viri eruditi, Iosaphat iudicium Dei significare. Itaque quocũque in loco Dei iudicium peragatur, rectè eum vallem Iosaphat appellari, ex quo sequitur, nihil de certo loco prophetatum esse à Ioele. At cum re vera vallis Iosaphat &

Matt. 25.
Matt. 13
Apoc. 14
Amos. 3.
Arias Montanus in Ioel.

re & nomine fuerit, quam templo orientali ex parte sitam Hieronymus affirmat, cuius vocabulum hodie quoque manere & spatium ostendi periti earum rerum indicãt, nulla ratio finit, vt Prophetæ certa ver-
2.Par.19 ba per incertas allegorias eludamus. Fuit enim Ioel posterior ætate, quam Iosaphat, quem scriptura singulari commendatione illustrat, quod iudicij rectitudinẽ & coluerit & docuerit, à quo meritò vallem eam inter duos mõtes, id est Sion & Templi, sitam,
Mag. in 4. di. 43. cognominatã existimare debemus. Nam quod Magister sententiarum Petrus Lombardus ridere videtur iudicium in valle illa constitui, cum in aëre potius futurus sit Dominus, atque ibi vniuerso orbi dicturus sententiam, potiùs quidem ridicula argumentatio est. Neque enim pueriliter vallis ipsius spatia metimur, vt infinitas myriadas corporum exiguo & angusto solo includamus: Verum toto illo circuitu eum locum circumspiciente, sursum, deorsum, læua, dextera, vndique considerato, quem esse futurũ amplissimum pro innumerabili hominum multitudine cogitare cõsentaneum est, ibi inquam, iudicij sedem positã, ad vallem Iosaphat pertinere rectè dicimus. Quod si interpretata significatione nominum, per allegoricos sensus, historicum nobis eludendi licentia sit, iam neque in Prophetia Michææ Bethleem
Mich. 5. certo erit designata ortui Saluatoris, qui vbicumque nasceretur, cum verè sit panis viuus qui de cœlo descendit, certè ibi Bethleem esset, hoc est domus panis?
Ose.11. Eadémque arte Oseas etiam si Christus non isset in Ægyptum, tamen ex Ægypto filium vocatum dicere potuit, quia ex angustia & tribulatione, quod Ægyptus, siue Mezraim interpretatur, vocatus sit. Denique isto more Origenistico nihil ferè firmum & constans, nihil historicum in scripturis relinquemus,

vbi pri

vbi primum proprius atque historicus sermo minus arriserit. Neque tamen cum Millenariis & Iudaizãtibus toties Hieronymo mouentibus nauseam, omnia per proprietatem accipienda decernimus, sed tropicas & figuratas prædictiones libenter audimus, dummodo iis, quæ possunt rectè per proprietatem intelligi, suus præcipuus locus sit. Quod certè in designatione eius loci, in quo fidei nostræ summa, per nouissimum iudicium complenda est, æquissimum est putare, vt diuinitus indicatus prænotatúsque sit per Ioelem.

De loco iudicij illustre vaticinium Zachariæ.

CAP. XIIII.

EVNDEM quoque sensum habere Zachariæ illustre vaticinium videtur, cuius hæc verba sunt. Et egredietur Dominus & præliabitur contra gentes illas, sicut præliatus est in die certaminis. Et stabunt pedes eius in die illa super montem Oliuarum, qui est contra Hierusalem ad Orientem & scindetur mons oliuarum ex media parte sui ad orientem, & ad occidentem prærupto grandi valdè, & separabitur medium montis ad Aquilonem, & medium eius ad meridiem. Et fugietis ad vallem montium eorum, quoniam coniungetur vallis montium vsque ad proximum, & fugietis sicut fugistis à facie terræmotus in diebus Oziæ Regis Iudæ: & veniet Dominus Deus meus, omnésque Sancti cum eo. Et erit in die illa, nõ erit lux, sed frigus & gelu. Et erit dies vna quæ nota est Domino, non dies neque nox & in tempore vesperi erit lux. Et erit in die illa exhibunt aquæ viuæ de Hierusalem. De die iudicij hæc Prophetari Hieronymus dicit esse manifestum, quod & initium eius capitis innuit. Ecce venient dies Domini. Quamuis Zach.14

neque Hieronymus ipse de die iudicij interpretationem satis exequatur,& Theodoritus magis ad diem passionis inflectat, quæ ille de die iudicij manifestè loqui confirmat,neque verò cæteri interpretes quos vidi, (vt in loco obscurissimo) satis inter se conueniunt. Dicam tamen sine prejudicio cuiusquam,quid mihi iampridem in mentem venerit. Ergo prophetiæ summa est Christi posterior aduentus.De hoc dicit,egredi dominum,quod è cœlo veniat,& prælliari aduersus gentes, cum pugnabit pro eo vniuersus terratum orbis cõtra insensatos, cum acuet diram iram in lanceam, & sumet scutum inexpugnabile æquitatem ; vt prælliatus est in die certaminis, siue in mare rubro, vt habet Chaldaica paraphrasis, quãdo equũ & ascensorem deiecit in mare, perducturus eodem modo populum suum in verã promissionis terram celestem illam, demerso scilicet omni diabolico exercitu impiorum,& tanquam plumbo aquas vehementes æternæ damnationis ingresso. Tunc igitur in illa die stabunt pedes eius super montem oliuarum, vnde ascendit in cœlum, atque eodem modo rediturum se per Angelos discipulis annuntiauit. Et quoniam veniente Domino ad iudicium, omnium ante eum gẽtium congregatio futura est, mons ipse, glorię venientis cedet,& in quatuor partes dissectus longissimè diffugiet, vt tribunali iudicis Theatrum totius orbis assistat. Erit tunc trepidatio hominum & pauor tantus, vt insani diffugiant in mediam vallem quę futura est amplissima,cùm montibus remotis coniungenda sit cum omni circumposito campo. Vt enim in terræmotu magno sub Ozia contigit, vt homines ipso fragore perterriti, dissilirent, & sibi tuta quęritarent,ita in illo terribili die fiet,quoniam terra tremet, cum Dominus ad iudicandum surget, & vidit

Sap.5.
Exod.15.
Act.1.
Mat.25.
Psal.77.
Psal.96.

& vidit & commota est terra, montes sicut cera fluxerunt à facie Domini,à facie Domini omnis terra. Simulenim atque illuxerunt coruscationes illius,qui vt fulgur veniet commota est & contremuit terra. Veniet etiam tunc cum gloria, & maiestate sua, & omnes Angeli & Sancti cum eo. In illa autem die non erit lux cum sit dies caliginis & tenebrarũ, dies iræ & angustiæ. Atque ideo miseri mortales pauebunt,ac veluti gelu immenso correpti,obrigescent, vt obriguerunt olim omnes inhabitatores Chanaam. Huic verò diei iudicij,succedet apud iustos dies vna æternitatis, cum sol iustitiæ orietur & sanitas in pẽnis eius.Quę sanè dies,siue iudicij nota est Domino, quia de die illa nemo scit neque Angeli cœlorum, siue æternitatis etiam nota est Deo, cum solus ipse posit illam quantacumque est comprehendere: sed tamen dies illa vicissitudinem lucis & tenebrarum nullam habebit, neque timendum est vt vespertino tempore vergat in occasum, erit enim lux perpetua, in qua largissimæ æternæ voluptatis aquæ ex cælesti illa Hierusalem quę est pacis visio prodibunt,& sanctos omnes siue priores siue posteriores, æquo tramite, sempiterna lætitia circunfluent. Vbi nulla erit hyemis & æstatis vicissitudo, sed lætissimum perpetuumque ver omnes afficiet.Neque erit vlla in beata illa gente dissensio,sed sub vno Rege Deo,& sub vno illius nomine lętabitur & regnabit vniuersa multitudo Sanctorum.Hęc paraphrasticè: quamquam aliquanto pro nostro instituto prolixius,tamẽ nõ inepte,vt opinor,ex aliis scripturis, sensus fortassis proprius atque historicus explicatus est loci difficillimi, nullo interim alio,si melior occurrat repudiato. Nã quod terræmotus ingẽs futurus sit cũ dominus descẽdet ad iudiciũ,docet Clemẽs Romanus ita scribens.

Psal.76.
Mat.24.
Mat.25.
Amos 5.
Sopho. 1.
Exod.15.
2.Petr.3.
Mala.4.

Tunc

Const. lib. 7. Apost. c. 32. Tunc apparebit in cœlo signum filij hominis: Deinde sonus tubæ excitabitur per Archangelum, interea mortui in vitam redibunt, tumque veniet Dominus, & vna omnes sancti cum eo, cum terræ motu, supra nubes cum Angelis virtutis suæ in Throno Regni ad condemnandum deceptorem Mundi diabolum, & ad tribuendum vnicuique pro actionibus suis. Dan. 11. Quod si ea quæ de interitu Antichristi in superiore libro commemorauimus ex Patrum veteri traditione, & Danielis vaticinio, vera sunt, vt is in monte sancto sedem ponat, inter duo maria, quæ & à Daniele ibi, & hic à Zacharia referuntur, estque Dominus Iesus ad nequam illum interficiendum apparaturus è cœlo; profecto etiam hoc modo iudicium in valle Iosaphat, siue in mõte oliuarum, quod idem est, possumus confirmare. In superiore verò aëris loco, in nube fulgentissima sedentem Dominum, electosque Regem suum circunstantes, atque è sublimi immensas impiorum turbas infra positas prospectãtes: tum reos mortis æternæ miserabili facie se se inuicem comprimentes & proculcantes, atque attonitos vultus sursum leuantes, & eorum quos contempserunt atque affixerunt serò tandem gloriam admirantes, seque ipsos ignauiæ & sceleris omnis tristissimè incusantes: tum etiam Angelos huc illuc discurrentes, & è media peruersorum cãterua vnumquemque pium & Deo dignum legentes, & hœdis putentibus sinistra relictis, oues pastori suo carissimas dextra se ponentes, cæteráque omnia quæ diuinus sermo describit, partim narrando, partim etiam philosophando, melius apud se, quãtum spiritus dabit, cogitando quisque & silendo consequi, quam loquendo nos explicare poterimus. Zac. 14. Sap. 5. Mat. 25.

Quod

Quod quidam media nocte, quidam sub crepusculum matutinum, Christi aduentum fore opinentur.

CAP. XV.

QVONIAM de loco, vt potuimus, diximus, etiã de tempore iudicij, quæ antiquus sermo habet, præterire non debemus. Sed ne interim rideamur ab astrologis, cum iudicij horam quærimus, ratione habita Hierosolymitanę vrbis aut meridiani, vbi futura est iudicij cõgregatio, quærimus. Alioquin scimus pro diuersis orbis partibus, simul & noctem & meridiem & auroram posse constitui. Ergo sanctorũ plerique media nocte futurum Christi aduentum scriptis prodiderunt, eámque ob causam in parabola decem Virginum nuptiis occurrentium, à Domino sigillatim narrari, media nocte clamorem factum de sponso aduentante. Hinc in Ecclesia olim Apostolica traditione manasse scribit Hieronymus, vt in pernigilio Paschæ, fideles ab Ecclesia non recedant, antequam tempus mediæ noctis aduenerit, quod sicut Angelus Ægyptios quondam percutiens media nocte transierit, ita Christus ad interitum impiorũ nocte media vẽturus sit. Hieronymo attestatur Lactantius ad hunc modum scribens: Tũc aperietur cœlum medium intempesta & tenebrosa nocte, vt in orbe toto lumen descendentis Dei tanquam fulgur appareat, quod Sybilla his versibus locuta est, quæ Latinè reddi sic possunt. Matt. 25. Hieron. in 25. Matth. Lactan. li. 7. c. 19.

Cum venerit ille,
Ignis erit, mediaque horrendæ in nocte tenebræ.

Et hæc est nox, quæ à nobis propter aduentum Regis ac Dei nostri pernigilio celebratur. Cuius noctis duplex ratio est, quod in ea & vitam tum recepit, cum passus est, & postea orbis terræ regnum recepturus

Cassiod. in Psal. 118. in illa verba. Media nocte surge. Chrys. Ho. 79. in Matt. Thom. in add. q. 77. a. 3. & hunc sequutus Abul. q. 77. in c. 22. Mat.

pturus est. Hæc Lactantius. Idem Cassiadorus affirmat. Chrysostomus etiam media nocte resurrectionem futuram meminit. Porrò aliis magis probatur sub crepusculum futuram. Verum hæc non admodum excutienda sunt, quæ neque magnopere conducunt, neque certa ex diuinis literis habentur, cum præsertim tempus mediæ noctis vix intelligi possit. Vbi virtutibus cœlorum commotis, vt habet Euangelium, neque Sol neque Luna satis suas vices peragent: & satis horrenda nox illa erit, quæ cælestibus luminibus obscuratis, totum terrarum orbem tenebris & caligine inuoluet. Media certè nocte clamorem propterea maximè Euangelium factum commendat, quòd insciis atque imparatis mortalibus, instar furis, Christi aduentus incumbet, tuba illa terribili dormientes in occursum Dei excitante.

De signo filij hominis, quod apparebit.

CAP. XVI.

Mat. 24.

SED aduenientè Domino, signum illius apparebit in cœlo. Et tunc, inquit, parebit signum filij hominis in cœlo, & plangent omnes tribus terræ. Hoc ita Sanctorum Patrum magna pars accipit, vt inter cætera signa horribilia, quæ instantem iam mundo consummationem indicent, sit præclarissima in medio cœlo figura Crucis, quæ omnem orbem splendoris sui magnitudine illustret, impios perterrefaciens, pios confouens & consolans. De hoc ita Hippolytus Martyr. Orietur ab Oriente in Occidentem vsque signum Crucis superantis splendorem Solis denuncians aduentum & apparitionem Iudicis, vt reddat cuique secundum opera sua. Eadē Origenes, aliique plerique, qui obscurato Sole Crucē in medio cœlo fulgentem instar Solis fututam dicunt. Atque hunc sensum probare videtur Ecclesia, cū canit. Hoc signum

Hipp. de consum. Mundi.

signum Crucis erit in cœlo, cum Dominus ad iudicandum venerit. Tunc ergo gentes hominum plangent & eiulabunt, quòd in Crucifixum credere noluerunt, Iudæi maximè, qui cœlorum Dominum crucifixerunt, sicut à Ioanne prædictum est. Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Et plangent se super eum omnes tribus terræ. Erit verò planctus iste & serus & sterilis, qualem describit Sapiens eorum, qui, ingemiscentes magna cordis angustia flebunt, & errauimus, dicent, à via veritatis & Sol intelligentiæ non est ortus nobis. Piorum autem erit longè alius planctus, quem Propheta narrat, cum dicit: Aspiciēt ad me, quem confixerunt, & plangent & dolebunt, vt doleri solet in morte primogeniti, & plangent omnes familiæ, familiæ & familiæ seorsum. Omnes enim errauimus sicut oues, & posuit Dominus in eo iniquitates omnium nostrum. Itaque peccatis quisque suis Christum Dominum omnes confiximus. Ergo signo Crucis in Cœlo viso omnes flebunt. Quod si ita intelligimus, ante resurrectionem communem, & iudicij horam erit quod dictum est, dum portenta cœlestia terrent oculos, supremam calamitatem iam expectantium. Attamen Chrysostomus signum Crucis tanquā Regium vexillum ab Angelis gestandū sentit ante Iudicē, vt illud insigne maiestatem Christi prælatum omnibus indicet. Quod si ita est, potius in ipsa hora iudicij Crux apparebit facta iam resurrectione mortaliū, in ipsum iudicij locum conuenientium. Cui sensui etiam fauet Ecclesiæ vox, cum canit: Vexilla Regis prodeunt, fulget Crucis mysterium. Diuus Hieronymus more suo vtrumque sensum enarrans, lectoris arbitrio relinquit optionem. Quod si ex duabus altera sola est eligēda, magis

Apoc. 1.

Sap. 5.

Zach. 12.

Esai. 53.

Itaresert M. in 4. di. 48. Sed Chr. ho. 77. in Matt. idē scribit. quod Hipp. Hieron. in 24. Matth.

magis mihi placere sententiam priorem fateor, quam & scripturæ & Patrum intelligentiæ accommodatiorem video. Sed minimè displicet Abulensis, vtrumque fieri posse declarans, vt ante diem iudicij Crucis signum in cœlo per dies cõplures appareat, ac nihilominus in ipsa hora iudicij Christũ iam venientem præcat, nouóque modo, incredibili terrore omnium iniquorum cætum afficiat. Sed Crucis & Crucifixi amatores, tales, qualis ille erat qui sibi nusquam nisi in Cruce Christi gloriandum arbitrabatur, tunc plane exhilarati canent, tunc de hostibus victi triumphabunt, victricem manum Christi summis laudibus prædicantes, quia in Deo fecere virtutem, & ipse ad nihilum deduxit inimicos eorum.

Abul. q. 99. in 24 c. Matth.

Gal. 6.

Psal. 107.

De tuba nouissima.

CAP. XVII.

ANTE communem mortuorũ resurrectionem, & superni Iudicis ad hæc terrena descensum, fiet cælitus admirabilis, & nullis retro sæculis audita significatio, quam res tanta deposcet. Hanc scripturæ variis modis exaggerant. Paulus quidem ita scribit: Ipse Dominus in iussu & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cœlo: & mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. Et aliàs: In momento, in ictu oculi, in nouissima tuba: canet enim tuba & mortui resurgent incorrupti. Huius quoq; tubę clangorem Dominus commemorat in Euãgelio. Et mittet Angelos suos cum tuba & voce magna: & congregabunt electos eius à quatuor ventis. Id circo diem tubæ vocauit Sophonias: Dies iræ, inquit, dies illa, dies tribulationis & angustię, dies calamitatis & miseriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ, & turbinis, dies tubæ & clangoris super ciuitates munitas & super angulos excelsos. Quod tubã, hoc ipsum clamorem accipere debemus, quem in Euangelio legimus factum media nocte aduentum sponsi ad nuptias, quo excitatæ virgines occurrerunt festinanti. Vocem quoque suam dixit filius Dei, vbi ait: Amen amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Dei, & qui audierint, viuent, & mox: venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt audient vocem eius, & procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ, qui vero mala egerunt, in resurrectionem Iudicij. Hanc vocem siue clamorem, siue clangorem & tubam, tonitruum Dei Iob appellãdum censuit, vt Gregorius docet, vbi interrogans ait. Quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri? Abunde discere possumus, quam sit stupenda illa vox, quam diuinæ litteræ tanta verborum amplificatione extollunt. Tubam verò nouissimam ob id Paulus dixit, quod aliæ sint tubę priores, de septima verò eademque vltima tuba scriptũ sit: In diebus vocis septimi Angeli, cum cœperit tuba canere, consummabitur mysterium Dei. Qualis autem illa vox & clangor tubæ futurus sit, in scholis quæri solet. Vtrumne visibilis & corporalis, an potius intelligibilis, Dei imperium ipsa exequendi potentia & velocitate declarãs, qualis illa fuit, qua Deus dixit, fiat lux, & facta est lux. Videtur quidem nonnullis Gregorium nullum externum sonum recipere, sed ipsam Saluatoris præsentiam cum ipsius voluntate mundo exhibitam, nomine tubæ, & clangoris & vocis & tonitrui denotari propter vehemẽtem & subitam efficientiam, in cuius vel verba vel sensum magis S. Thomas quoque consentit. S. Anselmo atque aliis probabilius apparet contrarium,

1. Cor. 15. Mat. 24. Sopho. 1.

1. The. 4.

Matt. 25.

Ioan. 5.

Iob. 26. Gregor. ibidem.

Apoc. 10.

Geneſ. 2. Greg. 17. Mor. ca. 21.

Tho. qu. 76. ar. 2. addit. & 1. Theſſ. 4. lect. 2. Anſel. 1. Theſſ. 4. Abulen. qu. 72. in 22. capit. Mat. Soto. in 4. diſ. 43. q. 1. art. 4. Exod. 19. Deut. 4. Act. 2.

quod mihi ipſi propemodum certum eſt. Nam phraſis ipſa ſcripturæ hoc ſatis innuere videtur. Quid eſt enim, quod cum prætereunter Paulus tubam commemoraſſet, repetit ſetiò, canet enim tuba, niſi quod reuera futurum ſonum, non meraphoricum, voluit exprimere? Quo etiam tendit illa accurata inculcatio, in iuſſu Dei, in voce Archangeli, in nouiſsima tuba? ſatis erat iuſſum Dei dixiſſe, ſi præter ipſius nutū, nulla eſſet alia futura externa ſignificatio? Deinde cum in promulgatione legis Deum flammam legamus & tubam ſibi adhibuiſſe, cum ſciamus etiam in effuſione ſpiritus gratiæ, ſimiliter ignem & ſonitum magnum deſcenſui ſpiritus ſancti inſeruiſſe, factus eſt enim repente ſonus tamquam aduenientis ſpiritus vehementis, quæ ad apparatum vel legis, vel gratiæ ſuæ ſapientia Dei opportuna iudicauit, profecto exiſtimare debemus vltimum & maximum illius aduentum, quem ſcriptura in flamma ignis & in voce tubę futurum dicit, nō intelligibili tantum, ſed externo & vero igni, ſenſibili ac proprio ſono & quidē fortiſsimo, vt tuba merito appelletur, toti humano generi declarādū. Quid enim rationis habet, vt hoc addam, vox illa potenter producta, qua clamauit mortuum excitaturus, Lazare veni foras, niſi vt hominis eiuſdemque Dei poteſtas etiam externo clamore proderetur? An in vno homine ad vitam eamque mortalem & caducam reuocando tanta contentione opus fuit, in omnium hominum ad vitam perpetuā excitatione mirabili, vocis illius diuinæ maieſtatem adhibendam non putabimus? At agebat tunc homo inter homines, ipſoque vſu vocis diuinum imperium innoteſceret, oportebat. Verum id quidem. Sed non deerunt viui ac ſuperſtites, vt oſtendemus mox, quorum auribus inſonet vox Dei mortuos

Ioan. 11.

tuos ad vitam vocantis, & qui Saulum propria voce inclamauit è cœlo, is etiam glorificato ſibi vocem non defuturam demonſtrauit, cum rei magnitudo ita poſceret. Quæ verò poteſt cogitari maior, aut Dei voce dignior res, quâ vniuerſæ humanæ naturæ ad fines ſuos perpetuos conuocatio? Erit igitur vera vox filij Dei iubentis adeſſe ſibi omnes mortuos: quæ tuba, vt dixi propterea dicitur, quod vehementiſsimo ac potentiſsimo ſono omnia terrarum ſpatia peruader: Eam vocem exaudient omnes qui in monumentis erunt, & incredibili celeritate æterni Regis iuſſa perficient. Sed cur Archangeli vocem dicit Paulus, quam Chriſtus profiteter ſuam? An erit alia Chriſti iubentis, vt Iudicis, alia Archangeli vt præconis clamantis vox? Ita ſane cogitare nihil incommodat, & tamen vna erit eademque vox à Chriſto imperatore prolata, atque ab Angelis ad remotiſsima atque abditiſsima quæque deducta, vt eſt idem carmen, quod tibicem canit, & quod ex eius ore tibia ſonat. Quamquam Angelum ſeptimum tuba canentem qui Chriſtum bene intelligere ſibi videntur, ij etiam illum Archangelum vt potę principem Angelorum omnium, non admodum recuſabunt. Theophylactus addit tertium. Iuſsio, inquit, Dei faciet terram reddere corpora ad immortalitatem transformata: vt vero omnes colligantur in vnum, per diuerſa loca diſperſi, vox Archangeli efficiet, Angelis adminiſtrantibus.

Act. 9.

Ita Ambroſ. illic & Mag. in 4. diſt. 43. Theophyl. in 1. The. 4.

De miniſterio angelorum in communi Reſurrectione.

CAP. XVIII.

Hic à me fortaſsis requiret quiſpiā, vt de reſurrectióe mortuorū, q̄ ipſo narratiōis ordine ſequitur, deīceps diſſerā: q̄ ego vt faciā, vel officij mei vel inſtituti eſſe nō puto: officiū plane nemo deſiderabit,

in argumento à tot tantisque patribus copiosissimè prælatissiméq; tractato. Vel ipse Paul⁹ satis esse potest, nihil omittens ad persuadendam illustrandâque hanc fidei Christianę, vel præcipuam partem. Porro aduersus hæreticos Marcionistas & Seleucianos aliosque Resurrectionem negãtes, Irenæus antiquissimus: aduersus Origenistas resurrecturæ carnis veritatẽ oppugnãtes, Epiphanius atque Hieronymus: aduersus Græcos atque huius mũdi sapientes simplicitatem Christianę fidei de resurrectione corporum irridentes, Theodoritus Græcis, nostris Augustinus, atque omnium vt solet exactissimè Thomas. Quin potius ipse Christ⁹ aduersus Sadducęos resurrectionem negantes diuina auctoritate disseruit. Nos vero in hoc opere narrationem potius rerum nouissimis temporibus futurorum, quam quæstionum de rebus ipsis admirabilibus explicationem professi sumus. Itaque neque de Resurrectionis natura & qualitate, neque de cõbustione damnatorũ, neque de beatorũ gloria dicendum modo arbitramur, tãtum historica quadam comprehensione cõtenti erimus. Ad quam sane pertinet, vt ministeria Angelorum illo tempore non omnino prætereamus. Distinguit enim Chrysostomus optimo iure, quid Angeli, quid Christus in generali resurrectione præstent: atque homines quidem congregare, Angelorũ esse partes, excitare vero dormiẽtes, atque animas corporibus reddere, solius esse diuinæ atque omnipotentis Christi maiestatis. Ipsum tantisper Paulina verba enarrantem audiamus. Quemadmodum, inquit, apud Regem fieri solet, ita & tunc futurum est, Angelis ad resurrectionem ministrantibus: Dicęt enim, Resurgant mortui. Et fiet opus, non Angelorum ad hoc quicquam valentium, sed verbi ipsius: tamquam si Rege quopiam imperan

Irenæ. libro 5. Epiph. in Anco. 11. in epistol. ad Ioan. Hie. Hieron. in 2. lib. aduersus Ruff. Theodor. Aug. lib. 21. de Ciuit. Tho. in 4. cõt. gent. & in 4. sen. di. 43. & 44. Mat. 22. Chrysost. homil. 8. in 1. ad Thess.

imperante, egrederentur conclusi & captiui, & ministri eos adducerent. Non illi postea propria virtute, sed ex voce illa hoc facerent. Archangelum verò putamus eum esse, quæ præsit & incumbat Angelis aliis in orbẽ missis, atque hoc illis inclamet: Paratos facite omnes, adest enim Iudex. & mox: si desecẽsurus est, cuius gratia rapiemur? Hõoris gratia. Nã Rege ciuitatem ingressuro, qui illustres quidem sunt, ad occursum eius egrediuntur: qui verò rei sunt, & iudicio obnoxij, intus expectant iudicem. Ergo vt Euangelium habet, mittet Angelos suos cum tuba, & congregabunt electos eius. Resurrectioni verò insequuntur vt auctores probati tradũt, materiam ipsam colligendo & parando, hoc est puluere vndequaque eogendo & sibi inuicem copulando: ad quam rem magna erit Angelorum discurrentium multitudo. At vt spiritus in ossa arida & sibi compacta, vt Ezechiel habet, ingrediatur, soli⁹ erit diuinæ iussionis dicentis: A quatuor ventis veni spiritus: & viuifica ossa hæc. Et statim vnusquisque ossibus suis extructus, & pelle circundatus, ac proprio spiritu viuificatus stabit, quid pręterea sibi imperetur opperiẽs. Erit verò tunc Angelorum, omnes filios Adæ cõuocare atque cogere ad commune Concilium, in locum iudicio generali diuinitus destinatũ. Quæ omnia incredibili velocitate perficiẽt, ita vt Apostolus, nictum oculi non esse celeriorem affirmet resurrectione cunctorum. Agilitas verò in deferendis & congregandis corporibus iam suscitatis, quanta Angelis insit, ille Angelus satis ostendit qui Abacuch capillo raptum ex Iudæa transposuit in Babylonem cum prãdio suo. Primũ igitur sonabit diuina Christi vox, resurrectionem mortuorum imperantis: deinde Archãgeli magni erit officium Angelis denunciare,

Mat. 24. Thom. in addi. qu. 76. ar. 3.

Ezec 37.

1. Cor. 15.

Dan. 14.

atque instare, vt citissimè imperata peragant: illi festini in varias mundi partes discurrent, vetustissimũ atque abditissimum & dissipatissimũ puluerem vndique legẽtes, tum diuina vi mortui excitati audient vocem eandem Filij Dei. Simul enim efficiet vt viuant, simul vt audiant vocem qua viuunt. Vt solet in somno fieri, cum vehemẽti voce qui dormiebat, excitatur. Expergiscitur enim ac simul experrectus, vt olim Samuel, hauriens vocem, respondet: Adsum. Quale autem spectaculum illud erit, cum terra reddiderit mortuos suos, & mare suos, & gẽs hominum ex diuersis adeò mũdi regionibus in vallem Iudicij coperit conuenire? omnes attoniti, omnes pauidi, demisso vultu, nulla pristinæ ætatis vel gloria vel ignobilitate distincti. O nos decies cæcos, qui hæc tam magna, tã illustria non cernimus, & stolidi inepta ista vitæ vanitate iactamur. Sed venit in mentem quærere, si omnes mortales simul conueniemus in illum cœtum, quid est, quod de electis solum cõgregandis per Angelos Dominus edicit? An non etiam impij conuenient? conuenient certè, cum veritas dicat, congregandas esse ante eum omnes gentes, & separandos tunc bonos à malis. Aderunt igitur sine dubio omnes simul homines, qui sunt, qui fuerint, & tunc quicunque supersint. Verum diuinæ scripturæ proprietas admiranda est: cum de omnibus confusè loquitur, generaliter dicit cõgregandas omnes gentes: cum de electis, specialiter ab Angelis congregandos docet, vt intelligamus electos benevolo ac dulci ministerio Angelorum sobuehendos: iniquos contra, vt ij qui in triremibus damnati remigant, vi & pugno adigendos, fortasis malorum Angelorum opera. Ideircò etiam non resurgere impij in iudicio dicuntur, quod reuiniscant potius ad mortem, quam

1. Reg. 3.

Apoc. 20

Mat. 25.

Psalm. 1.

quam è morte reuocentur in vitam: qui æterna vita perpetuo carituri sunt.

An Christi aduentus ad iudicium, aliquos sit reperturus, non dum mortuos. CAP. XIX.

INTERIM de viuis magna est quæstio, quæ à nobis prętermitti minimè potest. An simul expectaturi sint iudicem, qui tunc erunt reliqui, cum ipsis iam excitatis, atque omninò, vtrum resurrectionis generalis tempore aliqui reperiãtur in carne, an verò necesse sit omnes prius decessisse de vita, quã fiat communis resurrectio. Si enim omnes extincti erunt, absoluta res est. Cum enim omnes simul excitentur, simul etiam omnes conuenient, Iudicem expectantes. Sin verò superstites aliquos nouissima hora repererit, non erit etiam dubium ministerio Angelorum in eundem quoque locũ coituros, cum expressè veritas dixerit: Et congregabuntur ante eum omnes gentes. Est autem duplex quæstio: vna, vtrum omnino aliqui mortalium sine morte ad immortalitatem transeant: altera, an eorum omnium qui resurrecturi sunt, resurrectio eodem puncto futura sit. Neque enim est idem vtrumque. Sunt qui omnes simul resurrecturos sentiant, sunt qui nonnullos nunquam morituros putent: Sunt denique qui omnes quidem morituros volunt ac resurrecturos, verum non omnino simul. Celebris est & antiqua sententia multorum magnorumque virorum, in aduẽtu Iudicis multos homines supereśe, qui ita, vt inueniuntur, viui, iudicentur, & pro diuersitate meritorum ad vitam æternã aut mortẽ transferãtur, nulla facta dissolutione corporis atque animæ. Nam qui de iustis tantum esse quæstionem affirmãt, vtrã omnes morituri sint,

Mat. 25.

Seruc. in 4. di. 43. q. 2. a. 4.

Universidad de Deusto
Biblioteca

non de impiis, quasi inter omnes cõstet impios omnes morituros, non videtur legisse Hieronymum in illa toties citata epistola ad Minerium & Alexandrum. Vbi omnium primum numerat Theodorum Heroeleotem tradẽtem omnes & iustos & iniquos, quos dies Domini inueniet superstites, sine media morte ad incorruptionem transituros. Eandemque esse sententiam Apollinarij atque Diodori. Neque ab iis multum abest S. Ambrosius, ita scribens: Non omnes immutabuntur, qui in corpore sunt reperti, quia Sancti soli beatitudinis gloriam consequentur. Sentit Sanctus certè etiam impios in corpore reperiendos. Neque video equidem cur qui iustos sine morte opinantur ad immortalitatem transituros, vereantur etiam impios sine morte ad mortis æterna supplicia transferre. Neque enim fieri hoc repugnat, neque scripturæ magis de morte corporali iniquorum quam iustorum loquuntur, sed potius de communi hominum morte, vt homines sunt. Nonne legimus disruptam esse terram sub pedibus Datan & Abyron, & aperuisse os suum, ac deuorasse impios cum tabernaculis suis & vniuersa substãtia? Descenderuntque viui, ait scriptura, in infernum, sicut etiam in Psalmo celebramus. Quod si illos impios credamus ad æternam mortem & corpore & anima simul transisse, sine temporali morte, videbimur ne aliquid sentire scripturæ contrarium? Imò ex ipsa scriptura ita credendum suadit S. Epiphanius. Itaque fieri profecto potest, quod vates quibusdam imprecatur, veniat mors super illos & descendant in infernum viuẽtes. Mortem dicit æternam iis qui corpore viui in inferos tradẽtur, ad supplicia sempiterna. Nihil ergo vetat, si qui iusti morituri nõ sint, vt etiã iniqui tũc agẽtes, nõ disiunctis prius animo & corpore, statum

Hier. ad Mine. & Alex. 3. tomo.

Ambr. in 15. cap. 1. Corint.

Num. 16. Deut. 11.

Psal. 105.

Epiph. in Ancorat.

Psal. 54.

statum infelicitatis suæ experiantur. Quare qui hoc de impiorum morte robustissimum argumentum se proferre arbitrantur, nõ admodum in sua causa proficiunt. Scriptores illos antiquos mouit lectio diuersa in epistola priori ad Corinthios. Vbi enim habemus nos, omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur: illorum Græcanici codices potius habent. Non omnes dormiemus, sed tamen omnes immutabimur. Quam lectionem & sensum, quòd ij qui viui reperiantur in aduentu Domini non moriantur, sequuntur Ioannes Chrysostomus, Theophylactus, Theodoretus, Oecumenius. Contrà, lectionem quidem Origenes eandem, sed sensum longè diuersum, vt tradit Hieronymus. Nam legit quidem, omnes non dormiemus, & tamen sentit omnes secundum corpus esse morituros. Interpretatur verò dormitionem & somnum, lapsum post fidem receptam, à quo tamen per pœnitentiam surrexerint: atque hos à Paulo dici mortuos in Christo, qui egerint pœnitẽtiam: viuẽtes verò & residuos vocari, qui post baptismum lapsi non sunt, de quorum numero Paulus erat. Ac reuera nihil aliud quam nugari videtur Origenes, omnia miscens atque confundens, sensumque historicum & verum, sua illa nimia allegorizatione peruertẽs. Sed de lectione vera & germana omnis iampridem explosa dubitatio est, cum ab Ecclesia catholica in Concilio Oecumenico nostra, id est Latina vulgata, vt certa & inuiolata decernitur. Quam etiam plurimi atque emendatissimi Græcorum codices habuere, teste doctissimo Didymo atque etiam Acacio Cæsariensi, qui multum persuadere conantur omnes esse morituros, cum scriptum sit. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur. Cæterum lectionem nostram alij

Chryso. ho. 42. in 1. Cor. 15. Origen. 3. lib. in 1. epist. ad Thess.

In Conc. Trid. sess. 4.

probant, ac præferunt, vt par est, qui tamen omnes obituros non putant, adducti altero loco Pauli ad Thessalonicenses, vbi ita scribit. Hoc vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui viuimus, qui residui sumus, in aduentu Domini non præueniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in iussu & in voce Archangeli & in tuba Dei descendet de cælo, & mortui qui in Christo sunt resurgent primi. Deinde nos qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur in nubibus obuiam Christo in aëra, & sic semper cum Domino erimus. Hunc locum tractans Epiphanius tradit duplicem modum Resurrectionis futuræ. Vnum post mortem, alterum sine morte per raptum. Qui enim rapitur, inquit, nondum mortuus est. Ob id alibi etiam huius resurrectionis prænuntios fuisse atque exempla asserit Enoch & Eliã, quos nunquam esse morituros arbitratur, sed sine morte ad immortalitatis gloriam migraturos. In eadē sententia est Hieronymus rogatus de hac re à Sancta Marcella, cur cum Elias & Enoch morituri sint iuxta Apocalypsim, Paulus tamen affirmet aliquos non morituros Sanctorum? Ad quæ respondet ex ipso contextu Apostoli siue continentia, vt ipse appellat, liquido constare eos, quos Christi aduentus viuentes repererit, non gustata morte rapiendos obuiam Christo cum reliquo agmine resurgentium. De Enoch autem & Eliæ morte non annuit, potiusque Apocalypsis sensum aliquem spiritualem esse quærendum, cum de illorum morte pronuntiat. Idem aliquando sensit etiam Augustinus vt apparet, eodem loco Paulino adductus, asserens quibusdam in fine præstitum, vt mortem istam repentina commutatione non sentiant, sed simul cum resurgentibus rapiantur in nubibus obuiam Christo. Quod in libris

1. Thess. 4.

Epiph. li. 2. tomo 1. hæres. 64.

Idem in Ancorat.

Hiero. in epist. ad Marcellam. in 3. tomo.

Apoc. 11. Aug. lib 2. Peccat. mer. c. 31.

Li. Reff. 2. c. 33.

libris quos postea scripsit de ciuitate, vel emendauit vel explicauit. Et nostra ætate viri docti quidam cum his patribus sentire: quorum sententia non parum roboris accipit, vt Augustinus alibi fatetur ex ipsa Christianæ fidei Regula, vbi confitemur, Christum venturum ad iudicandum viuos & mortuos. Erunt igitur homines viui, quos generale iudicium cum mortuis coniungat. mortuos enim, iam suscitatos tunc, intelligimus. Alioqui vel viuorum, vel mortuorum tantum, ac non simul vtrorumque Iudex erit. Præterea cum Sacræ Literæ toties nos iubeant Christi aduentum expectare, & illi occurrere, imò etiam properare, si nulli sunt futuri viui in illius aduentu, frustra hęc omnes audimus, cum ad neminem vnquam pertinere debeant. Cur ille aduentus futi comparatur? Cur diluuio Noë? Quod ex insperato tulit omnes, si nullus est tunc superfuturus? Hoc argumento Diodorus vtitur, vt mihi quidem videtur non infirmo. Etenim metas rationis excedit, tanta de venientis expectatione differere, si nullum est superstitem inuenturus. Quorsum illa admonitio, sicut fulgur exit ab Oriente & paret vsque in Occidentem, ita erit & aduentus filij hominis? Re vera si omnes prius extinguendi sunt, frustra, & illud & alia multa videntur commemorari, ad cautelam prouidentiamque fidelium, cum pro omnibus vnum hoc satis esse possit: Videte ne quemquam excipiatis & colatis pro Christo: Non enim veniet Christus, donec omnes mortales de terra deleti sint. At non ita monuit: sed intentos & paratos, & suspensos voluit expectare se suos, ne ventri & luxui deditos, vt reliquos huius sæculi filios, offendat.

Caietanus. Faber. Eraſm⁹. Augu q. 3. ad Dul citium. in 4. tomo.

Matt. 25. Abac. 2. Heb. 10. 2. Petr. 3. Philip. 3.

Mat. 24.

Quos

Quosdam superstites fore, cum Christus aduenier: eosque sine morte immutari, sine fidei periculo posse defendi.

CAP. XX.

IGITVR cum & testimonijs scripturarum & certa ratione constet, homines non ante finiendos, quam mundi finis: Iudexque hominum Christus aduenerit, necesse est homines etiam tunc extare ac superesse, cum ille huc veniet, quos nulla mortis conditio adhuc obstrinxerit. Hoc posito, quod negari non potest, facilè sibi videntur gradum vltra facere, vt eiusmodi homines nunquam omnino obituros esse definiant. Nam si vsque ad aduentum Christi viui erunt, si etiam cum mortuis in Christo iam vitæ redditis, obuiam Christo rapientur in aëra, cum illo sic semper mansuri, non est quando mortis amaritudinem sentiant, vt quid enim moriantur, statim victuri? Attamen alij, præsertim recentiores plerique, & sententiam istam veterum magnopere reprehendunt, parumque piam & tutam putant, & nihilominus posteriorem aliorum patrum de morte in ipso raptu gustanda, tanquam improbabilem friuolamque repudiant. Itaque censent omnes homines & pios & impios ante generalem mortuorum resurrectionem è vita excessuros: mox cum cæteris omnes simul excitandos: tum demum iustos & pios itutos obuiam Christo. Sceleratis infra miserè relictis, & tristissimum exitum expectantibus. Huc afferunt, quod resurrectio vna omnium in scriptura prædicetur, atque in eodem puncto. Deinde quod ignis ille iudicij aduentum præcedens, mundum totum sit inflammaturus, ac proinde nullum mortalium relicturus. Neque enim credibile est ignem vniuersa vastare, & tamen superesse tantam hominum multitudinem. Ad hæc cum iustorum plerique aliquid labis ex

Bonau. in 4. d. 43. q. 1. Tho. loc. 2. in 4. c. 1. Thess. Abul. q. 74. m 22. Mat. Soto in 4. dist. 43. q. 2. a. 4.

ex humana conuersatione attrahant, quo modo fiet vt iusti omnes sursum ferantur Christo occurrentes, quorum magna pars purgata non sit? Purgari verò tunc cum ir obuiam, quis sibi persuadeat? His alijsque rationibus concludunt, mortem omnium prius futuram, quam Resurrectionis tuba intonet mundo. Probabiliter quidem ista & ad intelligendum satis accommodatè, nisi Paulus obsisteret. At is apertissimè clamat, atque in verbo Domini testatur, futuros esse qui viuant, qui relinquantur, qui residui tunc sint, atque inter hos, & mortuos in Christo, ordinem figit, atque constituit, quod mortui resurgant primi. Deinde qui relinquuntur & adhuc viuent (nam constat in suam personam transferre causam illorum) facta aliorum resurrectione tunc simul cum eis ire obuiam Christo. Quæso te lector quid est resurgent primi? Deinde, qui relinquuntur simul rapi? quid est inquam, primi & deinde. Hæc si ordinem inter se non designãt, nulla est intelligentia, nulla ratio Paulini sensus. At ordinem quidem designat, inquiunt, sed inter resurrectionem illorum, & raptum siue occursum horum. Bene. Sed si omnes resurgent simul. cur illi dicuntur resurgere primi? Si hi iam ante raptum mortui sunt, quomodo dicit, nos qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur? Omnino qui rapitur, indicatur nondum mortuus, vt scite Epiphanius dixit: Alioqui vnde tu ostendis Eliam & Enoch non gustasse mortem, nisi quia raptos in cælum scriptura docet? Vtrum verò postquam rapiuntur, gustent, aliundè vel affirmandum vel negandum est. Denique sanctissima Ecclesiæ lumina, eademque acerrima ingenia, Augustinus, Chrysostomus, Ambrosius, Hieronymus, cæterique plerique cum in eo loco explanando non mediocriter laborauerint, nihil aliud intelli

telligere potuerunt, quam affirmare Apostolum, sanctos ex vltima tribulatione pressuraque relictos, in carne viuentes, expectare vsque dum cæteri sanctorum olim defuncti resurgant, atque ita omnes coniunctos, Domino de cęlis ad iudicandum orbem venienti, raptos in nubibus obuiam prodituros. Augustinus certè fatetur se diu in eo sensu inuestigando laborasse, atque vndique perspecta oratione Pauli, quoniam de vita sanctorum vsque ad raptum illum perducta dubitare non posset, potius se concessurum nonnullos fore qui mortem nunquam gustent, quam vt apertam sententiam scripturę, quę solui non potest, negare cogatur. Ego sanè ita victus hîc teneor, vt ex Apostolicis verbis aliud intelligere non possim, quam illos sanctos viuos reperiendos cum cæteri surrexerint, vt simul omnes Domino descendenti in aëra occurrant. Iam verò quod censores austeri quidam dicunt, hoc tempore Chrysostomi cæterorumque sententiam tutò non posse defendi, (quamquam nos quidem non defendimus) nihil tamen periculi adhuc agnoscimus. Neque verò videmus, cur illa Chrysostomi & Hieronymi, potuerit tunc potius haberi vera quam nunc, cum sit nihil ab Ecclesia in alterutram partem ex illo tempore definitum. Quin potius auctor de Ecclesiasticis dogmatibus, cuius est non leuis auctoritas, & Hieronymus, & Oecumenius Græcus, & inter posteriores Magister, & ipse Thomas catholicam esse vtramque fatentur, & sine fidei periculo posse defendi. Nam quod obijcit Dominus Sotus, Hieronymum affirmare, Ecclesiam huic sententiæ magis acquiescere, vt omnes communi morte moriamur, & non omnes mutemur in gloriam, det veniam doctissimus vir, non Hieronymi verba sunt, sed Acacij Cæsariensis

Aug. ad Dulcit. q. 3. in 4. to.

Ambros. quidam Cōpres. apud Sixtum. li. 6. annot. 205. So. in 4. dist. 43. q. 2. a. 2. De Eccl. Dog. c. 8. in 3. tomo. Aug. Hiero ad Miner. & Alexan. Oecumen. Magis. 4. d. 43. Tho. 1. 2. q. 81. a. 3.

rienſis Hæretici, cuius interpretem ſidum agit illic Hieronymus, qui tantum abeſt, vt rem in illa epiſtola definiat, vt dilucidè in fine teſtetur ſe nihil in re adeò ambigua decernere, ſed integram relinquere lectoris arbitrio. Quid verò ipſe ſentiret, in alia epiſtola ad Marcellam, ſatis expoſuit, vt ſupra iam retuli. Teſtimonia verò ſcripturę multa & aperta, quæ communem omnium hominum mortem docent, ita intelligi explicarique poſſunt, vt ipſimet explicant, cum Enoch & Eliam ab illa lege Dei peculiari priuilegio exemptos volunt, quòd pœnam mortis culpæ originali debitam, ob cauſam Deo placitam, non ſoluerint: cum præſertim de ſanctis illis poſtremis, ſcripturæ vitam vſque ad Chriſti aduentum, tradant, mortem neque antea neque poſtea tradant. Nam de Elia & Enoch manifeſtè in Apocalypſi ſcriptum eſt, quod ſint ab Antichriſto trucidandi, quemadmodum & plurimi ſanctorum docent, & nos abundè niſi fallor, ſuo loco monſtrauimus.

Ad Mar. Hiero. in 3. tomo. de 4. q.

Apoc. 11.

Magis eſſe ſcripturæ conſentaneum, etiam illos quos Chriſtus viuos inuenerit, in ipſo raptu, ac non antea, morte intercedente immutandos. CAP. XXI.

QVIA verò quæ poſſunt ſine exceptione leges diuinæ accipi, melius ſimpliciter intelligūtur, quæ pronuntiāt ſacræ & arcanæ literæ de communi omniū morte, ita vt habent, nos libentius accipimus, cum præſertim ratione magis hæc ſententia nitatur, & plurimorum grauiſsimorumque Patrum auctoritate iuuetur. Erūt igitur ſuperſtites ſancti extremi, cū cæteri reſurrexerint: Simul enim rapientur in nubibus obuiā Chriſto. Hæc quidē Paulus. Sed in ipſo raptu, quoniam debent immutari, mortē quoque experientur citiſsimām, vitam ſempiternā & glorioſam recuperantes. Hoc Paulus nō dicit: Sed dicit Ambroſius,

dicit

Ambr. in 4. cap. 2. Thess. dicit Augustinus, dicit Anselmus, quorum nō potest esse vilis auctoritas. Ambrosij quidem verba sunt: In ipso enim raptu mors proueniet, & quasi per soporē, vt egressa anima in momento reddatur. Cū enim tollentur, morientur, vt peruenientes ad Dominū, præsentia Domini recipiant animas, quia cum Domino mortui esse nō possunt. Augustini autē post longam acremque inquisitionē hæc sunt: Quæri solet, vtrum illi, quos hic viuentes inuenturus est Christus, quorū personā in se atque in illos qui secū viuebant, transfigurabat Apostolus, nūquam omnino morituri sint: an ipso temporis puncto, quo cum resurgentibus rapientur in nubibus obuiā Christo in aëra, ad immortalitatem per mortē mira celeritate transibunt. Neque enim dicendum est fieri nō posse, vt dū per aëra, in sublime portantur, in illo spatio & moriantur & reuiuiscant. Et infrà: Si ergo sanctos qui reperientur Christo veniente viuentes, eique in obuiā rapientur, crediderimus eodē raptu de mortalibus corporibus exituros, & ad eadē mox immortalia reddituros, nullas in verbis Apostolicis patiemur angustias, cum dicit: Omnes resurgemus aut omnes dormiemus. Anselmi verò vt aliàs sæpè sunt eadem hæc sicut etiam Bedæ, quæ Augustini, & vbi scribit Epistolæ prioris ad Corinthios cōmentarios: & vbi priorē ad Thessalonicenses interpretatur. Sic enim habet. Reuera quātum ad præsentia verba pertinet (quæ sunt verba Augustini ad Dulcitium) videtur Apostolus asserere quosdam in fine sęculi aduenientе Domino, cum futura est resurrectio mortuorum, non esse morituros, sed viuos repertos in illā immortalitatē quæ sanctis dabitur, repentè mutādos, & simul cum illis rapiendos in nubibus. Sed videamus ne huic sensui sit contrarium, quod idē Apostolus scribit: Omnes quidem resur-

Anselm. in 15. cap. 1. Cor.

Et in 4. c. 2. Thes. Augu. ad Dulc. q. 3. in 4. tomo.

resurgemus. Si ergo sanctos (& hęc sunt Augustini in libris de Ciuitate) qui reperientur Christo veniente viuentes, eique venienti obuiā rapientur, crediderimus in eodē raptu. Et cætera quę iā retuli. Cur autem hi patres iudicauerint mortē aliqua ratione illis etiā sanctis qui tunc rapientur, gustandā, ipsi satis exponunt, quippè cum diuinis literis vrgeamur. Scriptum est enim, statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium: à quo statuto cū ne ipsum quidem Christum Paulus liberum esse dixit, quis audeat cuiquam sanctorum dare, quod ipsi filio Dei, quod matri eius almæ, non est concessum? Scriptum etiam est. Quis est homo, qui viuet & nō videbit mortem? Itemque illa à Patribus sæpè recitata. Non viuificabitur, nisi prius moriatur, &, omnes quidem resurgemus. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur. Et alibi idem Apostolus, scientes quoniam dum sumus in hoc corpore, peregrinamur à Domino, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore, & præsentes esse ad Dominum. Hæc omnes homines omnino cōprehendunt, neque est cur nouissimi hac parte potiores sint, cum ipsi qui primitias spiritus habuerunt, se grauatos ingemiscere dicant, & vanitati mortique subiectos. Vtrum autem mors illa citissima, ante resurrectionem cæterorum sit, vt simul resurgant omnes, quemadmodum Thomæ aliisque nonnullis placet, an potius in ipso raptu mors subeat, vt Augustino, Ambrosioque videtur, non equidem valde solicitor, nisi quòd Paulina verba reuera, tunc sanctos viuere indicant, cum alij olim mortui resurgunt: sed non præcedere ad Christum propter celerrimam resurgendi potentiam. Alioqui facillimū fuisse Apostolo ita Thessalonicēses cōsolari. Ne doleatis mortuos

Hēb. 9.

Psal. 88.

1. Cor. 15.

2. Cor. 5.

Rom. 8.

tanquã peiore sorte affectos. Neque enim nos qui viuimus & residui videmur, non etiã moriemur, quin prius omnes moriemur, deinde simul resurgemus, vt simul eamus obuiã Christo. At non ita dixit, sed potius residuos & viuentes confessus est, cũ mortui resurgerent: verum celeritatem resurgendi tantã fore, vt viui, olim mortuos non possint ante vertere, sed
Heb.11. omnes simul ascendant in occursum Christi. Nam quemadmodum illi nos expectarunt, Deo pro nobis melius aliquid prouidente, vt non sine nobis cõsummarentur, ita par erit & à nobis illos expectari, vt simul feramur in cęlũ, & occurramus omnes in virum perfectum, in mensurã ętatis plenitudinis Christi. Illi resurgent, nos rapiemur: & tamẽ rapiemur omnes,
Ephes.4. & resurgemus omnes. At raptus ad Christũ quid habet commune cũ morte? Cur non potius absorbetur mortale à vita, & habitatio, quę de cælis est superin-
1.Cor.5. duitur? Cur expoliantur in raptu, ac nõ potius superuestiuntur? Qui hæc rogant, cogitẽt quid sibi respondeat Paulus eadem cupienti & optãti, oportet certè peregrinari à corpore, vel tãtisper, vt præsentes fiant ad Dominum. Oportet vt mors præueniat iudicium singulare cuiusque, oportet vt singulare de quoq; iudicium in anima habeatur, antequã generale geratur in corpore atque anima consistentibus. Debet enim priuatum iudicium ferri, antequam publicũ pronun-
2.Cor. cietur. Quod si Paulus raptus in cęlum, auditurus ar-
12. cana verba, nescit prorsus, an in corpore fuerit, an extra corpus, quid miramur, si ij qui rapiũtur æterna felicitate fruituri, extra corpus tantisper fiunt, vt possit anima soluta & libera audire prius arcana verba, mox ad corpus anima glorificata redituri, atq; ipsum immortale gloriosumque possessuri? Ego verò etiam eos quos viuos infernus absorbuit (si qui sunt qui etiã cum

cum corpore illuc descendisse memorentur, vt Epiphanio placet) existimo mortem oppetijsse, & iudicatos esse in anima, mox corpori redditos, æterna sustinere torméta. Neque aliam causam requiro, quam quòd statutum sit, omni homini mori semel, & post hoc iudiciũ. Neque verò aut Eliæ aut Enoch aut cuiquam omnino hominum datũ esse mihi persuadeo, vt à morte sit semper immunis, quam ipse Christus deprecatus est, & tamen gustauit pro omnibus nobis. Neque aliter ille disposuit nobis, quã ipsi Pater, quemadmodum suos docuit. Mortẽ verò Elias & Enoch distulere quidẽ, sed suo tempore cum Ecclesiæ vtilitate, & laude Christi, diu dilatum debitum reddent, vt plurimi Patrum sentiunt. Sed si in raptu obibunt illi nouissimi, nõ erit, inquiunt, simul omnium resurrectio. Ego verò quęro quę scriptura doceat futuram simul. Illa, inquiunt, in mõmẽto, in ictu oculi, canet tuba, & mortui resurgẽt incorrupti & nos immutabimur. Atqui non dicit Paulus, omnes homines simul resurrecturos. Alioquin falsa erit resurrectio illorum sanctorũ, qui in Christi resurrectione resurrexisse memorantur in Euãgelio, & piè à multis etiam corpore modò creduntur regnare cũ Christo? Sed in illo momento resurgent omnes, qui eo vsque mortui iacuerant. Ita Ambrosius hæc explanans, simpliciter omnes mortuos resurgere dicit, & solos sanctos cum ijs qui viui iusti inuẽti fuerint, in gloriam immutari? Quare nihil absurdi cõcedere videtur illi scriptores scholastici, qui nouissimorũ iustorum resurrectionẽ non simul futurã cũ aliorũ resurrectione concedunt. Quamquã illius mysterij breuitas erit tanta, & resurrectionis & raptus & immutationis iustorũ, vt simul meritò intelligi diciq; quodãmodo possit. Nã dicto citius omnia illa, quæ Dei est immensa potẽtia, perfi-

Epiph. in Anc.

Heb.2.
Mat.26.
Luc.22.

1.Cor.15.

Mat.27.

Ambr.1. Cor.15.

Scotus in 4.di.43.

Durand. in 4.dist. 43.q.4.

cientur. Quod verò quidã discipuli Sancti Thomæ admirantur & tanquã incredibile habẽt, quod in illo ociſsimo raptu & mori & reuiuiſcere queãt: Satis ad hæc Auguſt. reſpõdit, multo eſſe mirabilius quod antiquiſsimi pulueres coeãt, & mortui vbique reſurgant, quod Paulus in ictu oculi dicit abſolui. Et certè iuxta auctorem ſuũ multo breuior mora conceditur, vt moriantur & reuiuiſcant. Nam quod de iis qui nõ bene purgati ſunt obiicitur, commune eſt id, vtcumque opineris. Subitò enim rapiendi ſunt, ſiue proximè ante obierint, ſiue proximè poſt obituri ſint. Sed erunt per tot & tanta probati, qui tunc ſupererunt, vt nihil omnino labis retineant, cum præſertim igne illo in quo reuelabitur dies Domini iuxta Paulum, iam expurgati decoctíque ſint. Quin etiam vt Sanctus Gregorius de iis qui tẽpore Iudicij viui in corporibus reperientur, aſſerit, pauore ipſo excoquitur, ſi qua eis ineſſe potuit leuium rubigo vitiorum, ideò cum dixit: Cũ ſublatus fuerit timebunt Angeli, mox ſubdidit, & territi purgabuntur. Angelos, Sanctos prædicatores intelligens. Cur autem ille ignis non omnes iam tunc cõſumpſerit, puto eſſe iam dictum, quod boni diuina virtute fulti nihil perpetiantur, ſed illæſi vt pueri Babylonij, quemadmodum Auguſtinus quoque tradidit, perſeuerent. Neque verò & ſi ignis ille ante iudicem veniat, & terras mariáque corripiat, ſtatim ſequitur, vt nulla ſit pars orbis immunis, dum Iudex deſcendit ad cauſas omnium inquirendas: Poſſunt enim probabiliter cogitari incẽdia quidem illius ignis ante iudicis aduentũ inchoata, neque tamẽ omnia depaſcere, donec æterno edicto in impiorum corpora animáſque deſæuiant. Poſtremò quæ de ceſſatione cæleſtis motus ac proinde omnis vitalis motus, in ipſo puncto reſurrectionis diſputant nonnulli Scholaſtici, Solis & Lunæ eo tempore, ſitum figuramq; deſcribentes, atque conſque progredientes, vt pleniluniũ, atque æquinoctium vernum, atque ipſum crepuſculi tempus Iudicio extremo deſignent, non video qua ſoliditate nitantur. Cum enim virtutes cœlorum commouendæ ſint, vt veritas habeat, non de lege conſuetorum motuum, ſed de Dei voluntate, extremi iudicij tempora, actus, vita rerumque omnis ordo pendebit.

Aug. 20. de ciuit. c. 20.

Greg. 34 mor. c. 7.

Iob. 41.

Luc. 21.

Quod ordo rerum, quæ in vltima die euenient, liquido nunc ſciri nequeat: & quis interim maxime probabilis appareat.

CAP. XXII.

EXPOSVI in quæſtione obſcuriſsima quid ſentirem, ſed quando de rebus agitur nobis ignotis, neque ſcripturæ perſpicua documẽta tenẽtur, oportet profectò ſapere ad ſobrietatem, vt Paulus monuit: Ne opinionibus noſtris plus nimio hærentes, rerum ipſarum certitudinẽ amittamus. Etenim Reſurrectionem, vt præclarè Auguſtinus hîc dixit, mortuorum futuram eſſe, quando Chriſtus venturus eſt viuos iudicaturus & mortuos, oportet, ſi Chriſtiani eſſe volumus, vt credamus. Sed non ideo de hac re inanis eſt fides noſtra, ſi quemadmodum futura ſit, perfectè comprehendere non valemus. Nam quomodo ſit futurum, quod nunc pro noſtræ ratiunculæ viribus, vtcumque coniicimus, tunc potius erit, vt noſſe poſsimus. Quod ſanè Chriſtianum piumque documentum, etiam prudentiæ humanæ ratio commendat. Quis enim vel mediocriter cordatus, cum ei hiſtoria narratur aliqua, aut deſcribuntur itinera & vrbes, per quas ſit iturus, ſi qua ei occurrunt difficilia, quæ non ſatis capit, & inter ſeſe pugnantia ipſo primo aſ

Rom. 12.

Aug. 20. de ciui. c. 20.

mo aspectu, si fide dignum eum habet quem vel audit vel legit, non statim cogitat, ea nisi cũ oculis præsentia cernuntur, non posse bene comprehendi, & quomodo cohæreant intelligi? itaque adhibita, quæ ipsi potest occurrere, congruentia dictorum, tenet tamen iudicium suum, vsque dum ipse oculis lustret, quæ animo hauserat. Non ne hoc quotidie nobis accidit commeantibus, nauigantibus, solum vertentibus? Mihi planè res Indicæ, postquam eas expertus sum, & eædem esse visæ sunt, quas audieram, & non eædem. Easdem sanè reperi, quòd mihi non mentitos qui exposuerunt, prorsus inueni, & tamen res Indicas diuersas, ac longè alias iudicaui cum expertus sum, quam antea cogitaram. Propterea quod valde diuersum reperi modum cogitationis meæ. Neque equidem dubito, quin si Constantinopolim, aut Parisios, quæ nunquam vidi, præsens essem intuiturus, quæ de illarum vrbium frequentia, magnitudine, ædificiorum mole, cæterisque, multa mihi lectione narratioque cognitis, tamen longè aliam cognitionem induerem, ac me ipse riderem: qui sæpè de ijs & audio & disputo, & mihi videor peritus interdum. Humanum est, & vsu quotidie venit. Quod si hoc postulat prudentia hominum, vt fide digno testi, nihil detrahas fidei, quod non benè intelligas quę narrat, vsque dum videas, cur de diuersitate opinionum nostrarum in tãta rerum cælestium & supra, quam exprimi potest, admirabilium copia & magnitudine, diuinæ ac immutabili veritati faciamus iniuriam, etiam si nobis nonnulla inter se nõ bene cohærere videantur? Quæ nostrę est mentis tenuitas, & illarum potius excellentia. Erit, cum perspecta rerum ipsarum facie, dicamus, sicut audiuimus, sic vidimus in Ciuitate Dei nostri, in monte Sancto eius. *Psal. 47.*

eius. Igitur futurum Christi aduentum ad iudicandum, ignem ante faciem eius, tubæ clangorem, mortuorum resurrectionem, Angelorum ministeria, iustorum occursum venienti in aëra, impiorum separationem & gemitum, omnium viuorum & mortuorum examen, iudicium, ac sententiam irretractabilem, qua boni cælo, mali inferno perpetuo destinentur, certissima hæc omnia fide tenemus, quæ ipsum Dei verbum testatum esse scimus. Quomodo tamen hæc ipsa fiant, quo etiam ordine inter se coaptentur, non satis scimus: sed piè suo quisque modo opinatur. Atque vt meam commentationem ipse subijciam, sic de ijs cogitare soleo, vt omnium illorum terribilium signorum, quæ prædicuntur proxima futurò iudicio, vltimum ignis sit, qui faciem iam descendentis iudicis præeat. Igne hoc vbique grassante, scéleratos arsuros puto secundum Apocalypsim, descendit ignis à Deo de cælo & deuorauit eos: probos & iustos, purgandos quidem si quid labis in sederit, vt insinuat Apostolus, sed non necandos. Hic vt opinor implebitur, quod scriptum est: Tunc duo erunt in agro: Vnus assumetur, & vnus relinquetur: duæ molentes in mola, vna assumetur, & vna relinquetur: duo in lecto, vnus assumetur, & vnus relinquetur. Vt enim vastatio mundi per diluuium est facta, ita futuram per ignem Petrus docet, quam Christus illi coæquat. Quod in Ægypti plagis discrimen inter Israëlitas, & Ægyptios, vt impij læderentur, iusti innoxij persisterent, & liber Exodi narrat & Sapientia copiosius commendat. Igitur qui adhuc viuent; qui relinquuntur & residui sunt (quod de solis Iustis commemorat Paulus) partim lęrabuntur expectantes redemptionem in proximo suam vt Saluator meminit, partim etiam terrore concutientur præ magni

Apoc. 20. *1. Cor. 1.* *Mat. 24.* *2. Petr. 3.* *Exod. 10. Sapi. 17. & 18.* *1. Thes. 4* *Luc. 21.*

Greg. 34 mor. c.7. magnitudine diei Domini, vt Sãctus Gregorius vult. Post hæc sonabit tuba illa terribilis, ad quam virtute omnipotentis verbi, dicto citius resurgent mortui, in suo quisque loco, quoniã qui in monumentis sunt audient vocẽ filij Dei, & terra & mare dabunt mortuos suos. Resurgentes autem statim omnes & pij & impij ministerio Angelorum, qui congregabunt electos à quatuor ventis, in vallem Iosaphat, siue locum Iudicij conuenient, vbi congregandæ sunt omnes gentes ante filium hominis. Ibi iam incipiet descendens de cœlo apparere Filius hominis, clarus atque terribilis, vt fulgur totum mundum fulgore suo percellens. Veniet autem in maiestate cum multo satellitio Angelorum nubi lucidissimæ insidens, paulatimque cum summo apparatu descendens, vt ascẽdit in cœlum, & signum viuificum prætendens atque obiiciens omnibus. Porrò cœlorum extrema iam transgresso Domino, & ad aëris nostri regionem appropinquanti, Iusti omnes, qui erant ministerio Angelico congregati, tam ij, qui reuixerunt, quam qui residui in carne sunt, simul rapiẽtur ab iisdem in nubibus obuiam Christo, atque in ipso raptu morte citissima immutabuntur, vt sic semper cum Domino sint. Hanc separationem iustorum ab impijs, Angelorum functione factam, putamus esse quam Veritas Euangelica significet per hędos sinistra positos, oues dextra, quod locus superior Christoq; propinquior, quo rapientur iusti, dextera vocetur, honore significato: inferior & terrenus, vbi infelices iacebũt, læua, propter dedecus & miseriam. In hac semper mente agitãda bonorum malorumque separatione, qui gemitus futuri sint infelicium, qui dolor viscera ipsa distrumpens, sapientiæ liber pulcherrime exponit, cum ingemiscentes exclamabunt: Ecce quo modo

Mat.24. 1.The.4. Mat.25.

compu

computati sunt inter filios Dei? Tunc & illud Euangelicum: Montes cadite super nos & colles operite nos. Tunc illa prudens iustorum responsio & vera. Ne fortè sufficiat nobis & vobis, ite emite. Quod libridij potius in seram atque inutilem pœnitentiam, quam consilij genus est.

Sap.5. Luc.23. Matt.25.

Quomodo iudicandi sint homines, & de libris in iudicio apertis.

CAP. XXIII.

IPSVM verò iudicium quomodo faciendum sit, cogitare nos nullo modo possum⁹, in quo ita prorsus omnium meritorum vel bonorum vel malorum ratio reddetur, vt de quouis etiam verbo otioso exigenda sit, ipso Iudice teste. Neque erit vllus à primo vsque ad nouissimum hominum, qui non compareat illic vocatus: Omnes enim stabimus ante tribunal Christi, vt referat vnusquisq; propria corporis prout gessit siue bonum siue malum. Ea verò singulorum de singulis quæ egit, discussio aliis etiam singulis innotescet. Vt vel odio vel amore dignus appareat. Nolite, inquit, ante tempus iudicare, quo ad vsque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium & tunc laus erit vnicuique à Deo. Deniq; illud Sibyllinum, quo breuius dici nihil potest, tunc demum fiet.

Matt.12. 2.Cor.5. Rom.14. 1.Cor.4.

Cunctáque cunctorum cunctis arcana patebunt.

Quod videtur Euãgelij veritas probare. Nihil opertum, quod non reuelẽtur, neque occultum, quod non sciatur. Atque hæc omnia, quæ multorum annorum spatia postulare viderentur, tanta diuinitus celeritate fient, vt non solum diem, sed etiam horam iudicij Sacræ literæ appellent. Imò verò, quoniam æternæ

Matt.10. Apo.14.

potentiæ legibus & maiestate, non humanarum actionum dilationibus res tanta peragetur, longa temporis mora illa tot & tam mirabilia non indigebunt. Vt enim illuminatur totum hoc hemisphærium, in quo tot, eaque inter se adeo diuersa continentur, Solis istius exorientis luce perfusa, eaque simul oculorum acies percipit, vno puncto propinquam domũ & longissimè disitum sidus aspectans; sic etiam Sole illo iustitiæ purissimo ac fulgentissimo cœlitus apparente, abscondita tenebrarum nostrarum, vt dixit Apostolus, illuminabuntur, atque omnium oculorum obtutibus fient exposita & peruia. Verum quoniam sumus nostris rebus assueti, etiam iudicij humani quandam formam adhibet Spiritus sanctus, vt illius diuini iudicij comprehensionem aliquam capere possimus. In Apocalypsi sic legimus: Vidi thronum magnum, candidum, & sedentem super eum, à cuius conspectu fugit terra & cœlum, & locus non est inuentus eis. Et vidi mortuos magnos & pusillos stantes in conspectu throni, & libri aperti sunt: & alius liber apertus est, qui est vitæ: & iudicati sunt mortui ex his quæ scripta erant in libris secundũ opera ipsorum, & dedit mare mortuos, qui in eo erant, & mors & infernus dederunt mortuos suos, qui in ipsis erant, & iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum. Et infernus & mors missi sunt in stagnum ignis. Hæc est mors secunda. Et qui non inuentus est in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis. Quod à conspectu sedentis in throno iudicis fugisse dicuntur cœlum & terra, ira vt non comparuerint, præsentia tanti luminis rerum omnium conspectũ auferri ex oculis vult; partim etiam pauorem quendam immensum significat, quo tanta Iudicis maiestas excepta sit, partim innouatio

Apoc. 20

innouationem rerum omnium, cum cœlos & terram nouam nobis promiserit, in quibus iustitia inhabitat. Libros autem apertos, quidam gesta & statuta Sanctorum: Librum verò vitæ, memoriam actorum cuiusque hominum interpretantur. Quæ mihi interpretatio, licet magnorum sit & clarorum, nullo pacto placet: Nam & librum vitæ aliàs semper in scripturis, non nisi in quo salus vitaq; æterna cõscripta est, accipimus. Et hoc ipso in loco expressè asseritur fuisse cõdemnatos, quotquot in eo libro vitæ scripti reperti non sunt. Quare rectius Beda multitudine librorum qui aperti sunt, notari conscientias hominum, in quibus diuina vi agente legantur clarè, quæ eo vsque clausa obsignataque erant: Illius autem voluminis vitæ nomine, intelligi seriem æternæ prædestinationis, vbi mitificè insinuatum est mysterium quod Paulus tantopere commendat. Quos præsciuit & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui. Cum enim cõferuntur quæ scripta sunt in libris singulorum, cum iis quæ habet liber vitæ, qui similes inueniuntur, salui, qui dissimiles, reprobi declarantur. Itaque & ex gratia & ex libero arbitrio iustitiæ corona efficitur, quam Dominꝰ reddit in illa die iustus Iudex. Ac subinde docemur, si rectè nos iudicare velimꝰ, ne à Domino iudicemur, vtrũque librũ aperire atque inspicere & inter sese mutuo conferre, & librũ illum grandé & præclarũ qui est vitæ, idest inde Christũ, in cruce præsertim passum pro nobis, ac nobis etiam expãsum, & hinc istum nostrũ male factum actionũ cogitationumque nostrarũ. Vt ex mutua collatione an filij regni simꝰ, deprehẽdamus. Iob certè illum librũ quãti faceret, quamque familiarem sibi adhibendum existimaret, egregiè demonstrat, cum clamat. Quis mihi tribuat auditorem, vt desiderium

2. Pet. 3.

Aug. 20. de ciuit. c. 14. Richard. de S. Victr. in 20. Apoc. Beda. in 20. Apoc.

Rom. 8.

2. Tim. 4. 1. Cor. 11.

rium meum audiat omnipotēs & librum scribat ipse qui iudicat? vt in humero meo portem illum, & circundem illum quasi coronam mihi. Per singulos gradus meos pronuntiabo illum,& quasi principi offe-
1. Cor. 2. ram illum. Hic ille liber est, quem Paulus erat edoctus, & nihil se aliud scire arbitratus est, in quo descripta sunt nomina filiorum Dei atque ita insculpta feliciter, vt nulla ratione deleri vnquam queant. Ergo commentarij gestáque singulorum ex cuiusque conscientia recitabuntur: vt neque Deum Iudicem fallere possit homo, neque testem reiicere fidelissimum & certissimum conscientiam suam.

Occulta omnium, etiam peccata iustorum, in die Iudicij esse publicanda.

CAP. XXIV.

MVLTI verò dubitant, an ea etiam scelera vel peccata quæ iusti olim patrarunt, & per Dei clementiam pœnitentia legitima remissa sunt, sint eo die patefacienda in illo magno mirabilique conuentu. Nam & Magister sententiarum sentit non es-
Mag. in 4. dist. 43. se publicanda, & qui nostrorum sumus conscij malorum, ac misericordiam Dei imploramus, grauiter & iniquè ferimus, quod ea quæ in aurem Sacerdoti Christi vix ausi sumus effundere, nobis coram Angelis Dei & glorioso cœtu Sanctorum, prodantur in publicum. Refugit enim ac perhorrescit animus tãtam ignominiæ notam. Verum puerilis est hæc co-
Hierony. in cap. 7. Dan. gitatio, & ab illa nouæ vitæ immutatione alienissima. Patebunt, sanè omnia quæ egimus & bona &
Aug. 20. de Ciuit. c. 14. mala: neque de bonis quicquam consolationis accipient impij, neque de malis, pudoris boni. Est verò hęc non solum sententia Theologicę scholæ, quę hic vniuer

vniuersa consentit, verum Sanctorum Patrum, Hie- Amb. in
ronymi, Augustini, Ambrosij, præcipuéque Ansel- Psal. 43.
mi, acutè sanè ac subtiliter differentis: atque vt mihi et 1. Cor. 4.
videtur veritatis ipsius aientis, nullum esse secretum, Ansel. li.
quod non reueletur. Neque absconditum, quod non de simil.
veniet in palam. Hoc etiam Paulus satis indicat cum c. 60.
dicit: Vnusquisque videat quo modo superædificet. Matt. 10.
Dies enim Domini Declarabit, quia in igne reuelabitur. Quo loco certum est etiam de habentium in 1. Cor. 3.
fundamento Christum, hoc est fidem viuam, vitiis & peccatis, imò de iis præcipuè aut solum esse sermonem. Atque horũ defectus notos futuros in die Domini dicit, cum tamen ipsi salui sint futuri. Denique vt Dei misericordia & gratia commendetur; vt passionis Christi efficacia innotescat, vt iustorum tum pœnitentia pro commissis tum gratitudo pro remissis illustrior fiat, opus certè est, omnium vel leuium vel grauium peccatorum numerus, pondus, mensuraque innotescant. Hoc enim erit scrutari Hierusalem in lucernis. Hoc appẽdere vnumquémque in sta- Soph. 1.
tera, hoc iudicare iustitias. Nam si bona tantum ap- Dan. 5.
pareant, quæ autem mala Deus diu tulerit & emen- Iob. 31.
dauerit, ignorentur, magna fiat iactura necesse est di- Psal. 74.
uinæ gloriæ & prouidentiæ, quæ in sustinendis, curandisque nostris lãguoribus mirabiliter versata est. Hanc Deo suo gloriam, hanc Christo dulcissimo charitatem, non inuidebunt Sancti, qui Deum suprà se diligunt, sine vlla comparatione. Et se totos ostendent ipsi omnibus, & cicatrices, vt per ludũ dicam, ostentabũt suas, quò medici cœlestis peritiam & benignitatem in se ineffabilem declarent. Erit verò cũ summa Dei laude coniuncta mirifica ipsorum iustorum lætitia, in iis ipsis vulneribus cogitandis atque prodendis, quod videant ex quibus periculis eruti sunt,

sunt, quam Deo & Christo suo chari fuerint, vnde ad quæ, idest ab imo barathro ad summam beatitudinem venerint. Neque afferent illis vllo pacto aut tristitiam aut pudorem, quęcumque illa & quotcumque numero crimina fuerint. Neque verò aliis quicquam: aut aspernationis aut fastidij parient: sed ne ipsis quidem impiis similia aut interdum minora operatis, suberit murmuratio aut ira, quod se ob talia plecti videant, quæ sunt aliis à Deo remissa. Ostenderet Deus iustitiam suam, & se suorum dominum declarabit. Denique apparebunt illa omnia iustorum tamquam agni sanguine tincta, nihil fœditatis præseferentia. Et enim illa ipsi & cæteri omnes, intuebuntur, tamquam ad ipsos minimè pertinētia: Cum sit beatus, cui non imputauit Dominus peccatum, & cuius mala tecta sunt. Nam vt exigua gutta ab Oceano vastissimo ebibitur & aboletur, ita peccata à Deo remissa illius infinita charitate delentur atque obliterantur, vt Propheta quidam cecinit. Deponet iniquitates nostras, & proiiciet in profundū maris omnia peccata nostra. Et alius Prophera. Non erunt in memoria priora, quia obliuioni datæ sunt angustiæ priores. Et Paulus Apostolus: Eratis aliquando tenebræ: Nunc autem lux in Domino. Nihil enim tenebrarum plena luce veniente remanet. Et rursus. Hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis in spiritu Dei nostri. Ergo vtrumque verum est suo quodam modo: vt canter anima Deo suo, qui sanauit omnes infirmitates eius. Et tamen ne in memoriam quidem amplius redeant. Manet quippè mali notitia ad gaudium de ereptione: ad dolorem de commissione non manet. Verū iis qui fide robusta non sunt, neque exercitatos in spiritualibus sensus gerunt, haud facilè explicanda sunt hæc, sed illa potius prædicanda,

Psal. 31.

Mich. 7.

Esai. 65.
Eph. 5.

2. Cor. 6.

Psal. 102.

dicanda, quod boni de bonis gaudeant, malis omnia sua mala publicè recitētur cum summo ipsorum opprobrio & ignominia: & hoc quoniam ad detestationem peccati, cōfessionemque valet plurimum diligenter explicandum & inculcandum; atque illa diuina testimonia acrius pronuntianda. Existimasti iniquè quod ero tui similis? arguam te & statuā contra faciē tuam. Et illud Prophetæ. Ego reuelabo pudēda tua. Et illud alterius prophetæ. Effundam iram meam super te, & complebo furorem meum in te: & iudicabo te iuxta vias tuas, & imponam tibi omnia scelera tua, & abominationes tuæ in medio tui erūt. Et illud, Erubescam & ego eum coram patre meo. Atque de pudore hominis aut etiam Virginis, vbi in conuentu hominum, scelera & flagitia occulta illius recitantur, ad illam sempiternam confusionem, cum omni cœlo & terra audientibus proferentur, latius erit excurrendum apud populum verba habenti: hęc occultiora ex arcana Theologia haud facilè depromenda. Vt enim pictores faciunt, qui corpora etiam glorificata, vt Christi resurgentis, ea parte tegunt, quæ nobis inhonesta est, neque nudum corpus effingunt, quamuis re vera glorioſa corpora nuda sint, & vbi stolam immortalitatis induerint, omnia honestissima decentissimaque sint, tamen ne offendant oculos, his turpibus assuefactos, velant vt dixi ac tegunt illa corpora; ita prudens & peritus in regno cœlorum scriba faciat oportet, vt de illa vita futura ea non prodat, quæ teneros animos, & fidem parum robustam aliqua ex parte lædere possunt. Nos verò qui non vulgo hæc scribimus, etiam illud addendū putamus, ex illo die & apud Angelos & apud homines omnem secreti legem, quæ mortalium vitam necessario constringit, esse prorsus abolendam:

Psal. 94.
Nahu. 3.

Ezec. 7.

Matt. 10.
Luc. 9.

omniaque

omniáque & Angelorum & hominum & Dei ipsius, fore omnibus nota, quantum quisque erit beatorum pro sibi data mensura sciendi capax. Nam neque reuelationes, neque illuminationes nouæ fient, neque verò erit aliquid vel in tempore gestum vel in æternitate fixum, quod non plena luce resplendeat, expositúmque sit Sanctorum omnium beatis oculis. Neque erit vlla occulta cogitatio, aut priuata locutio, aut abscondita res. Secreti leges omnes soluentur, quibus dum tempora currunt, prouidentia gubernat humana consilia: atque æternitate iam constituta, nihil ex publica omnium cognitione sequetur incommodi. Vbi dici non potest, quis aperiatur cãpus immensæ fœlicitatis, cum omnia Iesu, omnia Mariæ, omnia Pauli, omnia Laurentij, omnia Augustini, omnia Agnetis, omnia Ignatij, omnia omnium & Angelorum, & Apostolorum, & Martyrum, & Doctorum, & Virginum, & electorum Dei, & charorum nobis, communia omnibus, & sibi vltro exposita ac libenter communicata, quiuis Beatorum videat, apprehendat, teneat, in iisque omnibus tanta erit videndi ac fruendi copia, quanta erit in vnoquoque capacitas. Nam quid non erit, cum omnia in omnibus Deus erit? 1.Cor.15.

De misericordiæ operibus peculiarem quæstionem in iudicio habendam.

CAP. XXV.

QVAMVIS autem illud de omnibus erit generale iudicium, in quod Ecclesiastes adducenda esse monet cuncta, quæ fiunt, tamen docent diuinæ literæ, quibusdam de rebus peculiarem præ cæteris fore quęstionem. Nota est diuini iudicij forma, quam ipse Rex noster exposuit, quòd beneficentiam & charitatem bonorum in se, ideſt in suos, honorificentissimum testimonium perhibens, æterni Regni claritate remuneret, quòd se pauerint famelicum, vestierint nudum, egentem atque oppressum recreauerint, & cætera quæ commemorat, pro quibus ad paternæ gloriæ consortium dulcissimè inuitat. Contra improbos durè coarguens, quod se abiecerint, neque cibo cæterisque indigẽtem dignati sint, docens quæ suis non præstita sint, sibi negata esse, denique abire iubeat in ignis sempiterni meritas pœnas. Quibus diuina auctoritate commemoratis facilè intelligere possumus, quo loco apud Christum sit misericordia atque eleemosyna, quam verè Tobias dixit liberare à morte nec pati animam ire in tenebras. Si quidem misericordes misericordiã consequentur. Cùt autem cũ multa sint Christianæ pietatis officia, quorum omnium in illo iudicio sine dubio ratio reddenda sit, tamen hoc ab hominibus Deus, vel solum vel præcipuè dicatur exigere, multa hi pificè Sancti Patres philosophantur, Chrysostomusque præsertim: illud breuiter verissimeque à nobis referri potest, quòd misericordiæ operã sint & quæ in debitis minus computant homines, & quæ Christiano maximè propria sunt, cum ita voluerit Christus agnosci suos, si charitatem habeant inuicem. Ex quo haud difficilè est existimare, quæ sit illius tribunalis futura seueritas, in æterna malefacta, facinora, atque flagitia, quando beneficentiæ spontaneę negligentia, æterno igne punitur. Vtrum verò omnis illa oratio Christi & responsio horum atque illorum, & reliqua quæ de illo iudicio referuntur, vocali sermone peragenda sint, externoque sono, an potius intellectuali atque intima locutione, quoniã hoc quoque disputant Theologi, & si

Ecclc.12.

Matt.25.

Tob.4.

Matt.5.

Chryſ.ab hom.32. vſque ad 37.ad Pop.Antio.

Ioan.13.

Mag. in 4.di.47.

& si parum refert vtrouis modo opinemur, tamen dignitatem illius loci magis decet, atque ad causarum multitudinem citius expediendam & plenius, aptius est, vt oculis quidem corporis videant omnes homines iudicem, iudicis verò sermonem & mente hauriant & suum quoque mente reddant. Quod viderut Apostolus etiam insinuare cum scribit: Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationibus accusantibus aut etiam defendentibus; in die cum iudicabit Deus occulta hominum secundũ Euangeliũ meum. Quod si quis extremam saltem Domini sententiam etiam vocis pronunciatione edendam putauerit, quod vere homo atque homines non animo solum, sed corpore quoque cõstantes alloquatur, satis probabile ac nostris maioribus consentaneum argumentum afferet: dummodo mysterij illius magnitudo temporis mora non expẽdatur. Sunt quædam puncta velut diuinorum operum centra, vnde lineę ducuntur innumerabiles, eademque magnitudine incomprehensibiles. Talia tria esse præcipua mecum cogitare soleo. Primum illud: Dixit & facta sunt. Cum qui viuit in æternum, creauit omnia simul. Alterum cum Verbum est factum caro. Postremum hoc ipsum, cum illuminabit abscondita tenebrarum. Hæc quam breuia ipsa in se, longa ex se effecta producant, nulla potest humana cogitatio assequi: Ire tamen, & quo ad licet se qui, sapientiæ est pietatisque fons vberrimus.

Rom. 2.

Ita tradit Cathechis. Pij V. in Symboli expos.

Gen. 1. Psa. 148. Eccli. 18. Ioan. 1. 2. Cor. 4.

Quam

Quamuis omnes sint iudicandi, quosdam tamen esse iudicaturos: quosdam etiam præ cæteris iudicandos.

CAP. XXVI.

SIcvt de rebus diximus, sic de personis existimare debemus. Nullus est enim eorum pro quo Christus sanguinem fuderit, à quo vitæ actæ rationem in illo iudicio non repetat. Ipsi quoque Apostoli summi, de quibus scriptum est quod sessuri sint super duodecim sedes iudicantes duodecim tribus Israel, iudicandi etiam sunt à summo Iudice viuorum & mortuorum. Paulus quidem de se quoque. Omnes stabimus ante tribunal Christi. Stantem quoque se non sedentem commemorat. Petrus etiam ipse de se: Tempus est vt iudicium incipiat à domo Dei: Si autem primum à nobis, quis finis eorum qui non credunt Dei Euangelio? Et si iustus quidem vix saluabitur, impius & peccator, vbi parebunt? Hanc iudicij diuini censuram, quanta securitate tamen illi expectent, Ioannes optimè indicat: In hoc perfecta est charitas Dei nobiscum, vt fiduciam habeamus in die iudicij. At nihilominus ita iudicabuntur ij, vt iudicent ipsi cæteros, sicut Dominus pollicitus est, ijs qui Euangelicam perfectionem more Apostolico sectati sunt: Vt Sancti Patres Augustinus præsertim, Gregorius, & Beda testãtur. De ijs enim etiam scriptum est: Exaltationes Dei in gutture eorum, & gladij ancipites in manibus eorum: Ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis: ad alligandos Reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis, vt faciant in eis iudicium conscriptum. Gloria hæc est omnibus sanctis eius. Vnde

Matt. 19.

Rom. 14.

1. Pet. 4.

1. Ioã. 4.

Augu. in Psal. 80. Greg. 26. mor. cap. 24. Beda in ser. S. Benedicti. Mag. in 4. di. 47. Psa. 149.

apparet, sicut perfecti minus perfectos sanctos iudicabunt, ita etiam à sanctis omnibus, impios esse iudicandos. Sicut alibi quoque scriptum est: Fulgebunt iusti & tanquam scintillæ in arundineto discurrent: iudicabunt nationes, & dominabuntur populis, & regnabit Dominus illorum in perpetuum. *Sap.3.*

Itaque constat tale illud fore iudicium, vt simul iudicentur homines. Apostolici præsertim viri, quadam gloriæ prærogatiua assidentes summo Iudici, quæ ille profet, vitæ suæ sanctitate & gloriæ splendore ac potestate potius quam sermonis strepitu confirmabunt. Quòd si quis miretur à Sanctis, omnibus, impios esse omnes iudicandos, videat quid de iusto illo, qui tenera ætate raptus est, scriptura referat: Condemnat autem iustus mortuus viuos impios, profecto quod mortuus facit, melius vitæ immortali redditus faciet. Nonne hoc veritas etiam dicit? Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista, & condemnabunt eam. Nam quod scriptura dicit, eum qui non credit non esse iudicandum, quia iam sit iudicatus, ostendit infidelium causam esse perfacilem: Et si omnia iudicaturus est Christus, sed præcipuè occulta, atque ipsi propriè nota, cui nulla creatura inuisibilis est. Quare Iudex summus in opera potius, quam in fidem inquiret. Fidei enim professio nota, vita non æquè. Et operum ipsorum intentiones consilia que intima perscrutabitur, qui est spirituum ponderator. Ac secundum hos gradus quos dixi, maior minorve ratio iudicij sumitur, quòd ea, quæ magis executienda sunt, iudicari simpliciter dicantur. Alioqui & de ijs, qui non credunt Euangelio, Petrus Iudicij finem fore terribilem docuit. Quanta verò opus sit diligentia Iudicis, in discernendis iniquis operarijs, illa indi- *Sap.4.* *Matt.12.* *Ioan.3.* *Heb.4.* *Prou.16.* *1. Pet.4.*

cant

cant quæ ipsi iactant, Domine nonne in nomine tuo virtutes multas fecimus, quibus ipse dicet: Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem. Ergo vt dixi, opera potius quam fides, & ipsorum operum non tam corpus, quam anima ideſt intentio, potius tunc excutietur. Heu miseros nos, qui quadam externa Christianæ vitæ specie securi sumus, vim eius nullo modo tenentes. Quam multi à se ipsis decepti, tanto suo malo, qui fuerint, docebuntur? At inter omnes qui iudicabuntur, causæ eorum qui præsunt diligentius pertractabuntur, vt propriè in hos iudicium sibi decernat Dominus. Ita legimus: Deus stetit in Synagoga Deorum, in medio autem Deos diiudicat. Et apud Ezechielem: Ecce ego ipse super pastores, requiram gregem meum. Et generaliter in Sapientia dictum est: Iudicium durissimum his qui præsunt fiet. Exiguo enim conceditur misericordia, potentes autem potenter tormenta patientur. Itaque quo est quisque inter homines exemptior à Iudice, & sublimior potestate, eo accuratiorem inquisitionem in se, & seueriorem debet expectare censuram, cum dicat Dominus. Eos qui iudicarunt te ego iudicabo. Ex tota autem impiorum multitudine, tyrannorum præsertim ac principum iniquorum noua & peculiari ratione Antichristi iudicium, illiusque satellitum, tanquam omnium eminentissimam causam, scriptura commendat. Et vidi, inquit, vnum Angelum stantem in Sole, & clamauit voce magna dicens omnibus auibus quæ volabant per medium cæli (dæmones ii sunt, qui iuxta Euangelium rapiũt semen de via) venite & congregamini ad cœnam magnam Dei: vt manducetis carnes Regum, & carnes tribunorum, & carnem fortium, & carnes *Matt.7.* *Psal.81.* *Ezech.34.* *Sap.6.* *Esai.49.*

equorum,& sedentium in ipsis, & carnes omnium liberorum & seruorum & pusillorum & magnorum. Et vidi bestiam & Reges terræ & exercitus eorum cõgregatos. Et apprehensa est bestia & cum ea Pseudo propheta,qui fecit signa coram ipso,quibus seduxit eos qui acceperunt characterem bestiæ, & qui adorauerunt imaginem eius. Viui missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis sulfure. Et cæteri occisi sunt,in gladio sedẽtis super equum, qui procedit de ore ipsius. Quanta strages sit ea die impiorum futura, Esaias quoque commemorat. Egredientur, inquit,& videbunt cadauera virorum, qui præuaricati sunt in me, Vermis eorum non morietur,& ignis eorum non extinguetur,& erunt vsque ad satietatem visionis omni carni. Quo sermone aptissimè explicatur summa impiorum damnatorumque miseria, quæ cum immensa æternaque sit, nullum tamen Sanctis dolorem, nullam commiserationem ciebit, sed voluptatis potius copiosissimæ spectaculum dabit. Gladio verò omni ancipiti,acutius,quo cædes tanta edetur,erit ipsum verbum omnipotens,quod diuidet lucem à tenebris, cum illis dicet. Discedite à me in ignem æternum. His verò, Venite possidete paratum vobis regnum. Atque ibunt quidem impij in supplicium æternum: iusti autem in vitam æternam. Amen.

Esa.66.

Hebr.4. Matt.25.

***

FINIS.

INDEX RERVM QVAE IN HOC OPERE, DE CHRISTO REVELATO, CONTINENTVR.

A

AARON typum fuisse Christi libr.4. cap.3.num.9.pag.198. Eiusdem virgam typum fuisse B. Virginis. lib.6. cap.1.nu.7.pag. 268.

Abigail eiusdem Virginis figuram extitisse.ibid.num.10.pag. 269

Accommodatitius scripturæ sensus quis.lib.3. cap. 4.5.& 14.pag. 126.128.& 157

Aceto potatur Christus in cruce. libr. 8. capit. 41. pag. 361

Accusatur falsi.lib.8.cap.18.pag. 334

Adam typum Christi gessisse, non solum quòd fuit sumptus de terra, & Christus de cælo; verum etiam in eo quo extitit Christo contrarius, nimirum in inobedientia & peccato. libr. 1. capit.19. pag. 5. Idem, ex cuius dormientis latere costam eripuit Deus, figura fuit Christi in cruce dormientis,è cuius latere fluxit Ecclesia. libr. 8.

cap.20.pag. 356
Adoratur à Magis Christus.lib.6.c.5.pag. 282
Aduentus eius in mundum multa nobis contulit bona. libr. 5. capit. vlt. num. 1. 2. 3. 4. & seq. pag. 260. 261. 262
Adulterari verbum Dei quis dicatur. libr. 3. capit. 1. pag. 130
Aduocatus noster Christus apud Patrem. lib. 5. c. 6. &c. vlt. num. 1. pag. 250. & 260
Ægyptum petit. lib. 6. c. 7. pag. 295
Affabilitas eius in homines. lib. 7. c. 5. pag. 296
Agnus paschalis. lib. 7. ca. 14. pag. 309
Affatur in modum crucis, ideoque figuram gessit Christi crucifixi. lib. 8. cap. 31. num. 15. pag. 351. & c. 44. num. 3. & 4. pag. 364. Festinanter comestus significat Christum celeriter in cruce morte consummatum. lib. eod. cap. 51. num. 1. pag. 368
Alapa percutitur Christus. lib. 8. c. 9. pag. 325
Altare significare Christum. lib. 5. ca. 6. num. 8. pag. 253
Allegorizanda non esse omnia in scriptura. lib. 3. c. 15. & ca. 18. pag. 160. & 170. Quis sit modus ac ratio allegorias ducendi, videndum. ca. 17. pag. 167. Plures allegoricos sensus vna eademque res admittere potest. ibidem.
Ambrosus suis verbis elegantissime intermiscet scripturæ verba. lib. 3. cap. 6. 133
Amor Christi in homines. lib. 7. cap. 5. pag. 296. In discipulos. cap. 14. pag. 309. Præ nimio amore ecstasim passus. ibid. nu. 6. pag. 310
Animam Patri commendat. lib. 8. cap. 43. pag. 363
Anselmus describit luctum B. Virg. super filio mortuo. lib. 8. cap. 54. pag. 371
Apocrypha quæ sit scriptura, & quæ canonica, est Eccle

Ecclesiæ iudicare. lib. 2. cap. 13. pag. 96
Apostoli plurimos veteris testamenti sensus reconditos explicarunt. lib. 1. cap. 19. pag. 50. Vocantur pastores. lib. 5. c. 3. nu. 6. pag. 241. Eorum doctrina in quo differat ab Euangelica. lib. 1. c. 23. pag. 59. Vocantur stellæ. lib. 7. c. 3. nu. 9. pag. 294
Ad Apostolatū vocati sunt pauperes & idiotę. lib. 7. cap. 3. pag. 292. & cap. 8. num. 3. pag. 301. Post lotionem pedum consecrantur sacerdotes. eod. lib. c. 15. nu. 3. pag. 312. Spiritum sanctū recipiūt. lib. 9. c. 3. pag. 382
Aquila prouocans pullos suos ad volandum similitudinem gerit cum Christo ascendente ad cælum. lib. 9. cap. 2. num. 19. & 20. pag. 382
Aream intus deauratam in scrip. vet. significasse Mariam Virginem. lib. 6. cap. 1. nu. 6 pag. 268 significasse Christum. lib. 9. c. 2. nu. 13. pag. 381
Arithmeticæ Astrologiæ ac reliquarum artium liberalium cognitionem requiri ad sacrarum literarum cognitionem. lib. 2. c. 8. pag. 81
Arrius ex quo loco scripturæ asseruerit filium Dei esse creaturam. lib. 4. c. 6 num. 7. pag. 210. negauit filium esse Patri æqualem. cap. 7. pag. 213
Arrianos per tēdiculas Aristotelis esse conatos labefactare Ecclesiam Dei. lib. 2. c. 8. pag. 83
Asello vectus Christus Hierosolymam ingreditur. lib. 7. c. 13. pag. 308
Auctorem esse rerum omnium Christum Iesum. li. 4. c. 7. pag. 213
Augustinum dicere plures esse posse sensus literales vnius sententiæ scripturæ sacræ. lib. 3. cap. 19. pag. 171. & 172. Hebraicas litteras ignorauit. lib. 2. c. 13. pag. 96. Septuaginta interpretationem acriter defendit. lib. 2. c. 18. pag. 107. Diuidit scri-

pturam tripliciter.lib.3.c.15.pag. 160
Auroram surgentem apud Iob significare Virginē Dei matrem.lib.6.c.1.nu.17.pag. 270
Auis captus apud Hieremiam thren.3. significasse Christum captum à Iudæis.lib.8.cap.7.pag. 325

B

BAptismus præfiguratur apud Zachariam Prophet. lib.5.capit.2.nume.27.pag. 238
Barrabæ postponitur Christus.lib.8. capit.21. pag. 337
Beatitudo cælestis apud Ezech. & Esaiam.lib.5.cap. vlt.nu.1.& 2.& 3.pag. 260. 261
Benigne conseruatur cum hominibus Christus Iesus.lib.7.c.5.pag.296. peccatores excipit. lib. 7.c.7.pag. 298
Bernardus accommodat appositè sensum scripturę qui est de Ioseph Patriarcha ad Iosephum sponsum B.Virginis.lib.3.capit.13.pag.156. frequenter vtitur sensu scripturæ per accommodationem, atque ita frequens est hac in re, vt quodammodo verbis scripturæ loqui perpetuo ac suum sensum exprimere videatur. libro 3. capit. 6. pag. 133. laudat Ecclesiam quæ sanctis egregiè accommodat sensum qui de aliis intelligitur ad litteram. libro 3.capit.11.pag.151.152.Inter sagos diuinam scripturam didicit. libro 2. cap.5. 74
In Bethleem natum Christum pauperem Regem. lib.6.c.3.pag.278.Blasphemus iudicatur. lib. 8.c. 12.pag. 318
Biblia sacra esse difficilia.lib.2.c.2. & 3. pag.64. & 67.ad ea intelligenda requiri humilitatem, puritatem,& studium.ibid. pag.69. eorum sensum esse profundum.lib.2.c.3.pag.68.esse similia sylvæ.lib.2.c.3.pag. 70

C

CAnonica quæ sit scriptura esse penes Ecclesiā iudicare.lib.2.c.13.pag. 95
Caput & corona Sanctorum Christus.
Catholicos aliquando parum pios pluris facere Rabbinos,quam scriptores Ecclesiasticos.lib.2. c.11.pag. 92
Cedrorum torrentem transit Christus.lib.8.cap.5. pag. 318
B.Cæciliæ vt etiam aliis virginibus & martyribus optime accommodari orationē Iesu filij Sirach in sensu qui dicitur per accommodationem.lib. 3.c.7.pag. 138
Cherubim duo se mutuo aspicientes in scriptura quid significent.lib.1.c.10.pag. 27
Christo ignorato scripturam sacram intelligi non nō posse.li.1.c.1.pag.1.& c.8.pag.20.Ipsum esse obiectum,finem,& scopum sacræ scripturæ. lib. 1.cap.1.& 8. ibidem.Doctrinam suam veteris testamenti testimoniis passim comprobauit. lib. 1.c.5.pag.5. Eius morte firmatum esse nouum testamentum.lib.1.c.14.pag. 36
Christianos valde in fide confirmari ex vtriusque testamenti mutua collatione.li.1.c.7.pag.18.plurimos similes esse Iudæis.c.16.pag. 45
Cœna vltima Christi.lib.7.c.16.pag. 309
Concionatoribus plurimum confert vtriusque testamenti sententiarum mutua collatio. lib.1. ca. 7.pag.18.& c.10. pag.25.iisdem magnopere conducit

ducit, vt quæ de Christo passim tradũtur in scripturis, ea ipsi vnum in locum congesta habeant. lib.1.c.11.pag.28. Tunc recte verbum Dei tractare dicentur, quando omnia quæ dicunt ad Dei & proximi dilectionem dirigunt. lib.3.ca.1.pag. 119. Aliquando potius se quàm Christum prædicant. ibidem. pag.120. Qualis debeat esse cõcionator verbi Dei habetur eodem loco ex S. Hieronymo & S. Paulo. Et ex instituto agit de hac re cap. 2. pag. 122. Apud hæreticos agens sensu debet vti literali ad eos conuincendos, apud populum autem fidelem sensu per accommodationem, qui maximè valet ad pietatem excitandã. lib.3.c 8.pag.140. Quomodo recte adhibere poterunt scripturam ad suum sensum explicandũ. lib.3.cap.13 pag. 155. Veritatem vt fundamẽtum in verbo Dei tractando adhibere debent. lib.3. c.3.pag. 125. Christũ imitari eos oportet in corripiendo & arguendo populum lib.7.c.11.pag. 303. In sedulitate concionandi. lib.7.ca.12.nu. 9. pag. 308

Confessionem sacramentalem debere esse secretã. lib.1.c.15.pag. 41

Consensum perpetuum scripturæ maximum esse argumentum veritatis illius. lib.1.cap.74.pag.18.

Consolatur Christus discipulos ad passionem properans. lib.8.c.1.pag. 316

Consummasse omnia morte sua. libr. 8. capit. 42. pag. 362

Cornelius Ianseníus triplicem affert scripturæ sensum. lib.3.c 9.pag. 142

Creationis verbum, cum dicitur in Prouerb. cap 8. Dominus creauit me, quomodo intelligendum. lib.3.c.6.pag. 135

Cru

Crucem Christi in scriptura significatam per pennas, vt habetur Malachiæ 4. Et sanitas in pennis eius. li.5.c.2.nu.30.pag.238. per holocausti ligna. lib.8.c. 28 nu.1.pag. 345. per principatum super humeros. ibid.nu.2. per clauem Dauid. ibid.nu.3. per disciplinam pacis. nu. 4. pag.346. per lignum per quod fit iustitia. nu.5. per arboris ramũ. nu.7. per altare. nu. 10. per lignum ex eo quod dicitur Mittamus lignum in panem eius. nu.13. pag.347. De cruce Christi prophetia. lib.5.cap.2.num.22. pag. 236

Cruci affixus Christus. lib.8.cap.31.pag. 349. Figuratur in scrip.vet. per palmam. ibid. num.8. pag. 350. per lapidẽ cuius meminit Zacharias Proph. ibid.num.9. per pallium ligatum ad vineam. ibi. num.12 per agnum paschalem. ibi. illuditur à sacerdotibus, militibus, latronibus, & populo. cap. 32. pag. 352

Curia Herodis cum spernit. eod. lib. ca.20. pag. 336.

D

DAnielem postulatum ad mortem à Satrapis contra Regis voluntatẽ, typum fuisse Christi à Iudæis contra voluntatem Pilati ad mortẽ postulati. lib.8.c.27.pag. 343

Dauidis nomine in scripturis sacris præsertim Prophetis Christus sæpe intelligitur. lib.1.c.22.pag. 57. lib.4.c.4.num.7.pag.203. & lib.5.c.3. num. 2. pag.240. & c.6.nume.2. & 3.pag.251.252. Ipsum clarissime omnium Prophetarum de Christo vaticinarum. lib.1.c.22.pag.55. Eundem triginta annos natum regnare cœpisse, atque ita figuram fuisse Christi Domini. lib.6.c.9.num.2. pag.287.

Ipsius

Ipsius à Ionatha discessum significasse Christi discessum à discipulis. libr. 8. capit. 1. numero 1. pag. 316
Descriptio orbis facta ab Augusto Cæsare paulo antequam Christus nasceretur prædicta ab Aggæo Propheta. lib. 6. c. 3. nu. 10. pag. 281
Deuotionem ac pietatem excitare litteras sacras, si exponãtur in sensu per accommodationem. lib. 3. c. 8. pag. 140
Deum esse patrem nostrum ac sponsum, & nos esse eius hæredes. lib. 1. c. 13. pag. 35
Deus Deus meus respice in me, psalmum hunc impletum Christo existente in cruce & clamante se à patre derelictum. libt. 8. cap. 40. numero 1. pag. 362
Dexteram Dei signare filium Dei. lib. 5 c. 6. nu. 11. pag. 253
Diabolum intelligi per leonem. lib. 5. c. 3. nu. 9. pag. 242. Eundem, vt homines decipiat, & in errore inducat, Deum in suis operibus peruerse imitari. lib. 2. c. 11. pag. 90
Difficilem intellectu esse scripturam sacram. lib. 2. c. 2. pag. 64
Dilectionem suam in discipulos ostendit Christus in vltima cœna. lib. 7. c. 14. pag. 309
Discipulorum tristitia ex Christi absentia. lib. 8. c. 1. pag. 316. Eum deserunt. c. 8. pag. 325
Diuinitas Filij Dei contra Arium probatur multis scripturæ locis. lib. 4. cap. 7. per totum. pag. 213. 214. 215. 216. & seq.
Diuitiis ac rebus temporalibus affixi fideles similes sunt populo Iudaico. lib. 1. c. 16. pag. 45. vt fuere plurimi ex illo populo perfectionem Christianam aliquo modo attingentes similes Christianis in perfectione Christiana.
Doctribus Ecclesiæ quorum celebramus officium, sæpe accõmodari sensum scripturæ ab ipsa Ecclesia qui dicitur accommodationis. lib. 3. cap. 6. pag. 133
Doctorem nostrũ esse filiũ Dei. lib. 4 c. 1. pag. 187. & doctorem iustitiæ. ibidem. & nu. 5. pag. 189
Doctrina Christi cibus animæ. lib. 4. cap. 1. nume. 2. pag. 189
Dominum totius orbis esse Christum Iesum. lib. 4. cap. 4. pag. 199. & omnipotentem dominum. ca. 7. pag. 213
Dux noster Christus. lib. 4. c. 1. nu. 3. pag. 189

E

Ecclesia ambulare dicitur coram Christo. lib. 4. c. 3. nu. 5. pag. 197. 198. esse Christi regnum. li. 4. c. 4. in princ. 199. & nume. 5. 202. item esse regnum Israël & domum Iacob. ibid. nume. 1. pag. 201. Eius felicitas, & quot bona in ea habeamus. lib. 5. cap. vlt. nu. 3. 6. 9. 10. & 11. pag. 261. 262. 263. 264. Iudiciũ certũ ac infallibile de scriptura diuina esse penes eam. lib. 2. c. 12 pag. 95. Eiusdẽ esse diiudicare quinam sit proprius ac verus scripturæ sacræ sensus. c. 13. pag. 95. & quęnam sit legitima interpretatio. c. 14. pag. 98. Si quid decernat pro fide habendum, id nobis maxime vsui esse, vt eo ipso scripturas recte interpretemur si ad eum sensum omnia conuertamus. lib. 3. cap. 21. pag. 178
Ecstatim passus Christus Dominus præ nimio amore. lib. 7. c. 14. nu. 6. pag. 310
Etiam typum fuisse Ioan. Baptist. lib. 7. cap. 1. nu. 4. pag. 290
SS. Ephrem ac Epiphanium sacras litteras Deo potius

potius inspirante quã proprio labore intellexisse. lib.2.c.5.pag. 74
Esaiam Prophetam floruisse eloquentia.lib. 2. c. 8. pag. 85
Esther figuram fuisse matris Dei.lib.6.c.1.num.21. & 22.pag. 271
Euangelium explicationem esse quandam testamẽti veteris.lib.1.c.2.pag.3. comprobari lege veteri.lib.1.c.3.pag.5.Esse virgam virtutis Christi.li. 4.c.4.nu.4.pag. 202. Quomodo prædicandum. lib.3.c.1.pag.119. In quo differat ab Apostolica doctrina.lib.1.c.23 pag. 58.59.60
Euangelistas in sensu literali scripturas citasse. lib. 3.c.9.pag. 142
Exemplar veritatis esse Christum Dei filium. lib.5. c.5.& præcipue nu.3.pag. 238.249.

F

Fides Christi legi veteri opponitur, li.4.c.1.n.6. pag. 94.ea viuunt iusti.lib.3.ca.7. numero 7. pag. 257
Fideles confirmantur magnopere ex vtriusque testamenti mutua collatione.lib.1.c.7.pag. 18
Filium Dei vnigenitum esse Christum Dominum. lib.4.c.6.pag. 208. Esse candorem lucis æternæ. lib.4.c.6.num.6.pag.210.Ex quo loco scripturæ peruerse collegerit Arrius esse creaturam, ibidẽ nu.7.& c.7.nu.17. pag 223. Esse æqualem Patri, & ipsum Deum.lib.4.c.7.nu. 2. & 3.& seq. pag. 219.Item esse magnum Deum.num.7. pag.220
Flagellis cæsus Christus.lib 8.c.22.pag. 337
Florem esse eundem de radice Iesse.lib.6.c.1.nu.9. pag. 277
Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei &c.accõmoda

datur hic psalmi versiculus appositæ B. Virgini. lib. 6. cap. 1. num. 24.pag.272.Item fundamenta eius in montibus sanctis,&c.ibid.nu.25. pag.271

G

GEdeonem, cum exiguo militum numero hostem terruit, typum fuisse Christi Domini. lib.5.cap.1.num.14.pag. 229
Gentium vocatio ad gratiam Euangelicam.lib. 5.c. 2.num.17.pag.235.& ca.4.num.12.pag.246.247. Eas hodie in nouo orbe mirabile Dei lumen expertas.n.14.& 15.ibid. Earũ spes vnica Christus. lib.5.cap. 4.per totum ex instituto.pag.242. Easdem ad Christum conuertendi optimam rationem esse vtrunque testamentum simul collatum. lib.1.c.6. pag.15.Christum mortuum glorificant.
Geographia necessaria ad intelligentiam sacræ scripturæ.lib.2.cap.8.pag. 81
Germinis vocabulo quid significet scriptura.lib.4. cap. 4. num. 6.pag.203.lib.5.cap.7. num.10.11.12. &c. pag. 258
Gladio comparatur lex Dei.lib.1.cap.19.pag. 53
Gloriam sanctorum esse Christum. lib.5.cap.8.pag. 259
Gnostici hæretici vetus testamentum reijciunt.lib. 1.cap.5.pag. 15
Gratia Christi nos antiquæ legis onere leuatos. lib. 4. cap. 2. num.1.pag.192. Totius radicem esse ipsum Christum,lib.5. cap.7.pag. 248

H

HÆretici quidam Iudæis è diametro oppositi vetus testamentum repudiant.lib. 1. capi. 5.

pag. 13. Hæreticos impudenter iactitare scripturam esse facilem intellectu ac cuiuis obuiã, proprioque sensu explicari à quouis posse. lib.2.c.1. pag.61. damnant philosophiam humanam.lib.2. cap.8.pag.81. Vulgatam scripturæ editionem irridentibidem.linguarum cognitionem, Græcæ præcipuè ac Hebraicæ arrogant. libr. 2. capi.11. pag.91. Conuincendi sunt sensu scripturæ literali.lib.3.ca.8.pag.140.& cap.21.pag. 178

Hæredes nos esse Dei.lib.2.cap.13.pag. 95

Hebdomadas sexaginta completas in aduentu Christi.lib.5.cap.2.pag. 235

Hebræam linguam, si in aliam linguam conuertatur,non retinere eãdem vim quam habet in proprio idiomate;quare eius cognitio conducit plurimum ad intelligentiam scripturarũ.lib.2. c.10. pag. 88. Fuisse omnium primam, vocarique sanctam, in eaque scripturam editam esse canonicam, & quamuis eam corrumpere aliqui Rabbini conati fuerint, puram tamen Dei prouidentia à multis Catholicis conseruatam credẽdum est. lib.2. cap. 16. pag. 102. Cur ab ea aliquando dissenserint septuaginta interpretes. libr. 2.cap.20. pag. 115

Hebraicorum nominum interpretatio valet ad sensum allegoricum ex scriptura deducendum. lib. 3.cap.17.pag. 167

Hebræos plurima linguæ sanctæ falso affingere, vt nobis Christum eripiant, & Græcam Latinãque linguam contemnere.lib.2. cap.11.pag.91. Ijs fauent Catholici quidam parum pij, qui plus tribuunt Rabbinis quam D. Hieronymo ac 70. interpretibus.ibidem.

Herodes paruulos occidit.lib.6.ca.8.pag.286.alter vnà cum exercitu Christum spernit. lib. 8.ca.20. pag. 336

B. Hieronymum Hebraicas literas optime calluisse,eas ignorasse S.Augustinum.lib.2.cap. 13. pag. 96. Eundem Hieronymum visum aliquando 70. interpretes reprehendisse.cap.16. pag. 103. quos acriter defendit Augustinus. capit. 18. pag. 107. Nihiltamen se contra eos locutum fatetur.lib.2. cap. 20. pag. 115. vbi etiam causa redditur cur id fecerit. Idem Hieronymus aliquãdo ab Augustino reprehensus postea laudatur.li.2.c.18.pag.107

Hierosolymam asello vectus Christus ingreditur, & magnifice excipitur.lib.7.ca.13.pag.308. Eius obsidio prædicta à Prophetis.lib. 8. cap. 29.pag. 347. Afflictam, & ab Esaia deploratam, figuram fuisse B. Virginis dolentis super mortuum filium.capit. 54.num.5.pag. 371

Historiæ cognitio sacræ scripturæ intelligendæ vtilis.lib.2. capit.8.pag. 81. non tamen omnino ei fidendum, sed prudenter agendum, cum sæpe comperiamus historicos errasse tum in annorum supputatione, tum in numerorum computatione.lib.2.ca.9.pag. 85

Historicus scripturæ sensus idem qui literalis.lib.3. capi. 4. pag. 126. Is semper vt fundamentum supponendus, deinde superædificandus tropologicus seu allegoricus.lib.3.cap.15.pag. 160

Humiliter legendam esse sacram scripturam. lib.1. cap.2.& 3.pag. 64.& 67

Hyssopum in scriptura veteri Christi sanguinem præfiguraſſe.lib.5 cap.2. num.4.pag. 232

I

IAcob Ioseph filij sui tunicam sanguine tinctam agnoscentem figuram fuisse B. Virginis deplo-

Universidad de Deusto
Biblioteca

rantis filium mortuum.lib.8.cap.54.num.4.pag. 371. & lib.5.cap.3.num.8.pag. 242. Eius nomine Christum intelligi.lib.5.cap.6.num.2.pag. 252
Idiotas aliquando diuino afflante Spiritu plura intellexisse ex diuinis literis, quam docti proprio labore ac studio vnquam intelligere potuerunt. lib.2.cap.4.pag. 71
Idiotas ad Apostolatum vocatos.lib.7.ca.3.pag.292
Ieremias typus Christi.lib.3.ca.6.lib.8.cap.7. nu.6. & c.27.pag. 134.325.344
IESV nominis sæpe mentionem fieri in veteri testamento.lib.6.cap.4.pag. 282
Imperium Christi super omnes gentes.lib.5.cap.4. num.8.pag. 245
Indos mirabile lumen Christi expertos. lib. 5.ca.4. nu.14.& 15.pag. 247
Infantes ab Herode propter puerum IESVM occisi.lib.6.cap.8.pag. 286
Infideles maxime coarguũtur ex scripturarum perpetua consensione.lib.1.cap.6.pag. 15
Innocens IESVS iudicatur à Pilato, & tamen tradit eum Iudæorum voluntati. li. 8.ca.27.pag.343
Interpretes sacræ scripturæ ab Ecclesia approbatos Spiritu sancto suggerente interpretatos. libr. 2. cap.14.pag. 98
Interpretationum variarum scripturæ vtilitas.li.2. cap.15.pag. 100
Interpretationem septuaginta etiã esse canonicam. lib.2.cap.18.pag.107.Qua ratione scripturam interpretati sint.cap.19.pag. 111
Ioannem Baptistam præcursorem, Christum annunciare.lib.7.cap.1.pag. 288
Ioanni Apostolo Christus in cruce existẽs matrem commendat.lib.8.cap.38.pag. 359

Iob

Iob figura Christi.lib.8.cap.40.nu.2.pag.360. Ipse patiens Christi patientis significationem quandam exhibuit.lib.8.cap.8.num.11.& 12.pag. 325
Ionam in mare demissum eiusdem fuisse typum. li. 5.cap.2.nu.19.pag.236. Item in prædicatione sua ad Niniuen.lib.7.cap.2.pag. 292
Ioseph Patriarcham typum fuisse eiusdem.lib.5.c.1. num.3.pag.226. Triginta natus annos cum staret in conspectu Pharaonis eiusdem figuram fuisse. lib.6. cap.9.nu.1.pag.287.Eundem precibus Ruben fratris sui à morte liberatum,& tamen in cisternam missum præfiguralse Christum à Pilato quamuis inuito ad mortem iudicatum.lib.8.cap. 27.pag. 344. Cum duobus regis ministris in carcerem missus figura fuit Christi ducti ad mortem vna cum duobus latronibus.lib.8.ca.30.pag. 348. Nudatus à fratribus tunica talari significauit Christum, cuius vestes diuisæ fuerunt militibus.cap.33.pag. 355
Iosue nõ solum nomine, quòd scriptura eum etiam vocat Iesum, significante id eius nomine, sed re ipsa figuram extitisse Christi.li.6.c.4.n.1.pa. 282
Isaac sacrificandus figura eiusdem sacrificati in cruce.lib.8.cap. 31. num.16.pag.351.Ex itinere fessus Christus inopia laborat lib.7.cap.12.pag. 306
Iubilæus annus apud Hebræos qui erat. 55. significasse aduentum Spiritus sancti dies post Christi à resurrectionem lib.9.cap.3.pag. 383
Iudæos Christum ignorantes, sacram scripturam non intelligere,cuius ipse scopus est.lib.1.cap.4. pag.10.Contrarij eis sunt Gnostici aliique hæretici,vt enim illi nouum,sic hi vetus testamentum repudiant.li.1.ca.5.pag 15.eos confundendi optima ratione esse vtriusque testamenti collationem

tionem.lib.1.ca.6.pag.15.negant Messiam filium esse Dei,vnam tantum personam in Deo admittentes.lib 4.c 6.in princ.& num. 5.pag.208.210. Christum persequuntur.lib.7.ca.11.fuisse semper ab eo conuictos.ibid. num. 9.305. ob necem eius compuncti sunt.lib.8. c.47.pa.365. Ipsis tanquam genti puerili ac rudi magno Dei consilio præcepta quædam quodammodo puerilia data sunt. lib.1 c.15.pag 39.Euidentissima prophetia Isaiæ, quæ est de Christi passione,facile conuincuntur. lib.5.c.2.nu.5.pag.232. Aliam etiam quæ est apud Hieremiam, qua etiam clarissime conuincebantur,eradere sunt ausi.lib.8.cap.10.nu.10.pag.327. Tendunt insidias Christo.lib.7. cap.12 pag.306. iniurias ei inferunt.lib.8.c.19.pag. 335

Iudas vendit Christum.eumque tradit lib.8.ca.5.& 6. pag 320. pœnitentia ductus laqueo se suspendit.ca.17.pag. 513

Iudicij magnus dies lib.9.ca.4.pag. 385

Iugum Christi.lib.4.ca.2.nu.4.pag. 193.194

L

LAbore quæ parantur, ea diligentius custodiuntur.lib.2.ca 2.pag.64. requiri etiam laborem ac diligentiam præter mentis puritatē ad scripturas sacras intelligendas. lib.2 c.7.pag. 79

Laborat inopia Christus & labore itinerum fatigatur.lib.7.cap.12.pag. 306

Lancea latus Christi transfixum lib.8.c.50.pag.366

Lapis angularis Christum in cruce præfigurat.lib. 5.ca.2.n.25.pag.237. & reprobatus ab ædificantibus, factusque in caput anguli eundem designat. cap. 7. num. 4.pag.256.item lapis probatus apud Isaiam.nu.2.& lapis apud Zachariam,num. 4. & ille qui abscissus fuit sine manibus lib.6. ca.1.nu. 41.pag. 275

Lapides sanctuarij apud Hierem.thren. 4. Apostolos denotat.lib 8.cap.13.pag. 330

Latinam scripturæ vulgatam editionem esse hodie certissimæ auctoritatis,cum tamen & Græca, & Hebraica sit etiam canonica:lib.2.capit.16. pag. 102.& septuaginta.cap.18.pag. 107

Latrones ducti cum Iesu ad mortem li.8 ca.30.pag. 348.Eorum vni pollicetur salutem.lib.8.cap. 36. pag.357

Lectio scripturæ vtilissima.lib.1.ca. 9.pag 22.Psalmorum præcipue.c.22.pa.57. diligens ac frequēs optima est regula ad scripturas intelligendas. li. 3.cap.21.pag.178.oportet fiat cum animi puritate & humilitate.lib.2.cap.3.& 4.pag. 70.71

Legem veterem habere quasdam obseruationes & præcepta puerilia, & id miro Dei consilio factum.lib.1.cap.15.pag. 39

Legis nomine cōmuniter intelligi vetus testamentum.lib.1.c.17.pag.46. sed magis propriè ea quæ à Mose scripta sunt ibidem. 47. comparatur gladio.lib.1.ca.19.pag. 53. Esse eius auctorem Christum.lib.4.cap.2.nu.11.pag. 193. eundem esse legislatorem ibidem.datam legem post 50. dies significasse aduentum Spiritus sancti super Apostolos die 50.post Christi ad cælos ascensionem. lib.9. cap.3.num.15. pag. 384. Veterem declarari per nouam gratiæ legem.lib.1.cap.2.pag.3.& nouam vicissim per veterem.lib.1.ca. 2.& 8. pag.3. & 20. Eius translationem in nouam Prophetæ prædixerunt.lib.4.cap.2.num.1.pag. 192.193

Libri qui sint canonici esse Ecclesię diiudicare.lib. 2.cap.13.pag. 95

Limbum aperuit Christus sanguine suo, & inde patres eduxit. lib. 5. cap. 2. num. 26. pag. 237
Linguarum cognitionem multum conducere ad intelligentiam sacræ scripturæ. lib. 2. ca. 10. pa. 88.
Literalis sensus scripturæ quis. lib. 3. cap. 4. pag. 126. quænam in scripturis eũ maxime sensum ament. lib. 3. cap. 16. pag. 164. eum quosdam Catholicos temerarios sibi arrogare, ac spiritualem & mysticum patribus, immo quod maius est ipsi Christo & Apostolis tribuere, quasi non intellexerint verum literalem sensum. lib. 2. cap. 11. pag. 90
Lucernam Christi fuisse Ioannem Baptistam. lib. 6. cap. 1. num. 3. pag. 268

M

MAgistrum verum esse filium Dei. lib. 4. cap. 1. pag. 187
Magos ab Oriente venisse, & Christum adorasse. li. 6. cap. 5. pag. 282
Manna in scriptura veteri designare cælestem sapientiam, & diuinam scripturam. libr. 3. capit. 19. pag. 173
Mansuetus Christus. lib. 7. cap. 5. pag. 296
MARIAM matrem Domini super omnes homines Deo gratam & nostræ salutis administram electam diuinitus. lib. 6. cap. 1. pag. 265. Figurari in Apocalypsi per signum illud magnum quod apparuit in cælo. lib. 6. cap. 1. nu. 9. pag. 269. Prophetiæ quæ de ea sunt in veteri testamento. ibidem. num. 1. & seq. pag. 267. esse matrem viuentium. num. 4. pag. 268. Mariam sororem Mosis eius figuram existitisse. num. 5. ibid. Sanctuarium & arcam intus deauratam eam significasse. num. 6. ibid. item virgam Aaron. nu. 7. ibidem. stellam Iacob. num. 9. pag. 269. arcem Sion, & ciuitatem Dauid

Dauid. nu. 12. ibi. domum quam ædificauit Salomon. nu. 3. ibid. domum Domini, nu. 14. Thronũ Salomonis, nu. 16. Auroram surgentem, num. 17. & 18. pag. 270. per auroram consurgentem. Eius conceptionem immaculatam posse pio aliquo sensu colligi ex loco Iob. cap. 43. nu. 17. ibid. Auroram consurgentem, pulchram vt Lunam, electam vt Solem nu. 18. Eius figuram fuisse Iudith. n 19. & 20. pag. 270. 271. Esse fundamẽtũ eius in montibus sanctis. nu. 23. pag. 271. tabernaculum Dei. 24. pag. 272. thronum eiusdem. num. 26. domum quam sapientia ædificauit sibi, nu. 27. ferculum quod fecit Salomon, nu. 28. denotari per sponsam Cant. n. 36. pag. 274. hortum cõclusum, fontem signatum, 36. per columbam vnicam, 37. montem in vertice montiũ, nu. 40. pag. 275 mõtem à quo abscissus lapis sine manibus. lib. 6. ca. 1. nu. 41. pag. 275. per terram sanctificatam apud Zach. Proph. nu. 42. ibid. De ea dici per accommodationem quæ de eius filio dicta sunt in sensu literali. lib. 3. c. 6. pag. 150. & c. 11. pag. 132. natum ex ea filium Dei. lib. 6. c. 2. pag. 275. & natum in Bethleem. lib. 6. ca. 3. pag. 278. eius purificatio in templo. c. 6. pag. 284. fugit in Ægyptum. ca. 7. pag. 285. stat iuxta crucem filij. lib. 8. c. 37. pa. 357. Eius apud filij crucem stantis figuram exprimũt mulieres aliquot quæ præsentes fuerunt filiis extremo supplicio affectis. ibidem. Eam discipulo commendat filius crucifixus. c. 38. pag. 359. Ipsa in persona Ioannis nobis omnibus mater data. ibi. nu. 1. dolet mortem filij. lib. 8. c. 54. pag. 371. Noẽmi eius dolentis figuram gessit. ibid. nu. 2. quædam matris Tobiæ ei egregie accõmodari possunt. lib. 9. c. 1. nu. 24 pag. 378

Maxilla Christi alapa percussa.lib.8.c.9.pag. 32
Mediatorem esse hominum.lib.5.c.6.pag. 250
Meditationi verbi Dei ac rerum diuinarum plurimum prodesse vtrumque testamentum vnà collatum lib.1.c.7.pag. 18
Meditatio scripturæ prodest plurimum ad eius intelligentiam.lib.3.c.21.pag. 178
Mendacium verbo Dei admiscere esse maximum scelus.lib.3.c.3.pag. 125
Messias verus,Christus Dominus.li.4.c.5.pag.205. & nomen hoc propriè de eo dici.ibid.
Miraculis illustris Christus Dominus.lib.7.cap.6. pag. 297
Miseros ac pauperes à superborum calumniis defendit.lib.7.c.8.pag. 300
Monté in scriptura veteri supra verticem mótium, & montem à quo abscissus est lapis sine manibus,significasse Deiparam virginem.lib.6.ca.1. nu.4.pag. 268
Moralis Philosophiæ præcepta peti optima ex Prouerb.Salom.lib.3.c.16. pag. 164
Morales scripturæ sensus non esse per allegoriam exponendos,sed ad litteram.lib.3.c.16.pag. 165
Mortis horrore tristis Christus.lib.8.ca.2. pag. 317 eius reus iudicatur.c.12.pag. 328. innocẽtem Pilatus contra suam volũtatem morti adiudicauit. c.27.pag.343.gustat eam pro nobis.c.44.pag.363
Mosis scripta proprie dici legem.lib.1.c.17.pa. 47. 48.obscure loqui de Christo. ca.18.pag.49. in iis plurima de eo allegorice dici.ca.19.ibi. cur obscure scripserit.ibid.Prophetat potius rebus quã verbis.ibid. pag. 50. & quamuis plerunque obscurè loquatur, habet tamen nonnulla testimonia clarissima.lib.1.c.20.pag.53. & lib. 4.c.1.n.1. pag.188.Ipso longe clarius de Christo scripserũt prophetæ.lib.1.ca.21. pag.55.Eum in Ægyptiorũ scientiis addiscendis 40.annos posuisse.lib.2.ca. 8.pag. 81.
Mundi vniuersi Dominum esse Christum Iesum. lib.4.c.4.pag. 199

N

NAtum Christum ex Maria virgine.lib.6.c.2.& natũ inter animalia.li.6.c.2.nu.7.& 8.p.277
Naturas ac proprietates rerũ perspectas habere valere ad sensum allegoricum ex literis sacris excipiẽdum lib.3.c.17.pag. 167
Negat Christum Petrus.lib.8.ca.13.pag.329. eundé negant suum regem Iudæi.lib.8.c.26. pag. 341
Noë nudatus à Cham & ludibrio expositus figura fuit Christi in cruce nudati & irrisi à Iudęis prętereuntibus.lib.8.c.32.nu.12.pag.355. Sem & Iaphet,qui eum cooperuerunt,figuram fuisse Solis, qui radios abscondit ne quis Christum in cruce nudatum aspiceret.lib.8.c.39.nu.4.pag. 360
Nomen Iesu Christo puero imponitur octauo die. lib.6.c.2.nu.7.& 8.pag. 277
Noti eius ab eo in crucem acto distant. lib.8. ca.48. pag. 366

O

OBedientia Christi inobedientiam Adami arguit.lib.1.c.19.pa. 51. De ea agitur sub figura Abraham.lib.5.c.4.nu.4.pag. 244. Obediens est parentibus, & silentium agit ab anno 12. vsque ad 30.lib 6.c.9. pag.287. obediens vsque ad mortem.lib.7.c.15.pag. 311
Obscurum esse ac profundum alicuius loci scripturæ sen

tæ sensum differre.lib.2.c.3.pag. 67
Oratione ac pietate plus sanctos patres assecutos in intelligendis scripturis,quam ingenij acumine.lib.2.c.4.pag. 70.71
Orat afflictus.li.8.c.4.pag.319.Orat pro crucifigẽtibus.lib.8.c.35.pag. 356.
Oriens dicitur.lib.4.ca.1. numero 7.pag.190.& li.5.c.7.nu.5.pag. 256
Oseam Prophetam cum meretrice cõiugium iniisse vere,& non allegorice.lib.5.c.15.pag. 162

P

PApæ & Ecclesiæ esse diiudicare de doctrina alicuius an congruat cum fide Catholica.lib.2.c.12.pag.93.& quamuis quantum ad personam suam sit imperitus & ignobilis, tamen quantum ad dignitatem & gradum ei in omnibus obediamus oportet.ibid.Omnes reges terræ ei subiiciuntur.lib.4.cap.4.nu.7.& 8.pag. 205
Parabolas Euãgelicas esse profundas & plenas sensu.lib.1.c.3.pag.69.eis vtitur Christus in docendo.lib.7.c.9.pag. 302
Paradisum voluptatis,quem Dominus plantauit.B. Virginem figurasse.lib.6.c.1.nu.3.pag. 268
Passionis Christi luculentissima prophetia.lib 5.c.2.nu.5.pag.132.eius figuram fuisse Ionam in mare demissum. ibid. ei accommodari recte quædam scripturæ loca ad excitandam pietatem.lib.3.c.13.pag. 155
Pastorem animarum esse Iesum Christum. lib.5.ca.2.nu.11.pag. 234
Patris sapientiam esse eundem Dei filium.lib.4.c.6.pag.208.In cruce exclamat se à Patre derelictum lib.8.c.40.pag. 360
Patres ac doctores Ecclesiæ scientia humana ac sæculari fuisse instructos.lib.2.c.8.pag.81.eorum consensum in scripturis interpretandis habendum pro literali scripturæ sensu, lib.3.cap.21.pag. 178
Pauli Apostoli scripta aliqua esse obscura & intellectu difficilia.lib.2.c.1.pag.62. Videri eum etiã ad intelligendas scripturas sacras studium ac industriã adhibuisse.lib.2.c.7. pag.79. docuit ipse exemplis allatis in scriptura sacra nihil esse negligendum ne minimum quid.lib.5.ca.22.pag.182.doctrinam suam comprobari & confirmari voluit à Petro & reliqua Ecclesia Hierosolymis congregata.lib.2.c.12.pag. 93
Pauperem & regem natum Iesum Christum in Bethleem Iuda.lib.6.c.3.nu.4.& seq.pag.280.Pauperes & idiotas ad Apostolatum vocauit. lib.7.c.3.pag.292. Pauperes & miseros protegit à calumniis superborum.lib.7.c.8. pag.300. Pauperem denique vitam agit.c.12.pag.306.eos pascit.lib.5.ca.3.num.4.pag. 241
Paxillum fixum in loco fideli apud Isaiam significasse Christum.lib.5.c.7.nu.3.pag. 256
Peccatum hominem auertere à Deo.lib.4.c.1.nu.4.pag.189.originale significari per noctem, & sine eo fuisse conceptam B. Virginem aliqua ratione pie colligitur ex loco Iob.lib.6.c.1.nu.17.pag.270.eorum remissionem factam per Christi sanguinem.lib.5.c.2.pag.229. condonari nobis intercessione Christi vtraduocati apud Patrem.lib.5.c.6.pag. 250.
Personam vnam tantum in diuinis Iudæi ignoscũt.lib.4.c.6.nu.5.pa.209.210.Ecclesiasticum saltem

agno

agnoscere duas ibid.nu.12.pag. 213
Petrus negat Christum,& ab eo benigne aspicitur.lib.8.c.13.pag. 329
Pharisæi ac scribæ pauperes deprimebant, quos Christus defendit.lib.7.cap.8.pag.300. Christus eos reprehendit.cap.10.pag.302 significantur in scriptura per tauros. ibidē.Christum persequūtur vera docentem & corripientem vitia.cap.11. pag. 303
Philosophiæ cognitionem requiri ad scripturarum intelligentiam.lib.2.c.8.pag.81. Vanam esse sine scientia Dei.ibidem.pag.82. aliquando exulasse ab Ecclesia, & nunc denuo in integrum restitutam,ibidem.eam damnari ab hæreticis.
Pilatus ostendit Iesum populo.lib.8. c.24 pag.319. Eum cum sciret innocentem, contra voluntatē suam morti adiudicat.c.27.pag. 340
Pœnitentia sanatos portat Christus in humeris. li. 5.c.7.nu.6.pag.256.iis prædicat regnum cælorū. lib 7.c.1.pag. 288
Pontificem esse Christum.lib.4.c.4.pag. 199
Præcepta rudia, ac quædam etiam quodammodo puerilia Iudæorum genti data lib.1.c.15. pag.39. & cur vocentur à Deo non bona.lib.4.cap.2.nu. 2.pag. 193
Prophetam verum esse Christum Dominum.lib.4. c.1 pag. 187. Prophetas prædixisse legis veteris translationem in nouam ac meliorem Christi legem.lib.4 c.1.num.1.pag.192.eos Spiritu sancto dictante scripsisse.lib.2.c.7.pa.79.Prophetias de Christo semper in nouo testamento referri in sensu litterali lib 1.ca.10.pag. 144. clarissima de Christi passione.lib.7.c.11.nu.1.pa. 304
Psalmos Dauidicos omnium vberrime prædicare Chri

Christum.lib.1.ca.18.& 22.pag.48. & 57 Eorum lectio homini Christiano vtilissima, nec vlla frequentior in Ecclesia Dei.c. 22.ibid. Eorū intellectus thesauros aperit inęstimabiles.ibidem. Decimum septimum sub nomine Salomonis de Christo intelligi.lib.4.c.4.nu.10. pag.205. & octogesimum octauum sub nomine Dauidis intelligi de eodem.nu.11.pag.204
Puritate opus esse ei qui cupit intelligere scripturas.lib.2.c.3.& 4. pag.67.& 70. 71.& ex professo c.6.pag.75.

R

RAbbinis plus nimio à quibusdam Catholicis in scripturarum interpretatione tribui.lib.2. ca.11.pag.92. Eos scripturas Hebraice scriptas vitiasse.ca.16. pag.102. item interpretationē septuaginta.c.20.pa. 113. quāuis à plerisque doctis integræ seruatæ sint.
Radicem totius gratiæ & iustitiæ esse Iesum Christum.li.5.c.7.pa.254.item radicem de terra sitiēti apud Esaiam.lib.6.c.2.nu.10. pa. 277
Redemptorem mundi per sanguinem suum constitutum Christum Dominum.lib.5.c.2.pa. 229
Regem Israëlis.ac totius orbis esse eundem. li. 4.c. 4.pa.199. natum regem, sed pauperem in Bethleem Iuda.li.6.c.3.nu.4.& seq.pa. 280. Reges ab Oriente venisse, & eum adorasse.ca 5.nu.2.& 3. pa.283. Regem suum esse negant Iudæi.lib. 8.ca. 26.pa. 341 Regem non habemus nisi Cæsarem, vbi in scriptura veteri fuit prædictum.li. 8.c.26. nu.3.4.5.& 7.pa. 342.343
Regnum Dei reperiri in scriptura veteri, non regnum cælorum.lib.4.ca.4.nu.11.pa.204. Quo illud

illud violenti rapere dicantur. ibidem. nu. 6. pag. 202. Esse sempiternum. ibidem. num. 2. pag. 201.
Prædicat illud pœnitentibus Christus. lib. 7. ca. 1. pag. 288
Resurgit ex mortuis Christus tertia die, & suis apparet. lib. 9. c. 1. pag. 374
Rota intra rotam, quam vidit Ezechiel Propheta, quid significet. lib. 1. c. 10. & c. 17. pag. 26. & 46.

S

SAcerdotem esse Christum, lib. 4. cap. 3. pag. 195.
Apostolos sacerdotes post lotionem pedum consecratos. lib. 7. c. 15. pag. 312
Sacerdotij veteris in nouum translatio. lib. 4. cap. 5. nu. 3. pag. 197
Sacrificij crucis figuræ. lib. 8. c. 31. pag. 349. lib. 1. ca. 19. pag. 48
Salomonis regnum typum regni Christi fuisse. lib. 4. c. 4. nu. 13. pag. 204. eum fuisse typum eiusdem, lib. 4. c. 5. nu. 7. pag. 208. eiusdem templum quod impleuit gloria Domini, domum quam ædificauit 13. annis, & thronum de ebore quem vestiuit, significasse gloriosam Virginem Dei matrem. lib. 6. c. 1. nu. 13. 14. 15. & 16. pag. 269
Saluatorem populi esse Christum Dominum. lib. 5. c. 1. pag. 224
Salutis nostræ administram B. Virginem. lib. 6. c. 1. pag. 265
Samson erutis oculis ludens in cõuiuio typum gerebat Christi illusi à Iudæis. lib. 8. ca. 14 num. 12. pag. 332
Sanctorum caput & corona Christus. lib. 5. c. 7. pa. 254. Eorum gloria idem. c. 8. pa. 259

San

Sanctuarium in scrip. ver. figurasse B. Virginem. lib. 6. cap. 1. num. 6. pag. 268
Sanguine suo pretioso Christum Iesum mundi vniuersi delicta obliterasse. lib. 5. cap. 2. pag. 229
Sapientiam Patris esse eius filium. lib. 4. cap. 6. pag. 208. & lib. 5. cap. 2. nu. 29. pag. 238
Scripturam sacram Christo ignorato intelligi non posse. lib. 1. cap. 1. pag. 1. Eius obiectum finem ac scopum esse eundem. ibidem, & c. 15. pa. 39. Eiusdem sententias in vnum collatas admirabilem afferre vtilitatem ac gustum. lib. 1. cap. 7. 10. & 11. pag. 18. 25. & 28. Earum veritatem maxime indicari ex illarum consensu. lib. 1. cap. 7. pag. 18. Eas interpretandi probatissimum modum esse vnius scripturæ locum ex alio explicare, vt Euangelia plurima explicantur per prædictiones Prophetarum. lib. 1. cap. 8. pag. 20. Eius sententias varias & hinc inde sparsas ad certa loca & capita redigere facere plurimum & ad memoriam, & ad inueniẽdi facilitatẽ. li. 1. cap. 10. pag. 26. Quæ methodus seruanda scripturæ studiosis. lib 1. ca. 23. pag. 59. Esse faciles falso iactitare hæreticos. li. 2. cap. 1. pag. 61. Eius vulgatam editionem à Catholicis omnino retinendam. ca. 9. pag. 85. contemni ab hæreticis. c. 16. pa. 102. Quinam sit eius legitimus ac verus sensus esse Ecclesiæ dijudicare. lib. 2. c. 12. & 13. pag. 93. & 95. item quę sit legitima interpretatio esse eiusdem Ecclesiæ decernere. li. 2. cap. 14. pag. 98. Eiusdem esse auctoritatis Latinè scriptam, vt fuit Græcè & Hebraicè scripta. lib. 2. cap. 14. pag. 99. & ex instituto per totum. cap. 15. pa. 100. Triplici genere tractari posse, per, triplicem scilicet sensum. li. 3. cap. 4. pag. 126. Minime licere vt quis eã adhibeat ad vsum prophanum:

nec contra res prophanæ, vt sunt carmina poëtarum gentilium, Christo ac rebus sacris adaptari debent, lib. 3. cap. 12. pag. 152. Quomodo autem quisque eam vtiliter ad suum vsum adhibet, habetur eodem in loco, & cap. seq. Recte intelligi ab hominibus Spiritu Dei plenis, lib. 3 ca. 17. pa. 167. Nihil in ea negligendum, immo ne iota quidem aut vnus apex leuiter prætereundus. libr. 3. cap. 22. pag. 182

Sensum scripturarum literalem quosdam Catholicos sibi arroganter assumere, & mysticum ac spiritualem Patribus attribuere, quasi Patres eum non assecuti fuerint ex Hebrææ linguæ ignoratione. lib. 2. ca. 11. pag. 90. Sensus scripturę triplex. lib. 3. ca. 4. & 5. 126. & 128. In sensu qui dicitur per accommodationē licere aliquid immutare, quod non licet in literali. lib. 3. cap. 7. pag. 138. Literales plures vnum idem sacræ scripturæ dictum habere posse. lib. 3. cap. 10. pag. 144. & per totum ca. 19. pag. 172. neque inde aliquod incommodum sequi, vnum tamen esse principalem & maxime intentum. Sensum hunc triplicem alio modo partitur Hieronymus, alio Augustinus. lib. 3. cap. 14. pag. 157. Sensus omnes, si à pietate non abhorreant, esse recipiendos: & licet eos omnes scriptor non prouiderit, omnes tamen credendum est esse à Spiritu sancto præuisos: & quod magis est, si aliquis error vitio librariorum irrepserit, id etiam Spiritu sancto prouidente factum, vt patet in lectione quam retinet Ecclesia, Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum cum Græca & Hebraica legant, Fortem viuum. lib. 3. ca. 21. pag. 178. Literalem sensum inuestigandi in scripturis optimam viam esse earum frequentem lectionem, vnius

vnius loci cum alio collationem, vel vnius ex alio interpretationem. lib. 3. cap. 21. pag. 179

Septuaginta interpretum scripturam canonicam esse. lib. 1. cap. 18. eam allegasse Apostolos & Euangelistas. ibid.

Sepultus perhonorifice Christus. li. 8. ca. 42. pag. 368

Seraphim illi duo qui arcam testamenti tegebant quid significent. lib. 1. cap. 7. pag. 19

Silentium seruat Christus Dominus ab anno 12. ætatis vsque ad 30. lib 6. cap. 9. pag. 287

Sol occidit Christo patiente. lib. 8. cap. 39. pag. 359. Retraxit radios, ne eum videret patientem. nu. 4. pag. 360

Sitit in cruce. lib. 8. cap. 41. pa. 362

Spes vnica gentium idem. lib. 5. cap. 4. pag. 242

Spiritus vtriusque testamenti vnus atque idem est. lib. 1. ca. 15. pag. 39. Deo dictante Prophetas scripsisse. lib. 2. cap. 7. pag. 79. & interpretes ab Ecclesia receptos eorum suggerente interpretatos. li. 2. ca. 14 pag. 98. item septuaginta interpretes. li. 2. cap. 20. pag. 113. De Spiritu sancto conceptum Iesum Dei filium. lib. 6. cap. 2. pag. 275. Eo misso in Apostolos innumeras gentes ad Euangelicam doctrinam confluxisse. lib. 7. cap. 4. pag. 295. Post resurrectionem descendit super Apostolos. l. 9. c. 3. pag. 382 significatur aqua. ibidem. nu. 4. & 14. & pag. 383. 384. igne. num. 8. pag. 383

Spinis coronatur Christus. lib. 8. cap. 23. pag. 338

Sponsum ornatum corona, & sponsam ornatam monilibus suis apud Isaiam 61. cap. significasse Christum. lib. 5. cap. 7. num 11. pag. 258

Sputis appetitus Christus. lib. 8. cap. 14. pag. 331

Stellam Iacob B. Virginē figurasse. l. 6. c. 1. n. 9. p. 269

Superbos scribas reprehendit Christus. lib. 7. ca. 10.

pag. 302. Ab eorum calumnijs protegit pauperes. lib. 7. cap. 8. pag. 300

T

TAbernaculum quod sanctificauit Altissimus, vt habetur in psalmo 45. significasse B. Virginem. lib. 6. cap. 1. num. 24. pag. 272
Tacet ad omnia sibi obiecta Christus. lib. 8. cap. 19. pag. 335
Tauros in scriptura significare Pharisæos. lib. 7. cap. 10. pag. 302
Templum nostrum, in quo preces nostras ad Deum fundimus, esse Iesum Christum.
Tenebræ factæ Iesu patiente. lib. 8. cap. 39. pag. 359
Theodorum monachum scripturam non tam proprio studio quàm animi puritate didicisse. libr. 2. cap. 4. pag. 71
Theologiæ famulam esse Philosophiam. lib. 2. ca. 8. pag. 83
Thesauros scripturæ esse copiosos.
Terram sanctificatam apud Zachariam Proph. cap. 2. significasse B. Virginem. lib. 6. ca. 1. n. 42. pa. 275
Testamentum vocatur sacra scriptura, eo quòd sit pactum quoddam inter Deum & homines. lib. 1. cap. 12. pag. 30. & pactum speciale quo tanquam filij adoptiui hæredes constituimur Dei, cohæredes autem Christi. cap. 13. pag. 34. Vetus diuidi in legem & Prophetas, ca. 17. pag. 46. alio modo in legem, Prophetas, ac Psalmos. cap. 18. pa. 48. Eiusdem Christus & Apostoli plurimos arcanos sensus ac mysteria explanarunt. lib. 1. cap. 19. pag. 49. Eiusdem in nouum translationem prædixerunt Prophetę. li. 4. ca. 2. nu. 1. pag. 192. Nouum Christi morte

morte firmatum. li. 1. cap. 14. pag. 36. Vetus ac nouum in quo conueniant, & in quibus discrepent. lib. 1. ca. 15. pag. 39. Esse vtriusque eundem finem, formam verò diuersam, & quòd illud ad paucos, hoc ad totum genus humanum extendatur, illud temporale, hoc æternum. cap. 16. pag. 43. Hoc superueniente illud dissolutum fuit. Habent quandam similitudinem hęc duo testamenta cum homine, in quo est vetus & nouus homo. lib. 1. cap. 16. pag. 45. Testamenti æterni conditorem esse Christum. lib. 4. cap. 2. pag. 190
Testes falsi Christum accusant. lib. 8. cap. 11. pag. 327
Titulus cruci affixus cur Hebraicè, Græcè, & Latinè scriptus. lib. 2. cap. 16. pag. 103. Agitur de eo. lib. 8. cap. 34. pag. 355. 356
Torrenten Cedron transit Christus. lib. 8. ca. 3. pag. 318
Triginta annorum ætatis Christi numerus in veteri scripturæ prædictus. lib. 6. cap. 9. pag. 287. Item triginta argentei quibus fuit venditus. lib. 8. cap. 5. pag. 320
Tristes Apostoli ex discessu Christi. li. 8. ca. 1. pa. 316
Tristis Christus horrore mortis. lib. 8. ca. 2. pag. 317
Turbæ multæ eum audiendi gratia sequuntur. lib. 7. cap. 4. pag. 295

V

VErba sacræ scripturę plerunque esse plana, sensum verò profundum ac intellectu difficilem. lib. 2. cap. 5. pag. 67
Verbum Dei quomodo prædicandum. lib. 3. cap. 1. pag. 119. fructificat in Ecclesia. lib. 7. cap. 4. nu. 3. pag. 295. quis illud adulterari dicatur. lib. 3. cap. 1. pag. 120

Verbi diuini ineffabilis generatio quomodo potest dici creatio, vt intelligatur illud Prou. 8. Dominus creauit me. lib. 3. cap. 6. pag. 132. Verbum diuinum lib. 4. cap. 6. pag. 208

Veritatem scripturarum maxime indicari ex perpetuo illarum consensu, quoniam sibi per omnia constant. lib. 1. cap. 7. pag. 18. Veritatis viam esse Christum. lib. 5 cap. 5. pag. 248 Ea vt fundamentum in verbo Dei tractando adhibenda. libr. 3. cap. 3. pag. 125

Vestes Iesu crucifixi diuisæ militibus. lib. 8 cap. 33. pag. 355

Viam veritatis esse Christum. lib. 5 cap. 5. pag. 248

Vinum felle mixtum bibisse in cruce. lib. 8. cap. 41. pag. 361. 362

Virgam Aaron, quæ germinauit, & floruit, signasse B. Virginem. lib. 6. cap. 1. nu. 7. pag. 268. item virgam Iesse. lib. 6. cap. 2. nu. 9. pag. 277

Vita æterna Christus Iesus. lib. 5. cap. 8. pag. 259

Vocatio Apostolorum lib. 5. cap. 3. pag. 239

Voluntatem patris Christus per omnia & in omnibus adimpleuit. lib. 7. cap. 16. nu 4. pag. 335

Vulgatam scripturæ editionem esse infallibilis veritatis. lib. 2. cap. 14. pag. 98. Latinam hodie esse certissimæ auctoritatis. lib eod. cap. 16 pag. 102. & quamuis Græca & Hebræa etiam canonicæ sint, Latinam tamen videri certiorem & incorruptiorem. ibidem

Vulnus pectoris Christi à milite lancea patefactum figuratum in scriptura nomine fontis. lib. 8. cap. 50. num. 2. & 6. pag. 367. ostio arcæ. num. 3. costa Adam. nu. 8. reliqua manuum pedumque foraminibus petræ. nu. 5. fluuio paradisi. nu. 7.

FINIS.

ELEN

ELENCHVS EORVM, QVÆ IN HISCE LIBRIS DE TEMPORIBVS NOVISSIMIS notatu digna continentur.

**
*

A

ABACVC Propheta ab Angelo raptus. libro 4. c. 18. pag. 621

Abominatio desolationis qd sit. lib. 1. cap. 8. & 12. pag. 426

Abominatio desolationis est Antichristus. lib. 2. ca. 12. pag. 490. contradicentibus redarguitur. ibid.

Abraham longanimis in Dei promissis expectandis. li. 1. c. 3. pag. 417. 418

Adam & Eua ex quo peccauerunt morti & ærumnis subiecti fuere. & c. li. 1. c. 15. pag. 446

Aduentus Domini ad iudicium bonis semper expectatus, malis autem improuisus. lib. 4. ca. 4. pag. 574. Cãdelis accẽsis &c. & longanimiter expectandus. li. 1. c. 3. & 5. pa. 411. & 415 Instare iam dicitur in scripturis & quare. li. 1. ca. 5. pag. 415. An erit media nocte, an crepusculo. li. 4 c. 15. pag. 613. An repentinus &c. lib. 4. c. 1. pag. 565

Aduentus Domini moram intuentes multi corruerunt. lib. 1. ca. 5. pag. 415

Aduentus Domini prior dicitur eius Incarnatio & Natiuitas. li. 1. ca. 6. 418.

Posterior verò dicitur iudicium particulare, & generale. ibid.
Aetas Mundi vltima est sub Euangelio lib.1.c.9.pag. 428. An hæc posit durare æque, ac reliquæ eius ætates. ibid.
Africæ multæ gentes nõdum acceperãt fidem tempore S.Augustini. lib.1.ca.17. pag. 452
America quarta pars orbis, est India Occidentalis vel nouus orbis.lib.1. cap.17. pag.453. Nostro æuo reperta. ibidẽ. Multæ prouinciæ eius nondum repertæ.ibid.& c.18.pa.455
Angeli Messores Dei in die iudicij.lib.4.ca.13.& 14. pag. 605.& 609
Angeli cadauerum pulueres variè dispersos Dei virtute in momento colligẽt ad resurrectionem.lib.4. cap.18.& 21.pag.619.& 631. Eorum ministerium in communi resurrectione quale erit lib.4.c.18. & 22.pag.619.637. Ipsi præsidio munient Ecclesiam tempore Antichristi.li.3.ca.2.pag.521. lib. 4.ca.7.pag. 583. Cantabunt victoriam Domino de cæde Antichristi.lib.3. c.17.pag. 561
Anima inuisibilis inuisibili iudicio particulari excutietur.lib.1.c.8.pag 426.
Animæ beatæ immortalitas dicitur surrectio.li.1.c.6. pag. 418
Antichristi aduentus secundum operationem Sathanæ.lib.3 c.3.pag.523. Eius Patria,natalia,educatio &c.lib.2.ca.6.pag. 474. Vilissimo genere oriundus.lib.2.cap.7 pag. 475 Natione Iudæus circumcisus erit ex tribu Dan.lib.2.ca.5.pag.470. A suis exordijs totus à Diabolo possidebitur.lib. 2 ca.6.pag.474.Eius nomina quæ & quot sint.li. 2.cap 3.& 5.pag.465.& 470. Non erit Diabolus neque cum diabolo vna persona, erit homo verus singularis.li.2.cap.3.pag. 465. Omnium malorum caput.li.2.ca.2.pag.461. Turpitudinæ & vitijs plenus.lib.2.cap.13 pag.494 Item hypocrisi.lib. 2.cap. 20.pag. 512. Superbissimus erit.c.3.& 10.pag.465.485. Apostata erit & refuga. lib.2.c.5.pag.470. Itẽ idolatra: nam diabolũ adorabit sub idolo Maozim.l. 2.c.13.pag. 494
Antichristus se Deum & verũ Messiam esse mẽtietur.l.2. c.5.& 10.pag. 470. 485. Primum contra Reges, deinde contra Ecclesiam bella geret.l.2.c.8.pag. 477. Persequetur Ecclesiam supra modum.l.2.c.14.pag. 496.Barbaros,Mahumetanos Hæreticos necabit & quare.l.2.c.9.pag.480.Eius regnum amplissimum omnium.c.9.ibid. Eius regnũ & tyrannis erit certissimus nuncius finis mundi.c.2.pa. 461. Quãdiu durabit.ca.7. pag. 475
Antichristus legẽ Mosi introducet,& de Christiana aliqua sumet c.5.pag.470. In quo templo Dei sedebit vel quomodo intelligendum.c. 12.pag. 490. Prædicatores suos mittet per totum orbem potestate diaboli. c.16. pag. 502. Peruertet multos largitionibus, & donis.lib. 2.c.21.pa.515.& l.3.ca. 3.pa. 521. Eius grãdiloquentia qualis.l.2.c.20. pag. 512. Eius miracula & signa quæ & qualia. l.3.c.14.pag. 553. Illius crudelitas immanissima.l.2.c.21.pag. 515
Antichristus vincet Sanctos quomodo intelligẽdum. l.3.cap.14.pag.553. Eius prænuncij & membra qui sint.l.2.c.3.pag.465. Sessurus in monte Oliueti,& ibi à Christo interficiendus.l.3.c.16.& 17. pag. 558. 559. Quomodo iste & eius ministri iudicabuntur, & punientur.l.3. cap.17.pag.561. & l.4.c.26.pag.561.Eius mors non poterit statim per totum mundum diuulgari.l.4. cap.6.pag. 580. Post eius mortem denuò prædicabitur, vt illuſi conuertantur ad Deum.l.3.cap.6.pagina. 530
Antichristus fuit figuratus in Antiocho & Tyri Principe.l. 1.ca.13.pag. 439.
Antichristus dicitur etiã

omnis qui fidem & charitate Christi nobis oppugnat. l. 1. cap. 7. pag. 425
Antiochus figura Antichristi ex vaticinio Danielis l. 1. c. 13. l. 2. cap. 15. pag. 439. 498
Apocrypha & vana multa tractantur de Antichristo quæ sunt reiçienda l. 2. c. 4. pag. 468
Apostolica traditione tenẽt de illo Patres haud contemnenda. ibid.
Apostoli Cæsari obedire & pro eo orare iubebant. l. 2. c. 2. Romano imperio æmuli putabantur. ibid.
Apostoli verbo plura, quam scripto de Antichristo & fine mundi tradiderunt. l. 1. c. 4. pag. 413. An eorum tempore Euangeliũ per vniuersum orbem prædicatum fuerit. l. 1. c. 16. pag. 448
Apostoli iudicabuntur & iudicabunt itidem viri Apostolici. l. 4. c. 26. pag. 650
Aqua non est maior terra. l. 1. c. 8. pag. 426
Aquilia in Apocalypsi quis sit. l. 2. c. 1. pag. 458.
Archangeli vox in die Iudicij qualis erit. l. 4. ca. 17. pag. 616
Ariana Hæresis quando incepit, & quantum nocuit. lib. 1. ca. 14. l. 3. c. 4. pag 441. & 525.
Arius & cæteri hæretici fuerunt & sunt Antichristi membra &c. l. 2. c. 3. pag. 465

B

Babylone oriũdus Antichristus. lib. 2. ca. 3. pag. 465
Babylonis excidium etiam de fine mundi intelligendum. l. 1. ca. 11. pag. 431.
Illius Rex Antichristi typus. l. 1. c. 13. pag. 439
Begardorũ Principis error circa tempus Iudicij. l. 2. c. 3. pag. 465.
Bella immania Antichristi, quæ & prosperè & aduerse aget. l. 2. ca. 8. 9. pa. 477
Bellæ plura & maiora post Euangelium, in orbe & quare. l. 1. cap. 14 pagin. 441
Bestia & pseudopropheta qui sint. l. 1. c. 15. pa. 445. & lib. 2. ca. 1. 16. 17. pag. 458. 502. 504.
Brachia Antichristi quæ. li. 2. c. 15. 16. pag. 498. 502
Britanniæ confusiones & hæreses sunt velut vmbræ temporis Antichristi. libr. 2. cap. 15. pagina 498

C

Cadauera. Vide, Angeli cadauerum.
Calamitates Ecclesiæ, vide Tribulatio.
Celeritas & longitudo operum Dei in tribus maxime apparent. l. 4. ca. 25. pag. 648
Celeritas Iudicij quanta. c. 13. pag. 605
Chinarum regnis nondum Euangelium promulgatum. l. 1. capit. 17. pagin. 452
Christus Dominus Iudex viuorum, & mortuorũ. l. 4. variis in locis. Cũ venerit an reperiet aliquos viuos. l. 4. c. 19. pag. 623.
Præliabitur & quibus armis & qua cohortatione ad suos. cap. 7. pag. 583. Ipse interficiet Antichristum. lib. 3. cap. 17. pag. 561. Prædixit apertè de consummatione sæculi & de signis. lib. 1. ca. 12. pag. 436
Christi aduentus, vide Aduentus.
Clamor & vox Dei in tuba qualis. lib. 4. ca. 17. pag. 616
Clemẽs Romanus de miraculis Antichristi, & traditione Petri Apostoli. l. 2. c. 18. pag. 506
Cæli an sint consummãdi, quid senserunt Patres? l. 4. cap. 9. & 10. pag. 591. 594
Cœli dicuntur regiones aëreæ. c. 10. pag. 594
Cælorum substantia perpetua incorruptibilis. ibid. Non soluentur, post iudicium erunt tranquilli. ibid.
Cælorum motum vanitati subiectum, dixit Apostolus, & quare. l. 1. cap 15. pag. 445
Cõmunio frequens Corporis Christi est augmẽtum

tum charitatis. l.2.c.15. pag. 408
Conflagratio ignis, vide Ignis.
Conscientiæ omnium (quæ libri dicuntur) omnibus manifestissimè patebũt. l. 4. capit. 13. pagina 605
Cornelius Iansenius quibus in rebus vũ probè senserit circa doctrinam iudicij. l.1.cap.16.l.3. ca. 6. & 18.l.4.cap.7. pag.448. 530.538.563.583
Corpora resurgentium licet nuda erunt tamen honestissima.l.4. capit.22. pag.637
Crudelitas Antichristi magna.l.2.capit.21. pagina 515. pro zelo Dei habebitur inter suos.cap.20. pag. 512
Crux Domini apparebit in die Iudicij fulgens.l.4.c. 16.pag. 614
Cupiditas largitionum, vide Largitiones.

D

DAnielis vaticinijũ de Antichristo etiã de Antichristo intelligendũ est.l.1.c.13.pag.439 Item multa alia vaticinia eiusdem Prophetæ de Antichristo sunt intelligenda.l.2. varys in locis, & lib.3.& l.4.
Dathan & Abiron viui descenderunt ad inferna.l. 4.c.22.pag. 637
Dauid Rex de tribu Iuda. l. 2.c.2.pag. 464. Psalmus 71. quomodo intelligendus de Salomone, & de Christo Domino l.1.c.11. pa.433 Eius verba,in omnẽ terrã exiuit &c. quomodo intelligenda.c.16. pag. 449
Deus Ecclesiam suã nunquã deseret licet patiatur.l. 3.c.10.pag.543. Pro temporũ necessitate tribuit et Sanctos idoneos.ca.4. pag.525 Ipse nobis vera semper proferens, eadem & vtilia tradit.l.1. c.5. pag. 415
Diabolus vsque ad solium Dei se erigere conat⁹ est. l.2.c.10.pag. 485
Diabolus & Antichristus & Pseudopropheta in suam & hominum perditionẽ operabuntur.lib. 2.cap. 17.pag. 504
Dies Domini magnus valde.libr.4.cap.7.pag. 583
Dies æternitatis lucidissima. capit. 14. pagina 609
Dies concedentur aliquot ad pœnitentiã post mortem Antichristi.l.3. cap. 18.pag.563.& tunc conuertentur multi. libr.4. cap.3.pag.571. An isti erunt quinque dies vsque ad ipsum diem iudicij.l. 4.c.5.pag. 577
Dies iudicij, vide Iudicium, Mors.
Dies vnus apud Deum sicut mille anni, & vice versa.l.1.c.9.pag. 429
Diluuium aquarum inopinato venit.lib. 4. cap.3. & 6.pag. 571.580
Discessio Romani Imperij an sit expleta.l.2. cap.2. pag. 461. Hæc an sit intelligenda ab Ecclesia Romana.cap.2. ibid.
Discussio,vide Iudicium.
Dæmones vocãtur aues volantes. l. 4. capitul. 26. pag. 650

E

ECclesia Dei vsque ad Constantinum magnum quanta passa fuit. l.1.c.14 pag.442.deinde interne ab hæreticis & Schismaticis.ibidẽ. Eius progressus & labores omnes prædicti sunt à Domino.l.3.cap. 4. pag. 525.In principio miraculis abundauit,in nouissimo scripturis potius se muniet. libro 3. capit. 3. pag. 523
Ecclesiæ calamitates paruæ reputantur respectu earum quas patietur tempore Antichristi lib. 2.c. 7.pag.475 In solitudine diuinitus nutrita erit ad quam se recipiet illo tẽpore.ibidem.licet ab Antichristo superari videbitur non tamen superabitur.l.3.c.1.pa.519. nec illius Ecclesia erit. ibid.
Ecclesia Romana stabit.quãdiu Ecclesia Dei in orbe fuerit.l.2.c.2.pag. 461
Ecclesia tempore Antichristi Angelicis præsidijs munietur.l.3.c.2. pag. 521.

Trium

Triũphabit virtute Dei de morte Antichristi. capite 1. pagina 519. Est castrorum acies ordinata.ca.4.pag.519. Est variis ornata Sanctis, sicut cælum stellis.c. 4 pa. 525. Et tribuit Deus Sãctos pro temporum necessitate idoneos.ibidem.

Ecclesiæ ministri, vide, Pontifices.

Editio vulgatæ S. Scripturæ à Cõcilio Tridentino approbata, est magni faciẽda.l.3.cap.8.& l.4.cap. 19.pag. 519.& 623

Electorum multi instante tribulatione præuenti sunt morte ne cadant.l. 1.c.10.pag. 430

Elementa quatuor purificabuntur, sed non peribũt. lib.4 cap.10 & 11. pag. 594.& 598

Elias ignem de cælo descendere fecit.li.2.c. 18. pag. 507. Raptus fuit à Deo in cælum in curru ignis. l 3.c.6 pag 530. Litteras misit Iorã Regi.l.3.ca.5. & 7.pag. 520.534

Eliæ ante iudiciũ aduentum vt catholicè tenendũ Patres asserũt l.3. c. 6.pag. 530. Negãtes temerariè errant.c.7.pag. 534

Elias & Enoch ad nouissima tepora reseruãtur à Deo. c.6.p 530. Nondũ mortẽ gustarunt ca. 6. & 8. pa.530.539. Sunt illi duo testes Dei in Apocalypsi prædicti.c.9.p.541. prædicatio & excellẽtia.c.14. p. 553. Prædicabunt quo tẽpore Antichristus regnabit c.15.p.556. Quãdiu erunt prædicaturi.l. 2.c.7.& l.3.c.9.p. 475. 541. Eorũ concertatio cũ Antichristo qualis.l 3.c. 14.pa.553. Eos vincendos fore ab Antichristo quo modo intelligendũ. ibid. Eorũ aduentũ aliqui dubitãt, errant & nõ sunt audiendi.l.3. ca.5.& 6. pag. 528.530

Elias Iudæis potissimũ fidem Christi annunciabit, licet etiam & cæteris. ca. 10.pag. 543

Elisæus Angelorum præsidio munitus.c.1.pag. 521

Enoch, ambulauit cũ Deo, & nondũ mortuus.l.2.c. 7.& l.3.c.9.pa.75 541.

Ipsius

Ipsius aduẽtũ ante Iudiciũ scriptura tradit apertè.l.3.c.8.p.538 539. Gẽtibus imprimis fidẽ Christi annũciabit licet etiã & cæteris.c.10.p. 544

Esaiæ vaticiniũ de Babylonis excidio & Rege, de fine mundi & de Antichristo intelligendũ. l.1.c. 11. & 13.pag. 432.439

Euangelicæ legũ mutatio nõ erit vsque ad finem mũdi.l.1.cap.9.pag. 428

Euãgelij fama tantũ nõ potest vocari prædicatio, neq; fructũ facere. l.1.c. 17.p.452. Eius prædicatio per totũ orbem completa erit certissimũ signũ iudicij.c.16.p.448. An hæc sit in toto orbe completa sciri nõpõt.l.1.c.18.p.455

Euangelij temporis decursus quot anni.l.2.c.14.pag. 496. Ab eius prædicatione non cessandũ quãdiu mundus consistit. l.1. ca. 18.pag. 506

Euangeliũ nõ solũ erit prædicatũ per totũ mundũ, sed & fructũ faciet. l. 1. c.17.p.452. An prædicatũ fuit per totũ orbẽ tẽpore Apostolorum.c. 16. p.448. Nondũ hucusque per omnes gentes promulgatũ.c.17.pag. 452

Exercitus Domini ad prælia quales erũt.l.4.c.7.pag. 583

Experiẽtia ocularis multa docet.cap.22.pag. 637

Ezechielis vaticinium de Pharaonis interitu & de Tyri Principe ad finẽ mũdi & ad Antichristũ extenditur.l.1.c.3.p.411

F

FAma, vide Euangelij fama.

Fideles Sancti & edocti ex aduentu Eliæ & Antichristi, Iudiciũ instare intelligent, licet ipsum diẽ ignorabũt.l.4.c.5.p.576

Fideles Christi & Sãcti viri ad solitudinẽ fugient tempore Antichristi.l.2. c.7.pag. 476

Fidelium multi peruertẽtur tempore Antichristi & quare.lib.2.c.18.20.21. 22.pa.506.512.513.516

Fides Christi nõ minus miraculis quam scripturis firmata est.l.3 c.5.p.523

Fides periclitatur si de Iudiciũ

dicij celeritate quid certũ definiatur.l.1 c.4. & 5.pa.413. 415. Fides quæ & quot nos doceat catholicè tenẽda circa Iudicij extremi doctrinam.l.4. cap.22.pag. 637

Filius hominis Christus dominus vt fulgur apparebit ad iudicandum. ibid.

Fr.Francisci de la Crux hæretici superbia & prauitas.l.2.capit.11.pagin. 487

Fructus prædicationis Euãgelicæ per totum mundum dispersus erit.l.1. c. 17.pag. 452

G

GEneratio hæc nõ præteribit donec, &c. quomodo intelligẽdum. l.1.cap.9.& l.2. c.3.pag. 428.465

Gentes omnes cunctorũ seculorum congregabuntur ad iudicium.lib.4.c. 8 & 22. pagina 587. & 637

Germaniæ confusiones velut typus temporis Antichristi.l.2.cap. 5. pagin. 470

Gog & Magog quid significant.c.3 pag. 494

Grandiloquentia Antichristi quanta.l. 2. cap. 20. pag. 512

Gundisaluus Hispanus Hæresiarcha.c.12.pag. 492

H

HEbræi computant annos mundi à principio vsque ad finem.l. 1. c.3.pag. 411. Qui correpti à Deo statim obliuiscebantur l. 4.ca.6.pag. 580

Hæretici vocantur Antichristi.l.1.cap.14.pag. 441. Vt Ecclesiam opprimere semper contendũt. ibid.

Hæreses innumerabiles hucusque ab hæreticis inuentæ. ibid.

Hebdomada Danielis vltima de fine mũdi intelligenda l. 3. capitulo 15. pag. 551

Hierosolyma destructa à Tito & Vespasiano.l.1.ca. 16. pag. 448. Eius eius excidium prædictũ fuit à Domino.c.12.pag.436. Eius templum reædificabitur ab Antichristo. li.2.ca.12. 16. pag. 491.& 502

Historia de temporibus nouissimis vtilissima.lib.1.c. 10.pag. 429

Homines ante diem Iudicij mortui non experientur signa horribilia.l.1.ca.6. pag. 418

Homines mundani mundana mirantur. ca. 15. pag. 445

Homo visibilis visibili iudicio iudicabitur post resurrectionem.ca.8.pag. 426

Hora nouissima Domini longa valde.c.5.pag. 415

Hora Mortis, vide Mors.

Hippolyti Martyris verba de signis elementorum & cælorum. lib.4.ca.8.pag. 587

Hypocrisis Antichristi quanta.l.2.c.20.pag. 512

I

IAcob Patriarchæ vaticinium de sceptro Iudæ quo modo intelligendum. lib. 2. ca.1.pag. 464

Iacob prædixit Antichristum ex tribu Dan futurũ. li.2.c.3.pag. 465

Ignis conflagrans ante & post iudicium. li.4.ca.11. 12. pag. 598. 602. Consumet omnia.ca.12.& 8.p.602.587. Purificabit mundum. Purgabit homines electos. Cruciabit impios. ibid. Ab elementari sphæra & de terra veniet.ca. 12. pag. 604. Alij contra sentiunt. ibid. Non consumet omnes homines, nam viui supererunt multi. ca. 21. pag.631.Iniquos omnes deuorabit,bonos purgabit non tamen necabit. ca. 22.pag. 637.Ignis ipse purificabitur.ca.12.pag. 602

Immortalitas animæ beatæ dicitur Resurrectio & quare.li.1.ca.6.pag. 422

Imperium temporale totius orbis obtinebit Antichristus. lib. 2. ca. 8. 9.pag. 477.480

Impij non expectabunt iudicium Dei etiam post mortem Antichristi.l.4.ca. 4.5.pag. 576

Impiorum condemnatorum summa miseria & strages. c.16.pag. 650

Incarnatio & natiuitas

Domini Aduentus eius dicitur. li.1.ca.6.pag. 421

Incendium mundi in iudicio ad instar diluuij Noe erit.l.4.c.12.pag. 602

S.Inquisitionis tribunal suam sententiam & priuatim reis & publice omnibus intimare solet.li.1.ca.8.pa. 426

Insulæ Salomoniæ vbi sint.ca.17 pag. 453

Interuallum, vide, Dies conce.

S.Ioannes Baptista fuit in Spiritu Eliæ non in persona.lib.3.ca.7.pag. 534

S. Ioannes Euangelista an veniet cũ Elia & Enoch. li.3.ca.9.pag. 541

Iob & eius tribulatio figura calamitatis Ecclesiæ. li.3.c.1 pag.520. Vt timebat diem furoris Domini.lib.4. c.8.pag. 589

Ioelis vaticinium de Tyro, & Sidone etiam de fine mundi intelligendum.lib.1. ca.11.pag. 436

Ioram Rex accepit litteras Eliæ iam rapti.lib.3.ca. 5.7.pag. 529& 534

Iosaphat quid significet & quare impositũ cuidam valli. li.4.ca.13.pag 605.Ibi erit locus iudicij. li.3.ca.13. pag. 551

Iudaica generatio non extringuetur donec impleantur omnia prædicta àDomino. l.2.ca 3.pag.465.Hæc licet dispersa sit sine duce &c. nondum tamen extincta est. ibid.

Iudæi per totum mundum dispersi audiuerunt de Christo & eius Euangelio ante euersionem Hierosolymæ.li. 1. ca. 6. pag.418.Reseruantur alij in vitam alij in iudicium.lib.2.ca.5.pag.472. Sequentur Antichristum,vt verum Messiam & Deum Saluatorem.li.1. ca.5.pag. 415. Multi conuertentur ad Deum in nouissimo tempore vt à Prophetis est prædictum.li.3.ca.11.12.pag.546. 548. Eorum fides & infidelitas à scriptura prædicta quomodo intelligenda.c. 12. pag. 548. Eorum incredulitas dicitur pertinax & quare.ca.10 pag. 543. Nonnulli ex eis nostro æuo conuertuntur ad Deum.ca.12.pag. 548. Eliæ prædicationi adhærent multi eorum.li. 12. pag 546.548

Iudicia Dei timenda & non scrutanda.li. 1.ca 8.pa. 426

Iudicij extremi celeritas quanta.li.4.ca.2.5.8.12.pa. 568.587.602

Iudicij diem appropinquare Scripturæ clamant. l.1.ca.11.pa.432.Multi Patres, qui iam adesse affirmarunt quomodo intelligendi. c.4.pag.413.Breui esse venturum dixit Dominus & quare.c.7.pa.424. Curiosè inquirere periculosum. Ca. 3. pag. 411. Illum numeris assignare conati sunt aliqui & errauerunt. ibidem Illius diei scientia periculosa,ignorantia tuta.c.7.pag. 426. Illum tãquam certum prædicare temerarium est. ca.5.pa.415. Aut statim esse venturum pro certo definire quæ & quanta damna afferat.ca.4.pag.411. Illum sibi imminere vnusquisque cogitare debet. c.7. pa.424

Iudicij dies magnus & terribilis.li.4.ca.1.pag.565. Hominibus & Angelis absconditus.li.1. c. 2.& 3.pag. 410. 411. Bonis erit gaudio, malis terrori.li. 2.ca.1.pag. 460. An veniet repentinus an formidatus an vtroque modo l.4.c.1.3.pag.565.571. Quid sentiat D.Augustinus de hac re.c.2.pag.568.Scripturæ loca pro vtraque parte citata conciliantur.c.4. pag. 574

Iudicij dies,& mortis nostræ dies incerti & quare. l.1.ca.4.pag. 413

Iudicij extremi dies & mortis nostræ dies sunt intelligendi quando de aduentu Domini monemur.c.6.p. 418. Sunt pariter incerti & formidati.l.4.ca.5.pag.577

Iudicij extremi dici signa vltima duplici modo. ibid.

Iudicij extremi apparatus qualis.c.7.pag.583. locus in valle Iosaphat. ca.13.pa. 605

Iudicij extremi oracula & ad omnes mortales & ad vnumquemque nostrum spectant. libr.1. ca. 6. pag. 419

Iudicium Christi Domini,vnicuique nostrum propinquum est propter mortis diem. ibid.

Iudicium de singulis actis singulorum omnibus & singulis manifestum erit. li.4. c.22.pag. 637

Iudicium extremum an voce proferendum an cordibus efficiendum.c.25.pag. 649. Quomodo & qua hora diei fiet, & quanto temporis spatio.li.4.c.12.23.25. pag.603.641.648.

Iudicium vniuersale praeter particulare quare fuit constitutum.lib.1.ca.8.pag. 426. De illo vniuersali tractans Scriptura de particulari etiam vult intelligi.ca. 6 pag.418. Vtrumque causa & sententia idem sunt licet tempore differant. ibidem. Vtrumque certissimum quidem, sed dies vtriusque incertus & occultus.ca. 6 pa. 419

Iudicium singulare vnicuique hominũ statim post mortem.li.1.ca.6.8.pag.418. 426. Etiam ijs qui in aera rapientur in die iudicij l.4. ca.21.pag. 631

Iulianus Apostata templum Salomonis readificare conatus fuit.l 2.ca.12.pa. 491

Iustitiæ corona & ex gratia & ex libero arbitrio efficitur.li.4.c. 23.pag.641

Iusti videntes Crucem gaudebunt, iniusti plangent.c.16.pag. 614

Iustis mors semper prouisa iniustis improuisa.c.4. pag. 574

Iustorum congregatio sub vno Rege quam fœlicissima. l.4.c.14.pag. 609

L

Lactantij Firmiani sententia de signis elemẽtorum.li.4.c.8.pag. 587

Largitiones Antichristi quæ,& quantæ erunt. li. 2. c.12.pag.515. Et multi fideles ijs peruertentur.li.3.c.3. pag. 523

Lazarum Christus clamore suscitauit.lib.1.ca.17. pag.452.Saulúmque similiter vocauit. ibid.

Lex quæcumque secreti ex die Iudicij abolenda in æternum & quare.lib.4.ca. 24 pag. 644

Libido Antichristi supra modum turpissima.l.2.c.13. pag. 494

Libri qui in iudicio aperientur quales.li.4.c.13.pa. 605

Lyranus & alij male dubitant de vecordia malorum post Antichristum futuram.l.4.c.6 pa. 580

Locus Iudicij erit in valle Iosaphat.c.13.pag. 605

Locus iustorum in die Iudicij vbi erit:item impiorum.ca.12 pag. 603

Locus sanctus vbi & qualis.l.1.c.12.pag. 437

Longum nostrum & citum Dei idem sunt. li.1.c.5. pag. 415

Luna cruento colore inficietur ad diem iudicij.li.4. ca.2.7.pag. 568.583

Lutherus Antichristi prænuncius. lib. 2. ca. 3. pag. 466

M

Magi, & Stygæ mirabilia facere apparent & vnde.li.2.ca.18.pag. 506.Magica ars. ibid.

Magistratus sententiam damnatorum priuatim & publicè intimare solent.li.1. ca.8.pag. 426

Malachiæ vaticinium de aduentu Eliæ explicatur,& testimonium Domini, lib.3. c.7.pag. 534

Mandata Dei omnia executientur in iudicio.l.4.c.2. pag. 568

Maozim idolum ab Antichristo adorabitur.li. 2.c. 13.pag. 495

Marannon fluuius maximus.l.1.c.17.pa. 455

Maria & flumina excandescent ante iudicium. l.4.c.8.pag. 587

Martyrium & glorificatio Eliæ & Enoch sub Antichristo. lib. 3.ca.14.15.pag. 553.& 556

Media nocte, vide, Iudicium extremum.

Medicus peritus ex longo interuallo solet morbi vim, & mortis signa præuidere.li. 1.ca.15.li.4.ca.5.pa. 445.& 577

Memoria nouissimorum vtilissima. lib.1.ca.10 lib.2. ca.1.pag. 429.& 458

Michael Archangelus & eius præsidium. li.3.c.2.pag. 521

Mille annos totum decursum Euangelici tempo-

ris esse.l.2.ca.14.pag. 496

Mille trecenti triginta quinque dies à cessatione iugis sacrificij vsque ad finem mundi.l.4.c.5.pag.577

Miracula à fidelibus Dei facta nunquam in testimonium mendacij exhibita. li. 2.ca.19 pag. 510

Miracula Antichristi mẽdacia, & diuersa, & plurima.l.2.c.18.19.pag.506. 509. Erunt mendacia & falsa duplici modo.ca.19.pag. 510

Miracula Antichristi licet mendacia, sed stupenda: signa Eliæ & Enoch eis inferiora apparebunt.li.3.c.14. pag. 553

Misericordia & Eleemosyna magni pretij apud Deũ. l.4.c.25.pag. 648

Modicum, quot annos comprehendat, apud Aggeum.l.1.ca.3.pag.411.vide, Propè.

Monachus Peruens. hæreticus.l.2.c.11.pag. 488

Mons Oliueti, & eius situs. li.3.ca.16.li.4.ca.14.558.609. Diuidetur in quatuor partes. ibid.

Mors certissima eius hora incertissima.ca.3.pag.571

Mors repentina nulla iustis, & nulla prouisa impijs. l.4.c.4.pa. 574

Morte præoccupati antequam finem mundi horribilem experiamur misericordia Dei est.l.1.c.10.pag. 429

Mortem & ipse Dominus & eius mater gustarũt. l.4.c.21.pag.631.Nullus ergo hominum effugiet eam neque effugit. ibid.

Mortis dies non longè abest à nobis. li. 1.ca.16.pag. 448. Est nobis mundi finis. ca.7.pag.424.Erit repentinus & formidatus, & expectatus li.4.c.3.pa 571,Eius signa horribilia. ibid.

Mortui resurgent ad clangorem tubæ.li.2.c.1 & l.4.c.17.pag. 458 616

Motus omnis cœlorum, & vitalis motus an cessabunt,in die iudicij.l.4.c.21. pag. 631

Moyses non veniet ante iudicium cum Elia.li 3.c.6. pag.530.Mortuus fuit, ibid. Eius signa vera & quomodo differebant à signis magicorum.li.2.c.19.pa. 510

Mundi morbus,interitus, & resurrectio.l.1.c.15. pag. 445

Mundi ætas vltima & senectus in tempore Euangelij.li.1.ca.9.pag.428. Eius mala & signa quare Dominus dilucidè prædixit. li. 1.c.15.pag. 445

Mundus ægrotat & quasi properat ad finem. ibid.

Mundus impius victoriam contra sanctos tribuet Antichristo mortuo. li.3.ca.18. pag. 563

Mundus tunc nobis finitur,cum vita finitur.l.1.c.7. pag. 424

N

Natalia & Patria Antichristi.li.1.ca.6.pag. 418

Natiuitas,vide Incarnatio.

Nero Antichristi fuit membrum.li.2.ca.3.13.pag. 523.& 551

Noë ante diluuium monuit homines: sed ipsi contumaces non credebant. li. 4.c.6.pag. 580

Nouissimorum temporum calamitates quomodo sint effugiendæ.l.1.c.10 pag. 429 Eorum historia & memoria vtilissima.li.1.c.8.10. & l.2.c.1.pag.426.429.458

Nouus orbis, vide, America.

Numerus annorũ mundi,vide, Sex mille,& mille.

O

Obliuio hominũ quanta.li.4.c.6.pag. 580

Volucribus comparantur. ibid.

Oceani profunditatem solus Deus metiri potest.l.1. c.18.pag. 455

Omnia omnium omnibus communia erunt in cœlis.l.4 c.24.pag. 644

Opera Misericordiæ peculiariter inquirentur in die iudicij li. 4.ca.25.pag. 648

Opera omnia bona & mala, interna & externa manifestabuntur.l 4.ca.25. pag. 649

Opera potius quam fides inquirentur, & quare.l.4. c.24.pag. 644

Ordo rerum qui erit in die iudicij fieri non potest,

coniici aliquo modo potest. l.4.ca.22.pag. 637
Orsua Cantaber dux expeditionis in Marannon fluuio.li.1.ca.17.pa. 452

P

POenitentiam dare quid sit. li.3.ca.8.pag. 539
Palæstinæ regione vbi Dominus operatus est redemptionem erit locus iudicij.l.4.ca.3.pag. 571
Paradisus vbi sit nemo scire potest.lib. 1. ca.8.pag. 426
Pastorum malorum superbia, atque nequitia describitur.l.1.c.5.pa. 415
Pastores S. Ecclesiæ, & eius ministri magna afficientur ignominia tempore Antichristi.l.2.c.12.pag.491
Pater, Filius, & Spiritus sanctus operantur nobis in vitam æternam.l.2.c.17.pa. 504
Patres vno ore tradunt omnes, de Eliæ & Enoch aduentu, & qui dubitant errant.li.3.ca.5.7.pa. 528.534
Patrum sententia de iudicio appropinquante quomodo accipiendæ.lib.1.ca.2. 408
Pauli Apostoli verba de Antichristo explicantur & quare de illo ipse Apostolus, & cæteri Apostoli obscurè locuti fuerint.lib.2.ca.2.p. 461
Paulus Apostolus ab ipso Domino clamore vocatus & perterritus.l.3.c 17.li.4. c.17.pag. 561.616
Paytiti prouincia opulentissima.l.2 c.17.pag.504
Peccata occultissima etiam iustorum omnibus erunt manifesta. li.4.ca.24. pag. 644
Peccata remissa charitate Christi delentur. ibid.
Peccatum manifestatione iusti lætabuntur, impij confundentur. ibid.
Petri Apostoli verba de cælorum, idest, de aëris purificatione explicantur.l.4. ca.10.pag. 594
Persecutio Antichristi contra Ecclesiam super modum immanissima.l.2.c.14. pag. 496
Pharaonis cordis duricies.l.4.c.6.pa. 580
Pharaonis interitus de fine mundi, intelligendus.l. 1.c.13.pag. 439
Philosophi mundum esse æternum dixerunt.l.1.cap. 15.pag. 445
Pigri, vide, Serui.
Pilatus timore Cæsaris Christum Iudæis crucifigendum tradidit.l.2. c. 2.pag. 461
Platonis sententia de natura cælorum explicabitur. l.4.c.9.pag. 591
Polus arcticus, & antarcticus & regiones quæ sub eis habitantur.l.1.ca.8.pag. 426
Pontificiũ dignitas magna ignominia afficietur tẽpore Antichristi.lib.2.ca.12. pag. 491
Prædestinatio æterna dicitur liber vitæ.l.4.c.23.pa. 641
Prædicatores Antichristiqui & quales.l.1. cap.16. 17.18.pag. 448.452.455
Prædicatores catholici, quid prædicare debent de manifestatione peccatorum & bonorum operum.l.4.ca. 22.pag. 637
Præsulum Magistratuũ Præfectorum &c. iudicium quam strictum erit.c.26.pa. 650
Prodigia & miracula Antichristi. lib. 1. cap. 18. pag. 455
Prodigia, vide, Signa.
Promontorium Mendocinum.lib.1.c.17.pa. 453
Promulgatio Euangelij nõdum vbique gentium facta. l.1.c.17.pag. 452
Propè, apud Esaiã quot annos comprehendat.c.5. pag. 415
Prophetarum mos sub eodẽ vaticinio peculiaria & generalia vaticinandi.l. 1. c.11.pa. 432
Prophetarum vaticinia de Christo Domino prædicta omnia ad se pertinere mentietur Antichristus. l.2. ca. 10.pag. 485
Prophetas post mortem ad res humanas rediisse nulla ætas vidit.l.3.c. 5.pagina 528
Pseudochristi & Pseudoprophetæ qui sint.l.2. c.1. & 16.pag. 458.& 502
Pseudopropheta maior Antichristi,& eius maximꝰ Prædicator & Põtifex erit. l.2.c.17.pag. 504

Pseudoprophetæ Antichristi miracula facient, & qualia.l.2.c.18.pag. 506

R

RAptus eorũ quos Christus inueniet viuos qualis erit.l.4.c.20.pagina 628

Regeneratio dicitur immortalitas sanctarum animarum.l.1.cap.6.pag. 418

Reges quam strictè iudicabuntur.l.4.c.26.pag.651

Reges qui se deos esse iactarunt.l.2.c.10 pagi. 485

Regnum Antichristi & tẽpus illius definitum post subiugatum orbem incipiet. l.2.ca.8.pag.477. Quandiu durabit.c.6.p. 471

Regula ad intelligendas scripturas necessaria.l.1.ca. 11.pag. 431

Regula de genere & specie ad intelligendam scripturam quæ sit.l.1.c.11.pa. 432

Resurgent omnes mortui,& illi qui in aëra rapiẽtur, moriẽtur etiam, & resurgent.l.4.c.21.pag. 621

Resurrectio generalis mortuorũ.l.4.ca.18.p.619. erit cum Christus ad iudicandum venerit.c.22.p.637 Virtute diuina fiet.c.18.pag. 620. Vocatur regeneratio & quare.lib.1.c.8.pa. 426 Angelorum ministerio fiet resurrectio præcipuè iustorũ. l.4.c.18 pag.619.Et iniustorum resurrectio quo ministerio fiet? ibid.

Resurrectio multorũ in die Resurrectionis Domini facta fuit qui corpore & anima gaudent in cœlis.l.4.c. 21.pag. 631.

Resurrectionis modus duplex ex Epiphanio.ca.19. pag. 623

Resurrectio prima & secũda quid sit l.1.c.6.p. 419

Resurrectio sumitur pro immortalitate animæ & pro resurrectione corporis. ibid.

Romana Ecclesia semper durauit.lib.2.c.2.pag. 462

Romani imperij occasus, & discessio an sit iã expleta.c.2.pag. 463

Romano imperio tanquã annuli incusabãtur Apostoli.ibid. Eo prorsus extincto succedet imperium Antichristi. ibidem. Nondum extinctum adhuc durat.l.2. c. 2.9.pag. 463.480

Romanum imperium in decem Reges diuidẽdum fore, quomodo intelligitur.l.2.c. 9.pag. 480

S

SAcerdotium magno opprobrio erit tẽpore Antichristi.l.2.c.14.pag. 496

Sacramenta Christi, & Sacramentalia summo cõtemptui erunt ab Antichristo habita.l.2.c. 15.pa. 498 Sacrificium ingẽs à Daniele prædictum est Sacrificium Missæ: contrarium dicentes falluntur.l.2.cap.15.p. 499 Istud auferet Antichristus ab Ecclesia Dei.l.2 ca.6. & 15.pag. 474.& 500

Samuel per interpellationem Pythonissa apparuit Sauli.l.3.c.5.pag. 528

Sancti ob miseriam & vindictam iniquorum lætabuntur.l.4.c.26.pa.651.Separabũtur ab impijs in aëra ministerio Angelorum.c. 22.pag.637 Iudicabunt impios. ca.262.pag.65 Vocantur aquilæ.cap.13.pag.606.

Sancti Patres signa & portenta suorum temporũ annotabant.l.1.ca.14.pag. 441

Sancti qui in nouissimis temporibus florebunt erunt similes Apostolis, libr.1.cap. 10.l.3.cap.4.pa.431.& 525. cum Sathana soluto & cũ eius filio Antichristo certabunt.l.3.c.4.pag.527.Eos ab Antichristo vincendos fore quomodo intelligendum. l. 2.c.19.20.pag. 510. & 512.

Sanctimonia ficta Antichristi.l.2.c.19.pag. 510

Sathanas licet Ecclesiam Dei millies torserit,nunquã tamen vincet.l.3.cap.1.pag. 523. mille annis carcere ligatus erit.lib.2.cap.14.pag. 496.497

Sathanas quare soluetur ad finem mundi.l.3.c.1. & l.2. c.14.pag. 521.& 496

Saul licet metu sæpe correptus, sed nũquam emendatus.l.4.c.6.pag. 581

Saulus,vide,Paulus.

Sceptrum Iudæ quomodo duraverit vsque ad Christũ Dominũ.l.1.ca.2.p.464

Scholastici Patres & Doctores

ctores confirmant Patrum dicta de aduentu Eliæ & Enoch.l.3.c.6.pag. 530

Scriptura.f. solet sub eodem sermone & particulares & vniuersales res comprehendere.l.1.c. 11.pa. 431. Eius auctoritas & securitas maxima.l.3. ca. 4. pa.525. Eius auctoritas armabit milites Dei contra hostes tempore Antichristi.l.1.c.10.pa. 430.Eius robur & munimẽ maximum contra Antichristum.l.3.c.c.pag. 523

Senectus mundi est hæc ætas Euangelij.l.1.cap.9.pa. 428

Senectus sæpe tantũ temporis comprehendit quantũ reliquæ ætates. ibid.

Securitas falsa è cõsciẽtiis deponenda. l.2. ca.1.pagina 458

Sententia Christi vltima an voce erit proferenda l.4.ca. 25.pag. 619

Sermonis Domini in mõte Oliueti habiti scopus est de totius mundi excidio intelligendus.l.1.c.12.pa. 436. Non tamen agit solùm de temporibus vltimis. c.14.p. 441

Seruus piger moram Dominici aduentus incusans vt perijt.l.1.c.16.pag. 448

Sex mille anni, vide, Hebræi.

Signa quatuor à Domino prædicta longe antecedunt finem mundi.l.2.c.14. pag. 496. Quare vocantur signa aduentus Domini cũ sint diu nota mundo,& experta.l.1.c.18.pa.455.Primũ signum de Ecclesiæ persecutione.l.2.c.14.pa. 496.Secũdum de prana doctrina hæreticorum.ibidem. Tertium de bellis & pressuris. ibidẽ. Quartum de cælorum & elementorum cõturbatione. ibid.

Signa cælorum & elementorum terribilia.l. 4.c. 2.7.9. pag. 568. 583. & 591. Et hæc iam imminente Iudicio. ibid.

Signa horribilia non deerũt nobis in die mortis nostræ.l.1.c 7.pag. 424

Signa mirabilia quanta vis ad persuadendum. l 2. c. 18.pag. 506

Signa omnia Antichristi, vide, Miracula.

Signa tempus Antichristi

sti præcedentia terribilia erunt, sed sequentia terribilissima.l.2.c.21.pag. 515

Signa vltima Iudicij duplici modo.lib.4. ca.5. pagi. 577

Signorum vltimum erit conflagratio ignis.l.4.c. 22. pag. 637

Signum filij hominis apparebit, hoc est, Sancta Crux.l.4.ca.6.22. pag. 580. & 637

Simon Magus se Deum esse prædicabat.l.2.c.12.pa. 491.492

Sol obscurabitur ante aduentum Domini.l.4.c. 2. 7.pa.568. & 583. Verè deficiet lux eius.c.7. ibi.

Spatium temporis quo Iudicium fiet.l. 4.c.22. pag. 637

Spiritus Domini in Scripturis vno verbo iungit semotissima & variè discrepantia.l.1.c.11.pag. 432

Spiritus est S. Scripturæ litera & sensus.l. 1.c. 12.pa. 436

Stellæ obscurabũtur, & cadere apparebũt.l.4.ca.7. p.584

Superbia quanta & quã innumera mala pariat in homine.l.2.ca.10.11.12.pag. 485.487.& 490

Superstites viui aliqui erunt cum Christus aduenerit.l. 4.ca.20. pag. 628. Isti capientur in aera,& in ipso raptu morientur & resurgent.c.21.22.pag.631. 637. An hi erunt ex Iustis tantũ an etiam ex iniquis.c.19.pa. 623.Multi affirmant ex vtroque genere fore.c.20.pa. 628

Sybilla prædixit de rebus omnium omnibus manifestandis in Iudicio. libro 4. cap.22.pag.637.Item de signis cælorum ante iudiciũ. c.7.pag.583.Item de conflagratione ignis. c.8. pag. 587 Et quod iudicium fiet media nocte.c.15.pag. 613

T

Templum Hierosolymæ reædificabitur ab Antichristo.l.2.c.1.12.lib.3. c.16.pag. 459.491.558

Templum in quo sessurus est Antichristus de quo templo intelligitur.lib. 2.ca.12. pag. 490.491

Tem

Tempus certum diei Iudicij quidam audent prædicare. l. 1. capitulo 3. pagina 411

Tempus regni Antichristi quare sit à Deo tam specialiter computatum. l. 2. c. 8. pag 477. 478

Terræmotus magni ante diem Iudicij. libro 4. cap. 8. pag. 587

Testamentum vetus, & nouum quam mirè se connectunt. l. 3. capitulo 3. pagi. 523

Testes illi duo in Apocalypsi prædicti sunt Elias, & Enoch. l. 3. c. 9 p. 541. Quidã asserunt esse Christum, & Ioannem Baptistam. sed delirant. ibi.

Telli fidei digno nihil detrahendum. l. 4. cap. 22. pag. 637

Thessalonicenses de certitudine diei iudicij asserentes ab Apostolo reprehenduntur l. 1. c. 3. pag. 411

Tribulatio maxima Ecclesiæ Dei propter miracula Antichristi etiam in salutem hominum facta. l. 2. c. 18. pa. 506

Tribulatio sub Antichristo futura omnium tribulationum maxima. l. 1. ca. 18. 22. & l. 4. c. 7. pag. 407

Tuba nouissima quæ erit. l. 4. c. 19. pag. 623

Tuba sonuit in Legis promulgatione. ibi.

Tyranni & iniqui Principes quomodo iudicabuntur. l. 4. c. 26. pag. 653

Tyrãnis atrocissima Antichristi quam diu duratura. l. 2. c. 7. pag. 475

Tyri Princeps figura Antichristi. l. 1. c. 3. pag. 411

V

VAE væ væ triplex quid significat. l. 2. c. 1. pag. 458

Ventorum aeris tempestas, & pestis ante iudicium. l. 4. c. 8. pag. 587

Verba Domini de fine mundi, & ad decursum Ecclesiæ, & ad finem sæculi pertinent. l. 1. capitulo 14. p. 441

Verba Domini in monte Oliueti habita an sint intelligenda de Hierosolymæ excidio, an etiam de fine mundi. lib. 1. cap. 2. pag. 408

Verba otiosa iudicabuntur districtè. lib. 4. cap. 23. p. 641

Verborum Dei sensus & litera Spiritus est. l. 1. c. 12. pag. 436

Verbo veritas est principiũ immobile Sanctæ Scripturæ. l. 4. capitulo 1. pagina 565

Vita æterna animæ beatæ resurrectio & regeneratio dicitur. l. 1. c. 6. pag. 419

Vitia pessima Antichristi virtutum nomine prædicabuntur ab impijs. l. 2. ca. 20. pag. 512

Viui an supererũt aliqui vt verificetur illud iudicare viuos & mortuos. lib. 4. ca. 19. pag. 623. Multi affirmãt & probare videntur. ca. 20. pag. 628. vide: Superstites, &c.

Viuos & mortuos iudicabit Christus Dominus quomodo intelligẽdum. l. 4. c. 20. 21. pag. 628. & 631

Volucres humanæ obliuioni comparantur. l. 4. cap. 6. pa. 580

Vniuersus orbis, aliquãdo sumitur in scriptura pro ea parte mundi hominibus nota. l. 1. c. 16. pag. 448

Z

ZAchariæ illustre vaticinium de die Iudicij explicatur. l. 4. c. 14. pa. 609

SACRÆ SCRIPTVRÆ LOCA QVÆ IN HISCE LIBRIS CITANTVR, ET partim explicantur.

Genesis.

1. DIxitque Deus fiat lux & facta est lux. Lib. 4. cap. 17. pag. 617. In quacumque enim die ex eo comederis morte morieris. lib. 1. c. 15. pag. 446
3. Et emisit eũ Dominus Deus de paradiso voluptatis, vt &c. lib. 3. c. 6. pag. 533
5. Et factum est omne tempus quod vixit Adam anni nongenti triginta l. 1. c. 15 pag. 446
5. Et ambulauit Enoch cum Deo. & infra. Ambulauitq; cum Deo, & non apparuit, quia tulit eum Deus. l. 3. c. 6. 8. pag. 534. & 539
7. Cumq; transissent septem dies aquæ diluuij inundauerunt super terram. l. 4. c. 2. pag. 569
7. Septimo decimo die mensis rupti sunt omnes fontes abyssi magnæ. l. 4. c. 12. pag. 605
9. Igitur Dominus pluit super Sodomam & Gomorrã sulphur & ignem. l. 4. c. 2. pag. 569
41. Et in vniuerso orbe fames prævaluit. l. 1. c. 16. pa. 449
49. Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius donec veniat qui mittendus est. l. 2. c. 2. pag. 464
49. Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens vngulas &c. l. 2. c. 5. pag. 473

Exodi.

3. Dominus Deus patrum vestrorum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob misit me ad vos. l. 1. c. 6. pa. 432
7. Vo-

7. Vocauit autem Pharao Sapientes, & maleficos, & fecerunt etiam ipsi per immutationes Aegyptiacas & arcana quædam similiter. l. 2. c. 19. pag. 512
7. Fecerunt que similiter malefici Aegyptiorum incantationibus suis. l. 3. c. 14. pag. 555
9. Per totum caput. Et. 10. per totum caput. lib. 4. ca. 6. pag. 581
10. Nemo vidit fratrem suum nec mouit se de loco in quo erat: vbicunque autem habitabat Israel lux erat. l. 4. c. 22. pag. 639
12. Nec os illius confringetis. l. 1 c. 13. pag. 440
15. Equum & ascensorem proiecit in mare. li. 4. ca. 14. pag. 610
15. Obriguerunt omnes habitatores Chanaan. l. 4. ca. 15. pag. 611
19. Clangórque buccinæ vehementius obstrepebat. l. 4. ca. 17. pag. 618
19. Et sonitus tubæ paulatim crescebat in maius & prolixius tendebatur. ibid.
23. Nec accipies munera quæ etiam excecant prudentes, & subuertunt verba iustorum. l. 2 c. 21. pag. 515

Numeri.

2. Ad Aquilonis partem castrametati sunt filij Dan. li. 2. c. 5. pag. 473
16. Dirupta est terra sub pedibus eorum, & aperiens os suum deuorauit illos, cum tabernaculis suis, & vniuersa substantia eorum, descenderúntque viui in infernum operti humo. l 4 c. 19. pag. 624

Deuteronomij.

4. Postquam te inuenerint omnia quæ prædicta sunt nouissimo autem tempore reuerteris ad Dominum Deum tuum & audies vocem eius. lib. 3. ca. 11 12. pag. 547
4. Quia Deus misericors Dominus Deus tuus est: non dimittet

mittet te, nec omnino delebit, neque obliuiſcetur pacti in quo iurauit patribus tuis.l.2.c.5 pag. 472
4. Vt audiret populus vocem Dei loquentis de medio ignis.l.4.c.17.pag. 618
31. Et Dathan & Abyron filijs Eliab, qui fuit filius Ruben quos aperto ore terra abſorbuit &c. l. 4.ca.19.pag. 624
32. Dei perfecta ſunt opera.l.1.c.6.pag. 422
34. Mortuuſque eſt ibi Moyſes ſeruus Domini in terra Moab iubente Domino & ſepeliuit eum in valle terræ Moab, & non cognouit homo ſepulchrum eius vſque in præſentem diem.l.3.c.6.pag. 534

Ioſue.

1. Non dimittam, neque derelinquam te.l.3.ca.1.pag.520

Iudicum.

4. Qui ſoporem morti ſocians defecit, & mortuus eſt.l. 4.c.3 pag. 574

1.Regum,

3. Ecce ego.l.4.c.18.pag. 622
24. Et leuauit Saul vocem ſuam & fleuit, dixitque ad Dauid iuſtior tu es quam ego.l.4.c.6.pag. 581
26. Et ait Saul. Peccaui, reuertere fili mi Dauid. ibid.
28. Dixit autem Samuel ad Saul: Quare inquietaſti me vt ſuſcitarer.l.3.c.5 pag. 528

2. Regum.

7. Cumque completi fuerint dies tui &c. vſque ad, erit mihi in filium.l.1.11.pag. 433

4. Regum.

1. Si homo Dei ſum deſcendat ignis de cælo, & deuoret te, & quinquaginta tuos. Deſcendit itaque ignis de cælo & deuorauit eum, &c.l.2.c.18.pag. 507
2. Et aſcendit Elias per turbinem in cœlum. lib.3.ca.6.7. pag. 534
6. Noli timere: plus enim nobiſcum ſunt, quam cum illis. lib.3.

lib.3.cap.2.pag. 522

2.Paralipom.

19. Sed bona opera inuenta ſunt in te.&c.& infra. conſtituitq; iudices in cunctis ciuitatibus Iuda. &c.l. 4.cap.13.pag. 608
21. Allatæ ſunt autẽ ei litteræ ab Elia propheta, in quibus, &c.l.3.c.5.7.pag. 529.534
26. Eleuatum eſt cor eius in interitum ſuum & neglexit Dominum Deum ſuum.l.2.c.10.pag. 485

Tobiæ.

4. Quoniam eleemoſyna ab omni peccato, & morte liberat, & non patietur animam ire in tenebras.l.4. c.25.pag. 649

Eſther.

9. Iſti ſunt dies quos nulla vnquam delebit obliuio, & per ſingulas nationes cunctæ in toto orbe celebrabunt.l 1.c.16.pag. 449
13. Et vniuerſum orbem meæ ditioni ſubiugaſſem & infra. Indicauit mihi in toto orbe terrarum populũ eſſe diſperſum. ibid.

Iob.

1. Affuit Satã inter eos. Cui dixit Deus. Vnde venis? &c. vſque ad finem capitis. &c. etiam vſque ad finem.l. 3.c.1.pag. 520 & 521
18. Memoria illius pereat de terra, & nõ celebretur nomen eius in plateis.l.3.c.17.pag. 562
18. In die eius ſtupebũt nouiſſimi, & primos inuadet horror.l.2.c.14.pag. 497
21. Ducunt in bonis dies ſuos & in puncto ad inferna deſcendunt.l.4.c.4.pag. 576
26. Spiritus eius ornauit cœlos.l.3.c.4.pag. 526
26. Quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri? l.4.c.17.pag. 617
31. Appendat me in ſtatera iuſta l 4.c.4.pag. 615

31. Quid enim faciam cum surrexerit ad iudicandum Deus? & cum quæsierit, quid respondebo illi? lib. 4. c. 8. pag. 589
31. Semper enim quasi tumentes super me fluctus timui Deum. ibidem.
31. Quis mihi tribuat auditorem vt desiderium meum audiat omnipotens, & librum scribat ipse qui iudicat. & c. vsque ad. Principi offeram illum. l. 4. c. 23. pag. 643. 644
40. Ecce Behemoth quem feci tecum, fœnum quasi bos comedet. & c. & infra. Stringit caudam suam quasi cedrum. l. 2 c. 3. pag. 465
41. Cum sublatus fuerit timebunt angeli, & territi purgabuntur. l. 4. c. 21. pag. 636
41. Non est super terram potestas quæ comparetur ei. l. 2. c. 14. pag. 497

Libri Psalmorum.

1. Ideo non resurgunt impij in iudicio. lib. 4. ca. 18. pag. 622
2. Quare fremuerunt gentes & populi meditati sunt inania & c. l. 1. c. 13. pag. 441
2. Dominus dixit ad me. Filius meus es tu. Ego hodie genui te. ibidem.
2 Postula à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam & c. l. 1. c. 17. pag. 454
9. Cognoscetur dominus iudicia faciens. lib. 1. ca. 8. pag. 427
9. Insidiatur in abscondito quasi leo in spelunca sua. li. 2. c. 3. pag. 465
21. Deus Deus meus respice in me quare me dereliquisti. l. 2. c. 20. pag. 514. 515
21. Reminiscentur & conuertentur ad Dominum omnes fines terræ & adorabunt in conspectu eius omnes patriæ gentium. l. 1. c. 17. pag. 454

24. Vniuersæ viæ tuæ misericordia & veritas. l 1. c. 5. pag. 415
31. Beati quorum remissæ sunt iniquitates & c. Beatus vir cui non imputabit Dominus peccatum & c. l. 4. c. 24. pag. 646
47. Sicut audiuimus sic vidimus in Ciuitate Domini virtutum. l. 4. c. 22. pag. 638
49. Deus manifeste veniet Deus noster & non silebit. Ignis in conspectu eius exardescet & in circuitu eius tempestas valida. l. 4. c. 11. pag. 600
49. Existimasti iniquè quod ero tui similis. l. 4. c. 24. pag. 647
50. Vt iustificeris in sermonibus tuis & vincas & c. lib. 1. c. 8. pag. 426
54. Veniat mors super illos, & descendant in infernum viuentes. l. 4. c. 19. pag. 624
68. Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum & c. lib. 3. c. 10. pag. 546
71. Et permanebit cum Sole, & ante Lunam, in generatione, & generationem. l. 1. c. 11. l. 4. c. 10. pag. 433. & 596
71. Et dominabitur à mari vsque ad mare & c. Benedicetur in ipso omnes tribus terræ. Et replebitur maiestate eius omnis terra. l. 1. c. 11. pag. 433
74. Cum accepero tempus ego iustitias iudicabo. l. 4 ca. 24. pag. 645
75. Terra tremuit & quieuit cum exurgeret ad iudicandum Deus. l. 4. c. 14. pag. 610
76. Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ, commota est, & contremuit terra. l. 4. c. 14. pag. 611
77. Attendite populi meus, & c. per totum varijs in locis. l. 4. c. 6 pag. 581
78. Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt & c. l. 2. c. 22. pag. 517

79. Exterminauit eam aper de Silua.l.2.c.3.pag. 465
81. Deus stetit in Synagoga Deorum in medio autem Deos iudicat.l.4.c.26.pag. 653
88. Tu vero repulisti, & despexisti, distulisti Christum tuum.&c.l.3.c.14.pag. 555
88. Quis est homo qui viuit & non videbit mortem? l.4. c.21.pag. 653
89. Quoniam mille anni ante oculos tuos tanquam dies hesterna quæ præteriit.l.1.c.5.pag. 416
96. Ignis ante ipsum præcedet,& inflammabit in circuitu inimicos eius.l.4.c.8.11.pag. 588.600
96. Commota est terra, montes sicut cera fluxerunt à facie Domini.l.4.c.8.14.pag. 587.611
96. Adorate eum omnes angeli,audiuit & lætata est Sion. l 1.c.6.pag. 421
101. Et ossa mea sicut cremium aruerunt.lib.2.ca.15 pag. 500
101. Initio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli.l.4.c.9.pag. 591
102. Qui sanat omnes infirmitates tuas.l.4 c.24.pa.646
102. Benedicite Domino omnes angeli eius potentes virtute facientes verbum illius.l.4.c.7.pag. 585
103 Abyssus sicut vestimentum amictus eius. l.1.ca.18.pag. 457
105. Aperta est terra & deglutiuit Dathan, & operuit super congregationem Abyron.l.4.c.19.pag. 624
107. Et ipse ad nihilum deducet inimicos nostros.li.4.ca. 16.pag. 616
117. Dominus mihi adiutor non timebo quid faciat mihi homo.l.3.c.1.pag. 520
118. 11. In corde meo abscondi eloquia tua vt non peccem tibi.l.3.c.3.pag. 525
118.160. Principium verborum tuorum veritas. l.1.c.5.l. 4.c.1.pag. 415.565
144. Fide

144. Fidelis Dominus in omnibus verbis suis & Sanctus in omnibus operibus suis.l.1.c.5.pag. 415
148. Quia ipse dixit & facta sunt.l.4.c.25.pag. 650
148. Statuit ea in æternum & in sæculum sæculi.l.4.10. pag. 594
149. Ad faciendam vindictam in nationibus,increpationes in populis.l.4.c.26.pag. 651
149. Vt faciant in eis iudicium conscriptum &c. l 1.ca.8. pag. 427

Prouerbiorum.

1. Frustra enim iacitur rete ante oculos pennatorum.l.3. c.3.pag. 525
1. Ego quoque in interitu vestro ridebo. &c. vsque ad, angustia.l.4.c.3.4. pag. 573.& 576
8. Per me reges regnant, & legum conditores iusta decernunt.l.2.c.6.pag. 475
11. Vbi enim humilitas ibi Sapientia.l.2.c.11.pag. 487
16. Spirituum ponderator est Dominus.l.4.c.26.pag.652
29. Viro qui corripientem dura ceruice contemnit,repentinus ei superueniet interitus.l 4.c.4 pag. 576
30. Omnis Sermo Dei ignitus clypeus est sperantibus in se.l.3.c.3.pag. 525

Ecclesiasticis.

1. Terra autem in æternum stat.l.4.c.10.pag. 598
8. Sunt impij qui ita securi sunt, quasi iustorum facta habeat.l 2 c.1.pag. 460
9. Nescit homo finem suum. Sed sicut pisces capiuntur hamo,& sicut aues laqueo comprehenduntur, sic capiuntur.&c.l.4.c.3.6.pag. 572 & 582
9. Omnia in futurum seruantur incerta, eo quod omnia æquè eueniant bono & malo,iusto & impio.l.1.c.8. pag. 427
12. Memento creatoris tui in diebus &c. vsque ad, viri fortissimi.l.1.c.7.pag. 424

12. Quando nutabunt viri fortißimi. &c. vsque ad, formidabunt in via.l.4.c.3.pag. 574
12. Cuncta quæ fiunt adducet Deus in iudicium &c.l.4. c.25.pag. 648
12. Deum time, & mandata eius custodi. Hoc est omnis homo.l.1 c.8.pag. 428

Canticorum.

5. Oculi eius sicut columbæ super riuulos aquarum quæ lacte sunt lotæ, & residentiuxta fluenta plenißima.l.3.c.3.pag. 523
6. Vt castrorum acies ordinata.l.3.c.4.pag. 527

Sapientiæ.

3. Fulgebunt iusti & tanquam scintillæ &c. in perpetuum.l.4.c.26.pag. 652
4. Iustus autem si morte præoccupatus fuerit in refrigerio erit.l.4.c.4.pag. 576
4. Raptus est ne malitia mutaret intellectum, aut ne fictio deciperet animam illius.l.1.c.10.pag. 430
4. Condemnat autem iustus mortuus viuos impios. li.4. c.26.pag. 652
5. Stabunt iusti in magna constantia &c. Videntes autem turbabuntur timore horribili &c. vsque ad, Sors illorum.l.4.14.22.pag. 612 & 641
5. Ergo errauimus à via veritatis, & Sol Iustitiæ non est ortus nobis.c 16.pag. 615
5. Armabit creaturam ad vltionem inimicorum, & pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. l.4.c.127.pag. 568.569.& 584
5. Pugnabit &c.ibunt directæ emissiones fulgurum. &c. l.4.c.8. pag. 588
5. Accipiet armaturam zelus illius, induet pro thorace Iustitiam.&c.c.7.pag. 584
5. Cum acuerit diram in lanceam, & supra, sumet scutum &c.c.14 pag. 610

5. Ex

5. Excandescet in illos aquæ maris &c. Iniquitatis illorum. l.4.c 8.pag.587
6. Iudicium durißimum in iis qui præsunt fiet.l.4.ca.26. pag. 653
7. Spiritus Dei omnia penetrat,omnia prospicit.l.1.ca.5. pag. 416
9. Quis hominum poterit scire consilium Dei.&c. l.3 c. 6.pag. 530
17. Dum enim persuasum habent iniqui &c. per totum caput.l.4.c.22 pag. 639
18. Sanctis autem tuis maxima erat lux &c. per totum caput.l.4.c.22. ibid.

Ecclesiastici.

18. Qui viuit in æternum creauit omnia simul. l.4.c.25. pag. 659
24. Gyrum cœli circuiui sola & profundum abyßi penetraui & in fluctibus maris ambulaui & in omni terra steti.l 1.c.18.pag. 456
30. Spiritus Domini à sæculo in sæculũ respicit.l.1.c.5.p.416
44. Enoch placuit Deo & translatus est in paradisum vt det gentibus pœnitentiam.l.3.c.8.10.pa. 539.544
46. Et post hoc dormiuit & notum fecit regi & ostendit illi finem &c.l 3.c.5.pag. 528
48. Qui inscriptus est in iudicijs temporum lenire iracundiam &c. & infra. Qui raptus est in turbine ignis.l.3.c 7.11.pag. 537. & 548

Esaiæ.

2. Introibunt in speluncas petrarum,& in voragines terræ &c.l.4.c.1.pag. 568
4. Vt deficientibus pane & aqua corruat vnusquisque in fratrem suum, & contabescat in iniquitatibus suis.l.2.c.15 pag. 500
9. Primo tempore alleuiata est terra Zabulon & terra Nephthalim, & cætera, vsque ad. Lux orta est eis.

l.1.c.13.pag. 440
9. Qui dicebas in corde tuo in cælum conscendam super astra Dei exaltabo sedem meã,&c.l.2.c.10.p. 483
11. Et Spiritu labiorũ suorum interficiet impiũ. l.3. cap. 17.pag. 562
13. Onus Babylonis quod vidit Esaias filius Amos &c. l.1.c.11.pag. 434.435
13 Vlulate quia prope est dies Domini.l.1.c.1. pag. 408.
15. Dominus exercituum præcepit militiæ belli,&c. l.4. c.7.pag. 585
15. Propter hoc omnes manus dissoluentur,&c.l.4.ca.1. 28.pag. 567.569.& 587
13. Ecce dies Domini veniet crudelis & indignationis plenᵃ,&c.vsque ad Super orbis mala.l.1.c.11.p.435
13. Quoniam stellæ cæli & splendor earum non expandent lumen suum.l.4.c.7.pag. 586
13. Cælũ turbabo & mouebitur terra.&c.l.4.c.7.p.585
14. Prope est vt veniat tempus eius, & dies eius non elõgabuntur.l.1.c.5.pag. 417
14. Sumes parabolam contra Regem Babylonis,& dices quomodo cessauit exactor,quieuit tributũ. &c.l.1. c.13 pag. 439.& 485
22. Et dabo clauem domus Dauid super humerum eius, & apperiet & non erit qui claudat,& claudet & non erit qui aperiat.l.2.c.14.pag. 497
25. Et faciet Dominus exercituũ omnibᵒ populis in mõte hoc conuiuium pinguiũ conuiuium vindemiæ,cõuiuiũ medullatorũvindemiæ defæcatæ l.4.c.7 p.584
25. Et præcipitabit Dominus in mõte isto faciem vinculi colligati,&c.l.3 c.16.pag. 560
30.Et erit lux Lunæ sicut lux Solis,& lux Solis erit septemplicitèr,&c.l.4.c.10.pag. 596
38.39. Pone faciem tuam contra Gog &c. ferè,per totum caput.l.2.c.14.pag. 498
40. Vox clamantis in deserto parate viam Domini, &c.

l.3.c.3.pag. 524
40. Quis adiuuit Spiritum Domini? aut quis consiliarius eius fuit & ostendit illi.lib.3.c.6.pag. 530
49. Eos verò qui iudicauerunt te iudicabo. l. 4. cap.26. pag. 653
51. Leuate in cælum oculos vestros & videte sub terra, &c.l.4.c.9.pag. 592
50. Nunquid non tu siccasti mare aquam abyssi vehemẽtis qui posuisti profundum maris viam vt transirẽt liberati.l.4.c.9.pag. 593
53. Omnes nos quasi oues errauimus, &c. l. 4. cap. 16. pag 615
63. Dies vltionis in corde meo, & annus redemptionis, &c.per totum caput.lib.3.c 12.pag. 550
65. (Nõ ascendent in memoriam priora.) Quia oblitioni datæ sunt angustiæ priores.l.4.c.24. pag. 646
65. Ecce enim ego creo cælos nouos & terram nouam & non erunt in memoriam priora.l.4.c.9.pag. 592
66. Quia sicut cæli noui & terra noua, quæ ego facio, &c l.4.c.10 pag. 596
66. Egredientur & videbunt cadauera virorũ qui præuaricati sunt.l.4.c.26.pag. 654

Hieremiæ.

1. Ab Aquilone pandetur omne malum super omnes habitatores terræ.l.2 c.5.pag. 473
30. Conuersæ sunt vniuersæ facies in auriginem.l.4 ca. 8.pag. 590
30. Væ quia magna dies illa,nec est similis eius.l.4. ca.7. pag. 584
31. Vox in excelso audita est lamentationis luctus & fletus Rachel plorantis filias suas & nolentis consolari quia non sunt l.1.c.13.pag. 440
8. A Dan auditus est fremitus equorũ à voce hinnituũ pugnatorũ eius cõmota est omnis terra.l.2. c.5.p.473

Thre

Threnorum.

1.6. Et egressus est à filia Sion omnis decor eius.l.2.c.15 pag. 501

Baruch.

3. Post hæc in terris visus est & cum hominibus conuersatus est.l.4.c.13.pag. 605 606

Ezechielis.

4. Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum numero dierum trecentos & nonaginta dies &c. l.1. ca. 3.pag. 412

4. Vt deficientibus pane & aqua corruat vnusquisque in fratrem suum & contabescat in iniquitatibus suis.l.2.c.15.pag. 500

7. Finis venit,venit finis super quatuor plagas terræ. l.1. cap.1.pag. 408

7. Effundam iram meam super te,& complebo furorem meum in te.l.4.ca.24.pag. 647

28. Dic Principi Tyri. Hæc dicit Dominus. Eo quod elevatum est cor tuum & dixisti Deus ego sum, & in cathedra Dei sedi,&c.l.1.cap 13.l.2.ca.10.pag.439

32. Et operiam cum extinctus fueris cælos & nigrescere faciam Stellas ei &c.vsque ad.Super te.l.1.c.11.pag. 435.436

34. Ecce,ego ipse super pastores requiram gregem meũ de manu eorum.l 4 c.26 pag. 653

37. A quatuor ventis veni Spiritus & insufla super interfectos istos,& reuiniscant.l.4.c.18.pag. 621

38. Pone faciem tuam contra Gog.&c.fere per totum c. l.2 cap.14.pag. 498

Danielis.

2. In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cæli regnum quod in æternum non dissipabitur. & regnum eius alteri populo non tradetur, cõminuet autem & consumet vniuersa regna hæc, & ipsum stabit in æternum.l.2.c.2.pag. 462

4. Septem quoque tempora mutabuntur super te donec scias quod dominetur Excelsus super regnum hominum & cuicunque voluerit det illud.l.2.cap.7. pag. 476

5. Thecel,appensus es in statera & inuẽtus es minus habens.l.4.c.24.pag. 645

7. Fluuius igneus & rapidus à facie eius egrediebatur.l. 4.c.8.11.pag. 588.602

7. Et quatuor bestiæ grãdes ascendebant de mari diuersæ interse.l.2.c.9.pag. 481

7. Considerabam cornua, & ecce cornu aliud paruulũ ortum est de medio eorum, & tria de primis cornibus euulsa sunt à facie eius.l.2.c.9 pag. 484

7. Quasi oculi hominis erant in cornu isto, & os loquẽs ingentia.l.2.c.20.pag. 513

7. Aspiciebam donec throni positi sunt & antiquus dierum sedit &c.vsque ad:Quod non corrumpetur. l. 2.c.9.pag. 482

7. Et ecce cum nubibus cæli quasi Filius hominis veniebat,&c.l.1.c 8.pag. 428

7. Aspicebam & ecce coram illud faciebat bellum aduersus Sanctos & prævalebat eis.l.2 c.20.pag. 513

7. Bellia quarta regnum quartũ erit in terra quod maius erit omnibus regnis,&c.& tres Reges humiliabit.l 2.c.9. 484

7. Et alius consurget post eos & ipse potentior erit prioribus,& tres Reges humiliabit &c.vsque ad:Dimidium temporis.l.2.c.7.10 pag. 475

7. Regnum autem & potestas & magnitudo regni quæ est subter omne cælum detur populo Sanctorũ altissimi cuius regnum,regnum sempiternũ, & omnes reges seruient ei & obedient.l. 2.cap. 7. pag. 480

8. Et orta sunt quatuor cornua subter illud per quatuor ventos

ventos cæli. De vno autem ex eis egressum est cornu vnum modicũ & factum est grande l.2.c.6.p. 475
8. Et magnificatum est vsque ad fortitudinem cæli.l. 2. c.15.pag. 498
8. Quod autem fracto illo surrexunt quatuor pro eo, quatuor reges de gente eius consurgent,&c.l.2.c. 2.pag. 465
8. Et contra Principem principum cõsurget & sine manu conteretur.l.3.c.17.pag. 561
9. Et post hebdomadas septuaginta duas occidetur Christus,& nõ erit eius populus. Et in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium, & erit in tẽplo abominatio desolationis & vsque ad cõsummationem & finem perseuerabit desolatio.l.2. ca. 12.15 & l.3 c.10.pag. 493501.502.& 546
11. Ecce adhuc tres reges stabunt in Perside & quartus ditabitur super omnes,&c.l.1.c.13.pag. 438
11. Et stabit in loco eius despectus & nõ tribuetur ei honor regius,& veniet clam, & obtinebit regnum in fraudulentia.l.1.c.6 pag. 410
11. Et brachia pugnantis expugnabuntur à facie eius & conteretur.& infra. Et abundantes & vberes ingredietur &c.& infra,& reuertetur in terram suam cum opibus multis.l.2.c.9.16.p. 480. 503
11. Et venient super eũ trieres & Romani & percutietur,& reuertetur.l.2.c.8.9.pa. 478.& 482
11. Et brachia ex eo stabunt & polluent Sanctuarium fortitudinis.l.2 c.8.15 pag. 479 & 499.
11. Populus sciens Deũ suum obtinebit & faciet, & docti,& l.3.c 4.pag. 527
11. Et faciet iuxta voluntatẽ suã Rex.et eleuabitur et magnificabitur aduersus omnẽ Deũ &c l.2.c.10.p.487
11. Et Deũ patrũ suorũ non reputabit & erit in concupiscentiis Fœminarum:nec quemquam Deum curabit

rabit quia aduersũ vniuersa cõsurget. Deũ aũt Mauzim in loco suo venerabitur, &c.l.2 c.13.p.495
11. Et multiplicabit gloriã, & dabit eis potestatẽ in multis & terram diuidet gratuito.l.2.c.21.pag. 515
11. Et figet tabernaculũ suum in Apadno inter maria, &c.& nemo auxiliabitur ei.l.3.c.16,17.pa.558.562
12. In tẽpore illo cõsurget Michael prĩceps magnꝰ qui stat pro filiis populi tui. Et veniet tẽpꝰ quale nõ fuit ab eo ex quo gentes esse ceperũt vsq; ad tẽpus illud.l.2. c. 8.12.14.& l.3.c.2.16.p.479.493.496.& 512.558.559
12. Et in tempore illo saluabitur populus tuus omnis qui inuentus fuerit scriptus in libro.l 3.c.12.p. 548
12. Vsquequo finis horum mirabilium? l.1.c.10.pag. 431
12. Cum eleuasset dexterã suã & sinistrã suã in cœlo, & iurasset per viuentẽ in æternũ,quia in tẽpus & tẽpora & dimidium temporis.l.2.c.7, pag.475
12. Ego audiui & nõ intellexi. Et dixi. Domine mi. Quid erit post hæc? & ait. Vade Daniel,quia clausi sunt,signatiq, sermones vsque ad præfinitum tẽpus. l.3.c.4. & l.4.cap.5.pag. 527.& 579
12. Eligentur & dealbabuntur & quasi ignis probabũtur multi.& impie agent impij neque intelligẽt omnes impij. Porrò docti intelligent.l.2.c.15.19.& l.3. c.3 pag. 499.510.& 525
12. Et à tẽpore eũ ablatũ fuerit iuge sacrificiũ & reposita fuerit abominatio desolationis,dies mille ducẽti nonaginta. l.1.c 3.et l.2.c.3.7,8.12.15.p.412.465. 476. 479. 493.& 502
12. Beatus qui expectat & peruenit vsque ad dies mille trecentos triginta quinque.l.2.c.5.pag. 471
14. Et apprehendit Abacuc Angelus Domini in vertice eius & portauit eum capillo capitis sui,& posuit eũ in Babylone super lacum in impetu spiritus sui &c. l.4.c.18.pag. 621

Universidad de Deusto
Biblioteca

Oseæ.

3. Dies multos sedebũt filij Israël sine Rege & sine principe & sine sacrificio & sine altari & sine ephod & sine theraphim.l.3.c.11.pag. 547
3. Et post hæc reuertentur,& quærent Dominum Deum suum & ad bonum eius nouissimo dierum.l.3.c.12. pag. 549
10. Et dicent montibus operite nos,& collibus cadite super nos.l.4.c.2.pag. 570.Et infra.Iuxta desiderium meum corripiam eos.&c l.4 c.1 pag. 568
11 Ex Aegypto vocaui filium meum.l.4.c.13.pag. 608

Ioelis.

1. Expergiscimini ebrij,& flete,& vlulate omnes qui bibitis vinum in dulcedine,&c.l.2.c.1.pag. 460
2. Quia veniet dies Domini,quia prope est dies tenebrarum & caliginis,dies nubis & turbinis.l.1.capit. 1. pag. 408
2. Ante faciem eius ignis vorans, & post eum exurens flamma.l.4.c.11.pag. 600
2. A facie eius contremuit terra, moti sunt cæli, Sol & Luna obtenebrati sunt & Stellæ retraxerunt splẽdorem suum.l. 4.c 7.pag. 584 & 586
2. Et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui,quia multa sunt nimis castra eius,quia fortia & facientia verbum eius.ibid pag. 586
2. Magnus est dies Domini & terribilis valde & quis sustinebit eum?ibid pag. 584.& 586
3. Quia ecce in diebus illis & in tempore illo cum convertero captiuitatem Iuda, & Hierusalem congregabo omnes gentes & deducam eas in vallẽ Iosaphat.&c.l. 4.c. 13.pag. 606
3. Ecce ego suscitabo eos de loco in quo vẽdidistis eas & conuertam retributionem vestram in caput vestrũ, &c.l.4.c.7.pag. 584

3. Consurgant & ascendant gentes in vallem Iosaphat, quia ibi sedebo vt iudicem omnes gentes in circuitu.l.1.c.11.l.4.c.13.pag. 436.& 606
3. Sol & Luna obtenebrati sunt & stellæ retraxerunt splendorem suum.l.4.c.7.pag. 586

Amos.

3. Leo rugiet,quis non timebit?l.4.c.13.pag. 607
5. Væ desiderantibus diem domini. Ad quid eam vobis? Dies domini ista tenebræ & non lux. Quomodo si fugiat vir à facie leonis & occurrat ei vrsus. &c. vsque ad: Cœtuum vestrorum.l.2.c.1.& l.4.c.12.pag. 460.461.& 568.& 570.

Micheæ.

5. Et tu Bethleem Ephrata paruulus es in millibus Iuda. ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel. l.4 c.13.pag. 608
7. Deponet iniquitates nostras & proijciet in profundum maris peccata nostra.l.4.c.24.pag. 646

Nahum.

3. Ego reuelabo pudenda tua in facie tua, & ostendam gentibus nuditatem tuam & regnis ignominiam tuam.l.4.c.24.pag. 647

Abacuc.

2. Quia adhuc visus procul & apparebit in finem, & non mentietur si moram fecerit expecta illum.&c. l.1.c.5.l.4.c.10.pag. 417.& 627
3. Incuruati sunt colles mundi ab itineribus æternitatis eius.l.1.c.5.pag. 416

Sophoniæ.

1. Scrutabor Hierusalem in lucernis. lib. 4. cap. 24 pag. 645
1. Iuxta est dies domini magnus, iuxta est & velox nimis.l.1.c.1.& l.4.c.7.pag. 408.& 584

1. Dies iræ, dies illa, dies tribulationis & angustiæ, dies calamitatis & miseriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ & turbinis, dies tubæ & clangoris. li. 4. ca. 14. & 17. pag. 611. & 616

Aggæi.

2 Adhuc vnum modicum est, & ego commouebo cælum, & terram & mare & aridam. l. 1. c. 5. & l. 4. c. 8. pag. 417. & 587.

Zachariæ.

4. Et duæ oliuæ super illud vna à dextris lampadis, & vna à sinistris eius. &c. Et infra. D. Quid sunt duæ oliuæ istæ? & dixit. Isti sunt duo filij olei splendoris qui assistunt dominatori vniuersæ terræ. lib 3 c. 9. pag. 541

11. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. l. 1 c. 13. pag. 440

12. Et aspicient ad me quem confixerunt; & plangent eum planctu quasi super vnigenitum &c. Familiæ seorsum. lib. 1. cap. 13. lib. 4. cap. 16. pag. 441. & 615

14. Egredietur dominus & præliabitur contra gentes illas sicut præliatus est in die certaminis &c. aquæ viuæ de Hierusalem. l. 4. c. 14. pag. 609

Malachiæ.

1. Et offeretur nomini meo oblatio munda. l. 2. c. 15. pag. 499

4. Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol Iustitiæ & sanitas in pennis eius. l. 4. c. 14 pag. 611

4. Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam antequam veniat dies domini magnus & horribilis. Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum ne forte veniam & percutiam terram anathemate. lib. 3. cap. 7. 10. 11. pag. 534. & 544 547.

547. 548

1. Machabæorum.

1. Et conuertit Antiochus postquam percussit Aegyptum &c. Et ascendit Hierusalem in multitudine graui, & intrauit in sanctificationem cum superbia &c. vsque ad finem capitis. l. 1. c. 13. l. 2. ca. 15 pag. 439. & 498

2. Machabæorum.

7. Iratus itaque Rex iussit sartagines & ollas æneas succendi. l. 2. c. 22. pag. 516

9. Isque sibi videbatur etiam fluctibus maris imperare supra humanum modum superbia repletus & montium altitudines in statera appendere. l. 2. c. 10. pag. 485

9. Sed qui vniuersa conspicit Dominus Deus Israel percussit eum insanabili & inuisibili plaga. Vt enim finiuit hunc ipsum sermone apprehendit eum dolor dirus viscerum, & amara internorum tormenta. & infra. Igitur homicida & blasphemus pessime percussus, & vt ipse alios tractauerat peregrè in montibus miserabili obitu vita functus est. l. 3. c. 17. pag. 561

12. Facta collatione duodecim millia drachmas argenti misit Hierosolymam offerri pro peccatis mortuorum benè & religiosè cogitans de resurrectione mortuorum. l. 1. c. 6. pag. 422

MATTHÆI.

2. Ex Aegypto vocaui filium meum. & infra. Vox Rama audita est. l. 1. c. 13. pag. 440

2. Tunc Herodes videns quod illusus esset à Magis iratus est valde & mittens occidit omnes pueros &c. lib. 2. c. 22. pag. 516

3, Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.l.3.c.5.pag. 530
4. Terra Zabulon & terra Nephthalim &c. vidit lucem magnam.l.1.c.13.pag. 440
5. Beati misericordes quoniam ipsi misericordiam consequentur.l.4.c.25.pag. 649
7. Domine nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus & in nomine tuo virtutes multas fecimus &c.l.4.ca.26.pag. 653
10. Nil.n.est opertum quod non reuelabitur,& occultum quòd non scietur.l.4.ca.23.24.pag. 641.& 645
10. Qui autem negauerit me coram hominibus negabo eum coram patre meo qui in cœlis est.l.4.c.24.pag. 647
11. Et si vultis recipere,ipse est Elias qui venturus est.li.3.c.7.pag. 536
12. Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis nisi alligauerit prius fortem &c.l.2.c.14.pag. 497
12. Dico autem vobis quoniam omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines reddent rationem de eo in die Iudicij.l.4.c.23.pag. 641
12. Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista, & condemnabunt eam,quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ, & ecce plusquam Ionas hic. l.4.c.26.pag. 652
13. Et venerunt volucres cæli & comederunt ea.l.4.c.26. pag. 653
13. In tempore messis dicam messoribus, colligite primum zizania,& alligate ea in fasciculos ad comburendum,triticum autem congregate in horreum meũ. l.4.c.7.13.pag. 584.& 607
13. Simile est regnum cælorum Sagenæ missæ in mare &c. elege

elegerunt bonos in vasa,malos autem miserunt foras.Sic erit in consũmatione sæculi,exibunt angeli & separabunt malos dẽ medio iustorum, & mittent eos in caminum ignis. ibi erit fletus & stridor dentium.l.4.c.7.pag. 584
16. Alij Ioannem Baptistam, alij Eliam, alij vero Hieremiam &c.l 3.c.5.7.pag. 529.535
16. Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam. l.2.c. 2.& l.3.c.1 pag. 465.520
17. Et ecce apparuerunt illis Moyses & Elias cum eo loquentes.l.3.c.5.pag. 528
17. Quid ergo Scribæ dicunt quod Eliam oportet primum venire? at ille respondens ait.Elias quidem venturus est & restituet omnia. lib.3.ca.7.9.11 pag.536. 542.& 547
19. Sedebitis & vos super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel.l. 4.c.26.pag. 650
22. Simile est regnum cælorum homini regi qui fecit nuptias filio suo.l.4.c.7.pag. 584
22. De Resurrectione autem mortuorum non legistis &c. Ego sum Deus Abraham.&c.l.1.c.6.pag. 422
24. Videtis hæc omnia? Amen dico vobis non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur.l.1.c.12.pa. 437
24. Dic nobis quando hæc erunt & quod signum aduentus tui,& consummationis sæculi.l.1.c.12.pag. 437
24. Videte ne quis vos seducat,multi enim venient in nomine meo dicentes:Ego sum Christus,& multos seducent &c.l.1.c.14.15.pag. 443.445
24. Hæc autem omnia initia sunt dolorum.l.2. ca.1.pag. 460
24. Tradent vos in tribulationem,&c.vsque ad,inuicem.

l.1.c.14.pag. 460
24. Et quoniam abundauit iniquitas refrigescet charitas multorum.l.3.c.4.pag. 523
24. Et prædicabitur hoc Euangelium in vniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus.Et tunc veniet consummatio.l.1.c.16.17.pag. 448.454
24. Cum ergo videritis abominationem desolationis &c. l.2 c.7.12.pag. 476
24. Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus.l.2.c.21.pag. 516
24. Erit enim tunc tribulatio magna qualis non fuit ab initio mundi vsque modo,neque fiet.& nisi breuiati fuissent dies illi non fieret salua omnis caro: Sed propter electos &c.l.2.c.18.22.pag. 459.479
24. Tunc si quis vobis dixerit.Ecce hic est Christus aut illic.Nolite credere &c. Surgent enim &c. l.2.c.10. 16.pag. 486.502
24. Et dabunt signa magna & prodigia ita vt in errorem inducantur, si fieri potest etiam electi. Ecce prædixi vobis.Si ergo dixerint &c.l.2.c.18 l.3.c.4.3. 14.pag. 509.523.555
24. Sicut enim fulgur exit ab Oriēte,& patet vsq; in occidentē.ita &c.l.1.c.8.14.l.4.c.19.22.p.427.443.627.640
24. Vbi autem fuerit corpus,illuc congregabuntur & aquilæ.l.4.c.13.pag. 606
24. Statim autem post tribulationem dierum illorum, Sol obscurabitur &c.l.4.c.7 pag. 583
24. Tunc parebit signum filij hominis in cælo: & tunc plangent &c.l.4.c.12 16.pag. 567.570.& 614
24. Et videbunt filium hominis venientem in nubibus cœli cum virtute &c.l.4.c.22.pag. 640
24. Et mittet angelos suos cum tuba & voce magna, & congregabunt electos eius à quatuor ventis à summis

mis cælorum vsque ad terminos eorum. lib.4.ca.17. 18.22.pag. 616.621.640
24. Amen dico vobis non præteribit generatio hæc donec omnia fiant.l.1.c.1.9 pag. 407
24. Cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.l.1.c.5. l.4.c.9.pag. 416.592
24. De die autem illa nemo scit neque angeli cælorum nisi solus pater.l.4.c.1.pag. 566
24. Sicut autem in diebus Noe,ita erit aduentus filij hominis.&c.l.3.c.7.pag. 535
24. Tunc duo erunt in agro vnus assumetur & vnus relinquetur.&c.l.4.c.22.pag. 639
24. Si autem dixerit malus seruus in corde suo &c. cum hypocritis.l 1.c.5.6.pag. 419
24. Vigilate ergo quia nescitis qua hora Dominus venturus sit.l.1.c.3.l.4.c.3.19.pag. 412.& 572.627
24. Diuidetque eum partem quod ponet,cum hypocritis. ibi erit fletus & stridor dentium.l.2 c.1.pag. 460
25. Media autem nocte clamor factus est.Ecce sponsus venit.l.4.c.4.15.pag. 575.& 613
25. Non sufficiet nobis & vobis,ite potius & emite. li 4. c.22 pag. 640
25. Cum autem venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli cum eo. Tunc sedebit super sedem maiestatis suæ:& congregabuntur ante eum omnes gentes & separabit eos ab inuicem: Sicut pastor segregat oues ab hœdis &c. l.4.cap.13.14.& c.18.22. pag. 607.612 622.640.
25. Tunc dicet rex his qui à dextris eius erunt.Venite benedicti &c.Esuriui enim &c l.4.c.13 25.p.607.648
25. Tunc dicet & his qui à sinistris eius erunt.Discedite à me maledicti in ignem &c.l.4 c.25 pag. 648
25. Et ibunt hi in supplicium æternum,Iusti autē in vitam æternum l.4.c.11pag.600.

26. Pater mi si possibile est transeat à me calix iste. l. 4. c.21 pag. 635
26. Quomodo ergo implebuntur Scripturæ? l.1.c.10. pag. 431
27. Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati.l.1.c.13.pag. 449
27. Deus Deus meus quare me dereliquisti? li.3.c.13.pag. 555
27. Et multa corpora Sanctorum qui dormierant surrexerunt; & exeuntes de monumentis post Resurrectionem eius venerunt in S. Ciuitatem Hierusalem,& apparuerunt multis. l.3.ca.5.& l.4.ca.21. pag. 529.635
28. Ecce ego vobiscum sum vsque in consummationem seculi.l.2.c.2.l.3.c.1.pag. 465.520

MARCI.

6. Herodes ait. Quem ego decollaui Ioannem, hic à mortuis resurrexit.l.3.c.5.pag. 529
9. Elias cum primò venerit restituet omnia. l. 3.ca.7.pag. 536
13. Dic nobis quando ista fient, & quod signum quando hæc omnia incipient consummari.l.1.c 12.pag. 437
13. Erunt enim dies illi tribulationes tales quales non fuerunt ab initio creaturæ quam condidit Deus vsque nunc neque fient.l 2.c.14.pag. 496
13. Et dabunt signa & portenta ad seducendos si fieri potest etiam electos.l 2.c.18.l.3.c.3.pag. 506.524
13. De die autem illo vel hora nemo scit : neque angeli in cælo,neque Filius nisi pater. li. 1.cap.2.3.6.pag.410. 412.420
13. Videte,vigilate, & orate: nescitis enim quando tempus sit. &c. vsque ad : Dormientes. Quod autem vobis dico omnibus dico vigilate. lib.1.ca.3.4.li.4. ca.3. cap.3.5.6.pag. 412.414.572
16. Sermonem confirmantem sequentibus signis.l.2.cap. 18.pag. 506

LVCÆ.

1. Dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit.&c.l.1.c.11 pag. 434
2. Eijt edictum à Cæsare Augusto vt describeretur vniuersus orbis.l.1.c.16.pag. 449
9 Vidimus quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia, & probauimus eum, quia non sequitur nobiscum. Et ait ad illum Iesus. Nolite prohibere. qui enim non est aduersum vos pro vobis est.l 2.cap. 19. pag. 512
12. Sint lumbi vestri præcincti & lucernæ ardentes in manibus vestris.l.1.c.3.p. 412
12. Et vos estote parati quia qua hora non putatis filius hominis veniet.l.4.c.3 pa. 572
12. Veniet Dominus serui illius in die qua non sperat.l.4. c.4.pag. 576
13. Nisi pœnitentiam habueritis omnes similiter peribitis.l.4.c.4.pag. 576
21. Præceptor:quando hæc erunt,& quod signum cũ fieri incipient?l.1.c.12.pag. 437
21. Ante omnia iniicient vobis manus, &c.l.1.c.14.pag. 442
21. Cum autem videritis circundari Hierusalem, &c. tempora nationum.l.1.c.15.p. 445
21. Erunt signa in Sole & Luna & stellis, & in terris pressura,&c.l.4.cap.1.2.7.pagina 566.569.& 585. 586
21. Arescentibus hominibus præ timore & expectatione eorum quæ superuenient vniuerso orbi.l.1.c. 11. & l.4.c.8.p. 435.590

21. Nam virtutes cæli mouebuntur. l. 4. capit. 21. pagina 637
21. His fieri incipientibus, aſpicite & leuate capita veſtra, quoniam appropinquat redẽptio veſtra. l. 4. c. 2. 22. pa. 569. 639
21. Attendite vobis ne fortè grauentur corda veſtra crapula & ebrietate, & curis huius vitæ ſæculi, & ſuperueniat in vobis repentina illa dies. lib. 1. c. 6. l. 4. c. 1. 2. 7. pag. 420. 566. & 585. 586
21. Vigilate itaque omni tempore orantes, vt digni habeamini fugere iſta omnia, quæ ventura ſunt. l. 1. c. 10. pag. 410
22. Oportet impleri quæcunque ſcripta ſunt de me. ibid. pag. 431
22. Pater, ſi vis, transfer calicem iſtum à me l. 4. ca. 21. pag. 635
23. Venient dies cum dicent montibus cadite ſuper nos, & collibus operite nos. l. 4. cap. 1. 2. 22. pag. 568. 570. & 641

IOANNIS.

1. Et verbum caro factum eſt. l. 4. c. 25. pa. 650
1. Quid ergo? Elias es tu? & dixit. Non ſum. l. 3. ca. 7. pa. 575
1. Ego vox clamantis in deſerto. Dirigite viam Domini. Sicut dixit Eſaias prophetail. 3. capite 3. pagina 524
3. Quia autem non credit, iam iudicatus eſt. l. 1. c. 6 & l. 4. c. 2. pag. 421. 569
5. Amen amen dico vobis: quia veniet hora, & nunc eſt quando mortui audient vocem filij Dei, & c. l. 41. cap. 17. 22. pag. 617. & 640
5. Ego autem teſtimonium habeo maius Ioanne, opera enim

enim quæ dedit Pater vt perficiam, ipſa opera quæ ego facio teſtimonium perhibent de me quia pater miſit me. l. 2. c. 18. p. 106
5. Scrutamini ſcripturas, quia vos putatis in ipſis vitam æternam habere & illæ ſunt quæ teſtimonium perhibent de me. l. 3. c. 3. p. 524
5. Ego veni in nomine patris mei, & non accipitis me. Si alius venerit in nomine ſuo accipietis illum. l. 2. c. 5. pag. 472
7. Mihi indignamini, quia totum hominem ſanum feci in Sabbatho. l. 1. c. 6. pa. 422
10. Mercenarius autem & qui non eſt paſtor &c l. 2. c. 5. pag. 418
10. Oues meæ vocem meam audiunt, &c. & nõ rapiet eas quiſquam de manu mea. l. 3. capite 1. pagina 520
10. Quia Ioannes quidem ſignum fecit nullum. l. 3. ca. 1. pag. 524
11. Voce magna clamauit. Lazare veni foras. l. 4. c. 17. p. 618
12. Sermo quem locutus ſum iudicabit eum noniſſimo die. l. 1. c. 17. pag. 454
13. In hoc cognoſcent omnes, quia diſcipuli mei eſtis, ſi dilectionem habueritis ad inuicem l. 4. cap. 25. pagina 629
14. Et ego rogabo patrem & aliũ paraclẽtum dabit vobis, vt maneat vobiſcum in æternum. l. 3. capi. 1. pag. 520
15. Hæc locutus ſum vobis vt cum venerit hora eorum reminiſcamini, quia ego dixi vobis. l. 1. cap. 10. pag. 431
19. Conſummatum eſt. l. 2. c. 15 pag. 501
19. Os non comminuetis ex eo. Et videbunt in quem tranſ

transfixerunt.l.1.c.13 pag. 440

Actorum Apostolorum.

1. Non est verum nosse tempora, quæ Pater posuit in sua potestate.l.1.c.2.5.pag. 410.415
1. Viri Galilæi quid statis aspicientes in cælum? Hic Iesus qui assumptus est à vobis in cælum, sic veniet, quem admodum vidistis eum euntem in cælum.l.1.c.5.et l.4.c.13.pag. 415.& 606
1. Tunc reuersi sunt Hierosolymam, à monte qui vocatur Olivveti, qui est iuxta Hierusalem.l.4.c.14.pa. 610
2. Factus est repente de cælo sonus tanquam &c.l.4.c.17. pag.618
2. Et erit in nouissimis diebus, &c. Audite verba hæc.l.1. c.1.pag. 408
4. Quare fremuerunt gentes & populi meditati sunt inania &c.l.1.c.13.pag. 441
8. Vir autem quidam nomine Simon qui ante fuerat in ciuitate magus Saducæus gentem Samariæ, dicens se esse aliquem magnum. Cui auscultabant omnes à minimo vsque ad maximum dicentes. Hic est virtus Dei quæ vocatur magna. Attendebant autem eum propter quod multo tempore magicis suis artibus dementasset eos.l.2.cap.12.19.pagina 492.& 510
9. Audiuit vocem dicentem sibi Saule Saule quid me persequeris?l.4.c.17 pag. 619
23. Saducei dicunt non esse resurrectionem neque angeli, neque angeli, neque Spiritum.l.1.capitulo 6. pagina 422
25. Cæsarem appello.l.2.c.2.pag. 462

Ad Romanos.

1. Quæ ante promiserat per prophetas suos in Scripturis

ris sanctis.l.3.c.3.p. 524
2. Qui ostendũt opus legis scriptum in cordibus suis reddente illis conscientia ipsorum.l.4.capi.25.pagina 650
8. Si tamen compatimur vt cõglorificemur.l.3. c.15.pa. 557
8. Nam expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat.l.4.c.10.12.pag. 598.603
8. Vanitati enim creatura subiecta est, &c. parturit vsque adhuc.l.1.capit.15.l.4.capit 9.pagina 446.& 592
8. Quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in reuelationem gloriæ filiorum Dei.l.1.ca. 10.12.pag. 598.603
8. Sed & nos primitias Spiritus habẽtes & ipsi intra nos ingemiscimus.l.3.c.4.l.4.cap.21.pag. 525.633
8. Quos præsciuit & prædestinauit, &c.l.3.cap.23.pag. 643
9.& 10. Fere per totum caput .l.3.c.11.pag. 546
9. Non enim omnes qui ex Israël sunt Israëlitæ.l.3.c. 12. pag. 550
10. Nunquid non audierunt? Et quidem in omnem terram, &c.l.1.c.16.p. 449
11. Nunquid Deus repulit populum suum? Absit.l.3.c.11. pag. 546
11. Quia cæcitas ex parte contigit in Israël, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israël Saluus fieret.l.2.cap.5.& l.3 capit.12.pagina 472.& 548
11. Quis enim cognouit sensum Domini? aut quis eius consiliarius fuit?l.3.c.6.p. 539
12. Oportet sapere ad sobrietatem.l.3.c.22.p. 617
13. Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, &c.

sit,&c.l.2.c.2.pag. 462
14. *Omnes enim stabimus ante tribunal Christi.l.4.ca. 23.26.pa.* 641.651
15. *Quæcunque enim scripta sunt ad nostram doctrinã scripta sunt,&c.l.3.c.1 p.* 520

1.Ad Corinthios.

1. *Nonne stultam fecit Deus Sapientiam huius mundi?l. 1.c.15.l. .c.6 p.* 447.530
1. *Sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus vt confundat Sapientes,&c.l 2.c.18.p.* 506
2. *Non enim iudicaui me scire aliquid nisi Iesum Christum & hunc crucifixum.l.4.capit.23.p.* 644
2. *Sermo meus & prædicatio mea non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis sed in ostensione Spiritus & virtutis.l.2.c.18.p.* 506
2. *Quis enim hominum scit quæ sunt hominis nisi spiritus hominis qui in ipso est? ita & quæ Dei sunt nemo cognouit nisi Spiritus Dei.l.3.c.6.pag.* 530
2. *Quæ & loquimur non in doctis humanæ sapientiæ verbis,sed in doctrina Spiritus.l.2.capit, 18.pagina* 506
3. *Vnusquisque autẽ videat quomodo superædificet, &c. dies enim Domini declarabit quia in igne reuelabitur.l.4.c.24.p.* 645
3. *Vniuscuiusque opus manifestũ erit. Dies enim domini declarabit,&c.vsque ad: quasi per ignem.l.4.ca. 11.& l.4.c.22.p.* 600.639
4. *Nolite ante tempus iudicare donec veniat dies domini,&c.l.1.c.8.l.4.c.23.p.* 427.641
4. *Qui & illuminabit abscondita tenebrarum & manifestabit consilia cordium.l.4.capite 25.pagina* 650

Puto

4. *Puto enim quod Deus nos Apostolos nouissimos ostendit.l.1.c.3 pag.* 43
6. *Hæc quidẽ fuistis.sed abluti estis, sed sanctificati estis, &c.l.4.ca.24. pag.* 646
7. *Præterit enim figura huius mundi.l.4.capit.10. pag.* 596
10. *Scripta sunt autem ad correptionem nostram in quos fines sæculi deuenerunt.lib.1.c.1.& cap.3.pa.* 407.& 413
11. *Quod si nosmetipsos iudicaremus non vtique iudicaremur.&c.l.4.c.23.p.* 643
14. *Nam maior est qui prophetat, quam qui loquitur linguis,nisi forte interpretetur, vt Ecclesia ædificationem accipiat. & infra. Potestis enim omnes per singulos prophetare,&c.l.1.c.13.p.* 440
14. *Linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus: propheta autem non infidelibus,sed fidelibus.l.3.c. 4 p.* 524
15. *Si autem resurrectio mortuorum non est, &c. ferè per totum ca.lib.1.c.6.& lib.4.c.18 p.423.& 621*
15. *Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur. l. 4 capit.19.21.pagin.* 625 & 633
15. *Omnes quidem resurgemus,sed non omnes immutabimur.l 4.cap.21.pag.* 635
15. *Vt sit Deus omnia in omnibus.l.4.c 24.p.* 648
15. *Quod seminas non viuificatur nisi prius moriatur.l. 4 c.21.p.* 633
15. *In momento in ictu oculi in nouissima tuba: canet enim tuba & mortui resurgent.l.4.cap.18.21. pa.* 621.635

2.Ad Corinthios.

5. *Scientes quoniã dum sumus in corpore peregrinamur*

à Domi

à Domino: & bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore & præsentes esse ad Deum. l.1.c.6.& l.4.c.21.pa. 423.& 633

5. Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi vt referat vnusquisque prout gesserit siue bonum siue malum.l.4.c.23.pag. 641

10. In carne enim ambulantes non secundum carnem militamus.l.2.c.1.p. 460

12. Siue in corpore siue extra corpus nescio Deus scit, quoniam raptus est in paradisum & audiuit arcana verba quæ non licet homini loqui.l.4. cap.21.p. 634

12. Signa tamen Apostolatus mei facta sunt super vos in signis & prodigiis & virtutibus. l. 2. capite 18. pag. 506

Ad Galatas.

1. Sed licet nos aut angelus de cælo euangelizet vobis præterquam quod euangelizauimus vobis anathema sit.& c.l 3.c.3.p. 523

3. Abraham credidit Deo & reputatum est illi ad iustitiam.l.3.c.12.pag. 550

2. Iacobus,& Cephas,& Ioannes qui videbantur columnæ esse dexteras dederunt mihi & Barnabæ Societatis vt nos in Gente ipsi autem in circuncisionem. l.3. cap.10.pag. 544

6. Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.l.4.c.16.pag. 616

Ad Ephesios.

2. Gratia enim saluati estis per fidem, & hoc non ex vobis,Dei enim donum est.l.3.c.2.p. 522

4. Donec occurramus omnes in veritate fidei & agnitionis Dei in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.l 4.c 21.pag. 634

5. Era

5. Eratis enim aliquando tenebræ nunc autem lux in Domino.l.4.c.24.pag. 646

6. Assumite gladium Spiritus quod est verbum Dei. li.3. c.3 pag. 523

Ad Philippenses.

1. Quia vobis donatum est pro Christo non solum vt in eum credatis &c.l.3.c.2 pag. 522

3. Nostra autem conuersatio in cælis est,vnde etiam Saluatorem expectamus Dominum nostrum Iesum Christum. lib.2. cap. 1. & lib. 4. cap.19.pag.460. & 627

Ad Colossenses.

1. Quum audistis in verbo veritatis Euangelij quod peruenit ad nos sicut & in vniuerso mundo est fructificat,& crescit.l.1.c.16.pag. 449

Ad Thessalonicenses.1.

2. Quia eadem passi estis vos à contribulibus vestris. li.3. c.10.pag. 545

2. Peruenit enim ira Dei super illos vsque in finem.lib.2. c.10.pag. 486

4. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini,quia nos qui viuimus qui residui sumus in aduentu Domini, non præuenimus eos qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in iussu & in voce Archangeli & in tuba Dei descendet de cælo & mortui qui in Christo sunt resurgent primi.Deinde nos qui viuimus qui relinquimur ,simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo Domino in aera , & sic semper cum Domino erimus.lib.1.ca.3.& lib.3.ca.4. & li.4. ca. 5. 11. 17. 19. 22. pag. 413.526. 578. 599. 616. 626. & 639.

5. De temporibus autem & momentis fratres , non indigetis vt scribamus vobis. Ipsi enim diligenter scitis

quia dies Domini sicut fur in nocte ita veniet : cum enim dixerint pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus, sicut dolor in vtero habenti & non effugient. lib. 4 cap. 1. 4. 5. pag. 567. 575. 576. & 580

5. Vos autem fratres, non estis in tenebris, vt vos dies illa tanquam fur comprehendat. lib. 1. cap. 6. pag. 420

Ad Thessalonicenses. 2.

1. Si tamen iustum est apud Deum retribuere tribulationem iis qui vos tribulant. libr. 4. cap. 11. pag. 601

7. Et vobis qui tribulamini requiem nobiscum in reuelatione Domini Iesu de cælo cum angelis virtutis eius &c. l. 4. ibid. pag. 602

2. Rogamus autem vos fratres per aduentum Domini nostri Iesu Christi, & nostræ Congregationis in ipsum vt non cito moueamini à vestro sensu &c. quasi instet dies domini l. 1. c. 3. & 4. pag. 412. & 413

2. Ne quis vos seducat vllo modo : quoniam nisi venerit discessio primum & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur & extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita vt in templo Dei sedeat ostendens se tanquam sit Deus. Num retinetis quod cum essem apud vos hæc dicebam vobis? Et nunc quid detineat scitis, vt reueletur in suo tempore. Nam mysterium iam operatur iniquitatis tantum, vt qui tenet nunc teneat donec de medio fiat. Et tunc reuelabitur ille iniquus : quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui : & destruet illustratione aduentus sui eum, cuius est aduentus secundum operationem Sathanæ in omni virtute & signis & prodigijs mendacibus & in omni seductione iniquitatis iis qui pereunt eo quod charitatem veritatis non receperunt &c. lib. 1. cap 12 & lib 2. cap. 2. 3. 4. 10. 12. 19. & lib. 3. cap. 3. 10. 17. & lib. 4. cap. 11. pag. 439. 461. 46,. 469. 486. 493. 509. & 524. 525. 545. 561. & 601

Ad Timotheum. 1.

2. Obsecro primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro Regibus &c. libr. 2. capit. 2. pagina 462

4. Quia in nouissimis temporibus discedent quidam à fide attendentes Spiritibus erroris & doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium. l. 2. c. 20. pag. 512

6. Radix enim omnium malorum est cupiditas. l. 2. ca. 21. pag. 515

Ad Timotheum. 2.

3. Quemadmodum autem Iannes & Mambres restiterunt Moysi : ita & hi resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem. l. 2. cap. 16. pag. 503

4. Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros, pruriētes auribus & à veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur. l. 2. c. 16. pag. 503

4. In reliquo reposita est mihi corona Iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex : non solum autem mihi, sed & iis qui diligunt aduentum eius. libr. 2. cap. 1. & libr. 4. ca. 23. pagina 460. & 643

Ad Titum.

2. Abnegantes impietatem, & sæcularia desideria sobriè & iustè & piè viuamus in hoc sæculo expectantes beatam spem & aduentum gloriæ magni Dei & Saluatoris nostri Iesu Christi. l. 1. c. 28. pag. 428

Ad Hebræos.

1. Ego ero illi in patrem & ipse erit mihi in filium. l. 1. c. 11. pag. 434
1. Et cum iterum introduxit primogenitum in orbem terræ dicit, & adorent eum omnes Angeli Dei. li. 1. c. 6. pag. 421
2. Vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortem. li. 4. c. 21. pag. 635
6. Abraham longanimiter ferens adeptus est repromissionem. l. 1. c. 5. pag. 417
6. Qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut ancoram habemus animæ tutam ac firmam. l. 3. c. 1. pag. 520
9. Per totum: & 10. ex parte, de sacrificijs legis, & de Hostia Christi. l. 2. c. 15. pag. 501
11. Fide Enoch translatus est ne videret mortem, & non inueniebatur, quia transtulit illum Deus: ante translationem enim testimonium habuit placuisse Deo. l. 3. c. 6. 8. pag. 534. & 539
10. Adhuc enim modicum aliquantulumque qui venturus est veniet, & non tardabit. lib. 1. capit. 5. pag. 417
10. Iustus autem meus ex fide viuit. l. 1. cap. 5. & l. 4. c. 19. pag. 417. 627
13. Iesus Christus heri, & hodie ipse & in sæcula. l. 1. c. 11. pag. 433

Iacobi

Iacobi.

4. Quæ enim est vita vestra? Vapor est ad modicum parens, & deinceps exterminabitur. lib. 1. capit. 5. pag. 416
5. Patientes estote & vos & confirmate corda vestra: quoniam aduentus domini appropinquauit. Ecce iudex ante ianuam assistit. libr. 1. capit. 1. pagina 407

1. Petri.

2. Subiecti estote omni humanæ creaturæ propter Deum sine Regi &c. l. 2. c. 2. pag. 462
4. Qui reddent rationem ei qui paratus est iudicare viuos & mortuos. l. 4. c. 26. pag. 651
4. Omnium finis appropinquauit. libr. 1. cap. 1. pagina 407
4. Quoniam tempus est vt incipiat iudicium à domo Dei: Si autem primum à nobis, quis finis eorum qui non credunt Euangelio? l. 4. c. 26. pag. 652

2. Petri.

1. Et habemus firmiorem propheticum sermonem cui benefacitis attendentes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco. l. 3. c. 3. pag. 523
2. Dominationémque contemnunt audaces sibi placentes, sectas non metuunt introducere blasphemantes. l. 2. c. 16. pag. 503
3. Vt memores sitis eorum quæ prædixi verborum à sanctis prophetis, & Apostolorum vestrorum præceptorum Domini & Saluatoris. l. 2. c. 4. pag. 470
3. Venient in nouissimis diebus in deceptione illusorum iuxta proprias concupiscentias ambulantes, dicentes. Vbi est promissio aut aduentus eius? Ex quo enim patres dormierant, omnia sic perseuerant ab initio.

Latet enim eos hoc volentes, quòd cæli erant prius, & terra de aqua & per aquam, consistens Dei verbo: per quæ ille tunc mundus aqua inundatus periit. Cæli autem qui nunc sunt & terra eodem modo repositi sunt, igni reseruati in diem iudicij & perditionis impiorum hominum. Vnum verò hoc non lateat vos carissimi, quia vnus dies apud Dominum sicut mille anni & mille anni sicut dies vnus.

Non tardat Dominus promissionem suam sicut quidã existimant: sed patienter agit propter vos, nolés aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti. Adueniet autẽ dies Domini vt fur: in quo cæli magno impetu transient, elementa verò calore soluentur, terra autem & quæ in ipsa sunt opera exurentur.

Cum igitur hæc omnia dissoluenda sint: quales oportet vos esse in sanctis conuersationibus, & pietatibus, expectãtes & properantes in aduentum diei Domini, per quem cæli ardentes soluentur, & elementa igni ardoris contabescent. Nouos verò cælos & nouam terram secundum promissa ipsius expectamus in quibus iustitia habitat. l. 1. c. 5. 15. & lib. 2. c. 4. & li. 2. c. 4. et lib. 4. c. 1. 2. 7. 8. 9. 10. 12. 14. 19. 22. 23. pag. 416. 447. 470. 566. 570. 585. 588. 592. 597. 605. 611. 627. 639. 643

1. Ioannis.

2. *Nouissima hora est, & sicut audistis, quia Antichristus venit, nunc Antichristi multi facti sunt, vnde scimus quia nouissima hora est. l. 1. ca. 1. 5. 7. & libr. 2. c. 3. 5 pag. 407. 415. 425. & 467. 470*

4. *Omnis spiritus qui soluit iesum ex Deo non est, & hic est Antichristus l. 2. c. 5 pag. 470*

4. *In hoc perfecta est charitas Dei nobiscum, vt fiduciam habeamus in die Iudicij l. 4. c. 26. pag. 651*

5. *Et*

5. *Et hæc est victoria quæ vincit mundum fides nostra &c. l. 2. c. 20. pag. 584*

2. Ioannis.

1. *Omnes qui cognouerunt veritatem propter veritatem quæ permanet in nobis, & nobiscum erit in æternum. l. 3. c. 1. pag. 520*

Iudæ.

1. *Cum Michael Archangelus disputans altercaretur de corpore Moysi. l. 3. c. 6. pag. 534*

1. *Fluctus feri maris, sidera errantia quibus procella sempiterna reseruata est. l. 2. c. 16. pag. 503*

1. *Vos autem carissimi memorum estote verborum quæ prædicta sunt ab Apostolis Domini nostri Iesu Christi, qui dicebant vobis quoniam in nouissimo tempore venient illusorum &c. libr. 2. caput. 4. pagina 470*

Apocalypsis.

1. *Ecce venit cum nubibus & videbit eum omnis oculus & qui eum pupugerunt. lib. 1. ca. 8. & l. 4. c. 16. pag. 428. & 615.*

3. *Si ergo non vigilaueris veniam ad te tanquam fur, & nescis qua hora veniam ad te. l. 4. c. 3. l. 1. cap. 6. pag. 572 420.*

3. *Qui vicerit faciam illum columnam in templo Dei mei. l. 3 c. 14. pag. 554*

7. *Ex tribu Iuda duodecim millia &c. vbi subticetur tribus Dan. l. 2. c. 5 pag. 473*

7. *Vidi turbam magnam quam dinumerare nemo poterat ex omnibus gentibus &c. lib. 1. cap. 17. pagina 414*

7. *Hi sunt qui venerunt de tribulatione magna, & lauerunt stolas suas & dealbauerunt eas in sanguine Agni. l. 3. c. 14. pag. 554*

Universidad de Deusto
Biblioteca

8. Et vidi & audiui vocem vnius aquilæ volãtis per medium cæli dicentis voce magna, væ væ væ habitantibus in terra, de cæteris vocibus tubæ trium angelorum qui erant tubã canituri. l. 2. capite 1. pagin. 458

10. Quia tempus non erit amplius, sed in diebus vocis septimi angeli, cum cœperit tuba canere consummabitur mysterium Dei sicut euangelizauit per seruos suos prophetas. l. 2. capite 1. & l. 4. capite 17. pagina 459. & 617.

11. Atrium autem quod est foris templum, eiice foras, & ne metiaris illud: quoniam datum est gentibus, & ciuitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus. lib. 2. capite 1. 7. & l. 3. capit. 13. pag. 459. 477. 551

11. Et dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta amicti saccis. l. 2. c. 7. l. 3. c. 13. pag. 477. & 552.

11. Hi sunt duæ oliuæ & duo candelabra in cõspectu Domini terræ stantes. Et si quis voluerit eos nocere, ignis exiet de ore eorum & deuorabit inimicos eorum & si quis voluerit eos lædere: sic oportet eum occidi. Hi habent potestatem claudendi cœlum, ne pluat dies prophetiam ipsorum: & potestatem habent super aquas conuertenti eas in sanguinem, & percutere terram omni plaga quotiescunque voluerint. Et cum finierit testimonium suum: bestia quæ ascendit de abysso faciet aduersus eos bellum, & vincet illos. lib. 3. c 9. 14. pag. 541. 556

11. Et occidet eos: & corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ quæ vocatur Spiritualiter Sodoma & Aegyptus, vbi & Dominus eorum crucifixus est. l. 3. cap. 15. 16. & lib. 4. ca. 19. 20. pag. 556. & 558. & 626

& 626. 631

11. Et videbunt de tribus & populis & linguis, & gentibus corpora eorum per tres dies & dimidium corpora eorum non sinent poni in monumentis: & inhabitantes terram gaudebunt super illos, & iucũdabuntur, & munera mittent inuicem, quoniam hi duo prophetæ cruciauerunt eos qui habitabant super terram. libro 3. c. 17. lib. 4. c. 19. 20. pag. 562. & 626. 631

11. Et post tres dies & c. vsque ad. & viderunt illos inimici eorum. l. 3. c. 15. pag. 556

11. Et in illa hora factus est terræmotus, &c. vsque ad. Deo cæli. ibid. pag. 557

11. Væ secundum abiit, & ecce væ tertium cito veniet. l. 3. c. 13. pag. 552

11. Et factum est regnum huius mundi Domini nostri & Christi eius & regnabit in secula seculorum amen Gratias agimus tibi Domine, &c. l. 3. capite 17. pag. 562

12. Et cauda eius trahebat tertiam partem stellarũ cæli, & misit eas in terram. l. 2. c. 20. pag. 514

12. Et mulier fugit in solitudinem vbi habebat locum paratum à Deo, vt ibi pascat eam diebus mille ducentis sexagimia, & infra. Et datæ sunt mulieri aliæ duæ aquilæ magnæ vt volaret in desertum in locũ suum vbi alitur per tempus & tempora & dimidium temporis. l. 2. c. 7. pag. 476

12. Et factum est prælium magnum in cælo. Michael et angeli eius præliabantur cum Draconc, & Draco pugnabat & angeli eius & non valuerunt, neque locus inuentus est eorum amplius in cœlo, &c. & audiui Vocem &c. Nunc facta est salus & virtus & regnum Dei nostri & potestas Christi eius, &c.

l.3.capite 2.pag. 522
12. Et ipsi vicerunt eum propter sanguinem agni et propter verbum testimonij sui & non dilexerunt animas suas vsque ad mortem.l.2.c.20 pag. 514
12. Va terra & mari quia descendit Diabolus ad vos habens iram magnam, sciens quia modicum tempus habet.l.2.c.14.pag. 498
13. Et vidi de mari bestiam ascendentem habentem capita septem et cornua decem et supra cornua eius decem diademata, et super capita eius nomina blasphemiæ.l.1.c.13.l.2 c.3.9.pag. 439465.481
13. Et bestia quam vidi similis erat pardo,et pedes eius sicut os leonis.l.2.c.3 9.13.pag. 465.482.496
13. Et vidi vnum de capitibus suis quasi occisum in mortem:et plaga mortis eius curata est.l.2. cap.8 pag. 478
13. Et admirata est vniuersa terra post bestiam. Et adorauerunt Draconem qui dedit potestatem bestiæ:et adorauerunt bestiam dicentes: Quis similis bestiæ? et quis poterit pugnare cum ea?l.2.c.9.13.et l.3. c. 14.pag. 482.496.555
13. Et datum est ei os loquens magna et blasphemia et data est ei potestas facere mẽses quadraginta duos. l.2.c.20.et l.3.c.13 pag. 513.551
13. Et aperuit os suum in blasphemias ad Deum blasphemare nomen eius & tabernaculum eius & eos qui in cælo habitant.l.2.c.10.pag. 486
13. Datum est illi bellum facere cum sanctis & vincere eos. Et data est illi potestas in omnem tribũ & populum & linguam & gentem.l.c.8.9.20.& l.3.ca. 9.pag.479.484 485.513.542
13. Et adorauerunt eam omnes qui inhabitant terram quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni

Agni qui occisus est,&c.l.2.c.16.pag. 502
13. Si quis habet aurem audiat. Hic est patientia & fides Sanctorum.l.3.c.24.pagina. 522.& 528
13. Et vidi aliam bestiam ascendentem de terra & habebat cornua duo similia agni, & loquebatur sicut Draco.l.2.c.17.pag. 504
13. Fecit signa magna,vt etiam ignem faceret descendere de cœlo in terram in conspectu hominum.l.2.c.3. pag. 465
13. Et fecit ne quis posset emere aut vendere nisi qui habet characterem aut nomen bestiæ aut numerum nominis eius l.2.c.21.pag. 515
13. Numerus enim hominis est:& numerus eius sexcenti sexaginta sex.l.2.c.5 pag. 471
14. Timete Dominum & date illi honorem, quia venit hora iudicij eius l.4.c.23.pag. 641.642
14. Mitte falcem tuam & mete, quia venit hora vt metatur quoniam aruit messis terræ.l.4.c.23.& misit qui sedebat,&c.pag. 641.642
14. Et misit Angelus falcem suam acutam in terram & vindemiauit vineam terræ, & misit in lacum iræ Dei magnum: & calcatus est lacus extra ciuitatẽ & exiuit sanguis de lacu vsque ad frænos equorum per stadia mille sexcenta.l 4 c.13 pag. 607
15. Magna & mirabilia opera tua Domine Deus omnipotens.l.1.c.8 pag. 426
16. Et vidi de ore Draconis, & de ore bestiæ & de ore pseudoprophetæ exire spiritus tres immũdos in modum ranarum Sunt enim Spiritus Dæmoniorũ facientes signa.l.2.c.17.pag. 505
16. Procedunt ad reges totius terræ congregare illos in prælium ad diem magnum omnipotentis Dei. l.4. c.7.pag. 585

16. Ec

16. *Ecce venio sicut fur. Beatus qui vigilat & custodit vestimenta sua ne nudus ambulet, & videant turpitudinem eius. l. 1. c. 6 l. 4. c. 1. pag.* 420. 566

16. *Facta sunt fulgura voces &c. vsque ad: vehementer. l. 4. c. 8. pag.* 588

19. *Et vide vnum angelum stantē in Sole &c. vsq; ad: de ore ipsius. l. 4. c. 26. l. 2. c. 17. & l. 3. c. 17. pagin.* 653. 505. 563

20. *Hæc est resurrectio prima, beatus qui & sanctus qui habet partem in resurrectione prima &c. l. 1. ca. 6. pag.* 423

20. *Et cum consummati fuerint mille &c. ciuitatem dilectam. l. 2. c. 14. pag.* 497

20. *Et diabolus qui seducebat eos missus est, &c. sæcula sæculorum. l. 2. c. 17. pag.* 505

20. *Vide thronum magnum, &c. vsque missus est in stagnum ignis. l. 4. c. 13. et l. 1. c. 8. item lib. 4. c. 18. pagm.* 642 428. 622

21. *Et vidi cælum nouum & terram nouam. Primū enim cælum, & prima terra abiit & mare iam non est. et infra. Ecce noua facio omnia. l. 4. capit. 9. 10. pagina* 592. et 596

22. *Ecce venio cito. & infra. Etiam venio citò l. 1. cap. 5. et* 576. *pag.* 415

FINIS.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca